Filip Potrebica

POŽEŠKA ŽUPANIJA ZA REVOLUCIJE 1848—1849.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Institut za hrvatsku povijest

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — CENTAR ZA POVIJESNE ZNANOSTI
ODJEL ZA HRVATSKU POVIJEST

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — CENTAR ZA POVIJESNE ZNANOSTI
ODJEL ZA HRVATSKU POVIJEST

MONOGRAFIJE
13.

FILIP POTREBICA
DAS KOMITAT POŽEGA WÄHREND DER REVOLUTION 1848/49

FILIP POTREBICA

POŽEŠKA ŽUPANIJA ZA REVOLUCIJE 1848-1849.

ZAGREB 1984

IZDAVAČKA KOMISIJA
JOSIP ADAMČEK, IVAN KAMPUŠ, JOSIP LUČIĆ, IVAN OČAK, DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ (predsjednik), NIKŠA STANČIĆ, BERNARD STULLI

RECENZENTI
JOSIP ADAMČEK, MIRJANA GROSS

UREDNIK
DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ

169.811
949.75
POT
p
ID 20322

Tisak: Tiskara »ZAGREB«, Novaki bb, Samobor

SADRŽAJ

Predgovor VII

I. HISTORIOGRAFSKI PREGLED 1

II. DRUŠTVENO-GOSPODARSKA STRUKTURA U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI 1848.
1. Demografska kretanja i društveno-gospodarska struktura stanovništva . 11
2. Neka obilježja poljoprivredne proizvodnje i cijene poljoprivrednih proizvoda 26
3. Socijalni položaj seljaka i gradske sirotinje 32
4. Pojedine proizvodne grane u poljoprivredi 34
5. Stanje u obrtničkoj, mlinarskoj, krčmarskoj, mesarskoj i trgovačkoj djelatnosti 45
6. Osnovna obilježja poreznih i drugih opterećenja 50
7. Porezno opterećenje društvenih slojeva i profesija 59
8. Opće ekonomsko-socijalne odrednice 66

III. DRUŠTVENO-GOSPODARSKA STRUKTURA U GRADU POŽEGI 1848.
1. Demografska kretanja i ekonomsko-socijalne strukture stanovništva . 71
2. Struktura pojedinih društvenih slojeva i profesija 80
3. Organizacija, djelatnost i financije gradske uprave 103

IV. ZBIVANJA U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI OD OŽUJKA DO SVIBNJA 1848.
1. Prve reakcije u Požegi na revolucionarne promjene 113
2. Otpor požeške županije i grada Požege mađarskom ministarstvu i generalu Hrabowskom 126
3. Županijska uprava i nemiri seljaka nakon ukidanja kmetstva . . 132
4. Trgovci i obrtnici grada Požege progone židovsko stanovništvo zbog konkurencije 142
5. Zbivanja u požeškoj gimnaziji 146

V. ZBIVANJA U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI OD KRAJA SVIBNJA DO LISTOPADA 1848.
1. Pripreme i održavanje izbora za Hrvatski sabor 1848. 157
2. »Želje i zahtivanja naroda Županie Požeške« 166
3. Zastupnici grada Požege i požeške županije u Hrvatskom saboru . 169
4. Grad Požega i požeška županija kao oslon banu Jelačiću u Slavoniji . 187
5. Stanje na posjedu grada Požege i u požeškoj županiji nakon zasjedanja Hrvatskog sabora 196
6. Osnivanje upravnog odbora požeške županije 204

VI. NARODNA STRAŽA I ODBOR SIGURNOSTI U GRADU POŽEGI I POŽEŠKOJ ŽUPANIJI 215

VII. ZBIVANJA U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI U JESEN 1848. DO OBJAVE OKTROJIRANOG USTAVA

1. Požeška i virovitička županija uoči rata s Mađarskom 233
2. Organizacija obrane požeške županije u vrijeme rata s Mađarima . 247

VIII. SELJAČKI NEMIRI U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI U JESEN I ZIMU 1848. . 265

IX. KRAJ RATNIH UVJETA U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI 277

X. ZAKLJUČAK 285

Popis kratica 288
Popis ilustracija i karata 289
Das Komitat Požega während der Revolution 1848/49. (Zusammenfassung) 290
Bilješka o piscu 294
Kazalo osobnih imena 295
Kazalo zemljopisno-povijesnih pojmova (imena) 303

PREDGOVOR

O društvenim odnosima u požeškoj županiji za revolucije 1848—49. do sada nije pisano iako je požeška županija zauzimala važno mjesto u hrvatskom narodnom pokretu 1848—49. Stoga istraživanje ovih odnosa u njoj za revolucije ima posebnu važnost.

Zadaća je ovoga rada da na temelju novih arhivskih, tiskanih izvora i literature cjelovito obuhvati problem društvenih odnosa u požeškoj županiji koji, dakako, uključuju i politička zbivanja.

Prvo sam pokušao na temelju originalne arhivske građe izložiti društveno-gospodarsku strukturu u požeškoj županiji i gradu Požegi 1848—49. Analizirao sam demografska kretanja, osnovna obilježja poljoprivredne proizvodnje i pojedine proizvodne grupe u poljoprivredi, te obilježja poreznih i drugih opterećenja raznih društvenih slojeva i profesija. Iz navedenih podataka rezultirale su opće socijalno-gospodarske odrednice koje omogućuju uočavanje društvenih uvjetovanosti događaja 1848—49. u požeškoj županiji.

Prikazao sam zbivanja od ožujka do svibnja 1848, i to od prvih reakcija u Požegi, preko otpora požeške županije i grada Požege mađarskoj vladi i generalu I. Hrabowskom. Posebnu pozornost obratio sam stanju u požeškoj županiji nakon ukidanja kmetstva, odnosima između županijske uprave i seljaštva, položaju činovnika, obrtnika i trgovca, odnosima prema Židovima i drugim događajima u ovom kraju.

Pozabavio sam se i djelovanjem zastupnika grada Požege i požeške županije u radu Hrvatskog sabora, te mađarskom opasnošću koja je ubrzala osnivanje Narodne straže i reorganizaciju uprave požeške županije. Sukob i rat s Mađarskom pogoršava socijalni položaj seljaka, što uzrokuje zaoštravanje klasnih suprotnosti u požeškoj županiji. Reorganizacija županijske uprave u proljeće 1849. ujedno je kraj ratnih uvjeta u požeškoj županiji.

Pri obradi ove teme nastojao sam upotrijebiti i kritički ocijeniti važniju izvornu građu koja se čuva u arhivskim ustanovama Hrvatske. Značajniji fondovi nalaze se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Historijskom arhivu u Osijeku i Historijskom arhivu u Slav. Požegi, te u župnim uredima i franjevačkim samostanima u Cerniku, Požegi, Velikoj, Osijeku i Vukovaru. Osobito se važna građa čuva u arhivu požeške gimnazije (sada u Centru za usmjereno obrazovanje »Zvonko Brkić«) čiji je veći dio prenesen u Historijski arhiv u Slav. Požegi.

Dragocjene podatke o zbivanjima u Slavoniji donosi onodobni tisak. Uzeo sam u obzir »Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske«, godišta 1847, 1848. i 1849, te »Saborske novine«, »Slavenski Jug«, »Prijatelj puka«, ali vodeći brigu o njihovom različitom usmjerenju i interpretaciji pojedinih zbivanja. Osim onodobnog novinstva upotrijebio sam i dosadašnju historiografsku i drugu literaturu.

Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu uvrstio je ovaj rad u program dugoročnih istraživanja hrvatske povijesti i dao dio troškova istraživanja pa se zahvaljujem na potpori i materijalnoj pomoći.

Zahvalnost dugujem prije svega prof. dr Jaroslavu Šidaku, koji je u meni probudio želju za svestranijim istraživanjem zbivanja za revolucije 1848—1849. u Slavoniji. Zatim su autoru korisno poslužile brojne sugestije i primjedbe recenzenata prof. dr Josipa Adamčeka i prof. dr Mirjane Gross. U radu mi je pružio znatnu pomoć i prof. dr Igor Karaman. Svima se i ovom prilikom iskreno zahvaljujem jer su mnogo pridonijeli u oblikovanju ove monografije koja je rezultat višegodišnjeg istraživačkog rada.

Objavljivanje ove knjige pomogli su udruženim novčanim sredstvima Republička zajednica za znanstveni rad (SIZ-VII), Odjel za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti u Zagrebu i Samoupravna interesna zajednica za kulturu općine Slav. Požega.

U Zagrebu, 15. siječnja 1983.

Autor

I. Historiografski pregled

Povijest hrvatskog naroda u revoluciji 1848—49. znatnije je obrađivana tek u 20. stoljeću, a osobito nakon 1949. kada je poraslo zanimanje za proučavanje revolucionarnih zbivanja uopće. Od 1848—49. do danas najpotpunije rezultate o hrvatskom pokretu 1848—49. ostvario je dr Jaroslav Šidak u knjizi, Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848—49.[1] U poglavlju, Hrvatski pokret 1848—49. u historiografiji, autor kritički kronološkim slijedom utvrđuje tiskane povijesne izvore i svu ostalu literaturu o toj temi sve do 1980. godine. Tom pregledu gotovo da se i nema što novo dodati.

Pregled literature bitne za našu temu navodimo kronološkim slijedom u dva dijela. U prvom dijelu navest ćemo radove koji su objavljeni do drugog svjetskog rata, a u drugom za razdoblje poslije rata.

I

Prvo donosimo pregled onih radova koji utvrđuju temeljne događaje 1848. u požeškoj županiji, a potom radove koji donekle zadiru u društvene probleme.

O zbivanjima u Slavoniji 1848—49. prvi piše Ferdo Šišić. Njegova knjiga[2] važna je zbog opisa događaja u virovitičkoj županiji 1848—49, iako ima dosta praznina. U devetom poglavlju[3] opisuje političke događaje koje karakterizira sukob dviju stranaka; pristaše Mađara vode borbu s pristašama bana J. Jelačića. O tome je pisao i u kasnijim radovima.[4]

Mnogo opsežnije o događajima 1848—49. pisao je Rudolf Horvat, koji u više priloga opisuje hrvatski pokret u Slavoniji. U svojim knjigama, Hrvatski pokret u proljeće, ljeto, jesen i zimi godine 1848, I—IV[5], daje kro-

[1] Jaroslav Šidak, Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848—49, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1979, 326—356.

[2] Ferdo Šišić, Županija virovitička u prošlosti, Osijek 1896.

[3] Isto, 103—109.

[4] Ferdo Šišić, Hrvati i Mađari uoči sukoba 1848, Jugoslavenska njiva 7/1928, 11/II, 409—419, 12/453—462; Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1975, 417—422.

[5] Rudolf Horvat, Hrvatski pokret u proljeće, ljeto, jesen i zimi godine 1848, I—IV, Pretiskano iz »Obzora«, Zagreb 1898.

nologiju hrvatskog pokreta 1848. Uglavnom je to površni pregled političkih i vojnih događaja u Hrvatskoj i Slavoniji. Njegovi radovi obiluju nizom podataka ali bez ikakve analize uzročnih veza. On je samo kroničar događaja. Iznosi obilje materijala, ali pri tome se često ponavlja. Na sličan način napisao je R. Horvat još nekoliko priloga[6] o događajima 1848—49. U knjizi »Borba za Osijek«,[7] daje kronološki prikaz događaja od 17. III 1848. do 22. VII 1849, koji su rezultat odnosa narodnjaka i mađarona ne samo u Osijeku nego i u virovitičkoj županiji pa i šire.

Julije Kempf[8] ističe se svojom knjigom »Požega«[9] u kojoj je u poglavlju: »Požeška županija i grad Požega burnih godina 1848. i 1849.« prikazao kronološki političke prilike u požeškoj županiji 1848—49, dok je gospodarske i socijalne zanemario. Služio se pretežno arhivskom građom koju je marljivo prikupljao, čuvao i proučavao, a uzeo je i »Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske«. Taj rad pruža osnovu za utvrđivanje svih važnijih promjena koje su se zbile u požeškoj županiji i gradu Požegi 1848—49. Autor je upozorio i na bitne značajke odnosa požeške županije i grada Požege prema ostalim slavonskim županijama, Vojnoj krajini te prema banu Josipu Jelačiću i Hrvatskom saboru. Kempf piše zanosno o narodnom pokretu, ali ne ulazi u svestraniju raščlambu društvenih odnosa.

Josip Bösendorfer u knjizi »Crtice iz slavonske povijesti«[10] donosi, između ostaloga, i pregled političkih događaja u virovitičkoj županiji i gradu Osijeku 1848—49.[11] ne ulazeći u društvene procese, ali upozorava na neke nove izvore.

Dragutin Prohaska u svojoj raspravi »Ilirizam u Osijeku«[12] na temelju dopisa upućenih Gajevim Novinama od 1835. do 1849. fragmentarno opisuje događaje obraćajući veću pozornost kulturnim i političkim zbivanjima izostavljajući oružanu borbu za Osijek u toku 1848—49. Prohaska je ustvrdio da u Osijeku narodni duh stagnira i time je samo djelimice izrazio pravo stanje prilika u tom gradu. On povezuje borbu s Mađarima u virovitičkoj županiji s njihovom agitacijom u Slavoniji koja ima za cilj prekidanje veza s Hrvatskom i potčinjavanje mađarskom ministarstvu u Pešti,

[6] Rudolf Horvat, Ban Jelačić u godini 1848, Prosvjeta, Zagreb, 18/1910, I, 37+38 Isti; Rat Hrvata s Mađarima g. 1848—49, »Obzor«, 42/1901, 100—252 (izlazilo neredovito u 50 nastavaka).

[7] Rudolf Horvat, Borba za Osijek godine 1848. i 1849, Osijek 1906.

[8] Učitelj i školski nadzornik u Požegi bavio se u slobodno vrijeme publicistikom, bio je ljubitelj narodnih starina i osnivač Muzeja Požeške kotline (1924). Do kraja života (1934) proučava povijest užeg zavičaja. Ostavio nam je obilnu povijesnu građu. Napisao je više članaka iz političke, kulturne i gospodarske povijesti Požege koji su objavljeni u brojnim časopisima. Vidi Bibliografija rasprava i članaka IV, Historija, IV/2, historija jugoslavenskih naroda, Leksikografski zavod Zagreb 1968, 11, 173—174.

[9] Julije Kempf, Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije, Požega 1910, 262—294.

[10] Josip Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske, te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku, Osijek 1910.

[11] Josip Bösendorfer, n. dj., 401—406.

[12] Savremenik 1912, 30—32, 98—101, 156—160, 225—228, 293—300, 428—429, 610—612, 678—680 i 726—731. i p. o.

čemu mnogo pridonosi stav Ladislava Jankovića, tumača interesa velikaša u Slavoniji. Anarhičnom stanju u virovitičkoj županiji, kako ističe Prohaska, pogodovala je heterogenost stanovništva i napose djelatnost Nijemaca u Osijeku. Ta politička borba između narodnjaka i mađarona očituje se na sjednicama gradskog magistrata i na županijskim skupštinama. Prohaska zaključuje da su nesposobnost, osamljenost i financijska nemoć bili uzrok slabosti iliraca u Osijeku. Međutim, ni on ne ulazi u analizu društvenih i gospodarskih odnosa, ali je ipak, prema raspoloživim izvorima, uspio dati pregled razvoja ilirizma u Osijeku koji je 1848. uvjetovao oživljavanje političkog života i borbe. Analizirajući ulogu Nijemaca, Mađara i Srba u Osijeku, ispravno upućuje na pogubnost antagonističkih odnosa među njima za Osijek i Slavoniju. Prohaska nije objasnio uzroke koji su doveli do tog sukoba, stoga je ostao na površini političkih zbivanja ne analizirajući društvene slojeve. Nije upotrijebio arhivsku građu koja se odnosi na rad i sjednice gradskog poglavarstva u Osijeku.[13]

Ivan Medved piše članak[14] o đačkom pokretu u osječkoj gimnaziji 1848. Događaji u gimnaziji pokazuju kakav je stav imala srednjoškolska omladina prema zbivanjima 1848, a kakav profesori, roditelji i uprava škole.

Julije Kempf objavio je u Požegi g. 1925. značajnu izvornu građu pod naslovom »Iz prošlosti Požege i Požeške županije«.[15] Među tim dokumentima ističu se »Nekoji zaključci gradskog vijeća u Požegi 1848«.[16]

U dva članka[17] isti autor na temelju novih izvora iznosi nove činjenice o boravku bana Jelačića u Požegi na proputovanju kroz Slavoniju i osnivanju i radu »Narodne straže« u Požegi. O djelovanju »Narodne straže« u Požegi i Požeškoj kotlini. J. Kempf ističe pismo koje mu je 25. siječnja 1904. iz Zagreba uputio učitelj i književnik Skender Fabković u kome iznosi svoja sjećanja o djelovanju »Narodne straže« u požeškoj županiji. Danas nije moguće navedeno pismo provjeriti jer je vjerojatno izgubljeno.[18] Osim toga, jedan dio građe koji se čuva u Muzeju Požeške kotline i arhivu požeške gimnazije, Kempf nije uzeo u obzir.

O događajima u osječkoj gimnaziji piše Kapistran Geci.[19] Ovome treba dodati rad Tome Matića.[20] Držanje srednjoškolske omladine bilo je

[13] Knjiga — PROTOCOLLA POLITICA 1848, Arhiv u Osijeku.

[14] Ivan Medved, Đački pokret u osječkoj gimnaziji god. 1848, Jeka od Osijeka, III, 1920, 67—70.

[15] Julije Kempf, Iz prošlosti Požege i Požeške županije, Bilješke, po vrelima iz domaćih arhiva, Požega 1925.

[16] Isto, 88—93.

[17] Julije Kempf, Hrvatski ban Jelačić u Požegi 1848, Požeške novine, 4/1925, 52; — Hrvatski list, 9/1928, 198; Osnivanje »Narodne straže« u Požegi 1848, Hrvatski list, 9/1928, 212.

[18] J. Kempf, Požega..., 281. U njegovoj ostavštini (obiteljska knjižnica u Požegi) nisam mogao pronaći pismo Skendera Fabkovića.

[19] Kapistran Geci, (Četrnaest) 14 točaka osječkih đaka godine 1848. Osječki franjevci, klasična gimnazija i godina 1848, Hrvatski list, 15/1934, 42, 7.

[20] Tomo Matić, Osječka humanistička gimmnazija od osnutka do godine 1848. Prilog za povijest srednjih škola u Hrvatskoj, Rad JAZU, 257 (115), 1937, 1—82.

buntovno, što potvrđuje prekid obuke kako u osječkoj tako i u požeškoj gimnaziji.

Josip Matasović proučavao je pohod brodskih graničara u Ugarsku[21] i opisao prilike u slavonskoj Vojnoj krajini i banskoj Slavoniji na početku 1848. Na temelju općih zbivanja u Hrvatskoj i Vojnoj krajini objasnio je poraz Rothove vojske koja je činila desno krilo u Jelačićevom pohodu na Ugarsku.

J. Matasović je u nas prvi napisao rad o 1848, bez nacionalne romantike. U njemu upozorava na društvene probleme u vrijeme opremanja graničarske vojske pod Rothom. Ispravno je ocijenio držanje veleposjednika i bogatih građana u slavonskoj Vojnoj krajini koji su spremno dali pomoć za opremu graničarske vojske. Pomoć nije bila dovoljna, pa opremanje vojske nije teklo uredno, što će se pokazati u toku rata s Ugarskom. On s pravom ocjenjuje da je doprinos graničara bio najveći i »oni dadoše prije svega svaki svoju glavu na raspolaganje, (...) po kompanijama se javljaju vojnici dragovoljno. Babina Greda dade 1500 ustaša«.[22]

Uz pomoć brojnih izvora Matasović je izložio bojni pohod Rothove vojske sve do poraza kod Ozore (7. X 1848). Poraz objašnjava Rothovom nesposobnošću i mlakim držanjem, lošom prehranom i ukupnom opskrbom vojnika te neraspoloženjem stanovništva krajeva kroz koje je prolazila njegova vojska. Matasović zaključuje da časnicima i vojsci nije bio poznat jasan zadatak njihova pohoda od prelaska preko Drave (19. IX) do poraza kod Ozore. Rothova vojska nije se predala zbog simpatije prema mađarskoj revoluciji, nego zbog bijede i nemoći da nešto učini.[23]

Matasović je prvi ušao u analizu društvenih prilika u slavonskoj Vojnoj krajini 1848. i dao podatke za društvenu povijest. Izvanrednim stilom i jezikom uz obilje novih izvora pokazao je složenost prilika u Slavoniji 1848. Objašnjavajući društvene prilike svoga zavičaja, slavonske Vojne krajine — brodske i gradiške regimente — otpočinje proučavanje zavičajne i regijske povijesti.

Aleksije Jelačić prvi je opširnije obrađivao agrarni problem za revolucije 1848—49.[24] Njegova studija daje važan doprinos uočavanju bitnih činilaca u događajima 1848—49. u Hrvatskoj i Slavoniji jer ima ocjenu zbivanja na selu, mada nije potpuno iscrpio svu poznatu arhivsku građu. Služio se i brojnim izvorima i literaturom. Ustanovio je da je seljački pokret imao te rezultate da »niko ozbiljan nije mogao da pomisli, da se može vratiti kmetska zavisnost seljaka. Seljaci u pokretu g. 1848. nisu dobili ništa, a možda su nešto i izgubili, ali ipak ukidanje kmetske njihove zavisnosti bio je svršen čin«. Oslobođenjem kmetova od robote ili tlake, zaključuje A. Jelačić, učinjen je važan korak »u pravcu definitivne likvidacije feudalnog reda u Hrvatskoj i Slavoniji«.[25]

[21] Josip Matasović, Do Ozore 1848, Bojni pohod brodskih graničara, Zagreb 1919.

[22] Isto, 32. Ta je riječ tada označavala ustanika, zapravo onog tko je krenuo u rat.

[23] J. Šidak, n. dj., 337.

[24] Aleksije Jelačić, Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji 1848—49. i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka, Zagreb 1925.

[25] Isto, 121.

A. Jelačić uočava važnost izbora u Hrvatskoj i Slavoniji za Hrvatski sabor 1848. »za rješavanje urbarskog pitanja«,[26] jer su zastupnici trebali biti istinski prijatelji seljaštva koje neće »dokazivati da je pravilno, što su kmetovi od robote rešeni«.[27] Rasprava o urbarskom zakonu u Hrvatskom saboru pokazala je suprotno. A. Jelačić zaključuje da je urbarsko pitanje vrlo složeno, a rješavano je u duhu koji je odgovarao banu J. Jelačiću i saborskoj većini.[28]

II

Nakon drugoga svjetskog rata znatno više pozornosti poklonjeno je revolucionarnim zbivanjima 1848—49. u Hrvatskoj i Slavoniji.

Vaso Bogdanov se u svojim radovima[29] bavi revolucionarnim zbivanjima u Hrvatskoj 1848—49, što pridonosi i boljem razumijevanju događaja u banskoj Slavoniji. On ne ulazi u posebnu niti cjelovitu obradu bilo kojeg pitanja koje se tiče Slavonije, ali je objavio izvorni materijal i za bansku Slavoniju. Njegovi citati su istrgnuti i s ispuštanjima, pa su zato nekad neupotrebljivi. Bogdanov je zastupao tezu o buržoaziji koja vodi revoluciju u nas, i o plemstvu koje vodi revoluciju u Mađarskoj, što ne stoji.

Jaroslav Šidak svojim prilozima[30] otvara mogućnost svestranijeg kritičkog upoznavanja zbivanja 1848—49. u Hrvatskoj i Slavoniji i to o bitnim pitanjima koja su tada pokrenuta. Nije se bavio posebno požeškom županijom, Požegom ili banskom Slavonijom, ali su njegovi rezultati prijeko potrebni i za istraživanje spomenutog područja.

Slavko Gavrilović sustavno proučava agrarno-socijalne prilike u 18. i prvoj polovini 19. st. u Slavoniji, Srijemu i Vojvodini. Za nas su važni radovi koji se odnose na revolucionarna zbivanja 1848—49. u banskoj Slavoniji i Srijemu.[31] Iskoristio je pretežno arhivsku građu i time je pridonio obogaćenju spoznaje o gospodarskom razvoju banske Slavonije i Srijema. Njegovo zanimanje prvenstveno je usredotočeno na socijalni i gospodarski položaj slavonskog i srijemskog seljaka, što je našoj historiografiji do sada nedostajalo. Gavrilović se opredijelio za teritorijalno načelo proučavanja događaja u vrijeme revolucionarnih zbivanja 1848—49. u Slavoniji i Srijemu.

[26] Isto, 40.

[27] Isto, 41.

[28] Isto, 53.

[29] Vaso Bogdanov, Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848—49, Zagreb 1949; Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848—49, Zagreb 1849.

[30] Jaroslav Šidak, Revolucija godine 1848—49, HZ I, Zagreb 1848, 25—42; Prilozi povijesti naših naroda za revolucije 1848—49, HZ, IX, 1956, 178—183.

[31] Slavko Gavrilović, Agrarno socijalna zbivanja u Požeškoj županiji 1848—1849, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (skraćeno GFF), V, 1960, 35—47; Virovitička županija u revoluciji 1848—1849, HZ, XIV, 1961, 1—73; Srem u revoluciji 1848——1849, JIČ, 2—1962, 23—32; Srem u revoluciji 1848—1849, SAN, CCCLIX, Beograd, 1963, 1—386; Mojsije Georgijević o srpsko-hrvatskom jedinstvu i oktroisanom ustavu (1848—1849), GFF, U Novom Sadu 1957; Dopunski podaci o ulozi Mojsija Georgijevića u revoluciji 1848—49, HZ XVIII, 1956, 245—250.

Isti autor napisao je rad: Agrarno-socijalna zbivanja u požeškoj županiji 1848—1849.[32] Utvrdio je da je vlast u požeškoj županiji 1848. bila u rukama narodnjaka, što nije slučaj s virovitičkom i srijemskom županijom, gdje se na vlasti izmjenjuju narodnjaci i mađaroni. Upravni odbor požeške županije bio je demokratskiji od bilo kojeg u hrvatsko-slavonskim županijama.[33]

O tome kako su ostvarene želje i zahtijevanja naroda požeške županije nakon saborske rasprave, Gavrilović ispravno zaključuje da »zahtev da regalije budu svima pristupačne nije potpuno ostvaren; pitanje povećanja pustara, sesionalnog i drugog zemljišta (potpuna agrarna reforma) nije uopšte ni postavljena na rešavanje; kontraktualisti nisu izjednačeni sa kategoriom sesionalnih seljaka«.[34] Gavrilović zaključuje da glavni zahtjevi seljaka nisu realizirani te nije ni stvorena osnova za mir na selu u požeškoj županiji, a pogotovu u ostaloj Slavoniji i Srijemu. No, to je daleko od smišljene revolucionarne aktivnosti jer je to u biti spontan otpor seljaka. Autor posebno ističe kontinuiranu borbu za šume u kojoj su značajniji sukobi u Kutjevu i kutinskom vlastelinstvu.[35]

Ispravno Gavrilović konstatira da unatoč liberalnom djelovanju Upravnog odbora požeške županije, seljaštvo nije bilo zadovoljno. To potkrepljuje nizom podataka na temelju kojih zaključuje da su seljaci 1849. svoju aktivnost usmjerili k osvajanju vlastelinskih šuma, što bi omogućilo razvijanje stočarstva. Zbog šuma i žirovine u ljeto 1849. izbila je pobuna seljaka u okolici Daruvara, koja je ugušena uz pomoć vojske. Onemogućavanje rada Upravnom odboru požeške županije i njegovo raspuštanje, omogućilo je konzervativnim snagama da ostvare pritisak na seljaštvo, a to je dovelo do prestanka nemira na selu i omogućena je zaštita vlastelinskog posjeda.[36]

Na sličan način Gavrilović je u mnogo opsežnijoj raspravi obradio prilike u virovitičkoj županiji u revoluciji 1848—49.[37] Dao je cjelovitu sliku političkih i agrarno-socijalnih zbivanja u toj županiji. Nepotpun je prikaz događaja koji su se zbili u gradu Osijeku, a uzrokovan je nedostatkom arhivske građe, pa se autor uglavnom oslanja na već dosad poznate zaključke koje su iznijeli drugi povjesničari. Stavljajući na prvo mjesto seljačke nemire, on naglašava važnost narodnog pokreta u virovitičkoj županiji. Seljaci su željeli revolucionarnim putem provesti agrarnu reformu, a plemstvo je nastojalo da se spriječe revolucionarna gibanja oslanjajući se na bansku ili mađaronsku pomoć i tako zapravo započinje klasna borba, koja je na tlu virovitičke županije u proljeće i jesen 1848. imala vrlo složen tok. U tom kraju uspijevala je povremeno mađarska vlada provesti svoje naredbe. Zato Gavrilović zaključuje »da je veći dio virovitičke županije stvarno bio odvojen od Hrvatske i priključen Mađarskoj ali bez ikakve promene u položaju seljaka kao većine stanovništva u ovoj oblasti«.[38] Seljaci se, zapravo, bore protiv jednih i drugih, »jer su i jedni i drugi istupili kao čuvari preostalih spahijskih prava i poseda«.[39]

[32] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja ..., 35—47.
[33] Isto, 35.
[34] Isto, 39.
[35] Isto, 43.
[36] Isto, 47.
[37] S. Gavrilović, Virovitička županija ..., 1—73.
[38] Isto, 17.
[39] Isto.

Stanje u virovitičkoj županiji i njeno otpadništvo izazvalo je pravu paniku u požeškoj županiji u kojoj su na vlasti narodnjaci. Zato su zanimljivi odnosi među tim županijama, koje bi trebalo pobliže objasniti, tj. u čemu se sastojala pomoć narodnjaka i požeške županije narodnjacima u Osijeku i virovitičkoj županiji. Zasigurno je najteže stanje bilo u Osijeku, gdje je u kolovozu 1848. kod obnove magistrata došlo do krvavih sukoba. Kako ističe Gavrilović, daljnji razvoj događaja zavisio je od »akcije bana Jelačića i mađarske vlade u Pešti«.[40] Ulogu Nijemaca i mađarona i odnose između Hrvata i Srba ispravno objašnjava. Važna je uloga Mojsija Georgijevića u virovitičkoj županiji.

Kad je J. Jelačić 3. rujna obnovio županijsku upravu, mađaroni su se privremeno umirili, čekajući povoljan trenutak da zavladaju ponovno u Slavoniji, ne dopuštajući da Jelačićeve pristaše zavladaju Osijekom. »Osijek je postao neke vrste neutralni teren«.[41] U Donjem gradu je dominirao narodni duh, a u Gornjem njemačko-mađarski, a magistrat je ostao u rukama Nijemaca i nije smio stupiti u vezu s novom županijskom upravom.[42]

Sve te promjene nisu išle u korist seljaštva, pa njihovo antifeudalno raspoloženje nije prestalo, a oni koji su bili na strani seljaka, kao M. Georgijević, bili su osamljeni. Trebalo bi i pobliže objasniti prilike u Osijeku od izbora za Hrvatski sabor do početka rata s Mađarima, te stanje koje je nastalo kad je mađarska vojska 22. listopada zauzela Osijek. Prilike u Osijeku i virovitičkoj županiji vidljivo su utjecale na stanje i aktivnost u požeškoj županiji.

On smatra da se u virovitičkoj županiji 1848—49. vodi žestoka borba između narodnjaka i mađarona, ali uz vrlo izrazito agrarno-socijalno previranje i pozitivnu djelatnost M. Georgijevića. Prostor virovitičke županije prema njemu ima posebnu važnost zbog snažnog utjecaja Mađara, o čemu je u mnogome ovisila sudbina Slavonije, Hrvatske i Vojvodine.

Gavrilović u svojoj monografiji, »Srem u revoluciji 1848—49«[43] obrađuje stanje u Srijemu. Ona ima veliku važnost u istraživanju toka revolucije 1848—49. u Srijemu. Bavi se proučavanjem položaja seljaka, koji su pokretu u Srijemu dali revolucionarni karakter, postavljajući radikalno agrarnu reformu kao svoj cilj. Treba istaknuti da je položaj seljaka, tj. agrarno pitanje, koje autor s pravom stavlja u prvi plan, u mnogim slučajevima važno i gotovo presudno za političke odnose. Dakako, da su ponekad i društveno-politička pitanja isto tako bila važna i utjecala su na stvaranje revolucionarnog raspoloženja u slavonskim županijama, te Vojvodini i Krajini.

U političkim i socijalnim borbama u Srijemu sukobljavala se narodnjačka i mađaronska stranka. Feudalci su se priklanjali onoj stranci koja je štitila njihove posjede i klasni interes. Obje su se stranke borile za utjecaj nad seljaštvom kao važnim činiocem u revolucionarnim događajima. Gavrilović posebno ističe da je srpski vojvođanski pokret bio bitan novi faktor u političkim zbivanjima u Srijemu u proljeće 1848. Srpsko seljaštvo izjed-

[40] Isto, 21.
[41] Isto, 24.
[42] Isto.
[43] S. Gavrilović, Srem u revoluciji; vidi JIČ, 2—1962, 23—32.

načilo je borbu za Vojvodinu s borbom za zemlju spajajući tako svoje socijalno-gospodarske ciljeve s nacionalnim težnjama građanstva i ostalih slojeva.[44]

Revolucija kao politička borba ima oblik narodnjačko-mađaronskog sukoba oko jezika. Taj sukob postoji još iz predrevolucionarnog razdoblja. To je u biti bila borba za vlast u okviru pitanja političke pripadnosti Srijema Hrvatskoj ili Ugarskoj.[45] U taj sukob uvlači se seljaštvo i građanstvo s čijim gospodarsko-socijalnim interesima računaju obje političke grupacije. Zato autor zaključuje da je seljaštvo u prvoj fazi revolucije bilo zainteresirano za produbljivanje građanske u građansko-demokratsku revoluciju.[46]

Važan je prilog Jaroslava Šidaka »Seljačko pitanje u hrvatskoj politici«[47] čija je zadaća, kako sam autor kaže, »da na osnovi spomenute literature i novih izvornih podataka od seljačkih tegoba i želja iz početka ljeta 1848. do suvremenih brošura i štampe koje su za postavljeno pitanje bile do sada tek fragmentarno iskorištene — pokuša obuhvatiti problem u cjelini«.[48]

Ukidanjem feudalnih odnosa 1848. počinje se rješavati seljačko pitanje, koje je u Hrvatskoj akutno do kraja 19. stoljeća. Taj proces u revolucionarnoj godini ubrzan je nemirima na selu. Slavonske županije objavile su od 29. III do 3. IV zakonske članke o ukinuću urbarskih dužnosti, koje im je u tu svrhu poslala ugarska vlada. Stav iliraca i njihove Narodne stranke, prema ovom pitanju, objašnjava J. Šidak ovako: »Bilo je politički neobično važno da seljaci ne steknu dojam kao da svoje oslobođenje duguju isključivo mađarskom plemstvu, iako ni oni nisu osporavali zakonitost zaključcima Ugarskog sabora, koje je on stvorio uz pristanak hrvatskih nuncija. Tako se i dogodilo da je *prva* objava ove velike promjene uslijedila još 25. III na narodnoj skupštini u Zagrebu, koja je svoja Narodna zahtijevanja — a to je bio program hrvatske Četrdesetosme! — unijela pod točkom 14. Odrěšenje podanikah (kmetovah) od robote ili tlake i za to od podaničtva. Uradila je to prije nego što su iz Pešte stigli službeni pozivi županijama da proglase požunske zakone.«[49]

J. Šidak je utvrdio da ilirci 1848. nisu imali razrađenog agrarnog programa. Nepostojanje demokratskog programa u socijalnom pogledu, Šidak dokumentira programatskim spisima istaknutih iliraca koje su napisali od ožujka do svibnja 1848.[50] Zaključuje da se nezadovoljstvo seljaka ne može objasniti samo djelatnošću mađarona.

Intenzitet narodnog pokreta oscilira, a to je Šidak potkrijepio novim izvorima i došao je do istih rezultata kao i S. Gavrilović. Zatim dokazuje da nije ispravno mišljenje sovjetske povjesničarke I. I. Leščilovske »da ni poslije banskih proglasa iz kraja mjeseca aprila nije došlo do smirivanja«.[51]

Seljačko pitanje potkraj 1848, prema Šidaku i Gavriloviću, gubi ono značenje koje je do tada imalo u hrvatskoj politici, a tada se završava i druga etapa pokreta.

[44] Slavko Gavrilović, Srem u revoluciji, 141.
[45] Isto, usp. i JIČ, 2—1962, 25.
[46] Isto, 26.
[47] Jaroslav Šidak, Seljačko pitanje u hrvatskoj politici 1848, JIČ, 2—1963, 3—30.
[48] Isto, 3.
[49] Isto, 10.
[50] Isto, 11.
[51] Isto, 15.

Posebno značenje za narodni pokret u Slavoniji ima djelatnost narodnjaka Mojsija Georgijevića koji je pripadao demokratskoj ljevici. Njegovu ulogu u pokretu proučavali su J. Šidak[52] i S. Gavrilović[53] i pozitivno ocijenili njegov rad.

Autor ove monografije objelodanio je 18 pisama Mirka Lentulaja Josipu Bunjiku i Miroslavu Kraljeviću,[54] koja nas upućuju na zanimljivu građu koja se čuva u Muzeju Požeške kotline. Monografija »Požega 1227—1977«, izdana povodom 750-godišnjice grada, donosi i moj članak »Požeška županija i grad Požega 1848—49«,[55] u kojem je dat pregled zbivanja u požeškoj županiji s posebnim osvrtom na grad Požegu. O događajima u požeškoj gimnaziji, raspoloženju učenika i njihovom sudjelovanju u zbivanjima 1848—49, napisao sam članak »Nemiri učenika požeške gimnazije 1848. godine«.[56]

[52] Jaroslav Šidak, Jedan prilog biografiji Mojsija Georgijevića, HZ VII, 1955, 161—164; Novi podaci o Mojsiju Georgijeviću, HZ IX, 1956, 261—262; Enciklopedija Jugoslavije, 3, 453—454.
[53] Vidi bilj. 48.
[54] Filip Potrebica, Osamnaest pisama Mirka Lentulaja upućenih Josipu Bunjiku i Miroslavu Kraljeviću u vremenu od 23. srpnja 1848. do 6. lipnja 1849. godine, Arhivski vjesnik SR Hrvatske XVII—XVIII Zagreb 1974/75, 247—259.
[55] Filip Potrebica, Požeška županija i grad Požega 1849—1849, Monografija »Požega 1227—1977«, Slav. Požega 1977, 208—223.
[56] Filip Potrebica, Nemiri učenika požeške gimnazije 1848. godine, Zbornik za historiju školstva i prosvjete 11, Zagreb 1978, 53—67.

II. Društveno-gospodarska struktura u požeškoj županiji 1848.

1. DEMOGRAFSKA KRETANJA I DRUŠTVENO-GOSPODARSKA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

Slavonija nakon oslobođenja krajem 17. st. postaje granično područje Habsburške Monarhije prema Turskoj. Kad je 1691. čitavu Slavoniju okupirala vojska, vojni zapovjednici započinju razvijati feudalne odnose, što kasnije nastavlja Ugarska komora, jer je čitavo područje Slavonije proglašeno kraljevskim posjedom. Na tom su prostoru organizirani veliki feudalni posjedi.[1] Vojska smještena u kasarnama predstavljala je značajan teret za stanovništvo. Zemljišni posjed prelazi pretežno u ruke stranih velikaša. U prvoj polovini 18. st. stalne carske komisije ističu potrebu da se teritorij Slavonije uredi u smislu apsolutističke koncepcije uprave. Hrvatski sabor, međutim, zahtijeva da se Slavonija priključi Hrvatskoj, pod vlast bana i Sabora i time uvede županijsko uređenje. Na tom zadatku intezivnije se radi od 1740, što je dovelo i do obnavljanja požeške županije (21. XI 1745).[2]

Istodobno su obnovljene virovitička i srijemska županija. Nakon obnove slavonske županije bile su uređene po uzoru na ugarske županije. Velikog župana iz reda velikaša imenovao je kralj, a u upravi su mu pomagali činovnici koji su birani u županijsku skupštinu. Među činovnicima posebno je važnu ulogu imao podžupan koji je rukovodio županijskim poslovima. Slavonske županije su u »upravnim i financijskim poslovima« bile podređene vlasti hrvatskog bana i tako pridružene Hrvatskoj, ali su »u poslovima kontribucije« bile podvrgnute neposredno pod Ugarsko namjesničko vijeće. U slavonskim županijama kontribucija je razrezivana u istoj visini i na isti način kao i u Ugarskoj. Osim toga, Slavonija je odvojena i teritorijalno od Hrvatske varaždinskom krajinom. Specifičnost Slavonije je i u tome što je krupno plemstvo pretežno stranog porijekla, dok je u Hrvatskoj niže plemstvo hrvatskog porijekla. Od 1751. slavonske županije su direktno zastupali

[1] Josip Adamček, Ekonomsko društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. st. U knjizi: Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća, Zagreb 1981, 62.

[2] Igor Karaman, Požega i Požeška kotlina od oslobođenja ispod turske vlasti do 1848. god., Požega 1227—1977, Slav. Požega 1977, 199—200.

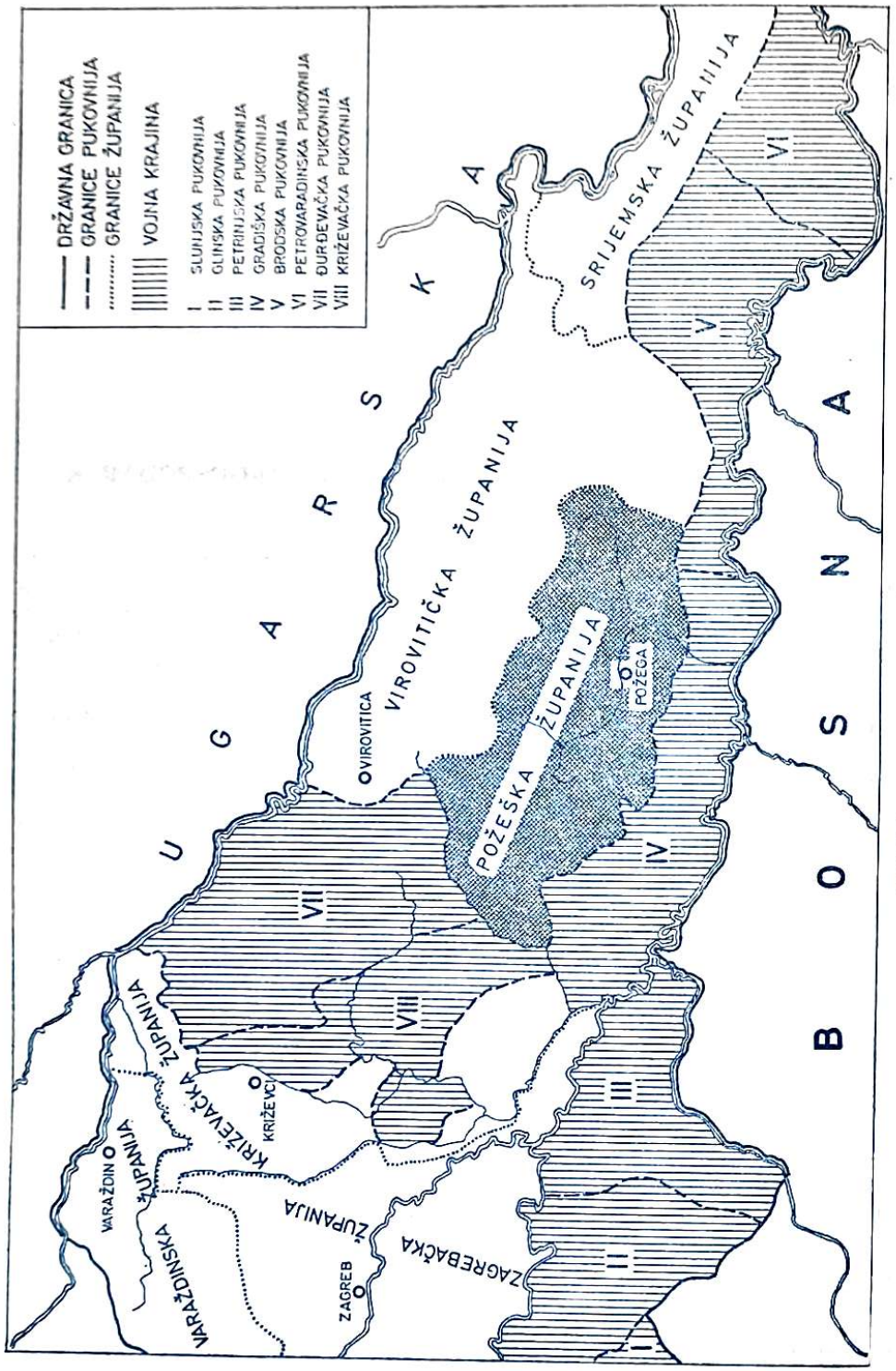

njihovi predstavnici u Ugarskom saboru. Istina, time nije Slavonija formalno bila izdvojena ispod vlasti bana, jer su njeni zastupnici kao i virilisti sudjelovali u radu Hrvatskog sabora.[3]

Požeška županija obuhvaćala je Požešku kotlinu i sezala na zapadu do rijeke Ilove i dalje do Kutine i Moslavačke gore. Sjedište županije bilo je u Požegi gdje su se održavale županijske skupštine. Županija je imala dva tijela: veliku i malu skupštinu. Veliku skupštinu čine pripadnici povlaštenih staleža, a malu županijski časnici (činovnici). Izvršni organi vlasti s činovnicima i velikim županom na čelu, provode odluke skupštine. Prvi veliki župan požeške županije 1745. postao je barun Vladislav Vajaj. Članovi velike županijske skupštine bili su: župnici, kanonici, svi plemići s područja županije. Skupština je odlučivala o svim važnijim poslovima kao što su: izbor službenika, popravak i gradnja cesta, mostova, kasarni, osnivanje i izdržavanje škola. Poslove su obavljali stalni činovnici: podžupan, bilježnik, veliki sudac i dr. Za javni red brinula se četa pandura. Sakupljanje poreza za kraljevsku blagajnu nadgleda Kr. ugarsko namjesničko vijeće, a sakupljanje županijske daće nadzire Hrvatski sabor.[4] Sudsku vlast nakon 1745. ima sudbeni stol i vlastelinski sudovi. Određen je i način vođenja rasprava, a županiji se priznaje ius gladii, tj. pravo izricanja smrtne presude. Bili su osnovani zatvori, a županija je bila dužna da pribavi sprave za mučenje. Članovi suda su veliki i mali suci, a predsjednika je birala županijska skupština. Kada suci zasjedaju, predsjedava podžupan, a nižem vijećanju predsjedava sudac. Vlastelinskom sudu predsjedava vlastelin. Zgrada sudbenog stola u Požegi sagrađena je 1772. godine.

U požeškoj županiji već g. 1689. od Komore je prešlo Kutjevo pod upravu zagrebačkog kanonika I. J. Babića, a g. 1698. vlastelinstvo preuzimaju isusovci. Vlastelinstvo Kaptol 1702. predano je bosansko-srijemskoj biskupiji. Plemićka imanja postaju Brestovac (1702), Velika (1702), Blacko (1703) i Cernik (1707). Kasnije komorska uprava daje svjetovnim feudalcima imanje Stražeman (1719), Pleternicu (1728). U Požeškom distriktu dekameralizacija vlastelinstva završena je 1728. godine.[5] Godine 1722. ovakva je veličina imanja požeškog distrikta:

Grad Požega	90, 15/24 selišta,
Blacko	23, 21/24 selišta,
Brestovac	129, 3/24 selišta,
Cernik	119, 0/24 selišta,
Kaptol	82, 21/24 selišta,
Kutjevo	240, 23/24 selišta,
Pleternica	261, 21/24 selišta,
Stražeman	37, 21/24 selišta,
Velika	217, 21/24 selišta.

[3] Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959, 1036—38.

[4] Josip Buturac, Stanovništvo Požege i okolice 1700—1950, JAZU, Zbornik za narodni život i običaje — knjiga 43, p. o. Zagreb, 1967, 224—226.

[5] I. Karaman, Požega i Požeška kotlina, 200. Usp. I. Karaman, Sumarni karakter veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. st. p. o. iz knjige »Radovi« Centra za organizaciju naučno istraživačkog rada u Vinkovcima, 2, Zagreb 1973, 188—189.

Distrikt Virovitica; županija požeška čine ova imanja:

Kutina . . . . . 18, 6/24 selišta,
Pakrac . . . . . 186, 9/24 selišta,
Podborje (Daruvar) . . . . . 204, 0/24 selišta,
Sirač . . . . . 72, 3/24 selišta.[6]

Nakon obnavljanja (1745) požeška županija je podijeljena na dva kotara — požeški i pakrački. Požeški kotar obuhvaćao je vlastelinstvo Blacko, Brestovac, Cernik, Kaptol, Kutjevo, Pleternica, Stražeman i Velika, a u kotaru pakračkom bila su imanja Pakrac, Podborje, (Daruvar), Sirač i Kutina. Gradska općina Požega sa svojim teritorijem imala je status komorskog posjeda, a pripadala je u teritorij županije.[7]

Vlastelinstvo	Broj selišta	% selišta u županiji	Broj kmetova	% kmetova u županiji	Broj kmetova po selištu
Blacko	24	1,16	68	1,27	2,83
Brestovac	121	8,14	382	7,16	3,15
Cernik	77,21/24	5,26	294	5,52	3,81
Kaptol	82	5,51	204	3,82	2,48
Kutjevo	225	15,14	275	12,65	3,00
Pleternica	248,15/24	16,98	737	13,82	2,97
Stražeman	35	2,35	113	2,12	3,22
Velika	203	13,66	742	13,91	3,65
Kutina	62	4,17	(300)	5,62	4,83
Pakrac	173,12/24	11,68	810	15,18	4,68
Podborje	78,12/24	5,28	364	6,82	4,66
Sirač	62	4,17	302	5,66	4,87
Grad Požega	90	6,50	344	6,45	3,82
Svega	1482,12/24	100,00	5335	100,00	—

Vidljivo je da je u požeškoj županiji dominirala skupina srednjih imanja koja je imala broj selišta između 50 i 150, a četiri pripadaju u velika imanja jer imaju preko 150 selišta. Prema podacima u tablici nakon reinkorporacije g. 1745. najveći broj selišta imala su vlastelinstva Pleternica, 248, 15/24

[6] I. Karaman, Požega n. dj., 206—207 Usp. I. Karaman, Sumarni, n. dj., 200—207.

[7] Julije Kempf, Požega, n. dj., 206. Usp. I. Karaman, n. dj., 200 gdje ističe da je najveći dio zemljišnog posjeda pripao plemstvu i svećenstvu i navodi strukturu vlastelinstva 1745:
»— komorski posjedi: 3 imanja sa 230, 12/24 sel.
— crkveni posjedi: 2 imanja sa 307, 0/24 sel.
— plemićki posjedi: 8 imanja sa 945, 0/24 sel.«

ili 16,98%; Kutjevo, 225 ili 15,14%; Velika, 203 ili 13,66%; Pakrac, 173, 12/24 ili 11,68%; i Brestovac, 121 ili 8,14%. To potvrđuju i podaci o popisu stanovništva, seljačkog zemljišta i stoke u požeškoj županiji nakon 1745.[8]

Broj kmetova vlastelinstva Kutina nije mi poznat, a navedeni broj 300 upisao sam u tablicu nakon uspoređivanja broja selišta po vlastelinstvima. Isti broj selišta imaju vlastelinstva Sirač i Kutina, stoga je moguće da su imali približan broj kmetova, pogotovu što su i druga vlastelinstva pakračkog okružja imala proporcijalan broj kmetova u odnosu prema selištima.

Podaci u tablici pokazuju da je nešto drukčiji redoslijed vlastelinstava po broju kmetova u usporedbi s brojem selišta. Vlastelinstvo Pakrac s 810 kmetova ili 15,18% svih zauzima prvo mjesto, a po broju selišta je na četvrtom mjestu. Ostala vlastelinstva slijede ovim redom: veličko, 13,91%; pleterničko, 13,82%; kutjevačko, 12,65%; brestovačko, 7,16%; daruvarsko, 6,82%; grad Požega, 6,45%; siračko, 5,66%; kutinsko, 5,62%; cerničko, 5,52%; kaptolsko, 3,82%; stražemansko, 2,17% i blatačko, 1,27%.

Veći postotak kmetova od postotka selišta imala su ova vlastelinstva: Pakrac za 3,50%; Podborje, 1,54%; Sirač, 1,49%; Kutina, 1,45%; Cernik, 0,26% i Blacko, 0,11%. Zapaža se da je ta pojava karakteristična za pakračko okružje, tj. vlastelinstva koja su pripadala pretežno velikaškoj obitelji Janković. Na tim je vlastelinstvima bio teži položaj kmetova, a to je karakteristika za velika vlastelinstva u srijemskoj i virovitičkoj županiji. Seljasi se na tim imanjima sve do g. 1848—49. češće i snažnije suprotstavljaju feudalnoj eksploataciji.

Vlastelinstva u Požeškoj kotlini imaju u većini manji postotak kmetova od postotka selišta. U tome se osobito ističe vlastelinstvo Pleternica za 3,16%, a potom slijede Kutjevo, 2,49%; Kaptol, 1,69%; Brestovac, 0,98%; Stražeman, 0,23% i grad Požega, 0,05%. Položaj kmetova na vlastelinstvima u Požeškoj kotlini bio je bolji. Kmetovi su raspolagali većim selištem za razli-

[8] I. Karaman, n. dj., 201, donosi podatke za sva vlastelinstva požeškog kotara, oranica u jutrima i livada u koscima za svako pojedino vlastelinstvo. Navest ćemo samo podatke za Pleternicu, Kutjevo i Veliku s dodatkom izraženim u postotku koji pokazuje da su spomenuta vlastelinstva zaista bila u požeškoj županiji po svojoj gospodarskoj moći najznačajnija.

Vlastelinstva	Broj kmetova	%	Oranica u jutrima	%	Livade u koscima	%
Pleternica	737	22,57	2 931	27,47	2 674	26,13
Kutjevo	675	20,67	2 656	24,90	3 001	29,32
Velika	742	22,72	1 950, 3/4	18,28	1 599, 1/4	15,62
Svega	2 154	65,96	7 537, 3/4	70,65	7 274, 1/4	71,07
Ostalih pet vlastelinstava	1 111	34,04	3 129	29,35	2 959	28,93

Na osnovi navedenih podataka možemo zaključiti da ostalih pet vlastelinstava čini svega oko 1/3 ukupnog broja kmetova, nešto manje od 1/3 oranica i livada. Osim toga, vlastelinstvo Pleternica ima 1 282 motike vinograda više od svih ostalih vlastelinstava, a isto tako šljivika 1 093,2/4 što potvrđuje visoku proizvodnju vina i rakije. Slično se može konstatirati i za vlastelistvo Velika (927 motika vinograda, 782,1/4 jutra šljivika).

ku od pakračkog okružja. Tu dominira srednje i bogatije seljaštvo. To pokazuju podaci o broju kmetova po jednom selištu. Svi posjedi pakračkog okružja imaju veći broj kmetova po selištu. U tome prednjači vlastelinstvo Sirač s 4,87 kmetova po selištu, a slijede ga kutinsko, 4,83; pakračko, 4,68; daruvarsko, 4,66. Vlastelinstva u požeškom okružju imaju najmanje po jednog kmeta manje po selištu, a to pokazuju ovi podaci. Grad Požega, 3,82 kmeta po selištu, Cernik, 3,81; Pleternica, 3,65; Stražeman, 3,22; Brestovac, 3,15; Kutjevo, 3,00. Manje od tri kmeta po selištu imaju Pleternica, 2,97; Blacko, 2,83 i Kaptol, 2,48. Najveća razlika među vlastelinstvima u broju kmetova po selištu u požeškoj županiji je između vlastelinstva Kaptol (2,48) i Sirač (4,87), a iznosi 2,39 kmetova.

Sredinom 18. st. u požeškoj županiji nema plemića jednoselaca, feudalnu klasu čine srednje i krupno plemstvo. Jedno feudalno imanje u požeškoj županiji u prosjeku je imalo 410 kmetova, a samo je jedno imanje imalo ispod sto kmetova. U požeškoj županiji od njene obnove do 1848. povećavao se broj činovničkog plemstva koje nije stjecalo posjede. Slično stanje je i u ostalim slavonskim županijama.[9]

Vlastelinstva su najmanje gospodarske i upravno-političke jedinice i na njima upravnu i sudsku vlast obavlja vlastelin. Postojao je vlastelinski sud kome predsjedava vlastelin ili njegov službenik, a rješava sporne odnose među kmetovima te između vlastelina i kmetova. Vlastelin je bio dužan da na teritoriju svoga vlastelinstva proglašava naredbe Županije i Hrvatskog sabora. Županijski kažnjava teže prijestupe. U selima brigu oko reda preuzima seoski knez koga na prijedlog seoske općine (3—4 kandidata) bira vlastelin. Osim kneza općina bira bilježnika, potkneza, stražare, poljare, desetare, odbornike.[10]

Većina vlastelinstava kasnije postaju kotarska sjedišta u kojima je djelovao kotarski sudac provodeći odluke županijske skupštine, i obavljajući sve druge poslove. Županija je 1848. podjeljena na sedam kotára: donje okružje činili su kotarevi: cernički, kutjevački, pleternički i velički; gornje okružje: daruvarski, kutinski i pakračka kotar. Svaki je kotar birao po jednog predstavnika u Hrvatski sabor, a grad Požega dva. Radi uspješnijeg djelovanja 15. VII 1848. županijska skupština odlučila je da se izabere poseban »Upravljujući odbor« požeške županije koji će djelovati umjesto županijskih skupština. Njegov izbor i djelovanje imalo je važnu ulogu u zbivanjima 1848—49, o čemu će biti govora kasnije u posebnom poglavlju.

Slavonija je nakon oslobođenja u velikoj mjeri opustjela. Godine 1698. u osječkoj, virovitičkoj i požeškoj prefekturi popisana su 453 pusta kršćanska i muslimanska sela, a u većem dijelu ostalih smanjio se broj stanovnika.[11] Carska vojska ostalim seljacima nametnula je različite dáće za uzdržavanje vojske uz mnoga nasilja, a dolaskom činovnika Dvorske komore započinje organizacija feudalnog posjeda. Opterećenja seljaka u prvoj polovini 18. st. znatno su povećana. Seljaci vlastelinstva Kutjevo g. 1731. platli su u novcu 6439 forinti poreza, a 1495 forinti namirili su u naturalijama i darovima.

[9] J. Adamček, Ekonomsko-društveni razvoj (...), str. 62—63.

[10] J. Buturac, Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227—1977, Požega, n. dj., 92—96.

[11] Josip Adamček, Ekonomsko-društveni razvoj, 67.

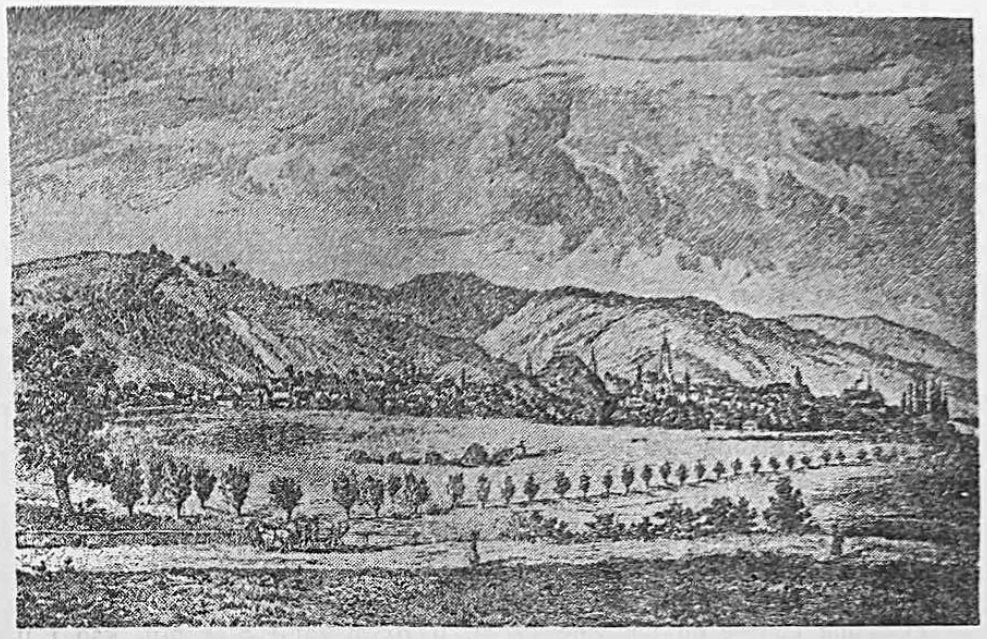

POŽEGA U 19. STOLJEĆU

Svako selište vlastelinstva Kutjevo 1740. bilo je opterećeno čak s 25 forinti javnih podavanja. Preopterećenost seljaka stvara nesigurno stanje u Slavoniji u prvoj polovini 18. st., javlja se hajdučija i šire se seljački nemiri.[12] Vlastelinstvo Kaptol to najslikovitije pokazuje. Seljaci su 1734. davali više robote nego što je predviđeno, i to osobito za obradu vinograda, ali uz davanje hrane i pića. Sva sela toga vlastelinstva (11 sela s ukupno 82 sesije) morala su uz ostala davanja dati vlastelinu desetinu vina, a vino ostaje kod seljaka dok ga god vlastelin ne zatraži ili ga sam seljak ne otkupi za svoje potrebe. Seljaci na isusovačkom posjedu u Kutjevu, prema izvještajima Antuna Kanižlića, imali su bolji položaj, dobivali su više hrane i pića prigodom rada u vinogradima i drugim poslovima.[13]

Pobiranje desetine bilo je obnovljeno 1698, i to od svih žitarica, vina, te tzv. mali desetak od svinja, pčela i ovaca. Njena vrijednost na vlastelinstvu Pakrac sredinom 18. st. bila je procijenjena na 5,5 forinti po selištu. Slavonski kmetovi nisu davali tlaku, koju su komorski službenici pretvarali u novčana podavanja. Na vlastelinstvu Pakrac polovinom 18. st. seljaci su 58% vrijednosti feudalne rente plaćali u novcu.[14]

Karlovim urbarom 1737. zabranjeno je kupljenje male desetine i oduzimanje seljačke zemlje i pretvaranje u alodijal, dok su ostala davanja i tlaka potvrđeni. Cilj je bio da se spriječi uvođenje radne rente čime su bili

[12] Isto.

[13] Slavko Gavrilović, Uređenje urbara u Požeškoj županiji (1745—1762), Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu III, 1958, 63—68.

[14] Josip Adamček, Ekonomsko-društveni razvoj, 67.

nezadovoljni slavonski feudalci jer se kočila alodijalna poljoprivreda. Zbog kršenja Karlova urbara seljaci često podnose tužbe kraljevskoj komisiji, a osim toga to je bio i glavni uzrok seljačkih buna.[15]

Sredinom 18. st. u požeškoj županiji postoje 253 sela s 1482, 12/24 sesija. Svako selište plaćalo je 19 forinti kontribucije i 2,5 forinte fortifikacije i robote. Treba još dodati 11 forinti (3 for. zemljarine i 8 for. otkupa robote) koje ubire vlastelin. Tome treba dodati i obavezu seljaka da opskrbljuju drvima tvrđave Osijek i Petrovaradin, te kasarne na teritoriju požeške županije.[16] Požeška županija ima veliki broj sela u odnosu prema broju selišta, stoga u prosjeku po jednom selu ima svega 5,87 selišta, dok je broj sela po jednom vlastelinstvu 19,46. Godišnja obaveza za kontribuciju bila je 28243 forinta, a za foritifikaciju i robotu 3716 forinti. Kmetovi su imali i druge obaveze prema feudalnoj gospodi u obliku radne, naturalne i novčane rente, koje su povećane brojnim zloupotrebama feudalaca, njihovih činovnika.

Obaveze nametnute seljacima bile su preteške. Prvi korak da se stanje poboljša je donošenje u jesen 1755. privremenog urbara. Međutim, već je naredne godine 15. III 1756. proglašen stalni urbar Marije Terezije kojim je najprije trebalo utvrditi stvarno stanje, a dok se to ne učini, bit će na snazi privremeni urbar. Nova urbarijalna regulacija trajala je više godina i završena je 1761, a neke su dopune učinjene i u prvoj polovini 19. st.

Feudalne odnose od polovine 18. st. u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i u ostalim zemljama Austrije, uređuje Urbar Marije Terezije, te urbarijalni zakoni iz 1836. i 1840. Cilj tih odredbi je učvršćenje apsolutističke monarhije, ali i otklanjanje zloupotreba feudalne klase. Propadanje feudalnih odnosa bilo je nezaustavljivo, a ukinuti su u revolucionarnim zbivanjima 1848.

Prema Bićaniću struktura selišta i bivših kmetskih obitelji u požeškoj županiji 1850. je ova: do 1/2 selišta ima 1244 bivše kmetske obitelji ili 50,8% ukupnog broja bivših kmetova, dok je ukupan broj selišta koje oni imaju 467 ili 33,8% svih selišta požeške županije; od 1/2 do 1 selišta ima 1021 bivša kmetska obitelj ili 41,8% svih obitelji bivših kmetova, a zauzimaju 696 selišta ili 50,4% svih selišta. Vrlo je malen broj bivših kmetskih obitelji koje imaju 1—2 selišta — svega 175 obitelji ili 7,2% svih obitelji, a imaju svega 218 selišta ili 15,7% svih selišta. Broj bivših kmetskih obitelji koje imaju dva selišta svega je jedan ili 0,04%, s dva selišta ili 0,1% svih selišta.[17]

[15] Isto, 68.

[16] J. Kempf, Požega, 207.

[17] Rudolf Bićanić koristeći se arhivskim podacima analizira u dvije hrvatske županije (zagrebačkoj i varaždinskoj) i u dvije slavonske županije (požeškoj i srijemskoj) strukturu kmetova i površine kmetske zemlje. Županije su uzete prema opsegu iz 1850. god. U spomenutim županijama bilo je 10468 kmetskih obitelji koje žive na 6450 selišta što čini 1/5 svih selišta u Hrvatskoj i Slavoniji. Uspoređujući podatke hrvatskih i slavonskih županija, Bićanić zaključuje da je u zagrebačkoj županiji najveći broj kmetskih selišta koja su veličine od jednog do dva selišta i obuhvaćaju 44,2% sve zemlje, nešto manje je to u varaždinskoj županiji, 22,6%; još manje u požeškoj, 15,7%; a najmanje u srijemskoj, 3,2%. Obratno je s najmanjim selištima, tj. do 1/2 selišta. Tu je na prvom mjestu srijemska županija sa 70,9%; požeška, 33,8%; varaždinska, 24,4%, a posljednja zagrebačka sa svega 14,8% od ukupnog broja selišta u županiji. (R. Bićanić, Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici, Zagreb 1952, str. 106—107).

Broj selišta i bivših kmetskih obitelji, prema Bićaniću, obuhvaća najviše oko polovine broja bivših kmetskih obitelji. Osim toga, nisu jasno određene sve veličine selišta, stoga je teško iz navedenih podataka ustanoviti koliko kmetskih obitelji pripada pojedinoj veličini selišta. Ipak, možemo sa sigurnošću tvrditi da u požeškoj županiji prevladava sitno i srednje seljaštvo, dok znatno manji broj seljaka možemo svrstati u bogate seljake i seljake bez zemlje.

U požeškoj županiji 1848. bilo je samo 10 seoskih škola, stoga je razumljivo nastojanje županije da prosvjećivanje unaprijedi. Poseban županijski odbor predložio je da se od svakog selišta na godinu plaća 1 forinta i 20 krajcara u srebru, kako bi se sakupila sredstva za izdržavanje većeg broja škola.[18] Seljaci su dobili još jednu obavezu više, a županija je planirala da bi za prikupljanje sredstava mogla izraditi 2—3 škole godišnje i da bi 45 škola bilo dovoljno za potrebe županije, pa bi tada u prosjeku svakih pet sela imalo jednu školu, a g. 1847. u prosjeku na svakih 25 sela postojala je jedna škola. Taj plan požeške županije propao je nastalim zbivanjima 1848. godine.

Kotar Pleternica polovinom 1849 (5. VII) imao je 8981 stanovnika. Od toga je bilo rimokatolika 7843, pravoslavnih 1138 koji su živjeli u deset naselja od kojih u sedam zajedno s katolicima, dok su Komušina, Laze i Zenica naseljena isključivo pravoslavcima. Ukupan broj katolika čini 87,33%, pravoslavnih 12,67%, a broj stanovnika po pojedinom selu varira od 50 u Vrčin-Dolu do 863 koliko ima trgovište Pleternica. Broj stanovnika bio je veći u onim selima koja imaju bolje prirodne uvjete ili su pak bila sjedišta administrativno-političkih jedinica županije ili župa, gde je bilo boravište župnika, a tu je obično bila i crkva koja je bila mjesto okupljanja župljana. To pokazuje i ova tablica.

Pleternica, trgovište, sjedište župe	863	stanovnika
Jakšić, povoljni prirodni uvjeti	664	"
Vetovo, povoljni prirodni uvjeti	636	"
Ruševo, sjedište župe	590	"
Sulkovci	540	"
Sovski Dol	417	"
Paka, sjedište župe	322	"
Komorica	246	"
Vrhovci, blizu grada Požege	245	"
Migalovci	230	"
Šeovci	230	"
Frkljevci	219	"
Emovci, blizu grada Požege	213	"
Dervišaga, blizu grada Požege	205	"
Laze, blizu grada Požege	200	"

U 15 naselja živi više od 200 stanovnika ili 5820 stanovnika ili 64,81%, dok u ostalih 26 naselja živi manje od 200 stanovnika, tj. svega 3161 stanovnik ili 35,19% od ukupnog broja stanovnika u kotaru Pleternica.

Slična je struktura stanovništva i u ostalim dijelovima požeške županije, što se može zaključiti na temelju popisa stanovništva polovinom 1849. kada

[18] Novine d. — h. — sl., 24. IV 1847, br. 32.

su birani pučki zastupnici na svakih 1000 stanovnika po jedan.[19] Nekada je broj stanovnika na izbornim mjestima bio i veći od 1000, a samo gdjekad manji. Prosjek se kretao oko 1000 u pleterničkom kotaru u kome je izabrano devet zastupnika na 8981 stanovnika. Ako je puk birao 61 zastupnika, to znači da je svega oko 3500 stanovnika požeške županije pripadalo drugim slojevima ili grupama, tj. inteligenciji, obrtnicima, trgovcima, plemstvu, svećenstvu, činovnicima, od čega živi u gradu Požegi ponajviše, a ostali dio u trgovištima Pakrac, Pleternica, Cernik, Kutina, Kutjevo i Velika kao kotarskim središtima. Seljaštvo je sačinjavalo 94,62%, a ostali slojevi samo 5,38% stanovništva požeške županije.

Struktura stanovništva jasno nam pokazuje da je manufakturna proizvodnja u požeškoj županiji tek u povojima (proizvodnja svile, stakla, cigle i piva), a najrazvijeniji je obrt, i to u gradu Požegi, a potom u Pakracu, slabo u Pleternici i Cerniku. Manji broj trgovaca djeluje u gradu Požegi i ostalim kotarskim središtima. Trguju obrtničkom robom i poljoprivrednim proizvodima. Robu uglavnom uvoze iz razvijenijih obrtničkih i industrijskih krajeva, a njena je cijena bila niža od obrtničke robe domaćih obrtnika. Stoga su se obrtnici često žalili upravi požeške županije da trgovci u svojim trgovinama prodaju tuđu robu, a da oni ni svoje ne mogu prodati, pa traže zaštitu. Osobito su pristizale brojne pritužbe na trgovce Židove, stoga je 1848. pokrenuta kampanja protiv Židova, osobito u gradu Požegi. Zahtijevano je da moraju napustiti grad Požegu i županiju, osobito oni koji se nisu s dozvolom naselili u požeškoj županiji. Obrtnici su napuštali svoje zanate, jedan se dio proleterizirao, a drugi su se pretežno bavili trgovinom. Obrtničko zanimanje postajalo je sve manje unosno. Proleterizirani dio obrtnika priključuje se gradskoj sirotinji i prosjacima. U pakračkom kotaru u 38 naselja bilo je popisano u godini 1847—48. 163 siromaha.[20] U trgovištu Pakrac bilo je 16, u selu Obrič 15, a u ostalim selima broj siromaha kretao se od 1 do 8.[21]

Struktura plemićkog staleža u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu na temelju popisa stanovništva iz 1787. je ova: oko 3250 plemićkih obitelji s 9782 odrasla muška plemića. Plemićkom staležu treba dodati 1528 svećenika i drugih crkvenih osoba. Velikaške posjede s kmetovima polovinom 18. st. držalo je oko 530 velikaških i plemićkih obitelji, a 2720 plemićkih obitelji nije imalo posjeda. Početkom 19. st. (1809) većina plemićkih obitelji (3200) bile su plemići jednoselci ili siromašni plemići bez posjeda, a samo 545 obitelji raspolagalo je većim posjedom. U slavonskim županijama plemića jednoselasca nema. Među plemićima bez feudalnih posjeda značajnu su skupinu činili plemići armalisti među kojima je bilo dosta plemića činovnika, kojima je činovnička služba osiguravala egzistenciju, a katkad i osnovu za društveno napredovanje. Plemići koji su živjeli u gradovima (u Hrvatskoj ih je bilo 7%) pretežno su građani koji su kupili plemićke diplome. Iz redova činovničkog plemstva

[19] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLII, br. 515. i 517. Pregled pučkih zastupnika po kotarima:

Cernik	10 zastupnika	Pakrac	8 "
Daruvar	10 "	Pleternica	9 "
Kutina	8 "	Velika	8 "
Kutjevo	9 "		

[20] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, br. 269.

[21] Isto.

i svećenstva krajem 18. st. počinje se stvarati inteligencija, stoga se u njihovim redovima javljaju pisci i javni radnici, što se posebice očituje u prvoj polovini 19. st.[22]

U slavonskim županijama nakon izgona Turaka stvara se plemstvo doseljavanjem iz Hrvatske i Ugarske, a posjede su stekli na razne načine — darovnicama, kupovinom i na drugi način. Činovničko plemstvo nema feudalnog posjeda.

U Matici plemstva požeške županije do 1844. upisan je 201 plemić, a kasnije su upisana još 22 plemića u vremenskom razdoblju od 1845. do 1886. od kojih su samo trojica upisana poslije 1848. Još 39 plemića upisano je u Maticu požeškog plemstva koji su plemstvo dokazivali naknadno.[23] Plemićka prava do 1848. steklo je 220 plemića ili 83% svih plemića požeške županije. Imanja slavonskih plemića ucči 1849. bila su veća od Hrvatske i imala su do 20, a neka i do 80 sela.[24]

Feudalna klasa nije se brinula za obrazovanje drugih društvenih slojeva, a razvoj kapitalističkih odnosa u prvoj polovini 19. st. ima potrebu za svestranijim obrazovanjem. Požeška županija imala je već u 18. st. razvijeno obrazovno i kulturno žarište u gradu Požegi — požeška gimnazija.[25] Gimnaziju su polazili učenici sa šireg prostora: od Budimpešte do Dubrovnika, a najveći broj djece je sa užeg slavonskog područja, posebno iz redova požeškog građanstva. Brojni učenici s područja požeške županije postali su istaknuti narodnjaci, što je imalo odraza na razvoj narodnjaštva u Požegi koja je sjedište požeške županije. To je vidljivo i u revolucionarnim događajima u Hrvatskoj i Slavoniji 1848.[26]

Revolucionarno gibanje 1848. omogućilo je svim društvenim slojevima da izraze svoje želje. Narodna zahtijevanja pokazala su da je na samom početku narodnog pokreta 1848. građanstvo predvodilo seljačke mase i u zahtijevanjima izrazilo zajedničke želje, vodeći brigu prvenstveno o ostvarivanju građanskih sloboda, te uklanjanju feudalizma kao kočnice napretka. Proleteriziranom dijelu društva nije bilo dovoljno proklamirati slobodu i jednakost, jer taj dio društva nije mogao čekati. Pretežno su oni kojima je prijetilo razvlaštenje ukidanjem urbarijalnih prava i drugih tegoba, potražili rješenje u podržavanju ugarskih interesa u slavonskim županijama, šireći protunarodnu propagandu i boreći se protiv osamostaljenja i ujedinjenja Hrvatske i Slavonije u odnosu prema Ugarskoj, što se očitovalo izborom

[22] J. Adamček, Ekonomsko-društveni razvoj, 59—62.

[23] Emilij Laszowski, Matica plemstva županije požeške, srijemske i virovitičke 1745—1902, Zagreb 1903, 6. i 7. Usp. J. Kempf, Požega, 258—261.

[24] R. Bićanić, n. dj., 76. i 77.

[25] Potpunije upoznavanje doprinosa požeške gimnazije za razvoj Slavonije i Hrvatske tek predstoji i prijeko je potrebno za bolje razumijevanje gospodarskih, kulturnih i obrazovnih prilika kroz 280-godišnje njeno djelovanje. O tom postoji obilata arhivska građa u Historijskom arhivu u Slav. Požegi. Tiskanu građu sadrže godišnji izvještaji požeške gimnazije, tiskani na latinskom jeziku do 1848, a potom s prekidima do 1975. na hrvatskom jeziku. Brojni članci u novinama i drugim publikacijama te niz rasprava o radu te ustanove pokazuje njeno značenje i veliko zanimanje da se objasne mnoga zbivanja kroz posljednja tri stoljeća u Požegi i Slavoniji.

[26] F. Potrebica, Nemiri učenika požeške gimnazije 1848. godine, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, br. 11, Zagreb, 1978, 53—67.

hrvatskog bana, sazivanjem Hrvatskog sabora, ujedinjejnjem Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Vojne krajine. U tu grupu nezadovoljnih obično su se uključivali i županijski činovnici kao što su, primjerice, pisari, šumari (lugari), inspektori, apotekari, panduri, poljari, zelenaši, Židovi koji se pretežno bave trgovinom i jedan dio plemstva. Svaka promjena za njih bila je ne samo nesigurnost nego i neizvjesnost. Njihovo oslanjanje na Mađare značilo je ostvarivanje te mogućnosti. Mnogi nisu shvatili duh vremena koji nadolazi, tj. da se ni uz pomoć Mađara neće moći održati postojeći odnosi. Njihova propagandna aktivnost imala je više uspjeha u virovitičkoj i srijemskoj županiji za razliku od požeške županije gdje su bili narodnjaci, mada je u njoj bilo osoba koje se suprotstavljaju narodnom pokretu.

Neredi su zabrinjavali požešku županiju i bana Jelačića, stoga je ban u pismu Upravnom odboru požeške županije 17. listopada 1848. zatražio da se sumnjive osobe popišu. Tako je nastao popis sumnjivih osoba u požeškoj županiji prema kotarima.[27]

Kotar	Broj osoba
— Kutina	4
— Daruvar	18[28]
— Pakrac	16
— Kutjevo	8
— Velika	4[29]
— Pleternica	2[30]
— Cernik	2
— među časnicima požeške županije	2[31]

Poimenično je navedeno 66 sumnjivih osoba, ali je iz podataka vidljivo da ih je bilo mnogo više. U svim kotarima sumnjive osobe pripadale su gotovo istim društvenim slojevima, stoga ih možemo svrstati u tri skupine.

1. Židovi su navedeni kao sumnjive osobe u svim kotarima, što je jednostrano gledanje u odnosu prema židovskom stanovništvu. U kotarima kutjevačkom i kutinskom navedeni su bili kao sumnjivi samo Židovi. Sličan odnos utvrdili smo prema Židovima i u gradu Požegi.

[27] AH, PŽ, S-1848, SV-CDL, br. 605. Za kutinski kotar navedene su četiri sumnjive osobe, i to Židovi, dvojica su kobasičari, a dvojica nadstojnici na feudalnom posjedu. U daruvarskom kotaru bilo je 18 takvih osoba od kojih su dvojica nadglednici na feudalnom posjedu, dvojica pisari, petorica šumari, a među ostalima je bilo pandura, poljara vlastelinstva, biroša, kočijaša, švercera. U pakračkom kotaru 16 osoba, među kojima su bili pisari, apotekari, bilježnik, kočijaši, većinom su Židovi. U Kutjevu su svi Židovi osumnjičeni i osim njih drugih sumnjivih osoba nije bilo. U cerničkom kotaru osumnjičeni su Židovi i dvojica biroša, kao i službenici na vlastelinstvu. U veličkom kotaru osumnjičeni su svi Židovi, službenici vlastelinstva, inspektor i bilježnik te grof Julije Janković, biroši i ostali službenici. U pleterničkom kotaru osumnjičeni su svi Židovi, službenici vlastelinstva, ovčari. Od županijskih časnika osumnjičeni su Dragutin Csillag i Ivan Domjan.

[28] Navedeno je 18 osoba, a njima su dodani svi panduri, biroši, kočijaši, poljari, šverceri vlastelinstva, svi Židovi i stanovnici brestovački.

[29] Navedene su četiri osobe među kojima je i Julije Janković, vlastelin iz Stražemana. Ovima treba dodati sve biroše, službenike vlastelinstva i Židove.

[30] Navedena su dva imena, a ovima treba dodati sve Židove i službenike.

[31] To su Dragutin Csillag i Ivan Domjan.

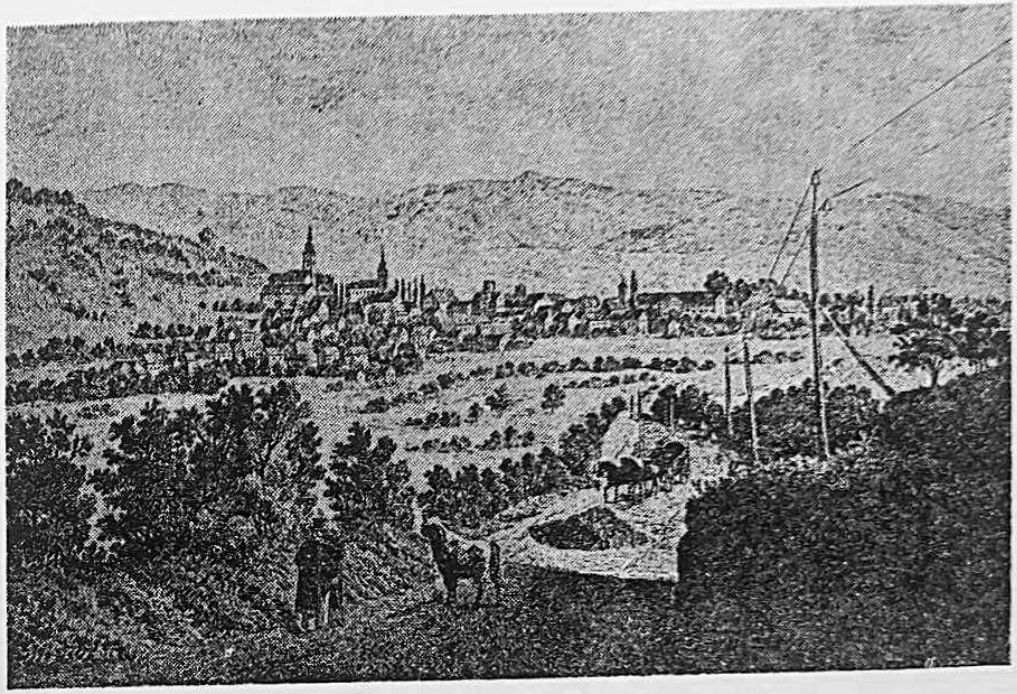

PAKRAC U 19. STOLJEĆU

2. Službenici vlastelinstava kao što su, na primjer, pisari, bilježnici, šumari, računovođe i dr.

3. Posluga na vlastelinskim imanjima kao što su kočijaši, ovčari, poljari, biroši i dr.

Dakako da je bilo među sumnjivima i drugih osoba kao što su panduri, apotekari, šverceri, pravnici, inspektori te Cigani, dok je samo za selo Brestovac, u cijeloj požeškoj županiji, naznačeno da njegovi stanovnici svi pripadaju među sumnjive osobe.

Popisivanjem sumnjivih osoba omogućena je bolja kontrola njihova kretanja i djelovanja. Sada je uprava požeške županije upozoravala kotarske suce na pojedine sumnjive osobe i tražila njihovo saslušanje. Vlastelinstva, njihovi službenici i radnici gotovo su svi bili osumnjičeni, zatim svi Židovi trgovci prema kojima je stvoreno neraspoloženje ostalog stanovništva zbog njihove uspješne privredne djelatnosti. Međutim, bilo je malo takvih osoba koje bi zbog uvjerenja podržavali interese mađarske vlade u požeškoj županiji. To potvrđuju samo dva slučaja županijskih činovnika koji nisu pripadali među istaknutije, stoga nisu mogli utjecati na županijsku upravu u političkom pogledu.

Popis sumnjivih osoba u požeškoj županiji nije spriječio klasnu borbu niti je onemogućio mađarsku propagandu. Stanje na selu postaje dramatičnije, uzroci su socijalne prirode.

Vlastelinu Juliju Jankoviću nametnut je dvostruki porez zbog toga što je napustio domovinu i priključio se neprijateljima u južnoj Ugarskoj. Jankovićeva tužba Banskom vijeću naišla je na razumijevanje, stoga je Mirko Lentulaj zatražio 26. siječnja 1849. od požeške županije pobliže objašnjenje zbog čega je to učinjeno. Požeška županija odgovorila je da je sve učinjeno prema članku 92. od godine 1848.[32]

Požeška županija 1848. imala je 64 467 stanovnika, što potvrđuje broj duša iz polovine 1849. godine na čijoj se osnovi temeljio izbor broja zastupnika u požeškoj žbpaniji.[33]

Na prostoru grada i njegovog vlastelinstva živi 3359 stanovnika, a u ostalom dijelu požeške županije živi 61108 stanovnika. Poljoprivredom se bavi na gradskom vlastelinstvu i u ostalom dijelu požeške županije oko 55000 stanovnika ili oko 5500 seljačkih obitelji (do 1848. kmetskih), što je oko 85% ukupnog stanovništva županije. Ostali stanovnici bavili su se drugim zanimanjima: obrtom (612), trgovinom (57), krčmarenjem (104), ili su bili vlasnici mlinova (604), svećenici, činovnici i plemići (84). U sedam županijskih kotara bilo je nosilaca raznih zanimanja oko 1460 koji sa svojim obiteljima čine oko 7300 stanovnika. Ako njima dodamo oko 2020 stanovnika grada Požege, onda oko 9000 stanovnika ili 15% žive u obiteljima koje se bave raznim zanimanjima i pripadaju raznim društvenim slojevima i profesijama. Taj dio pučanstva uz svoje zanimanje ili profesiju redovito se zanimao i agrarnom proizvodnjom, a osobito vlastelini.

[32] AH, PŽ, S-1848, SV-541, br. 65.

[33] AH, PŽ, S-1848, V-452, br. 515, 517. Na osnovi popisa pučkih zastupnika koji su tada izabrani možemo gotovo sigurno utvrditi broj stanovnika požeške županije po kotarima.
Prilikom utvrđivanja strukture stanovništva u vrijeme ukidanja feudalnih odnosa u požeškoj županiji držao sam se načela po kome seljačke obitelji imaju u prosjeku u Hrvatskoj, Slavoniji, Vojnoj krajini između šest i devet članova. Kad je ukinut feudalizam, u požeškoj županiji bilo je ukupno s gradom Požegom 7113 kuća, a od toga broja bilo je 6596 kuća treće klase ili 92,73% svih kuća. Ako pomnožimo ukupan broj kuća s maksimalnim prosječnim brojem članova seljačkih obitelji, možemo zapaziti da je taj broj (64017) vrlo blizak ukupnom broju stanovnika požeške županije.

Kotar	Broj zastupnika	Broj stanovnika
Cernik	10	oko 10 000
Daruvar	10	oko 10 000
Kutina	8	oko 8 000
Kutjevo	10	oko 10 000
Pakrac	7	oko 7 000
Pleternica	9	8 881
Velika	8	oko 8 000
Svega	62	oko 61 881

Ako ovome dodamo broj stanovnika vlastelinstva grada Požege (3359), onda smo se sasvim približili utvrđenom broju stanovnika požeške županije (64467).

Broj odraslih muških osoba u sedam županijskih kotara bio je 13891, a ženskih 13351, što ukupno iznosi 27242 ili 42,25% od ukupnog broja stanovnika.[34] Taj broj stanovnika bio je oporezivan, i to svaki muškarac s 40, a svaka žena s 20 krajcara bojnog poreza.

Na osnovi popisa kuća u požeškoj županiji možemo pratiti neke elemente društvene strukture stanovništva jer je i porez raspoređen prema vrijednosti stambenih objekata i ostalih zgrada. Kuće su razvrstane u tri klase prema materijalu od kojeg su sagrađene te prema njihovoj trajnosti i veličini. Procjena je ovisila o tome da li su kuće zidane kamenom ili opekom, a seljačke kuće bile su pretežno od drveta i pokrivene slamom. Malo kuća bilo je pokriveno crijepom. Iz tablice koja slijedi možemo vidjeti popis kuća prema klasama i pregled poreza također prema klasama: za prvu klasu, 6 forinti; za drugu klasu, 3 forinte i z treću klasu, 30 krajcara.[35]

Kotar	Kuće											
	I klasa			II klasa			III klasa			Svega		
	br.	6 for.	kr.	br.	3 for.	kr.	br.	for.	30 kr.	br.	for.	kr.
Cernik	2	12	—	2	6	—	1043	521	30	1047	539	30
Daruvar	14	84	—	3	9	—	1071	535	30	1088	628	30
Kutina	3	18	—	3	9	—	762	381	—	768	408	—
Kutjevo	5	30	—	2	6	—	1080	540	—	1087	576	—
Pakrac	11	86	—	3	9	—	856	428	—	870	503	—
Pleternica	5	30	—	1	3	—	1038	519	—	1044	552	—
Velika	3	18	—	7	21	—	746	373	—	756	412	—
Svega	43	258	—	21	63	—	6596	3297	60	6660	3618	60

U sedam kotara požeške županije bilo je 6660 kuća, od toga je prvoj klasi pripadalo, 0,64% drugoj klasi, 0,34%, a trećoj klasi pripadalo je 99,02% svih kuća u županiji. Ti podaci dokazuju da je većina kuća u kotarima bila od vrlo trošnog materijala kao što je pleter, drvo, zemlja, slama i slično. To se osobito odnosi na nastambe kmetova i gradske sirotinje. U tu tablicu nisu unijeti podaci s teritorija slobodnog kr. grada Požege gdje je nešto bolje stanje. Mogli bismo zaključiti da je svega 1% stanovništva požeške županije imalo nešto bolje uvjete stanovanja. To je onaj dio stanovništva koji je pripadao vlasteli, njihovim činovnicima, trgovcima, bogatijim obrtnicima i županijskim činovnicima. Ukoliko dodamo stanje u gradu Požegi, onda je nešto povoljniji odnos i u županiji, ali bitnih promjena u odnosima nema.

Uspoređujući pojedine kotare zapažamo da je najveći broj kuća prve i druge klase bio u daruvarskom kotaru (14), zatim pakračkom (11), u pleterničkom i kutjevačkom po pet, kutinskom i veličkom po tri i samo dvije u

[34] AH, PŽ, S-1848-49, SV-545.

[35] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Prihodi od kuća).

cerničkom kotaru. Ako promatramo ukupan broj kuća, onda je redoslijed kotara u postocima ovaj: daruvarski, 16,33% kutjevački, 16,32%, cernički 15,72%; pleternički, 15,67%; pakrački, 13,06%; kutinski, 11,35%; velički, 11,35%. Stanje u svim kotarima je podjednako u odnosu prema broju kuća i odgovara izrečenoj konstataciji za županiju. Ukupan iznos poreza na kuće u županiji je 3619 forinti, što je u prosjeku po jednoj kući u svih sedam kotara 32,60 krajcara.

2. NEKA OBILJEŽJA POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I CIJENE POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA

Gospodarski razvoj požeške županije u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. st. pokazuje da je osnovno zanimanje stanovništva poljoprivreda na kmetskim osnovama. Marija Terezija željela je popraviti položaj kmetova i unaprijediti poljoprivrednu proizvodnju. Osobito značajna izvorišta poljoprivrednih proizvoda bila su vlastelinstva koja su trgovinom započela proces stvaranja drukčijih odnosa u feudalizmu. U požeškoj županiji redovno se sijala pšenica, zob, ječam, raž, proso i kukuruz. Raspostranjeno je bilo pčelarstvo i stočarstvo, osobito uzgoj konja, volova, krava, ovaca, koza, svinja, a bilo je i magaraca. Prirodni uvjeti omogućili su i uzgoj vinove loze, a razvilo se i voćarstvo te se uzgaja jabuka i osobito šljiva od koje su pekli rakiju i pekmez. U razvoju voćarstva i vinogradarstva osobito su se istaknula vlastelinstva Stražeman[36] i Kutjevo. Mnogo se pazilo na uzgoj livada i pašnjaka. Kmetovi su imali značajne obaveze u sijenu za potrebe kasarani, kako u županiji tako i van nje, morali su prevoziti hranu za potrebe vojske uz minimalne naknade.

Grad Požega raspolagao je na obroncima Požeške gore već 1702. s 313,5 kopača vinograda.[37] Vinogradarstvo se snažnije razvilo u 19. st. i na gospodarskoj izložbi, 20. do 21. IX 1863,[38] u Županijskoj zgradi u Slav. Požegi izložena su i vina iz godine 1801, 1822, 1834, 1839, 1857 i 1858. uglavnom iz podruma grofa Julija Jankovića. Osim toga, istaknuta su i vina požeških vinogradara Miroslava pl. Špuna Strižića, Dragutina pl. Cirakija, Đure pl. Stručića, Miroslava pl. Kraljevića, Josipa Jelačića, Svetozara pl. Kuševića (Blacko), Josipa Tomaševića, Eduarda Mračića, Dragutina Galca i Franjevačkog samostana.[39] Uzgoj vinograda zahtijeva mnogo radne snage i znatna

[36] Stražeman je vlastelinstvo grofa Julija Jankovića. U toku nemira 1848. uspio je sačuvati imanje u čemu mu je pomogla i Narodna straža koja je bila u osnivanju sa sjedištem u Stražemanu.

[37] Stjepan Koydl, Vinogradarstvo i voćarstvo u srezu i gradu Požegi, Zlatna Požeška dolina, gospodarske, privredne i kulturne prilike grada i kotara Slav. Požega, Požega 1931, 59. — Broj kopača označuje u 18. i 19. st. površinu vinograda. Deset kopača odgovara otprilike površini od jednog katastarskog jutra vinograda (1600 četvornih hvati). S. Koydl, između ostalog navodi da je Požega imala zapuštenog zemljišta pogodnog za vinograde za još 300 kopača. Tome dodaje takvo zemljište u Velikoj od 146 kopača, Kaptolu, 121,1/2; Bektežu, 10; Ruševu, 23; Mihaljevcima, 6; Brestovcu, 4 kopača. — Julije Kempf, Gospodarske prilike požeškog kraja u prošlosti, Zlatna Požeška dolina (...), str. 6.

[38] Slavonac, zabavno poučni list, godina I, 10. studenoga 1863, 31, 496.

[39] Julije Kempf, Gospodarske prilike, 10.

materijalna sredstva, stoga su se vinogradarstvom pretežno bavila vlastelinstva i imućniji građani. Građanska klasa osobođena feudalnih stega ulaže svoj novac u unosne poslove. Revolucionarna zbivanja u Požegi i požeškoj županiji 1848—49. ubrzavaju taj proces, stoga su svi istaknutiji ljudi u političkim zbivanjima 1848—49. iskoristili svoj društveni ugled i materijalnu moć kako bi zauzeli značajne činovničke položaje u županiji i gradu Požegi i time omogućili nesmetan razvoj građanske klase — buržoazije trgovačkog i manufakturnog karaktera.

U Požeškoj kotlini bilo je više vlastelinstva koja su omogućavala unapređivanje poljoprivredne proizvodnje u svojoj blizini. Ona su doduše imala i najplodniju zemlju u požeškoj županiji, stoga su prihodi od žitarica i stoke bili mnogo veći od vlastelinstava u drugim dijelovima požeške županije. To su vlastelinstva: Kutjevo, Pleternica,[40] Stražeman, Blacko, Brestovac, Velika, Kaptol i Vetovo.

Bila je unosna i proizvodnja većih količina ječma, jer se vrlo rano u požeškoj županiji razvija proizvodnja piva. U drugoj polovici 18. st. uspostavljena je prva pivara u Požegi čiji je vlasnik Ivan Špun, a u početku 19. st. taj poaso nastavljaju Ivan Marle i Dragutin Lobbe. Godine 1860. drugu pivaru u Požegi osnovao je Ferdo Kempf, koja se održala sve do 1876. godine.[41]

Uzgajan je u manjim količinama hmelj, a nešto više lan i konoplja. Te biljke postaju sirovinska osnova za obrtničku i manufakturnu proizvodnju. Posebno je u tom smislu bilo značajno uzgajanje ovaca. Vuna je upotrebljavana za vlastite potrebe, a i za izvoz, u čemu se osobito istaknuo grof Jakov Svetić koji je uzgajao merino ovce u Vetovu.[42] Značajno je bilo u 18. st. i uzgajanje duhana, koji su izvozili najviše u Italiju (Trst), čija je cijena za 100 kg u Požegi iznosila 8 forinti, a u Trstu 12 forinti. Godine 1776. naručeno je od tršćanskih trgovaca 50000 centi požeškog duhana.[43]

Svilogojstvo je značajna gospodaraska grana u 18. i 19. st. u požeškoj županiji. Uzgoj dudova za proizvodnju svilenih čahura (galeta) ustanovljeno je nastojanjima Marije Terezije i bilo je obavezno za sva naselja razvijanje svilogojstva. Za unapređivanje svilogojstva bili su već u 18. st. postavljeni nadzornici koji su se brinuli za kulture svile i dudova stabla. U razvoju svilogojstva posebno se istaknuo vlastelin Antun Janković.[44]

Krajem 18. st. svilogojstvo se snažno razvilo i županija je ostvarila značajan prihod. To nam potvrđuju i podaci koji su upućeni 1798. u obliku izvještaja Kr. namjesničkom vijeću u Budimu na razmatranje i odobrenje. U tom županijskom izvještaju zapaža se da je uzgoj dudova proširen i rasad-

[40] Pleternica i Velika u prvoj polovini 19. st. su vlastelinstva grofa Jakova Svetića koji je živio u Mitrovici (danas Trenkovo), gdje i danas postoji barokna kurija i prilično zapušten arboretum. Jakov Svetić bio je i zakupnik dobra Kutjevo.

[41] J. Kempf, Gospodarske prilike, 7.

[42] Isto, 8.

[43] Isto. — Usp. Josip Balabanić, Prirodoslovna, gospodarska i etnografska zapažanja u Slavoniji i požeškoj županiji u jednom putopisu s kraja 18. st. (Putopis peštanskih profesora M. Pillera i L. Mitterpachera). Prirodoslovna baština Slavonske Požege, Zbornik radova znanstvenog simpozija 7. i 8. listopada 1977, Slav. Požega 1977, str. 23—29 (Glavni i odgovorni urednik Vladimir Muljević).

[44] J. Kempf, Gospodarske prilike, 8.

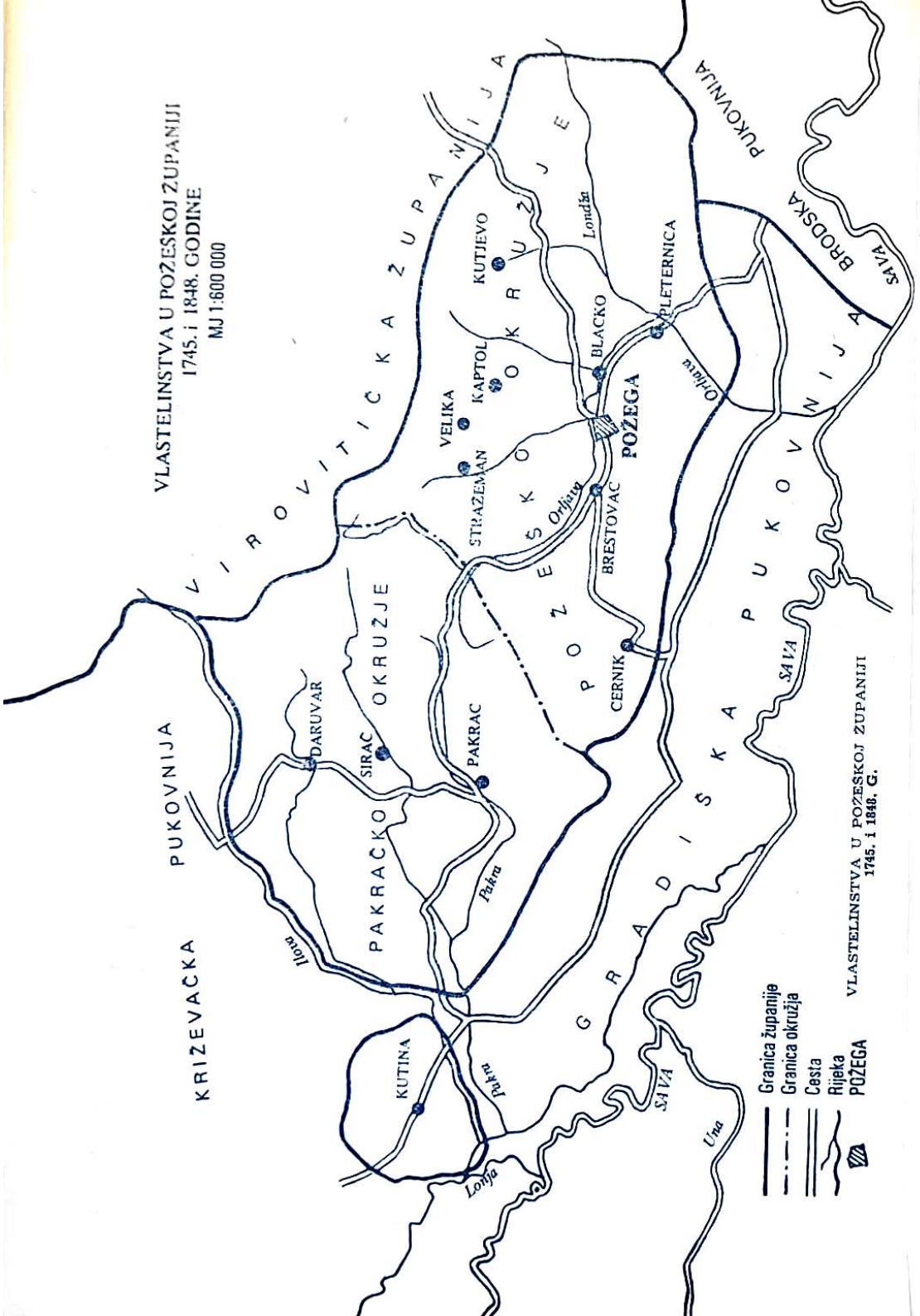

nici su bili u Pakracu, Cerniku i Kutjevu.[45] Te godine u požeškoj županiji prodano je ukupno 14833 funte svilenih čahura u vrijednosti od 7413 forinti i 36 novčića. Dudinjaci su postojali na svim vlastelinstvima, a na teritoriju županije bilo je uzgojeno 243830 mladih i starih dudovih stabala.[46]

Županijska skupština 1806. izvjestila je Kr. namjesničko vijeće u Budimu o broju dudovih stabala u požeškoj županiji. Podaci pokazuju da je početkom 19. st. svilogojstvo i dalje u napredovanju. Broj rasadnika povećao se od tri na šest. Novi rasadnici su uzgojeni u Kutini, Požegi i Velikoj, dok je u Kutjevu uzgojen i još jedan rasadnik (ukupno dva). Na osnovi broja dudovih stabala[47] zapažamo da je ravnomjereniji odnos između mladih i starih dudovih stabala, što nije bio slučaj u ranijem razdoblju kada su dominirali mladi nasadi. Broj starijih dudovih stabala bio je 75815, a u uzgoju ovih stabala prednjačila su vlastelinstva Cernik (50600), Kutjevo (14670), dok su ostala imala znatno manji broj od 20 do 250 stabala.[48]

Broj dudovih stabala u požeškoj županiji 1830. i 1831. bio je 18163, od toda 9260 većih i 8903 manjih.[49] Ti podaci pokazuju da se usporava razvoj svilarstva i da je drastično smanjen broj dudovih stabala samo u 25 godina od 151195 (1806. g.) na 18163 (1831. g.) Godine 1831. proizvedeno je i prodano 12020 funti svilenih čahura i ostvarila je županija prihod od 3911 forinti.[50] A tri godine kasnije (1834. g.) prodano je svega 7181, 1/4 svilenih čahura i ostvaren je prihod od 3104 forinte i 16 novčića.[51] Sličan razvoj svilogojstva možemo uočiti i u srijemskoj županiji.[52]

Počeci razvoja uzgoja dudova svilca u gradu Požegi pokazuje da je svilogojstvo u gradu brzo napredovalo. Godine 1770. u gradu Požegi ima već 5673 dudova stabla od kojih je ostvarena proizvodnja od 800 funti svilenih čahura.[53] Svilarstvo se u Požegi prilično razvija u prvoj polovini 19. st. Godine 1825. postojao je rasadnik koji je mnogo ranije uzgojen kao jedan od značajnijih u požeškoj županiji. Osim rasadnika postojao je i stari dudinjak na Ciglanama.[54] Iz rasadnika u Požegi razdijeljeno je građanima g. 1825. tri

[45] Julije Kempf, Gospodarske prilike, 8. Usp. J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 127—128.

[46] Mladih dudovih stabala bilo je 208005, a starijih od tri godine 39825. Kako su za uzgoj dudova svilca bila značajnija starija stabla, to navodimo njihov broj po vlastelinstvima: Pakrac, 12006; Cernik, 7610; Blacko, 3050; Kaptol, 2795; Daruvar, 2720; Velika; 2421; Kutjevo, 2203; Brestovac, 2030; Strražeman, 1576; Pleternica, 1364; Sirač, 1030; Kutina, 560; Kamenska, 230; Požega, 200 i Granica, 30 stabala.

[47] Broj mladih dudovih stabala:
a) u rasadnicima
— jednogodišnjih 1900
— dvogodišnjih 2630
— trogodišnjih 7830
b) već zasađenih 63020
Ukupan broj dudovih stabala u požeškoj županiji je 151195.

[48] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 212.

[49] Julije Kempf, Požega, 258.

[50] Isto.

[51] Isto.

[52] S. Gavrilović, Srem, 1—87.

[53] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 175.

[54] Ciglane su danas dio sjevernog dijela grada Požege s lijeve strane Orljave gdje su se prve kuće počele graditi tek 1906. godine.

starosne dobi dudovih stabala (tj. 1718 stabala), a od postojećih starih dudovih stabala proizvedeno je 2737 funti svilenih čahura i ostvaren je prihod od 1252 forinte 32 1/2 novčića.[55] Gusjenice je hranilo 200 građana iz različitih društvenih slojeva, a rad su nadgledali županijski nadzornici.[56] Požega je postala centar svilarstva u požeškoj županiji, tu je nastala prva manufaktura za odmatanje svile, koja je vlasništvo države i bila je smještena u kući [57] dr Vatroslava Thallera. Ta je svilara 1857. postala vlasništvo Dragutina Lobbe koji je bio posljednji svilarski poslovođa i nadzornik.[58]

Uzgoj dudova svilca opada polovinom 19. st., a prihodi su se u županijsku blagajnu iz te gospodarske grane smanjivali te je postala više teret nego posao, stoga je i svilara u Požegi prodana obitelji Thaller. To nam donekle potvrđuju i podaci o broju dudovih stabala, broju funti svilenih čahura i ostvarenom prihodu koji su naznačeni u ovim tablicima.

Godina	Požeška županija			
	čahura	prihod		dudova stabla
	funti	for.	kr.	broj
1798.	14 833	7 413	36	247 830
1806.	—	—	—	151 195
1830/31.	12 020	3 911	—	—
1834.	7 181, 1/4	3 104,16	16	18 163
	Grad Požega			
	čahura	prihod		dudova stabla
	funti	for.	kr.	broj
1770.	800	—	—	5 673
1825.	2 737	1 252	32, 1/2	—

Svilarstvo se sedamdesetih godina 19. st. gotovo gasi čime se navršava jedno stoljeće te gospodarske grane od uspona do pada.

Požeška županija obilovala je hrastovom i bukovom šumom koja je pretežno bila u vlasništvu vlastelina. Osobito su bile značajne hrastove šume za uzgoj svinja. U šumama je bilo obilato divljači, što je omogućilo razvoj lovstva. Lovom su se bavila vlastelinstva i činovnici na njihovim imanjima, a osobito se isticao grof Julije Janković, koji je i najmoćniji vlastelin u požeškoj županiji.

[55] Proizvedeno je 2389 funti čahura po 30 novčića i 248 funti po 10 novčića.

[56] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 195.

[57] Danas postoji u Kraljevićevoj ulici u Požegi jednokatna zgrada nazvana »Thallerova kuća«, sagrađena je potkraj 18. st. u stilu kasnog baroka. Ima veliko gospodarsko dvorište s pomoćnim zgradama gdje se obrađivala svila.

[58] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 196.

Cijene prehrambenim proizvodima češće su se mijenjale i bile su određene na županijskim skupštinama i na sjednicama gradskog magistrata. Velika potrošnja voštanih svijeća i sapuna kako za stanovništvo tako i za potrebe vojske uvjetuje kontrolu županijske uprave, stoga su i tim obrtničkim proizvodima određivane cijene.

Cijene mesa, masti, sala, loja, sapuna i svijeća 1848—49:

Proizvod u funtama	Vrijeme							
	26. IV 1848.		30. XI 1848.		19. III 1849.		21. V 1849.	
	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.
Govedina	—	14	—	11	—	12	—	14
Teletina	—	—	—	14	—	—	—	—
Ovčetina	—	10	—	8	—	10	—	12
Ovčetina pečena	—	15	—	13	—	14	—	16
Svinjetina prijesna	—	12	—	14	—	14	—	16
Svinjetina pečena	—	20	—	16	—	—	—	24
Svinjetina bez slanine	—	—	—	12	—	12	—	20
Slanina suha	—	42	—	32	—	32	—	50
Svinjetina suha sa slaninom	—	16	—	—	—	—	—	—
Džigerica	—	7	—	—	—	6	—	7
Salo	—	38	—	28	—	28	—	40
Mast svinjska	—	40	—	30	—	30	—	50
Loj topljeni	—	28	—	28	—	—	—	32
Loj netopljeni	—	32	—	22	—	—	—	28
Sapun	—	—	—	—	—	—	—	40
Svijeće najbolje	—	—	—	—	—	—	—	48
Svijeće slabije	—	—	—	—	—	—	—	40

Početkom 1848. cijene mesa rastu, osobito govedini i ovčetini kako prijesnoj tako i pečenoj kao i ostalim proizvodima. Jedino je svježa svinjetina imala nižu cijenu za dva krajcara od cijene u jesen 1848. Cijene mesa u prosincu 1848. bile su niže, a osobito u gradu Požegi,[59] a takve cijene su se zadržale i početkom 1849, ali su u jesen 1849. znatno porasle. Dostigle su cijene iz početka 1848. kod govedine, džigerice, a veće su bile za sve ostale mesne proizvode, mast i loj, a manje za netopljeni loj.

[59] Cijene mesa 1848. u gradu Požegi vidljive su u prethodnoj tablici u kojoj su naznačene u drugoj koloni pod datumom 31. XI. 1848.

Cijene brašna vidljive su iz naredne tablice za godinu 1848. i 1849:[60]

Vrste brašna	Vrijeme						%
	26. IV 1848.		30. XI 1848.		21. V 1849.		
	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	
1 centa najfinijeg brašna	18	45	20	—	25	—	26,2
1 centa II klase	13	7¼	16	—	17	30	24,5
1 centa krušnog bijelog	7	30	10	—	10	—	27,0
1 centa krušnog crnog	5	37	8	—	7	—	23,3
1 centa posija	1	52	—	—	—	—	—

Cijene brašna u svibnju 1849. porasle su u odnosu prema ožujku 1848. od 27% do 23,3% ili u prosjeku za 25,25%.

Proizvodnja vina i rakije bila je značajna za područje požeške županije, a posebno za grad Požegu. Polovinom srpnja 1848. cijene vina su ove: bijelo vino, 14 krajcara, crno vino, 14 kr., a ostale vrste vina imale su cijenu od 12 do 14 krajcara. Rakija komovica prodavana je po 12 kr., dok je šljivovica mnogo skuplja, 32 krajcara.[61]

Cijene navedenih proizvoda pokazuju razvoj tržišnih odnosa u vrijeme revolucionarnih zbivanja kada je trgovina postala unosan posao koji je postao pristupačan svim društvenim slojevima. To je dovodilo do konkurencije i sukoba koji su imali i političke refleksije.

3. SOCIJALNI POLOŽAJ SELJAKA I GRADSKE SIROTINJE

Pogoršavanjem socijalnog položaja gradske sirotinje i najvećeg dijela seljaštva 1848/49. samo je odraz već i onako lošeg stanja u najbrojnijem dijelu stanovništva u prvoj polovini 19. st. u požeškoj županiji. Julije Kempf pišući o teškom socijalnom položaju stanovništva požeške županije na prvo mjesto stavlja haranje kuge g. 1815. i 1816. što je uvjetovalo zatvaranje granica požeške županije.[62] Drugi razlog pogoršavanja socijalnog položaja stanovništva je nerodica koja je uzrokovala glad, što je dovelo i do umiranja ljudi o čemu govore podaci iz okolice Pleternice i Požege gdje je glad bila najizraženija. »U Pleternici ne vidješe neki ljudi po osam dana kruha, a u gdjekojim selima nađen su ljudi mrtvi od gladi.«[63] Samo jedan podatak dovoljno govori o teškoćama stanovništva požeške županije prije 1848, a to je konstatacija županijske skupštine g. 1837. u kojoj se kaže da je »od 1. siječnja do 31. prosinca 1836. umrlo 2509 ljudi, a od tih da je oboljelo i umrlo

[60] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, br. 123 (Iz zapisnika Požeške županije od 26. IV. 1848).

[61] Historijski arhiv Slav. Požega (kraće HAP), Magistrat grada Požege (kraće MGP), spisi, svežanj 194, br. 1234 (Zapisnik sjednice izborne općine purgera grada Požege održane 8. VII. 1848).

[62] J. Kempf, Požega, 252.

[63] Isto.

2109 bez liječničke pomoći.«[64] J. Kempf ističe kao glavni razlog nadriliječništvo i da je Županija inzistirala da se ono suzbije. Dakako da je to jedan od razloga, ali mnogo su važnije teške socijalne prilike pogoršane nerodicom i zloupotrebom plemstva i županijske uprave koja je nastojala da se podmire sve obaveze prema feudalnoj klasi, Županiji i državi. Pomor stanovništva izazvan je općom oskudicom osnovnih sredstava za život i zato je mnogo ljudi umrlo. Naime, taj je broj iznosio 4,16% ukupnog broja stanovnika županije. Da su se socijalne prilike pogoršavale, pokazuju brojni primjeri iz prve polovine 19. st u požeškoj županiji. Godine 1801. stanovnici cerničkog vlastelinstva umirali su od gladi, stoga su 21. IV 1801. zatražili od požeške županije pomoć, jer je cerničko vlastelinstvo pružalo pomoć u novcu i hrani, ali to više nije u mogućnosti. U molbi, između ostaloga, pišu da ih je prisilila bijeda i glad. »Neki su već umrli, a neki jedva već mogu hodati.«[65] Traže 16 posuda brašna iz državnog skladišta, obećaju da će to kasnije u zrnju vratiti. Županija nije mogla problem riješiti i zatražila je pomoć đakovačkog biskupa za 3000 mjerova žita, koje će postepeno platiti iz županijske blagajne, kako bi mogli pružiti narodu pomoć.[66]

Godine 1802/3. u požeškoj županiji vladala je nestašica hrane za ljude i stoku zbog nerodice. Osim toga, potrebe za vojsku[67] postaju sve veće, a nastanjena je u kasarne u županiji i po mnogim selima. Glad i pomor ljudi prisilili su županiju da zatraži od kralja Franje II. pomoć iz vojnih magazina koju bi postepeno uredno platili ili vratili. Odobrena su požeškoj županiji sredstva za 17493,3/8 mjerova žita, 14181,3/8 mjerova suražice i 9000 mjerova zobi.[68] Županija se zadužila za iznos od 168084 forinte i 22 novčića, a isti iznos morala je sukcesivno otplatiti u dvije godine.[69]

Prilike se u županiji nisu znatnije poboljšale, stoga nije mogla navedenu svotu namiriti. Namjesničko vijeće u Budimu, 14. VII 1807, požuruje požešku županiju da što prije isplati ostatak duga, zato što je rok odavno istekao. Županija je uplatila do 22. IX 1807. svotu od 103115 for. i 45 nč, a ostalo joj je da plati 82428 for. i 43 1/2 nč, što je obećala da će platiti što prije bude mogla.[70]

O tome kako je ta pomoć u hrani odobrena i koliko je prepreka na tom putu bilo, govori se u izvještaju požeške županije od 1803. god.[71] Svoje stanje iznijela je županija u pismu Kr. namjesničkom vijeću i kralju Franji II. Traži da se omogući prehrana oko 50000 stanovnika županije, a za to je potrebno 73532 mjera krušnog žita i 12796 mjera zobi za sjeme. O tom zahtjevu obavijestila je i zapovjedništvo Erdödijeve konjičke pukovnije, kako bi se vojska zadovoljila s dvostrukim porcijama sijena za konje, dok stigne pomoć za nabavu zobi.[72]

[64] Isto, 258.

[65] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 210.

[66] Isto.

[67] Razlozi za to su rat s Napoleonom, smještaj vojnika i ranjenika i povećane obaveze za vojsku.

[68] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 209. Cijene žita su: pšenica po 5 for. i 32 nč., suražica po 4 for. i 40 nč. i zob po 2 for. i 24 nč. i po 2 for. i 38 1/2 nč.

[69] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 209.

[70] Isto.

[71] Isto, 210.

[72] Isto, 21.

Pomoć koja je pristigla, ublažila je teško stanje. Ipak treba naglasiti da je slično stanje bilo i u virovitičkoj županiji, koja je također dobila pomoć.[73] Hrana za požešku županiju dobavljena je iz Baje i drugih skladišta Dunavom i Dravom do Dalja, Osijeka, a Savom do Broda. Žito je dobavljeno u kasarne: Kutjevo, Sirač, Pakrac i Pleternica i dijeljeno prema potrebama. Teško stanje bilo je i u gradu Požegi pa je od prispjelog žita podijeljeno građanima 400 mjerova čiste pšenice.[74]

Produbljivanje socijalnih razlika u prvoj polovini 19. st. u požeškoj županiji uvjetuje sve veću opasnost od klasnih sukoba koji će se očitovati 1848. kako na selu tako u Požegi i značajnijim trgovištma: Pakracu, Daruvaru i Cerniku.

4. POJEDINE PROIZVODNE GRANE U POLJOPRIVREDI

Uzgoj stoke u požeškoj županiji bio je značajan. Ta grana gospodarske djelatnosti bila je prva poslije poljoprivrede. Teritorij požeške županije bio je pogodan za razvoj stočarstva. Obilovao je brojnim pašnjacima i hrastovim šumama. Stanje u stočarstvu možemo analizirati iz popisa stoke prema pojedinim kotarima za godinu 1848/49. Popis je rađen s namjerom da se može raspodijeliti bojni porez. Poseban je porez plaćan za pašarinu.

U narednoj tablici prikazat ćemo popis konja, ždrebadi i magaraca i njihovu raspostranjenost po kotarima, te iznos poreza po grlu[75].

Kotar	Konja			Ždrebadi			Magaraca			Svega		
	br.	for.	kr. 12	br.	for.	kr. 6	br.	for.	kr. 12	br.	for.	kr.
Cernik	1273	254	36	31	3	6	—	—	—	1304	257	42
Daruvar	1142	228	24	66	6	36	5	1	—	1213	236	—
Kutina	1237	247	24	179	17	54	16	3	12	1432	268	30
Kutjevo	2628	525	36	305	30	30	—	—	—	2933	556	6
Pakrac	789	157	48	73	7	18	6	1	12	868	166	18
Pleternica	2017	403	24	235	23	30	—	—	—	2252	426	54
Velika	1308	261	36	89	8	54	3	—	36	1400	271	6
Svega	10394	2078	48	978	97	48	30	6	—	11402	2182	36

Stočni fond požeške županije bio je prilično velik što se može zaključiti na osnovi podataka naznačenih u tablici. Broj konja je 10394 od čega je najviše bilo u kutjevačkom kotaru, 25,28%, što potvrđuje da je taj kotar u razvoju konjogojstva bio najrazvijeniji u požeškoj županiji. U pleterničkom kotaru bilo je 19,40% konja, a ostali kotari po broju konja slijedili su ovako:

[73] Virovitička županija morala je vratiti ili platiti vrijednost dobivene hrane u iznosu od 207 285 for. i 53 novčića.
[74] J. Kempf, Iz prošlosti Požege, 22.
[75] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Mesnice).

velički, 12,58%; cernički, 12,26%; kutinski 11,91%; daruvarski, 10,98% i pakrački, 7,59% Taj redoslijed potvrđuje već prije izrečene konstatacije koje su utvrđene na popisima stoke odvojene za mesara u pakračkom, pleterničkom i kutjevačkom kotaru.

Broj ždrebadi u svih sedam kotara je 978, najviše u kutjevačkom kotaru, 305 ili 31,18%, što je 5,90% više od postotka konja u istom kotaru. To nas upućuje na tendenciju porasta broja konja u tom kotaru u odnosu prema većini ostalih kotara požeške županije. Slično je i u pleterničkom kotaru gdje je ždrebadi 24,04% ili 4,62% više od postotka broja konja u istom kotaru. Ostali kotari imaju ovaj postotak ždrebadi: kutinski, 18,30%; velički, 9,10%; pakrački, 7,46%; daruvarski, 6,76% i cernički 3,16%. Podaci pokažuju da je kutinski kotar imao najveći porast prosjeka ždrebadi u odnosu prema broju konja u kotaru i to 6,40%. Može se konstatirati da će broj konja opadati u svim ostalim kotarima, a osobito u daruvarskom i cerničkom kotaru. U cerničkom kotaru niži je prosjek ždrebadi od broja konja čak 9,08%.

Samo su u četiri kotara uzgajani magarci i najveći broj bio je u kutinskom kotaru, 16 ili 53,33%, zatim u pakračkom, 20%; daruvarskom, 16,66% i veličkom 10%. Vidljivo je da je u zapadnom dijelu požeške županije uzgajano 90% magaraca.

Podaci pokazuju da je više od 1/4 svih konja, ždrebadi i magaraca uzgajano u kutjevačkom kotaru, tj. 25,72%, dok je u pleterničkom kotaru bilo 19,75%. Ta dva kotara prednjače u uzgoju konja i s kutinskim kotarom predstavljaju one dijelove požeške županije u kojima će broj konja rasti. Uzgoj konja odražavao se i na jačanje gospodarske moći seljaka. Seljaku su konji služili za podvoz i druge svrhe.

Na području županije često su se događale krađe konja, što saznajemo na temelju mnogih potjernica za kradljivcima, te tužbi sudu da se takvi kazne.[76]

Uzgoj goveda i njihovu rasprostranjenost na području županije možemo pratiti iz ove tablice.[77] Utvrđen je broj volova, krava i junadi od dvije do tri godine po kotarima, te iznos poreza po jednom grlu.[78]

Kotar	Volovi			Krave			Junad 2—3 g.			Svega		
	br.	for.	kr. 12	br.	for.	kr. 10	br.	for.	kr. 6	br.	for.	kr.
Cernik	2116	423	12	1296	216	—	506	50	36	3918	689	48
Daruvar	2106	421	12	1782	297	—	635	63	30	4523	781	42
Kutina	2021	404	12	1779	296	30	1020	102	—	4820	802	42
Kutjevo	2331	466	12	2367	394	30	1380	138	—	6078	998	42
Pakrac	1605	321	—	1036	172	40	460	46	—	3101	539	40
Pleternica	2218	443	36	1953	325	30	1359	135	54	5530	904	20
Velika	1650	330	—	1215	202	30	619	61	54	3484	594	24
Svega	14047	2809	24	11428	1904	40	5979	597	54	31454	5311	58

[76] MPK, zbirka dokumenata M. Kraljevića iz 1848. i 1849, svežanj I.
[77] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Krupna stoka: volovi, krave, junad).
[78] Isto.

Ukupan broj goveda je 31454, od toga volova, 14047 ili 44,65%; krava, 11428 ili 36,35%; junadi od 2 do 3 godine, 5979 ili 19%. Kotar kutjevački ima najveći broj goveda, 6078 ili 19,32% svih goveda u požeškoj županiji. Broj goveda u ostalim kotarima izgleda u postotku ovako: pleternički, 17,58%; kutinski, 15,32%; daruvarski, 14,37%; cernički, 12,49%; velički, 11,07% i pakrački, 9,85%. I uzgoj goveda potvrđuje da su najrazvijeniji kotari u stočarstvu kutjevački, pleternički i kutinski. To su pokazali i podaci o popisu stoke za klanje u tim kotarima.

U daruvarskom kotaru bio je značajan uzgoj goveda koja su upotrebljavana kao vučna stoka. Stanje možemo pratiti na osnovi popisa volova, krava i junadi te kola u selima spomenutog kotara.[79] Broj goveda je bio najveći u Daruvaru Donjem (23), Borki (22), Grahovljanima (20) itd. No, bilo je i sela gdje je bilo vrlo malo goveda i kretao se po selu od 2 do 4 grla.[80]

Zanimljiv je i popis goveda koja su prikladna za klanje, a u poljoprivredi su manje potrebna u pleterničkom kotaru.[81] Na osnovi tog popisa možemo zaključiti da je razvijenije stočarstvo u pleterničkom kotaru, tj. u istočnom dijelu požeške županije. To se zapaža u velikoj razlici broja stoke između daruvarskog i pleterničkog kotara. U nekim selima pleterničkog kotara izdvojeno je za klanje mnogo više stoke nego što je bilo ukupno stoke u pojedinim selima daruvarskog kotara. U tome posebno prednjači selo Jakšić koje ima 44,7/8 sesija i 664 stanovnika u kome je popisano za klanje 33 vola, 59 krava i 90 junadi (ukupno 182 grla), što iznosi 59,09% ukupnog broja goveda u daruvarskom kotaru.

Broj goveda po selima predviđenih za klanje pokazuje da su neka sela u svom gospodarskom razvoju bila znatno naprednija, tj. bogatija, čemu je mnogo pridonijela i bolja zemlja i povoljnije lokacije sela. U selima s mnogo stoke nedostajalo je pašnjaka za ispašu, stoga je 1848, ali i prije dolazilo do čestih sukoba s vlastelinstvima. To posebno potvrđuje primjer Jakšića.[82] Prateći broj stoke po selima,[83] možemo zapaziti da je Pleternica kao trgovište bila u uzgoju stoke znatno iza Jakšića koji je imao više goveda za 45,05%. Kada uspoređujemo pleternički kotar s cerničkim kotarom koji ima 29 sela[84] i u kojem je svega 156 goveda izdvojeno za klanje, možemo zapaziti veliku razliku u korist pleterničkog kotara od 1262 grla ili 88,99% svih grla izdvojenih za klanje u ta dva kotara.

U Kutjevu, Bektežu i Kaptolu, mjestima koja imaju povoljniji geografski smještaj u Požeškoj kotlini i raspolažu plodnom zemljom, ali i uvjetima za razvoj stočarstva također imaju značajniji stočni fond. Na osnovi popisa[85] stoke koji je napravljen 15. IX. 1848. u selima koja pripadaju Kutjevu, Bektežu i Kaptolu (ukupno 44 sela) izdvojeno je za mesara 1479 grla goveda, a da se pri tome nije ugrozila daljnja uspješna obrada zemlje. Ako tome dodamo 688 konja i 169 kola,[86] onda je vidljivo da su seljaci tih sela bili mnogo bogatiji od onih u zapadnom dijelu požeške županije: pakrački, daruvarski, cernički i kutinski kotar. To potvrđuje popis stoke[87] u selima koja gravitiraju Kutjevu, Bektežu i Kaptolu.

Stočni fond važan je pokazatelj za razvijanost pojedinih dijelova požeške županije. Stoga je zanimljiv odnos među pojedinim kotarima u vezi sa stočnim fondom, što se vidi i u ovim tablicama.

Kotar	Broj sela	Volova	Krava	Junadi	Konja	Svega	Kola
Daruvar	31	83	144	81	—	308	44
Pleternica	36	194	359	865	—	1418	—
Kutjevo	44	1479[88]	—	—	688	2167	169

[79] Popis je izvršen u 31 mjestu, a pokazuje da je u daruvarskom kotaru bilo svega: 83 vola, 144 krave, 81 june, te 44 zaprežna kola. Ukupan broj goveda je 308 grla.

[80] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLVIII, br. 117.

[81] Popisana su goveda za klanje u 36 sela u pleterničkom kotaru. Ukupan broj goveda je 1418, od toga volova 194, krava 359, junadi 865.

[82] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, 30. IV. 1948, br. 33.

[83] Sela po broju stoke: Jakšić, 182; Pleternica, 100; Sulkovci, 87; Vrhovci, 60; Vetovo, 53; Laze, 49; Sovski Dol, 47; Emovci, 44; Bilač Veliki, 37; Paka, 35; Frkljevci, 33; Vidovci, 29; Kadanovci, 28; Dervišaga, 27; Ruševo, 25; Seoci, 24; Komušina, 24; itd.

[84] Iz popisa je vidljivo da je ukupno izdvojeno za klanje 103 vola i 53 krave, a da pri tome poljoprivreda nije oštećena. Junadi nema, tako da je ukupan broj goveda za klanje u Cerničkom kotaru bio 156.

[85] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIV, 15. IX. 1848.

[86] Isto.

[87] Navodim samo ona sela koja su ukupni broj goveda i konja za klanje imala iznad prosjeka (16 sela). Prosjek po jednom selu je 49,25 goveda i konja. Tih 16 sela čini 36,36% svih sela u kojima je ukupan broj goveda i konja za klanje bio 1392 ili 64,23% svih goveda i konja koji su popisani u 44 sela. Ostalih 38 sela imalo je ukupno 775 goveda i konja ili samo 35,76% ukupnog popisanog broja goveda i konja.

Mjesto	Goveda za mesara	Konji za mesara	Svega
Kutjevo	160	88	248
Kaptol	75	78	153
Mitrovac	53	44	97
Bektež	58	28	86
Sesvete	45	12	57
Kula	56	—	56
Čaglin	67	—	67
Knežci	45	20	65
Latinovac	46	8	54
Ašikovac	56	25	81
Cerovac	52	—	52
Podgorje	49	—	49
Češljakovac	27	40	67
Golo Brdo	28	36	64
Grabarje	25	25	50
Gradište	130	16	146

[88] Ovaj broj označuje sva goveda (volove, krave i junad) popisana za mesare u navedena 44 sela. Goveda ne navodim prema vrstama zato što nisam pronašao podatke.

Podaci u tablici pokazuju odvojenu stoku za klanje u naznačena tri kotara. Odvojeno je ukupno konja i goveda 3893, od toga broja otpada 7,91% na daruvarski kotar, 36,42% na pleternički kotar i 55,66% na kutjevački kotar. U pleterničkom kotaru, a u usporedbi s daruvarskim kotarom, odvojeno je 4,58 puta više stoke za klanje, a najviše je u kutjevačkom kotaru, 7,03 puta.

Iz naredne tablice možemo zaključiti koliki je broj svinja, ovaca i koza, a porez je na svako grlo iznosio 6 krajcara.[89]

Kotar	Svinja			Ovca			Koza			S v e g a		
	br.	for.	6 kr.	br.	for.	6 kr.	br.	for.	6 kr.	br.	for.	6 kr.
Cernik	4816	481	36	3243	324	18	1827	182	42	9886	988	36
Daruvar	6194	619	24	5759	577	54	2111	211	6	14064	1408	24
Kutina	8245	824	30	3160	316	—	592	59	12	11997	1199	42
Kutjevo	13374	1337	24	5295	529	30	3912	391	12	22581	2258	6
Pakrac	4134	413	24	5321	532	6	2071	207	6	11526	1152	36
Pleternica	7658	765	48	4762	476	12	2476	247	36	14896	1489	36
Velika	5396	539	36	3121	312	6	1625	162	30	10142	1014	12
S v e g a	49817	4981	42	30661	3068	6	14614	1461	24	95092	9511	12

Sitna stoka bila je i te kako važan gospodarski faktor u životu stanovništva požeške županije. Osobito je bilo značajno uzgajanje svinja za koje su se najmanje morali brinuti jer su najveći dio vremena boravile u (žirovim) hrastovim šumama koje su zapremale velike površine. Teškoća za seljake je bila ta što nisu imali dovoljno takvih šuma za slobodnu ispašu, stoga je žirovina u Slavoniji bila vitalno pitanje seljaka i njihove egzistencije, kako ističe sudac kutjevačkog kotara Josip Žuvić na Hrvatskom saboru 1848. kada se raspravlja o »Urbarskom pitanju«. Između ostaloga, on kaže: »Napokon prelazim na prijedlog glede Slavonije najglavniji, a to je žirovina; ili kako Slavonci, koje ja zastupam, kažu: život. — Kad sam od kuće odlazio, kazali su mi: Donesite nam život! — Kada meni u Zagreb pišu, štijem: Donesite nam život! A kada kući dođem, prva će riječ mojih povjeritelja biti: Jeste li donijeli život?«[90] Seljaci nisu imali svojih žirovih šuma, a imali su mnogo svinja. Ukupan broj svinja u požeškoj županiji bio je 49817 ili 52,37% od ukupnog broja sitne stoke koja je naznačena u tablici. Najviše svinja imao je kutjevački kotar, 13374 ili 26,84% svih svinja u požeškoj županiji, što potvrđuje da je taj kotar i u svinjogojstvu prvi. Broj svinja u postocima u ostalim kotarima izgleda ovako: kutinski, 16,56%; pleternički, 15,39%; daruvarski, 12,43%; velički, 10,83%; cernički, 9,66% i pakrački, 8,29%.

[89] AH, P2, S-1848, SV-DXLV (Sitna stoka: svinje, ovce, koze).

[90] Jaroslav Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest I do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848, Zagreb 1952, 214—216.

J. Žuvić je dobro poznavao prilike u požeškoj županiji. Njegova shvaćanja o položaju seljaka 1848. iznesena u Hrvatskom saboru autentična su i predstavljaju izvor za razumijevanje zbivanja 1848. u požeškoj županiji. Kutjevčanima koji su imali najviše svinja u županiji, žirovina je zaista bila prijeko potrebna.

Zapažen je uzgoj ovaca u požeškoj županiji u 18. i 19. st. Blage padine požeških gora obiluju mogućnošću za uzgoj ovaca. Godine 1848/49. broj ovaca u požeškoj županiji je 30661, što čini 32,25% od ukupnog broja sitne stoke u požeškoj županiji. Stočarstvo je bilo razvijenije u zapadnom dijelu požeške županije. Najveći broj ovaca je u daruvarskom kotaru, 5759 ili 18,77% od ukupnog broja ovaca u županiji. Poslije daruvarskog kotara bio je pakrački kotar. 17,34%. Broj ovaca u postocima u ostalim ktarima slijedi ovako: kutjevački, 17,28%; pleternički, 15,58%; cernički, 10,57%; kutinski, 10,29% i velički, 10,17%. Ako promatramo cijelu požešku županiju, možemo zapaziti da je ovčarstvo imalo ravnomjeran razvoj i da nisu velike razlike među pojedinim kotarima.

U požeškoj županiji bio je vrlo razvijen uzgoj koza čiji je broj 1848/49. bio 14614 ili 15,36% od ukupnog broja sitne stoke u županiji. To možemo obrazložiti time što su postojali prirodni uvjeti i gospodarski interes. U uzgoju koza isticao se kutjevački kotar s brojem 3912 koza ili 26,76% od ukupnog broja koza u županiji. U ostalim kotarima broj koza u postocima kretao se ovako: pleternički, 16,94%; daruvarski, 14,44%; pakrački, 14,17%; cernički, 12,50%; velički, 11,11%; kutinski 4,08%. Uzgoj koza bio je nešto razvijeniji u Požeškoj kotlini za razliku od zapadnog dijela županije. No, to može biti samo trenutačno stanje. Ravnomjerniju rasprostranjenost uzgoja koza u županiji narušava samo kutinski kotar.

Mogli bismo zaključiti da je u uzgoju sitne stoke u požeškoj županiji prednjačio kutjevački kotar. Broj sitne stoke u tom je kotaru 22581 ili 23,76% od ukupnog broja u županiji. To se podudara i s uzgojem krupne stoke u tom kotaru. Ukupan broj sitne stoke u postocima u ostalim kotarima izgleda ovako: pleternički, 15,69%; daruvarski, 14,78%; kutinski, 12,61%; pakrački, 12,11%; velički, 10,66% i cernički, 10,39%.

Ukupan stočni fond (krupne i sitne stoke) u požeškoj županiji bio je 137948 grla, od čega ima kutjevački kotar 31592 grla ili 22,89% od ukupnog stočnog fonda županije. Ostali kotari slijede ovako: pleternički, 16,63%; daruvarski, 14,56%; kutinski, 13,45%; pakrački, 11,43%; cernički, 10,95% i posljednji je velički kotar 10,09%.

Drvarina za seljake ima izuzetnu važnost i zato je u zahtijevanjima požeške županije istaknut zahtjev »da seljaci dobiju dovoljno šume za ogrev i gradju«.[91] Taj zahtjev je i na Hrvatskom saboru istaknuo J. Žuvić tražeći da drvarina bude slobodna.[92] Sukobi s vlastelinstvima često su nastajali zbog toga što su seljaci ili općine dobivale drva za građu i ogrjev na nepristupačnim mjestima, što je bilo isto kao da to pravo i nisu dobili.[93] Zak-

[91] S. Gavrilović, Agrarno socijalna zbivanja, 37.

[92] J. Šidak, Historijska čitanka, 215.

[93] AH, Saborski spisi (kraće: SS) 1848, SV-LXXVIII, br. 75..

ljučkom Hrvatskog sabora 1848. seljacima je u Slavoniji omogućeno, dok se zakonom drukčije ne odredi, u šumama u kojima je imao urbarsku korist na pogodnom mjestu drva za ogrjev i domaću potrebu i krov i to sva ležeća moći će upotrijebiti za plotove svake vrste kao i stojeća osim hrasta i bukve.[94] U narednim tablicama možemo vidjeti kako je drvarina bila raspoređena po kotarima u požeškoj županiji. Drva koja su bila namijenjena za prodaju, bila su oporezivana s 10 krajcara po jednom hvatu, za građu s 12 krajcara i za ogrjev 3 krajcara.[95]

Kotar	Drvarenje											
	za ogrjev			za građu			za trgovinu			Svega		
	hvat	for.	kr.	hvat	for.	kr.	hvat	for.	kr.	hvat	for.	kr.
Cernik	4154	207	15	1047	209	24	—	—	—	5201	416	39
Daruvar	4437	221	51	1088	217	36	—	—	—	5525	439	27
Kutina	3572	178	36	768	153	36	6526	1087	47	10866	1419	59
Kutjevo	4447	222	21	1087	217	24	—	—	—	5534	439	45
Pakrac	3769	188	27	870	174	—	2095	349	15	6734	711	42
Pleternica	3873	193	39	1044	208	48	411	68	40	5328	471	07
Velika	3537	176	51	756	151	12	150	25	—	4443	353	03
Svega	27789	1389	—	6660	1332	—	9182	1530	42	43631	4251	42

Osiguranje drveta za ogrjev bilo je ostvareno u svakom kotaru i to najveći broj hvati bio je u kutjevačkom kotaru 4447, a najmanji u veličkom kotaru, 3537. Drvo potrebno za građu bilo je četiri puta skuplje, a najviše ga je planirano u kutjevačkom kotaru, a najmanje u veličkom kotaru. Za prodaju drvo se nije kupovalo u kotarima: Cerniku, Daruvaru i Kutjevu. Trgovina drvetom osobito se razvija u kutinskom kotaru. Možda je na razvoj prodaje drveta u kutinskom kotaru utjecala blizina vodenih putova koji su išli dolinom rijeke Save.

Korištenjem drveta u sva tri oblika najveći je promet ostvarivao kutinski kotar, 10866 hvati ili 24,92%, dok ostali kotari znatno zaostaju, a redoslijed je ovaj: pakrački, 15,43%; kutjevački, 12,68%; daruvarski, 12,66%; pleternički, 12,21%; cernički, 11,92%; veličkі, 10,18%. Veličkі kotar bio je posljednji u korištenju drveta u sva tri oblika.

Ukupan promet drvetom u sva tri oblika je 43631 hvati, od čega otpada na ogrjevno drvo 27789 hvati ili 63,69%, na drva za građu, 15,26%, i na drvo za trgovinu 21,05%.

Vinogradarstvo je značajna gospodarska grana u požeškoj županiji. Povoljni prirodni uvjeti omogućili su razvoj vinogradarstva u svim kotarima,

[94] Zapisnik Sabora trojedine kraljevine Dalmatinske, Hèrvatske i Slavonske 5. i slédećih méseca lipnja i sèrpnja danah godine 1848. dèržanog, Zagreb 1848, 30.
[95] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Drvarenje).

no ipak je u požeškoj županiji postojao nedostatak kvalitetnih, osobito, bijelih vina, koja su se uvozila iz južne Mađarske, iz okolice Pečuha. Gradski magistrat u Požegi imao je teškoća s mnogim građanima koji su uvozili i prodavali bijelo vino. Gradski činovnici su takvo vino plijenili, a prekršitelje tužili sudu.[96] Površina vinograda mjerena je kopačima i u tablici je naveden broj kopača, te su svi vinogradi razvrstani prema klasama (u tri klase) po kotarima. Za prvu klasu po jednom kopaču plaćan je porez od 12 kr., za drugu klasu, 8 kr., i treću klasu, 4 krajcara.[97]

Kotar	Vinograda											
	I klasa			II klasa			III klasa			Svega		
	br.	for.	kr. 12	br.	for.	kr. 8	br.	for.	kr. 4	br.	for.	kr.
Cernik	80	16	—	378	50	24	1183	78	52	1641	145	16
Daruvar	—	—	—	59	7	52	2937	195	48	2996	203	40
Kutina	1388	277	36	191	25	28	759	50	36	2338	353	40
Kutjevo	—	—	—	—	—	—	2944	196	16	2944	196	16
Pakrac	847	169	24	27	3	36	1002	86	48	1876	259	48
Pleternica	621	124	12	866	115	28	2236	149	4	3723	388	44
Velika	—	—	—	—	—	—	2910	194	—	2910	194	—
Svega	2936	587	12	1521	202	48	13971	951	24	18428	1741	24

Po kvaliteti vinograda na prvom mjestu je kutinski kotar s 1388 kopača vinograda prve klase ili 47,27% vinograda prve klase u požeškoj županiji. Pakrački kotar ima 847 kopača ili 28,84%, pleternički kotar 21,15% i cernički 2,74%. Ostali kotari, tj. daruvarski, kutjevački i veličkі nisu imali vinograda prve klase. Vinogradi prve klase zapremali su 15,93% površine svih vinograda u požeškoj županiji.

Vinogradi druge klase najveću površinu zapremaju u pleterničkom kotaru, 56,93% vinograda te klase u županiji. Cernički kotar je s 24,85% na drugom mjestu, slijedi kutinski s 12,55%, daruvarski 3,87% i pakrački 1,77%, dok u kutjevačkom i veličkom kotaru nema vinograda druge klase. Vinogradi druge klase zapremaju površinu u požeškoj županiji 8,25% svih površina vinograda u županiji.

Najbrojniji i s najvećom površinom su vinogradi treće klase kojih ima u svim kotarima požeške županije. U toj klasi na prvom mjestu je kutjevački kotar, 21,07% površine vinograda treće klase. Ostali kotari slijede ovim redom: daruvarski, 21,02%; veličkі, 20,82%; pleternički, 16%; cernički, 8,46%; pakrački, 7,17% i kutinski, 5,46%. Vinogradi te klase čine površinu od 75,81% cjelokupne površine vinograda u požeškoj županiji.

[96] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1067.
[97] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Vinogradi).

Redoslijed sveukupne površine po kotarima nešto je drukčiji nego što smo zapazili po pojedinim klasama vinograda. Na prvom mjestu je pleternički kotar s 20,20% ukupne površine svih vinograda u požeškoj županiji. Slijedi daruvarski sa 16,28%; kutjevački 15,97%; velički 15,79%; kutinski 12,68%; pakrački 10,18% i cernički 8,90%.

Možemo, dakle, zaključiti da je po kvaliteti vinograda razvijeniji zapadni dio od istočnog dijela požeške županije, a obratan slučaj je s kvantitetom u čemu prednjače kotari u Požeškoj županiji.

Kvalitete vinograda u požeškoj županiji su slabe, a takvi vinogradi zapremaju površinu od 75,81% cjelokupne površine vinograda. Kvalitetnijih vinograda ima samo 24,19% od ukupne površine.

Vlastelini su često otimali zemlju seljacima, a to se događalo i s vinogradima. U daruvarskom kotaru koji je drugi po površini vinograda u požeškoj županiji, većina seljačkih vinograda oteta je od vlastelina i uključena u njegov posjed. Tako je površina vlastelinskog vinograda bila 150 jutara i nalazio se sasvim blizu seljačkih kuća, što je seljacima pravilo velike teškoće zbog ispaše stoke. Daruvarski vlastelin oteo je 40 jutara vinograda od seljaka, što je u zahtijevanjima naroda daruvarskog kotara 1848. zatraženo da se vrati bivšim vlasnicima jer su ih oni kupili.[98]

U pečenju rakije prednjačili su daruvarski i kutinski kotar na čijem su tlu značajniju ulogu u toj proizvodnji imala vlaselinstva posebno daruvarsko i siračko kojima je gospodarila obitelj Jankovića. Ostali kotari ne zaostaju odveć u toj proizvodnji, mada su očite razlike u broju stabala u šljivicima, što možemo vidjeti u ovoj tablici.

Kotar	Broj jutara	% u jutrima	Iznos poreza 6 krajcara	
			Forinti	Krajcara
Cernik	2132	14,69	213	12
Daruvar	1999	13,78	199	54
Kutina	644	4,45	64	24
Kutjevo	1095	7,56	109	30
Pakrac	3033	20,90	303	18
Pleternica	2621	18,06	262	6
Velika	2984	20,56	298	24
Svega	14508	100,00	1450	48

Rakiju su pekli u svakom selu u požeškoj županiji. Mnogo je kazana za pečenje rakije evidentirano u svim kotarima. Dakako da je ta djelatnost bila oporezivana i to po svakom akovu[99] zapremine kazana plaćalo se 15 krajcara.[100] Iz slijedećeg priloga možemo pratiti zapreminu svih kazana po kotarima u akovima te porez na iste po akovu.[101]

[98] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 75.

[99] Akov je sadržina od 32 pinte, tj. 36 puta 0,57 l (engleska mokra pinta). Američka mokra pinta iznosila je nešto manje od 0,47 l.

Najveća zapremina kazana bila je u pleternićkom kotaru, 540 akova ili 20,03% akova u požeškoj županiji. Ostali kotari imali su znatno manje, a redoslijed je ovaj: cernički kotar, 476 akova ili 17,66%; velički, 395 akova ili 14,65%; kutjevački, 393 akova ili 14,58%; kutinski, 368 akova ili 13,65%; pakrački, 296 akova ili 10,98% i daruvarski, 227 akova ili 8,45%. Ukupna zapremina kazana u požeškoj županiji je 2695 akova i na tu zapreminu trebalo je platiti porez u iznosu od 404 for. i 25 kr.

Koliko se peklo rakije možemo zaključiti na temelju ove tablice u kojoj su navedeni ukupni iznosi po kotarima kod seljaka i vlastelinstava.

Kotar	Ispečena rakija u akovima	u postotku	Iznos poreza po akovu 15 kr.	
			Forinti	Krajcara
Cernik	20291	10,10	5073	15
Daruvar	34863	17,36	8716	15
Kutina	36920	18,38	9230	—
Kutjevo	33956	16,93	8489	—
Pakrac	26596	13,25	6649	—
Pleternica	24424	12,16	6106	—
Velika	23734	11,82	5933	50
Svega	200784	100,00	50197	20

Trgovina drvetom bila je u rukama vlastelinstava koji su i raspolagali šumama. Onemogućavanje seljaka da koriste šume u bilo kojem obliku, bilo za drvarenje ili žirovinu, činjeno je svjesno jer su vlastelinstva ostvarivala prihod od šume u raznim oblicima, a davali su šumu i u arendu na

[100] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Prihodi od kazana).

[101] Pregled po kotarima kazani izraženih u akovima.

Kotar	Kazani u akovima	Forinti	Krajcara
Cernik	476	119	—
Daruvar	227	56	45
Kutina	368	92	—
Kutjevo	393	98	15
Pakrac	296	74	—
Pleternica	540	135	—
Velika	395	98	45
Svega	2695	673	45

određeno vrijeme za ispašu, jasno određujući koja prava ima arendator i u kojem vremenu. Arendatori su nastojali da za vrijeme arende, tj. što u kraćem vremenu ostvare zakupninu i da uz to još zarade, stoga su povećavali troškove za korištenje šume, koje su naravno, na svojoj koži osjetili seljaci kojima je šuma bila u raznim oblicima izvor života. To nam potvrđuje i primjer seljaka iz sela Mihaljevci koje se nalazi pet kilometara sjeverenije od Požege.

Ostvaren prihod od svih arendi i napolica za 1848/49. godinu vidi se u ovoj tablici.[102] Zakupnina je navedena po kotarima i plaćana je u forintama, a na svaku forintu zakupnine plaćan je porez od 6 krajcara.[103]

Kotar	Zakupnina		Porez		Zakupnina		Porez		Svega zakupnine		Svega poreza	
	Korist od svih arendi sa zemaljskom napolicom				korist od svih skupa arendi 6 kr.							
	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.
Cernik	132	38	13	16	3531	57	353	9	3664	35	366	25
Daruvar	1273	13	125	19	10260	29	1026	4	11533	42	1151	23
Kutina	1050	1	105	—	2847	21	284	44	3897	22	389	44
Kutjevo	1105	35	110	34	3961	1	396	6	5066	36	506	40
Pakrac	940	46	94	4	4814	2	481	25	5754	48	575	29
Pleternica	652	1	65	12	1422	59	142	28	2075	—	207	40
Velika	590	46	59	5	1477	11	147	44	2067	57	206	49
Svega	5745	—	572	30	28315	—	2831	30	34060	—	3404	—

Ukupni prihod od svih arendi sa zemaljskom i napolicom iznosila je u kotarima požeške županije 5745 forinti. Najveća je bila u daruvarskom kotaru, 22,15%, a ostali kotari slijede ovako: kutjevački, 19,26%; kutinski, 18,27%; pakrački, 16,38%; pleternički, 11,37%; velički, 10,28% i cernički 2,29%. Mnogo je veća arenda u zapadnom dijelu požeške županije. Tako je arenda u pleterničkom i veličkom kotaru u pola manja u usporedbi s daruvarskim kotarom, a devet puta je manja u cerničkom kotaru.

Sve arende skupa u požeškoj županiji, ostvaren je prihod od 28315 forinti. I u ukupnoj arendi na prvom je mjestu daruvarski kotar, 36,23% svih prihoda od arendi u navedenih sedam kotara požeške županije. Ostali kotari i te kako zaostaju: pakrački, 17,88% ili za 18,35% manje od daruvarskog kotara, zatim slijedi kutjevački kotar sa svega 13,14%; cernički, 12,47%; kutinski, 10,05%; velički, 5,21% i pleternički 5,02%.

Arenda je daruvarskom vlastelinu donosila velik prihod, dok je seljacima pravila velike teškoće. Zemlje arendašice bile su između parcela seljačke zemlje, pa su seljaci bili prisiljeni da te zemlje ograđuju. Kada su tražili da im te zemlje vlastelin proda, on ih je odbijao mada su te zemlje bile smještene u sredini seljačke zemlje.[104] U zahtjevima seljaka daruvarskog kotara traži se od vlastelina da pokloni zemlje arendašice, zato što moraju dva sata obilaziti njegov vinograd da bi mogli stoku napasati.[105]

Arendatori su od vlastelinstava uzimali zemlju u arendu pod povoljnim uvjetima i tako su ostvarivali značajne prihode jer su seljaci bili često prisiljavani da za arendiranu šumu ili livade mnogo više plate od iznosa arende.

[102] AH, PŽ, S-1848 SV-DXLV, (Koristi od arende).
[103] Isto.

5. STANJE U OBRTNIČKOJ, MLINARSKOJ, KRČMARSKOJ, MESARSKOJ I TRGOVAČKOJ DJELATNOSTI

Razvoj obrta usko je povezan s trgovinom, mada postoje brojne nesuglasice između domaćih obrtnika i trgovaca. Razvoj obrta možemo pratiti u ovoj tablici.[106] U ovu tablicu nisu uključeni obrtnici grada Požege.

Kotar	I klasa		II klasa		III klasa		Svega	
	br.	6 for.	br.	4 for.	br.	2 for.	br.	for.
Cernik	4	24	38	152	79	158	121	334
Daruvar	1	6	—	—	57	114	58	120
Kutina	—	—	17	68	78	156	95	224
Kutjevo	—	—	6	24	83	166	89	190
Pakrac	12	72	38	152	80	160	130	384
Pleternica	—	—	12	48	57	114	69	162
Velika	—	—	3	12	47	94	50	106
Svega	17	102	114	456	481	962	612	1520

Na osnovi podataka u tablici možemo zaključiti da je trgovište Pakrac drugo po važnosti obrtničko središte u požeškoj županiji, tj. prvo nakon grada Požege, ali još uvijek znatno zaostaje iza Požege. U Pakracu djeluje 130 obrtnika ili 21,24% svih obrtnika u sedam županijskih kotara. U Prakracu je vidljiva značajna diferencijacija među obrtnicima. Najbogatijih koji imaju dobro razvijen obrt je 12 ili 9,23%, a srednjem sloju pripada 38 obrtnika ili 29,23%. Najbrojniji su oni obrtnici koji su se proleterizirali tražeći mogućnost novih izvora za život, a takvih je bilo 80 ili 61,23%. Nakon Pakraca po broju obrtnika je cernički kotar s 19,77% obrtnika u kotarima požeške županije. Struktura obrtnika je slična kao i u pakračkom kotaru. Postoji niz pritužbi opančara da trgovci izvana kupuju obrtničku robu koju oni mogu podmiriti svojom proizvodnjom, a u Cerniku su samo tri opančara. Žalbom požeškoj županiji tražili su da se nešto poduzme kako život obrtničkih obitelji ne bi bio doveden na prosjački štap. Struktura obrtnika je slična i u kotarima

[104] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 75.
[105] Isto.
[106] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Zanati).

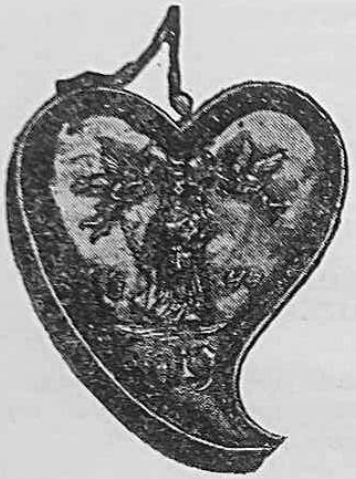

TABULICA ČIZMARSKOG CEHA U POŽEGI IZ 1844. G.

Kutina, Kutjevo i Pleternica i broj obrtnika se kreće od 95 do 69, dok je i u toj djelatnosti velički kotar znatno zaostajao i ima samo 50 obrtnika, a od toga 47 koji pripadaju najnižoj, trećoj klasi. Veličik kotar je najslabije razvijeni kotar u trgovini i obrtu u požeškoj županiji.

Ukupan broj obrtnika u svih sedam kotara požeške županije po klasama izgleda ovako: prva klasa, 17 ili 2,77%; druga klasa, 114 ili 18,64%; treća klasa, 481 ili 78,59% Zapaža se da je velika socijalna razlika među pojedinim klasama obrtnika. Dominiraju sitni obrtnici, dok je broj onih koji imaju razvijen obrt vrlo malen, svega 2,77%, što potvrđuje da je obrtnička privreda u požeškoj županiji slaba i u propadanju.

U zahtjevima i željama seljaka požeške županije, između ostaloga, istaknut je zahtjev da mlinovi budu svima tijekom cijele godine slobodni.[107] Vlasnici mlinova su imali značajan prihod, ali svi mlinovi nisu jednake vrijednosti pa su razvrstani u tri klase i na osnovu toga bili su oporezivani. Razvoj te grane djelatnosti možemo utvrditi iz ove tablice.[108]

Kotar	I klasa		II klasa		III klasa		Svega	
	br.	26 for.	br.	12 for.	br.	2 for.	for.	for.
Cernik	2	52	1	12	73	146	76	210
Daruvar	6	156	1	12	72	144	79	312
Kutina	—	—	—	—	38	76	38	76
Kutjevo	3	78	4	48	122	244	129	370
Pakrac	2	52	—	—	57	114	59	166
Pleternica	2	52	1	12	89	178	92	242
Velika	1	26	—	—	136	272	137	298
Svega	16	416	7	84	587	1.174	610	1.674

Mlinovi su građeni uz riječne i potočne tokove, stoga je njihov razmještaj uvjetovala orografsko-hidrografska struktura u požeškoj županiji. Gore koje okružuju Požešku kotlinu (Papuk, Dilj, Krndija, Psunj, Požeška gora) te područje Moslavačke gore koja je velikim dijelom pripadala požeškoj županiji, stvaralo je povoljne uvjete za razvoj mlinarstva.

Vlastelini su često preotimali mlinove od seljaka koji su sagrađeni na seljačkoj zemlji, stoga se u zahtijevanjima naroda daruvarskog kotara tražilo da napravljeni mlinovi na seljačkoj zemlji, ako pri njihovom radu ne prave štetu, treba da i dalje ostaju u vlasništvu seljaka.[109] Zahtjev seljaka požeške županije bio je da svatko na svim vodama i potocima može podizati vodenice.[110]

Mlinovi su seljacima bili prijeko potrebni i zahtjev da se njima slobodno koriste i da ih mogu graditi, pokazuje da je to za njih jedno od životnih pitanja. Stanje u mlinarstvu na teritoriju požeške županije možemo pratiti iz prethodne tablice u kojoj su mlinovi razvrstani po svojoj vrijednosti u tri klase. Ukupan broj mlinova prve i druge klase je 23 ili 3,77% svih mlinova u sedam kotara požeške županije. Trećoj klasi pripada 587 mlinova ili 96,22% svih mlinova. Taj odnos pokazuje da je mlinarstvo usitnjeno i da je malo mlinova većeg kapaciteta. Mali mlinovi nalazili su se uglavnom na pogodnim potočnim tokovima i vlasnici su im seljaci iz sela. U prosjeku svako selo požeške županije imalo je 2,41 mlin. Obično su to bili drveni mlinovi kakvih se još nekoliko sačuvalo u Velikoj na toku Veličanke. Upravo Veličanka i Dubočanka pružale su povoljne uvjete za izgradnju takvih mlinova. To zacijelo i jest razlogom što je kotar Velika, koji se smjestio podno obronaka Papuka, imao najveći broj mlinova, 137 ili 22,45% od ukupnog broja milnova u županiji. Sve su to mlinovi treće klase osim jednog, stoga velički kotar najbolje potvrđuje usitnjenu strukturu u mlinarstvu. Nešto povoljniju strukturu mlinova ima kutjevački kotar koji je smješten na južnim obroncima Papuka i Krndije i po broju mlinova je iza veličkog kotara, 21,16%. Ostali kotari imaju mnogo manje mlinova: pleternički, 15,08%; daruvarski, 12,95%; cernički, 12,45%; pakrački, 9,67%; kutinski, 6,24%. Možemo zapaziti da kutinski kotar znatno zaostaje u broju mlinova i njihovoj vrijednosti.

Krčmarenje je često uzrokovalo brojne nesporazume između vlastele, općina i seljaka. Raspostranjenost krčmi i iznos poreznih obaveza za 1848/49. možemo pratiti iz naredne tablice u kojoj su krčme podijeljene u tri klase.[111]

Kotar	I klasa			II klasa			III klasa			Svega		
	br.	21 f.	kr.	br.	8 f.	5 kr.	br.	3 f.	kr.	br.	for.	kr.
Cernik	2	42	—	—	—	—	14	42	—	16	84	—
Daruvar	9	189	—	4	32	20	9	27	—	22	248	20
Kutina	—	—	—	3	24	15	9	27	—	12	51	15
Kutjevo	1	21	—	1	8	5	19	57	—	21	86	5
Pakrac	4	84	—	2	16	10	3	9	—	9	109	10
Pleternica	—	—	—	—	—	—	17	51	—	17	51	—
Velika	—	—	—	—	—	—	7	21	—	7	21	—
Svega	16	336	—	10	80	50	78	234	—	104	650	50

[107] Isto, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 19.
[108] Isto, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Mlinovi).
[109] Isto, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 75.
[110] Isto, br. 19.
[111] Isto, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Krčme).

Krčmarenje pripada u manja kraljevska prava za koja su u zahtijevanjima i željama požeške županije traži da postanu opća.[112] Točenje pića seljacima i građanima bilo je uskraćeno. U narodnim željama iz okolice Daruvara zahtijeva se da se piće može točiti u svakom selu.[113]

Iz tablice je vidljivo da prvoj klasi pripada svega 15,38% krčmi od kojih se devet nalaze u daruvarskom kotaru, četiri u pakračkom kotaru, a dvije u cerničkom i jedna u kutjevačkom kotaru. Drugoj klasi pripada samo 9,61% krčmi i opet ih ima najviše u daruvarskom kotaru. U treću klasu pripada najveći broj krčmi, 78 ili 75,01% i najveći broj ih je u kutjevačkom kotaru (19), a najmanji u pakračkom (3).

Zahtijevanja za slobodnim krčmarenjem išla su za tim da se ukloni monopol u trgovini alkoholom, što je bio unosan posao i donosio je vlastelinstvima značajne prihode.

Odlukom Hrvatskog sabora u članku 27. krčmarenje nije dopušteno samo vlastelinima i zemaljskoj gospodi, nego od Miholja do Đurđeva dobila je to pravo svaka općina, a od Đurđeva do Miholja moći će to pravo koristiti svaka općina samo na jednom mjestu. To znači da će moći točiti sve vrste pića: vino, rakiju, pivo. Pravo korištenja općina je mogla prenijeti na arendatora, a u korist općinske blagajne.[114]

Stanje i raspostranjenost mesnica u kotarima požeške županije vidimo u ovoj tablici.[115]

Kotar	I klasa		II klasa		III klasa		Svega	
	br.	4 for.	br.	2 for.	br.	1 for.	br.	for.
Cernik	2	8	—	—	8	8	10	16
Daruvar	1	4	1	2	1	1	3	7
Kutina	1	4	—	—	—	—	1	4
Kutjevo	2	8	—	—	—	—	2	8
Pakrac	1	4	—	—	1	1	2	5
Pleternica	1	4	—	—	—	—	1	4
Velika	—	—	—	—	—	—	—	—
Svega	8	32	1	2	10	10	19	44

Vrlo je malo mesnica u požeškoj županiji, svega 19. Najviše mesnica bilo je u cerničkom kotaru, 52,63%, a u ostalim kotarima broj mesnica kretao od 1 u pleterničkom do 3 u daruvarskom kotaru. Velički kotar nije imao svoju mesnicu. Podjednak je broj mesnica prve i treće klase, dok je samo

[112] Isto, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 19.

[113] Isto, br. 75. — To su zahtjevi naroda ovih općina: Daruvar Gornji, Daruvar Donji, Bijela, Borki, Brestovac, Končanica, Pakrani i Vrbovec.

[114] Zapisnik Sabora, 28.

[115] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV (Mesnice).

jedna mesnica druge klase, što nije bio slučaj kod mlinova i krčmi. Cernički i daruvarski kotar s 13 mesnica predstavljali su 68,42% svih mesnica u kotarima.

Obitelj grofa Jankovića u Pakracu i Daruvaru imala je svoje posjede i velike koristi od manjih kraljevskih prava, osobito u krčmarenju i mesarenju.

Grad Požega bio je centar trgovačkog života u požeškoj županiji. Jedan pravac te trgovine išao je preko Našica i Osijeka u ugarske zemlje i Vojvodinu. Drugi pravac išao je preko Cernika i Nove Gradiške do Save i dalje prema Zagrebu i Karlovcu. Značajan je i trgovački put preko Pakraca i Kutine k Zagrebu, kao i trgovački put koji je vodio do Broda i nastavljao se dalje u Bosnu i prema istoku u Srijem.

Trgovačku djelatnost možemo upoznati preko trgovačke mreže na teritoriju požeške županije, što je vidljivo u narednoj tablici.[116] U tu tablicu nisu uključeni trgovci grada Požege.

Kotar	I klasa		II klasa		III klasa		Svega	
	br.	60 for.	br.	30 for.	br.	10 for.	br.	for.
Cernik	4	240	6	180	11	110	21	530
Daruvar	3	180	1	30	3	30	7	240
Kutina	1	60	—	—	4	40	5	100
Kutjevo	1	60	1	30	5	50	7	140
Pakrac	3	180	1	30	7	70	11	280
Pleternica	—	—	—	—	4	40	4	40
Velika	—	—	1	30	1	10	2	40
Svega	12	720	10	300	35	350	57	1.370

Trgovina je bila vrlo unosan posao u Cerniku, a tome je razlog posrednička veza s granicom kojom idu važni trgovački putovi, a osobito vodeni put rijekom Savom do Siska i Kupom do Karlovca i dalje prema moru. Osim toga, jedina poštanska cesta u požeškoj županiji išla je od Požege do Cernika i Gradiške i njena dužina iznosila je 15.991 hvat, a nastavlja se dalje Vojnom krajinom.[117] Stoga su Požega i Cernik dva značajnija trgovačka centra u požeškoj županiji. Odmah iza njih je Pakrac koji ima 11 trgovaca i smjestio se na važnom putu prema Podravini i Zagrebu. Pretežno su u Pakracu trgovci treće klase i uz trgovinu su se neki bavili i drugim poslovima. Možemo zaključiti da se trgovina iz županijskog središta Požege odvijala prema zapadu u dva pravca putovima koji se račvaju u Brestovcu sedam kilometara zapadno od Požege i jedan pravac ide prema Cerniku, a drugi preko Kamenske za Pakrac, Daruvar i Lipik, dok prema istoku ide do trgovišta Kutjevo pa preko Krndije do Našica.

[116] Isto.

[117] Isto, SV-CDLI, br. 73.

Glavni pravci trgovine u požeškoj županiji mimoilazili su značajno trgovište Pleternicu, stoga je broj trgovaca malen (4) i pripadaju trećoj klasi, dok se Velika nalazi po strani trgovačkih putova i trgovina je nerazvijena.

Povezani su osobito s trgovcima iz Ugarske. Uvozili su obrtničku i industrijsku robu, a otkupljivali su veće količine hrane koju su prodavali izvan granica požeške županije. Izvozili su žito, brašno i stočarske proizvode.

6. OSNOVNA OBILJEŽJA POREZNIH I DRUGIH OPTEREĆENJA

Požeška županija morala je plaćati znatno veći porez u usporedbi s hrvatskim županijama,[118] a imala je najmanji broj stanovnika. Osobito se težina toga osjećala u opremanju i opskrbljivanju narodnih četa za obranu domovine. Požeška županija zadužena je da organizira tri kompletne čete,[119] tj. 3.600 vojnika. Županija je na tu naredbu stavila primjedbu da su tri čete previše u odnosu prema ukupnom broju stanovnika. To potkrepljuje činjenicom da od 17. do 40. godine ima 6.095 duša, što znači da bi za opće terete ostalo samo 2.495, a taj broj nije kadar završiti poslove, pa županija ne može dati više od 3.000 vojnika za obranu domovine.[120] Tada je u Hrvatskoj trebalo organizirati 20 četa od čega 19 s teritorija hrvatskih i slavonskih županija bez srijemske, a jedna u Primorju. Prema broju stanovnika po županijama to izgleda ovako:

Zagrebačka županija	6 četa ili 31,57%,	a treba 31,52%
Varaždinska županija	4 čete ili 21,05%,	a treba 22,06%
Virovitička županija	4 čete ili 21,05%,	a treba 22,06%
Požeška županija	3 čete ili 15,78%,	a treba 10,16%
Križevačka županija	2 čete ili 10,52%,	a treba 16,60%.

Ukupan broj stanovnka u tih pet županija je 634.467, od čega pripada požeškoj županiji samo 10,16%, što znači da je za 5,62% više opterećena nego druge županije. Manje su opterećene nego što bi trebalo prema broju stanovnika virovitička županija za 2,59%, križevačka 2,08%, varaždinska županija 1,01%, a jedino je zagrebačka županija ravnomjerno opterećena. Zato je prigovor požeške županije Banskom vijeću bio opravdan i smanjenje broja vojnika od 3.600 na 3.000 sasvim je realan.

Veće opterećenje redovnog poreza u slavonskim županijama, ako tome dodamo posebno veće obaveze za narodne čete na požešku županiju i k tome teške socijalne prilike, to je trebalo mnogo više napora da se takvo stanje

[118] Zagrebačka županija ima 200000, varaždinska, 140000; križevačka, 80000 stanovnika. Slavonske županije: virovitička, 150000; srijemska, 102202 i požeška 64467 stanovnika. Vidi: AH, PŽ, PR-80 A a, SV-79 — 80, br. 407.

[119] Četa broji 1200 vojnika razdijeljenih u šest satnija po 200 momaka. U čete su trebali regrutirati ljude između 20 i 30 godina života, a ako ih nema dovoljan broj te dobi, onda se starosna dob proširuje do četrdesete godine života.

[120] AH, PŽ, PR-80 A a 1848, SV-LXXIX — LXXX, br. 407.

prevlada, te očuva relativni mir. Teret poreza snose kmetovi, građanska klasa i vlastelinstva. Ako napravimo usporedbu na temelju odmjerenog poreza slavonskim županijama, koji su plaćale kao ugarske županije, to znači da su plaćale mnogo više od hrvatskih županija. To pokazuje i slijedeća tablica o iznosu poreza za g. 1847. za dvije hrvatske županije i požešku županiju.

Godina	Iznos poreza		
	Zgb. žup.	Križ. žup.	Pož. žup.
1847	67.497 for.	42.529 for.	86.577 for.
Po jednom stanovniku	0,33 for.	0,53 for.	1,44 for.

Podaci pokazuju da je opterećenje porezom po glavi stanovnika u požeškoj županiji 4,3 puta veće od zagrebačke i 2,7 puta veće od križevačke županije.

Znatne obaveze imala je požeška županija u žitu i zobi, tj. 140.947 porcija, a sijena i slame 116.074 porcije, te 600 hvati drva. Tome treba dodati javne radove na popravku putova, mostova, gašenju (kreča) vapna, održavanju javnih zgrada u iznosu za čitavu županiju 74.468, 1/8 poslenika. Tome treba pridodati obaveze grada Požege koji plaća za 1847/48. kraljevski porez 2.053 forinte 30,6/8 krajcara.[121]

TABULICA OPANČARSKOG CEHA U POŽEGI IZ 1796.

Godine 1848/49. porez se u požeškoj županiji nije smanjivao, a isto tako ni u gradu Požegi, nego se povećavao. Dovoljno je navesti da je požeška županije morala platiti za 1848. god. 27.500 forinti, a grad Požega 1.000 forinti izvanrednog poreza. Istina, taj je porez razrezan na sve stanovnike bez razlike kojem staležu pripadaju. Nešto više bilo je opterećeno građanstvo i vlastelinstvo.

Izvanredni porez triju slavonskih županija te slobodnih kraljevskih gradova Požege i Osijeka iznosio je 114.500 forinti[122] ili 45,034% što je iznosilo po jednom stanovniku 0,361 forintu, dok su hrvatske županije i gradovi platili 139.750 forinti ili 54,857% od ukupnog izvanrednog poreza ili po jednom stanovniku 0,330 forinti. Slavonske županije plaćale su u nešto većem iznosu izvanredni porez.

[121] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1679.

[122] Požeška županija, 27 500 for.; grad Požega, 1 000 for.; virovitička županija, 40 000 for.; grad Osijek, 5 500 for. i srijemska županija 40 500 forinti.

Županijski odbor[123] za raspodjelu »poslenika« po pojedinim kotarima 1848. ravnomjerno je opteretio sve kotare. Obavljeni su ovi poslovi: popravljanje putova, kasarni, mostova, utvrda i drugih javnih objekata. Raspored »poslenika« po kotarima možemo pratiti prema narednoj tablici.

Kotar	Broj poslenika	% od ukupnog broja poslenika
Cernik	8.132	10,92
Daruvar	12.632, 2/8	16,96
Kutina	12.147, 5/8	16,31
Kutjevo	12.689	17,03
Pakrac	10.073	13,52
Pleternica	9.983	13,40
Velika	8.811	11,83
Svega	74.468, 1/8	100,00

Najveći broj »poslenika« dao je kutjevski kotar 17,03%; a potom daruvarski, 16,96%; kutinski, 16,31%; pakrački, 13,52%; pleternički, 13,40%; veliški, 11,83% i cernički 10,92%. Prosjek po kotaru je 10.638,2 poslenika što je iznosilo 14,28% u prosjeku. Kotari Kutjevo, Daruvar i Kutina davali su broj poslenika iznad prosjeka, o ostali kotari ispod prosjeka.

Bojni porez u stočarstvu utvrđen je na temelju popisa stoke po pojedinim kotarima za godinu 1848—49. Popisani su konji, ždrebad, magarci, volovi, krave, junad, svinje, ovce i koze. Za svako grlo utvrđen je iznos poreza. Za konja, magarca, vola trebalo je platiti po 12 krajcara, a za svaku kravu 10 krajcara, dok se upola manje plaćalo za ždrebad, junad, svinje, ovce i koze, 6 krajcara. Ukupan porez po kotarima možemo prati iz naredne tablice.

Na ukupan broj konja, ždrebadi i magaraca (11.402), plaćan je ukupan porez 2.174 for. i 36 kr., što iznosi po jednom grlu u prosjeku 11,44 krajcara. Najveći iznos je plaćao kutjevački kotar, 556 for. i 6 kr., a najmanje pakrački kotar, 166 for. i 18 kr. Porez na konje iznosio je 95,15%, na ždrebad svega 4,85%, a na magarce samo 0,26 ukupnog poreza.

Za ukupan broj goveda volova, krava i junadi (31.454) plaćan je ukupan porez 5311 for. i 54 kr. Prosjek poreza po jednom grlu goveda je 10,13 krajcara, što je manje od prosjeka konja, ždrebadi i magaraca za 1,31 krajcara.

Za ukupan broj sitne stoke svinja, ovaca, i koza (95.092) plaćan je ukupan porez 9.511 for. i 12 kr., a to je manje od prosjeka konja, ždrebadi i magaraca za 5,44 krajcara i od prosjeka goveda za 4,13 krajcara. Važan je bio uzgoj svinja, stoga je porez na svinje iznosio 52,38% od ukupnog poreza na

[123] Odbor sačinjavaju: Vatroslav Peičić, pred., Tomo Kraljević, Đuro Stručić, Franjo Erlinger, Miroslav Špun, Slavoljub Mračić, Mihovil Danilović i Stjepo Uzorinac.

Vrsta stoke	Cernik		Daruvar		Kutina		Kutjevo		Pakrac		Pleternica		Velika		Svega	
	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.	for.	kr.
Konji	254	36	228	24	247	24	525	36	157	48	403	24	261	36	2078	48
Magarci	—	—	1	—	3	12	—	—	1	12	—	—	—	36	6	—
Volovi	423	12	421	12	404	12	466	12	321	—	443	36	330	—	2809	24
Krave	216	—	297	—	296	30	394	30	172	40	325	30	202	30	1904	40
Ždrebad	3	6	6	36	17	54	30	30	7	18	23	30	8	54	97	48
Junad	50	36	63	30	102	—	138	—	46	—	135	54	61	54	597	54
Svinje	481	36	619	24	824	30	1337	24	413	24	765	84	539	36	4981	42
Ovce	324	18	577	54	316	—	529	30	532	6	476	12	312	6	3068	6
Koze	182	42	211	6	59	12	391	12	207	6	247	36	162	30	1461	24
Svega	1.936	6	2426	6	2270	54	3812	54	1858	34	2821	30	1879	42	17005	46

Kotar	konji ždrebad magarci	volovi krave junad	svinje ovce koze	porez na drvo	vinogradi	šljive	ispečena rakija	kazani	porez od svih arendi	pašarina krupne i sitne stoke	Svega
	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.
Cernik	237,42	689,48	988,36	416,36	145,16	213,12	5073,15	119,00	366,25	338,50	8608,43
Daruvar	236,00	781,42	1408,24	439,18	203,40	199,54	8716,15	56,45	1151,23	425,56	13619,26
Kutina	268,30	802,42	1199,42	1419,59	353,40	64,24	9230,00	92,00	389,44	408,21	14229,02
Kutjevo	556,06	998,42	2258,06	439,42	196,16	109,30	8489,00	98,15	506,40	676,43	14329,03
Pakrac	166,18	539,40	1152,36	711,42	259,48	303,18	6649,00	74,00	575,29	324,24	10756,15
Pleternica	426,54	905,00	1489,36	471,07	388,44	262,06	6106,00	135,00	207,40	507,40	10899,47
Velika	271,06	594,24	1014,12	353,03	194,00	208,24	5933,50	98,45	206,49	331,50	9296,23
Svega	2182,36	5311,58	9511,12	4251,42	1741,24	1450,48	50197,20	673,45	3404,10	3013,44	81738,39

sitnu stoku ili 29,30% od ukupnog poreza na svu stoku u požeškoj županiji. Porez na ovce iznosio je 32,26% i na koze 15,36% od ukupnog poreza na sitnu stoku.

U tablici možemo vidjeti da je najveći porez plaćao kutjevački kotar, 3.812 for. i 54 kr. ili 22,43%, potom pleternički 2.821 for. i 30 kr. ili 16,59% a ostali kotari slijede ovako: daruvarski, 2.426 for. i 6 kr. ili 14,27%, kutinski, 2.270 for i 54 kr. ili 13,35%, cernički, 1,936 for. i 6 kr. ili 11,38%, velički 1.879 for. i 42 kr. ili 11,05% i pakrački 1.858 for. i 34 kr. ili 10,93%.

Kako smo već konstatirali, najveći iznos poreza otpada na svinje 29,30%, što potvrđuje važnost svinjogojstva u gospodarskom životu požeške županije. Zatim slijedi porez na ovce, 3.068 for. i 6 kr. ili 18,05%, volove, 2.809 for. i 24 kr. ili 16,53%, konje 2.078 for. i 48 kr. ili 12,22%, krave 1.904 for. i 40 kr. ili 11,20%, koze, 1.461 for. i 24 kr. ili 8,59%, junad, 597 for. i 54 kr. ili 3,51%, ždrebad, 97 for. i 48 kr. ili 0,56% i magarci samo 6 for. ili 0,04% ukupnog poreza na svu stoku u požeškoj županiji.

Porez na vinograde plaćan je prema klasi vinograda. Prva klasa 12, druga 8, a treća 4 krajcara. Ukupan broj kopača vinograda u sedam kotara je 18.420 (oko 1.535 ili 1.151 jutra) na što je plaćan porez u iznosu od 1.741 for. i 24 kr. Najveći porez je plaćan u pleterničkom kotaru 388 for. i 44 kr., a potom slijedi kutinski kotar s 353 for. i 40 kr., parkački, 259 for. i 48 kr., daruvarski, 203 for. i 20 kr., kutjevački, 196 for i 16 kr., velički, 194 for. i cernički, 145 for i 16 kr. Prosječni iznos poreza po jednom kopaču je 5,67 krajcara.

Ukupan porez na 14.508 jutara šljivika iznosio je 1.450 for. i 48. kr. Ispečeno je 1848-49. rakije 200.784 akova, a za svaki akov je plaćan porez od 15 krajcara, stoga je ukupni porez iznosio 50.197 for. i 20 kr. Pakrački kotar prednjačio je u površini šljivika 3.033 jutra, ali najveći porez od ispečene rakije plaćao je kutinski kotar 9.230 forinti.

Ukupan porez na prihod od drveta u požeškoj županiji iznosio je 4.521 for. i 42 kr., na pašarinu 3.013 for. i 44 kr. porez od arendi 3.404 for. i na zapreminu kazana 673 for. i 5 kr.

U narednoj tablici prikazan je ukupan porez za 1848—49. po kotarima za krupnu i sitnu stoku, drvo, vinograde, kazane, šljivike, ispečenu rakiju, te porez na sve arende i pašarinu.

Kutjevački kotar imao je najveći iznos poreza 14.329 forinti i 3 krajcara ili 17,55%, a ostali kotari slijede: kutinski, 17,40%; daruvarski, 16,66%; pleternički, 13,33%; pakrački, 13,16%; velički, 11,37% i cernički, 10,53%. Navedeni porezi potvrđuju da su se javni tereti povećali u vrijeme revolucionarnih zbivanja 1948—49. u požeškoj županiji.

Na temelju iznesenog gosopodarskog stanja u požeškoj županiji za godinu 1848—49. vidljivo je značajno porezno opterećenje za bojnu blagajnu, koje možemo pratiti u narednoj tablici po kotarima u kojoj je prikazan ukupan iznos za svaki kotar.[124]

Na osnovi tablice možemo zaključiti da je znatno manji iznos uplaćivan u bojnu blagajnu 36,36%, dok u domaću županijsku blagajnu uplaćeno je 63,64% ukupnog poreza. Činovnici požeške županije morali su uplatiti nepu-

[124] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV.

Kotar	U bojnu blagajnu treba ukupno uplatiti		U domaću blagajnu treba ukupno uplatiti		Ukupno	
	forinti	krajcara	forinti	krajcara	for.	kr.
Cernik	4.584	—	8.022	7	12.606	7
Daruvar	6.390	30	11.183	16	17.573	46
Kutina	6.167	35	10.793	18	16.960	53
Kutjevo	6.562	10	11.483	50	18.046	—
Pakrac	5.270	17	9.222	58	14.493	15
Pleternica	5.089	10	8.906	10	13.995	20
Velika	4.427	4	7.747	14	12.174	18
Časnici županije	36	20	63	28	99	48
Svega	38.527	6	67.422	21	105.949	27

nih 100 forinti, a odnos u postocima za navedene blagajne sličan je kao i kod kotara.

Iznos poreza uglavnom je odgovarao ekonomskoj moći kotara u kome je skupljan. U dosadašnjem izlaganju vidljivo je da je u mnogim gospodarskim granama prednjačio kutjevački kotar i za to je plaćao najveći porez, 18.046 forinti ili 17,03% od ukupnog poreza u požeškoj županiji za 1848/49. godinu. Najviše se kutjevačkom približio daruvarski kotar sa 16,58%, zatim slijede kotari: kutinski, 16%; pakrački, 13,67%; pleternički, 13,12%; cernički 11,89%; velički, 11,49%. Činovnici požeške županije plaćali su svega 0,09% ili svega 99 forinti. Prosječni iznos poreza po kotarima bio je 15.135 forinti i 30 krajcara, što pokazuje da su iznad prosjeka plaćala samo tri kotara, i to kutjevački, daruvarski i kutinski, dok su ostali imali iznos poreza ispod prosjeka po jednom kotaru u požeškoj županiji.

U mnogim dijelovima županije došlo je do brojnih gospodarskih teškoća, što je pridonijelo zaostajanju plaćanja obaveza koje je županija raspisala na stanovništvo. To se najbolje vidi na primjeru notarijata Ruševo iz popisa dugovanja za godinu 1847/48.[125]

Podaci navedeni u tablici pokazuju da je u petnaest sela tog notarijata zabilježen veći ili manji dug. Ukupan dug je prilično velik: u novcu, 70 forinti i 28 krajcara; u žitu, 35 mjerova i 33 porcije; u drvima, 25 hvati i 2/8 i sijena, 772 porcije. Većina sela je smještena na obroncima Dilja i nije imala veće gospodarsko značenje niti uvjeta da se razviju, stoga im je plaćanje poreza u bilo kojem obliku predstavljalo veliki teret.

Da su prisutne velike gospodarske teškoće u Županiji potvrđuje i intervencija prvog podžupana V. Peičića koji traži od Pleternice da plati ostatke štibre jer je županijska blagajna prazna. Zaostatak poreza obično se prikupljao s prikupljanjem redovnog poreza. Podmirivanje potrebe županije dola-

[125] AH, PŽ, S-1849, SV-CDLXV, 21. XI. 1849.

Općina	Novca		Žita		Drva		Sijena
	for.	kr.	mjerovi	porcije	hvati		Porcije
Ruševo	9	—	5	20	3/4	—	90
Bilač Mali	4	—	—	—	—	6/8	23
Bilač Veliki	3	55	2	4	1	6/8	30
Buk	8	46	2	25	1	—	48
Didina Rika	—	—	1	20	1	4/8	30
Imbrievci	—	—	2	7	1	4/8	90
Dobrogošće	3	12	1	36	1	4/8	74
Ivanovci	2	51	1	17	1	2/8	58
Svilna Doljnja	5	23	1	32	—	5/8	33
Mihaljevci	6	14	1	35	—	6/8	37
Paka	—	—	3	24	1	5/8	79
Migalovci	2	46	3	20	2	6/8	74
Resnik	3	17	1	37	—	6/8	76
Sovski Dol	14	—	4	—	4	—	30
Tulnik	7	4	2	3	1	—	—
Svega	70	28	35	33	25	2/8	772

zilo je stoga u pitanje jer su nastale teškoće u plaćanju činovnika i časnika narodne straže. Da je sakupljanje poreza bilo akutno, pokazuju aktivnosti kotarskih sudaca i njihovi izvještaji. Sudac Miroslav Špun javlja da je išao u Vetovo, a potom u Jakšić, ali nije potpuno obavio posao. U Vetovu je pokupio porez osim 2 forinte i 3 krajcara od Kožića, te od tamošnjeg mlinara 2 forinte i 40 krajcara, i Đure Turića, 1 forintu. Kada je htio taj ostatak razdijeliti na četiri sela, kako bi obavio posao u potpunosti, »ljudi su u jedan glas počeli vikati (...) da neće platiti za drugoga«.[126] Slično je bilo i u Jakšiću koji ima 44,7/8 sesija, a od svake je godišnje prikupljeno 2 forinte što je iznosilo 89 forinti i 45 krajcara, a za desetinu prikupljeno je 85 forinti u čitavom selu a ostatak od 4 forinte i 45 krajcara ostao je sakupljaču Kilianu, koji je za četiri godine ostvario 19 forinti.[127] Suci u kotarima su za svoj rad dobivali solidnu plaću,[128] ali su imali značajne i delikatne obaveze i neprestano su se morali brinuti o županijskim naredbama i njihovom provođenju u svojim kotarima. O svom poslu morali su redovno izvještavati županijsku upravu.

[126] Isto, 24. II. 1849.

[127] Isto.

[128] Sudac u Pakracu, 350 for.; Velikoj, 300; Kutini, 400; Cerniku, 300; Daruvaru, 350; Pleternici, 300 forinti. Što je bilo mnogo više od najviših županijskih činovnika kao što su: prvi podžupan, 300 for.; drugi podžupan, 300 for.; prvi blagajnik, 200 for.; drugi blagajnik, 200 for.; liječnik, 200 for. itd. (Vidi: AH, PŽ, PR-80 A a SV-LXXIX — LXXX, 1849, br. 133)

Pojavila su se i dugovanja u žitu, zobi, sijenu i drvima za kasarnu u Pleternici za godinu 1847/48. Dugovanja su bila prilično velika, što se može pratiti u slijedećoj tablici. U tablici su naznačeni dugovi iz svih kotara osim Kutine, a dodano je i dugovanje grada Požege.

Sabirališta	Broj sela	Broj porcija			Drva
		žita	zobi	sijena	hvati
Pleternica	26	1.843	6.671	3.563	1 2/8
Cernik	14	1.049	1.758	2.268	6/8
Blacko	5	23	653	305	2/8
Drškovci	7	847 1/4	1.112	456	1 2/8
Grad Požega	—	1.588	4.490	13.253	16 2/8
Stražeman	6	714	492	489	4/8
Pakrac (kasarna)	—	3.869	—	—	30
Sirač (kasarna)	—	3.463	—	—	60 2/8
Kutjevo (kasarna)	—	5.831	—	—	1 2/8
Svega	—	19.227 1/4	15.176	20.334	111 6/8

Obaveze požeške županije u žitu, zobi, sijenu slami i drvima[129] nisu ostvarene obaveze za godinu 1847/48. Dugovanja poreza pleterničkoj kasarni bila su u žitu i zobi 22,40%; u sijenu, 17,51% i u drvima, 18,50% od ukupnih obaveza županije. Najviše je dugovao žita kutjevački kotar (5.831 porciju), zobi pleternički kotar (6.671 porciju) a sijena grad Požega (13.253 porcije), a drva Sirač (60,2/8 hvati). Navedena dugovanja pleterničkoj kasarni trebalo je podmiriti do konca listopada 1848, ali to nije bilo učinjeno ni tada.[130]

Nestašicu žita i zobi pokušali su nadoknaditi sakupljanjem dobrovoljnih priloga s namjenom za obranu domovine. Ispunjenje toga zadatka do 21. listopada 1848. možemo pratiti u pleterničkom i veličkom kotaru.[131]

Kotar	Dato mjerova		Ostao dužan mjerova	
	žita	zobi	žita	zobi
Pleternica	67, 1/4	156, 7/8	7	4, 4/8
Velika	107	307	7	4, 4/8
Svega	174, 1/4	163, 7/8	14	9

[129] Županija je imala obavezu od 140947 porcija žita i zobi, 116074 porcija sijena i slame, te 600 hvati drva.

[130] Muzej Požeške kotline (kraće MPK), zbirka dokumenata Miroslava Kraljevića iz 1848. i 1849, sv. I, 23. X. 1848.

[131] MPK, zbirka dokumenata M. Kraljevića iz 1848. i 1849, sv. I, br. 1121/VII, 21. X. 1848.

Prikupljanje dobrovoljnih priloga u žitu i zobi ostvareno je u 22 sela pleterničkog kotara i 31 selu veličkog kotara. Prikupljena zob i žito smješteni su i predani u pleterničku kasarnu u naravi.

Sličnih prikupljanja dobrovoljnih priloga u novcu i naravi bilo je i prije. Tomo Kraljević sakupljao je takve priloge u veličkom kotaru u srpnju 1848.[132]

	Gotov novac	Mjerova	
		žito	zob
Obećano	174 for. 5 kr.	102, 4/8	282, 5/8
Predano	147 for. 30 kr.	40, 6/8	156, 6/8
Ostao dug	26 for. 35 kr.	61, 6/8	126

Novac prikupljen u forintama i krajcarima dijelom je od prodane rakije, vina, gusaka, jagnjadi i pilića koji su u obliku naravi primljeni, a potom prodani. Prilikom prodaje cijene tako sakupljenoj robi bile su mnogo niže čime su se okoristili trgovci i zelenaši. Briga županijskih činovnika oko prikupljanja dobrovoljnih priloga znatno se povećala nakon odlaska Narodne straže požeške županije na Dravu. Županija je bila dužna osigurati njeno opskrbljivanje što je otežalo i onako slab financijski položaj županijske blagajne koja je bila opterećena brojnim dodatnim izdacima, a sakupljanje poreza i kontribucije nije se uredno odvijala zbog nemira i nezadovoljstva na selu.

Narodnoj straži požeške županije na Dravi bilo je poslano od 3. XI do 5. XII 1848. iz pleterničke kasarne 23.364 porcije kruha, a iz kutjevačke 16.312 porcija.[133] Tome treba dodati drva za pečenje kruha, mljevenje žita te podvoz, tj. otpremanje kruha u virovitičku županiju do Drave. Terete i tih obaveza županijska uprava i suci u kotarevima prenijeli su na seljake koji su već i onako bili nezadovoljni zbog neriješenog agrarnog pitanja, povećanja obaveza, odlaska u narodnu stražu, popravljanja putova, te brojnih podvoza za potrebe vojske.

Županija se oslanjala i na svećenstvo u provođenju naredbi, stoga je uputila molbu župnicima, 20. siječnja 1849. tražeći da u svojim župama poštuju zabranu prodaje žita, te da jave kolike količine pšenice, suražice, raži, kukuruza ili smjese ima za prodaju i da li bi mogli odvesti žito na određeno mjesto.[134]

Potrebe vojske su se iz dana u dan povećavale, stoga je asignirano, 9. V 1849. od bojnog povjerenika za Slavoniju 45.433 forinte i 23,3/4 krajcara u

[132] Isto.

[133] Izdano porcija kruha po pojedinim kompanijama:

1	kompanija	370 porcija	9	"	5587 "
5	"	3914 "	10	"	3810 "
6	"	4862 "	11	"	4808 "
7	"	5321 "	12	"	5264 "
8	"	4170 "			

Osim naznačenih porcija izdano je još natporučniku Thalleru 1570 porcija. Ukupno je izdano 39676 porcija kruha.

[134] MPK, zbirka dokumenata M. Kraljevića iz 1848. i 1849, svežanj 1, br. 45, 20. I. 1849.

srebru za razne potrebe vojske. Tu je asignaciju moglo koristiti 76 korisnika.[135]

Prikupljanje namirnica za vojsku bilo je značajno za čitavu teritoriju županije. Daća u naturi bila je obveza kojom su podmirivane potrebe četiriju kasarni u požeškoj županiji: u Pleternici, Kutjevu, Pakracu i Siraču. Broj porcija kruha, zobi, sijena i drva za svaku kasarnu vidi se u ovoj tablici.[136]

Kasarne	Porcija			Drva
	kruha	zobi	sijena	hvati
Pleternica	61.137	34.675	34.675	239, 5/8
Kutjevo	41.793	40.880	40.880	220, 6/8
Pakrac	39.967	37.960	37.960	128, 4/8
Sirač	27.192	25.915	26.280	82, 6/8
Svega	170.091	139.430	139.795	671, 5/8

7. POREZNO OPTEREĆENJE DRUŠTVENIH SLOJEVA I PROFESIJA

Pašarina za slavonsko selo bila je veoma značajna. Seljaci su morali plaćati pašarinu kako za krupnu tako i za sitnu stoku. U zahtijevanjima požeške županije 1848. istaknut je zahtjev da seljaci dobiju dovoljno paše,[137] što je J. Žuvić još jednom u Hrvatskom saboru istaknuo da »... paša za svaku potrebu neka bude prosta«.[138] Pašarina u požeškoj županiji je plaćana za jedno grlo krupne stoke, 2 krajcara, a za jedno grlo sitne stoke, 1 kr.[139] Kako je pašarina raspoređena po kotarima požeške županije za krupnu i sitnu stoku, možemo pratiti na temelju podataka ove tablice za godinu 1848/49.[140]

Kotar	Pašarina krupne marve			Pašarina sitne marve			Svega		
	br.	f.	2 kr.	br.	f.	1 kr.	br.	f.	kr.
Cernik	5.222	174	4	9.886	164	46	15.108	338	50
Daruvar	5.736	191	12	14.064	234	44	19.820	425	56
Kutina	6.252	208	24	11.997	199	57	18.249	408	21
Kutjevo	9.011	300	22	22.581	376	21	31.592	676	43
Pakrac	3.969	132	16	11.526	192	6	15.495	324	24
Pleternica	7.782	259	24	14.896	248	16	22.678	507	40
Velika	4.884	162	48	10.142	169	2	15.026	331	50
Svega	42.856	1.428	32	95.092	1.585	12	137.948	3.013	44

[135] Isto, 9. IV. 1850.

[136] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLVIII, br. 1117.

[137] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja (...), str 37.

[138] J. Šidak, Historijska čitanka (...), str. 215.

[139] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV.

[140] Isto.

Broj krupne stoke: konja, ždrebadi, magaraca, volova, krava i junadi vidljiv je iz prvog dijela te tablice kako po kotarima tako i za cijelu požešku županiju. Kutjevački kotar na prvom je mjestu po broju grla krupne stoke što iznosi 21,06% ukupnog broja krupne stoke u požeškoj županiji. Ostali kotari slijede ovako: pleternički, 18,15%; kutinski, 14,58%; daruvarski, 13,38%; cernički, 12,18%; velički, 11,39% i pakračko 9,26%. Taj redoslijed kotara pokazuje već prije izrečene zaključke o rasprostranjenosti uzgoja krupne stoke u pojedinim dijelovima požeške županije.

Broj sitne stoke: svinja, ovaca i koza iznosio je 95.092 ili 68,93% sveukupne stoke u požeškoj županiji. I kod sitne stoke kutjevački kotar je na prvom mjestu s 22.581 grlo ili 23,74% od ukupnog broja sitne stoke. Nešto je kod ostalih kotara drukčiji redoslijed nego što smo utvrdili za krupnu stoku, a slijede kotari ovim redom: pleternički, daruvarski, kutinski, pakračko, velički i, na kraju, cernički. Pleternički kotar stalno zauzima drugo mjesto iza kutjevačkog, dok su ostali samo zamjenjivali mjesta.

Ukupan porez za pašarinu krupne i sitne stoke za požešku županiju iznosio je 3.013 for. i 44 kr. U prosjeku po jednom grlu sveukupne stoke u požeškoj županiji pašarina se plaćala 1,3 krajcara.

Obaveze seljaštva prema državi, županiji i vlastelinima te svećenstvu uvelike su pogoršavale njegov život i uzrokovale česte nemire na selu, osobito 1848. i 1849. g.

Kontribucija i ostali državni tereti u 19. st. koji su padali na seljaštvo znatno su se povećavali u odnosu prema 18. st., a time se pogoršavao položaj kmetova. Županijska uprava je tome mnogo pridonijela, jer su i njene potrebe bile sve veće, a sredstva su ostvarivana porezima koje su morali plaćati seljaci. Realizaciju redovnog i izvanrednog poreza za godine 1847/48, 1848/49. promatrat ćemo preko dvije cjeline. Prva cjelina je skupina od 23 sela koja gravitiraju selu Branežac, a druga od 16 sela i s Kutjevom pripadaju kutjevačkom kotaru. Naznačeno je plaćanje zaostataka poreza za godinu 1847/48. te redovnog poreza za godinu 1848/49. i bojnog poreza za 1847/48.

Bilježništva	Broj sela	Broj porez. obavez.	Zaostatak poreza 1847/8.	Redovni porez 1848/9.	Svega treba platiti
Branežac	23	276[141]	486 f. 38 k.	4.968 f. 38 k.	5.455 f. 34 k.
Kutjevo	17	181[142]	54 f. 9 k.	6.610 f. 32, 3/8 k.	6.664 f. 41, 3/8 k.

Na osnovi priložene tablice možemo zaključiti kolike su bile obaveze seljaka, vlastelinstava, arendatora, župnika, općina i državnih dobara u bilježništvima Branežac i Kutjevo, od kojih prvo pripada zapadnom dijelu, a drugo plodnijem istočnom dijelu požeške županije.

[141] U ovom broju je sadržano: seljaka 254, vlastelina 19, ostalih 3, od kojih su dva arendetora i jedan župnik.

[142] Broj poreznih obaveznika u kutjevačkom bilježništvu sastoji se od 168 seljaka, a ovom broju je dodana i općina Kutjevo. Osim navedenih u ukupni broj još ulaze jedanaestorica »otmenih« ispred čijega imena se nalazi bliža oznaka »gospoda«, a njima dodano i državno dobro Kutjevo. Ako uspoređujemo navedene dvije ukupnosti, zapažamo da je seljačka ukupnost morala platiti zaostatak redovnog poreza za 1847/48. u iznosu od 54 forinte i 49 krajcera, a redovnog poreza za 1848/49. seljačka ukupnost imala je platiti 1776 forinti 10,5/8 krajcara, a »otmjeni« s državnim dobrom Kutjevo plaćaju 1900 forinti i 3,6/8 krajcara.

Na području bilježništva Branežac zaostatak poreza je bio u 16 općina, a 7 ih je podmirilo porez za 1847/48. Zaostatak na području Kutjeva je znatno manji, a obaveze za 1847/48. nisu podmirila sela Raisavac, Trapari i Gradac te trgovište Kutjevo, dok je ostalih 13 sela podmirilo svoje obaveze. Zaostatak na području Kutjeva je 9 puta manji, što uvjetuje veća gospodarska moć seljaka Požeške kotline (istočnog dijela). Ako tome dodamo da je Kutjevo za 1848/49. imalo mnogo veći porez na manji broj sela, to znači da je slično stanje bilo i u prethodnoj godini, a to potvrđuje maloprije izrečeno o znatno bogatijem seljačkom stanovništvu u čijim je redovima već započelo raslojavanje na bogatije i siromašnije seljake. Tome ide u prilog činjenica da se obaveznici dijele na seljake i »otmene«.[143] Porezni obaveznici na teritoriju sela koja gravitiraju bilježništvu Branežac su seljaci, 254; vlastelina, 19, te dva arendatora i 1 župnik, pa je broj svih obaveznika 276. Prosjek poreza za 1848/49. po jednom poreznom obavezniku bio je 18 forinti, a u području Kutjeva i njemu pripadajućih sela je 36,51 forinta (181 obaveznik). U Kutjevu je dvostruko veće opterećenje nego u Branežcu. Možemo pretpostaviti da je porez razrezivan progresivno, no ni to nije pomoglo siromašnim seljacima da izvrše svoje obaveze, dok su to bogatiji izvršavali uspješnije. Zbog toga je realiziranje poreza bilo uspješnije u Požeškoj kotlini, tj. istočnom dijelu požeške županije.

Požeška županija morala je 1848. platiti 27.000 forinti bojnog poreza, a to opterećenje je raspoređeno ovako:

Bilježništva	Broj sela	Bojni porez 1848.	Prosjek po selu	Broj obaveznika	Prosjek po obvezniku
Branežac	23	633 f. 46 k.	28 f. 48 k.	276	2 f, 40 k.
Kutjevo	17	804 f. 13 k.	47 f. 29 k.	181	4 f. 44 k.

Očito je da je bojni porez mnogo veći na području Kutjeva, mada je manji broj sela. Iznosio je 19 forinti više po jednom selu ili za 25,33% više po selu. Što se tiče opterećenja po svakom obavezniku, ono je bilo dvostruko veće opterećenje na području Kutjeva. Posebno je zanimljivo da je bojni porez u oba bilježništva savim prikupljen, što nije bio slučaj s redovnim porezom, kako za 1847/8. i 1848/9. godinu.

Zato navodim i ostvarenje prikupljanja redovnog i bojnog poreza za godinu 1848/49. To možemo pratiti u ovoj tablici.

Bilježništva	Broj sela	Plaćeno red. par. 1848/9.	Po selu	Po obavezn.	Ostvaren u postot.	Nije ostvaren		
						for.	kr.	%
Branežac	23	4.075f. 13k.	177 f. 17 k.	15 f. 16 k.	74,70	1.380	—	25,29
Kutjevo	17	5.188f. 19k.	305 f. 17 k.	29 f. 6 k.	77,85	1.477	—	22,16

[143] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV. — Pregled plaćanja štibre.

Realizacija redovnog poreza ostvarivana je podjednako u obje skupine sela, samo za 3,13% više u bilježništvu Kutjevo, a u oba bilježništva nije ostvareno 2.857 forinti u obje skupine ili 23,43% od ukupnog poreza koji su obje skupine sela trebale platiti za 1848/49. Iznos ukupnog poreza za navedenu godinu bio je 12.190 forinti.

Briga oko sakupljanja poreza bila je permanentna osobito zbog povećanih izdataka županije i Sabora u vrijeme revolucionarnih događaja 1848/49. Županija je vršila popise poreznih obaveznika kako bi podmirila potrebe koje su joj nametnute od dvora i Sabora. Pri razrezivanju poreza u požeškoj županiji vršeni su popisi iz kojih se može pratiti gospodarski i društveni odnosi u županiji. Popisani su muškarci i žene stariji od 16 godina te njihova pokretna i nepokretna imovina i na toj je osnovi određivan porez po glavi stanovnika, po vrijednosti objekta ili pak po grlu stoke.[144] Popis poreza koji su morali platiti muškarci i žene starije od 16 godina izvršen je 5. ožujka 1849.[145]

Kotar	br. osoba	iznos		br. osoba	iznos		sveg a zajedno iznos		
	muških	for.	kr. 40	ženskih	for.	kr. 20	br. osoba	for.	kr.
Cernik	2.115	1.410	—	2.032	677	20	4.147	2.087	20
Daruvar	2.320	1.546	40	2.117	705	40	4.437	2.252	20
Kutina	1.720	1.146	40	1.852	617	20	3.572	1.764	—
Kutjevo	2.154	1.436	—	2.293	764	20	4.447	2.200	20
Pakrac	1.928	1.285	20	1.841	613	40	3.769	1.899	—
Pleternica	1.941	1.294	—	1.932	644	—	3.873	1.938	—
Velika	1.713	1.142	—	1.284	608	—	2.997	1.750	—
Svega	13.891	9.260	40	13.351	4.630	20	27.242	13.891	—

U požeškoj županiji početkom 1849. bilo je poreznih obaveznika muških, 13891; ženskih 13351, ili ukupno 27.242 porezna obaveznika ili 42,56% od ukupnog broja stanovnika u požeškoj županiji. Bili su obavezni platiti porez u iznosu od 13.889 forinti. U prosjeku na svakog oporezivog stanovnika iznosilo je 30,59 krajcara. Opterećenje svakog pojedinca u plaćanju porezne stope kontribucionalne takse možemo utvrditi i u srijemskoj županiji,[146] jer je oporezivanje za slavonske županije obavljeno na istoj osnovi.

Svaki oporezivani muškarac plaćao je 40 krajcara, a žene su plaćale polovinu od toga (20 krajcara). Najveći je broj osoba koje su oporezivane u kutjevačkom kotaru 4.447 ili 16,32%, zatim u daruvarskom kotaru, 16,28%; cerničkom, 15,22%; pakračkom, 13,83%; pleterničkom, 14,22%; kutinskom, 13,13%; veličkom, 11%, od ukupnog broja oporezivanih osoba. Ako usporedimo broj oporezivanih osoba s ukupnim brojem stanovnika po pojedinim

[144] S. Gavrilović, Srem (...), str. 12.
[145] AH, PŽ, S-1848, SV-DXLV.
[146] S. Gavrilović, Srem (...), str. 12 i 13.

kotarima,[147] možemo zapaziti da je u pleterničkom kotaru oporezovano 43,60% stanovnika, kutjevačkom oko 44,47%, daruvarskom oko 44,37%, cerničkom oko 41,47%, pakračkom oko 47,11%, kutinskom oko 44,65% i veličkom oko 37,46%. Zapaža se podjednako opterećenje stanovništva po kotarima. Kutjevački, kutinski i daruvarski kotar čak imaju isti postotak, tj. oko 44%, a pleternički ima samo 1% manje, cernički 3% manje, a pakračk i ima 3% više oporezivanog stanovništva. Velički kotar je s najmanjim postotkom oporezivanih u požeškoj županiji. Ipak je najveći porez plaćao daruvarski kotar (2251 forintu), a zatim kutjevski i cernički. No, to su tako male razlike da nas ne bi mogle uputiti na zaključak da je neki kotar dobio veće ili pak znatno manje opterećenje, što znači da je broj muških i ženskih osoba starijih od 16 godina podjednak po kotarima izuzimajući velički kotar gdje je taj broj nešto manji. Broj muškaraca starijih od 16 godina veći je od broja žena za 540 osoba na čitavom teritoriju požeške županije.

Obrtnici su razvrstani u tri klase; prva klasa plaćala je porez šest, druga četiri, a treća dvije forinte. U sedam kotara požeške županije djeluje 612 obrtnika i njihove porezne obaveze iznose samo 1.520 forinti ili po jednom obrtniku u prosjeku 2 forinte i 46 krajcara. Najveći dio poreza u iznosu od 962 forinta ili 63,28% od ukupnog poreza obrtnika plaćaju sitni obrtnici (481 obrtnik). Srednji sloj obrtnika plaća 456 forinti ili 30% poreza, a najbogatiji plaćaju 102 forinta ili samo 6,71% poreza od obrtničke djelatnosti u požeškoj županiji.

Najviše poreza plaća pakračk i kotar, 25,26%, zatim cernički, 21,97%; kutinski, 14,76% kutjevački, 12,50%; pleternički, 10,65%; daruvarski, 7,89% i velički kotar, 6,97%. Obrtnici raspoređeni u prvu klasu plaćali su 6 forinti, u drugoj klasi 4 forinte i obrtnici treće klase samo 2 forinte.

Kada usporedimo prosječni iznos koji plaćaju seljaci od 30,59 krajcara po jednom poreznom obvezniku s prosjekom porezne obaveze po jednom obrtniku od 2 forinta i 40 krajcara, vidimo da su obrtnici u prosjeku plaćali više od seljaka 2 forinte i 9 krajcara. U prosjeku je svaka trgovina morala platiti porez od 24 forinte i 3 krajcara, što je znatno veći iznos od obrtnika, a posebno od ostalih obaveznika. To pokazuje da je trgovina najunosnije zanimanje kojem teže i mnogi obrtnici.

Za mlinove svrstane u prvu klasu plaćan je porez u iznosu od 26 forinti, druge klase 12 forinti, dok su mlinovi treće klase plaćali samo 2 forinte. Stanje u mlinarstvu po kotarima pokazuje i obaveza svakog kotara u porezu na mlinarstvo. Najveći porez imao je kutjevački kotar, mada nema najveći broj mlinova, što nas upućuje na zaključak da je struktura mlinova po klasama najpovoljnija i zato su plaćali 370 forinti poreza ili 22,10% sveukupnog poreza mlinova u požeškoj županiji. Obaveze u porezu za ostale kotare su: daruvarski, 18,68%, mada je četvrti kotar po broju mlinova, velički svega 17,80%, a prvi je po broju mlinova, pleternički, 14,45%, cernički, 12,54%; pakrački, 9,91% i kutinski 4,54% od ukupnog poreza u svih sedam kotara. Prosjek poreza po jednom mlinu za čitavu županiju iznosio je 2 forinta i 42 krajcara.

Krčme su podijeljene u tri klase: prva klasa plaća 21, druga 8, a treća 3 forinte poreza. Zapažamo da je u daruvarskom kotaru najveći broj krčmi

[147] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLII, br. 515.

svih klasa, 22 ili 21,15% od ukupnog broja svih krčmi u navedenih sedam kotara. To se odnosi i na porez koji su dužne platiti u iznosu od 248 forinti ili 38,15% od ukupnog poreza u svim kotarima. Prihodi daruvarskih krčmi bili su veći od bilo kojeg kotara u požeškoj županiji. Broj krčmi nije uvijek bio mjerilo vrijednosti što dokazuje i raspoređeni porez. Daruvarski kotar imao je i najveći broj krčmi i plaćao je najveći porez jer je struktura krčmi po vrijednosti najbolja. Kutjevački kotar je po broju krčmi šesti, a po iznosu poreza drugi jer prevladavaju krčme veće vrijednosti. Oporezivanje je izvršeno prema vrijednosti svake krčme. Prosjek iznosa poreza po jednoj krčmi u požeškoj županiji bio je 6 forinti i 12 krajcara.

Porezne obaveze mesnica su neznatne, samo 44 forinte. Mesnice prve klase plaćale su porez 4, druge klase 2, a treće klase 1 forintu.

Trgovine su također razvrstane u tri klase i na toj su osnovi oporezivane. Prva klasa plaćala je 60 forinti, druga 30 forinti, a treća 10 forinti. Najveći broj trgovina pripadao je u treću klasu, 35 ili 61,40%; prvoj klasi pripada 21,05%, a drugoj samo 17,55%. S obzirom na porez opterećenje prve klase bilo je najveće, 52,55% od ukupnog poreza na trgovačku djelatnost. Podjednako su ostali dio poreza ostvarile trgovine treće i druge klase, mada je tri i pol puta manje bilo trgovina druge klase. Trgovine tih dvaju klasa činile su 78,94% svih trgovina u požeškoj županiji, a bile su zadužene za porez od 650 forinti ili 47,44% ukupnog poreza. Ako promatramo odnose među pojedinim kotarima, onda je Cernik bio daleko ispred ostalih kotara po broju trgovina (21) koje su bile ravnomjerno i logički raspoređene, stoga su plaćale i najveći porez od 530 forinti ili 38,68% od ukupnog poreza na trgovine u županiji, koji je iznosio 1.370 forinti.

Prihodi svećenstva u pojedinim kotarima prikazani su u narednoj tablici[148] i omogućuju upoznavanje gospodarskog stanja te profesije u požeškoj županiji. Svećenici su na svaku forintu dohotka imali platiti u bojnu blagajnu 5 krajcara.[149]

Kotar	Dohodak svećenika		Porez	
	for.	kr.	for.	kr.
Cernik	3.941	31	197	04
Daruvar	2.693	36	134	40
Kutina	2.092	25	104	38
Kutjevo	2.906	37	145	20
Pakrac	7.746	31	387	20
Pleternica	2.134	20	106	43
Velika	5.025	—	251	15
Činovnici županije	1.196	—	59	48
Svega	27.736	—	1.386	48

[148] Isto, SV-DXLV (Dohodak svećenika).
[149] Isto.

Svećenstvo je najveće prihode imalo u pakračkom kotaru, što u postotku iznosi 27,92% od ukupnog prihoda svećenika u požeškoj županiji. U Pakracu je sjedište slavonske (pakračke) eparhije čiji je eparh bio Stefan Kragujević (1834—1864).[150] Prilikom njegova ustoličenja govorio je kanonik Stjepan Moyses[151] o narodnoj slozi pred hegemonističkim težnjama Mađara.[152] Pakračka eparhija imala je velike prihode kao i njeno svećenstvo, stoga je vijest o oslobađanju davanja svećenstvu narod toga kraja obradovala.[153] Značajni su prihodi ostvareni i u veličkom kotaru 18,11% od ukupnih prihoda svećenstva u županiji. Prihodi svećenstva u ostalim kotarima slijede ovako: cernički, 14,20%; kutjevački, 10,47%; daruvarski, 9,76%; pleternički, 7,69%; kutinski, 7,54%; i činovnici županije 4,76%. Iznos poreza koji su svećenstvo i činovnici požeške županije morali platiti u bojne svrhe bio je relativno mali i iznosio je 1.386 forinti i 48 krajcara.

Ukupnu opterećenost stanovništva porezom prema profesijama i kotarima možemo pratiti u narednoj tablici u kojoj su navedeni podaci za muške i ženske osobe starije od 16 godina, te za obrtnike, trgovce, mlinare, krčmare i svećenstvo s činovnicima požeške županije.

Kotar	Porez na m. i ž. osobe	Porez na mlinove	Porez na obrtnike	Porez na dohodak svećen.	Porez na trgovinu	Porez na krčme	Porez na mesnice	Svega
	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.	for. kr.
Cernik	2.087,20	210,00	334,—	197,04	530,—	84,—	16,—	3.458,25
Daruvar	2.252,20	312,—	120,—	134,40	240,—	248,20	7 —	3.314,00
Kutina	1.764,00	76,—	224,—	104,38	100,—	51,15	4 —	2.323,42
Kutjevo	2.200,20	370,—	190,—	145,20	140,—	86,05	8 —	3.139,53
Pakrac	1.899,00	166,—	384,—	387,20	280,—	109,10	5 —	3.230,35
Pleternica	1.938,00	242,—	162,—	106,43	40,—	51,—	4 —	2.543,47
Velika	1.750,00	298,—	106,—	251,15	40,—	21,—	— —	2.466,36
Činovnici županije	— —	— —	— —	59,48	— —	— —	— —	59,48
Svega	13.891,00	1.674,00	1.520,00	1.386,48	1.370,00	650,50	44,00	20,535,38

Najveći je porez ostvaren od muških i ženskih osoba starijih od 16 godina: 13.891 for. ili 67,72% ukupnog poreza koji je predviđen za navedene društvene slojeve. Po veličini poreza slijede mlinari, 1.674. ili 8,15%, zatim obrtnici, 1.520 for. ili 7,40%; svećenici i županijski činovnici, 1.386 for. i 48 kr. ili 6,75%; trgovci, 1.370 for. ili 6,67%; vlasnici krčmi 650 for. i 50 kr. ili 3,17% i najmanje mesari 44 for. ili 0,14%.

[150] Dušan Kašić, Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj. Izdanje udruženja pravoslavnih sveštenika SR Hrvatske, Zagreb 1967, 97.
[151] Stjepan Moyses je zagrebački kanonik koji je usko surađivao s M. Kulmerom i pripadao je skupini koja je srpečavala revoluciju u Hrvatskoj.
[152] D. Kašić, n. dj., 97.
[153] AH, SS-1848, SV-LXVIII, br. 75.

8. OPĆE EKONOMSKO-SOCIJALNE ODREDNICE

Požeška županija od obnove do 1848. razvija se u feudalnim okvirima s jasnim obilježjem početka manufakturne proizvodnje. Veleposjednici se sve više uključuju u novi način proizvodnje i trgovinu, tražeći sve veća davanja s kmetskih selišta i otimajući im najbolju zemlju. Pogoršava se položaj kmetova. Raslojavanje sela postaje popratna pojava novih odnosa. Vlastelinstva sve više proizvode za tržište i usmjeravaju poljoprivrednu i stočarsku proizvodnju u tom pravcu.

Razvoj svilogojstva i prvih svilara, proizvodnja stakla, opeke i piva pokazuje prve oblike manufakture u požeškoj županiji. Postoje unosno uzgajanje lana, hmelja i duhana.

U razvoju vinogradarstva i voćarstva prednjačila su vlastelinstva, općine i bogatiji građani. Ostvaren je značajan prihod koji su ulagali u unosne poslove. Kmetovi nisu imali pravo krčmarenja, stoga su to pravo tražili u svojim zahtijevanjima kako bi ostvarili prihod od svojih vinograda i voćnjaka.

U prvoj polovici 19. st. u požeškoj županiji pratile su gospodarski i društveni razvoj brojne nedaće, kao što su primjerice, nerodne godine, glad, bolesti i dr. Sve je to pogađalo posebice kmetove i gradsku sirotinju čiji se položaj znatnije pogoršava porastom cijena osnovnim proizvodima: brašnu, mesu, masti. Velike i brojne obaveze prema državi, feudalnoj klasi, crkvi i županiji stvarale su sve veći broj siromaha u požeškoj županiji i dovele do mnogih teškoća koje su se očitovale za revolucionarnih zbivanja 1848/49. Slavonske županije bile su prisiljene plaćati veći porez od hrvatskih županija bilo u naravi ili novcu.

Tlaka i druge radne obaveze bile su opsežne, što se vidi iz brojnih poslova koje su morali kmetovi obavljati. Posebno teško su padali porezi za bojnu blagajnu, pogotovu izvanredni, koji su naplaćivani u novcu i hrani. Teškoće na selu u požeškoj županiji onemogućile su uredno sakupljanje poreza, stoga su kotarski suci nastojali to nadoknaditi sakupljanjem dobrovoljnih priloga u novcu i naturi.

Seljaštvo je sačinjavalo 85% stanovništva požeške županije, dok je 15% stanovništva pripadalo plemstvu, svećenstvu, činovnicima, inteligenciji, obrtnicima, trgovcima i drugim društvenim slojevima i profesijama. Obrtnička proizvodnja pokazuje znakove opadanja pa se broj proleteriziranih obrtnika povećava, kao i broj siromaha u požeškoj županiji. Posao trgovaca postaje sve unosniji i zato se mnogi žele uključiti u trgovačke poslove. Značajna je koncentracija činovništva u gradu Požegi gdje je sjedište požeške županije, te uprava grada. U gradu žive i činovnici s vlastelinskih imanja. U sjedištima kotara boravilo je nekoliko županijskih činovnika obavljajući poslove u ime županijske uprave, te brinući se o provođenju odluka požeške županije. S tim društvenim slojem čvrsto je povezana inteligencija koja je najbrojnija u Požegi gdje je zadovoljavala potrebe županijskih službi i tu je sjedište odgojno-obrazovnog rada s požeškom gimnazijom na čelu.

KNJIŽNICA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U POŽEGI

Gospodarski i društveni položaj seljaka možemo djelomično pratiti uz pomoć podataka koji su poslužili kao osnova za oporezivanje. Seljaštvo nije u mogućnosti da redovno podmiri porez, pa se zaostaci kupe istodobno s redovnim porezom koji se iz godine u godinu povećavao, osobito u vrijeme revolucionarnih zbivanja 1848/49.

Poljoprivredna proizvodnja bila je osnovni izvor prihoda seljaka i vlastelinstava. Sije se pšenica, ječam, raž, proso, kukuruz, zob. Uzgaja se sitna i krupna stoka, a značajni su prihodi ostvarivani od mlinarstva, krčmarine, mesnica, drvarenja, pečenja rakije, pašarine, žirovine, gornice, arende, a sve je to povećavalo ekonomsku moć samo manjeg broja stanovnika koji broji oko 3.500 stanovnika u požeškoj županiji. Ovome treba dodati obrtničku proizvodnju i prihod od unosnog trgovačkog posla.

Položaj kmetova u vrijeme revolucionarnih zbivanja, najbolje se očituje iz zahtijevanja naroda požeške županije[154] kao i želja naroda Pakraca,[155] Daruvara i drugih mjesta.[156] Najveći dio obrtnika nalazi se u teškim gospodarskim i socijalnim prilikama koje su nastale zbog razvoja manufakturne proizvodnje i uvozom robe izvan granica požeške županije. Trgovci su is-

[154] Isto, br. 19 (»Želje i zahtivanja naroda županije požeške«).
[155] Isto, br. 41 (Pakrac).
[156] Isto, br. 74 i 75 (Daruvar i ostala mjesta).

koristili nove okolnosti i sve uspješnije djeluju. Osobito postaje unosan izvoz poljoprivrednih proizvoda i stoke izvan granica požeške županije, osobito prema Zapadu. U trgovini su prednjačili Židovi, što je stvaralo brojne nesporazume u županiji, pa i traženja da se onemoguće u trgovačkoj djelatnosti i da ih se udalji s teritorija požeške županije. Činovništvo je branilo svoj društveni položaj u revolucionarnim zbivanjima 1848/49. nastojeći pod svaku cijenu očuvati mir i zaštititi privatno vlasništvo.

Razvijenost pojedinih dijelova požeške županije bila je različita, što se vidi i u strukturi stanovništva po kotarima. U ovom razmatranju izuzet je grad Požega.

U poljoprivredi i stočarstvu razvijeniji je istočni dio od zapadnog dijela požeške županije. Požeška kotlina svojim prirodnim bogatstvom imala je prednost pred ostalim dijelovima županije. Po broju konja (2.933), goveda (6.073), sitne stoke (22.581) kutjevački kotar je na prvom mjestu, drugi pleternički, a treći u broju konja bio je — kutinski, goveda — daruvarski i sitne stoke — pakrački kotar. Kutjevački kotar ima i najveći broj oporezivih osoba, drugi je po broju kuća, a treći u površini vinograda i koristi od drvarine i arende. Drugi je u koristi od mlinova i krčmarenja, a treći u broju mesnica. U Kutjevu je smještena kasarna i značajno je trgovište kroz koje vodi put do Našica. Mada je Pleternica poznatije trgovište, ipak zaostaje iza Kutjeva. Pleternički kotar ima najveću površinu vinograda, najveću zapreminu kazana za pečenje rakije, dok je treći u prihodu od krčmarenja.

Teritorij pleterničkog i kutjevačkog kotara se dodiruje i čini najrazvijeniji dio požeške županije u poljoprivredi i stočarstvu. Proteže se od obronaka Dilja i Krndije i seže ravničarskim dijelom Požeške kotline sve do istočnih granica gradskog vlastelinstva. To je područje srednjeg toka rijeke Orljave te dolina rijeke Londže.

Pakračko kotar drugi je po prihodu od arendi i drvarine, a prvi u prihodu svećenstva, jer je sjedište pakračke eparhije. Daruvarski kotar prvi je u prihodu od krčmarenja, arendi, drugi od mesnica i treći od mlinova. Ima najveći broj kuća, drugi je po površini vinograda i po broju oporezivih stanovnika. Pakrački i daruvarski kotar i te kako zaostaju u gospodarskom razvoju, a osobito u poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji za kutjevačkim i pleterničkim kotarom.

Cernički kotar bi činio treće područje županije po razvijenosti. Prvi je u prihodu od mesnica, drugi u prihodu od kazana za pečenje rakije, treći po broju kuća i oporezivih stanovnika te prihodima svećenstva jer je sjedište značajnog posjeda franjevačkog samostana.[157]

Samo u nekim proizvodnim aktivnostima možemo još uključiti kutinski kotar s izvozom drva koji je u toj važnoj djelatnosti na prvom mjestu, te veliški kotar koji je drugi u prihodu svećenstva jer je Velika sjedište trećeg franjevačkog samostana u požeškoj županiji, koji raspolaže značajnim posjedom. Veliški kotar je i treći u prihodu od kazana.

[157] Julijan Jančula, Franjevci u Cerniku, Slav. Požega 1980, 288. Isti, Povijest Cernika, Slav. Požega 1980, 346. U tim je radovima citirana osim literature, i značajna izvorna građa za povijest Cernika i djelatnost franjevaca u tom kraju.

Što se tiče razvoja obrta i trgovine, treba posebno istaknuti dva kotarska središta: Cernik i Pakrac. Cernik je na prvom mjestu u broju trgovaca (21), a na drugom po broju obrtnika, a kod Pakraca je obratno. Obrt je još razvijen u kutinskom, a trgovina u kutjevačkom kotaru.

Iznesene činjenice potvrđuju brojni podaci koje smo mogli pratiti u analizi pojedinih gospodarskih djelatnosti u požeškoj županiji u prvoj polovini 19. st. To omogućuje upoznavanje gospodarskih, društvenihh i kulturnih odnosa 1848. u požeškoj županiji, a i djelomično razumijevanje revolucionarnih zbivanja u požeškoj županiji 1848/49. godine.

PEČAT (GRB) GRADA POZEGE IZ 1765.

PEČAT (GRB) POŽEŠKE ŽUPANIJE IZ 1745.

III. Društveno-gospodarska struktura u gradu Požegi 1848.

1. DEMOGRAFSKA KRETANJA I EKONOMSKO-SOCIJALNE STRUKTURE STANOVNIŠTVA

Nakon oslobađanja od Turaka (1691) grad Požega je pao pod komorsku upravu. U gradu je suca i činovnike nadzirao komorski nadziratelj, a vojnički je grad podređen komandi u Osijeku, a u požeškoj tvrđi boravili su vojnici sa zapovjednikom. Gradski suci i zapovjednici tvrđe često su se mijenjali početkom 18. st.[1]

Već 1689. grad Požega s okolnim selima plaća 2.500 forinti komorskoj upravi.[2] Prvi popis stanovnika grada i šest okolnih sela Arslanovci, Emovci, Drškovci, Komušina, Seoci i Vidovci dovršio je 1702. Gabriel Ladislav Hapsz, komorski provisor.[3] Prema tome popisu grad je imao oko 160 obitelji i 218 kuća.[4] Kasnije su Seoci postali posjed požeških franjevaca, da bi tek 1753. ponovo bili vraćeni pod varošku upravu.[5]

Novim komorskim popisom 1722. ustanovljeno je da grad Požega sa šest sela ima više od 90 sesija zemlje na što je morao plaćati godišnju kontribuciju od 1.935 forinti.[6]

Karlo VI je 20. I 1723. udovoljio traženju grada Požege da se njegovom posjedu pripoji ostalih pet okolnih sela (Arslanovci, Vidovci, Drškovci, Emovci, Komušina) i ujedno ga proširio selima Laze i Vrhovci. Općina je morala za priznanje posjeda platiti otkupninu 30.000 forinti.[7] Općina je postala seljacima — kmetovima feudalni gospodar.

---

[1] Julije Kempf, Požega, 327—330.

[2] Isto, 329.

[3] Tade Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, II dio, JAZU, Zagreb 1891, 134—141.

[4] Josip Buturac, Stanovništvo Požege, 228—229.

[5] Igor Karaman, Požega i Požeška kotlina, 199.

[6] J. Kempf, Požega, 330.

[7] Ive Mažuran, Popis grada Požege i sela Vidovci, Komušina, Laze, Vrhovci, Drškovci, Emovci 1736. godine, Vjesnik Muzeja Požeške kotline, 2—3, Slav. Požega 1979, 179. Usp. J. Karaman, Požega i Požeška kotlina, 199.

VLASTELINSTVO GRADA POŽEGE 1848.

Novi popis stanovnika grada i pripadajućih sela sastavio je gradski magistrat 29. XII 1736. a objelodanio ga je Ive Mažuran.[8] Na temelju toga popisa prikazat ćemo u ovoj tablici grupe stanovnika grada i spomenutih šest sela, te broj kuća.

Popisne grupe	Grad Požega	Vidovci	Komušina	Laze	Vrhovci	Drškovci	Emovci	Ukupno br.	Ukupno %
očevi obitelji	295	14	12	18	25	7	13	384	54,39
oženjeni braća i sestre	25	9	5	7	12	2	2	62	8,78
braća i sestre s navršenih 15 godina	15	4	1	6	1	—	—	27	3,82
udovice s posjedom	69	—	—	—	—	—	—	69	9,77
obrtnici	148	—	—	—	—	—	—	148	20,96
želiri — stanari	16	—	—	—	—	—	—	16	2,28
Svega	568	27	18	31	38	9	15	706	100,00
postotak (%)	80,45	3,82	2,56	4,39	5,38	1,27	2,13	—	—
broj kuća	370	20	12	18	25	8	13	466	—

[8] Isto, 179—209.

Popis pruža uvid u imovinu građana i kmetova u pogledu stočarstva kao i nepokretnu imovinu. Mažuran navodi da su se građani uz sitni obrt, čija se struktura iz popisa ne može vidjeti, bavili i poljoprivrednom proizvodnjom, osobito vinogradarstvom. Ističe da su njihovi posjedi mali izuzev nekoliko bogatijih obrtnika i građana. Posjed je u većine iznosio do 5 jutara oranice 10 kopača vinograda, 6 kosaca livada i 3 jutra voćnjaka, ali nitko od njih nije posjedavao sve navedene veličine. Zatim 52 obitelji osim kuće nemaju druge nepokretne imovine, dok je drugih 40 obitelji imalo od 1/2 do 1 jutra oranica, i od 1 do 2 kopača vinograda i isto toliko kosaca livada.[9] Prema popisu iz 1736. možemo utvrditi imovinu građana i kmetova kako nepokretnu tako i u stoci iz navedene tablice.

Imovina kmetova i građana	Grad Požega	Vidovci	Komušina	Loze	Vrhovci	Drškovci	Emovci	Svega
konja	204	6	6	8	16	4	9	253
goveda	100	14	9	20	23	6	10	182
krava	114	12	7	9	15	4	11	172
ovaca	—	—	9	33	22	19	—	83
svinja	—	—	—	13	34	—	—	47
košnica pčela	8	—	—	—	2	2	3	15
oranica jutara	207,6/8	19,4/8	14,6/8	18	42	9,6/8	9,4/8	321,2/8
livada kosaca	323,1/2	9,1/2	11	10	32,1/2	5	18,1/2	410
vinograda kopača	820,1/2	15	14,1/2	17,1/2	30	14	1	912,1/2
voćnjaka jutara	31	3,4/8	1,5/8	1,4/8	7,4/8	1,1/8	2,3/8	48,5/8
mlinova vodenica	11	1	—	—	—	—	—	12

Većina požeških građana živjela je skromno jedva osiguravajući životne potrebe, dok je život u navedenih šest sela bio još teži. Uzgajaju nešto stoke, a u svih šest sela bilo je svega 123 jutra oranica, 86 kopača vinograda i 17 1/2 jutara voćnjaka i samo jedna vodenica.

Opseg gradskog teritorija određen je Poveljom Marije Terezije, 1. IX 1765, u čiji su sastav ušla ova sela: Drškovci, Emovci, Komušina, Arslanovci, Seoci, Vidovci, Laze i Vrhovci.[10] Prostor tih sela i grada koji se nalazi u središtu na desnoj obali rijeke Orljave obiluje šumama, livadama, voćnjacima, vinogradima i brojnim potocima među kojima se ističe Vučjak koji s juga u Požeškoj gori, ispod Vrhovaca započinje svoj tok i protječe kroz grad dije-

[9] Isto, 180—181.

[10] J. Kempf, Požega, 750.

leći ga na dva dijela i utječe u Orljavu. Taj prostor čini vlastelinstvo grada Požege, koje je izuzeto ispod vlasti požeške županije i slobodno se razvija uz veće i manje sukobe i antagonizam s požeškom županijom. Na tmelju saznanja i novih izvora možemo zapaziti da broj stanovnika lagano raste.[11] Zato navodimo broj kuća stanovnika u vremenu od 1752. do 1850.

Godina	Broj kuća	Indeks 1.752 = 100	Broj stanovnika	Indeks 1.752 = 100
1752.	352	100	1.606	100
1760.	366	103	1.713	107
1768.	376	107	1.854	115
1780.	390	111	1.876	117
1783.	379	108	1.780	111
1784.	—	—	1.950	121
1787.	414	118	2.002	125
1804.	371	105	1.672	104
1805.	—	—	1.643	102
1810.	380	108	1.794	112
1818.	334	95	2.139	133
1832.	—	—	2.398	149
1848.	—	—	2.020	126
1850.	453	129	2.340	146

Na polagan rast stanovnika utjecala je slaba kupovna moć obrtničkih obitelji u 18. st., a osim toga česti požari od kojih je najznačajniji 1842, kada je izgorio čitav istočni dio grada.[12]

Porast kuća je sporiji od porasta stanovnika do 1780. godine. Godine 1783. uočava se manji porast i kuća i stanovnika, da bi za narednih pet godina broj kuća znatno porastao, što je vidljivo i u povećanju broja stanovnika. Zatim dolazi do stagnacije koja se očituje početkmo 19. st., a traje do 1810. godine. Tada se broj kuća znatnije ne povećava, dok je broj stanovnika u stalnom usponu do 1832. godine, a potom bilježi lagani pad. Za punih broj godina stanovništvo grada povećalo se 46%, a broj kuća povećan je samo 29%.

[11] Broj stanovnika grada Požege u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. st. možemo djelomično pratiti na osnovi podataka koji donose J. Kempf, Požega, 440—441; J. Buturac, Stanovništvo Požege, 226—320, i Igor Karaman, Pregled stanovništva Hrvatske, Slavonije, Srijema i Bačke u doba Josipa II, 1787. Zbornik za društvene nauke Matice srpske 29, Novi Sad 1961, 88—92.

[12] Izgorjelo je tada oko 160 kuća među kojima i franjevački samostan.

Porast broja kuća i stanovnika u gradu Požegi u vremenu od jednog stoljeća od 1752. do 1850. godine možemo pratiti iz naredne tablice uz pomoć verižnog indeksa.

Godina	Broj kuća	Verižni indeks	Broj stanovnika	Verižni indeks
1752.	352	—	1.606	—
1768.	376	107	1.854	115
1787.	414	110	2.002	108
1804.	371	90	1.672	84
1818.	334	90	2.139	128
1850.	453	136	2.340	109

Broj kuća je od g. 1768. 7% veći u usporedbi s 1752. godinom. Godine 1787. povećao se broj kuća u usporedbi s g. 1786. 10%. Godine 1804. u usporedbi s g. 1787. opao je 10%, da bi se u slijedećem razdoblju do g. 1818. zabilježio dalji pad od 10% u usporedbi s g. 1804. Godine 1850. u usporedbi s 1818. bilježi se porast od 36%.

Kretanje stanovništva ima nešto drukčiji trend:

1768. stanovništvo je veće 15% u usporedbi s g. 1752.
1787. stanovništvo je veće 8% u usporedbi s g. 1768.
1804. stanovništvo je opalo 16% u usporedbi s g. 1787.
1818. stanovništvo je poraslo 28% u usporedbi s g. 1804.
1850. stanovništvo je poraslo 9% u usporedbi s g. 1818.

J. Buturac za razdoblje od 1700 do 1870. donosi približne podatke o strukturi stanovništva. Procjenjuje da su 65% obrtnici, 25% službenici i 10% poljoprivrednici.[13]

Požeška župa se ne podudara s posjedom gradskog vlastelinstva. Da bismo pobliže odredili broj stanovnika na gradskom posjedu, navest ćemo podatke za katoličko stanovništvo.[14]

[13] J. Buturac, Stanovništvo Požege, 229. Buturčeva procjena zasnovana je na popisu kuća u katoličkim župama 1746, 1758, 1769. i 1780, te popisu stanovnika u župama za godine 1760, 1769. i 1780. Pomnim praćenjem podataka tu procjenu valja donekle ispraviti: obrtnika 68,76%, službenika 10,84%, plemića 3,71%, svećenika 0,74%, trgovaca 2,84%, manufakturnika 0,59% i gradskog puka 12,52%.

[14] Katoličku župu osim grada 1848. čine i ova sela: Blacko 143, Viškovci 84, Srednje Selo 79, Orljavica 60, Dervišaga 205, Vidovci 186, Seoci 230, Drškovci 97 i Emovci 213 stanovnika. Osim toga, u Vrhovcima živi uz 225 pravoslavnih i 20 katolika. Ukupno požeška župa ima 1.317 katolika koji žive na selu, a od toga broja 746 pripada vlastelinstvu grada. U gradu živi 1.911 katolika ili ukupno katolika u gradskom vlastelinstvu 2.657 ili 79,11%, dok je ukupno pravoslavnog stanovništva 702 stanovnika ili 20,89% (AH, PŽ, S-1848, SV-452, br. 515).

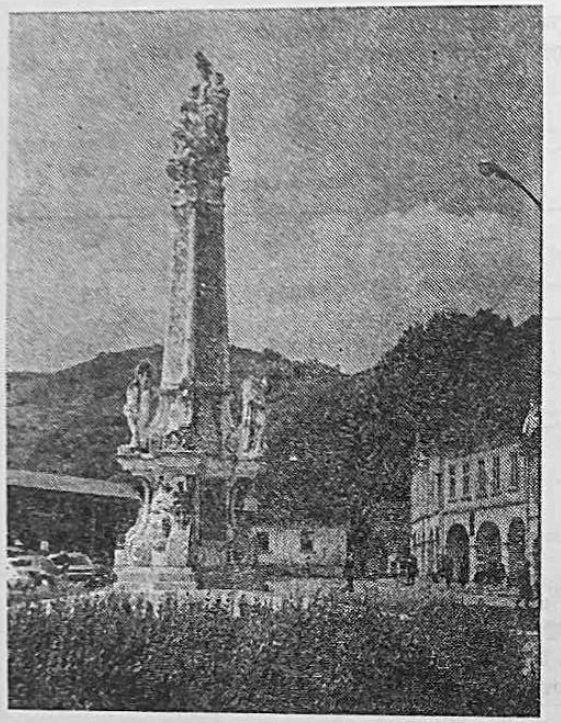

DIO POŽEŠKOG BAROKNOG GLAVNOG TRGA S KUŽNIM PILOM

Gradu Požegi pripada samo tri sela požeške parohije u kojima živi pravoslavno stanovništvo: Vrhovci, Komušina, Laze, stoga donosimo podatke o broju kuća stanovnika pravoslavne vjere na teritoriju gradskog vlastelinstva za godine 1309, 1839, i 1869.

Podaci pokazuju da je broj pravoslavnog stanovništva u prvoj polovini 19. st. na gradskom vlastelinstvu u laganom porastu, a broj kuća da nešto brže raste.

POŽEŠKA ŽUPA — KATOLICI.[15]

Godina	Broj katolika	Indeks 1.760 = 100
1760.	4.386	100
1769.	4.138	94
1780.	4.977	113
1793.	3.763	86
1830.	4.421	101

POŽEŠKA PAROHIJA — PRAVOSLAVNI (20 sela).[16]

Godina	Broj kuća	Broj stanovnika
1809.	124	1.028
1839.	150	1.366

[15] J. Buturac, Stanovništvo Požege, 230—231.

[16] Spomenica o srpskom pravoslavnom vladičanstvu pakračkom u slavu četrdesetogodišnjice episkopstva, šezdesetgodišnjice sveštеničke službe i osamdesetgodišnjice života vladike Mirona. Izdanje sveštenstva vladičanstva pakračkog, 1830, 203. Josip Buturac donosi podatke o broju pravoslavnog stanovništva za 11 parohija u Požeškoj kotlini za godine 1782: 930 stanovnika, a za 1869: 1 036 stanovnika (Buturac, n. dj., 232). Vlastelinstvu grada priključena su tri sela pravoslavnog stanovništva koja 1848. imaju 593 stanovnika, i to: Vrhovci 225, Laze 200 i Komušina 168 stanovnika.

Grad i sela	1809.		1839.		1869.	
	Broj kuća	Broj stanovnika	Broj kuća	Broj stanovnika	Broj kuća	Broj stanovnika
Požega	11	51	24	109	40	130
Vrhovci	20	172	27	197	39	290
Komušina	18	168	19	150	20	145
Laze	16	187	18	200	28	225
Svega	65	578	88	656	127	790

Godina	Broj stanovnika	Verižni indeks	Broj kuća	Verižni indeks
1809.	578	—	65	—
1839.	656	113	88	135
1869.	790	120	127	144

Analizirajući broj stanovnika grada Požege u drugoj polovini 18. st. Igor Karaman iznosi da je Požega već g. 1787. imala 414 kuća u kojima je živjelo 427 obitelji s 2.002 člana.[17] Prema podacima koje navodi I. Karaman,[18] socijalna struktura u gradu izgledala je ovako:

— plemića	41
— svećenika	34
— službenika	21
— građana	216
— članovi obitelji građana	216
— posluga	167
— neodređena zanimanja	52

U navedenih sedam popisanih grupa naznačeni su samo odrasli muškarci. Broj ostalih muškaraca u godini 1787. bio je 747.[19] Unatoč neslaganju brojeva, zaključak koji izvodi I. Karaman stoji, tj. da su u gradu Požegi najbrojniji obrtnici i trgovci. Socijalna struktura nije se bitno izmijenila do 1848. godine

Broj stanovnika grada i njemu pripadajućih sedam sela g. 1848. možemo utvrditi iz ove tablice.

[17] I. Karaman, Požega i Požeška kotlina, 202.

[18] Uzeti su samo podaci za odrasle muškarce (starije od 18 godina), a takvih je na području uže Hrvatske i Slavonije bilo nešto više od 1/3 cjelokupnog stanovništva (I. Karaman, Požega i Požeška kotlina, 203).

[19] I. Karaman, n. dj., 203. Zbroj svih sedam popisanih grupa nije 778, nego 747.

Naselje	Broj stanovnika
Grad Požega	2.020
Drškovci	97
Emovci	213
Komušina	168
Laze	200
Seoci	230
Vidovci	186
Vrhovci	245[20]

Grad s pridruženim selima imao je 3.359 stanovnika od kojeg broj živi u sedam sela 1.339 ili 39,86%. Sela Drškovci, Komušina, Laze, Seoci i Vrhovci nalaze se na obroncima Požeške gore s južne strane grada i imaju malo pogodne zemlje za uzgoj žitarica. Selo Emovci smjestilo se sjeverozapadno od grada u ravnici, a Vidovci se nalaze istočno od grada u podnožju Požeške gore. Sjeverno od grada nalazi se gradski posjed Padež. S tog posjeda stanovnici su preselili nakon Turaka u selo Arslanovce tik uz zidine grada s istočne strane.

Stanje u obrtničkoj proizvodnji grada Požege g. 1850. nije se bitno razlikovalo od stanja iz g. 1848, stoga sam popis obrtnika iz 1850. uzeo kao osnovu za utvrđivanje gospodarsko-socijalne strukture stanovništva grada u g. 1848. U tom razdoblju znatno mi je pomogao popis izbornika grada i popis službenika županije i grada Požege iz 1848. godine.[21]

Na osnovi popisa obrtnika sa sigurnošću možemo utvrditi broj odraslih muških članova obrtničkih obitelji i kalfi, te njihovu pripadnost određenim cehovima. Na temelju ostalih popisa i drugih izvora možemo rekonstruirati i druge društvene slojeve i profesije, kao što su: službenici grada i županije, plemići, svećenici, manji dio trgovaca, arendatori, manufakturnici i druge slobodne profesije. Za ostale odrasle muške članove obitelji, njih 126, ne možemo sa sigurnošću ustanoviti kojoj skupini pripadaju. Podaci pokazuju da u tu skupinu pripadaju dućandžije, jedan dio trgovaca, krčmari, radnici i sluge. U toj skupini ima dosta onih koji nemaju obitelji, stoga sam i broj članova njihovih obitelji umanjio.

Pregled gospodarsko-socijalne strukture stanovništva u gradu Požegi, na temelju odraslih muških članova obitelji koji u prosjeku čine trećinu stanovnika grada, možemo pratiti u narednoj tablici.[22]

[20] U popisu duša požeške župe za selo Vrhovce navedeno je 225 duša, što se odnosi na pravoslavno stanovništvo, a tome broju treba dodati i 20 katolika.

[21] Popis obrtnika od 9. XII 1850. čuva se u MPK, signatura br. 2774. Popise službenika grada i požeške županije donosi J. Kempf, Požega, 365—367 i 262—294. Popis izbornika grada Požege, HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1089.

[22] Isto. Upotrijebljena su sva tri popisa i drugi izvori.

Popisne grupe	Broj	Članovi obitelji	% stanovništva grada
obrtnici — majstori	417	1.251	61,93
obrtnici — kalfe	46	138	6,83
službenici i slobodne profesije	73	219	10,84
plemići	25	75	3,73
svećenici	15	15	0,74
trgovci i arendatori	19	57	2,82
manufakturnici	4	12	0,59
ostali	126	252	12,52

Požega je obrtnički grad jer od obrtničke proizvodnje živi 68,76% stanovnika. U gradu 192 obrtnika posjeduju nepokretnu imovinu čime su stekli pravo da budu građani izbornici. Među izbornicima čine ukupno 50,26%. Neki obrtnici bili su vlasnici livada, vinograda, obradive zemlje u okolici grada, što im je donosilo dopunski prihod. Njihova djeca pohađala su požešku gimnaziju, a neki su i nastavljali školovanje u Ugarskoj, Austriji i Zagrebu.

Činovnici su osluškivali htijenja i želje bogatih građana omogućujući im slobodan i nesmetan razvoj i utjecaj u političkom životu, a time su osiguravali i materijalnu podršku upravi grada. Kako je bogatih građana bilo malo, to su u političkom, kulturnom i upravnom pogledu važnu ulogu u gradu Požegi imali činovnici.

Službenici koji rade u upravi grada i požeške županije čine 10,84% stanovnika, od kojih 48 ili 12,56% izbornika grada Požege. U njihovim redovima ima dosta intelektualaca, među kojima su najbrojniji suci i odvjetnici (17) Njihova imovina je golema, a osim toga primaju godišnju plaću. U političkom životu imaju najznačajniji ugled u gradu.

Plemići čine svega 3,73% građana. Među njima je najznačajniji Julije Janković, dok su ostali plemstvo stekli na temelju usluga u državnoj službi. Činovničko plemstvo je dominantno u Požegi, te ima značajnu ulogu u upravi županije, a nešto manje u upravi grada.

Bogati i viši trgovački sloj (pretežno okupljen u cehu) zajedno sa zakupnicima arende čini svega 2,82%. Pretežno su to srpske i židovske obitelji. Po svom bogatstvu su iznad mnogih činovnika što je Srbima dalo značajnu društvenu ulogu, što nije slučaj za Židove koji nisu imali građanskih prava.

Svećenstvo u gradu bavi se odgojem i obrazovanjem i bilo je u službi magistrata. Za Požegu postojanje gimnazije imalo je posebnu važnost, a osobito onda kada je grad dobio prava slobodnog kraljevskog grada.

Manufaktura je bila slabo razvijena. Nekoliko istaknutih građana bavilo se svilarstvom i proizvodnjom piva. Svojim unosnim poslovima ostvarivali su velik prihod i zato su svi bili izbornici grada, a svojim novčanim prilozima ili posudbama pomagali su upravi grada.

Gradski puk prilično je heterogen, ali zato brojan i s 12,52% čini drugu skupinu građana po broju. U njegovim redovima susrećemo dosta stanovnika

grada bez zanimanja. Tu su još sluge i sluškinje, udovice, Cigani, zemljoradnici i dr. Obavljali su najmanje cijenjene poslove u gradu, a bili su unajmljeni u razne službe od bogatog građanstva, kao što su čuvari, stražari i sl.

U sedam sela gradskog vlastelinstva živi 1848. g. 1.339 kmetova ili 39,86% ukupnog stanovništva gradskog vlastelinsva, a to znači da u gradu Požegi živi 2.020 ili 61,13% stanovnika.

2. STRUKTURA POJEDINIH DRUŠTVENIH SLOJEVA I PROFESIJA

a) *Obrtnici i pomoćnici*

Grad Požega već u prvoj polovini 18. st. postaje središte obrtničke proizvodnje u požeškoj županiji i obrtnici najbrojniji i najvažniji dio stanovništva Požege. Posebno je obrtnička djelatnost unapređena za Marije Terezije. Obrtnici imaju sve značajniju ulogu u gospodarskom životu grada, a organizirani su u cehove.[23]

Popisi obrtnika iz 1780, 1814, 1834. i 1850. odražavaju razvoj obrtničke djelatnosti i daju podatke o broju obrtnika i strukturi obrta u gradu Požegi u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. st.[24]

Godina	Broj zanata	Majstori		Kalfe		Segrti		Svega	Indeks 1.780=100
		broj	%	broj	%	broj	%		
1780.	33	251	71,12	60	16,99	42	11,89	353	100
1814.	36	260	58,42	100	22,48	85	19,10	445	129
1834.	45	310	62,76	117	23,68	67	13,56	494	140
1850.	46	417	76,37	46	8,42	83	15,20	546	155

[23] U Požegi većina cehova osnovano je u 17. i 18. st. za Marije Terezije: ceh krojača 1694, krznara i remenara 1714, čizmara 1758, kovača, bravara i češljara 1758, zlatara i gumbara 1761, opančara 1761, pekara, tesara i licitara ili II. njemački ceh 1773, pivara, mesara, cipelara, stolara, bačvara, brijača, krojača, kolara, rukavičara, lončara, užara i staklara ili I. njemački ceh 1774, trgovački ceh 1840. Osim tih cehova postojao je u Požegi i ceh dimnjačara o kome nema podataka. Nazive I. i II. njemački ceh susrećemo prvi put tek 1795, a taj će se naziv udomaćiti u prvoj polovini 19. st. što se često javlja u dokumentima tih cehova. Služe se njemačkim i latinskim jezikom za Bachova neoapsolutizma. Svi ostali cehovi uz latinski upotrebljavaju isključivo hrvatski jezik. U njemačkim cehovima osim Nijemaca bilo je podosta Hrvata, stoga su svi važniji dokumenti bili prevođeni s njemačkog na hrvatski jezik. Dakle, ugledniji majstori u tim cehovima bili su Njemci, koji su nametali svoj (njemački) utjecaj, te su svoju odanost caru posebno izražavali. Zato su u te cehove primani i majstori koji nisu građani Požege, a mogli su pripadati različitim vjerama. Josip Langhamer, Požeški cehovi, Vjesnik arhiva Slav. Požega i Muzeja Požeške kotline, Slav. Požega 1962, god. I, br. 1, 30—31).

[24] J. Langhamer, Isto, 29—67. Langhamer je preuzeo popis obrtnika iz 1780. od J. Kempfa, Požega, 457, dok popis iz 1814. donosi na osnovi tablice AH — Acta cehalia, Fasc. IV, Num. 3, a popise iz 1834. i 1850. na temelju arhivskih podataka MPK, u sv. — CEHOVI, sign. 2774. On za sve popise daje samo brojčane podatke, mada su poimenični podaci u popisu 1850. vrlo zanimljivi za proučavanje ekonomsko-socijalnih odnosa u Požegi.

Broj majstora neznatno je porastao od 1780. do 1814, nešto više u prvoj polovini 19. st., a osobito od 1834. do 1850, kada je broj majstora porastao za 107. Broj kalfi i šegrta je vrlo promjenljiv. Ipak je najveći porast zaposlenih u obrtničkoj proizvodnji ostvaren od 1780. do 1814, dok je stagnacija obrtničke proizvodnje vidljiva u daljnjih 34 godine prve polovine 19. st. Obrtnička proizvodnja pokazuje lagano povećanje broja zanata koje je osobito značajno u razdoblju od 1814. do 1834, kada je povećan broj zanata za devet novih.

Prema popisu 1780. najbrojniji su: majstori krojači, 52; opančari, 36; krznari, 31; čizmari, 26; kovači, 17; dok ostalih ima mnogo manje. Tih pet zanata imaju 162 majstora ili 63,28%. Njihovom djelatnošću zadovoljene su osnovne potrebe građana, a proizvodili su robu od domaćih sirovina. Glavna je proizvodnja odjeće i obuće.[25]

Slični su podaci o broju majstora i u popisu 1814, u kome su najbrojniji: krznari, 40; krojači, 37; opančari, 36; čizmari, 26; kovači, 15; lončari, 15; postolari, 10; dok se broj u ostalim zanatima kretao od 9 (remenari) do jedan. U sedam najbrojnijih skupina obrtnika bilo je 179 majstora ili 68,84%.

Popis iz 1834. pokazuje sličnost strukture najznačajnijih skupina obrtnika s nešto izmijenjenim redoslijedom. Najbrojniji su: krznari, 41; krojači, 41; opančari, 38; čizmari, 27; lončari, 15; remenari, 14; postolari, 13; kovači, 12; a ostale skupine imaju manje od deset majstora. U osam navedenih skupina obrtnika broj majstora je 201 ili 64,83%.

Obrtnici grada 1850, razvrstani su u osam cehova, a najbrojniji su: krojači, 56; opančari, 43; čizmari, 41; krznari, 32; remenari, 20; postolari, 19; kovači, 13; mlinari, 13; lončari, 14; stolari, 13; torbari, 12; ostale grupe imaju manje od deset majstora. Jedanaest navedenih grupa majstora broji 237 majstora ili 56,83%.

Donoseći iz svakog popisa najbronije skupine obrtnika (one koje su imale 10 i više majstora), zapažamo da broj skupina od popisa do popisa raste, dok je postotak majstora u njima različit.

Godina	Broj skupina s deset i više majstora	Broj majstora	%	Broj skupina manje od 10 majstora	Broj majstora	%
1780.	5	162	64,54	28	89	35,46
1814.	7	179	68,84	29	81	31,16
1834.	8	201	64,83	37	109	35,17
1850.	11	276	66,18	35	141	33,82
Svega	31	817		129	421	—

[25] I. Karaman, n. dj., 203. Usp. J. Kempf, Požega, 457. Karaman konstatira da je osobito bio razvijen krznarski ceh koji je imao tradiciju u Požegi, a krojački se razvio zbog uzgoja ovaca u Podborju (Daruvar), Velikoj i Vetovu. Razvijeno stočarstvo omogućavalo je proizvodnju kože koja postaje značajna za opančare i čizmare. Uz te zanate kao prateći javljaju se gumbari i remenari. Zato su navedeni cehovi pripadali u najstarije u Požegi — krojački kojem je povelju izdao 1694. Leopold I, a potvrdio cehovska prava 1715. Karlo VI, kada je 1714. odobren rad krznara, kožara i remenara.

Također raste i broj skupina obrtnika do 10 majstora, ali je u njima mnogo manje majstora što je izraženo postocima.

Broj skupina obrta u g. 1780. s manje od 10 majstora veći je od onoga s više od 10 majstora 5,60 puta, dok je broj obrtnika manji za 1,82. Kod popisa iz 1814, 1834. i 1850. zamjećuje se ista pojava. To pokazujemo ovim podacima.

Godina	Broj skupina obrta manje od deset majstora veći je (koliko puta)	Broj obrtnika manje od deset majstora manji je (koliko puta)
1780.	5,60	1,82
1814.	4,14	2,20
1834.	4,62	1,84
1850.	3,18	1,31

Možemo zaključiti da se skupine obrta, koje su zasnivale svoju proizvodnju na domaćim sirovinama, intenzivnije razvijaju i njihova gospodarska moć je veća.[26] Dakle, najveći dio obrtničkih skupina pokazuje usitnjenu obrtničku proizvodnju, koja je jedva zadovoljavala usko gradsko područje, a ta skupina obrtnika najviše se proleterizira. Cehovska zatvorenost i usitnjenost obrtničke proizvodnje uvjetovala je sve intenzivniji prodor manufakture i industrijske robe na požeški trg, što uvjetuje sukobe obrtnika i trgovaca.

Redovito je kod brojnijih skupina obrtnika i više kalfi i šegrta, nego kod skupina obrta manje od deset obrtnika. Rijetki su izuzeci, npr. takav je slučaj kod stolara g. 1780, gdje je na dva majstora bilo 11 kalfi i tri šegrta, što se ponavlja i u popisu 1814. i 1834. za taj ceh. Slično zapažamo za obrt gradi-

[26] U tu skupinu obrta pripadaju:

Redni broj	Obrt	Godina			
		1780.	1814.	1834.	1848.
1.	krojači	52	37	40	56
2.	krznari	31	40	41	32
3.	opančari	36	36	38	43
4.	čizmari	26	26	27	41
5.	kovači	17	15	12	13
6.	lončari	—	15	15	14
7.	postolari	—	10	14	19
8.	remenari	—	—	14	20
9.	mlinari	—	—	—	13
10.	stolari	—	—	—	13
11.	torbari	—	—	—	12
	Svega	162	179	201	276

telja za godine 1814. i 1834, kada je na šest majstora bilo osam kalfi i devet šegrta. Broj kalfi u svim skupinama obrta bio je znatno manji od majstora, kao što je broj šegrta manji od kalfi, izuzimajući godinu 1850, kada je broj šegrta veći od kalfi 1,80 puta. Ti su odnosi vidljivi u narednoj tablici.

Godina	Broj kalfi manji od majstora (koliko puta)	Broj šegrta manji od kalfi (koliko puta)	Broj šegrta manji od majstora (koliko puta)
1780.	4,18	1,42	5,97
1814.	2,60	1,17	3,05
1834.	2,64	1,74	4,62
1850.	9,06	veći od 1,80	5,02

Trgovina postaje sve unosnija kao zanimanje, što će se posebno očitovati poslije 1848. Feudalni odnosi do 1848. priječili su stvaranje jače i bogatije građanske klase, stoga ni broj stanovnika u Požegi nije se znatnije povećavao, što također potvrđuje stagnaciju u gospodarskom razvoju pa i u obrtničkoj proizvodnji.

Kretanje broja majstora pojedinih cehova u prvoj polovini 19. st. možemo pratiti u ovoj tablici.

Cehovi	Broj majstora u godinama		
	1814.	1834.	1850.
Krojača	37	40	38
Krznara i remenara	49	55	52
Čizmara	26	27	43
Kovača, bravara i češljara	25	19	38
Zlatara i gumbara	14	20	44
Opančara	36	38	55
II njemački ceh	12	19	28
I njemački ceh	61	92	119
Ukupno	260	310	417

U vremenskom razdoblju od 1814. do 1834. broj majstora u svih osam cehova povećan je za 50 ili 16,12%. Svake godine u prosjeku broj majstora u svim cehovima rastao je samo za 2,5 dok je samo u kovačko-bravarsko-češljarskom cehu opadao. Podaci pokazuju stagnaciju obrtničke proizvodnje u tom razdoblju u Požegi, a to se može pratiti i ustanoviti iz postotka povećanja broja majstora po pojedinim cehovima za navedeno razdoblje koje je trajalo 20 godina. Najveće povećanje majstora u postocima imao je II. njemački ceh, 50,89%. Ostali cehovi slijede ovim redom: zlatarsko-gumbarski, 42,85%; I njemački ceh, 21,73%; krznarsko-remenarski, 12,24%; krojački,

TABULICA KROJAČKOG CEHA U POŽEGI IZ 1821. G.

8,10%; čizmarski, 3,84%; opančarski, 5,55%; dok se broj majstora u češljarskom cehu smanjio za 24%.

Stanje se počinje popravljati u vremenskom razdoblju od 1834. do 1850. Broj majstora u razdoblju od 16 godina u svih osam cehova povećao se za 107 majstora ili 25,65%, što je za 2,14% puta više nego što je bilo u razdoblju od 1814. do 1834. Povećanje u pojedinim cehovima izgleda ovako: zlatarsko-gumbarski, 120%, kovačko-bravarsko-češljarski, 100%; opančarski, 44,73%; čizmarski, 59,25% II. njemački, I. njemački, 29,34%; dok se broj majstora u krojačkom cehu smanjio za 5%, a u krznarskom cehu za 5,45%. Mada je došlo do povećanja broja majstora u cehovima, ipak je obrtnička proizvodnja ostala usitnjena. Gospodarski položaj većine obrtnika nije ojačao, ali je razvijeniji dio obrtničke proizvodnje u drugim dijelovima požeške županije.

U toku prve polovine 19. st. mijenjao se broj zanimanja obrtnika u pojedinom cehu. U cehu krznara i remenara te u cehu čizmara ima po dva zanata u razdoblju od 1814. do 1850. Broj zanata u cehu kovača, bravara i češljara 1841. je sedam, a već 1850., ima ih devet. U cehu zlatara i gumbara 1850. ima sedam zanata, kao i u II. njemačkom cehu. Najveći broj zanata ima I. njemački ceh, i to 1824. šesnaest; 1841. — petnaest, a 1850. — sedamnaest. Samo po jedan zanat imali su cehovi krojača i opančara za cijelo vrijeme prve polovine 19. str.[27]

Od obrtničkog rada živjelo je mnogo građana, jer je 417 majstorskih obitelji s kalfama i šegrtima činilo oko 1.389 stanovnika Požege. Godine 1848. grad Požega je imao samo 2.020 stanovnika, što znači da je oko 31% stanovnika pripadalo ostalim društvenim slojevima i profesijama: plemstvu, svećenstvu, činovništvu, trgovcima, gradskoj sirotinji i dr. S pravom možemo zaključiti da je Požega 1848. obrtnički grad u kome su obrtnici posjedovali gospodarstva s okućnicama i poljoprivrednim površinama izvan grada i na taj su način ostvarivali dio prihoda. Iako su značili važan gospodarski faktor u gradu, nisu imali adekvatnu ulogu u upravi grada i požeškoj županiji, tj. u političkom životu. Tu je prednost pred obrtnicima imala inteligencija, trgovci, vlasnici manufaktura i plemstvo i svećenstvo, mada su činili manji broj stanovnika.

Razvoj obrtničke proizvodnje u prvoj polovini 19. st. u Požegi pokazuje stagnaciju, što je uvjetovano sve razgranatijom prodajom manufakturne i industrijske robe koja je dovezena na trgove u požeškoj županiji i gradu Požegi. To potvrđuje opadanje broja kalfi i šegrta u gradu Požegi.

[27] J. Langhamer, n. dj., 44. i 45.

Iako opada, obrtnička proizvodnja je i dalje osnovna, što pokazuje broj obrtnika i cehova. Tom društvenom sloju pripada najveći broj stanovnika grada Požege. Obtrnička djelatnost imala je najznačajniju ulogu u gospodarskom razvoju grada. Prema popisu majstora svih cehova[28] u gradu je bilo osam cehova, a kao deveti dodan je trgovački ceh. U osam obrtničkih cehova djelovalo je g. 1850. 351 majstor u 46 raznih zanimanja. Osim toga, postoji još 66 majstora koji nisu aktivni, što možemo pratit u slijedećoj tablici.[29] Ovome treba dodati 46 kalfi i 83 naučnika.

Zanimljiva je struktura zanimanja u pojedinim cehovima te broj majstora u pojedinim zanimanjima. U tablici o stanju obrtničke djelatnosti u gradu Požegi g. 1850. možemo pratiti koliko je bilo zanimanja u pojedinim cehovima, koliko je aktivnih majstora, kao i broj onih po cehovima koji nisu radili, te broj majstora po zanatima i cehovima.[30]

Pripadnici požeških cehova 1848. proizvodili su odjeću, obuću, oruđa za rad, oružje, obavljali su različite uslužne djelatnosti.

Na temelju popisa cehova u Požegi od 9. XII 1850. izvršit ćemo analizu društveno-gospodarskih odnosa polovinom 19. st. za najbrojniji dio građana. Ta nam tablica pruža niz podataka kojima ćemo se služiti.

Ceh	Broj zanata	Vrste zanata	Broj aktivnih majstora	Broj majstor. koji nisu aktiv.	Broj majstor. po zanatima	Svega majstora
Krojača	1	Krojači	25	13	38	38
Krznara remenara	2	Krznari	28	4	32	52
		Remenari	17	3	20	
Čizmara	2	Čizmari	34	7	41	43
		Kožari	2	—	2	
Kovača Bravara Češljara	9	Kovači	13	—	13	38
		Kolari	9	—	9	
		Bravari	5	1	6	
		Puškari	2	—	2	
		Nožari	2	—	2	
		Češljari	2	—	2	
		Sedlari	2	—	2	
		Čavlari	1	—	1	
		Turpijaši	1	—	1	

[28] MPK, ZSPC, br. 2774.

[29] Godine 1850. stanje cehova u gradu Požegi je ovo:

Godina	Broj cehova	Broj aktivnih majstora	Broj majstora koji ne rade	Svega majstora	Broj zanimanja
1850.	8	351	66	417	46

[30] MPK, ZSPC, br. 2774. Tablica je sastavljena prema popisu majstora svih cehova u gradu Slav. Požega koji se čuva pod navedenom signaturom.

Ceh	Broj zanata	Vrste zanata	Broj aktivnih majstora	Broj majstor. koji nisu aktiv.	Broj majstor. po zanatima	Svega majstora
Zlatara Gumbara	7	Čepadžije	9	2	11	44
		Šeširdžije	7	1	8	
		Gumbari	6	3	9	
		Kazandije	5	2	7	
		Kujundije	3	—	3	
		Pojasari	3	1	4	
		Bojadisari	2	—	2	
Opančara	1	Opančari	43	12	55	55
II njemački ceh	7	Mlinari	12	1	13	28
		Licitari	6	—	6	
		Pekari	4	—	4	
		Sapunari	2	—	2	
		Zidari	1	—	1	
		Tesari	1	—	1	
		Sitari	1	—	1	
I njemački ceh	17	Cipelari	16	3	19	119
		Krojači	16	2	18	
		Lončari	12	2	14	
		Stolari	11	2	13	
		Torbari	10	2	12	
		Mesari	9	3	12	
		Bačvari	9	—	9	
		Užari	5	1	6	
		Brijači	4	1	5	
		Tkalci	3	—	3	
		Staklari	2	—	2	
		Pivari	1	—	1	
		Tokari	1	—	1	
		Kožari	1	—	1	
		Urari	1	—	1	
		Limari	1	—	1	
		Dimnjačari	1	—	1	

Najbrojniji je I njemački ceh sa 103 aktivna majstora ili 29,34% svih aktivnih majstora u gradu, po broju aktivnih majstora redoslijed cehova je ovaj: ceh krznara i remenara, 12,82%; opančara, 12,25%; kovača, bravara i češljara, 10,54%, čizmara, 10,25%; zlatara i gumbara, 9,97%; II njemački ceh, 7,69% i krojača 7,12%. I po broju zanata najbrojniji je I njemački ceh, 17 ili 36,95% svih zanata u gradu. Ceh kovača, bravara i češljara, 19,56%; zlatara i gumbara 15,21%; II njemački ceh, 15,21%; čizmara, 4,34%; krznara i remenara, 4,34; krojača, 2,17%; opančara 2,17%. Najveći broj aktivnih majstora imao je opančarski zanat, 43 ili 12,25% svih aktivnih majstora, drugi je čizmarski zanat, 34 ili 9,68% i treći krznari, 28 ili 7,97%. Veći broj majstora još je u zanatima krojača (25), remenara (17), cipelara (16), kovača (13), mlinara (12), stolara (11), torbara (10). U jedanest zanata samo je po jedan majstor,[31] a u osam zanata po dva,[32] što nas upućuje na zaključak da postoji veliki broj struka koji imaju nekoliko obrtnika i da nemaju veće gospodarsko značenje u navedenih 19 zanata ili 41,30% svih zanata. Na drugoj strani su struke s velikim brojem obrtnika (vodeći zanati). Nezaposlenih obrtnika ima u svim cehovima, a najviše u I. njemačkom cehu, 16 ili 15,53% obrtnika toga ceha ili 24,24% svih nezaposlenih obrtnika u gradu. Dosta je velik broj nezaposlenih orbtnika u opančarskom cehu, 12 ili 26,08% svih nezaposlenih obrtnika ili 27,90% obrtnika opančarskog ceha. Slično je i kod krojačkog ceha, a nešto manji broj nezaposlenih je u čizmarskom cehu i cehu krznara i remenara. Kako u nekoliko cehova ima obrtnika istog zanata, to je broj obrtnika u nekim zanatima veći nego što je naznačeno kod pojedinog ceha. Zato trebamo obrtnike I i II njemačkog ceha u pojedinim zanimanjima dodati obrtnicima navedenim u drugim cehovima dotičnog zanimanja.

Obrtnička djelatnost u Požegi je raznovrsna i ima 417 obrtnika raznih zanimanja. Najbrojniji su članovi I njemačkog ceha, 119 ili 28,53% svih obrtnika. Ostali cehovi po broju obrtnika slijede ovim redom: ceh opančara, 13,18%; krznara i remenara, 12,47%; zlatara i gumbara, 10,55%; čizmara, 10,31%; krojača, 9,11%; kovača, bravara i češljara, 9,11%; II njemački ceh 6,71%.

U dva njemačka ceha bilo je 147 obrtnika u 24 zanimanja ili 35,24% svih obrtnika u gradu. Najbrojniji zanati su: cipelarski (19), krojački (18), lončarski (14), mlinarski (13), stolarski (13), torbarski (12), mesarski (12), dok ostali imaju manje od deset zanatlija u pojedinim zanatima.

Ostalih šest cehova ima 270 obrtnika razvrstanih u 22 zanata, što pokazuje da su imali dva zanimanja manje od njemačkih cehova, ali znatno veći broj obrtnika po pojedinom zanatu. Prosjek broja zanatlija po jednom zanatu u njemačkim cehovima je 6,12 zanatlija, dok je u ostalih šest zanata prosjek obrtnika po jednom zanatu dva puta veći ili 12,27% obrtnika. Veliki broj struka u njemačkim cehovima je dva puta veća od ostalih cehova, stoga je veće i raslojavanje te nezaposlenost u njemačkim cehovima. Mislim da je tome razlog što dobar dio članova tih cehova ne živi u gradu već u okolnim selima, a tome pridonosi i više nacionalna struktura, te opadanje interesa za obrtničku proizvodnju.

[31] To su zanati: čavlara, turpijaša, zidara, tesara, sitara, pivara, tokara, kožara, urara, limara i dimanjčara.

[32] To su zanati: puškara, nožara, češljara, sedlara, kožara, bojadisara, sapunara i staklara.

Većina obrta koristila je sirovine požeškog kraja za izradu svojih proizvoda koje je plasirala na uskom tržištu grada, ili jednim dijelom i u drugim mjestima županije. Malo je proizvoda koji su plasirani izvan granica županije. Sirovine za svoju proizvodnju ostvarivali su s teritorija požeške županije ovi zanatlije: krznari, krojači, opančari, mlinari, lončari, stolari, torbari, remenari, kovači, čizmari, licitari. Pojava sve većeg broja novih zanata pokazuje sve veću podjelu rada, viši stupanj proizvodnje i propadanje cehova. U Požegi je bojadisano sukno i vuna, izrađivani šeširi, pravljen sapun, bačve za vino i rakiju, kazani za pečenje rakije, predmeti od stakla. Značajna je i proizvodnja piva. Zanimljiv je i razvoj zanata urara i zlatara. Požeški kraj bogat je šumom kojom raspolaže gradska ekonomija. Zanati kojima je potrebno drvo bili su posebno njegovani i obrada drveta bila je značajna. Osobito se ističu stolari, bačvari, tokari, kolari i tesari.

U Požegi je postojao i ceh dimnjačara, ali zbog nedostatka podataka nije uvršten u navedenoj tablici.[33]

Uz majstore znatan je broj bio i kalfi koji su se također organizirali u kalfinske cehovske organizacije, tzv. bearuši ili bratimstva.[34] Takve su organizacije osnovane samo kod nekih cehova, npr.: krznarsko-remenarski, krojački, II njemački i kovački.[35] Stariji cehovi imali su jedan do tri obrtnička zanimanja, dok je kod kasnije formiranih cehova, a osobito I njemačkog ceha, udružen znatno veći broj raznorodnih obrtničkih zanimanja. Udruživanje sve većeg broja raznorodnih obrta u isti ceh javlja se kao karakteristika organizacija cehova u prvoj polovini 19. st.[36]

Cehovi nastali za Marije Terezije imali su i zadatak da preko organizirane proizvodnje u našim krajevima prošire njemački utjecaj. To potvrđuju dobro organizirani I i II njemački ceh koji okuplja više od 1/3 svih obrtnika grada Požege. U tim se cehovima nalaze obrtnici krojači, kožari, mada je postojao samostalan ceh za te obrte u gradu. Podjednako su u njima udruženi naturalizirani Nijemci i Hrvati, a samo je nekoliko Srba i Mađara. To će se vidjeti i u događajima 1848. Ukupan broj krojača je 48, a kožara samo 3. Različita 44 obrta u svim cehovima govore o usitnjenosti obrtničke proizvodnje, ali uključeni u svega 8 cehova, ukazuje na nastojanje okupljanja kako bi se brojne teškoće svladale koje sprečavaju napredak obrtničke djelatnosti. U njemačkim cehovima najveći broj obrtnika radi za bogatije unutar ceha što dovodi do veće eksploatacije, nezaposlenosti i raslojavanja.

Broj nezaposlenih obrtnika čini 15,82% svih obrtnika grada. Teško je navesti uzroke neaktivnosti tako velikog broja (66) raznovrsnih obrtnika. Među nezaposlenima najbrojniji su krojači, 17 ili 25,75%; opančari, 18,18%;

[33] J. Langhamer, n. dj., 31. U tablici je vidljivo da je postojao jedan dimnjačar i to u I. njemačkom cehu.

[34] Bratovštine su bile udruženja kalfi na vjerskoj osnovi po cehovima. U Požegi su članovi ceha mogli biti samo građani Požege i to katoličke vjere, a to se posebno primjenjivalo za kalfe. Bratovštinama su kalfe ostvarivali određeni društveni status u gradu i mjesto na društvenoj ljestvici.

[35] J. Langhamer, n. dj., 31. i 32.

[36] Isto, str. 32.

cipelari i čizmari 15,15%; krznari, 6,06%; tj. obrti za izradu odjevnih predmeta, a jedan od razloga je i konkurencija manufakturne proizvodnje.

Naukovanje u zanatima bilo je dosta teško, stoga se broj naučnika neprestano smanjivao. U najbrojnijem I njemačkom cehu koji je imao 119 majstora, ima samo 23 naučnika (šegrta).[37] Znači da je na svakog naučnika bilo 5,17 majstora. Najviše naučnika u spomenutom cehu bilo je iz Požege (12 ili 52,17%), dok su ostali naučnici bili iz drugih devet različitih naselja, pretežno iz požeške županije. Samo 6 naučnika bilo je izvan granica županije, od kojih su dvojica iz Mađarske.[38] Najmlađi naučnici imali su 10, a najstariji 18 godina. U prosjeku su imali 14,86 godina. Djeca požeških obrtnika često uz učenje zanata, završavali su nekoliko razreda u požeškoj gimnaziji, a potom su se mnogi vraćali u obiteljski krug baveći se raznim zanatima. Ti obrazovani obrtnici bili su značajan faktor u jačanju građanstva u Požegi, koje je davalo društveno obilježje gradu.

U Požegi je polovinom 1849. bilo svega 46 kalfi, od kojih su samo petorica rodom iz Požege, dok su ostali iz drugih gradova i naselja Hrvatske, a ima i nekoliko Mađara, a neki su iz Moravske. Ostali su došli iz Zagreba, Samobora, Osijeka, Križevaca, Virja i Kutjeva.[39] Najstariji kalfa imao je 39, a najmlađi 17 godina, dok je prosjek starosne dobi 25,76 godina. Kalfe koji su dolazili iz drugih krajeva u Požegu uglavnom su tražili zaposlenje. U revolucionarnim događajima 1848/49. u tome nisu uspijevali, stoga su proglašavani sumnjivim pa su neki bili i zatvarani ili pak prognani iz grada.

Obrtnici su prodavali robu na brojnim sajmovima u Požegi, Slav. Brodu, Novoj Gradiški, Kutjevu, Kaptolu, Stražemanu i dr. Polovinom 19. st. u Požegi se održava šest godišnjih sajmova, a u Kaptolu 3, Kutjevu 2, Stražemanu 2. U Požegi su sajmovi održavani na pijacu oko spomenika sv. Trojstva (danas Trg m. Tita). Grad je od sajmova imao veliku korist, dobivao je razne pristojbe. U grad su navraćali trgovci iz raznih krajeva i duže su se vrijeme zadržavali. Značajnu su ulogu imali i domaći trgovci. Živo se odvija trgovina, razmjenjuju se razna iskustva, donose razne vijesti iz drugih krajeva, osobito iz Ugarske. U tom pogledu grad Požega je bio najznačajniji gospodarski centar u požeškoj županiji. I pored značajnih prednosti pred ostalim kotarskim sjedištima požeške županije, ipak se grad Požega nije intenzivnije razvijao, jer su ga mimoilazili magistralni trgovački putovi dolinama Save i Drave koji su povezivali užu Hrvatsku sa Slavonijom.

Iz Požege se izvoze poljoprivredni proizvodi preko Cernika u dolinu rijeke Save, a odavde u Hrvatsku i Kranjsku i dalje prema moru. Potrebe za hranom bivale su iz dana u dan sve veće zbog revolucionarnih događaja, to je grad zabranjivao izvoz hrane u spomenute krajeve, a dozvoljeno je samo unutar granica Hrvatske i Slavonije.

Obrtnici su povećane potrebe za proizvodima podmirivali preko cehovskih organizacija, ali je bilo i takvih koji su prodavali robu i mimo ceha. Matko Luić (mlađi), nedovršeni kalfa opančarskog ceha doveo je u svoju kuću opančarskog majstora Damjana Skenderlića i pod njegovim imenom radio

[37] MPK, ZSPC, br. 2850 (13. III 1849).

[38] Isto.

[39] Isto.

opančarski posao prodajući proizvode na pijaci.[40] Zatražena je intervencija magistrata kako bi se zaštitile privilegije spomenutog ceha.[41] Cehovi su postali smetnja daljnjem gospodarskom razvoju.

Smanjivanje prihoda od malte 1848. nastupilo je zbog otpora naroda. Zakupnik malte u Požegi bio je Juraj (Đuro) Agjić (Adžić) koji je zatražio 26. X 1848. da se najamnina smanji, »barem za 600 forinti srebra«. Kao razlog tome navodi »da se kupljenju malte grozno narod suprostavlja, niti takvu od Svih svetih platiti kane«.[42] Ako se ne promijene odnosi, u sadašnjim uvjetima neće moći nastaviti kupiti maltu.

Prve manufakture u Požegi javljaju se u drugoj polovini 18. st. u prehrambenoj proizvodnji. Važna je pivovara Ivana Špauna koja je na osnovama lokalne tradicije proizvodila i na čijem je razvoju nastavljena proizvodnja piva u 19. st.[43] U Požegi su se istaknula u prvoj polovini 19. st. dva vlasnika pivovara: Ivan Marle i Dragutin Lobbe, koji se uz proizvodnju piva bavi i svilarstvom. U Ulici Miroslava Kraljevića u Požegi još uvijek postoji barokna jednokatnica obitelji Lobbe u kojoj je bila pivara i svilara.

Manufaktura je u Požegi slabo razvijena i svega nekoliko građanskih obitelji pokušava razviti manufakturnu proizvodnju u manjim radionicama.

U Požegi je bilo i nekoliko pecara rakije čiji su vlasnici franjevci, isusovci, gradska općina. Bilo je niz pecara na vlastelinstvima. Pečenje rakije bilo je rašireno i donosilo je velike prihode. Rasprostranjena je vrlo kvalitetna šljiva »požegača«. U prvoj polovini 19. st. bilo je i nekoliko pecara u vlasništvu bogatih građana, a osobito su bile važne Dragutina Lobbea i Ladislava Rosenberga.[44]

b) *Trgovci*

U vrijeme oslobođenja od Turske 1691. Požega je ostala bez stanovništva i oporavak od turske vlasti je dugo trajao. U 18. st. sam grad sve više postaje važno gospodarsko, obrazovno i političko središte središnje Slavonije. Tome uvelike pridonosi osnivanje (1698) i djelovanje požeške gimnazije, koja je prerasla u višu školu (1760—1776). Požega je u drugoj polovini 18. st. postala važno mjesto okupljanja i razmjene dobara. Godine 1765. Požega postaje slobodni kraljevski grad, što omogućuje daljnji polet u razvoju obrta i trgovine, mada nije zauzimala povoljan zemljopisni položaj u Slavoniji, jer se nije nalazila na prometnicama u dolinama Save i Drave.

[40] U Požegi se tada prodavao par donova po 1 for. i 15 krajcara, a par opanaka 2 for. i 15. krajcara. Pijaca je naziv za današnji Trg maršala Tita, koji i danas upotrebljavaju stari Požežani. Na tom prostoru razmjenjivala se raznovrsna roba, tu su bile javne zgrade i gotovo sve trgovine.

[41] HAP, MGP, S-1848, SV-191, br. 679.

[42] Isto, SV-195, br. 1782.

[43] I. Karaman, n. dj., 204.

[44] I. Karaman, n. dj., 204. J. Kempf, Požega, 477. Pecara Lavoslava Rosenberga bila je smještena između potoka Vučjaka i Babina vira. Dragutin Lobbe imao je dobro opremljenu pecaru u Njemačkoj ulici (danas Trumbićeva).

Od g. 1765. Požega ima pravo održavati četiri godišnja sajma i to na blagdane sv. Terezije, zaštitnice požeške župe, sv. Antuna, na Cvjetnu nedjelju i o Duhovima. Osim toga, svakog tjedna u četvrtak i nedjelju održavali su se lokalni, tjedni sajmovi na pijacu (danas Trg m. Tita).[45]

Požega je bila povezana s ostalom Slavonijom i Vojnom krajinom ovim prometnicama: cestom preko Krndije do Našica i Osijeka, a potom u Ugarsku i Srijem. Zatim cestom nizvodno uz Orljavu do trgovišta Pleternice, a potom prema Brodu i Savi. Na zapadnu stranu je trgovački put preko Bilog Briga, Cernika, Nove Gradiške do Save, a od Brestovca (7 kilometara) zapadnije od Požege, odvaja se manje značajna prometnica prema Pakracu, Daruvaru. Tim prometnicama prevozila se obrtnička roba, poljoprivredni proizvodi, osobito žito, duhan, rakija, vino. Unapređivanju trgovine pridonijela je organizacija poštanske službe u Požegi od 1781. koju je utemeljio Pavao Thaller, a unaprijedili u prvoj polovini 19. st. Vjekoslav i Filip Thaller.[46]

Tek patentom Josipa II g. 1781. o vjerskoj toleranciji dopušteno je da se u gradu Požegi mogu naseliti i pripadnici nekatoličkih vjeroispovijesti. Zato krajem 18. st. susrećemo prve stanovnike pravoslavne vjeroispovijesti, a poslije 1800. dolaze i prvi židovski trgovci.[47]

Do 1781. pravoslavno stanovništvo živjelo je samo u nekoliko sela u neposrednoj okolici grada (Komušina, Laze, Vrhovci), a poslije svoju parohiju preseljavaju u grad Požegu. Već je 1778. magistrat predlagao da se dopusti naseljavanje pravoslavnih trgovaca u grad, što nije bila dopuštala Marija Terezija, a tome su se protivili i domaći trgovci. Prve trgovačke pravoslavne obitelji susrećemo potkraj 18. st. među kojima su najznačajnije Kuševića, Bogića, Konjevića, Ilića, Subotića, Stefanovića.[48] Te pravoslavne obitelji u prvoj polovini 19. st. postale su vodeće trgovačke obitelji u Požegi.

Trgovci pravoslavne vjere i Židov Vatroslav Riffer u Požegi se 1840. udružuju u poseban ceh, a privilegiju im je podijelio Ferdinand I, 11. lipnja 1840.[49] U popisu od 9. XII 1850. uveden je kao deveti požeški ceh koji broji 11 članova.[50] U ceh nije bio uključen trgovac židovske vjeroispovijesti Samuel Singer.[51] Većina članova cehova trgovaca imali su nepokretnu imovinu i bili su izbornici grada Požege 1848, od kojih su šestorica pristupila glasanju birajući zastupnike grada u Hrvatski sabor. Trgovac Dimitrije Vidović nije bio

[45] I. Karaman. n. dj., 204. i J. Kempf, Požega, 751.

[46] I. Karaman, n. dj., 204. i J. Kempf, Požega, 350.

[47] I. Karaman, n. dj., 205. navodi da je prvi židovski trgovac u Požegi na početku 19. st. bio Mojsije Rosenberg koji je proizvodio sapun i svijeće, a potom su doseljavali i drugi. O doseljenju prvih Židova u Požegu piše i J. Kempf, Požega, 481—482.

[48] I. Karaman, n. dj., 205.

[49] J. Langhamer, n. dj., 61.

[50] MPK, ZSPC, sign. 2774. Članovi toga ceha su ovi trgovci: Vatroslav Riffer, Pavao Kušević, Nikola Kušević, Ivan Konjević, Maksim Kušević, udova Kušević, Atanasije Bogić, Dimitrije Vidović, Stefan Konjević, Đuro Novaković i Đuro Kušević.

[51] Isto.

izbornik.[52] Članovi ceha trgovaca bili su samo trgovci uglavnom pravoslavne vjere, a u ceh nisu uključeni trgovci katoličke vjere kojih je u gradu bilo jamačno više i koji su se opirali naseljavanju pravoslavnih i Židova.

Svi trgovci Židovi koji su sudjelovali u razmjeni dobara u gradu, činili su drugu veću skupinu trgovaca, ali bez građanskih prava i mogućnosti da se stalno nasele u Požegi, stoga nisu registrirani kao trgovci, osim Samuela Singera.

O trgovcima koji su sudjelovali 1848. izvan ceha u izvorima nema podataka, stoga je teško utvrditi stvarni broj trgovaca u gradu Požegi. Zato ćemo navesti imena onih trgovaca za koje pouzdano znamo da su se bavili trgovinom. To su: Stanko Ilić, Lovro Grosz, Jakob Bogić, Karlo Gajer, Josip Gajer, Mihajlo Gajer, Vjenceslav Gajer. Među izbornicima grada Požege 1848. ima još dosta izbornika koji nisu pripadali obrtnicima, plemićima, činovnicima, a raspolagali su nepokretnom imovinom. Mislim da bi mnogi između njih mogli biti trgovci, mada se to nigdje ne može provjeriti. Takvih izbornika ima 98, od kojih je 65 ili 66,32% glasalo, a 33 ili 33,68% nije pristupilo glasanju.

U gradu cvate trgovina manufakturnom robom i žitom u kojoj su prednjačili Židovi.[53] Domaćim stanovnicima Židovi uspješnom trgovačkom djelatnošću iz dana u dan sve više konkuriraju i tako otežavaju život, što je uzrokovalo da su građani zahtijevali da se iz grada Židovi protjeraju.[54] Židovi su obično bili trgovci koji su svojim poslovanjem izazivali zavist kod ostalih građana, posebno obrtnika, što je prijetilo miru u gradu.

Nedopuštena trgovina vinom[55] dovela je do odluke gradskog magistrata da se uvoz vina zabranjuje, a uvezeno vino da se oduzme.[56] Zaključeno je da samo izborna općina može piće točiti i stoga se ostali građani nadziru i globom kažnjavaju ako piće toče.[57] Građanin Mijo Danilović traži od magistrata da mu vrati oduzeto vino koje je kupio i dovezao iz Pečuha,[58] obrazlažući da mu je služilo za vlastite potrebe, »jer takvog i starog bijelog vina u Požegi nema«.[59] Danilović napominje da to vino nije za prodaju u gostionici. Grad je zaplijenio 1. V 1848. u njegovoj kući dva velika suda vina, svaki od sedam akova. Na prijavu građana da krije još vina, 2. V 1848. pronađeno je još pod slamom i sijenom dva suda vina od dva akova i to je zaplijenjeno.[60] Grad je ostvarivao prihode od vlastitog vina iz svoga podruma, to je svaki uvoz vina bio opasnost za realizaciju prihoda. U gradskom podrumu polovi-

[52] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1087.
[53] HAP, MGP, PR-1848, SV-43,
[54] Isto, br. 867.
[55] Vino je kupovano u južnoj Ugarskoj — Pečuh (Pécs).
[56] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1071.
[57] Isto, br. 1233.
[58] Akov vina je plaćao 20 forinti i 20 krajcara, a kupio je vina za 366 forinti.
[59] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1067.
[60] Isto, br. 1067, 1022, 1103.

com lipnja 1848. bilo je 556,1/2 akova vina i rakije.[61] Na sjednici magistrata, 8. VII 1848, zaključeno je da se točenje pića varoškog u gradu treba nadzirati. Ukoliko netko želi da ga toči, treba se prijaviti kod gradske blagajne. Piće je mogla samo pribavljati općina, a time je ostvaren monopol u trgovini alkoholnim pićima u gradu Požegi. Cijene pića određivala je uprava grada:

— bijelo vino	14	krajcara, ...	ima	18	akova
— crno vino	14	"	"	18	"
— crno vino »saad«	10	"	"	100	"
— crno vino »rudović«	8	"	"	65,1/2	"
— crno vino »šiler«	12	"	"	169,1/2	"
— desetinsko vino	4	"	"	9,1/2	"
— šljivovica	32	"	"	16,1/4	"
— komovica	12	"	"	102,3/4	" [62]

Najznačajnija gostionica u Požegi bila je Kamenita vrata, koja je donosila značajan prihod gradu, a dana je u arendu Josipu Staglu. Na osnovi inventara stvari te gostionice možemo djelomično procijeniti njenu vrijednost.[63]

c) *Činovnici — gradska i županijska uprava*

U prvoj polovini 18. st. grad Požega je pod komorskom upravom, a na čelu grada je gradski sudac uz kojega ima značajnu ulogu komorski provisor. Sucu su u upravljanju gradom pomagali kapetan, bilježnik i blagajnik vodeći poglavarstvo, magistrat, provodeći u život odluke općinskog zastupstva.[64] Gradski suci i kapetani kratko su vrijeme obavljali svoju službu, tako se u vremenu od 1702. do 1757, tj. za 55 godina izmijenilo 25 sudaca.[65]

U povelji Marije Terezije (1. IX 1765) u točki prvoj grad je dobio pravo da šalje izaslanike na »glavne sabore po običajnim kraljevskim pismima«, u drugoj točki određuju se najznačajnije službe u gradu. Građani su dobili pravo da biraju suca i šest senatora i jednog bilježnika za svoje poglavarstvo, kao i druge činovnike koji su mu potrebni. Tako izabrani činovnici nisu bez kraljeva dopuštenja mogli biti smijenjeni.[66] Grad je dobio pravo postavljanja svoga

[61] Količina vina i rakije u gradskom podrumu je ova:

— šljivovica		119 akova
— komovica		44 akova
— vino bijelo	(2 vrste)	27 akova
— vino crno	(5 vrsta)	366,1/2 akova.

[62] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1234 i zapisnik sjednice Izborne općine purgarah grada Požege održane 8. VII 1848.
[63] Isto, SV-195, br. 1888.
[64] I. Karaman, n. dj., 199.
[65] J. Kempf, Požega, 328—344.
[66] Isto, 349—350.

županika koji je primao plaću od grada.[67] Grad je imao pravo da bira svoje zastupnike na Sabor u Požunu, a obično su to bili najugledniji građani. Među najznačajnijim izabrani su 1839. Josip Prikelmajer, senator grada, a 1847. Svetozar Kušević.[68] Službeni jezik u javnim poslovima grada bio je latinski sve do 1848.

Prvi put 1782. možemo saznati nazive svih činovničkih službi u gradu Požegi koje su bile plaćane. Iz popisa službi vidljivo je da činovničke poslove grada obavlja 35 plaćenih činovnika. Njihova godišnja naknada za rad koja je u dijelovima(obrocima) isplaćivana, iznosila je u novcu 2.282 for. Najbolje plaćeni činovnici bili su požeški župnik, bilježnik, zatim gradski sudac i dr.[69]

Prema popisu činovnika grada iz g. 1820. vidimo da je broj činovnika povećan i da sada broji 46, a za njihovu godišnju plaću grad mora izdvojiti u novcu 5.362 for. Blagajnik grada mogla je biti samo osoba koja je imala dovoljan imetak kao zalog u slučaju da loše vodi poslove. To je vrijedilo i za činovnike koji su vodili gradsku ekonomiju. Već 1834. u zastupstvu grada birano je 60 građana. Pretežno su to članovi nekoliko najistaknutijih požeških obitelji, koje su preuzimale pojedine činovničke službe. Obično ekonomski i financijski poslovi prepuštani su trgovačkim obiteljima, mlinarima vlasnicima manjih radionica.

Presudna je uloga gradskih činovnika u gospodarskom i političkom životu grada. Požega je 1848. imala 56 činovnika čija je ukupna plaća na godinu iznosila 4.810 forinti u novcu.[70] Samo tri činovnička mjesta 1848. nisu popunjena, i to mjesto pisara, dok dvojica Ivan Martinić[71] i Ivan Prikelmajer[72] obavljaju po dvije dužnosti i za obje dobivaju naknadu. Neki činovnici osim novca dobivali su za svoj rad i naknadu u naturi. Redovni bilježnik grada uz novčani iznos od 200 forinti srebra na godinu dobivao je još 6 hvati drva, a provizor 100 forinti i 6 mjerova pšenice, 6 mjerova raži, 6 mjerova kukuruza, 12 mjerova zobi i 6 akova vina. Mato Cernovski, organist, 120 forinti, 8 hvati drva, 8 mjerova suražice i 8 akova vina. Ivan Vujanović, zvonar, 40 forinti, 6 hvati drva, 6 mjerova suražice i 6 akova vina. Josip Otto, šintar, 40 forinti, 4 mjera suražice, 4 mjera kukuruza, 4 kola sijena i za popravljanje kola u gotovu 48 forinti i 48 krajcara.[73] Kada naturalna davanja dodamo novčanom iznosu godišnje plaće pojedinih službenika grada, onda je izdatak grada za izdržavanje činovnika i uprave bio mnogo veći od iskazanoga.

[67] Isto, naznačeno u točki br. 5. Postavljeni su ovi župnici u vremenu od 1765. do 1856: Luka Pejaković (1765—1813), školovao se u Požegi, Beču i Bolonji. Upravljao požeškom župom 48 godina. Za njegovog vremena ustanovljena je zgrada današnjeg župnog ureda; David Mezner (1813—1823) iz reda pavlina, a bio je i profesor požeške gimnazije; Franjo Žirčić (Sirčić) (1823—1827) također pavlin i pet godina je bio profesor požeške gimnazije, a potom župnik u Ruševu, Kutjevu i Požegi; Franjo Sviranić (1827—1856), Požežanin o kome će biti više riječi na drugom mjestu u ovom radu (J. Buturac, Crkveno-kulturna povijest, 110—113).

[68] J. Kempf, Požega, 352.

[69] Isto, 355.

[70] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1753. Usp. J. Kempf, Požega, 365—366. Navedena su u izvorima dva podatka 4.262 for., dok se zbrajanjem dobiva iznos od 2.810 for. Razlog za takvu razliku nisam našao (Vidi: HAP, MGZ, S-1848, SV-195, br. 1754).

[71] Ivan Martinić obavlja dužnost gradskog suca i kapetana i za to dobiva godišnje plaću u iznosu od 250 for. u srebru.

[72] Ivan Prikelmajer obavlja dužnost sirotinjskog povjerenika i povjerenika Ubožničke kuće za 130 for. u srebru na godinu.

ZGRADA POŽEŠKE ŽUPANIJE, SADA SKUPŠTINA OPĆINE SLAV. POŽEGA

Među činovnicima grada bila su i tri učitelja franjevaca koji su vodili osnovnu školu,[74] te dva učitelja djevojačke škole (Ivan Muljević i supruga), te župnik Franjo Sviranić koji je imao godišnju plaću 300 forinti srebra.[75]

Josip Ballog, upravitelj gradskih šuma, imao je plaću 240 forinti, a na osnovi Uredbe od 22. IV 1844. još mu je pripadalo za otkupljenje livade i hrane za konje 40 forinti srebra, 30 mjerova suražice, 12 akova vina, 12 hvati drva, 52 mjerova zobi, 36 centi sijena, 3 sola slame i prema dogovoru određeno mu je još 120 forinti srebra.[76] Od 56 službenika 14 ili 25% su obavljali razne fizičke poslove komunalnog karaktera.[77]

Veliki župan nije stalno boravio u Požegi, a obično je za njegove prisutnosti održavana županijska skupština i birali su se novi članovi, koji su najčešće bili iz redova plemića, a živjeli su u gradu Požegi. Redovno su polazili požešku gimnaziju, odlazili na studije prava u Ugarsku i Austriju, a potom

[73] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1753. Usp. J. Kempf, Požega, 365—366.

[74] J. Kempf, Požega, 366.

[75] Školske godine 1847/48. bila su u prvom razredu 43 učenika, u drugom 23, a 1848/49. u prvom 29, a u drugom 27 učenika. Usp. Spomenica, Dječačke opće pučke škole u Požegi, str. 25. Od učitelja se traži poznavanje narodnog jezika. Hrvatski jezik postao je službeni, »... nu temeljnom osnovom početne obuke ostao je ipak latinski« (Spomenica, 25).

[76] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1753.

[77] To su nadglednik dudinjaka, zvonar, četiri lugara, bubnjar, dva volara, dva boktera, dva poljara i šintar.

stupali u županijsku službu. Bilo je više obitelji koje su u nekoliko generacija davale ljude za obnavljanje županijske službe koja je bila unosan gospodarski i društveni položaj. U redove najznačajnijih županijskih činovnika gdjekad su birani bogati građani ili pak intelektualci koji su bili nužni u županijskoj službi. Činovnici požeške županije sudjelovali su i u rješavanju značajnijih pitanja u gradu Požegi. Ponekad rukovođeni parcijalnim interesima bilo županije ili gradskog magistrata međusobno su se i sukobljavali, jer su gradski činovnici predstavljali građanstvo, a županijski plemstvo, a opet zajedno činili su najznačajniji politički faktor u Požegi i značajan gospodarski činilac koji je pokretao i rješavao sva bitna pitanja županije i grada Požege.

Radi lakšeg razumijevanja zbivanja 1848—1849. u gradu Požegi i požeškoj županiji navest ćemo najznačajnije obitelji i pojedince koji su obavljali upravne poslove u požeškoj županiji od kraja 18. st. do 1848. jer su mnogi bili nosioci niza značajnih aktivnosti.

Godine 1790. za velikog župana postavljen je grof Josip Erdödy. Među 18 izabranih županijskih činovnika bilo je 16 plemića. Podžupan je postao Filip pl. Strižić, njegov zamjenik Ljudevit pl. Hranilović, bilježnik Petar pl. Maljevac, podbilježnik Josip pl. Farkaš, glavni blagajnik Andrija pl. Erlinger, podblagajnik Franjo pl. Lipljanin. Za velike suce izabrani su Dragutin pl. Zengevall i Petar pl. Tucić, a podsuci su bili Dragutin pl. Odobašić, Franjo pl. Farkaš, Mato pl. Peičić, Josip pl. Garić i Ignacije pl. Tucić. Za županijske odvjetnike izabrani su Ignacije Gašljević, Emerik pl. Nagy, a za zamjenika Josip pl. Saračević. Pristavi su bili Dragutin Kallay i Sigfrid pl. Katinelli.[78] Očito je da su u županijskoj upravi u većini bili Hrvati.

Broj županijskih činovnika 47 godina kasnije, tj. 1837. povećao se za šest i to su uglavnom zamjenici nekih službi koje su povećale opseg poslova, što možemo pratiti iz popisa činovnika. Tada je veliki župan grof Nikola Szecsen, za podžupana izabran je Franjo pl. Ksaver Hranilović, a za njegova zamjenika Ivan pl. Csoka. Izabrani su za blagajnika Gustav pl. Marković, dva podbilježnika, Đuro pl. Stručić i Josip pl. Žuvić, blagajnika Sigfrid pl. Katinelli, protustavnika Iganacije Jakob, podblagajnika Đuro Subotić, ovrhovoditelja Ljudevit pl. Mračić. Veliki suci su Aleksandar pl. Maljevac, Petar pl. Gvozdanović, podsuci Franjo pl. Kovačić, Josip pl. Bunjik, Vatroslav pl. Peičić, Tomo pl. Kraljević, Martin pl. Janković, pristavi Franjo pl. Erlinger, Antun pl. Saračević, odvjetnik Aleksandar pl. Farkaš, pododvjetnik Franjo pl. Saračević, povjerenik Antun pl. Molnar, kanceliste Đuro pl. Adudić, Dragutin pl. Kovačić i Eduard pl. Mračić.[79]

Uspoređujući izabrane činovnike 1790 i 1837, možemo zapaziti neke karakteristike. Osam obitelji iz 1790. zadržalo je činovničke položaje i 1837. i u njima su napredovali.[80] Od ostala 24 činovnika 1837. bila su 22 plemića, a samo dvojica nisu pripadala tom društvenom sloju. Slično je i 1790. Broj činovnika je povećan 1837. za jednog podbilježnika, ovrhovoditelja, protustavnika i tri kancelista. Među županijskim činovnicima najbrojniji su pravnici koji obavljaju poslove plemićkog suca (iudex nobilium), podsuca, kancelista,

[78] J. Kempf, Požega, 240—241.

[79] Isto, 254—255.

[80] To su obitelji: Hranilović, Maljevac, Farkaš, Erlinger, Peičić, Saračević i Katinelli.

odvjetnika. Osim toga, bitno se nije promijenila struktura županijskih činovnika 1848. od one koja je bila 1837. Mnogi su samo uznapredovali do viših županijskih časti. Osobito će se uzdići Vatroslav Peičić, Josip Bunjik, Franjo Erlinger, Josip Žuvić, Đuro Stručić, Eduard Mračić, Đuro Adudić.

Za vrijeme obnove županijskih činovnika 1845. većina obitelji (11) iz 1837. zadržava činovničke položaje.[81] Neke obitelji su imale po nekoliko svojih članova na odgovornim činovničkim dužnostima.[82] Ukupno je 35 činovnika; od toga su 22 ili 62,85% plemići, a 13 ili 37,15% pripada građanskom sloju, i to najbogatijem, u čijim redovima susrećemo nekoliko intelektualaca.[83] Nadzornik svilarstva postao je trgovac Lovro Grosz. Za svega osam godina u službi su posebno napredovali Josip Bunjik koji je postao bilježnik, a 1848. bit će imenovan za podžupana, Miroslav Kraljević prvi bilježnik, a 1848. veliki bilježnik. Vatroslav Peičić postaje 1848. podžupan umjesto Julija Jankovića, a možemo zaključiti da su svi ostali činovnici iz 1845. napredovali u 1848. godini, te da se u redovima županijskih činovnika smanjivao broj plemića. Ukidanjem kmetstva prošireno je sudstvo i povećan je opseg poslova, a posebno zbog političkih prilika i rata.

Činovnici grada i požeške županije značajan su društveni faktor u Požegi, raspolagali su velikom imovinom te društvenim i političkim ugledom a bilo ih je između 70 i 80, ako se ne uzmu u obzir one dužnosti koje su imale karakter fizičkog rada, a bile su plaćane iz županijske i gradske blagajne.

d) Učenici i profesori požeške gimnazije

Požeška gimnazija imala je važnu obrazovnu, kulturnu i društvenu ulogu. Godine 1848. navršava se 150 godina njenog uspješnog neprekidnog djelovanja.[84] Nastava je prvo vrijeme održavana na latinskom jeziku, a 1848. uveden je hrvatski jezik kao nastavni. U prvoj polovini 19. st. tiska godišnje izvještaje na latinskom jeziku što nam omogućuje praćenje njenog djelovanja.[85] O njenom radu postoji obilna arhivska građa i literatura iz koje saznajemo o djelovanju gimnazije koja je imala veliko značenje za razvoj Požege, Slavonije i Hrvatske.[86]

[81] To su obitelji: Bunjik, Kraljević, Farkaš, Adudić, Mračić, Kovačević, Peičić, Žuvić, Erlinger, Maljevac, Jakob.

[82] Tomo i Miroslav Kraljević, Josip i Vatroslav Bunjik, Vatroslav, Antun i Aleksandar Peičić, Petar i Josip Maljevac.

[83] To su liječnici A. B. A. Pavić, Ivan Graff, Josip Bayer, Ivan Krajačić i drugi.

[84] Isusovci su 1699. osnovali u Požegi gimnaziju i njom upravljali do ukinuća isusovačkog reda 1773. O tome vidi rad: F. Potrebica, Požeška gimnazija od osnutka do formiranja Academiae posegnae (1699—1760), Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb 1971, 29—39.

[85] F. Potrebica, Godišnji izvještaji požeške gimnazije, Gimnazija u Slav. Požegi, izvještaj škol. god. 1963/64, 37—84.

[86] Historijski arhiv Slav. Požege ima obilnu arhivsku građu koja je u toku sređivanja kao zasebni fond. Građa je u dobrom stanju i nakon sređivanja bit će moguće sustavno istraživanje. Za isusovačko razdoblje dio građe čuva se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. Dio građe se čuva i u Muzeju Požeške kotline u Slav. Požegi. Tiskanu građu sadrže godišnji izvještaji požeške gimnazije, i to na latinskom do 1848, a potom do 1975. na hrvatskom jeziku. Brojni članci i sjećanja u raznim časopisima i tisku.

U prvoj polovini 19. st. broj učenika požeške gimnazije kretao se ovako:[87]

Godina	Broj učenika	Indeks 1.802 = 100	Godina	Broj učenika	Indeks
1802.	74	100	1827.	119	161
1803.	82	111	1828.	114	154
1804.	81	109	1829.	120	162
1805.	91	123	1830.	99	134
1806.	109	147	1835.	100	135
1810.	158	214	1838.	132	178
1814.	143	193	1839.	124	168
1815.	119	161	1840.	134	181
1816.	113	153	1841.	139	188
1817.	124	168	1842.	126	170
1818.	119	161	1843.	103	139
1819.	80	108	1844.	95	128
1820.	86	116	1845.	83	112
1821.	81	109	1846.	103	139
1822.	83	112	1847.	110	149
1823.	89	120	1848.	92	124
1824.	91	123	1849.	—	—
1825.	93	126	1850.	59	79
1826.	99	134	1851.	78	105

Broj učenika raste postupno i ravnomjerno od 1802. do 1810. To je i najveći broj učenika u prvoj polovini 19. st. Od 1814. do 1838. broj učenika varira od 80 u 1819. do 132 u 1838. godini. Manje od 100 učenika ima u vremenu od 1819. do 1826, a nakon toga taj broj raste i kreće se od 100 do 132 učenika.

Broj učenika u posljednjem desetljeću prve polovine 19. st. od 1838/39. do 1849/50. varirao je, a najmanji je bio šk. g. 1848/49. i 1849/50.[88]

Uloga učenika požeške gimnazije u društvenom i kulturnom životu grada bila je zapažena. Gimnazija je svojom djelatnošću kroz 18. i 19. st. učinila Požegu kulturnim i obrazovnim središtem Slavonije, a to je pridonijelo razvijanju nacionalne svijesti i kulture. Jedinstveno držanje učenika šk. g. 1848/49. to potvrđuje, premda pripadaju raznim društvenim slojevima.

[87] Podatke uzeo iz godišnjih izvještaja za navedene godine (Vidi: F. Potrebica, Godišnji izvještaji, 40—51).

[88] Imenik šestorazredne gimnazije požeške od god. 1838/39. do 1850/51.

Godine 1848/49. obuka u požeškoj gimnaziji nije održavana »poradi domaćeg građanskog rata«.[89] Bilo je dopušteno da učenici koji nauče gradivo za pojedini razred, mogu se javiti za polaganje ispita. Tu su olakšicu koristila 24 učenika, što je vidljivo iz naznačenih podataka u tablici.[90]

Položili ispit	Razred						Svega
	I	II	III	IV	V	VI	
	5	5	4	4	6	—	24

Učenici koji su pristupili ispitu, bili su posebno podučavani, zato su bili u mogućnosti da polažu razredne ispite iako nije održavana redovna nastava. Kod većine učenika koji su položili ispit, socijalno stanje je omogućavalo nesmetno pripremanje. Socijalni sastav učenika koji su položili razredne ispite možemo utvrditi iz podataka naredne tablice.

Zanimanje	Razred					Svega	%
	I	II	III	IV	V		
Obrtnici	1	1	—	—	—	2	8,33
Zemljoradnici	—	—	1	1	1	3	12,50
Službenici	4	3	1	2	2	12	50,00
Trgovci	—	—	2	1	2	5	20,84
Samohrane udovice	—	1	—	—	1	2	8,33
Svega	5	4	4	4	6	24	—

Polovica učenika pripada činovničkim obiteljima, a 1/5 trgovačkom sloju, dok je bilo malo učenika iz drugih društvenih slojeva čiji je socijalni položaj bio znatno teži. Činovnici su imali najbolji društveni položaj što je osiguravalo i socijalnu stabilnost, stoga su činovnička djeca bila u mnogo povoljnijem položaju. Među službeničkom djecom bila su djeca liječnika (1), bolničara (2), upravitelja spahiluka (2), računovođa spahiluka (4), šumara shapiluka (1), blagajnika požeške županije i dr. Socijalna struktura učenika pokazuje da je u teškim gospodarskim i političkim prilikama u vrijeme revolucionarnih događaja u vrijeme oslobođenja kmetova feudalnih obaveza, sačuvan građanski karakter škole. Obitelji koje su crpile izvore prihoda od posjeda ili su pak imale redovnu činovničku plaću, ili su pripadale najbogatijem građanskom sloju — trgovcima, uspjele su zadržati kako gospodarsku tako i društvenu moć, što se očituje i u školovanju djece. Trgovačke obitelji zbog materijalne moći i društvenog ugleda te potrebe za općim i širim obrazovanjem omogućavale su svojoj djeci pohađanje škole i u najtežim prilikama. Djeca ostalih društvenih slojeva jednostavno su prestala ići na nastavu zbog nemira

[89] Isto, god. 1848/49.

[90] Isto.

u školi i gradu, a nisu imali drugih uvjeta da se spreme za privatno polaganje razrednih ispita, tj. za nastavak školovanja i u teškim prilikama.

Sastavi učenika koji su uspjeli položiti razredne ispite u ljetu 1848. godine označeni su u izvorima kao Slavonci, Hrvati i Mađari. Stvarni nacionalni sastav je: osamnaest Hrvata ili 75,00%, četiri Židova ili 16,66%, jedan Srbin ili 4,17%. Samo je jedan pripadnik mađarske nacionalnosti ili 4,17%.

Učenici po vjerskoj pripadnosti: katolika ima 18 ili 75%, Židova 5 ili 20,84%, grkoistočne vjere 1 ili 4,16%.

Zanimljivo je promatrati s kojeg su prostora obuhvaćeni učenici koji su polazili požešku gimnaziju 1848. i položili razredne ispite.

Županije i regimenate	Mjesto rođenja	%	Mjesto boravka	%
Požeška žup.	15	62,50	19	79,18
Srijemska žup.	1	4,16	1	4,16
Križevačka žup.	3	12,50	—	—
Bačka žup.	1	4,16	—	—
Reg. N. Gradiška	3	12,50	3	12,50
Reg. Slav. Brod	1	4,16	1	4,16
Svega	24		24	100,00

Rođeno je na teritoriju požeške županije 15 učenika ili 62,50%, a živi 19 ili 79,16% učenika. Ostali podaci pokazuju da je jedan broj učenika rođen u križevačkoj županiji i regimenti Nova Gradiška (po 3), dok je po jedan učenik rođen u srijemskoj županiji, bačkoj županiji i regimenti Slavonski Brod. Učenici iz križevačke županije i bačke županije boravili su stalno u požeškoj županiji, jer su njihovi roditelji obavljali unosne činovničke poslove na vlastelinstvima.

Socijalna struktura učenika u normalnim okolnostima kakve su bile na početku šk. g. 1847/48. znatno je drukčija nego 1848/49. i ona zapravo izražava društvene odnose u Požegi i požeškoj županiji uoči i za vrijeme revolucionarnih zbivanja g. 1848/49. Upisana su 92 učenika od prvog do šestog razreda, od kojih su 73 ili 82,95% Hrvati, 11 Srba ili 12,50%, četiri Židova ili 4,55%. Mađarima pripadaju tri učenika ili 3,26%, dok za jednog učenika nemamo označene pripadnosti.

Pregled učenika prema vjerskoj pripadnosti izgleda ovako:

Vjere	Razred							Svega	%
	I	II	III	IV	V	VI	VII		
Rimokat.	7	13	14	15	15	8	5	77	83,69
Grkoist.	1	3	—	1	4	2	—	11	11,95
Židovi	—	—	—	1	3	—	—	4	4,36
Svega	8	16	14	17	22	10	5	92	100,00

Vjerska pripadnost nije istovjetna s nacionalnom pripadnošću. Podaci koji se odnose na vjersku pripadnost u manjoj se mjeri razlikuju od podataka o nacionalnoj pripadnosti.

Ima zanimljivih specifičnosti u podacima koji govore o mjestu rođenja i boravka učenika, što možemo utvrditi u ovoj tablici.

Županije i regimenate	Mjesto rođenja	%	Mjesto boravka	%
Požeška žup.	65	70,65	68	74,92
Virovitička žup.	5	5,43	4	4,34
Srijemska žup.	1	1,09	1	1,09
Vojna krajina	14	15,22	14	15,21
Ugarska	3	3,26	1	1,09
Hrvatska	3	3,26	3	3,26
Ostali	1	1,09	1	1,09
Svega	92	1000,00	92	100,00

U požeškoj županiji rodilo se 70,65% učenika, a stalno je nastanjeno 74,93% učenika. U ostalim sredinama jednak je broj rođenih i nastanjenih učenika. Većina učenika bila je iz požeške županije, a najviše iz grada Požege, 46 ili 50% svih učenika koji su polazili požešku gimnaziju. Samo 22 učenika ili 24,13% bili su iz drugih sedamnaest mjesta požeške županije, i to: Kutjeva (2), Kutine (2), Pleternice (2), Badljevine (2), Vetova (2), dok je iz ostalih mjesta dolazio po jedan učenik, i to: Kaptola, Pakraca, Ramonovca, Brestovca, Pake, Lipika, Kule, Treštanovca, Gradišta, Sloboštine, Bilog Briga i Stražemana. Začuđuje da nema učenika iz Velike, Cernika, dok je iz Pakraca samo jedan.

Učenici koji su rođeni u požeškoj županiji pripadaju ovim društvenim slojevima: obrtnicima, težacima, trgovcima, službenicima i dr.

Zanimanja	Razred							Svega	%
	I	II	III	IV	V	VI	VII		
obrtnici	4	2	6	3	4	1	1	21	32,32
težaci	1	2	1	2	3	1	—	10	15,38
trgovci	—	1	—	1	2	—	—	4	6,16
službenici	—	3	—	1	—	1	2	7	10,76
samohrane udovice	1	2	1	4	3	—	—	11	16,92
ostali	—	2	2	2	3	2	1	12	18,46
Svega	6	12	10	13	15	5	4	65	100,00

Najveći broj djece u požeškoj gimnaziji pripadao je obrtničkom sloju 32,32%, ili gotovo jedna trećina svih učenika gimnazije. Ako obrtnicima dodamo djecu težaka, tada je gotovo pola učenika pripadalo obrtničkim i težačkim obiteljima. Djeca bez jednog roditelja također su činila znatan dio učenika, što im je činilo teškoće u školovanju. Većina učenika požeške gimnazije (67,61%) pripadala je nižim društvenim slojevima i teško se školovala, stoga je razumljivo što je direktor požeške gimnazije Vatroslav Muha osnovao 1854. godine Društvo za potporu siromašnih učenika, koje je djelovalo punih 90 godina.[91] Samo jedna trećina učenika imala je dobre uvjete školovanja, što se najbolje pokazalo 1848. prilikom prestanka obuke, jer je bilo moguće samo 24 učenika da se izvanredno pripreme kako bi mogli pristupiti razrednom ispitu i time spasiti školsku godinu koja je zbog revolucionarnih gibanja došla u pitanje.

Pripadnici bogatijih slojeva (plemića, činovnika trgovaca i obrtnika), najčešće su školovali djecu u požeškoj gimnaziji. Narodni pokret 1848. u gradu Požegi i požeškoj županiji s oduševljenjem je prihvaćen od učenika koji su se odmah na početku narodnog pokreta priključili revolucionarnim zbivanjima, što je uvjetovalo obustavu nastave i zatvaranje škole.

Požeška gimnazija stvorila je kulturnu sredinu u kojoj su bila moguća ostvarenja važna za hrvatsku kulturu uopće. U 18. i prvoj polovici 19. st. njeguje se u Požegi filozofija, teologija, književnost, barokno graditeljstvo, kiparstvo, povijest, lingvistika kao i druge prirodne znanosti, primjerice, medicina, kemija, biologija. Baza takvog interesa za znanost stvorena je jakom odgojno-obrazovnom jezgrom koja je imala u požeškoj gimnaziji izvorište i poticaj.[92] Uz požešku gimnaziju i njenu djelatnost ističe se u 18. st. »latinska škola« u Velikoj čiji su svršeni učenici nastavljali školovanje u Zagrebu i drugim zemljama.[93] Posredstvom biskupa Thauszyja 1754. u Požegi je započelo djelovanjem sjemenište za odgoj svećenika. Polazili su požešku gimnaziju, te od 1760. do 1776. i akademiju, tj. studij teologije i filozofije. Ovome valja dodati i niz osnovnih škola koje će biti brojnije u prvoj polovini 19. st.

Cjelokupni odgojno-obrazovni sistem bio je u 18. i prvoj polovini 19. st. pod kontrolom katoličke crkve i njenih redova. Požeškom Gimnazijom do 1773. upravljaju isusovci, a potom pavlini do 1834, da bi je tada preuzeli franjevci koji njom upravljaju punih 30 godina. Osnovnom školom i latinskom

[91] F. Potrebica, Devedeset godina djelovanja Društva za potporu siromašnih učenika gimnazije u Slav. Požegi (1854—1944), Almanah gimnazije u Slav. Požegi povodom 270-godišnjeg jubileja 1699—1969, Slav. Požega 1970, 21—35.

[92] Polovinom 18. st. u Požegi djeluje Antun Kanižlić rektor (upravitelj) požeške gimnazije u vrijeme njenog punog razvoja. Udario je temelje književnom baroku i osnivač je hrvatskog pjesničkog rokokoa.
Do Požege u 18. st. dopiru talijanski majstori koji su sagradili veliki dio arhitekture požeškog baroka koja je dopunjena brojnim kipovima među kojima je najznačajniji kip sv. Trojstvo iz 1749. Budući da je Požega grad obrtnika u 18. i 19. st. razvija se umjetnički obrt. Veze s Italijom i Ugarskom ostavile su tragova u biblioteci franjevačkog samostana u brojnim djelima tiskanim u Veneciji i drugim gradovima Italije, ili pak u Budimu. To potvrđuju i djela isusovačke knjižnice iz 18. st. koja se i danas čuvaju u profesorskoj knjižnici požeške gimnazije.

[93] Matko Peić, Požega i znanost, Požega, 1227—1977, Slav. Požega, 1977, 463.

školom u Velikoj upravljaju franjevci, a nadbiskupskim sirotištem (osnovano 1835. uz nastojanje biskupa Alagovića) upravljaju svjetovni svećenici. Stoga su samo izuzetno posebno zainteresirani intelektualci mogli dopunskim obrazovanjem u Austriji, Italiji, Zagrebu, Pešti steći znanja iz prirodnih znanosti. Većina požeških intelektualaca pripadala je onom dijelu obrazovnih ljudi koji su se bavili humanističkim znanostima, a tu opet dominiraju pravne nauke, filologija, te teologija i filozofija.

Katoličko svećenstvo imalo je najvažniju ulogu u odgoju i obrazovanju u Požegi, stoga je bilo vrlo utjecajno u društvenom i kulturnom životu. Udara temelje kazališnom životu u 18. st., razvija osjećaj za kulturno stvaralaštvo, odlučuje u županijskoj skupštini zajedno s plemstvom o gospodarskom i političkom razvoju grada Požege i požeške županije. Tek u prvoj polovini 19. st. tu ulogu preuzima svjetovna inteligencija koju podupire obrtničko-trgovačko građanstvo.

3. ORGANIZACIJA, DJELATNOST I FINANCIJE GRADSKE UPRAVE

Grad Požega u prvoj polovini 18. st. bio je pod upravom komorske oblasti. Opseg i granice gradskog teritorija utvrđene su 1723. poveljom Karla VI (1711—1740) čime je grad dobio određene povlastice, ali je i dalje ostao pod komorskom upravom.[94]

Obnovom požeške županije (1745) porasle su težnje grada Požege da se posvema izdvoji ispod komorske uprave i da dobije pravo slobodnog kraljevskog grada. Marija Terezija zatražila je 1759. mišljenje požeške županije da li grad Požega ima uvjete da ostvari pravo slobodnog kraljevskog grada. Povoljan odgovor županijske skupštine od 28. lipnja 1759. dao je poticaj Mariji Tereziji da izda 1. IX 1765. povelju kojom podjeljuje gradu Požegi povlastice slobodnog kraljevskog grada.[95] Tom poveljom grad je dobio feudalna prava i slao je svoje zastupnike na županijske skupštine i u Hrvatski sabor. Prema navedenim selima koja su činila gradsko područje ima sva vlastelinska prava. To pravo izgubit će ukidanjem kmetstva u Hrvatskoj 20. IV 1848. Od građana ima pravo ubirati porez i daće za svoje potrebe, a u kraljevsku blagajnu dužan je dati 800 forinti godišnje. Punopravni građani mogli su biti samo pripadnici katoličke vjere. Veze s Dvorom održavao je preko Ugarske dvorske kancelarije u Beču, Kraljevske ugarske komore i Kraljevskog ugraskog namjesničkog vijeća. Grad je imao vlastiti grb i pečat.[96]

Gradski magistrat osnovan je po uzoru ostalih ugarsko-hrvatskih gradova. Na čelu općinske zajednice je gradski sudac kojega sa šest senatora, bilježnikom i ostalim činovnicima biraju građani svake godine na dan 1. studenoga.

[94] I. Karaman, n. dj., 201.

[95] Isto, 201—202.

[96] J. Buturac, Stanovništvo Požege, 226.

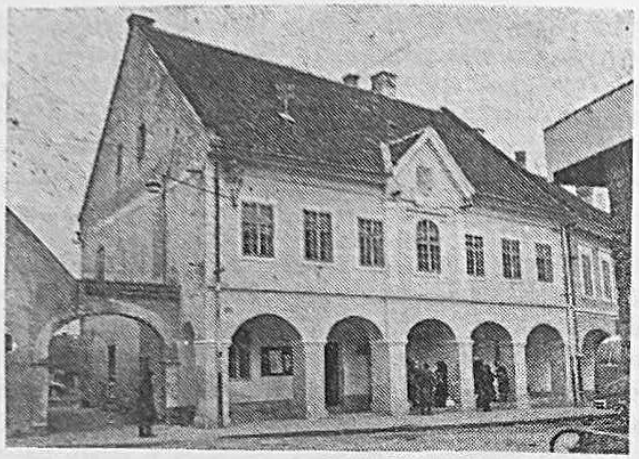

ZGRADA POŽEŠKOG MAGISTRATA SAGRAĐENA KRAJEM 18. ST.

Važnu ulogu u upravi općine ima gradsko zastupstvo, koje je tijelo sastavljeno od šesdesetak izabranih požeških građana.[97]

Julije Kempf donosi niz podataka iz kojih možemo pratiti tko je u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. st. vršio značajne djelatnosti u upravi grada te kako su bile plaćene pojedine službe.[98] U vremenu od 1765. do 1848. mijenjala se struktura plaćenih službenika gradske općine.[99]

Dvije su dužnosti bile podjednako značajne, gradskog suca i kapetana, a rijetko se događalo da te dužnosti obavlja jedna osoba kao što je to bilo g. 1848. kada je obje dužnosti obavljao sudac Ivan Martinić i za obje je primao plaću. Uz gradskog suca i kapetana značajne su bile dužnosti senatora, bilježnika, općinskog odvjetnika, blagajnika. Zbog povećanja opsega poslova pojedine službe u 19. st. dobivaju pomoćnike. Ostale službe postupno su se razvijale, a među ostalima ističe se služba pučkog tribuna, gradskog liječnika, gradskog župnika, te službe učitelja u osnovnoj školi i profesora u požeškoj gimnaziji. Za obnavljanje raznih komunalnih poslova birano je više činovnika-kancelista, nadglednik dudinjaka, nadglednik šuma i nekoliko šumara (lugara), čuvari i drugi radnici, te više pudara.

Godine 1848. bila je organizirana zdravstvena služba s jednim liječnikom, jednim ranarnikom i babicom. Socijalna služba organizirana je krajem 18. st. koju obavlja skrbnik siročadi, a 1848. nalazimo nadzornika ubožnice. Ivan Prikelmajer 1848. vrši obje službe.

[97] I. Karaman, n. dj. 202. i J. Kempf, Požega, 348—358. Gradska uprava do 1779. zasjedala je na glavnom trgu u drvenom čardaku, a 1800. sagrađena je nova zgrada na zapadnoj strani trga koja je sačuvana do danas (Trg maršala Tita br. 1). Usp. J. Buturac, n. dj., 222—224.

[98] J. Kempf, Požega (...), str. 354—367, donosi tri popisa činovnika grada, i to iz 1782, 1820. i 1848.

[99] Godišnji rashodi za izdržavanje činovnika 1782. iznose 2.282 fl., 1820. iznose 5.362 fl. i 1848 iznose 4 858 forinti.

Požeška župa stavljena je pod patronat grada. Župnik Franjo Sviranić, orguljaš i zvonar bili su službenici grada s određenom plaćom. Činovnici grada bili su 1848. i učitelji Djevojačke škole u Požegi (Ivan Muljević i supruga) te učitelji tri razreda Elementarne škole (osnovna škola) koju su dužnost obavljali franjevci iz požeškog franjevačkog samostana.[100]

Gradsku stražu činilo je 6 do 8 pandura sa zapovjednikom straže na čelu i uz njih je kaštelan grada, a 1820. i 1848. postojala su još dva noćna čuvara.[101]

Za obavljanje gospodarskih poslova već u 18. st. grad je imao blagajnika, računovođu, nadglednika dudinjaka, lugara, živodera, volara. Zbog jačanja ekonomske moći broj činovnika postepeno se povećavao. Godine 1848. postoje četiri lugara, dva volara, dva poljara, urar koji održava sat na tornju franjevačkog samostana, nadglednik dudinjaka te jedan provizor i jedan žitničar (kasnar).[102]

Kako se opseg poslova povećavao, tako je rastao i broj službi i službenika gradskog magistrata. Značajne poslove u magistratu obično su obavljali imućniji građani. Mada je 1845. osnovana Hrvatska čitaonica u Požegi, nije vidljivo da je 1848. grad o njoj vodio brigu. Pokriće izdataka za obavljanje činovničkih poslova, grad je pokrivao određenim prihodima.[103]

Prihodi grada 1848:

— godišnja arenda malte	800 for. —	kr.
— od prodaje mesa	504 for. 6	kr.
— arenda za krčmu »Kamenita vrata«	329 for. —	
— prihod od gradskih gostionica	30 for. —	
— pravo proizvodnje piva	34 for. —	
— apoteke	12 for. —	
— klanje sitne stoke	170 for. —	
— arenda lova	33 for. —	
— za mjesto na ciglani od Haidfogla	2 for. —	
— pravo prodavanja soli	81 for. 40	kr.
— godišnji prihod od gradskog kaptola	310 for. 6,2/5	kr.
— dohodak: od žirovine i kupljenja šiške	1.000 for. —	
— za izdavanje građe	200 for. —	
— prihod od kestena	40 for. —	

[100] Profesori požeške gimnazije bili su također franjevci, ali su dobivali plaću iz posebnog fonda (fondus studiorum). Pripremanje učenika za gimnaziju obavljao je profesor I razreda gimnazije, a njega je plaćao grad, umjesto učitelja III razreda osnovne škole koji je izjednačen s prvim razredom gimnazije. Grad je odbio da plaća učitelja jer je snosio troškove profesora koji poučava I razred gimnazije. Konačno je dogovoreno da troškove za učitelja snosi grad, a za profesora školski fond, jer on plaća i ostale profesore. Iz tog fonda samostan franjevaca u Požegi dobiva za uzdržavanje profesora 200 forinti, a profesori honorar po 50 forinti. Dok je grad plaćao profesora I razreda gimnazije, samostan je dobivao 100 forinti, od čega je 30 dobivao profesor. Samostan je smatrao da je to nedovoljno i zatražio povrh toga 10 hvati drva, što grad odbija, prijeteći da će povišenu naknadu radije dati svjetovnom profesoru (seculori professori), ukoliko Provincija ne bi dala profesora, što je i učinila, ali na intervenciju J. Schrotta imenovan je profesor franjevac za III razred osnovne škole s dosadašnjom plaćom s tim da dug nastao neplaćanjem učitelja III razreda osnovne škole bude nadoknađen za godinu dana i da ubuduće plaćanje bude redovito. To je prihvaćeno i spor je bio riješen.

[101] J. Kempf, Požega, 365—366.

[102] Isto.

[103] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1754

— za prut	10 for. —	
— naknada od šumskih šteta	30 for. —	
— dohodak od pečenja cigle i crijepa	120 for. —	
— taksa za primanje u red građana	30 for. —	
— čisti dohodak od vinograda	400 for. —	
— dohodak od točenja kupljenog vina	120 for. —	
— za sijeno	132 for. —	
— prihod od šljivika	50 for. —	
— prihod od zemlje koja se svake godine sije	200 for. —	
— od pašarine	20 for. —	
— od kopanja kamena	12 for. —	kr.
— od vinskog koma	20 for. —	
— za salamu	10 for. —	
— na ime arende zemlje koja se neće sijati	40 for. —	
Na temelju 28 izvora prihoda ukupan prihod je	4.649 for. 52,2/5	kr.

Troškovi grada izraženi su u stavkama, a izgledaju ovako:

— plaće činovnika i službenika	4.262 for. 48	kr.
— mirovine	150 for. 23	kr.
— za tesarsko oruđe	340 for. —	
— za popravljanje putova i mostova	400 for. —	
— za popravljanje zgrada i staja	400 for. —	
— za poboljšanje ekonomskog stanja i redarstvenih prilika	150 for. —	
— kruh za zatvorenike i službenike	80 for. —	
— izdatak za 70 hvati drva (1 hvat = 2 for. i 30 kr.)	175 for.	
— za odijelo pandura i volara	120 for. —	
— troškovi obilaska međa	30 for. —	
— barut za svečanosti	30 for. —	
— za izvanredne troškove	400 for. —	
Ukupni su rashodi	6.538 for. 71	kr.

Rashodi nad prihodima veći su za 1.888 forinti i 48,3/5 krajcara ili 40%, što pokazuje da je ukidanjem kmetstva gradsko vlastelinstvo uvelike smanjilo svoje dohotke, stoga je magistrat bio prisiljen nametnuti nove obaveze bogatim građanima.

Grad uredno plaća kraljevski porez u iznosu od 800 forinti sve do 1827. god.[104] Taj je porez bio velik teret i poslije 1827. grad je pao u sve veći dug. Prihodi koje je dobivao od prava ubiranja daća ni približno nisu mogli podmiriti troškove grada. Grad je prije revolucionarnih godina bio u posebno teškom položaju te je gospodarski razvoj stagnirao. Godine 1840. dugovi su iznosili 7.600 forinti, a tada je oprošten dio duga u iznosu od 2.533 forinte i 20 novčića, a ostalo je morao platiti. Požar je g. 1842. uništio velik dio grada[105] što je uzrokovalo povećanje duga i 1849. iznosio je 11.056 forinti i 40 novčića.[106] Grad se morao zadužiti zbog požara za 24.000 forinti, što je znatno

[104] J. Kempf, Požega, 381.

[105] Požar je buknuo 29. IV u Sudačkoj ulici (danas M. Gupca) i za dva sata grad je tužno izgledao jer je izgorjelo 166 kuća ili oko 39% svih kuća u gradu. Požar je zahvatio središte grada i glavni trg. Izgorjela je gradska vijećnica, franjevački samostan i većina ulica i zgrada zapadno od trga pa i županijska zgrada. U požaru je izgorio i dio gradskog arhiva, knjižnica i arhiv franjevačkog samostana te crkva sv. Roka i sv. Filipa i Jakoba. Materijalna šteta bila je velika zbog čega je grad morao posuditi od Kraljevske komore 12.000 forinti i toliko od udovice Ane Sermage. Grad je dobio i pomoć s raznih strana koja je podijeljena građanima.

[106] J. Kempf, Požega, 381—382.

poremetilo gospodarski razvoj grada. Tome treba dodati i veliku poplavu rijeke Orljave od 26. X 1847.[107] koja je nanijela štetu od 60.000 forinti.[108]

Ukidanjem kmetstva grad je izgubio tlaku i druge prihode koji su mu do tada od vlastelinstva pripadali i činili veći dio sredstava u gradskoj blagajni. Dohodak grada znatno se smanjio, a troškovi su se povećali. Uprava grada nastojala je podmiriti najnužnije troškove. Podmiruje samo putne troškove trojice činovnika gradske blaganje kada vrše polugodišnje ispravke i idu predati novac u županijsku blagajnu (svaki po 70 forinti). Kapetanu grada koji nadgleda šume, puteve, mostove 50 forinti i zastupniku građanstva koji nadgleda također šume, puteve i mostove i čitavo dobro grada 60 forinti. Ukupni godišnji izdaci za dnevnice činovnika iznosili su 250 forinti.[109]

Grad je morao podmiriti vojnu daću koja je za 1848. iznosila 1.400 forinti i 59,4/32 krajcara, te druge bojne potrebe u iznosu od 520 forinti i kraljevsku daću (censum regium) od 80 forinti. Sve te terete u iznosu od 2.720 forinti moraju plaćati stanovnici grada svake godine.[110] Rashodi su mnogo veći od prihoda, što svjedoče podaci prihoda i rashoda gradske blagajne za 1848. godinu.

Na traženje Banskog vijeća poslan je izvještaj u kome se utvrđuje da u bojnoj blagajni grada Požege ima samo 69 forinti i 24,5/8 krajcara i da bojni porez za drugu polovinu godine nije sakupljan.[111]

Financijske teškoće su 1848. bile velike. Gradska blagajna je prazna, stoga grad ne može isplatiti putne troškove u iznosu od 400 forinti dvojici zastupnika grada Požege,[112] koji su upućeni 28. III 1848. u Beč s ostalom deputacijom iz Hrvatske i Slavonije s namjerom da se bore za »municipalna prava« Hrvatske. Grad je zatražio posudbu, a odazvali su se građani Tomo Kraljević i Dragutin Lobbe i posudili su svaki po 200 forinti.[113]

Slaba gradska ekonomija snižavala je gospodarsku sposobnost grada. Teško je bilo održavati ekonomiju »nakon što je rabota spainska zakonito podjednako otpušćena«.[114] Za donošenje prijedloga, kako povećati dohodak grada, bio je imenovan Florijan Filipović (starješina grada), u tome poslu pomagali su mu Vatroslav Heimb — bilježnik, Đuro Juratović — odvjetnik, Antun Mališić — tribun, Dragutin Lobbe — pivar i svilar, Vatroslav Riffer — trgovac, Miroslav Špun — kotarski sudac, Ivan Rusz — zakupnik arende u gradu, Dimitrije Vidović — trgovac, Lovro Grosz, trgovac, Š. Srimacz — brijač, Maksim Kušević — trgovac i Josip Gollub — provizor.[115]

[107] Orljava se iz korita razlila do gradskih ulica, stradalo je mnogo stoke, razorene su 22 kuće i 19 mostova i više ljudi utopilo se. Usjevi na velikoj površini bili su uništeni, voda je nanijela pijesak na plodnu zemlju.

[108] J. Kempf, Spomenica o 30-godišnjici postojanja Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Požegi 1874/75 — 1904/05, Požega 1905, 15.

[109] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1754.

[110] Isto.

[111] Isto, SV-194, br. 1252.

[112] Za članove deputacije imenovani su Josip Matijević i Antun Kovačević.

[113] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 817.

[114] Isto, PR-1848, SV-43, br. 1091.

[115] Isto.

Grad nema sredstava da bi mogao naredbe Josipa Jelačića provoditi u život, stoga o tome obavještava bana »da grad nema novaca za uzdržvanje vojske, da se samo za drugu polovinu godine vojni porez može skupiti«.[116] Od prodaje pšenice i kukuruza[117] dobiveni novac mogao se samo upotrijebiti za obrađivanje varoške ekonomije.[118]

Teškoće u kojima se našla gradska ekonomija nastale su i zbog lošeg upravljanja ekonomijom. Zbog toga je 8. VII 1848. službenicima gradske ekonomije upućena stroga opomena »da nastoje službi svojoj koja im je najveća zadaća (...) sve sile upotrijebiti, jer inače otvoreno očituje ova občina, da u suprotnom slučaju o njihovom odstupanju iz službe shodne korake činiti hoće«.[119]

Odbor koji je imenovan 12. VII da upravlja graskom ekonomijom na temelju odluke Narodne skupštine od 15. VI 1848, a imao je nakon ukidanja robote zadaću da pronađe sredstva i utvrdi kako bi se ekonomija mogla održati, kao tereti ne bi sasvim pali na purgere. Odbor je smatrao »da bi narodna skupština najprije o stanju u kome se dobro nalazi bila izvještena.[120] Podnesen je izvještaj koliko i kakvih dobara grad Požega u svemu posjeduje i predloženo je od odbora 18 zaključaka — točaka koje bi trebale biti realizirane, a u tom slučaju bi »da se nada da će biti sve postignuto, što građanstvo željno očekuje«.[121] Zaključci na temelju kojih treba oživiti rad gradske ekonomije donijeti su 20. VII 1848. s namjerom za uspješno izdržavanje gradskog dobra.[122]

Grad je posjedovao velike površine hrastove šume koju je davao u najam i tako ostvarivao dio prihoda. Jedan od značajnih zakupnika bio je Blaž Blažičević koji je dobio 18. IX 1848. na dražbi šumu Jagodnjak.[123] Za unajmljenu šumu platio je 126 forinti i 30 krajcara. Svinje u branjevini mogu ostati do 20. III 1849, ali od 1. II 1849, mogu slobodno u toj šumi pasti i krave purgara i stanovnika grada. Drvarina je dopuštena samo za ono drveće koje leži na zemlji i koje nije plodno. Ukoliko bi zakupnik sjekao plodno drveće ili učinio neki drugi kvar, kvar bi morao nadoknaditi prema procjeni. Ako bi se u branjevini zatekla marva od bivših kmetova gradskog vlastelinstva, morali bi platiti vlasnici za svako rogato marvinče 5 krajcara, a za koze i svinje po 10 krajcara. Dvostruko će platiti ako bi neka strana stoka bila uhvaćena. Za branjevinu je određen čuvar čija je plaća iznosila 1/3 od prikupljenih sredstava naplaćenih od prekršitelja.[124]

[116] Isto, br. 1096.

[117] Pšenica je prodavana po cijeni za jedan mjer (mir) 5 forinti i 30 krajcara ili 5 forinti i 48 krajcara. Kukuruz u klipu teško se prodavao.

[118] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1233.

[119] Isto, zapisnik sjednice od 8. VII 1848.

[120] Isto, S-1848, SV-194, br. 1294/2 od 12. VII 1848.

[121] Isto.

[122] Isto, br. 1294/2 od 20. VII 1848.

[123] Ta šuma započinje kod pravoslavnog groblja putem do Jankovićeva jarka, odavde putem do Sićaravice, potom drškovačkim putem do Sokolovca i vinograda Goluba, a potom dalje prema pravoslavnom groblju. U najam su dani i kestenici Jagodnjaka i Drškovaca.

[124] HAP, MGP, S-1848, SV-194, od 18. IX 1848.

Popis redovitog kraljevskog poreza (štibre) građana i ostalih stanovnika grada Požege iznosio je za godinu 1847/48. 2.053 forinte i 30,6/8 krajcara, a za 1848/49. 2.067 forinti i 40 krajcara.[125]

Ukidanje feudalnih odnosa smanjilo je prihode grada, jer su kmetovi oslobođeni davanja. Osim toga loše gospodarenje gradskom ekonomijom još više pogoršava stanje. Prihodi od arendirane šume Jagodnjak bili su vrlo mali, kao i zakupnina malte koja nije redovito ubirana. Gradska blagajna na početku 1848. savim je prazna, a dugovanja grada postaju sve veća. U gradu cvate nedopuštena trgovina koju uglavnom obavljaju Židovi, a obrtnički proizvodi sve češće nailaze na konkurenciju jefitinijih proizvoda koji su uvezeni. Javljaju se obrtnici koji proizvode i prodaju robu mimo cehovskih organizacija, što stvara brojne sukobe i zloupotrebe. Manufakturna proizvodnja je tek u povojima, a očituje su u proizvodnji piva i svilogojstvu. Ako tome dodamo prirodne nepogode i požar 1842, možemo zaključiti da je grad Požega bio u teškom gospodarskom položaju na početku revolucionarnih zbivanja 1848. godine.

Prihodi od ekonomije grada, šuma, maltarine i drugih izvora nisu mogli podmiriti rashode, stoga je dio rashoda pao na teret građana, što pogoršava njihov socijalni položaj i stvara nezadovoljstvo. Grad neće moći izdvajati sredstva za popravljanje putova i mostova, održavanje gospodarskih i drugih zgrada te za održavanje čistoće i reda u gradu. Ukupni prihod grada manji je za 161 forintu od potrebnih sredstava za plaće činovnika. Očito je da grad s tako malim sredstvima nije mogao pokriti ostale rashode, stoga je magistrat bio prisiljen da sredstva za redovne rashode prikuplja raspoređivanjem dodatnog poreza na građane. Svaki novi teret građani su sa nezadovoljstvom primali, a 1848. izvanrednih nameta je sve više zbog revolucionarnih zbivanja u Hrvatskoj i Slavoniji. Povećane su potrebe za izdržavanje vojske i Narodne straže, kako u novcu tako i u naturalijama. Zato je magistrat skupljao i dobrovoljne priloge u novcu i proizvodima, što je upotrebljavao za obranu domovine.

Grad je bio dužan namiriti 1848. i dugovanje poreza za 1847. u porcijama za kasarnu u Pleternici. Dug je iznosio za razdoblje od 1. IX 1847. do 18. III 1848. 1.556 porcija zobi, 11.237 sijena i 14,4 hvati drva.[126] Tome treba dodati izdržavanje dobrovoljaca akademičke čote (50 momaka) upućene iz Zagreba u Požegu kako bi osigurale mir i sigurnost da bi se prijeki sud u nuždi mogao upotrijebiti. U izdržavanje pripada osiguravanje stana i hrane te plaće. Zbog teškog financijskog stanja grad je odbio prihvaćanje i izdržavanje spomenute čete, ističući da četa nije potrebna jer u gradu vlada red i mir. U zaključku je navedeno: »(...) oružana moć, koja sa 50 momakah dobrovoljacah od priašnje Akademičke čete u ovaj grad putuje obustaviti i odovuda odvratiti, te toga radi svako neobično postupanje koje bi moglo zle posledice u ovaj mirni grad privesti, ukinuti (...)«.[127] Građani Požege misle da im ne treba upućena četa i da je ona više potrebna županiji, stoga treba da troško-

[125] Isto, SV-195, br. 1679.

[126] Isto, SV-192, br. 675.

[127] Isto, PR-1848, SV-43, br. 1254.

ve snosi požeška županija.[128] Razlozi grada Požege nisu prihvaćeni od državnog odbora koji je 30. VI 1848. obavijestio magistrat da je četa dobrovoljaca poslana u Požegu radi »vežbanja u oružju prostoga puka«, zato »ozbiljno poziva i opominje grad da (...) naredbu odbora treba bez odgode izvršiti« i poslanu četu primiti.[129] Požega je morala dobrovoljačku četu primiti i osigurati joj potreban smještaj i sredstva, a uz to je magistrat bio ukoren i zatraženo je da se ima podvrgnuti naredbama banskog povjerenika Josipa Bunjika. Magistrat je tu naredbu primio bez pogovora i ispričao se za svoj prijašnji stav. Upravi grada ostalo je da naredbe provede u život, a teret su snosili građani. To najbolje potvrđuje i raspoređivanje izvanrednog poreza, prema odluci Hrvatskog sabora u iznosu od 1.000 forinti[130] zbog izvanrednih prilika za troškove obrane domovine. Stanovnici grada podijeljeni su u šest odsjeka i poimenično navedeni po odsjecima s naznakom iznosa koji moraju platiti te koji građani kojem odsjeku pripadaju.[131]

Odsjek	Broj građana	Forinti u srebru po građaninu	Svega forinti u srebru	%
Prvi	7	30 for.	240 for.	24,04
Drugi	11	20 for.	220 for.	22,04
Treći	41	6 for.	246 for.	24,54
Četvrti	92	2 for. 30 kr.	211 for. 60 kr.	21,24
Peti	108	— 40 kr.	43 for. 20 kr.	4,32
Šesti	182	— 20 kr.	36 for. 40 kr.	3,82
Svega	441	—	998 for.	100,00

Od plaćanja su izuzeti: udovice, siromašni i opterećeni stanovnici koji nikako taj doprinos ne bi mogli dati. Najbogatiji građanin Nijemac Wencel Rittig mlinar član I. njemačkog ceha platit će dvostruku svotu, tj. 60 forinti, i to od kuće gdje stanuje i mlina 30 foriniti, a od drugog mlina koji je u dobrom stanju još 30 forinti.[132] Gradsko vijeće je zaključilo da ukupno treba skupiti 1.063 forinte i 40 krajcara srebra. Ako se to ne ostvari, tada će se iznos namiriti »slobodnim darovima«.

U tom je slučaju primijenjeno progresivno oporezivanje na imovinu građana, što se razabire iz šest odsjeka oporezovanih građana. U prvi odsjek svrstano je sedam najbogatijih građana,[133] a u drugi 11 bogatih građana koji

[128] Isto.

[129] Isto, br. 1284.

[130] Isto, S-1848, SV-194, br. 1289/2.

[131] Isto, br. 1380.

[132] Isto.

[133] Nikola Kušević — trgovac; Dragutin Lobbe — pivar, svilar; Josip Prikelmajer (stariji) — mlinar; Vatroslav Riffer — trgovac, Mojsije Rosenberg — trgovac, S. Rosenberg — trgovac, Wencel Rittig — trgovac (plaća 60 forinti).

su pretežno trgovci i mlinari.[134] Njihova obaveza iznosi 460 forinti ili 46,09% ukupno razrezanog poreza. Ostala 423 građana raspoređena su od trećeg do šestog odsjeka i plaćaju iznos od 537 forinti i 20 krajcara ili 53,91% od ukupnog raspisanog iznosa. Podaci pokazuju da je izvanredni porez raspoređen na 441 građanina ili 21,83% građana, a nije oporezovano 1.579 građana ili 78,17%, što potvrđuje da je veliki broj građana slabog socijalnog stanja i da ne može da plati i najmanji iznos od 20 krajcara. Uočljivo je da u gradu ima samo 18 imućnih građana koji čine svega 4,08% oporezovanih građana za razliku od ostalih 423 građana koji čine 95,92% oporezivanih građana. Građani prvog odsjeka bogatiji su za 1/3 od drugog, pet puta od trećega, petnaestog puta od četvrtoga, 45 puta od petoga i 90 puta od šestoga odsjeka. Samo jedan građanin je oporezovan sa 60 forinti. Ekonomsko stanje požeškog građanstva pokazuje gospodarsku razvijenost Požege u kojoj dominira obrt i trgovina. Iz popisa oporezovanih vidimo da je samo jedan činovnik, i to sudac Tomo Kraljević, uključen među bogatije građane koji su morali platiti 30 ili 20 forinti srebra kao izvanredni porez. Jedanaest građana prvog i drugog odsjeka pripadaju trgovačkom sloju, a petorica su mlinari, jedan posjeduje manufakturu svile i bavi se proizvodnjom piva.[135]

Građani Požege morali su izdržavati dijelom vojsku smještenu u kasarnama požeške županije. Potrebe su 1848. postale veće, stoga je grad u narednoj 1849/50. godini morao platiti više. Kretanje troškova bojne blagajne grada Požege u vremenskom razdoblju od 1842/43. do 1849/50. godine možemo pratiti u ovim podacima.[136]

Godina	Forinti	Krajcara
1842—43.	1.618	53,4/32
1843—44.	1.607	33,4/32
1844—45.	1.669	59,4/32
1845—46.	1.669	59,4/32
1846—47.	1.669	59,4/32
1947—48.[137]	8.900	46,18/32
1848—49.	—	—
1849—50.	2.053	59,20/32

[134] Joco Konjević — trgovac, Stevo Kušević — trgovac, Tomo Kraljević — sudac, Maksim Kušević — trgovac, Pavao Kušević — trgovac, Leopold Ožanić — mlinar, Nikola Poffuky — mlinar, Julije Prešić — mlinar, Karlo Rittig — mlinar, Jozo Tubić — trgovac i Ivan Vuković — trgovac.

[135] Svilarstvom i pivarvstom bavio se Dragutin Lobbe.

[136] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1252/1-b.

[137] Grad nije mogao podmiriti troškove za žito, zob, sijeno i drvo koje je morao dati za porebe pleterničke vojarne u vremenu od 1. IX 1847. do 18. III 1848. u iznosu od 700 forinti i 29,18/32 krajcara. Iznos za 1847/48. godinu bio je 1.590 forinti i 86,4/32 krajcara, nešto niže nego u prethodnih pet godina.

Bojna blagajna grada planirala je mnogo veće troškove za g. 1849/50, zacijelo poučena iskustvom iz g. 1848/49. kada su troškovi vjerojatno povećani u usporedbi s prijašnjom godinom za koju nema točnih podataka. Što je ulazilo u vojne obaveze grada vidi se iz planiranih troškova za 1849/50. godinu.[138]

Ekonomsko stanje građana Požege bilo je loše i svega oko 2,92% građana moglo je živjeti bez oskudice. Većina građana jedva je osiguravala životni minimum. Među njima je bilo gradske sirotinje i prosjaka. Tom sloju pripada oko 1.579 građana ili 78,16% stanovnika grada Požege. Između ta dva sloja postoji sloj građana koji uspijevaju priskrbiti sredstva za život, a takvih je oko 382 ili 18,91%. Stagniranje grada Požege u gospodarskom razvoju u prvoj polovini 19. st. uvjetovano je usitnjenom obrtničkom proizvodnjom i nedovoljno razvijenom trgovinom i tek početcima razvoja manufakture. Nakon sloma feudalnih odnosa sve terete magistrat je prebacio na proizvodni dio građanstva.

[138] Troškovi koje je grad morao snositi za vojničke potrebe:

»Bojne porcije nametnute gradu	1 400 for.	59,4/32 kr.
u ime prinosa za sakupljanje vozaka	24 for.	— 4/32 kr.
za plaće časnika	129 for.	— 4/32 kr.
za iste troškove na blag. spadajuće	140 for.	— 4/32 kr.
za popravljanje kasarne i voj. staja	20 for.	— 4/32 kr.
za oruđe pisarsko	10 for.	— 4/32 kr.
za oprskbljivanje vojske i kvartira		
— dodaci u ime pomanjkanja otpuščanja daća	20 for.«	

(HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1252/1).

IV. Zbivanja u požeškoj županiji od ožujka do svibnja 1848.

1. PRVE REAKCIJE U POŽEGI NA REVOLUCIONARNE PROMJENE

Požeška županija je ispred ostalih slavonskih županija po prihvaćanju narodnog pokreta. Kretanje je počelo u opredjeljenju za narodni jezik. Pitanje jezika je nedvosmisleno pokazalo da su grad Požega i njegova uprava, te uprava požeške županije zahijetavale cjelokupnost hrvatskih zemalja, uvele i štitile narodni jezik, interes plemstva, a prvenstveno građanstva — inteligencije.

Pitanje jezika osobito se zaoštrava krajem 1847. i početkom 1848, što pokreće i druga pitanja koja postaju uzrok sukoba s Mađarskom. Hrvatski staleški sabor koji se satao 18. listopada 1847. odlučno je stao u obranu narodnog jezika. Sabor je zaključio (32. X 1847) da narodni jezik postane službeni i da preuzme onu ulogu koju je do sada imao latinski jezik.[1] Za zajednički sabor u Požunu izabrani su zastupnici: Herman Bužan, Metel Ožegović i Josip Bunjik, zastupnik požeške županije. Imali su zadatak da u Požunu ne dopuste »uvođenje mađarskog jezika kao nastavnog u gimnazije i akademiju ovih kraljevina jer staleži i redovi žele da se u Hrvatskoj uvede kao nastavni jezik naš narodni jezik«.[2]

Skupština grada, 29. prosinca 1847, donijela je ove zaključke: svaki član može se umjesto latinskim služiti narodnim jezikom, zapisnici će se pisati narodnim jezikom, gradski će činovnici podnositi izvještaje na narodnom jeziku, gradski zastupnik u Požunu Svetozar Kušević mora pisati svoje izvještaje gradu na narodnom jeziku, a poslovanje magistrata vodit će na latinskom jeziku dok kralj ne potvrdi zaključak Hrvatskog sabora od 23. listopada 1847. o uvođenju narodnog jezika umjesto latinskog.[3]

Na saboru u Požunu 7. I 1848. zaključeno je da se »... županijama požeškoj, virovitičkoj i srijemskoj« ostavlja u domaćoj upotrebi »još samo šest godina latinski jezik, računajući od razlaza ovoga sabora«.[4] Odlučeno je da

[1] F. Šišić, n. dj., 415.
[2] Isto.
[3] J. Kempf, Požega, 264.
[4] F. Šišić, n. dj., 416.

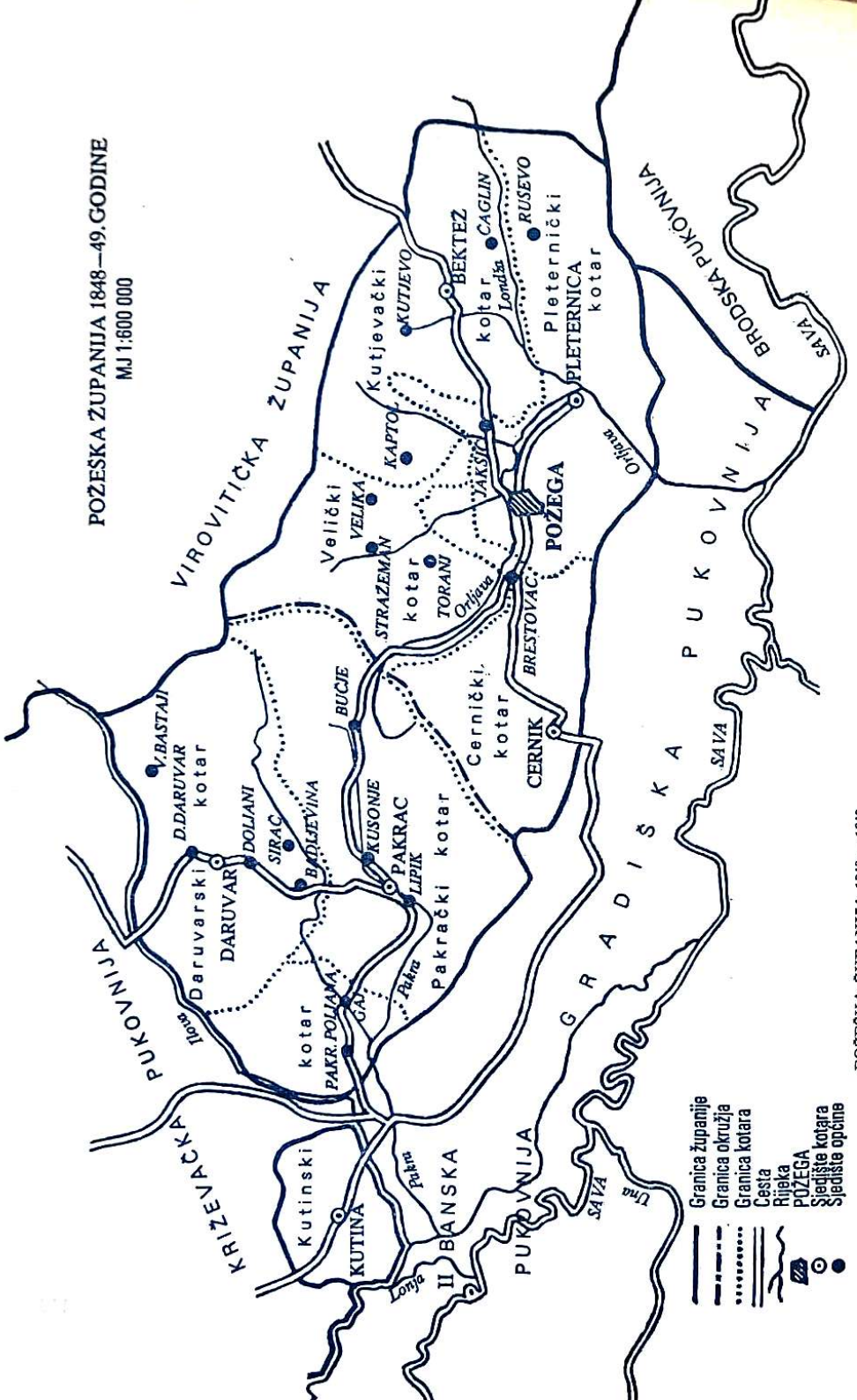

POŽEŠKA ŽUPANIJA 1848 — 1849.

se službeno dopisivanje Slavonije i Hrvatske s Ugarskom može obavljati samo na mađarskom jeziku, dok se samo za domaću upotrebu može upotrebljavati latinski jezik, što je bilo u suprotnosti sa zaključcima Hrvatsog sabora. Osim toga, zaključeno je da se mađarski jezik obavezno uči u svim školama.[5]

Nametanje mađarskog jezika kao obaveznog u javnom životu Hrvatske i Slavonije potvrđuje ekspanzionističke namjere Mađarske prema našim krajevima, unatoč protivljenju hrvatskih zastupnika.

Na Požunskom saboru istaknuli su se zastupnici grada Požege[6] i požeške županije[7] braneći narodni jezik i državnopravni položaj Hrvatske. Gradska skupština proglasila je zbog toga hrvatske zastupnike[8] 24. veljače 1848. počasnim građanima, a omladina je te večeri u njihovu čast priredila bakljadu na gradskim ulicama.[9]

Namjera Požunskog sabora da onemogući upotrebu hrvatskog jezika u javnom životu, dovodi do otpora u hrvatskim i slavonskim županijama.

Hrvatske županije nastoje uspostaviti što prisnije odnose s Požegom i požeškom županijom kao bi onemogućile nastojanja sabora u Požunu da im ime i jezik narodni uništi. Vijeće križevačke županije poziva grad Požegu »... da domorodne želje naše od strane svoje krepko podupirati izvoli«.[10] Sličan zahtjev uputila je i izborna zagrebačka općina, 22. veljače 1848, »... da hrvatski jezik u sve domaće poslove« te za odnose s višim vlastima i inostranim oblastima »odmah uvede«.[11] Nalažu da se svi protokoli juridički, politički, ekonomski i dr. »... isključivo u hrvatskom jeziku peljaju i pišu«, a latinski jezik da se upotrebljava u ovim slučajevima: »... u representaciah, informaciah, belaciah formalnih pravdah, računah, koji se višjim mjestu podlažu, kao i u korespodenciah s Ugarskimi i inostranimi oblastimi ovdašnjom fortificatiom i festung-komandom upotrebljuju«.[12]

Izvanredna skupština požeške županije održana 3. veljače 1848. pokazala je raspoloženje uprave županije. Očituje se želja za otvorenim suprostavljanjem nastojanjima Mađara. Svoja mišljenja iznosili su na hrvatsksom jeziku, što prije nisu činili, nije bio običaj. Prvi su govorili Vatroslav Peičić[13] i

[5] Isto.

[6] Svetozar Kušević, koji je zbog pozitivnog držanja proglašen počasnim građaninom grada Požege.

[7] Grof Julije Janković, Skender pl. Farkaš, pravnik u službi požeške županije i Josip Bunjik, koji je bio ujedno i zastupnik cijele kraljevine, uz Metela Ožegovića (1814 — 1890) koji je političar, ilirac, osnivač prve narodne čitaonice u Varaždinu, a 1848. čovjek povjerenja bečke vlade.

[8] Metel Ožegović i Herman Bužan (1800 — 1862), političar, ilirac i obavlja odgovorne dužnosti u zagrebačkoj županiji, 1848. bio je predsjednik Povjerenstva za ukidanje kmetstva.

[9] Novine d.—h.—sl., 11. III 1848. br. 21.

[10] HAP, MGP, S-1848, SV-190, br. 369.

[11] Isto, br. 419 i 420.

[12] Isto, br. 420

[13] Vatroslav Peičić, prvi podžupan govori narodnim jezikom i poziva »neka složno i u čistom rodoljubom duhu, kao verni sinovi domovine, nastoje odbijati udarce našoj domovini namjenjene« (Narodne novine d. — h. — sl., 7. III 1848, br. 20).

Miroslav Kraljević[14] i u svojim izlaganjima protivili se nastojanjima Mađara. Tom prilikom je prihvaćena predstavka kralju u kojoj narodnjaci požeške županije zahtijevaju da se ne potvrdi zakon kojim se namjerava »... u Slavonii posle šest godinah magjarski jezik uvesti i da se dostoi što prie sanctionirati statut našeg sabora kojim se naš materinski jezik na čast diplomatičkog uzvisuje«.[15] Dane su i upute zastupnicima požeške županije kako treba da se u Saboru drže ako bi se povela rasprava ponovno o uvođenju mađarskog jezika u Slavoniji. Za očuvanje prava Hrvatske i Slavonije ima »... ova županija sva zakonita srědstva upotrěbiti za obranu svoje narodnosti i municipalnosti«.[16] Zastupnici nisu samo upozoreni da se bore za narodni jezik, nego da se bore za ujedinjenje hrvatskih zemalja, pa su zastupnici požeške županije bili obvezni da u Saboru »... imenu Slavonie uvěk pripoje i ime Hrvatske«, te da traže od drugih poslanika da »... oni s imenom Hervatske uvěk skopčaju i ime Slavonie«.[17]

Treba istaknuti da su požeška županija i grad Požega prvi od svih županija i gradova prišli borbi za nacionalna prava i već sredinom ožujka 1848. spremno i jedinstveno opredijeljeni dočekali revolucionarna zbivanja u Monarhiji.

Razdoblje od 1815. do 1848. je doba mirnih odnosa među velikim silama. To je razdoblje Svete alijanse koje završava revolucijom 1848. U to vrijeme u čitavoj srednjoj Evropi postavlja se pitanje feudalnog poretka koji smeta daljnjem razvoju. Kmet u većini evropskih zemalja nije potpuno slobodan jer obrađuje tuđu zemlju uz napolicu i vezan je za posjednika nizom obaveza osobne prirode. Zbog toga gibanja u Austriji 1848—1849. ne mogu imati isto značenje kao i u Francuskoj. Njihovo značenje u Austriji je u rješavanju pitanja seljaka. Uklanjanjem feudalizma, uklanjaju se sve smetnje da mali i srednji seljak postane vlasnik zemlje koju obrađuje. To je bilo socijalno i klasno pitanje, premda se ono tada iskazuje kao seljačko pitanje koje je povezano u Austriji s nacionalnim pitanjem, što nije slučaj s Francuskom i Engleskom gdje nacionalno pitanje ne postoji. Podjednako su značajni gospodarski i politički razlozi koji uvjetuju zbivanja u austrijsskim zemljama, posebno u Hrvatskoj i Vojvodini. Međutim, oni slojevi koji rješavaju nacionalno pitanje po pravilu nemaju sluha za seljačko pitanje. Zbog toga seljaštvo nije ušlo u nacionalnu borbu, bilo je pasivno, a ponekad i protiv narodnjaka.

Revolucija u Evropi 1848. nema isti karakter u svim zemljama, ali jedna revolucija je izazvana drugom. Počela je 12. I 1848. u Palermu na Siciliji, a 10. II proglašen je Ustav za Napuljsko kraljevstvo. Revolucija u Parizu 22. II 1848. ima izrazito socijalni karakter. Omogućuje sudjelovanje u vlasti svih imućnijih društvenih slojeva stvarajući buržoasku republiku. Pobjeda revolucije u Parizu odjeknula je prvo u južnonjemačkim državama, tj. južno od Maine 27. II 1848. Zadaća te revolucije je ujedinjenje njemačkih zemalja,

[14] Miroslav Kraljević, podbilježnik, govori narodnim jezikom i upozorio je »... na sve nepravedne navale Magjarah, kako su naumili s povredom naših municipalnih prava i s utamanjenjem naše narodnosti pretvoriti nas u tuđince u vlastitoj domovini ...« (Novine d. — h. — sl. 7. III 1848. br. 20).

[15] Novine d. —h. — sl., 7. III 1848, br. 20.

[16] Isto.

[17] Isto.

uništenje ostataka feudalizma. Težnja za stvaranjem jedinstvene državne zajednice dokazuje da je u znatnom zaostatku za razvojem Francuske i Engleske.

Revolucija u Beču 13. III 1848. dovela je do ostavke Metternicha i uklanjanje njegovog policijskog i reakcionarnog apsolutizma, a 15. III 1848. obećan je austrijskim narodima ustav, što se odnosilo i na Ugarsku i Hrvatsku.[18] Revolucija u Njemačkoj poslije 18. III 1848. proširila se i na Prusku. Istodobno revolucionarni pokret zahvaća Apeninski poluotok, Milano i Veneciju.

Pad Metternichova režima najjače je odjeknuo u Ugarskoj jer je staleški sabor koji zasjeda 1847—1848. donio niz značajnih odluka. Odlučeno je da se mjesto staleškog sabora stvori narodno predstavništvo, narodna vojska, nezavisno ministarstvo, ukine cenzura, izjednače svi staleži u pravima i obavezama, ukine kmetstvo, urbar i desetina.[19]

Revolucionarne događaje uspješno koristi Ugarska, koja želi biti nezavisna, i da je samo kraljeva osoba povezuje s Austrijom. Pod dojmom vijesti iz Pariza Lájos Kossuth osniva program mađarske revolucije. Austrija mora unutrašnju strukturu prilagoditi Ugarskoj u čemu se očituje liberalan stav u odnosu prema Austriji, a konzervativan u odnosu prema ostalim narodima u Austriji, jer ne želi da ostali narodi ostvare pravo na nezavisan nacionalni život. Kossuth je 3. III zatražio od kralja da provede reforme s obzirom na upravu i politiku, što je ispunjeno tek 15. II donošenjem Ustava.

Među zahtjevima mađarskog ministarstva upućenim kralju, najvažnije je zahtjev da se seljaci uz naknadu oslobode od urbarskih dužnosti, čime bi se zadovoljili interesi seljaštva i plemstva jer je nastupilo vrijeme kada plemstvo treba da dijeli politička prava s narodom. Već 15. III odlučeno je u Pešti da i plemići plaćaju porez i da sve terete dijele sa seljaštvom, što treba da dovede do prestanka svih urbarskih prava i dužnosti uz naknadu od države. Upravo tada započinje revolucija u Pešti (15.III), a 17. III grof Batthyány imenovan je ugarskim ministrom predsjednikom. Možemo zaključiti da je događajima u Beču, 13. III, prethodila složenost društvenih odnosa u Monarhiji.

U Zagrebu se prve vijesti o bečkim događajima javljaju 15. i 16. III, nakon čega Lj. Gaj putuje u Graz, a već 21. III uputio je grad Zagreb poziv dalmatinskim oblastima za sjedinjenje. Redakcija »Narodnih zahtijevanja« izvršena je 24. III, a dan kasnije održana je »Velika narodna skupština« u Zagrebu na kojoj je primljen prijedlog »Narodnih zahtijevanja«.

Program hrvatskog pokreta 1848. izraženn u »Narodnim zahtijevanjima« nedvosmisleno je pokazao spremnost narodnjaka da ostvare samostalnost Hrvatske, ostavljajući još uvijek mogućnost dogovaranja s Ugarskom. Takav stav zadržan je i nakon 19. IV kada je ban prekinuo sve odnose s novim mađarskim ministarstvom dok se ne sastane Hrvatski sabor koji jedini ima pravo da zauzme stav prema nastalim promjenama u Ugarskoj. Narodnjaci su bili spremni da i dalje na ravnopravnoj osnovi budu u zajednici s Ugarskom.[20]

[18] Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, MH, Zagreb 1962 417—418 (Priredio Jaroslav Šidak).

[19] Isto, 418.

[20] J. Šidak, Studije, 16.

Svetozar Kušević u pismu iz Požuna magistratu grada Požege (14. III 1848) iznosi svoje mišljenje o stanju na Požunskom saboru o nametanju mađarskog jezika. Smatra da se bez velike opasnosti »... protusloviti mogućno nije, jer pala je za sada moć ona, na koju smo odupirali, i za to se je nadati da će stvar naša pri svoj žertvi našoj pasti, (...) mi se u svima okolnostima nadati možemo, da ako magjarski duh svuda prodre, da će javno gaziti narodnost našu i da će se truditi nas uničtožiti, ali nam ostaje jedina nada, da ni ta sila neće kreposti naše iscerpsti, nego da će nas baš to probuditi da se što bliže jedan drugomu približimo i narodnost našu od napadanja čuvamo«.[21] S. Kušević iznoseći svoje mišljenje o jeziku, položaju i perspektivi Hrvatske prema Ugarskoj, gaji nadu samo u jedinstvu naroda, jer Austrija nije kadra suprostaviti se revolucionarnim događajima u Ugarskoj.

S. Kušević ističe svoju nemogućnost u rada sabora u Požunu, obuzela ga je malodušnost, te moli grad Požegu da ga što prije oslobodi poslaničke dužnosti, jer uz najbolju volju tu službu neće moći obavljati.[22]

O događajima koji su se zbili u ožujku u Ugarskoj, saznaju Požežani iz izvještaja Svetozara Kuševića sa zajedničkog Ugarsko-hrvatskog sabora. Sačuvano je više izvještaja koje je poslao u vremenu od 21. II do 23. III 1848. god.[23] U izvještaju od 15. III Kušević javlja da je zaključeno na prijedlog L. Kossutha »(...) da u buduće plemići s pukom sve terete dijeliti imadu, tj. da primaju porez domaći i vojnički koje svi poslanici i bez naputka svojih posilatelja primiše«.[24] Kuševićeva nastojanja u Požunu bila su usmjerena na registriranje događaja, a potom izražava svoju opredijeljenost za društvene promjene u kojima bi bili zadovoljeni interesi građanstva. Shvatio je pozitivnost promjena koje nadolaze, ali nije želio istodobno provođenje socijalne revolucije, dapače on se nje boji, jer nije mogao predvidjeti rezultate revolucionarnih promjena koje su zahvatile Ugarsku. Između ostaloga, on piše: »Daj bože da ovi važni događaji i za nas što dobra donesu, jer dosta smo mi građani zaboravljeni bili. Kakovih će posljedica sve ovo imati propustiti neću i u svoje vrijeme ću javiti Magistratu«.[25]

Kušević je zabrinut za Monarhiju, a zabrinutost proizilazi iz općih revolucionarnih gibanja u Evropi za koje kaže: »(...) bog zna kakav će imati kraj, jer tko bi misliti mogao da će se Austrija tako friško odvažiti kroz pobunu tražeći konstituciju, ali to je vreme ono u kome čine satovi što nisu bile kadre godine.«[26]

[21] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 797.

[22] Isto. S. Kušević podnosi 29. veljače 1848. ostavku na zastupničko mjesto gradu Požegi i za svoga zamjenika predlaže Josipa Britveca, pravnika iz Požuna. Kao razlog ostavci navodi zauzetost poslovima podbilježničkim u Konzistoriju pakračkom, tj. pravoslavnom. Tu ostavku povukao je 24. ožujka 1848. tražeći da i dalje ostane zastupnik grada Požege. Nije pobliže obrazložio razloge za takav obrat. Magistrat mu odaje priznanje za rad i imenuje ga počasnim građaninom, a imenovanje novog poslanika Josipa Britveca ukida. Što je utjecalo na promjenu Kuševićeva stava, ne može se ustanoviti na temelju dosad poznatih izvora. Zacijelo su događaji u Zagrebu, 25. III 1848, za Kuševića mnogo značili u njegovoj političkoj opredijeljenosti.

[23] HAP, MGP, S-1848, SV-191, br. 478. i 678; SV-192, br. 797. Ostali Kuševićevi izvještaji iz Požuna datirani su: 21. II, 29. II, 14. III, 15. III, 23. III, 24. III 1848. HAP, MGP, S-1848, SV-191, br. 478, 571, 678; SV-192, br. 797; PR-1848, SV-43, br. 825 i 826.

[24] Isto, br. 797.

[25] Isto.

[26] Isto, br. 797, pismo od 14. ožujka.

Već u Kuševićevim izvještajima od 14. i 15. ožujka možemo uočiti bitne događaje koji su se zbili u Požunu. Tako 14. ožujka piše o atmosferi koja je vladala u Saboru zbog vijesti koje su došle iz Beča »da je Beč u bunovnom stanju da je Metternich od službe silom udaljen (...) kakvom vikom bijahu ova sva od nebrojeni slušaoca praćena može si čovjek predstaviti«.[27] Opisuje atmosferu i buru oduševljenja koja je nastala u Požunu. Začuđen je brzinom kojom se odvijaju događaji i kojom nestaje stari poredak.

U svojim dojmovima o revolucionarnim događajima u Beču i o djelovanju L. Kossutha, Kušević je redovno upozoravao upravu grada Požege da bude budna jer revolucija nije odveć daleko. Vijesti koje su stizale iz Zagreba na to su također upozoravale. Gradsko zastupstvo budno je motrilo na stanje u Požegi i na sjednici 29. ožujka utvrdilo je da mir »... ni najmanje okrnjen nije« i kada se budu držale zajedničke sjednice »svatko će moći unutra doći«.[28] Prihvaćen je prijedlog trgovca Vatroslava Riffera da bi se magistratske sjednice također »... kod otvorenih vratah držale«, te zajednički prijedlog »... neka se sve od sada u narodnom jeziku obavlja«, stoga je zaključeno »da od ovoga časa kako unutarnji tako i vanjski poslovi iste representacie na nj. veličanstvo, ministerium i dicasteria imaju se u našem jeziku voditi s jednom rječju od danas (29. III — F.P.) neima više u obavljanju občinskih ovoga grada poslovah drugog nego narodnog ilirskog jezika«.[29]

Batthyányev dopis od 13. ožujka o oprostu podanika robote i drugih davanja proglašen je tek na sjednici magistrata grada Požege, 29. ožujka 1848, bez komentara prisutnih. Također je unijet i u zapisnik.[30] Razlog šutnji možemo samo naslućivati. Županija još nije zauzela svoj stav, a njeno sjedište je u Požegi, osim toga 25. ožujka je grad Požega izabrao svoje zastupnike koji treba da brane »Zahtěvanja naroda« koja su u suprotnosti s mađarskim interesima. Magistrat grada nije bio spreman da podanike na svom području oslobodi obaveza jer bi se i sam odrekao tako nužnih prihoda, ali se tome nije otvoreno ni suprostavio. Zato je privremeno bez komentara ostao tako značajan događaj — ukidanje kmetstva. Grad Požega je oskudijevao u sredstvima, što potvrđuje i posudba novca za poslanike koji su određeni da putuju u Beč. Naređeno je da se posuđeni novac što prije vrati, te se zahtijeva da se isti što prije od puka utjera.[31] Taj zaključak pokazuje da magistrat grada Požege nije shvatio brojne teškoće koje su nastale s revolucionarnim zbivanjima u Austrijskom Carstvu. Trebalo je spasiti interese plemića, činovnika, trgovaca i bogatih građana. Uprava grada u tom trenutku i ne pomišlja na demokratizaciju društvenih odnosa i nije shvatila dubinu društvenih promjena koje su istaknute u »Zahtěvanjima naroda«. Samo nekoliko dana kasnije situacija će biti jasnija, stoga će i magistrat drukčije odlučiti. U početku nesigurna reakcija, a potom ubrzo dolaze do izražaja različiti interesi: bogatijeg građanstva, plemstva i seljaštva.

[27] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 797.

[28] Novine d. — h. — sl., 6. IV 1848, br. 31.

[29] Isto.

[30] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 824.

[31] Isto, br. 817.

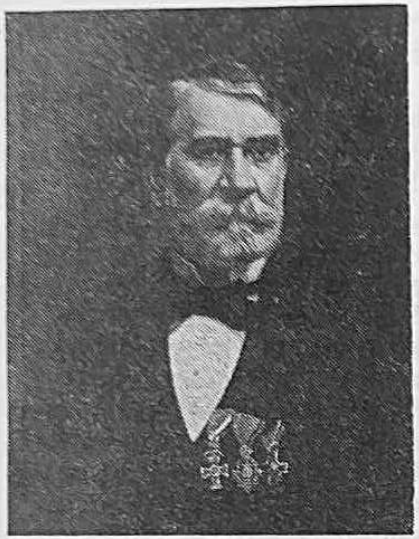

SVETOZAR KUŠEVIĆ (1823 — 1911), ISTAKNUTI PRAVNIK I POLITIČAR I ZASTUPNIK GRADA POŽEGE U HRVATSKOM SABORU 1848. G. DJELUJE U BANSKOJ KONFERENCIJI, PUTUJE U INNSBRUCK I AKTIVNI JE ČLAN VIŠE ODBORA, A ZASTUPA I PRAVOSLAVNO STANOVNIŠTO PAKRAČKE EPARHIJE.

Grad Požega i požeška županija za sve vrijeme revolucionarnih zbivanja 1848/49. dosljedno će i uporno braniti interese Hrvatske i Slavonije nasuprot mađarskoj vladi onako kako to bude želio ban J. Jelačić i Hrvatski sabor. Zašto je to tako? Požeška županija nije imala među vlastelinstvima takvih koji bi 1848. snažnije utjecali na upravno-političko kretanje u požeškoj županiji u pravcu njenog opredjeljenja za interese mađarskog zemljišnog posjeda. Samo je J. Janković dosta suzdržan, ali se ni on nije otvoreno izjasnio za mađarsku vladu. Kada nije stekao pristaša u upravi grada i požeškoj županiji, povukao se iz političkog života, držeći se pasivno, ali prateći zbivanja kako u Hrvatskoj tako i u Ugarskoj.

Bogati građani koji vode upavu grada shvatili su nastupajuće promjene i odmah su izvršili onaj dio promjena koji nije dirao u njihov društveni i gospodarski položaj. Takav stav uprave grada imao je veće političko značenje, a na socijalne promjene nije utjecao. Takav stav bogatog građanstva utjecao je na širenje narodnog pokreta. U gradskom vijeću 29. ožujka 1848. govorilo se narodnim jezikom. To su zabilježile i ovako komentirale Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske: »U tome je slavna Požega prvi krasni primer dala svoj domovini. Vidi se, da se Požežani nisu odrekli stare svoje slave.«[32]

Ta važna odluka grada Požege bila je proglašena u svim područjima i združenim kraljevinama »... da varoš ova izim materinski svoj jezik niti može niti hoće više drugih koi upotrebljavati«.[33] Oduševljenje se sa skupštine prenijelo na ulice među građane a na gradskoj vijećnici istaknuta je narodna zastava.

Istoga dana (29. III) održana je izvanredna mala županijska skupština na kojoj se isključivo govorilo narodnim jezikom.[34] Tada se ponovno raspravljalo

[32] Novine d. — h. — sl., 6. IV 1848, br. 31.
[33] Isto.
[34] Isto.

o narodnom jeziku. Vatroslav Peičić, podžupan, iznosi da su Srijemci iznevjerili narodne težnje i priključili se Ugarskoj, što namjeravaju učiniti i Virovitičani. Zbog toga je bio osnovan odbor koji je zadužen da ode u Osijek[35] da obavijesti upravu grada i virovitičke županije »... da će nas samo smert od bratje Hervatah rastaviti i da ne ćemo drugi nego materinski jezik za naš poslovni imati.«[36]

Delegacija grada Požege i požeške županije otišla je u Osijek 29. III navečer i ponijela pismo magistrata grada Požege koje je namijenjeno gradu Osijeku: »... jer smo čuli da i u varoši osječkoj 2 barjaka različiti perše«.[37] Poslana su pisma[38] virovitičkoj i srijemskoj županiji[39] zato da se spriječi utjecaj Mađarske i priključenje tih županija Ugarskoj.

U pismu srijemskoj županiji izražava se sumnja u mogućnost pristajanja te županije Ugarskoj. »Ako prem věrujemo, da to nije istina,[40] što je ovim circularom povod dalo, ipak mislimo, da će ih občinstvo radostno pozdraviti, jer su ovo perva službena pisma slavonske županije sastavljena u narodnom jeziku«. Sumnja se zasniva na izjavama zastupnika srijemske županije »... da vi municipalnu našu svezu s Hervatskom uvěk deržati, i vašu gradomeđu uvedenje mađarskog jezika dopustiti ne možete«. Požeška županija pismom traži da »naš pako jezik što prije u javni život uvedemo, da tako i onaj sretan postane saznati, što se radi, o kome se radi, i koi uprav narodnu celost čini, to jest puk ili ti dosadašnji tako zvani podajnici«. Požeška županija traži u pismu da se čuva narodni jezik i da je to dužnost ne samo onih kojima je uprava povjerena »nego i puk koga je većina, koi je dosad najveće, a i od sele hoće jednake terete nositi, koji po novih zakonih upliv u obćih poslovah pretresanje zadobivši, samo materinskom svom jeziku věšt, bio bi sasvim isključen iz sebi poverenog upliva u javne poslove«. Ukoliko bi se suprotno dogodilo, seljaštvo bi nas mrzilo »što smo ga izdali i prevarili svoju i njegovu narodnost«. Autori pisma ističu da bi seljaštvo moglo s pravom prigovarati »... da smo im ono blago, koje su nam naši praotci i rečenog puka dedovi sačuvali, još u lepšem cvetu nego što smo ga sami dobili, predali«.[41]

U pismima je svoj stav izrazilo bogato građanstvo koji žele upozoriti da je nužno ostvarivanje građanskih sloboda kao i ukidanje kmetskih odnosa. Seljaštvo mora postati slobodno i ravnopravno s ostalim društvenim slojevima jer je najbrojniji dio naroda, govori istim jezikom, želi da tereti budu jednaki. Nigdje se ne spominje socijalni položaj seljaka niti kako će ostvariti tu jednakost. Ističe se narodni jezik kao jedini spas za Hrvatsku od najezde mađarskog utjecaja.

[35] U Osijek su otišli kao članovi odbora: Miroslav Špun, Slavoljub Mračić, Aleksandar A. B. Pavić. Grad je izabrao u odbor Ivana Martinića, Florijana Filipovića, Antuna Malešića, Đuru Novakovića i Maksima Kuševića.
[36] Novine d. — h. sl., 6. IV 1848, br. 31.
[37] Isto.
[38] Pismo je sastavio Miroslav Kraljević.
[39] Novine d. — h. — sl., 6. IV 1848, br. 31. Usp. HAP, MGP, spisi 1848, svežanj 192, br. 863.
[40] Da je srijemska županija od municipalnog prava odustala i zaboravila narodnost svog življenja te se mađarskom priključila (Novine d. — h. — sl., 6. IV 1848, br. 31).
[41] Novine d. — h. — sl., 8. IV 1848, br. 32.

Bojeći se nemira koji bi se mogli u narodu javiti pod utjecajem događaja u Beču i Pešti, činovništvo požeške županije i grada Požege s predstavnicima plemstva verbalno istupa u duhu narodnih interesa. Uplašeni zahtjevima seljaštva za političkim pravima i vijestima o ukidanju feudalnih odnosa koje su u seljaštvu izazvale oduševljenje, spremni su privremeno ispuniti neke zahtjeve seljaštva.

Julije Janković u dopisima magistratu grada Požege, 26. i 28. III 1848, traži da se u nastalim »prevratnim prilikama« treba posavjetovati plemstvo, građani i svi oni koji su dužni da održavaju red i sigurnost ljudi i imanja.[42] Kao najistaknutiji predstavnik onog dijela feudalnog plemstva koji idu s narodnjacima, koristeći se svojim političkim položajem, nastojao je sačuvati mir. Najveća njegove želja bila je »da jednorodnoj bratji (građanima Požege od kojih je Janković želio razumijevanje i suradnju — F. P.) brižljivost moju otkrijem nadajući se da će me i ne kao građanina, a ono kao iskrenog domorodca i žitelja varoši ove (Slav. Požega — F. P.) međuse primiti«.[43] Jankovićeva su nastojanja usmjerena na održavanje reda i mira, stoga poziva magistrat Požege da mu pomogne u tome nastojanju. Tu je inicijativu magistrat prihvatio, što je dovelo do održavanja sjednice magistrata, 31. ožujka 1848. kojoj prisustvuje i Julije Janković. Cilj je bio »da se plemstvo, građani svih staležih za uzdržavanje reda i sigurnosti tako osobah kao i imanja ujedno posavetuju«.[44] Janković je želio da svaki nemir predusretne jer je bio svjestan opasnosti koje nemiri donose. Zato je za njega kao podžupana bilo vrlo važno da predobije upravu grada Požege kako bi na vrijeme bilo moguće donijeti potrebne uredbe u županiji koje bi bile usmjerene protiv onih koji remete mir i sigurnost i stvaraju uzbunu.

Već na županijskoj skupštini 31. III prvi podžupan Julije Janković traži da se narodni jezik u javne poslove uvede. Predsjedajući skupštini rekao je: »Primite dakle najprvo moj domorodni pozdrav u najmiliem jeziku koga uvođenje u javne poslove najvatrenije želim i koga uzdržavanje najveća je dužnost naša.«[45] Janković ne propušta da uz isticanje »ljubavi« prema domovini uputi zahtjev da se u svemu tome mora voditi računa o kralju i Monarhiji. »Ustavna sloboda za sve staleše deržave jest zastava pod kojom zaklinjati moramo, a uzdržavanje mira i reda, bez koga slobode biti ne može«.[46] U svemu tome je za Jankovića bitno sačuvati red i mir i pričekati razvoj događaja. Osnovane sumnje su se javile u vezi s držanjem Julija Jankovića, iako to negira dopisnik Gajevih novina.[47]

Miroslav Kraljević smatra da je prerano izražen sud o suradnji grofa J. Jankovića s Mađarima. Kraljević nije siguran kakav će ishod imati narodna skupština 31. III, upozoravajući na strah i neizvijesnost koja se javila među narodnjacima, »... bojali smo se i nismo se smili od kuće udaljiti dok nevidimo, što će biti«. Međutim, Jankovićeva suzdržljivost bila je izraz njegova pokušaja suprotstavljanja revolucionarnim promjenama. Samo odvažnost narodnjaka prisilila je, po Kraljevićevu mišljenju, da su oni za čiji se stav sumnjalo »odmah od svojega nakanjenja odstupili i većini se priključili«.[48] Među njima bio je i Janković koji je na skupštini 31. III govorio narodnim jezikom, što je prema Kraljeviću bilo dovoljno, da se potvrdi kao dobar narodnjak. Kraljevićevo mišljenje da je J. Janković »duha čestita i dobra« i da građani Požege i požeške županije ne brinu da »dok je njega (J. Jankovića — F. P.) kod nas za domorodne stvari ništa se ne bojte«,[49] ima za cilj da očuva mir i spriječi osudu takvog Jankovićevog držanja.

J. Janković je na skupštini zahtijevao da se ispravno tumači prisutnost seljaka skupštini, tj. nekih od naše braće »koja do sada zastupljena bila nisu« i koji će u buduće imati jednak utjecaj zato da se priviknu na novo pravo koje će steći. Na skupštini se isključivo govorilo narodnim jezikom. Na osnovi Batthyányeva pisma od 24. III donesen je zaključak na županijskoj skupštini 31. III o ukidanju kmetskih odnosa, koji glasi: »... uslijed urbara ili urbarskih ugovora bilo u roboti ili desetinji ili gotovom novcu davale, od proglašenja ovoga zakona prestaše se davati«.[50] Ostvarenje građanskih sloboda i formalno izjednačavanje svih društvenih slojeva do sada obespravljenih, prema Jankoviću, moraju biti zahvalni vladajućim staležima i njihovoj ljubavi prema slobodi i ravnopravnosti. Otupljivanje revolucionarne oštrice, tj. produbljivanje revolucije, u socijalnom smislu želi plemstvo i bogato građanstvo spriječiti. Prisustvovanje seljaka županijskoj skupštini nije se moglo spriječiti. Janković je uvjeravao svoje istomišljenike da će seljaci ubuduće imati jednaka prava, ali da to još u ovom trenutku nisu ostvarili.

Požeška županija svojim zaključcima od 31. III 1848. bila je znatno ispred ostalih slavonskih županija u kojima je bilo teško sačuvati narodni duh i svijest jer su različiti propagatori iz Ugarske, proglasima i drugim oblicima djelovanja, radili u interesu Mađara. Djelovanje narodnjaka požeške županije bilo je time još značajnije, što najbolje potvrđuju zaključci županijske sjednice (31. III) kada je odlučeno da »... od sada sve svoje poslove u jeziku narodnom obavljati imadu« i traže od kralja »uzdržavanje sveze među Slavonijom i Hrvatskom od koje je gradomjeđa ova ponijedan način odstupiti niti može niti hoće zajedno sa svezom Ugarske poleg narodne neodvisnosti«.[51] Ukinute su i batine, dok zakoni drukčije ne odrede,[52] a da svi tereti počevši od 1. XI 1848. »jednako na sve stališe razdijeliti se moraju, zato ordinacije od danas neka prestanu«.[53] Prihvaćena je sloboda štampe, a ukinuta je cenzura.[54]

Prijedlozi Franje Ksavera Hranilovića bili su od skupštine usvojeni kao zaključci koji su onemogućavali polovična rješenja, stoga je narodni pokret

[42] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 829.
[43] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 829.
[44] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 828, Zapisnik sjednice skupštine požeške županije.
[45] AH, PŽ, SV-CDLXV, zapisnici 1848, 31. III 1848, br. 120.
[46] Isto.
[47] Novine d. — h. — sl., 11. IV 1848. br. 33.
[48] Novine d. — h. — sl., 11. IV 1848, br. 33.
[49] Isto.
[50] AH, PŽ, PR-1848, br. 79 od 31. III 1848, br. 124.
[51] Isto, br. 121.
[52] Isto, br. 123.
[53] Isto.
[54] Isto, br. 125.

postao stvarnost u gradu Požegi i požeškoj županiji.[55] Požeška županija nije čekala ukidanje kmetskih odnosa od Jelačića, nego je prihvatila i proglasila zaključak Ugarskog sabora.

Izabran je odbor[56] koji je zadužen da odluke županijske skupštine provede u život.

Raspoloženje seljaštva u vrijeme održavanja skupštine pridonijelo je njenim značajnim zaključcima koji su ne samo prihvaćeni nego su odmah izmijenili dotadašnje društvene odnose. Skupštini je prisustvovalo oko 500 seljaka, za koje J. Janković izjavljuje da ih je pozvao, ali sudeći po stanju u Požegi, seljaci su svojevoljno došli na skupštinu kako bi svojom prisutnošću branili društvene promjene koje su bile u njihovu korist. Rad skupštine poprimio je sasvim drukčiji karakter od prijašnjih skupština i zato je proglašena »slavnom narodnom skupštinom«.[57] Seljaci su se posebno radovali »kada su se novi zakonski članci o ukidanju urbarijalnog odnošenja i desetine, zatim u nošenju obćih teretah u narodnom jeziku proglasili«.[58] U toku večeri narodno veselje se prenijelo na gradske ulice a istaknuta je narodna zastava na županijskoj zgradi.

Raspoloženje građana i seljaštva u vrijeme održavanja i poslije zasjedanja narodne skupštine bilo je znatno drukčije od raspoloženja u ostalim slavonskim županijama. Takav razvoj događaja u požeškoj županiji se podudarao s interesima mađarske vlade u Slavoniji, da slavonske županije predobije, a pogotovo ne požešku županiju. U požeškoj županiji nema takvih koji su sumnjali u uspjeh narodnog pokreta, ali bez osnova, kako ističe dopisnik Novina d. — h. — sl.,[59] iz Požege »... nije sunce tako sjajno i čisto, kao što smo mi narodu našemu stalni, verni. Budite sigurni o tom, da nikad više, ni sa kakvom silom neće k nama tuđinstvo prodreti«.[60]

Kraljević ističe da će Mađari najbolje učiniti ako Slavonce i Slavoniju ostave na miru sa svojim proklamacijama. Ukoliko bi se usudili prijeći Dravu, naići će na otpor.

Narodnjaci požeške županije suprotstavljali su se mađarskoj propagandi u Slavoniji, a koja se mnogo više očitovala u virovitičkoj i srijemskoj županiji. Narodnjaci su se obraćali upravama županija i gradova, potičući ih na potrebu razvijanja narodnog duha, buđenja nacionalne svijesti i jedinstva, čuvanje reda i mira te uklanjanju mađarske opasnosti.

[55] Bit usvojenih prijedloga je: 1) da se narodni jezik u sve domaće poslove uvede i da se sačuva savez s Hrvatskom; 2) da se kralja zamoli da Granicu i Dalmaciju pridruži Hrvatskoj i Slavoniji i da na idućem Saboru imaju svoje poslanike; 3) da se razvije narodna zastava na županijskoj zgradi i preporučuje se svima narodna nošnja u javnim supštinama; 4) treba imenovati dva ministra od pridruženih kraljevina u novoimenovano ugarsko ministarstvo (AH, PŽ, županijski zapisnici 1848. 31. III 1848, br. 121. Usp. Novine d. — h. — sl., 11. IV 1848, br. 129).

[56] Članovi su ovog odbora: Julio Janković, predsjednik, i članovi: Ilija Saračević, Ivan Domjan, izbornik grada Požege 1848, i Miroslav Špun.

[57] Novine d. — h. — sl., 11. IV 1848, br. 33.

[58] Isto.

[59] Dopisnik je Miroslav Kraljević koji je uz Antuna Kovačevića izvještavao o stanju u Požegi i požeškoj županiji. Osobito su značajni članci u br. 31, 6. IV, 32, 8. IV i 33 .od 11. IV 1848.

[60] Novine d. — h. — sl., 11. IV 1848, br. 33 Usp. AH, PŽ, PR-1848, SV-CDLXV, br. 120, 121, 122.

MIROSLAV KRALJEVIĆ (1823 — 1877), ŽUPANIJSKI VELIKI BILJEŽNIK, ZASTUPNIK POŽEŠKE ŽUPANIJE (KOTAR VELIKA) U HRVATSKOM SABORU I BOJNI POVJERENIK ZA SLAVONIJU 1848.

Prilike u slavonskim županijama u ožujku i travnju pokazale su da su zakoni Ugarskog sabora o ukidanju kmetstva imali snažan utjecaj. »U slavonskim županijama ukidanje urbarskih dužnosti bi odmah uvedeno u život, ali ipak je došlo do izvjesnih sukoba.«[61] Na početku revolucionarnih zbivanja bile su sastavljene želje naroda Slavonije pod naslovom »Što žele svi pravi Slavonci«.[62] Tko ih je napisao i da li su još negdje objavljene, nije mi poz-

[61] A. Jelačić, n. dj., 18.

[62] Novine d. — h. — sl., od 11. IV 1848, br. 33. Donosim u cijelosti tekst Slavonaca:

»Što žele svi pravi Slavonci?

1. Želimo da naša mila domovina Slavonia ostane svagda kraljevina.
2. Želimo uvěk domovini, narodu i kralju věrni ostati.
3. Nedademo se ni pomagjariti ni poněmčiti, nego hoćemo sladki naš materinski jezik sačuvati, i u sve javne poslove uvesti.
4. Ostat će mo uvěk bratja věrna Hervatu i Dalmatincu i nadalje, poradi rodstva, kěrvi jezika.
5. Kao što smo dosad drugovi bili Magjarah ostajemo i odsada, jer nismo nikada podjarmljeni bili.
6. Želimo imati već jedanput bana, il od kervi carske, ili iz naših stranah.
7. Želimo da se sabor naših kraljevinah opet sazove, a na ovaj da i vojnička krajina dojde.
8. Po saboru tomu želimo slobodu osěgurati, kojim se je narod naš uvek dičio.
9. Nećemo da tuđin nama kape kroji.
10. Neka se iz Požuna pozovu natrag naši poklisari, na koje ionako nepaze Magjari
11. Neka se krajišnici naši pozovu natrag u domovinu, koja i tako trěba sama pomoći u ovom burnom vremenu.
12. Za red i mir sačuvati, neka se narodna garda podigne. A puku neka se olakšica dade.«

nato. Iz »želja Slavonaca« koje su sadržane u 12 točaka vidljivo je jasno suprostavljanje mađarskim interesima u Slavoniji i Hrvatskoj. Žele ostvariti punu samostalnost Slavonije kao kraljevine i izražavaju vjernost domovini, narodu i kralju. Međusobne odnose u Hrvatskoj i Slavoniji žele urediti na principu ravnopravnosti i uzajamnog poštovanja. Suprotstavljaju se mađarizaciji i germanizaciji i zalažu se za očuvanje narodnog jezika u javnim poslovima. Mađare smatraju samo ravnopravnim narodom kome ne žele biti potčinjeni. Izražavaju zahtjev za sazivanjem vlastitog sabora na kome će sudjelovati i predstavnici Vojne krajine, te imenovanju bana iz redova naroda ili carske porodice. Bespredmetan je Požunski sabor i zato traže da se opozovu hrvatski zastupnici. Osnovati narodnu gardu i pozvati krajišnike natrag u domovinu radi »pomoći u ovom burnom vremenu«. Sve to nije u suprotnosti s »Željama naroda« grada Zagreba od 22. III 1848. i »Zahtěvanjima naroda« od 25. III 1848. koja su program hrvatskog pokreta u doba revolucije.[63] Točka 12. je u suprotnosti s točkama 12, 13. i 14. »Zahtijevanja naroda« gdje se traži ukidanje kmetskih odnosa, dok se u »željama Slavonaca« traži da se puku neke olakšice dadu.[64] Slavonci svojim programom zahtijevaju duboke promjene u dotadašnjim odnosima u Monarhiji, dok se u gospodarskom pogledu zalažu samo za davanjem olakšica seljaštvu ne ulazeći u pojedinosti toga traženja.

2. OTPOR POŽEŠKE ŽUPANIJE I GRADA POŽEGE MAĐARSKOM MINISTARSTVU I GENERALU HRABOWSKOM

Na posljednjem staleškom saboru u Požunu početkom ožujka Mađari su odlučili da ukinu kmetstvo i da se feudalnoj klasi plati odšteta. Dvor je pred revolucionarnim vrenjem popustio i 17. III priznao nezavisnu mađarsku vladu s grofom Lájosem Batthyányem na čelu.

Veća samostalnost Mađarske u odnosu prema Austriji zadovoljava srednje plemstvo, a seljačke mase žele nastaviti revoluciju i osloboditi se svih feudalnih obaveza, što ih dovodi u sukob s vladom za koju je revolucija završena.

Prvo mađarsko ministarstvo je imenovano 8. IV, a najznačajnije osobe uz L. Batthyánya su Lájos Kossuth, ministar financija, i Ferenc Deák, ministar pravde.

Ukidanjem kmetstva unijeta je nesigurnost u upravni aparat županije i grada Požege. Dio plemstva želio je sačuvati stari društveni poredak, dok je bogato građanstvo bilo za gospodarske i društvene promjene koje mu omogućuju nesmetan ekonomski napredak bez naglih promjena. To je ujedno značilo sporije ostvarivanje socijalnih promjena, što uzrokuje nemire u selima požeške županije. U toku nemira ispoljila se prevrtljivost bogatih slojeva koja je uvjetovana težnjom očuvanja povlaštenog društvenog i gospodarskog položaja. Neki su to pokušavali ostvariti kao vatrene pristaše narodnog pokreta, a drugi su osjetili da bi im zaštita od Mađara mogla i dalje osigurati povlašteni položaj. Kako su bili i nosioci političke vlasti u županijama i gradovima u Slavoniji, to su tu vlast podredili svojim klasnim interesima. Zato u slavonskim županijama susrećemo vrlo različito ponašanje u odnosu prema mađarskoj vladi i upravi bana Jelačića.

Požeška županija i grad Požega imali su iste stavove, priklanjali su se hrvatskim županijama, Hrvatskom saboru i priznavali i podržavali vlast bana Josipa Jelačića. Stoga od samog početka narodnog pokreta 1848. požeška županija bila je narodnjačka i odlučno je stala protiv mađarske vlade i njenih pristaša u Hrvatskoj i Slavoniji. Narodnjaci u požeškoj županiji prednjačili su svojom aktivnošću u narodnom pokretu u Slavoniji i Hrvatskoj, ali su ipak pritom vodili računa o svojim društvenim i gospodarskim interesima. Odlučno su se izjasnili protiv primanja bilo kakvih naredbi i slanja odgovora mađarskom ministarstvu, dok Sabor ne regulira odnose s Ugarskom.[65]

Požeška županija i grad Požega bili su već 22. ožujka obaviješteni iz Zagreba o stanju u Monarhiji i događajima u Evropi, o odnosima s Ugarskom. Određena je delegacija u ime čitavog »hrvatsko-slavonskog naroda« da pođe vladaru u Beč i da se založi za očuvanje municipalne samostalnosti Hrvatske. Delegacija je imala zadatak da 28. III 1848. podnese »Zahtěvanja naroda« u ime Trojedine Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Grad Požega je izabrao u tu delegaciju dvojicu uglednih građana — Josipa Matijevića i Antuna Kovačevića.[66]

Potom je grad Požega, 31. III, obaviješten o imenovanju J. Jelačića na bansku čast i odmah se magistrat izjasnio da će se rado podložiti banu.[67]

Požeška županija izjasnila se 31. III ne samo za narodni jezik nego i za ujedinjenje Dalmacije i Vojne krajine s Hrvatskom kako bi se zastupnici svih hrvatskih krajeva našli na zajedničkom Hrvatskog saboru. Županija traži uspostavljanje čvršćih veza između Slavonije i Hrvatske i pritom ističe da od tog zahtjeva neće »podnijedan način odstupiti niti može niti hoće«.[68] To je u suprotnosti s nastojanjima mađarske vlade koja želi slavonske županije, pa i Hrvatsku sasvim potčiniti sebi. Mađari su željeli da se slavonske županije same pridruže Ugarskoj, jer se tada nitko ne bi mogao žaliti na njihovo priključenje. Mađarska propaganda uvelike pridonosi ostvarivanju takvog mišljenja u virovitičkoj i srijemskoj županiji, što nije slučaj i s požeškom županijom.

U proklamacijama koje upućuje mađarsko ministarstvo spominju se Hrvati, Srbi, »a o Slavoncima ni riječi«, zato dopisnik iz Požege zaključuje »ili misle da Slavonije nema ili nas drže zajedno s Hrvatima i Srbima ili su uvjereni da smo mi dio Ugarske — Madjari«.[69]

Mogućnost da proklamacijama mađarsko ministarstvo izvrši utjecaj i u požeškoj županiji imala je malo šansi, ipak je neprestano ban J. Jelačić upozoravao grad Požegu i upravu požeške županije na potrebu »da od nikuda i nikoga službene naloge primati ne usudi se, već u svemu i svačemu na njegovu preuzvišenost obratiti imade se«.[70] U gradu Požegi nije bilo dvojbe, pot-

[63] J. Šidak, Studije, 44—57.
[64] Novine d. — h. — sl., od 11. IV 1848, br. 33.
[65] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 1044.
[66] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 817.
[67] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 861.
[68] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, Zapisnik županijske skupštine od 31. III 1848. br. 121.
[69] Novine d. — h. — sl., 11. IV 1848, br. 33.
[70] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 935.

puno su prihvaćeni banovi nalozi, a to potvrđuje i sjednica gradskog poglavarstva od 28. IV. Magistrat oslanjajući se na bana Jelačića više je puta iskazao poštovanje banu, a 3. svibnja izabran je odbor koji će ići u Zagreb da iskaže privrženost građana i grada Požege banu. Članovi odbora bili su odreda članovi magistrata i najbogatiji građani: Dragutin Lobbe, Vatroslav Riffer, Antun Kovačević, Svetozar Kušević, Ivan S. (?), Matija Bertolan, Miroslav Kraljević, Maksim Kušević, Ivan Martinić, Ivan Tučko, Ivan Krotac, Ivan Krajačić, Juraj Adžić (Agjić) i Kosta Popović. Uredbe koje su stizale magistratu od mađarske vlade, i to od Bartola Szemere, Ferenca Deáka, ministra pravde u prvoj Batthyányevoj samostalnoj mađarskoj vladi i dr., bile su registrirane u zapisnicima sjednica magistrata, nisu čitane, a još manje u život provedene.[71]

Uprave grada Požege i požeške županije ne samo da nisu čitale i provodile naredbe ugarskog ministarstva, nego su ih često neotvorene odlagali u arhiv, a nikakve izvještaje nisu ni pomišljali slati u Ugarsku. O prispijeću takvih naredbi odmah su izvještavali bana.

Zanimljivo je i gledanje J. Jankovića na zbivanja 1848. u Evropi koja je iznio u pismu 26. IV 1848. koje je napisao u Stražemanu: »Veliki i važni su bili događaji, koji su za kratko vrěme iznenada stare uredbe sviuh derzavah europejskih iz koréna uzdermali. To osobito osětjaju različiti staliži naše domovine; — povlastjeni stališ izgubio je s jednim mahom pera sva svoja lěpa prava, a naprotiv drugi — do sada najniži stališ obasut je s rojem novih pravah, koja u bezazlenosti svojoj nije kadar ni rasuditi.«[72] Zatim Janković naglašava da on ne tuguje nad vlastitom sudbinom i sudbinom povlaštenog staleža, ali misli da su privilegirani staleži sami krivi što su to dočekali. Do toga ne bi došlo da su dali privremene olakšice. Zalaže se za održavanje mira kako bi u »ovim burnim vrěmenima vlastitu nevolju i vlastito uvěrenje obćem dobru zapostaviti, i sve ono věrno ispunjavati, što deržavne okolnosti od mene kao sina domovine ove iziskivale budu«.[73] Janković prikazuje sebe i svoj stalež žrtvom za opće dobro domovine i spreman je izvršiti sve što od njega država traži. Priznaje da sasvim ne razumije »nove potreboće vrěmena«, stoga on smatra ne može dalje obavljati dosadašnje dužnosti, jer će se uvesti novi način upravljanja u domovini. Zahvalio se na povjerenju koje mu je ukazano za vrijeme službe te je obećao da će i dalje služiti svome narodu. Janković osjeća sve intenzivnije narodno raspoloženje, ali ističe da ga na ostavku nije natjerala »meržnja prema našoj najvećoj svetinji, tj. prema narodnosti i narodnom jeziku pobudila, da se česti ove, koju sam do sada obavljao odrečem«.[74] Jankovićeva ostavka, umjesto predsjedanja skupštini, jasno pokazuje da narodnjaci imaju sve veći utjecaj u županijskoj upravi i da Jankovićeva prisutnost ne bi ništa izmijenila. Seljačke mase nisu se pokoravale ni narodnjačkoj upravi požeške županije nego su napadale feudalni posjed, što je Jankovića zabrinjavalo.

Početkom svibnja kada narodni pokret u Požegi i požeškoj županiji jenjava, jer narod očekuje da će njegove zahtjeve riješiti Sabor, došlo je do

[71] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1044.
[72] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, od 26. IV 1848.
[73] Isto.
[74] Isto.

pogoršavanja političkih prilika imenovanjem generala baruna Ivana Hrabowskog (9. V 1848) za komesara u Hrvatskoj i Slavoniji, sa zadaćom da se Jelačić makne i uvede red i mir koji je tobože nestao razvojem narodnog pokreta. To dovodi do brojnih nesuglasica i meteža u požeškoj županiji. Na sjednici gradskog magistrata, 15. V zatraženo je da se ispita mišljenje puka o imenovanju Hrabowskog za komesara u Slavoniji. Hrabowsky je imenovanjem dobio mnoga ovlaštenja, prije svega pod njegovom komandom bila je vojska koja je trebala poslužiti za čuvanje mira, provođenje istraga i držanje naroda u podložnosti.[75] Nije slučajno general Hrabowsky već 15. IV pisao požeškoj županiji da će u slučaju nemira priteći u pomoć ako postojeća vojska u požeškoj županiji ne može održati red. Imenovanje Hrabowskog trebalo je pokazati da očuvanju reda i mira u Slavoniji nisu tobože dorasli županijski organi, što potvrđuju prilike u virovitičkoj i srijemskoj županiji, dok narodnjacima u požeškoj županiji treba pokazati da je njihovo oslanjanje na bana Jelačića, koji je smijenjen s banske časti, opasno.

Hrabowsky je ubrzo pošto je imenovan za komesara, nastojao upravu grada Požege i požešku županiju uvjeriti da je nužan njegov dolazak u požešku županiju.

Vijest da će Hrabowsky doći u Požegu da istražuje tko su krivci tobožnjih nereda i da čuva mir uz pomoć vojske, uznemirila je građane koji nisu shvaćali zadatak Hrabowskog, kada oni znadu da su ostali vjerni kralju i od njega postavljenom banu J. Jelačiću. Zato se obraćaju 20. svibnja vladaru da to onemogući jer u gradu vlada red i mir i sve službe u tom pravcu djeluju. Grad Požega ne želi svoju narodnost ostaviti »nikada i u nikoje vrijeme«, uz to izražavaju vjernost dvoru i banu Jelačiću. Dolazak Hrabowskog, misle građani Požege, mogao bi samo pomutiti mir, zato traže od dvora da komesara udalji od grada Požege. Nemir je izazvan zato što mađarska vlada silom želi »da županie Požeška, Sremska i Virovitička skup s regimentami Gradiškom Brodskom i Petrovaradinskom nisu kraljevina Slavonska« već dio Ugarske.[76] Građani Požege su odlučni da brane Slavoniju kao svoju domovinu i spremni su »svi iz ovog sveta primenuti nego li na potomce naše tu sramotu primiti da pod nama ime Slavonie pristalo je, da mi za njega uzdržavati nismo se starali«.[77]

Hrabowsky piše gradu Požegi, 22. svibnja, da se spriječi slanje zastupnika u Hrvatski sabor, što grad nije prihvatio, odgovorivši da neće odustati od slanja zastupnika i da će o tome obavijestiti bana.[78] Dakako da je ban Jelačić na poruke iz Požege ponovio već prijašnje naloge, da ni od koga i niotkuda osim njega ne primaju naloge, »ter da svom snagom istoga Hrabowskya od granice okružja ovoga odvratiti nastoji«.[79] Da bi smirio građane Požege, Jelačić je izdao naredbe vojnim oblastima kako bi one znale kakav je njegov stav prema Hrabowskom, a potom je obavijestio grad Požegu da će Hrvatski sabor biti na vrijeme održan. To je građane ohrabrilo te su na gradskoj skup-

[75] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1076 i 942.
[76] Isto, S-1848, SV-193, koncept pisma kralju od 20. V 1848, br. 1082.
[77] Isto.
[78] Isto, PR-1848, SV-43, br. 1084.
[79] Isto, br. 1095.

štini, 28. svibnja, formirali odbor[80] koji ima zadaću da zaustavi Hrabowskog na granici oblasti i u ime grada »od granice okružja ovoga odvratiti«.[81] Raspoloženje naroda bilo je takvo da ukoliko Hrabowsky ne popusti, moglo bi se dogoditi »najpogibelnie posledice«, moglo bi doći do pobune.[82] Naređeno je zbog toga odboru sigurnosti grada Požege da svaki sastanak komesara sa stanovnicima treba spriječiti. Magistrat je bio spreman poduzeti sve kako bi spriječio dolazak Hrabowskog, a istovremeno je izražavao vjernost banu i Hrvatskom saboru, dok se najviše bojao da ne dođe do kontakata Hrabowskog i stanovništva požeške županije, što bi moglo izazvati nove nemire, jer grad i požeška županija nisu raspolagali vojničkim snagama koje bi mogle nemire spriječiti. Tek su se nemiri stišali i započete su pripreme za održavanje Hrvatskog sabora, a ukoliko bi došlo do novih nemira, stanje i položaj narodnjaka pogoršalo bi se.

Istovremeno je Hrabowsky uputio pismo (22. svibnja) i prvom podžupanu požeške županije Vatroslavu Peičiću. U pismu je posebno naglašeno: da se prijeki sud poništava, da požeška županija pripada pod mađarsku vladu i da će snositi odgovornost ako se tome ne pokori. Hrabowsky može uvesti prijeki sud za pojedine slučajeve.[83] Poslan je zaključak požeške županije Jelačiću 24. svibnja, u kojem se, između ostaloga, navodi da: »Mala varošica Požega smionije i bolje je postupala i ona je također u smislu hrabrih Križevčana Hrabowskom pisala«.[84] Istaknuto je da se u skupštini dobro govorilo, ali se na vojničkoj pripravi slabo radilo, jer još nije popisana narodna straža.[85]

Na sjednici županijske skupštine, 24. svibnja, odbijen je zahtjev Hrabowskog, a županija je ostala privržena banu, što je vidljivo iz zaključka: »Županija ostaje vijerna kralju bez obzira na dobra i zla vremena i spremna je da se za to žrtvuje pa županija ova za svoju narodnost i narodnu neodvisnost gotova je umrijeti (...) županija želi savez sa Hrvatskom i Dalmacijom jer je vjekovima s njima vezana«.[86]

U vezi s odnosima s Ugarskom istaknuta je samostalnost te da misija Hrabowskog u tim krajevima sasvim prestane »... da čim županija ova od strane svoje ozbiljno da u krugu svome za nikakove pomišanie ili nerede nezna i proti duševno sebi nametnutu pogerdu nepravičnu rebelie svetjano gradjuje se«.[87] O svemu je požeška županija obavijestila bana izražavajući mu privrženost: »da Županija ova od strane narodnosti i narodne odvisnosti zatim sarčane banskoj osobi privrženosti nikad i u niko vreme odustati neće«.[88] Jelačić je svim snagama nastojao održati narodnjački duh u požeškoj županiji i nije propuštao ni jednu mogućnost da ne podrži njene odluke, ali i da upo-

[80] Članovi odbora su: Josip Prikelmajer, Đuro Juratović, Antun Malešić, Ilija Saračević, Vatroslav Riffer, Ivan Rusz, Atanasije Bogić, Šimun Srimčević. Usp. J. Kempf, Požega (...), str. 271.

[81] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1095.

[82] J. Kempf, Požega, 271.

[83] AH, PŽ, PR-79 h, 24. V 1848, br. 199.

[84] Novine d. — h. — sl., od 10. VI 1848. br. 59.

[85] Isto.

[86] Isto. Usp. AH, PŽ, PR-79 h, br. 199.

[87] Isto.

[88] Isto.

zori na opasnost od Ugarske te na budnost županijske uprave i grada Požege. U vezi s tim zanimljivo je Jelačićevo pismo požeškoj županiji od 26. svibnja (br. 167) u kome javlja ga Hrabowsky želi doći 29. svibnja u Hrvatsku, pa ako to učini, treba ga »... svom snagom od granice okružja županijskog odvratiti« i treba ga uvjeriti da ako se ne udalji, da bi moglo doći do nemira i »... da svako obćenje bilo usmeno ili pismeno među njim i pukom prepreči se«.[89]

Istovjetno je držanje gradskog poglavarstva i požeške županije. Odlučno su i jedinstveno stali u obranu narodnih interesa, a u tome su dobili podršku i bana Jelačića. Prestanak nemira nije davao mogućnost Hrabowskom da intervenira. Narodnjački duh u požeškoj županiji pokazuje da je slab utjecaj Mađara, što je sve prisililo Hrabowskog da odustane od najavljenog dolaska. Hrabowsky nije došao u požešku županiju, pa je intervencija izostala, ali je 27. svibnja poslao pismo prvom podžupanu o kome županijska skupština nije raspravljala, ali je odmah ban bio obaviješten. Kasnije su stigla još dva pisma od Hrabowskog na latinskom jeziku, koja je pročitao Miroslav Kraljević na »malom spravištu«, — maloj županijskoj skupštini 8. srpnja u kojima piše »... da će radi neredah koji su se u našoj domovini dogodili pod svojim predsjedništvom dana 17. t. m. (17. srpnja op. p.) veliko spravište držati«.[90] Dakako da je o tome odmah obaviješten ban i od njega je odmah zatraženo da se održi »veliko spravište« na kome bi sav narod bio okupljen »... da vide što Magjari i njihove podrepine s nami počiniti namjeravaju«.[91] Županijska skupština je odbila zahtjev Hrabowskog i istovremeno započela pripreme za održavanje velike narodne skupštine u Požegi. Odlučeno je da se »... sve garde kako varoške tako i seoske priprave, ako bi Hrabowsky (...) nasilje pravio, mahom na prvi poziv (...) podžupana imadu na noge staviti i silu silom odbiti«.[92] Taj odlučan stav požeške županije iznešen je i u pismu Hrabowskom u kome mu javlja da ne dolazi u požešku županiju, »... ako ne želi većem razjarenju i posledicama povod dati«.[93] Saznavši Hrabowsky za raspoloženje u Požegi i požeškoj županiji, naredio je prvom podžupanu Vatroslavu Peičiću »... da on ne more dojti da pervi podžupan spravište derži i mađarske zakone oglasiti da i poslanike za Ugarski sabor izabrati«.[94] Narodnjaci požeške županije uspješno su se oduprli nastojanjima Hrabowskog odlučno braneći interese bana Jelačića i Hrvatskog sabora.

Požeška županija i grad Požega štiteći nacionalne interese i surađujući s banom Jelačićem onemogućili su dolazak I. Hrabowskog u požešku županiju, a time ostvarenje težnji i mađarske vlade i njenih pristaša u Slavoniji da prošire svoj utjecaj. Svjesni te opasnosti uprava požeške županije i grad Požega jedinstveno su nastupali i neprestano su surađivali s banom i drugim hrvatskim županijama i gradovima. Spriječili su da Hrabowsky uz pomoć vojske zavede mađarsku upravu, a tako su obranili nacionalne interese. Izraz takvog držanja vidljiv je u zaključku narodne skupštine županije da se pisma

[89] Isto, br. 221.

[90] Novine d. — h. — sl., od 11. VII 1848, br. 72.

[91] Isto.

[92] Isto.

[93] AH, PŽ, SV-CDLXV, 15. VI 1848, br. 371.

[94] Isto.

Hrabowskog imaju »javno sažeći« jer njegove naredbe požeška županija ne priznaje, pa »koga županija ne priznaje ne može poslušati.« Zaključak skupštine naišao je na opće odobravanje. Osim toga, zamoljen je Srpski narodni odbor u Srijemskim Karlovcima da motri na Hrabowskog i da o njegovu kretanju obavijesti.[95]

3. ŽUPANIJSKA UPRAVA I NEMIRI SELJAKA NAKON UKIDANJA KMETSTVA

Položaj seljaka u požeškoj županiji temelji se na urbaru Marije Terezije iz 1756, i njegovim dopunama, koji je sve do 1848. vrijedio za čitavu Slavoniju. Seljaci čine najbrojniji dio stanovništva koji ima niz obaveza prema feudalnoj klasi u obliku radne, nautralne i novčane rente. Veličina kmetskog selišta je raznolika, u Slavoniji varira između 24—40 jutara oranice, a u užoj Hrvatskoj je između 14 i 22 jutra oranice. Zato je mnogo manje selišta u Slavoniji.[96] Feudalna klasa koristeći se svojim privilegiranim položajem vršila je brojne zloupotrebe nad kmetovima. To se očituje u nametanju veće tlake, oduzimanju zemlje u raznim oblicima, zamjenom jednog oblika davanja drugim. Položaj kmetova pogoršava se i početcima razvoja kapitalističke proizvodnje. Nejednakost u veličini selišta u 19. st. stvara razlike na selu. Pojavljuju se bogatiji kmetovi koji imaju više zemlje, stoke, a uključuju se i u trgovinu. Siromašniji se postepeno proletariziraju, te traže zaposlenje kod bogatijih seljaka ili feudalne klase.

Seljaci koji nisu imali selišta ili su ga izgubili (želiri) dosta su brojni. Njihova se imovina sastojala od kuće, okućnice i po nekoliko komada zemlje. Bilo je i siromašnijih koji nisu imali vlastite kuće zvani podželiri. Iz redova siromašnih seljaka mnogi postaju proleterizirani seljaci, feudalni lumpenproletarijat, te brojni seljaci prosjaci.[97] Česti nemiri seljaka stvaraju nesigurnost u redovima feudalne klase.

Stanje selišne zemlje u požeškoj županiji u vrijeme ukidanja kmetstva 1848. možemo djelomično pratiti na temelju popisa urbarskog zemljišta u Hrvatskoj i Slavoniji 1848.[98] Nosioci ilirskog pokreta: inteligencija, trgovačka buržoazija i jedan dio plemstva nisu dovoljno dosljedno pokretali seljačko pitanje, što je dovelo do klasnih borbi. Nisu to činili zbog obzira prema feudalcima koje su htjeli imati uz sebe u borbi protiv Mađara, premda je kod nosilaca preporoda prevladavalo uvjerenje da su feudalni odnosi preživjeli i da je neminovna njihova propast. Ipak, g. 1848. ilirci nisu bili razradili agrarni program, i nije bilo shvaćanja »izrazitijih demokratskih crta«.[99]

[95] Isto.

[96] R. Bićanić, n. dj., 77.

[97] Isto, 110—113.

[98] Josip Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina, svezak II, Ljubljana 1980, 410—421. Usp. I. Karaman, Sumarni katastar, 177, gdje u tablici br. 6 donosi strukturu vlastelinstava u Slavoniji 1484. prema veličini posjeda. U tom popisu nedostaju crkvena imanja, a ima i drugih netočnosti.

[99] A. Jelačić, Seljački pokret, 11.

Prije saziva Ugarsko-hrvatskog sabora 1847. zasjedao je Hrvatski sabor koji je dao upute svojim zastupnicima ukoliko se bude raspravljalo o urbarskom pitanju. »Ako se izrekne načelo otkupljenja od urabrskih dužnosti i od desetka, gled kojeg načela s. (stališi) i r. (redovi) žele, da ne bude silujuće za gospoštine, neka gg. posl. nastoje, da se gospoštinama sahrani potpuna nagrada i naknada. Ako bi se pak odlučilo silujući zakon, neka nastoje, da se ovakovo silovanje s podpunom naknadom gospoštinah skopča; samo odkupljenje neka se okolnostima městnim prilagodi i za unaprědjenje neka se glavnica hypotekarna naredi«.[100]

Hrvatsko plemstvo je na Hrvatskom saboru 1847. ipak spoznalo da je svaki daljni otpor ukidanju feudalnih odnosa uzaludan, ali uz uvjet da plemstvo dobije punu naknadu.

Ugarski sabor donio je taj zakon u prisutnosti hrvatskih nuncija, stoga je on vrijedio i za Hrvatsku. Njime su ukinuti feudalni odnosi, »ali je seljaku predao u vlasništvo samo njegovu selišnu, urbarijalnu zemlju i oslobodio ga davanja za nju. Izvanselišne zemlje, među njima i gorne (vinogradi), kao i sva manja kraljevska prava, koja su donosila znatan prihod, mađarsko je plemstvo zadržavalo za sebe«.[101]

Shvaćanje revolucionarnih promjena bilo je različito kod pojedinih društvenih slojeva.

Različitost stavova i ponašanja 1848/49. uočljiva je kako među teritorijalnim jedinicama — županijama tako i unutar županija među nosiocima različitih nacionalnih i klasnih interesa. Tome treba dodati vjerska razmimoilaženja i odnos između banske Slavonije i Vojne krajine.

Naglašeni regionalizam hrvatskih zemalja, izdvojenost Vojne krajine, nedovoljno razvijena nacionalna svijest, kao i zaostali feudalni odnosi izraz su složenosti problematike koja se očitovala u društvenim odnosima u požeškoj županiji.

Složenost prilika u Slavoniji proistječe iz političkih i gospodarskih odnosa. Gibanja koja su tu nastala odraz su općeg stanja u feudalnoj Hrvatskoj i Slavoniji kao i u složenim odnosima u Monarhiji. Stanovništvo Slavonije heterogeno je po nacionalnoj pripadnosti, dok potpuno egzistira na poljoprivrednoj proizvodnji koja je feudalnog karaktera s početcima tržišne privrede koja se tek počinje razvijati u Slavoniji. Seljačko pitanje postaje središnje u revoluciji 1848. Sve do 1848. »... plemstvo prisvaja općinske zemlje, zamjenjuje dobru seljačku zemlju, ponajviše krčevine, lošom, povisuje gornicu od vinograda i zakupninu od alodijalnih zemalja (arendašica)«.[102] Položaj seljaka nije se popravio, stoga je seljaštvo pristupilo revolucionarnim zbivanjima 1848. sa željom da promijeni postojeće stanje.

Revolucionarna gibanja na selu javila su se već sredinom ožujka. Nemiri seljaka prijetili su da prerastu u otvorenu pobunu, stoga je podžupan požeške županije 23. ožujka naredio svim vlastelinstvima da uklone svaki povod nemirima među seljaštvom, s tim što će se odustati od svih »urbarijalnih eksekucija, što može narod razgnjeviti«.[103] Ako vlastelinski službenici ugnjetavaju i

[100] Novine d. — h. — sl., od 10. listopada 1847, br. 90.

[101] J. Šidak, Seljačko pitanje, 9.

[102] Isto, 6.

[103] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 36.

pretjeranim potraživanjem izazovu seljake, »ne samo što će postati žrtvom seljačke pobune nego od strane županije ne mogu se nadati nikakvoj pomoći. Što više bit će odmah kažnjeni po zakonu kao izazivači pobune«.[104]

Ukidanje feudalnih odnosa 1848. proglašeno je od mađarske vlade, a potom 25. III na narodnoj skupštini u Zagrebu prvi put je to objavljeno i unijeto u »Narodna zahtevanja«, prije nego što su iz Pešte stigli pozivi županijama da proglase požunske zakone i upućeno preko delegacije s banom J. Jelačićem, na čelu u Beč. U 14. točki traži se: »Odrešenje podanikah (kmetovah) od robote i tlake i zatim od podaničtva.«[105] U Novinama d. — h. — sl. već 29. III doneseni su tekstovi »zakonskih članaka« o »ukinuću urbarskih dužnosti, kao također i robote, desetine i novčanih daćah« te »duhovničkih desetinah.«[106]

Slavonske županije objavile su te članke na traženje mađarske vlade u vremenu od 29. III do 3. IV, a to su učinile i hrvatske županije.[107]

Zakoni su u požeškoj županiji proglašeni 31. III, a odmah je osnovan odbor s Julijem Jankovićem na čelu u koji su ušli Vatroslav Peičić, Ivan Domjan, Ilija Saračević, Miroslav Špun (ako bi on bio spriječen, onda Dragutin Kovačević), čija je zadaća da kod župnika obiju vjera (rimokatoličke i pravoslavne) i sudaca nastoje da se navedeni zakoni puka proglase i da se brinu o njihovom izvršenju.[108]

Na županijskoj skupštini, 31. III, u Požegi zatraženo je da narod bude miran dok se ne prihvate zakoni upućeni na proglašenje. A ako ipak dođe do nemira, treba ih na lijep način spriječiti, a u protivnom »zakonita sredstva upotrebljavati imate.«[109] Da bi se nemiri spriječili, županijska uprava utvrdila je na skupštini da se davanja na temelju urbara i urbarskih ugovora prestaju davati nakon proglašenja zakona o ukidanju kmetstva.[110]

Oslobođenje seljaka od kmetskih obaveza, ali uz naknadu plemstvu, imalo je svrhu da otupi revolucionarna gibanja na selu. Već prije proglašenja ukidanja kmetstva i u Hrvatskoj i u Ugarskoj seljaci su prestali ići na tlaku i izvršavati feudalne obaveze. Zahtjevi seljaštva su veći od zakonskih odluka proglašenih ukidanjem kmetstva, a to vodi seljačke mase u otvoren sukob s feudalcima koji su i dalje zahtijevali feudalna davanja. Vijest iz Požuna o ukidanju urbarskih zakona, u Hrvatskoj i Slavoniji otvara pitanja rješavanja položaja seljaka te pitanje proglašenja tih zakona u Hrvatskoj i Slavoniji. Seljačke mase saznale su za te zakone i prije njihovog proglašenja, i jedino tako možemo objasniti da su seljaci prestali ispunjavati urbarske obaveze, stoga je J. Jelačić 25. IV prekasno ukinuo kmetstvo u Hrvatskoj.

Požeška županija izvršila je proglašenje zakona krajem ožujka sa željom da se odmah provedu u život. Prva akcija županijskog odbora u tom pravcu

[104] Isto.

[105] J. Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest, 192.

[106] J. Šidak, Seljačko pitanje, 6.

[107] Križevačka, 28. ožujka; varaždinska, 30 ožujka; a zagrebačka, 14. travnja 1848.

[108] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, zapisnik skupštine požeške županije od 31. III 1848.

[109] AH, PŽ, PR-79, br. 124.

[110] Isto.

ostvarena je u Kutejvu, 7. IV, pod predsjedanjem župnika Filetića s namjerom »... da puku zakonsku osnovu o desetini, roboti i danku proglasi.[111] Na takvim skupovima seljaci su bili obavješteni i o ostalim zaključcima županijske skupštine od 31. III. Osobito je važan zaključak o ukidanju batinanja dok zakoni drukčije ne odrede, a zadržane su samo one kazne koje se posebno dosude. Budući da su »pretprege« za puk teške, na temelju odluke Sabora od 1. I 1848. svi nose jednake terete, »zato ordinacie od danas neka prestanu pretpregu neka samo onaj dobie koji se 24 sata prije javi.[112]

Seljaci nisu zadovoljni zakonima, koji se sporadično provode u život, ostacima (reliktima) feudalnih odnosa i elementima težnje za agrarnom reformom, stoga započinju borbu s feudalnom klasom koja ne želi bez obeštećenja provesti agrarnu reformu.

Kako predstavnici feudalne klase imaju još uvijek snažan utjecaj na uprave županija, to su se odnosi sve više zaoštravali. Također i ban svojim proglasima upućenim seljacima, staje na stranu plemstva i buržoazije uvodeći prijeki sud. Daljnje produbljivanje revolucije nije bilo prihvatljivo za plemstvo i buržoaziju, zato je trebalo revolucionarni tok zaustaviti u trenutku kada su otklonjenje feudalne prepreke za brži gospodarski razvoj. Svaki nemir je proglašen protunarodnim i treba ga spriječiti, a pokretače kažnjavati. Ostvarene građanske slobode, štitile su privatno vlasništvo, a nisu rješavale socijalni položaj najbrojnijeg dijela stanovništva — seljaštva. Požeška i križevačka županija požurivale su Jelačića da uvede prijeki sud. U pismu upućenom banu J. Jelačiću, 26. IV 1848. požeška županija zahtijeva da se što prije uvede prijeki sud. Nema podataka o nemirima, ali prema držanju županije možemo zaključiti da ih je bilo. Županijska uprava ističe da bi bilo nužno donijeti kakvu naredbu ili proglasiti prijeki sud koji bi u datim okolnostima postao sredstvo za održavanje mira. Pokretače nemira treba onemogućavati »ne samo buntovnike izvanske kojih nekojeg već u gradomedji našoj pokazali se jesu, narodu prepovedajuć, da zakoni ovi prije trinaest godina donešeni po Oblastiuh, Poglavarstvu i Gospoštinam Kraljevinah Hrvatske i Slavonie sakriveni biahu, odaljiti, već i nutarnje od takvih nakanenjah i drugih nepokornost prema Poglavarstvu gradomedjijskom dobru za sobom donošećih naměrah uzdržati mogli bi ...«[113] Županija zahtjeva od bana J. Jelačića da im »potrebito sredstvo prěki sud kojim buntovnike protiv narodnosti našoj podverženi budu što prije podeliti i tako nas u stanje, mir i nadalje uzderžati metnuti milost bi imali«.[114]

Požeška županija uvođenjem prijekog suda želi sačuvati mir i onemogućiti pristalice mađarske vlade u širenju protunarodne propagande na selu.

Različito tumačenje društvenih promjena na temelju odluke mađarske vlade našlo je svoga odraza u gradu Požegi i požeškoj županiji, unoseći nemir među građane i seljačke mase. Postojala je opasnost za postojeći poredak, stoga se J. Janković kao podžupan obraća 4. IV svećenstvu radi njihovog tuma-

[111] Novine d. — h. — sl., od 15. travnja 1848, br. 34.

[112] AH, PŽ, PR-79, br. 125.

[113] AH, Banski spisi — banska pisma, svežanj CLI, godina 1848, br. 50. Usp. S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 36—37.

[114] Isto.

čenja mađarskih zakona o urbarijalnom pitanju, za koje je držanje svećenstva znamo saznao iz raznih izvještaja u novinama. Za ispravno tumačenje »... je nadležan specijalni županijski odbor. Seljake koji žele neka objašnjenja da upućuju tom odboru, pa će spriječiti sumnje i nerede«.[115] To je učinjeno samo četiri dana nakon što je osnovan odbor kojem je određen zadatak da provede županijske zaključke preko sudaca, ali i svećenstva.

Dvanaest dana kasnije, 16. IV, J. Janković daje upute kotarskom sucu u Pleternici iz kojih je vidljivo da mnogi izaslanici s raznih strana idu po selima i žele seljake uznemiriti. Zahtijeva od kotarskog suca za one koji ne mogu dokazati zašto su došli u požešku županiju »... ima se takve odma na mjesto porodjenja otpraviti«. Ako je htio narod pobuniti »... bez svakog otezanja u Vermedju radi daljeg istraživanja (...) optraviti[116] Janković je preko županijske uprave i njenih činovnika nastojao onemogućiti različita tumačenja mađarskih zakona. Nije imao povjerenja u svećenstvo, jer su bili na strani seljaka i imali snažan utjecaj, a i sami su bili u teškim socijalnim prilikama. Želio je spriječiti pustošenja vlastelinstava koja su bila ugrožena nemirima seljaka, stoga je bio prisiljen aktivirati kotarske suce u čuvanju reda i mira. Ukoliko dođe do nemira, sudac je dužan podžupansku vlast o uzrocima i nemirima obavijestiti. Svi koji bi se protivili naredbama požupana bilo djelom ili riječju, bit će sudu sudbenog stola predani i u županijsku upravu i zatvor poslani. Neki se mogu i u kotarskom zatvoru zadržati.[117] Vidljivo je da se Janković odlučio da se energično suprotstavi narodnom pokretu na selu, oslanjajući se na upravu požeške županije. Znao je da je nezadovoljstvo na selu najveća opasnost za feudalce.

Samo tri dana kasnije, 19. IV,[118] Janković kaže da su se »u nekim općinama pogibelni znaci nemira pojavili« i zahtijeva od bana uredbe koje bi onemogućile nemire seljaka. Nemiri u požeškoj županiji prisilili su Jankovića da sazove izvanrednu skupštinu požeške županije, 26. IV 1848, na koju je pozvana i uprava grada Požege.[119]

Nemiri su zabrinjavali i upravu grada Požege. Na gradskom vlastelinstvu seljaci su otkazivali poslušnost, a time je grad ostao bez osnovnih izvora prihoda, osim toga napad na židovsko stanovništvo, te obustava nastave u gimnaziji uvelike su pogoršali nemir u gradu. Uprava grada je na muci, što raditi u tim prilikama.

Plemstvo nije željelo shvatiti bit i dubinu promjena koje je sa sobom donijela revolucija 1848. Mislilo je da će se i u požeškoj županiji proglašenjem

[115] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 36.

[116] Isto. Usp. AH, PŽ, S-1848, SV-CDLX, 16. IV 1848.

[117] Isto. AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, 16. IV 1848.

[118] Tada je bio u Biškupcima nedaleko Stražemana gdje je imao svoju feudalnu kuriju.

[119] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 933. Odnosi između grada Požege i uprave požeške županije na početku travnja nisu bili zadovoljavajući. Uzrok tome je teško materijalno stanje grada i teškoće u kojima se našlo gradsko vlastelinstvo te povećane obaveze koje su uzrokovane revolucinarnim zbivanjima, a koje je grad morao izvršavati. Osim toga, postojale su znatne socijalne razlike među građanima koje su uzrokovale sukobljavanja. Trgovina je bila unosan posao, a nju su dobrim dijelom vodili Židovi, koji su u gradu u sve većem broju uoči 1848.

ukidanja tlake, robote i drugih obaveza sve riješiti. To nije smirilo seljake pa je požeška županija pribjegla administrativnim mjerama, da uz pomoć županijskog činovničkog aparata i uz podršku bana i Hrvatskog sabora, spriječi nemire i izgrede na selu. Zbog sve intenzivnijih nemira na selu u Hrvatskoj i Slavoniji, ban J. Jelačić 25. IV 1848. izdao je bansko pismo kojim je objavio ukinuće feudalnih odnosa u Hrvatskoj i Slavoniji.[120] Samo dva dana kasnije, 27. IV uputio je proglas[121] o prijekom sudu svim općinama. Tim mjerama uspjelo je smiriti seljake, osim u Srijemu.[122]

Na Jelačićev zahtjev, zaključeno je na izvanrednoj županijskoj skupštini da »... usled toga puk o pravom stanju stvari krepko, i shodnim naredbama izvesti, svakom se nasilju čvrsto opreti i svakoga buntovnika, narušitelja mira i puntara prostoga puka zakonitim putem bez razlike stališa ukloniti«.[123] Dok se Hrvatski sabor ne sazove, dana su sva prava poglavarstvu grada Požege i požeškoj županiji da na svom teritoriju djeluje u duhu zaključaka županijske skupštine i banova naloga. Zabranjuje se primanje službenih naloga od bilo koga drugog, a proglase upućene u Požegu treba narodu razdijeliti.[124]

Zbog izvršavanja zadataka u čuvanju mira i reda izabran je 26. IV 1848. Odbor sigurnosti požeške županije.[125] O svom radu redovno će obavještavati županijsku upravu i bana. U odbor su imenovani gotovo svi kotarski suci, predsjednik sudbenog stola, te ostali činovnici županijske uprave. Njima je služba donosila znatan materijalni prihod. Sve to pružalo je garanciju da će djelovati u duhu banovih preporuka i da će čuvati zakonitost poretka čiji su oni predstavnici. Osim toga, zaključeno je da se imenuje poseban odbor koji će poći u Zagreb da izruči pozdrave banu. U odbor su izabrani predstavnici požeške županije, grada Požege, a pozvano je i svećenstvo da se pridruži.[126]

Značajno je da je na skupštini izražena želja da se održi veza s Trojednom Kraljevinom i da se brane municipalna prava Hrvatske. Osim toga, izražena je podrška banu J. Jelačiću i upućena mu je čestitka na imenovanju.[127]

Zakoni koji se odnose na seljake, konstatirano je da su proglašeni.[128] Odbor sigurnosti je izjavio da će ispunjavati banove naloge.

Narodna skupština pokazala je da se županijska uprava izjasnila za čvrste veze Slavonije s užom Hrvatskom i banom Jelačićem. Trebalo je čekati zasjedanje Hrvatskog sabora koji bi donio obavezne formalne odluke o načinu ukidanja kmetskih davanja i novih posjedovnih odnosa. Do tog vremena treba

[120] J. Šidak, Historijska čitanka, 206.

[121] Isto, 207—209.

[122] A. Jelačić, Seljačko pitanje, 29.

[123] AH, PŽ, PR-79 f, SV-79-80, br. 133.

[124] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, Zapisnik županijske skupštine 26. IV 1848.

[125] Predsjednik je Josip Bunjik, a članovi odbora su: Tomo Kraljević, veliki sudac, Đuro Stručić, Antun Peičić, Franjo Erlinger, kotarski sudac, Josip Žuvić, kotarski sudac, Miroslav Špun, kotarski sudac, Petar Maljevac, kotarski sudac, Ilija Saračević, sudbenog stola predsjednik, Đuro Subotić, Franjo Kovačić, Đuro Juratović, Petar Bogoević, Šišman Ballogh i Vladimir Zdelar.

[126] AH, PŽ, PR-79 f, SV-CDXLIX, br. 135.

[127] AH, Banska pisma 1848, SV-CLI, br. 188.

[128] AH, PŽ, PR-79 f, SV-79-80, br. 135.

čvrsto stati u obranu i očuvanja privatnog vlasništva, smatra županijska uprava. Samo čuvanje reda i mira odgovara imućnijima koji imaju i političku vlast. Na toj skupštini županijska uprava bila je mnogo sigurnija i spremnija da brani svoje interese nego što je to bila mjesec dana ranije (31. ožujka).

General Hrabowsky u pismu od 15. IV ističe da su krajišnici dobili nalog da u slučaju nemira pomognu požeškoj županiji, ali samo pod uvjetom ako se ne može očuvati mir uz pomoć vojske koja boravi u požeškoj županiji.[129]

Vojska je bila garancija Odboru sigurnosti u njegovom djelovanju, stoga su obaviješteni o njegovom osnivanju i zadaći krajišnici. Osim toga, zaključci skupštine upućeni su kotarskim sucima na uredovanje, a proglašeni su i seljaštvu, kako bi na vrijeme bilo obaviješteno o stanju koje je nastupilo 25. IV do 27. IV 1848.[130]

Zbog opreznosti županijska uprava je 29. IV 1848. zatražila od kotarskih sudaca da od svakog putnika traže isprave bez obzira na stalež, a da sve beskućnike i besposličare, »tzv. proletere« popišu i pod pozornim okom »drže tako da o njima uvijek budu dobro obavješteni«.[131] J. Jelačić piše požeškoj županiji 3. svibnja 1848. da se pogrešno tumače njegove naredbe o ukidanju kmetstva u sremskoj i požeškoj županiji. Zahtijeva od požeške županije da narod umiri i da pogrešnom tumačenju stane na kraj. Narod se ne treba bojati za ostvarene pravice i slobode, dok je ban spreman da »slobode i pravice puka proti napastniku sa svom snagom svoje vlasti braniti«.[132]

Ni banovo upozorenje županijskoj upravi, ni nastojanje županijske uprave nisu bila djelotvorna. Seljačke mase željele su socijalne promjene, rješavanje agrarnog pitanja. Zato se nemiri seljaka nastavljaju u požeškoj županiji i poslije 26. travnja, što je najizrazitije bilo u pleternićkom kotaru. Poljar Stanković 30. travnja javlja kotarskom sucu u Pleternicu »... da zloća nekojih Jakšićana podneti se ne može, koji usudili se spainski plot više puta okolo žita razdirati, i on za njima popravljati isti plot više nije kaderan«.[133] Navodi imena seljaka: Mojsije Blagojević, Nikola Kolesar, Matija Kovačević, Stjepan Vuković, Filip Marković, Stipan Čačić i Mato Damjanac, koji su više puta u spahijsko žito tjerali stoku, a kada bi poljar stoku otjerao, oni bi je na silu otimali, »rešta platiti neće ju, što još više onoga koji 5 groši od glave odredio platiti psuju i pogrdjuju«.[134] Najgori među seljacima je Marko Zvonarić koji je poljaru »otjerao 12 komada marve rogate«, Sofra Subotić (2), A. Dubošić (1), Savo Subotić (1), Šimo Pečur (1), Antun Pečur (4), D. Bradić (4), Božo Đurić (4), Luka Mihajlović (4) i dr. U Pleternici je po noći razorio plot

[129] Isto, br. 137.

[130] To su bitna tri događaja: 25. travnja proglašenje ukidanja kmetstva od Jelačića, 26. travnja održavanje izvanredne skupštine požeške županije i traženje uvođenja prijekog suda i imenovanje Odbora sigurnosti, 27. travnja proglašenje prijekog suda od Jelačića. Ocjenjujući ove događaje S. Gavrilović ukazuje na njihovo značenje u promjeni držanja seljaka, tj. smirivanju revolucionarnog pokreta na selu (Slavko Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 35—37).

[131] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, od 29. V 1848.

[132] AH, BP-1848, SV-CLI, br. 43. Usp. AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, od 29. V 1848.

[133] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, 30. IV 1848, br. 33.

[134] Isto.

Ilija Miić na spahijskoj livadi i konja namjerno pustio. Sudac pleterničkog kotara moli da zbog pravde »s takvim zločincem postupati dostojali«.[135]

Županijska uprava nije bila sigurna što u takvim okolnostima treba raditi. Kako su iz Ugarske na upravu županije neprestano stizala pisma i uredbe, ponovno podžupan Peičić zahtijeva od bana uputu kako postupati s pismima iz Ugarske. Peičić obavještava bana da je u gradu Požegi početkom svibnja uspostavljen mir i da je stanovništvo mirno i zadovoljno.[136] Unatoč tome, uprava grada Požege proglasila je prijeki sud, 3. svibnja 1848, a puku je to objavila 4. svibnja 1848.[137]

Odlazak J. Jankovića s podžupanske časti nije izmijenio stanje, nemiri se na selu nastavljaju. Novi podžupan V. Peičić upozorava kotarske suce da svoje dužnosti što bolje izvršavaju, jer su neki napuštali svoje kotare, i zanemarivali rad na dulje vrijeme, a drugi su se bojali obavljati svoje dužnosti plašeći se narodnog pokreta na selu. Strogo im nalaže »... da se sudci po svojih kotari među pukom sada više nego li prije bave na mir i red strogo paze, međusobno povjerenje koje je najbolje poručanstvo općinske sigurnosti između puka, poglavarstva i zemaljskih gospoštinah uzderže«.[138]

Zbog nemira na selu županijska skupština je 8. svibnja 1848. zaključila da se seljaštvo ne mora bojati za stečena prava dobivena ukidanjem kmetstva.[139] Uprava županije dosljedno je provodila banove naredbe s namjerom da se zaštiti privatno vlasništvo. Zato je svaka vijest o nemirima podjednako uzbuđivala županijsku upravu i bansku vlast. Vijesti da se puk diže na tuđi imetak i da ga nemirni ljudi bune mnogim lažima, ponukala je J. Jelačića da izda naredbu (br. 20 od 29. IV 1848) kako bi zaštitio imetak i domovinu. Na temelju te naredbe županijsko činovništvo počelo je provoditi odredbe prijekog suda. Sucima je naređeno da u svojim kotarima proglase prijeki sud kako se ne bi narušavao mir i red.[140] Za predsjednika prijekog suda imenovan je drugi podžupan Josip Bunjik, a za njegove odsutnosti Skender pl. Farkaš. Ostali članovi prijekog suda bili su: Đuro Subotić, Franjo Kovačić, Ilija Saračević, Đuro Juratović, a u slučaju zapreke njihovi zamjenici su Šišman Barllogh, Vatroslav Heimb. Za bilježnika prijekog suda imenovan je Miroslav Kraljević.[141] Spremni su da svako uznemiravanje kazne i najstrožom kaznom — smrću. Zato je zamoljeno poglavarstvo grada Osijeka da krvnika, kojega i Požeška županija plaća, obavijesti »... da ako bude potreba, da bude pripravan da svoju dužnost izvrši«.[142] Bogato građanstvo i uprava požeške županije nije smatrali su nužnim pod svaku cijenu održati red i mir jer je to najbolja garancija za sigurnost »poglavarstva i zemaljskih gospoštinah«. Ističu da na međusobnom povjerenju puka i povlaštenih slojeva puk može sačuvati stečene

[135] Isto.

[136] AH, BP-1848, SV-CLI, br. 129.

[137] Isto, br. 131.

[138] AH, PŽ, PR-79 g, SV-CDXLIX, br. 174.

[139] Isto, br. 174.

[140] Kotarski suci bili su dužni da na raskršćima putova postave table za objašnjavanje, te na krčmama, kući mjesnog poglavarstva i crkvenim vratima.

[141] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, br. 172.

[142] Isto.

JULIJE JANKOVIĆ (1820 — 1904), VLASTELIN STRAŽEMANA I PODŽUPAN POŽEŠKE ŽUPANIJE 1848, A 13. IV 1849. IMENOVAN JE UPRAVITELJEM POŽEŠKE ŽUPANIJE

tekovine pod uvjetom da se sačuva mir. Mir je garancija za očuvanje privatnog vlasništva na čemu inzistira i ban J. Jelačić, »... da slobode i pravice naroda će ostati i u njih nitko neće dirati i da će ih svom snagom braniti«.[143] Kotarski suci dužni su očuvati mir uz pomoć prijekog suda i uz formalnu garanciju banske vlasti, a stečeno pravo da će seljaci ostvariti. Požeška županija početkom svibnja uspjela je smiriti selo, a seljacima je omogućeno da svoje zahtjeve za socijalnim promjenama mirnim putem upute Hrvatskom saboru i banu. Time je ostvaren cilj povlaštenih, jer se socijalni nemiri na selu nisu nastavili. Sačuvan je mir, a istodobno i imovina imućnijih. To je bio ujedno i kraj prve faze pokreta na selu u borbi za socijalne promjene. Seljaštvo je odustalo od napada na vlastelinstva i prešlo na mirni put traženja svojih prava podnoseći žalbe i želje Hrvatskom saboru i banu Jelačiću.

Istovremeno uprava požeške županije nastoji da seljake što više aktivira na radnoj obavezi, tj. popravljanju mostova i puteva. Zasjedao je 8. svibnja 1848. Odbor za izradu i podjelu »poslenika«.[144] Odbor su sačinjavali: Vatroslav Peičić, predsjednik, Tomo Kraljević, Đuro Stručić, Franjo Erlinger, Miroslav Špun, Slavoljub Mračić, Mihovil Danilović, Stjepko Uzorinac (tajnik odbora). Članovi odbora bili su odreda kotarski suci i istaknuti činovnici požeške županije. Radne obaveze i održavanje putova i mostova po pojedinim kotarima utvrđene su i morale su se izvršiti uz strogu kontrolu, a obaveznici su bili seljaci. U ovoj tablici možemo pratiti pregled radnih dana 1848. u požeškoj županiji po kotarima.

[143] Isto, br. 174.

[144] Isto, spis od 8. V 1848. i svežanj CDLIX, Zapisnik sa sjednice županijske skupštine od 8. V 1848.

Kotar	Ukupno poslenika	Za svoj kotar	Za druge kotare
Cernik	8.132	8.132	—
Daruvar	12.632,2/8	12.632,2/8	—
Kutina	12.147,5/8	8.147,5/8	4.000
Kutjevo	12.689	10.689	2.000
Pakrac	10.073	8.073	2.000
Pleternica	9.983	9.983	—
Velika	8.811	8.811	—
Svega	74.467,7/8	66.467,7/8	8.000

Svaki kotar morao je određenim brojem obaviti radni zadatak. Cernički kotar dobio je obavezu da sagradi zidani most, dok je kotar daruvarski morao gasiti vapno, te mostove i putove na svom teritoriju popraviti. Kutinski kotar trebao je dati 4.000 poslenika više, nego što je bilo potrebno za obavljanje zadataka na svom području. Taj višak je dodijeljen pakračkom kotaru za gašenje vapna koji će biti upotrijebljen za gradnju mosta na Orljavi u Orljavcu.[145] Pleternički kotar najviše problema imao je s mostom na Orljavi u Pleternici, stoga su poslenici tog kotara upotrijebljeni za održavanje mosta i potrebne popravke. Kutjevački kotar morao je dati 2.000 poslenika više od svojih potreba koji su bili namijenjeni za gradnju mostova u Orljovcu. Velički kotar morao je sve svoje poslenike upotrijebiti za gradnju mosta u Orljavcu koji se nalazio na njegovom prostoru. Za istu svrhu dobio je velički kotar 2.000 poslenika od kutjevačkog i pakračkog kotara.[146] No, ni to nije bilo dovoljno pa su pomoć davali u drugim oblicima i ostali kotari. Pribavljali su građevni materijal, gasili vapno i sl., pa je za gradnju mosta velički kotar dobio oko 8.000 poslenika pomoći, od čega 4.000 u obliku poslenika, a 4.000 u izvršenim poslovima (zagašeno vapno). Za gradnju mosta upotrijebljeno je ukupno 16.811 poslenika. Navedeni podaci pokazuju da je za požešku županiju najznačajnija akcija bila izgradnja mosta na Orljavi u Orljavcu.

Opeka se obično proizvodila na vlastelinstvu Stražeman. Međutim, odbor o tom zadatku nije donio nikakvu odluku, ali uzgred napominje da je za 1847. trebalo proizvesti 45.000 komada opeke.[147]

Političke prilike u požeškoj županiji nakon skupštine 8. svibnja pokazuju punu ozbiljnost stanja izazvanu socijalnim pokretom na selu i u gradu, što se još intenzivnije osjeća u drugim slavonskim županijama.

[145] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, Zapisnik Odbora za raspored poslenika požeške županije za godinu 1848, 8. V 1848.

[146] Isto.

[147] Isto.

4. TRGOVCI I OBRTNICI GRADA POŽEGE PROGONE ŽIDOVSKO STANOVNIŠTVO ZBOG KONKURENCIJE

U drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. st. Židovi nisu mogli slobodno trgovati u gradovima, a ako su dolazili na trg, morali su plaćati tolerancijalnu taksu koja je bila različita u pojedinim gradovima.[148]

Poglavarstvo grada Požege konstatira 3. XII 1770. da »Izvan vremena godišnjih i tjednih sajmova veoma rijetko dolaze Židovi u ovaj grad, od prilike jedanput u godini, te ne običavaju dulje od dan dva ovdje prebivati, a plaćaju za neodređeno vrijeme jednu forintu pod naslovom tolerancijalne takse po primjeru drugih gradova. Taj se običaj počeo tu uvađati god. 1757«.[149] Tu činjenicu potvrđuje i županijski izvještaj u kojem se navodi da se u županiji Židovi ne pojavljuju osim što jedan ili dvojica dolaze na trg u grad.[150]

Obitelj Rosenberg, braća Mojsije i Vuk (Wolfgang) prvi su Židovi koji su bili stalno naseljeni u gradu Požegi 1816. godine. Plaćali su tolerancijalnu taksu koja je 1822. iznosila 279 forinti ili 13,95% njihova čistog prihoda koji je tada iznosio 2.000 forinti.[151] Osim obitelji Rosenberg stanovao je u Požegi i Rosenfeld, Židov iz Osijeka.[152]

Kako se Židovi nisu mogli nastaniti na teritoriju grada Požege bez posebne dozvole, to su se mnogi nastanili u njegovoj blizini, i to najviše u obližnjem selu Alaginci četiri kilometra sjevernije od Požege. Tu su imali oko 1820. svoju bogomolju i rabina Krakauera.

Doseljavanje Židova u grad izazvalo je sukobe s domaćim trgovcima i obrtnicima zbog konkurencije. Obitelj Rosenberg pomagala je naseljavanje Židova u grad iz susjednih sela i na svom posjedu u gradu izgradila im je bogomolju koja je postojala sve do 1887. godine

S. Kušević naseljavanje Židova (uzgred) smatra kao osobitu teškoću grada Požege »(...) naselivanje i stanovanje u varoši našoj čifuta (Židova — F. P.), koji osobito poslě užasnog požara od 1842. godine stanovnikom istim utoliko su način života otegotili, da se verhu toga već više tužbi preuzvišenom g. banu podněti prinudjeni bili (...) primorali su građanstvo ovo po primjeru skoro sviju kraljevinah nalazeći se gradova udaljenje njihovo iz sredine svoje tražiti«.[153] Kušević je tražio 30. VI 1848. da se na saborskom odboru te teškoće uzmu u razmatranje i da se što prije ispuni zahtjev Požežana.[154] Istaknuo je

[148] Dr Gavro Schwarz, Prilozi k povijesti židova u Hrvatskoj, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, godina X, Zagreb, 1908, str. 209—230. Taj je autor objavio članke pod istim naslovom u godištu III, 1901, str. 185—194; godište IV, 1902, str. 189—193; godište V, 1903, str. 89—104; godište X, 1908, str. 37—40.

[149] Isto, str. 211. Pobiranje takse najpreciznije se navodi u izvještaju grada Požege. Taksa je bila različita od grada do grada. U Križevcima plaćali su 2 forinte i to na svaki pojedinačni dolazak. Židovi su obično dolazili iz Ugarske u Hrvatsku i Slavoniju, a kadikad i s turskog teritorija.

[150] Isto.

[151] Isto, 211—212.

[152] Isto, 212.

[153] MPK, Ostavština Svetozara Kuševića, godina 1848, omot 126.

[154] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 36.

da ima razloge za taj zahtjev, ali nije ih naveo, nego je obećao da će ih iznijeti kasnije. Taj zahtjev uvjetovan je sukobima između Židova i bogatih građana kojih je osobito bilo u ožujku i početkom travnja 1848. Pokretači sukoba s Židovima bili su srpski i hrvatski trgovci u Požegi. Svakodnevno je dolazilo do nesporazuma koji su kadikad prerastali u otvoreni sukob između magistrata i Židova. Građani su bili neprijateljski raspoloženi prema Židovima zbog njihovog povoljnijeg socijalnog položaja i uspješnog vođenja trgovine. J. Jankoviću taj sukob nije išao u prilog jer je remetio mir, pa je zabranio svako loše postupanje sa Židovima i upućuje suce da izrade naredbu kojom bi se Židovi štitili, a svi strani Židovi da se vrate u mjesto rođenja. Kompromisno rješenje tog problema bio je jedini izlaz za Jankovića.

Magistrat grada Požege pod pritiskom i tužbama bogatih građana raspravlja 3. IV 1848. o Židovima u Požegi. Istaknuto je da u gradu ima mnogo Židova koji su domaćim stanovnicima trgovinom i cijenom otežali uvjete života. Za sukob sa Židovima okrivljeni su magistratu trgovac Vatroslav Riffer i bogati građanin proizvođač ulja za gorivo, piva i vlasnik svilare Dragutin Lobbe. Gradski sudac Ivan Martinić zatražio je zbog toga da budu isključeni iz Odbora sigurnosti grada Požege, što magistrat nije prihvatio.[155]

V. Riffer i D. Lobbe bili su na strani narodnog pokreta i materijalno su ga pomagali. Njihov sukob sa Židovima stvoren je na osnovi konkurencije. Stvoreno neraspoloženje prema Židovima u magistratu dovelo je do donošenja zaključka po kome Židovi moraju napustiti grad. Oni Židovi koji su se bez dozvole naselili, zaključeno je da se iz grada istjeraju za osam dana, izuzimajući Leopolda Rosenberga i njegove potomke, a oni kojima je magistrat dopustio da se dosele, za petnaest dana moraju napustiti grad. Za mjesec dana grad su morali napustiti Samuel Singer, Kasper (Gašo) Gruber, Naco i P. Reichenfeld.[156] Židovi su se pretežno bavili trgovinom i svojim poslovanjem, izazivali zavist građana — trgovaca, obrtnika, činovnika, što je dovelo do drastične odluke magistrata o istjerivanju židovskih obitelji iz grada. Ta mjera grada Požege nije prihvaćena ni od uprave požeške županije ni od bana J. Jelačića, prije svega zbog načela slobode i ravnopravnosti te konzervativnog shvaćanja magistrata u tom pitanju.

Židovi su bili ogorčeni zbog takve odluke grada Požege, a osobito je to izrazio Gašo Gruber i Jakob Rosenberg koji nije bio ni stalni stanovnik Požege. Uputili su tužbu ugarskom ministarstvu.[157] To je još više probudilo sukob između građana i Židova, pa je bilo vrlo teško održavati mir i red. U redovima židovskog stanovništva zavladala je panika i ogorčenost, zbog toga su neki puni ogorčenja pisali banu J. Jelačiću. Tražili su da im se rok iseljavanja produlji. Židovi koji su željeli da izvrše naredbe magistrata, tražili su da im se odgodi iseljavanje. Tako 22. IV 1848. traži Filip Bier da mu magistrat odgodi iseljenje u Pleternicu.[158]

U međuvremenu V. Riffer u Požegi ponovno optužuje Židove. Tužio je Samuela Singera i njegovu ženu da su na mnogim mjestima osudili izgon Židova. Zatražio je da se izvedu pred prijeki sud i kazne. Na sudu je Singer

[155] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 867.

[156] Isto, br. 868.

[157] AH, Banski spisi — BP-1848, SV-CLI, br. 132.

[158] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 871 i MGP, S-1848, SV-192, br. 871.

zajamčio svojim imetkom da su optužbe neopravdane. Sud je ipak upozorio tužene da to više ne čine, iako su zbog nedostatka dokaza bili oslobođeni.[159]

J. Jelačić je vro brzo reagirao na tužbe Židova grada Požege. Ukorio je 22. IV poglavarstvo grada, »zapovjedajući ujedno, da se od poglavarstva ovdašnjeg red, mir i sigurnost osoba i imetka i dosadašnja sloboda obrtnosti bez razlike vere i stališa uzderžati ima, i da je u tome smislu kako svako, tako i ovo poglavarstvo do budućeg Sabora kraljevina ovih, na kojima se ovaj posao urediti ima pod najoštrii odgovor postavlja«.[160]

Poglavarstvo je na intervenciju bana Jelačića od 22. IV održalo sjednicu 28. IV 1848. i zaključilo da se problem Židova odgađa do saziva Hrvatskog sabora. Svoj zaključak je obrazložio da tobože i nije bilo progona Židova od građanstva kako su oni naveli u žalbi banu. Unatoč tome poglavarstvo je imenovalo Odbor[161] koji će čitav slučaj ispitivati i objasniti. Rasprava je pokazala da su građani bili povrijeđeni tužbama Židova, pogotovu što je ban stao na njihovu stranu. Kako su svoju vjernost građani Požege iskazali banu već 3. IV, [162] stoga su očekivali da će njihove zaključke potvrditi, a u vezi sa Židovima nije to učinio.

Napad bogatih građana na Židove posredstvom J. Jelačića riješeno je u korist Židova, a upravi grada nije ostalo ništa drugo nego da izvrši bansku zapovijed, ali je pri tome istaknula, da krivnja i progon Židova tobože nisu uzrokovane držanjem građana već djelovanjem Židova. Za takav postupak Židovima povod su dali Židovi i zbog toga su postali nepodnošljivi i nepoželjni u gradu. Sami Židovi prihvaćaju da za određeno vrijeme napuste grad, ali nastavljaju i dalje izazivati i vrijeđati građane, tvrdi magistrat. Stoga zaključuje da su građani ti koji su spremni da čuvaju mir i red, a Židovi su ti koji su nasrtali na građanstvo, kako u gospodasrkom tako i u političkom pogledu. »Neposlušnost i nepokornost bila je za njih prava staza.«[163]

Pravi razlog koji je doveo do sukoba jamačno ima gospodarsku osnovu. Židovi su bili trgovci i obrtnici. Svojim radom su se isticali i konkurirali domaćim trgovcima i obrtnicima, što je stvaralo suparništvo. Nastale promjene g. 1848. iskoristili su neki građani da prosvjeduju protiv Židova kojih su se željeli riješiti zbog gospodarskog suparništva. Optužili su ih za narušavanje mira i reda u gradu. Židovima je branjeno da na pijacu kupuju hranu koju su izvozili, a donošene su i uredbe kojima se zabranjivao izvoz hrane, jer je time bila ugrožena prehrana u gradu. Židovi su se suprotstavljali takvim uredbama pa su usprkos njima na javnom trgu trgovali i tako prkosili građanima. Takav je njihov postupak bio i izvan grada, gdje su preko svojih zastupnika hranu skupljali, kupovali, a i onu koju su građani kupili često su prekupljivali i kupce sebi privlačili obećavajući im veće cijene. Građane je osobito ozlojedila činjenica da im se ne može braniti kupovanje hrane na javnom trgu.[164] Bogati građani nastojali su gospodarsko suparništvo Židova u trgovini

[159] Isto, br. 896.

[160] Isto, br. 936.

[161] U odbor su imenovani: J. Prikelmajer, A. Malešić, J. Juratović, V. Riffer, Dimitrije Vidović, M. Kraljević, Lovro Gross, Mirko Balog i Antun Kovačević.

[162] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 861.

[163] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 936.

[164] Isto.

i obrtu iskoristiti kao politički problem optužujući ih za stvaranje nemirnog stanja i tako ih ukloniti kao konkurente. U tome nisu naišli na banovu podršku, a posebno ih je ozlojedila tužba Židova mađarskom ministarstvu, što je dovelo do povećanog neraspoloženja i nemira, pa »(...) građanstvo teško je bilo utažiti i na odluku Sabora kraljevinah naših odazvati te tako mir, red i sigurnost uzderžati«.[165] Stav prema Židovima izvan grada bio je nešto drukčiji. Dopisnik Novina d. — h. — sl. Valetić javlja iz Kutjeva da u Požegi Židove nemilosrdno progone, što je velika sramota jer to čine domaći sinovi.[166] Sukob građana i Židova prenosi se i na učenike požeške gimnazije. Kada je 3. IV gradsko zastupstvo »... diglo glas protiv stanovnika mojsijevskog zakona, koji su se bez dopuštenja u Požegi naselili«,[167] problem Židova otvara se i više mjeseci postaje jedno od otvorenih pitanja o kome se raspravlja kako u Požegi tako i u Hrvatskom saboru. Na gimnaziji je došlo do sukoba među učenicima, 5. lipnja 1848, u kome je učenik Ladislav Gruber, židovske vjere, rodom iz Ugarske, fizički napadnut, a pravdu je podijelio njegov otac koji je ušao u zgradu škole i »zlostavljača svoga sina udario tri puta svojim štapom«.[168] Uprava škole prešla je preko tog incindenta, kako ne bi ponovno navukla na sebe gnjev građana, što se moglo proširiti na ostale profosre i franjevački samostan. Gradsko zastupstvo zatražilo je od uprave škole izvještaj, nakon čega je otac učenika Grubera osuđen 7. listopada na 50 batina[169] i isto toliko forinti. Gruber je uspio jedva kaznu otkupiti, a tri dana zatvora bila su mu oproštena.[170]

Odnosi između trgovaca i obrtnika, od kojih su neki Židovi, u trgovištu Daruvar bili su zaoštreni. Položaj trgovaca znatno je bio povoljniji od obrtničkog zanimanja. Zbog toga su obrtnici počeli napuštati svoje zanate i započeli su se baviti trgovinom. To je uzrokovalo česte sukobe između obrtnika i trgovaca. Trgovac Volf Breszlauer, Židov, navodi za obrtnika sapunara Petra Zabrdca i Miloša Pejanovića, koje su optuživali da im svojim trgovačkim poslovima onemogućavaju djelatnost. Zbog svih tih sukoba bilo je teško održati mir za koji se brinuo veliki sudac Slavoljub Mračić, koji je zatražio od podžupana »... da bi takve buntovnike nepokornike, ljude silovite i već odavno zabilježite koji svakoj uredbi bila ona ma kakve vrsti ili od slavne županije ili od slavnog spahiluka izdata suprotstali su i staju na sud pretegnuti (...) za puntu«.[171] Mračić je uzeo u zaštitu domaće Židove, za koje kaže da su ljudi mirni, pokorni i koji često mnoge siromašne u nuždi daruju poklonima i treba ih zaštiti od zla.[172] Židovi su u Daruvaru imali velik udio u trgovini, a svojim kapitalom ostvarili su i monopol u obrtu i trgovini. Stoga je razumljivo sukobljavanje s ostalim stanovnicima trgovcima i obrtnicima.

[165] Isto.

[166] Novine d. — h. — sl. od 15. travnja 1848, br. 34. Valetić se nalazi u Kutjevu gdje se sastao županijski odbor da puku proglasi zakonsku osnovu o desetini, roboti i danku.

[167] J. Kempf, Požega, 382—383.

[168] Arhiv požeške gimnazije (kraće APG), Liber secundus, Historiae (...), lipanj 1848.

[169] Batine su ukinute, a mogle su se davati samo u izuzetnim prilikama.

[170] APG, Liber secundus, Historiae (...), lipanj 1848.

[171] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXII, br. 31.

[172] Isto.

Sapunara Volfa Breszlauera ostala je bez radnika, u izgradnju je uloženo mnogo novaca, a izrađena je po dopuštenju spahiluka. Postoji i namjera stanovnika Daruvara, nezadovoljnih zbog brojnih teškoća, da je razore. Mračić se opet stavlja na stranu židovske buržoazije, tj. V. Breszlauera, te okrivljuje Zabrdca, što su mnogi prošle zime sjedili u mraku. On nije htio izrađivati svijeće, već je u potaji od Breszlauera i Rosenberga, trgovca iz Požege, svijeće i sapun kupovao i prodavao, mada je bio primljen za majstora i od županije potvrđen. Mračić smatra, ako se ništa ne poduzme, da bi moglo doći do nestašice sapuna i svijeća u oklici Daruvara, a osobito bi to pogodilo vojnike koji tamo borave.[173] Mračić ne želi da navede prave razloge koji su doveli do nezadovoljstva obrtnika u Daruvaru, kojima su događaji u proljeće 1848. omogućili da slobodnije izražavaju svoje zahtjeve, te da se uključuju u unosnije zanimanje kao što je trgovina.

Sukob sa Židovima inicirali su zbog mržnje i konkurencije dobro stojeći trgovci i donekle obrtnici. U Požegi se osjeća, među mnogim građanima, neraspoloženje prema Židovima uzrokovano podizanjem cijena, stoga i oni podržavaju magistrat koji se opredijelio za izgon Židova iz grada Požege.

5. ZBIVANJA U POŽEŠKOJ GIMNAZIJI

Uznemirenost učenika požeške gimnazije osjeća se već 13. ožujka 1848. Uprava škole je za to naglasila odredbe u čuvanju discipline, kao mjeru predostrožnosti. Istovremeno dolazi do napetih odnosa između gradskog zastupstva i škole u vezi s plaćanjem profesora.[174] Iz ljetopisa požeške gimnazije, čiji su upravu 1848. činili promađarski orijentirani franjevci Tomeček i Bady, zapažamo njihovu naklonost prema nastalim promjenama u Mađarskoj. Sa simpatijama govore o slobodi koja je predstavljena trobojnim zastavama i kokardama crvene, bijele i zelene boje.[175] Ljetopisac požeške gimnazije P. Hyacint Bady[176] istoga je mišljenja, a očekivao je takvo raspoloženje i kod učenika požeške gimnazije. Umjesto takvog rasoploženja učenici požeške gimnazije krenuli su drugim putem, počeli su nositi kokarde crvene, bijele i plave boje.[177] Bady takav stav učenika samo konstatira, a ne može bilo što poduzeti, jer opće stanje i narodno raspoloženje u Požegi nije išlo u korist mađarske vlade i

[173] Isto, SV-DCXLIX, br. 307.

[174] Franjevački samostan u Požegi davao je profesore koji su obavljali obuku u požeškoj gimnaziji. Naknadu za njihov rad snosio je grad Požega, a bila je u novcu i naturi.

[175] Arhiv požeške gimnazije (kraće — AGP), Historiae (. . .), Liber secundus, 1848.

[176] P. Hyacint Bady je po narodnosti Mađar, a profesor je požeške gimnazije (1842/3—1848/9) Za to vrijeme pisao je Ljetopis požeške gimnazije na latinskom jezku — Historiae Regii Maioris Gymnasii Posegani, Liber secundus, — koja obuhvaća razdoblje od studenog 1820. do zaključno sa škol. god. 1851/52. Prikazao je prilike u Požegi i požeškoj gimnaziji u proljeće 1848. izražavajući ojađenost i neraspoloženje prema svemu što je narodno. Njegovo gledanje na narodni pokret je promađarsko, ali nam otkriva mnoge pojedinosti u odnosima na tlu Slavonije.

[177] Arhiv požeške gimnazije (kraće — APG), Historiae (. . .), Liber secundus, ožujak 1848.

mađarona. Ni Bady nije mogao prešutjeti jedinstvenost u raspoloženju građana i učenika požeške gimnazije.

H. Bady je 31. ožujka 1848. napisao da je gradski kapetan Ivan Martinić izvjesio na Gradskoj kući »ilirsku« zastavu (triju boja, crvene, bijele, plave u sredini polumjesec, a gore crvena zvijezda). Gimnazijska je mladež znala da će takva zastava biti izvješena, stoga je okrenula učenju leđa i s velikom vikom u jutarnje sate puštena iz gimnazije da prati ilirsku zastavu nošenu gradskim ulicama uz pratnju glazbe. I navečer su učenici bakljama pratili spomenutu zastavu što je javnost odobravala,[178]. Svi članovi nastavničkog vijeća[179] nisu odobravali Badyjev stav. Većina je bila narodnjački raspoložena, ali se nisu izjašnjavali o zbivanjima u školi. Prepustili su da odluke donose profesori od kojih su H. Bady i K. Csillag bili Mađari, a direktor E. Tomaček mađarizirani Slovak. Ti su se profesori otvoreno surpotstavljali nastalim gibanjima u gradu i u školi, ali su naišli na jedinstvenu osudu učenika i građana. Zato nisu uspjeli da ostanu profesori požeške županije. Već su naredne šk. g. 1848/49. morali sva trojica napustiti Požegu i požešku gimnaziju. O tome svjedoči ovaj podatak u ljetopisu: »i radi toga profesori Magjari Hyacint Bady, i Kažimir Csillag koji našem jeziku dosta višti ne biše, moradoše se s ovom gimnazijom oprostiti«.[180]

Buntovna gimnazijska omladina otkazala je poslušnost profesorima i upravi škole i onemogućila održavanje nastave, stoga su 1. travnja učenici otpušteni iz školske zgrade, a samo su neki učenici primljeni u profesorske sobe.[181] Mnogo učenika napustilo je školu, da bi se 3. travnja vratili na nastavu sa željom da nastave svoje aktivno sudjelovanje u revolucionarnim gibanjima u Požegi. Zato su učenici na zgradi gimnazije izvjesili narodnu zastavu, predvođeni učenicima Franjom Čabrajićem (poeta)[182] i Josipom Špunom (rhetor).[183] Direktor E. Tomeček je naredio da se zastave skinu, a učenici su bili kratko (sedam dana) umireni. Dolazak omladine iz Zagreba[184] donio je novo uzbuđenje, što se očitovalo među učenicima već 12. travnja. Tada su učenici zahtijevali da im se preda zastava koja je po naređenju direktora skinuta sa školske zgrade. To je stvorilo zabunu u redovima nastavničkog vijeća, profesori su bili u dilemi, što učiniti a da ne pomute još više i onako poljuljani mir među učenicima i neraspoloženje građana prema profesorima. Zatražili su direktorov savjet, koji je bio zato da zastavu dadu učenicima pod uvjetom da je nose kamo žele samo da je ne ističu na gimnazijskoj zgradi. Profesori su bili skeptični jer su se bojali da se učenici neće pridržavati dogovora i da će vjerojatno zastavu ponovno istaknuti. Zato je razumljivo pita-

[178] Isto.

[179] Nastavničko vijeće čini osam profesora franjevaca: Erazmo Tomeček (direktor), Kazimir Csillag, Nikola Haramina, Aurelijan Binder, Silvestar Blagoević, Mihajlo Benišek, Hyacint Bady (profesori), Ivan Bohath (suplent).

[180] APG, Historiae (. . .), Liber secundus, travnja 1848.

[181] Isto.

[182] Sin samohrane majke koja stanuje u Slav. Brodu.

[183] Sin Miroslava Špuna, uglednog građanina i kotarskog suca.

[184] Od samog početka narodnog pokreta povezanost požeške županije sa Zagrebom bila je dobra. Najavljena Akademička četa iz Zagreba koja je sastavljena od omladinaca izazvala je kod učenika požeške gimnazije radost.

nje jednog od profesora: »Što ako je ipak opet istaknu na Gimnaziji?« Direktor je bio dosljedan i odlučan u svom prijašnjem stavu da spriječi isticanje zastave u požeškoj gimnaziji, stoga je odgovorio: »Ja ću je i opet skinuti, jer to ne mogu dozvoliti.«[185]

Vraćanjem zastave direktor je vjerovao da će učenike smiriti i istodobno otkloniti sumnju da on podržava nemire i njihove sudionike. Ponašanje učenika bilo je takvo da se moglo naslutiti da će i dalje narušavati mir u školi, čega su se pribojavali profesori i direktor škole. Učenici su imali radikalniji stav od svojih profesora i s manje opreznosti ulazili su u novonastalnu situaciju podržavajući promjene koje je podržavala velika većina građana. Strepnje profesora obistinile su se već 15. travnja kada su učenici prije obuke (u jutro prije 8 sati) izvjesili ponovno ilirsku zastavu na gimnazijskoj zgradi. Da direktor skine zastavu, s tim se suprotstavio učenik Josip Špun (in prima humanitete), kako ga opisuje ljetopisac »dječak zle naravi i odgoja«. Bady navodi da je zaprijetio podvorniku ako skine zastavu.[186] Učenik Josip Špun bio je organizator nemira u gimnaziji, a njegov otac je »moćan u Županiji«. Podrška oca Fridricha Špuna, suca i zastupnika požeške županije — pleternički kotar — u Hrvatskom saboru, uvelike je pridonijela raspoloženju učenika u gimnaziji. Fridrich Špun 1848. bio je u službi požeške županije. U Gradskoj kući na narodnom sastanku, 28. travnja 1848, zajedno sa Josipom Žuvićem i Eduardom Mračićem osudio je franjevce i franjevački samostan okrivljujući ih za napad na narodna prava. Zato je sām direktor pokušao skinuti zastavu s prozora, koja mu je pala na ulicu pri čemu su se s vrha koplja otkinuli limeni mjesec i zvijezda. Kako se to zbilo uoči uskrsnih blagdana, uprava škole je raspustila učenike za uskrsne blagdane s uvjerenjem da će se smiriti, a da se u međuvremenu riješe nastale nesuglasice. Učenici su raspušteni a da nijesu održane ni duhovne uskrsne vježbe (exercitia spiritualia) koje traju tri dana. Direktor je raspustio učenike sa znanjem i odobrenjem profesora, pa i onih koji su bili na strani narodnjaka, jer »ne bi ni pristajalo da jučer rođeni dječak slavi triumf nad direktorom i profesorima«.[187]

Očito je da se neki profesori nisu protivili činu isticanja ilirske zastave. Njih je više smetao način i postupak učenika Josipa Špuna, smatrajući ga učenikom koji je na nedopustiv način remetio red škole, što nije dopustivo ni u prilikama kakve su bile tih dana u gradu Požegi, i požeškoj županiji. Kakvo je raspoloženje u Požegi vidi se iz dopisa Valetića. »Varoška i županijska kuća nikada jošte takvimi znaci ukrašena nebiaše, kao baš sada u najnovije doba. Tamo su vam na svakoj između rečenih kuća po dva izložena barjaka, na kojima kao god boja tako i znamenje su čisto narodna. Na persih malo i veliko nosi trobojnu narodnu kokardu.«[188]

Antun Kovačević, dopisnik novina d. h. sl., optužio je E. Tomečeka za sprečavanje isticanja narodne zastave na zgradi gimnazije. Između ostaloga, navodi: »To dočuje ovdašnjih učiona ravnatelj neki pedantički fratar Erasmo Tomeček, inače veliki madjaron, doleti u taj čas sav razjaren. Stade vikati i

[185] APG, Historiae (...), Liber secundus, travanj 1848.
[186] Isto.
[187] APG. Historiae (...), Liber secundus, travanj 1848.
[188] Novine d. — h. — sl., 15. IV 1848, br. 35

PROFESORSKA KNJIŽNICA POŽEŠKE GIMNAZIJE U ČIJEM JE SASTAVU I DIO ISUSOVAČKE KNJIŽNICE IZ 18. STOLJEĆA

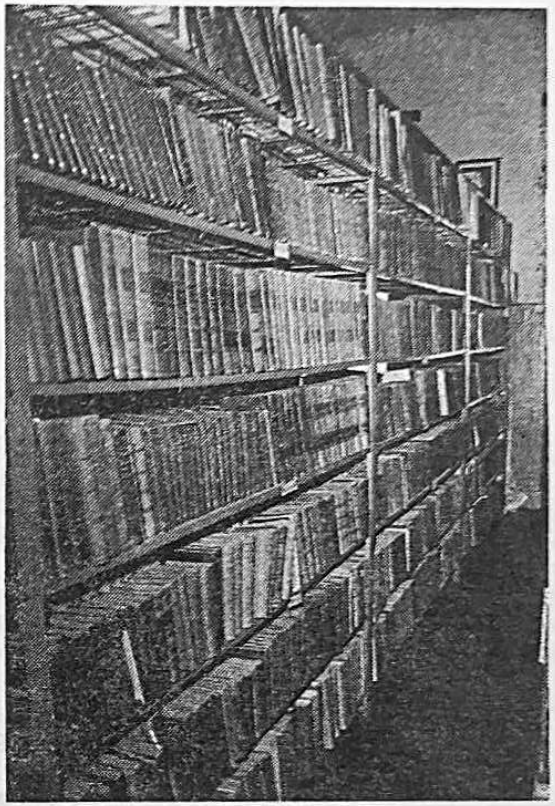

gerditi mladež kako se je podufala zastavu ovakovu izmetnuti jer takva što može samo na kerčmi. Djaci su molili; nu on ne htede ih uslišiti, već ih prozove derištima, sbaci im zastavu, podere je rukama i pogazi nogama. Zatim izjavi: Od sada je gymnasium zatvoren, hodite kući i dok vas ne pozovemo nemojte mi se pokazati«.[189]

H. Bady brani direktorov postupak i negira optužbe učenika da je bacio narodnu zastavu i povrijedio narodni ponos. Zatim napada Antuna Kovačevića, dopisnika Novina d. — h. — sl., da je lažno prikazao događaj u gimnaziji u Novinama.[190] Bady s nepovjerenjem govori o slobodi tiska i protivi se takvom pisanju. Napada i vezu učenika s takvim piscima.[191]

Direktor Gimnazije E. Tomaček nešto drukčije opisuje događaje koji su se zbili u požeškoj gimnaziji prilikom isticanja narodne zastave. To se može zaključiti na temelju njegova opravdanja.[192]

[189] Isto, 15. IV 1848, br. 35.
[190] Isto, 22. IV 1848, br. 38.
[191] Isto (Dopisnik Antun Kovačević).
[192] Novine d. — h. — sl., 6. V 1848, br. 44. Opravdanje je doslovno navedeno u većem svom dijelu, ali ne posve. E. Tomeček odriče da je mađaron i da se veseli razvitku svoga roda.

Urednik Novina pripominje ovo: »To požeška mladež mora imati anđeosku terpljivost, kad je takav zulum onako mirno podnositi mogla; naša zagrebačka mladež ne može se zaista tolikom terpljivostju ponositi.«[193] Urednik ističe da se na zagrebačkoj akademiji viju dvije narodne zastave, »kada bi onaj gospodin (Erasmo Tomeček — F. P.) u Zagreb došao, to bi vidio, kako se sa svakoga tornja barjak vije, valjda bi se požurio u crkvu — misleći da je kerčma.«[194]

Dopisnik Kovačević ističe da postupak profesora nije dostojan Požege i Požešana i zahtijeva da se slično ne bi smjelo više dogoditi. Pri tom naglašava da su Požežani bili do sada rodoljubivi, te mu nije jasno kako su mogli te događaje u gimnaziji trpjeti. Dosadašnje dobro držanje i narodno opredjeljenje treba i dalje njegovati, »zato ne trpite, da vam se u sred grada narodnost gazi i učinite naredbe, da vam se tako što više ne dogodi«.[195]

Raspoloženje srednjoškolske omladine u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je slično. U Osijeku je na gimnaziji omladina 28. travnja 1848. razvila narodnu zastavu i po cijelom gradu narodne pjesme pjevala. Dopisnik ističe da su đaci tražili olakšice: »(...) da se od teškog batinjanja i vrućeg šibanja jedanput i ovdě oslobode, kao što to već od mnogo godinah na vinkovačkoj gymnazii ukinuto obstoji.«[196]

Početkom travnja 1848. raspoloženje gimnazijske omladine samo je izraz općeg raspoloženja mladih ljudi u Požegi, koji su pripadali različitim društvenim slojevima. Gradsko je zastupstvo bilo na strani učenika požeške gimnazije u sukobu s profesorima mađaronima, ali ipak nije odobravalo opće raspoloženje omladine u gradu. Zbog toga što je omladina grada otkazala poslušnost mađaronskoj upravi gimnazije i neće da ide u školu, Zastupstvo je zaključilo da ih roditelji, stariji, kućevlasnici (jer su mnogi učenici bili iz drugih mjesta, a u Požegi su stanovali samo za vrijeme trajanja obuke) upozore i odvrate od nedostojnog ponašanja i da ih šalju u školu. Formiran je Odbor[197] koji je dobio zadatak da uz pomoć E. Tomečeka, direktora gimnazije, nastoji odvratiti omladinu »od škodljivih postupaka i na pravi put je izvesti«.[198] Strah od omladine primorao je u početku i upravu škole i gradsko zastupstvo da potisnu u drugi plan međusobne razmirice koje su imale materijalnu i nacionalnu osnovu, kako bi zajedničkim snagama uz pomoć građana i roditelja uspostavili stanje poslušnosti, pozivajući se na propise škole i uredbe grada.

Na sastanku koji je održan u Gradskoj kući, 28. travnja, bio je osuđen franjevački samostan, direktor gimnazije Tomeček i profesor Bady. U osudi su prednjačili učenici F. Čabraić i J. Špun, a pomagali su im otac Fridrich Špun, Josip Žuvić i Eduard Mračić. To je učinjeno pošto je 25. travnja na-

[193] Isto, 22. IV 1848, br. 38.
[194] Isto.
[195] Isto.
[196] Isto, 6. V 1848, br. 44. Usp. Ivan Medved, Crtice iz ilirizma u Osijeku, Đački pokret u osječkoj gimnaziji godine 1848, Jeka od Osijeka — Hrvatski zabavnik i kalendar za godinu 1920, str. 67—70. Osječkom gimnazijom upravljali su franjevci kao i u Požegi. Učenici su svoje zahtjeve izrazili u 14 točaka.
[197] Članovi odbora su: Ivan Martinić, Josip Prikelmajer, Đuro Juratović, Antun Mahcshich i Antun Branko Pavić.
[198] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 870.

rodna zastava bila izvješena na gimnaziju. Samostan je nazvan »gnijezdom agresije«, a direktor E. Tomeček, koji je »radi zbacivanja zastave zaslužio vješala« i da je »lešina«, a Badya zbog toga što »je 6 godina otrovom madjarskog jezika kvario omladinu«.[199] Sudionici tog narodnog skupa u Gradskoj kući zaključili su da treba spomenute profesore »... ne saslušane po banu Jelačiću u roku od 14 dana protjerati«.[200] Osim toga, zaključeno je da se mjesto Badya za profesora imenuje Antun Kovačević, vicenotarius, a da njegov brat Josip Kovačević, prefekt orfanotrofija, obavlja dužnost direktora.[201] Zaključak nije realiziran zbog posredovanja gvardijana franjevačkog samostana jer su profesori na gimnaziji stanovali u samostanu i imenovani su od franjevačke provincije. No, ipak je upućen izvještaj banu Jelačiću, 28. travnja, u kome se ističu sve bitne značajke sukoba i zahtjev da se udalje nepoćudni profesori, za koje je Slavoljub Mračić u Gradskoj kući rekao da su učinili mnoge pogreške i »kaznutja narodnosti naše inače zlobnosti prema mladeži, koja duhom narodnim diše, najviše što zastavu črez mladež diačku po priměru drugih na gimnasiu izmetnutu rukom svojoj srušiti i potirati nije stradao pervoimenovani (Erazmo Tomeček — F. P.), drugi pako (Hyacint Bady — F. P.), šta o propasti naroda, narodnosti i samostalnosti naše rieči svoje rasipati ovako otrovno seme u čista srca mladeži baciti usuđuje se«, zato predlaže da se odmah udalje s gimnazije i da se bana obavijesti i na njihovo mjesto da se »... svetovne ljude pribaviti«, dok ostali franjevci »... kao učiteljah upotrebljavanje ukine«, i da se zatraži od Sabora »... da fratri iz mnogog političnog zvanja obzira učitelji djece više nebudu, nego se svitovni ljudi na svakova mista postave«.[202]

Zapaženo je da franjevački samostan u Požegi i sirotište sa svojim zgradama nisu izvjesili narodnu zastavu, što je od njih zatraženo. Svećenstvo u Požegi koje se bavilo odgojem i obrazovanjem bilo je rezervirano prema postojećim zbivanjima u gradu Požegi.

Iz izvještaja banu Jelačiću razabire se da je za takvo stanje uglavnom kriva mađaronska propaganda. Tako se iznosi da su neprijatelji našega naroda sijali otrovne strijele u okružju grada, »i na mladež odapinjati, dočim vraćaju od istine, kudu i gerdu narodnost našu, i o naroda nesreći neumorno i postojano rade.[203] Gimnazijski profesori su apostrofirani kao oni koji »... javno u učionici decu našega građanstva podučavaju u pogledu naše narodnosti zlobno.«[204] Oni grde našu narodnost u vremenu kada je primarna zadaća održavanje mira i reda. Za sve je okrivljen direktor gimnazije Erazmo Tomeček. Zamjera mu se skidanje narodne zastave, i da nije bio svjestan da je to uvreda, sramota i napad na narod i narodnost, a pri tome je i učenike nazivao pogrdnim imenima. U svemu mu je pomagao H. Bady, koji se istaknuo u djelovanju protiv naše narodnosti i samostalnosti, »da je zaradio svako merzno postupanje, ali ga jošter brani stališ njegov«.[205]

[199] APG, Historiae (...), Liber secundus, travanj 1848.
[200] Isto.
[201] Godine 1835. osnovao je u Požegi biskup Alagović orfanotrofij, što je pridonijelo školovanju siromašne djece u požeškoj gimnaziji. Usp. dr Đuro Kuntarić, Požeška kolegija, Požega 1935.
[202] HAP, MGP, Protocoli 1848, svežanj 43, br. 941.
[203] HAP, MGP, spisi 1848, svežanj 192, br. 941.
[204] Isto.
[205] Isto.

KAJO ADŽIĆ (AGJIĆ) PLETERNIČANIN (1805 — 1892), FRANJEVAC, DIREKTOR POŽEŠKE GIMNAZIJE (1848 — 1852), GVARDIJAN FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U POŽEGI. JEDAN OD PRVIH POKRETAČA NARODNOG POKRETA U SLAVONIJI. PUČKI PISAC I U »SLAVONCU« PIŠE U RUBRICI »PRIJATELJ PUKA«.

To je toliko građanstvo uznemirilo da su odlučni u zahtjevu da ta dva fratra profesora moraju napustiti grad jer se njihovo djelovanje protiv naroda ne može dalje podnositi. Zamoljen je ban Jelačić da bi imenovane profesore uklonio i na njihovo mjesto »ne fratre nego svitovne ljude pribaviti, te ovim načinom mir i red među ovdašnjim građanstvom uzderžavati i želju građanstva ovdašnjega ispuniti.«[206]

Zastupstvo grada usmjerilo je svoju oštricu na nekoliko profesora gimnazije, koji nisu jedini uzročnici stanja. Za zastupstvo je bilo bitno da odrede krivce nastalih nemira. Problem nisu mogli sami riješiti, ili to pak nisu željeli, pa su zatražili pomoć od bana Jelačića. Nemiri su plod težnje omladine za liberalnijim odnosima u školi kao i izraz novonastalih društvenih i političkih promjena. Učesnici su stoga podržavani od bogatog građanstva i gradske uprave. Zahtjev da profesori svjetovnjaci zamijene franjevce u skladu je s društvenim promjenama, ali nije bilo ostvarivo zbog nedostatka profesora svjetovnjaka.[207]

Gradsko zastupstvo je osnovalo Komisiju s Đurom Juratovićem na čelu, gradskim blagajnikom, koja je 29. travnja 1848. posjetila gimnaziju sa zadaćom da opomene i smiri buntovnu omladinu. H. Bady je našao za shodno pišući ljetopis škole da se naruga Juratoviću, navodeći nekoliko rečenica iz njegova govora, koje je jedine Bady na hrvatskom jeziku napisao, a treba da pokažu nesposobnost Juratovića i besmisao govora u neprestanom ponav-

[206] Isto.

[207] Hrvatska je tada imala šest gimnazija: u Zagrebu, Karlovcu, Varaždinu, Osijeku, Rijeci i Požegi i na svima su predavali profesori franjevci. Već 1851. godine grof Leo Thun, ministar prosvjete, uvodi novu naučnu osnovu za sve gimnazije u Monarhiji i oduzete su franjevcima.

ljaju. »Fala bogu! Dica moja! Liepa mladež ob dobrog mirisa, kao liep cvit sad smo slobodni, i vi ste slobodni ne boj te se nikoga, ni mene, ni profesora, ni direktora, i nikoga na světu, sada je sloboda.«[208] Očito su gradsko zastupstvo i Juratović željeli pozitivnom ocjenom revolucionarnog raspoloženja učenika u samoj zgradi gimnazije smiriti učenike, kako se ne bi nemiri prenijeli među građane koji su događajima u gimnaziji pridavali posebno značenje.

Franjevački samostan u Požegi, čiji su redovnici bili i profesori gimnazije, nastojao je da što bezbolnije riješi sukob između gradskog zastupstva i profesora gimnazije. Gvardijan samostana Faustin Parisa zatražio je 2. svibnja i dobio dozvolu da govori u Gradskoj kući, kako bi zaštitio profesore požeške gimnazije.[209] U pismu magistratu gvardijan ističe da će čitav slučaj objasniti Kapistranskoj oblasti i da će »... spomenuti obitelji moje članovi potlim dojdućeg školskog svršetka na drugo mesto primestiti.«[210] Traži se od magistrata da odustane od tužbe Jelačiću. Gvardijan obećaje tražiti od provincije da »... kaštigu prime« i da se to objavi jer želi odstraniti svaku ogorčenost i »... narodnost kao najveće blago možno i kriepko štovati i čuvati.«[211] Zaključeno je 3. svibnja da se Jelačiću ne šalje »representanca«, ali da se gvardijana pozove da izvrši obećanje.

Nakon te intervencije inkriminirani profesori uspjeli su privremeno zadržati svoje položaje do kraja školske godine, a u međuvremenu gvardijan je izložio nastale prilike provincijalu. Time nije stanje u požeškoj gimnaziji poboljšano. Nered je i dalje u školi vladao sve do 10. lipnja 1848. Neprestano su trajale prepirke, gužve, svađe i vrijeđanja. Profesori su bili u strahu da ne budu izbačeni. Program je samovoljno skraćivan i mijenjan. Učenici su uskraćivali odgovore, a kada bi se vratili na nastavu, s profesorima bi se prepirali, a Badya su čak i kamenjem napali s Grada,[212] te kao profesora mađarskog jezika zviždanjem iz škole ispratili. Profesori nisu smjeli loše vladanje i učenje notirati. Bojali su se napustiti školu, da ne bi došli svjetovni profesori. U takvom stanju s olakšanjem je dočekana dozvola od višeg direktora da se mogu ispiti iz vjeronauka i latinskog jezika obaviti prije, a iz ostalih sporednih predmeta ispiti će se obaviti koncem srpnja.

Prvi prekid nastave, 1. i 2. travnja na kratko, te 15. travnja na duže vrijeme — »omladina puštena na uskrsne praznike«, odražava opće raspoloženje

[208] APG, Historiae (...), Liber secundus, travanj 1848.

[209] Nastojao je kompromisno riješiti spor između profesora i gradskog zastupstva, svjestan da svako štićenje profesora Mađara i mađarona može samo pogoršati položaj franjevaca u Požegi. Zato obećaje premještaj i kaznu. Potkraj 1848. premješten je iz Požege, a zamjenjuje ga franjevac Kajo Adžić, narodnjak rodom iz Pleternice.

[210] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 951.

[211] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 951.

[212] Uzvišenje koje dominira većim dijelom stare Požege. Tu je u srednjem vijeku bila smještena požeška tvrđa koja se spominje 1227. godine. U 18. stoljeću srušeni su posljednji ostaci utvrde, a danas je to park NOB i nalazi se u blizini stare zgrade gimnazije (u kojoj je održavana obuka od 1726. do 1877), danas samostan sestara sv. Vinka, dok je nova zgrada sagrađena g. 1878. (današnja zgrada gimnazije) smještena tik uz zapadnu stranu brežuljka. Brežuljak je dominirao nad ulicama koje vode u središte grada.

u Požegi i požeškoj županiji. Osuda promađarski orijentiranih profesora i njihovih postupaka svjedoči pobjedu narodnjaka koje podržava gradsko zastupstvo. Djelovanje profesora Badya i Tomečeka ocijenjeno je kao protunarodno, što će prisiliti franjevce u Požegi da izvrše personalne promjene u požeškoj gimnaziji u idućoj škol. god. 1848/49. Takvu je obavezu morao preuzeti gvardijan, kako bi zadržao mogućnost da i dalje profesori na gimnaziji ostanu franjevci.

Narodni duh vidljivo se očitovao u svim javnim ustanovama, izuzev onih koje su pod upravom crkve, mada je i u tim redovima bilo dosta narodnjaka. Franjevci uplašeni zbivanjem u školi nisu propustili da i najmanji incident u školi ne prijave Gradskom zastupstvu, kako bi svaku odgovornost skinuli sa sebe i time onemogućili širenje neraspoloženja koje je uvjetovano i rasprostranjeno držanjem i postupcima profesora mađarona. Franjevački samostan želio je tako izraziti svoju opredjeljenost narodnim interesima.

Sukob između građana i židovskog stanovništva u gradu imao je svoga odraza i u gimnaziji. Incident se zbio 5. lipnja 1848. kada je došlo do sukoba među učenicima u kojem je učenik Gruber (židovske vjere) napadnut. O tome događaju poslao je direktor škole izvještaj gradskom zastupstvu. Prema tome izvještaju događaj se zbio u učionici kada je učenik Gruber nazvao učenika Matu Pavešića mesarom, izazivajući da se potuku. Pavešić ga je opominjao, a kada ovaj to nije prihvatio, došlo je do tučnjave. U međuvremenu je naišao Gruberov otac, koji je braneći sina, udario M. Pavešića više puta palicom. Tomeček se boji da taj incident ne pogorša još više položaj franjevaca u Požegi i zato moli magistrat da se zatvori škola kako bi se ubuduće izbjegli slični sukobi.[213]

Taj je događaj ponovno uznemirio duhove na gimnaziji i u takvom nemirnom stanju održani su 7. lipnja ispiti iz vjeronauka, a 8. lipnja iz poezije i retorike. Ispiti su završeni 10. lipnja iz vjeronauka i latinskog jezika i učenici su dobili slobodne dane do 17. srpnja, kada su trebali ponovno doći na ispite iz sporednih predmeta. Očito je da su ispiti u gimnaziji prekinuti zbog nereda.

Da je Bady nastupao protiv narodnjaka, potvrđuje i njegovo držanje prilikom prolaska Josipa Rajačića kroz Požegu na putu za Zagreb. Požeški zastupnik S. Kušević obavještava 28. svibnja da će 31. svibnja doći u Požegu J. Rajačić (srpski mitropolit) i moli da se u Požegi Rajačiću organizira svečani doček.[214] Doista je Rajačić preko Pleternice stigao u Požegu 31. svibnja (oko 12 sati) svečano dočekan od građana i predstavnika crkvenih vlasti, a na dočeku je bila i gimnazijska omladina. O prisustvovanju učenika govori ljetopisac Bady, između ostalog, da »... i Gimnazija se na zahtjev morala pokazati. Svečanu ilirsku zastavu učenika[215] sa izvezenim natpisom nosio je učenik pravoslavne vjere (pod crvenom kapom)«.[216]

[213] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1165.

[214] MPK, Ostavština Svetozara Kuševića 1848, omot 126.

[215] Ilirsku zastavu ne smatra Bady i zastavom škole, a još manje profesora. To je po Badyu zastava učenika.

[216] APG, Historiae (...), Liber secundus, lipanj 1848.

Profesori franjevci Silvestar Blagoević i Mihajlo Benišek naučili su omladinu pjevati rodoljubne pjesme i vojnički stupati, što je omladina i pokazala na trgu.

Bady se protivio približavanju Hrvatske i Vojvodine. Zato su Rajačićeva posjeta Požegi i njegov srdačan doček naišli na osudu mađarskih nacionalista i promađarski orientiranih građana. Učenici nisu željeli biti predvođeni takvim profesorima, stoga su izostali i s procesije na Tijelovo. Oni učenici koji su došli, nisu htjeli ići u redu, a od profesora su samo dvojica prisustvovala, i to Bady i Binder.

Događaji na požeškoj gimnaziji od ožujka pa do polovine lipnja 1848. predstavljaju sastavni dio općih kretanja u požeškoj županiji.

Smirivanje učenika nastupilo je prestankom rada škole polovinom srpnja. Polovinom srpnja pozvani su učenici da pristupe prekinutim ispitima u vrijeme kada upravo završava Hrvatski sabor u Zagrebu.

V. Zbivanja u požeškoj županiji od kraja svibnja do listopada 1848.

1. PRIPREME I ODRŽAVANJE IZBORA ZA HRVATSKI SABOR 1848.

Polovinom svibnja, upravo kada dolazi do smirivanja nemira u požeškoj županiji, započinju pripreme za sazivanje Hrvatskog sabora.

Bansko vijeće je 8. svibnja donijelo Naredbu o provođenju izbora za Hrvatski sabor.[1] Naredba se sastoji od pet poglavlja i određuje tko može biti izabran za zastupnike, na koji način, kakva prava ima u Hrvatskom saboru.[2] Izborni red trebao je omogućiti sudjelovanje u izboru zastupnika u Hrvatski sabor iz svih društvenih slojeva. J. Jelačić je već 13. svibnja obavijestio grad Požegu da će se Hrvatski sabor sastati 5. lipnja u Zagrebu.[3] Magistrat je zaključio da se popišu izbornici i da se izradi uputa za provođenje izbora. Zato je imenovan Odbor[4] koji će se o tome brinuti.[5]

Saborska konferencija, održana 18. svibnja, potvrdila je Pravila o izborima za Hrvatski sabor. Iz pravila za izbore, koja su u Požegu pristigla 20. svibnja, vidljivo je da nije sačuvan staleški sabor, niti je ostvareno opće izborno pravo, a sačuvano je pravo »virilista«. Upravo toga dana (20. V) grad Požega uputio je pismo »braći Dalmatincima« u kome ih poziva da učine sve kako bi došlo do ujedinjenja Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Građani Požege zahtijevaju da pošalju svoje narodne zastupnike u narodni sabor, kako bi zajednički podijelili teškoće i slobodu. »Draga braćo ovako ćemo biti jači, bogati, veliki i slavni po cijelom svijetu.«[6]

---

[1] Naredba o pozivanju i zastupanju Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonie imajućem se deržat dano 5. i slidećih miseca lipnja t. g. u Zagrebu, napravljena u Vieću banskom dana 8. i sliedećih miseca svibnja 1848 (HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1077).

[2] Poglavlja slijede ovako: 1. O onih, koji će imati na budućem kraljevina oviuh saboru miesto; 2. O načinu izbora; 3. O vlastitostih zastupnikah; 4. O glasovanju na saboru; 5. O trajanju vlasti zastupnika i krieposti naredbe ove.

[3] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1077.

[4] Članovi odbora su: Josip Prikelmajer, Flori Filipović, Naco Heimb, Đuro Juratović, Antun Malešić, Antun Pavić, Fridrih Špun, Lovro Gross.

[5] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1077.

[6] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1081. Pisma su upućena u Pulu, Šibenik, Zadar, Dubrovnik, Makarsku, Mljet, Lastovo, Trsteno, Lopud te druge otoke i gradove. Pisma su sva vraćena neotvorena u Požegu.

U Hrvatski sabor birani su predstavnici županija, graničarskih regimenti i slobodnih kraljevskih gradova. Predstavnici plemstva i crkve ući će u Sabor na osnovi svoga društvenoga položaja, dok su narodni zastupnici birani na neizravan način.[7]

Izbori u požeškoj županiji pripremani su na osnovi tih odredbi. Izbor zastupnika u požeškoj županiji i gradu Požegi vođen je od županijskog pogla varstva. Stoga je Josip Bunjik 16. svibnja uputio gradu Požegi obavijest da treba izabrati zastupnike za Hrvatski sabor, 24. svibnja.[8] Za pripreme i izbor zastupnika u požeškoj županiji ostalo je malo vremena — oko 20 dana.

Po izbornom zakonu zastupnik »trěba da bude Slavjan čvěrste volje i krěpka daha, věšt narodnom jeziku u kome će govoriti.«[9]

Za vrijeme izbora zastupnika u gradu Požegi vladao je mir i nije bilo razloga da Hrabrowsky kao komesar treba da ureduje.[10] Uprava grada bojala se dolaska Hrabowskog i pod svaku cijenu željela ga je spriječiti, zato je idealnim prikazala prilike u gradu Požegi ističući da »... gradjanstvo živi u miru i slobodi«, što nije odgovaralo stvarnom stanju.

Popis izbornika slobodnog kraljevskog grada Požege sastavljen je 21. svibnja 1848. i imao je 380 izbornika.[11] U popis su uključeni građani koji su raspolagali većim nepokretnim imetkom, a imali su pravo građanstva i plaćali su sve općinske terete bez obzira da li su živjeli i radili u Požegi ili izvan nje. Tako su kotarski suci Eduard Mračić, Đuro Stručić, Petar Maljevac i Josip Žuvić živjeli izvan Požege, a ipak su ispunjavali uvjete za izbornike grada Požege.[12]

Osim toga, trinaest izbornika nije ni povremeno živjelo u Požegi, ali su uvršteni u popis izbornika jer su u gradu imali nekretnine, i neki od njih građansko pravo.[13] Dvojica su pripadala plemstvu, petorica činovničkom staležu, a ostalih šest pripadalo je ostalim bogatijim građanima.[14] Iz popisa je vidljivo da ti izbornici nisu ostvarili pravo izbornika jer nitko od njih nije pristupio glasanju. Izbornik Stanko Ilić, trgovac, bio je pod stečajem i nije mogao raspolagati imovinom i vjerojano zbog toga nije pristupio glasanju.

U popis izbornika nisu uvršteni oni građani koji su pod istragom, Cigani zbog njihova načina života, jer nisu imali status građana. Također su izostavljeni kriminalci. Očito je da gradski proletarijat, kalfe, sluge i sl. nisu mogli biti izbornici, jer nemaju imetak. Izbornici su bili bogatiji građani, obrtnici i trgovci i inteligencija te činovnici i plemići.

[7] Najprije se biraju izbornici. Samo izbornici biraju zastupnike, a pravo glasa je ograničeno i imaju ga samo kućne starješine, oni građani koji posjeduju nepokretnu imovinu, pravo građanstva, školsku spremu, činovnički položaj.

[8] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1064.

[9] Novine d. — h. — sl., 25. svibnja 1848, br. 52.

[10] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1084.

[11] Isto, br. 1087.

[12] Isto, br. 1087.

[13] Isto.

[14] Isto.

Izbornike možemo razvrstati u ove društveno-ekonomske kategorije:

1. obrtnici	205 ili	53,94%
2. činovnici i slobodne profesije	45 ili	11,84%
3. plemići	23 ili	6,05%
4. trgovci	18 ili	4,73%
5. svećenici	2 ili	0,55%
6. drugih neodređenih (nepoznatih) zanimanja	87 ili	22,89%

Da bi potpuno prikazali realan odnos među društveno-ekonomskim kategorijama izbornika, potrebno je izlučiti skupinu nepoznatih zanimanja koja je brojna (87):

1. obrtnici	205 ili	69,96%
2. činovnici i slobodne profesije	45 ili	15,36%
3. plemići	23 ili	7,85%
4. trgovci	18 ili	6,14%
5. svećenici	2 ili	0,69%

Svega je izbornika čija su zanimanja poznata 293, a od toga gotovo 70% izbornika su obrtnici, dok ostale četiri skupine čine samo 30% izbornika.

Među plemićima samo su trojica — Izidor Janković, Julije Janković i Franjo Xaver Hranilović — imali veći zemljišni posjed. Svi su osim I. Jankovića bili u županijskoj službi ili pak u službi grada Požege, stoga je dominantno činovničko plemstvo.[15]

Ostali činovnici koji nisu plemići bili su bogatiji građani i gotovo redovno su imali nepokretnu imovinu, a među njih su uvršteni liječnici, odvjetnici, suci i učitelj.

Među izbornicima bili su svi trgovci koji su pripadali trgovačkom cehu — dvanaest. Ostalih šest predstavlja dosta mali broj, stoga pretpostavljam da među 87 izbornika, zasad s nepoznatim zanimanjem, ima podosta trgovaca.

Dominiraju među izbornicima obrtnici koji su uglavnom pripadali obrtničkim cehovima od prvoga do osmoga. To možemo pratiti u narednoj tablici:

Red. broj	Ceh	Broj majstora	%	Broj izbornika	%
I	Krojači	25	7,12	22	10,73
II	Krzani i remenari	45	12,84	22	10,73
III	Čizmari	36	10,25	22	10,73
IV	Kovači, bravari, češljari	37	10,54	19	9,26
V	Zlatari i gumbari	35	9,97	17	8,29
VI	Opančari	43	12,25	27	13,19
VII	Drugi njemački ceh	27	7,69	18	8,78
VIII	Prvi njemački ceh	103	29,34	58	28,29
Svega		351	100,00	205	100,00

[15] Ostalih 20 plemića su: Karlo Adudić, Josip Bunjik, Vjenceslav Bunjik, Karlo Csillagh, Franjo Erlinger, Aleksandar Farkaš, Miroslav Kraljević, Tomo Kraljević, Franjo Kovačić, Josip Maljevac, Petar Maljevac, Eduard Mračić, Aleksandar Pavić, Aleksandar Peičić, Antun Peičić, Vatroslav Peičić, Aleksandar Poša, Ivan Pracaić, Karlo Tucić i Josip Žuvić.

Po broju izbornika posebno se izdvaja I njemački ceh koji je najbrojniji i po broju aktivnih obrtnika (majstora). Ako usporedimo postotke broja aktivnih majstora s postocima broja izbornika po cehovima, zapažamo da nema većih odstupanja. Odstupanja se kreću od 3,61% do 0,48%, što pokazuje da je ravnomjeran broj izbornika bio u svim cehovima u usporedbi s brojem majstora u njima. To upućuje na podjednaku socijalnu strukturu u svim cehovima.

U 37 obrtničkih zanimanja ima od jednog do 31 izbornika po zanimanju.[16]

Tajno glasanje omogućilo je izbor zastupnika koji su po volji magistrata. Odbor koji je proveo izbore dobio je točne upute.[17] Iz popisa izbornika možemo zamijetiti da je doista poštivan tajni način izbora. Na osnovi bilježnika na popisu možemo zaključiti da je od 380 izbornika glasalo 270 ili 71,05%. Izbori zastupnika slobodnog kraljevskog grada Požege nisu obavljeni po uputama J. Bunjika 24. svibnja, nego 26. svibnja.[18] Izabrani su za zastupnika grada Požege i Hrvatski sabor Svetozar Kušević, odvjetnik, i Ivan Martinić, gradski sudac i kapetan.

Rezultati glasanja:

Redni broj	Ime i prezime	Zanimanje	Broj glasova	%
1.	Svetozar Kušević,	odvjetnik	175	64,81
2.	Ivan Martinić,	sudac	158	58,51
3.	Josip Prikelmajer,	mlinar	97	35,92
4.	Antun Kovačević,	službenik	80	29,62
5.	Josip Matijević,	služb. grada	13	4,81
6.	Vasilije Zdelar	služb. žup.	5	1,85
7.	Florijan Filipović,	služb. grada	3	1,11

[16]

Zanimanje	Broj izbornika	Zanimanje	Broj izbornika	Zanimanje	Broj izbornika
krojači	31	licitari	4	pivari	2
opančari	27	čepedžije	4	kolari	1
čizmari	20	stolari	4	farbari	1
krznari	15	bravari	3	užari	1
remenari	10	šeširdžije	3	sapunari	1
cipelari	9	pojasari	3	tesari	1
torbari	9	kožari	3	zidari	1
mlinari	8	tokari	2	kujundžije	1
mesari	7	češljari	2	kazandžije	1
lončari	7	brijači	2	sitari	1
bačvari	5	puškari	2	urari	1
kovači	5	tkalci	2	nožari	1
gumbari	5				

[17] Odbor će pokupiti cedulje primajući jednog po jednog izbornika pred vijećnicom grada. Cedulje zatvorene u kutiji otvorit će pred skupštinom i utvrditi koliko je koji kandidat dobio glasova.

[18] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1089.

8.	Ignacije Heimb,	službenik	3	1,11
9.	Vatroslav Riffer,	trgovac	2	0,74
10.	Đuro Juratović,	odvjetnik	1	0,37
11.	Karlo Ciraki,	služb. grada	1	0,37
12.	Ilija Saračević,	odvjetnik	1	0,37
13.	Antun Babukić,	licitar	1	0,37

Glasove su dobili samo narodnjaci.

Simpatije većine izbornika usmjerene su najistaknutijim službenicima grada, dok je S. Kušević kao već iskusan zastupnik dobio ponovno povjerenje. Svojim izvještajima iz Zagreba, Požuna i dr. pokazao je da ima široki krug poznastava i da se njegova zastupnička riječ cijeni. Osim toga, on je čovjek od povjerenja bana i dvora, a kao narodnjak imao je naklonost građana Požege.

Ivan Martinić je prvi čovjek grada Požege, obavlja dužnost gradskog suca i kapetana od g. 1847. i uspješno djeluje na čelu uprave grada, a dobio je samo 58,51% glasova. Dvojica gradskih sanatora, J. Prikelmajer i J. Matijević, te predbilježnik i dopisnik Novina d. h. sl. Antun Kovačević dobili su manji broj glasova. Birači su time ne samo izabrali zastupnike za Hrvatski sabor, već su i potvrdili gradsku upravu.

Među jedanaestoricom koji su dobili glasove, a nisu izabrani, šestorica su iz uprave grada, i to četvorica senatora (od ukupno pet — F. P.) te bilježnik i podbilježnik grada. Ostalu šestoricu čine trojica odvjetnika, jedan trgovac i dva obrtnika. Posebno je značajan s velikim brojem glasova Josip Prikelmajer koji ima nekoliko mlinova u Požegi, a ujedno je i senator grada.

Nije se vodilo računa o interesima siromašnog građanstva, ni seljaka na gradskom vlastelinstvu, već o zaštiti i čuvanju interesa bogatih građana te poziciji gradskog magistrata. Bogatije građanstvo bilo je zadovoljno da sačuva svoj društveni položaj, da ga unaprijedi potpunom slobodom djelovanja u gospodarskom, političkom i kulturnom pogledu. U gospodarskom smislu žele se osloboditi konkurencije Židova, sačuvati mir. Ivan Martinić predvodio je 10. svibnja delegaciju grada u posjeti banu Jelačiću i obećao mu naklonost građana Požege.[19]

Kad je na glavnom požeškom trgu puku proglašen prijeki sud, po posebnom odboru Magistrata, početkom svibnja, na sjednici, 3. svibnja izabran je Odbor[20] koji će izraditi upute za poslanike za Hrvatski sabor. Upute su prihvaćene na općinskoj skupštini slobodnog i kraljevskog grada Požege, 29. svibnja 1848. Imaju četiri točke:

a) Tvrdi se da su građani Slavonci odani kralju i spremni žrtvovati život i imetak za njega bez obzira na dobra i zla vremena;

[19] Delegaciju su sačinjavali: Ivan Martinić, Antun Kovačević, Ivan Rusz, Maksim Kušević. Njena osnovna zadaća je bila predaja diploma Metelu Ožegoviću i Hermanu Bužanu jer su uvršteni među počasne građane Požege.

[20] Članovi odbora su: Ivan Martinić (kapetan i namjesni sudac), Josip Matijević (gradski starješina), Antun Malešić (pučki tribun), Juraj Juratović (redoviti fiškal), Franjo Kovačić, Josip Bunjik, Ilija Saračević, Miroslav Špun, Josip Žuvić, Josip Jelačić, Antun Pavić, Dimitrije Vidović — izbornici, Nikola Kušević, Lovro Gross, Martin Kušević, Tanasio Bogić i Franjo Lucić — građani. Zapisničar odbora i podbilježnik bio je Antun Kovačević (HAP, MGP, Protocoli 1848, svežanj 43, br. 949).

b) da će braniti svoj narodni jezik i narodnost koja je ugrožena od neprijatelja. Ako se ne bi upotrebljavao narodni jezik i narod bi nestao;

c) da će se zalagati za trajnu vezu između Dalmacije, Hrvatske i Slavonije;

d) Ukoliko Hrvatska i Slavonija ne bi dobile nezavisnu vladu, treba ustanoviti jedan odsjek od odabranih ljudi odanih narodu koji bi bio privremeno uz ugarsku vladu. Taj će odsjek voditi sve poslove u narodnom jeziku i duhu. Prilikom imenovanja župana treba voditi brigu o mišljenju naroda Hrvatske i Slavonije, kako bi bili imenovani najbolji muževi iz naroda. Zastupnici ne smiju prihvatiti nametanje poreza u bilo kojem obliku a da o svakom pojedinom slučaju ne dobiju upute. Obavezni su da o raspravama šalju izvještaje.

Zastupnici su morali položiti zakletvu da će se pridržavati naznačenih uputa. Tekst zakletve je priložen uputama i čini njihov satavni dio.[21] U uputama nema ništa o seljačkom pitanju premda gradu pripada šest okolnih sela. Mada su se grad Požega i požeška županija izjasnili i više puta banu potvrdili i izrazili vjernost, ipak je Jelačić, pred sam početak zasjedanja Hrvatskog sabora, 2. lipnja, zatražio izjavu o vjernosti grada Požege, da na Sabor pošalje svoje zastupnike i da sluša samo banove zapovijedi. Sloge će se »... dušman naroda ovoga više bojati negoli ikakvog oružja«.[22]

Aleksije Jelačić iznosi da požeška županija 1848. ima 64.467 stanovnika[23] i može birati osam do deset zastupnika, a grad Požega dva zastupnika.[24]

Županije su birale na osnovi potvrđenih pravila za svaki kotar po jednoga zastupnika. Za 58 kotara u hrvatskim i slavonskim županijama trebalo je izabrati isto toliko zastupnika.[25] U hrvatskim i slavonskim županijama i Vojnoj krajini živi 1,524.575 stanovnika.[26] Požeška županija ima najmanje stanovnika, a jedan zastupnik je izabran na 9.209 stanovnika, dok je gotovo dvostruko više stanovnika bilo na jednog izabranog zastupnika u zagrebačkoj županiji.

[21] MPK, zbirka dokumenata iz 18. i 19. st. u ostavštini Svetozara Kuševića.

[22] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1107.

[23] Aleksije Jelačić, n. dj., str. 30.

[24] Josip Adamček, n. dj., str. 29, konstatira da Požega ima g. 1848. oko 2.500 stanovnika, što je nešto više od dosad poznatih podataka.

[25] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1077 — (križevačka 7, varaždinska 10, zagrebačka 16, požeška 7, srijemska 8 i virovitička 10 — svega 58 zastupnika).

[26]

Županija	Broj stanovnika	%	Broj zastupnika	%	Broj stan. po 1 zastupniku
Zagrebačka	290.239	19,03	16	27,61	18.140
Varaždinska	122.509	8,03	10	17,24	12.251
Križevačka	69.037	4,52	7	12,06	9.862
Požeška	64.467	4,22	7	12,06	9.209
Virovitička	137.042	8,98	10	17,24	13.704
Srijemska	97.281	6,38	8	13,79	12.160
Vojna krajina	744.000	48,84	44	—	16.909

Broj stanovnika naznačio sam prema A. Jelačiću, Seljačko pitanje (...), str. 38. Prosjek broja stanovnika po jednom zastupniku u županijama je 13.458, dok je taj prosjek u Vojnoj krajini 16.909 stanovnika.

Požeška županija ima 4,22% od ukupnog broja stanovnika u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojnoj krajini, a zastupljena je sa sedam zastupnika ili 6,89% od ukupnih narodnih zastupnika županije i Vojne krajine. Požeška županija je u usporedbi s brojem stanovnika imala veći postotak zastupljenosti u Hrvatskom saboru od bilo koje županije, a pogotovu od Vojne krajine.[27]

Izbori su u požeškoj županiji bili posredni. U svakoj općini ili sudčiji birali su kućni starješine jednog do dva izbornika, koji su birali po kotarima zastupnike za Hrvatski sabor. Obično su za izbornike izabrani bogatiji seljaci, seoski knezovi, vlastelinski činovnici ili svećenici. Pomoću te strukture izbornika bilo je moguće utjecati na izbor zastupnika, stoga su pretežno za zastupnike požeške županije izabrani kotarski suci koji su prve osobe u kotarima u kojima su bili zaduženi da provode županijske odluke.

Za zastupnike su trebali biti birani ljudi koji bi zastupali interese građanstva. U požeškoj županiji 25. svibnja određen je kao zadnji dan za izbore zastupnika.[28] Izbornici su u veličkom kotaru izabrali Josipa Bunjika, u kutjevačkom Josipa Žuvića, u pleterničkom Miroslava Špuna, u cerničkom Miroslava Kraljevića.[29] Taj dan izabrani su zastupnici i za ostale kotare požeške županije, i to za pakrački kotar Đuru Stručića, za daruvarski Slavoljuba Mračića i za kutinski Petra Maljevca.[30] Ukoliko neko odustane od zastupničkog zadatka, izabrana su i dvojica zamjenika: Tomo Milanković i Vasilije Zdelar.[31] Zastupnici požeške županije bili su najistaknutiji činovnici u Županiji, i to petorica su kotarski suci, koji su odgovarali za svoje kotare županijskoj upravi. Preko njih županija je ostvarivala svoje zaključke i naredbe. Pouzdanijih ljudi u kotarima nije bilo. Ostala dvojica pripadaju visokim županijskim činovnicima, i to: Josip Bunjik je podžupan, a Miroslav Kraljević

[27] Na temelju podataka A. Jelačića, n. dj., str. 38.

Županija	% stanovništva	% zastupnika	razlika %
Požeška	4,22	6,89	+ 2,67
Križevačka	4,52	6,86	+ 2,34
Virovitička	8,03	9,80	+ 1,77
Srijemska	6,38	7,84	+ 1,46
Varaždinska	8,98	9,80	+ 0,82
Zagrebačka	19,03	15,68	— 3,35
Vojna krajina	48,84	43,13	— 5,67

[28] AH, PŽ, PR-79 h, 24. svibnja 1848, br. 198.

[29] U Cerniku je prvobitno bio izabran Franjo Erlinger koji se zahvalio na zastupničkoj dužnosti, pa je nakon toga izabran Miroslav Kraljević.

[30] AH, PŽ, PR-79 h, 24. svibnja 1848, br. 198 i 201.

[31] AH, SS-1848, SV-LXXVI, br. 43. — Potvrđen je izbor Tome Milankovića i Vasilija Zdelara za zastupnike požeške županije.

veliki bilježnik. Po svojim shvaćanjima ipak su se razlikovali. Među sucima Josip Žuvić bio je radikalniji od ostalih u zastupanju interesa seljaštva, dok su i ostali bili narodnjaci, ali su više slušali i provodili odluke požeške županije. Povezanost među sucima bila je slaba, stoga je iz brojnih dokumenata vidljivo nastojanje županije da njihov rad poveže i da ih drži pod kontrolom, tražeći češće izvještaje o radu i stanju u pojedinim kotarima. Među zastupnicima najistaknutiji je Josip Bunjik koji zauzima značajnije mjesto kako u županiji tako i u Hrvatskom saboru. Bunjik se isticao i u prijašnjem razdoblju u zastupničkom radu. Njegov put i misao slijedio je Miroslav Kraljević. Ta dvojica zastupnika odigrat će značajnu ulogu u zbivanjima 1848. u požeškoj županiji i Slavoniji.

Zastupnici su pripadali bogatom građanskom sloju, stoga su zastupali interese toga sloja, pa je rijedak izuzetak bio Josip Žuvić, koji je kao kotarski sudac zastupao interese seljaštva. Većini je bio cilj da očuva mir, red, privatno vlasništvo, ali da ostvare nacionalna prava i građanske slobode u čemu su bili jedinstveni.

Njihov izbor omogućio je da požeška županija postane žarište nacionalnog duha u banskoj Slavoniji, a time i stjecišta otpora mađarskim stremljenjima u banskoj Slavoniji. Požeška se županija čvrsto povezala preko svojih zastupnika sa Zagrebom, Hrvatskim saborom i banom J. Jelačićem. Požega je 31. svibnja svečano dočekala patrijarha Josipa Rajačića, koji je na proputovanju za Zagreb da instalira bana J. Jelačića, kraće vrijeme boravio u Požegi i Pakracu.[32] Osobito svečano patrijarh je dočekan u Pleternici. Dopisnik koji opisuje prolazak patrijarha kroz požešku županiju ističe da je to prvo veće ispoljavanje ljubavi između dvije crkve.[33]

Narodnjačko držanje zastupnika požeške županije omogućilo je napredak narodnog pokreta, ali su i njihovi klasni interesi time ostvarivani.

U Hrvatskom saboru grad Požegu zastupaju S. Kušević i I. Martinić,[34] a općine Pakrac i Daruvar zastupa Franjo Matijašević, svećenik, dok pakračku episkopiju Dimitrije Lončarević, protoprezbiter.[35]

Izbori za narodne zastupnike u požeškoj županiji održani su 23. do 26. svibnja i to po općinama u »najboljem sporazumljenju puka i gospode«.[36] Za kotarske namjesnike umjesto izabranih kotarskih sudaca imenovani su prisežnici, uglavnom mladi ljudi.[37] Dopisnik ističe da su pouzdani ako bi do gusta došlo.

Bogato građanstvo u požeškoj županiji osiguralo je sebi isključiv utjecaj u donošenju odluke u odnosu prema drugim društvenim slojevima. Njeni predstavnici zastupaju interese ne samo trgovišta, općina, grada Požege već i požešku županiju. Prema verifikaciji zastupnika koja je obavljena 5. lipnja 1848. na Hrvatskom saboru u Zagrebu,[38] potvrđen je izbor ovih zastupnika: Josipa Bunjika, Miroslava Kraljevića, Đure Stručića, Josipa Žuvića, Petra Maljevca, Miroslava Špuna, Slavoljuba Mračića, Tome Milankovića, Vasilija Zdelara (zastupnici požeške županije), Dimitrija Lončarevića, koji zastupa pravoslavnu pakračku dijecezu, i Franje Matijaševića, duhovnika općine daruvarske i pakračke.[39]

Revolucionarne promjene najviše su afirmirale težnje i želje buržoazije, inteligencije, oni su najbliži po svojim težnjama, stvarnim narodnim interesima s buržoaskim obilježjem. Među zastupnicima požeške županije nema plemića, ali ni predstavnika puka, tj. gradske sitne buržoazije i seljaštva.

Devet zastupnika požeške županije čini 15,51% od ukupnih zastupnika županija u Hrvatskoj i Slavoniji ili 4,94% od ukupnih zastupnika. Ako njima dodamo još dva zastupnika grada Požege, zastupnika pakračke dijeceze i zastupnika općine Pakrac i Daruvar, onda je s teritorija požeške županije u Hrvatskom saboru 1848. djelovalo 13 zastupnika ili 7,14% ukupnih zastupnika čiji je izbor verificiran 5. lipnja 1848.[40]

Na rezultate izbora u požeškoj županiji utjecao je i izborni rad koji je omogućio isticanje i izbor građanskih predstavnika koji su svojim držanjem 1848. uvrstili požešku županiju u snažno žarište narodnjaštva.

Slavonske županije na osnovi verifikacije zastupnika izabrale su 28 zastupnika: požeška 10, virovitička 10, srijemska 8, a sedam gradova, trgovišta i varoši izabralo je 9 zastupnika: Požega 2, Osijek 2, Vukovar 2, Đakovo 1, Virovitica 1, Daruvar i Pakrac 1 — iz svake županije po tri. Dakle bansku je Slavoniju u Hrvatskom saboru zastupalo 37 izabranih zastupnika. Tome treba dodati tri zastupnika koji zastupaju kaptole i 20 zastupnika koji zastupaju pet regimenti slavonske Vojne krajine. Ukupno zastupnika u tri županije i pet regimenti Slavonije bilo je 60 ili 32,96% ukupnih zastupnika u Hrvatskom saboru, što je nešto manje od 1/3 svih zastupnika.

Slavonski zastupnici imali su velik udio u donošenju odluka u Hrvatskom saboru 1848. Izlaganja i nastupanja tih zastupnika slušana su s velikom pozornošću i zaokupljala su čitav Sabor, osobito kada se raspravljalo o pitanjima vezanim za odnose s Ugarskom, urbarijalnom pitanju, te suradnji sa Srbima u Vojvodini. Utjecaj mađarskog ministarstva, te stav domaćih feudalaca i mađarska propaganda znatno su pocijepali stanovništvo Slavonije. Delikatnost tako nastalih odnosa zabrinjavala je ne samo zastupnike Hrvatsog sbora već bana i Bansko vijeće, koji će se uzdati u narodnjački duh u požeškoj županiji kako bi očuvali slavonske županije pod kontrolom bana i Sabora. Osim toga, kolebljivost mnogih »narodnjaka« osobito u promjenama držanja dvora prema Saboru i banu J. Jelačiću, stvarala je posebnu nesigurnost u virovitičkoj županiji.

[32] AH, PŽ, PR-79 h, svibnja 1848, br. 224.

[33] Novine d. — h. — sl., lipnja 1848, br. 65. Usp. Julije Kempf, Požega (...), str. 272.

[34] Njihovi su mandati 5. lipnja potvrđeni, ali nisu navedeni u imeniku zastupnika naroda Hrvatskog sabora u Saborskim novinama od 8. lipnja 1848, br. 3.

[35] Saborske novine, 8. lipanj 1848, br. 3.

[36] Novine d. — h. — sl., 10. lipanj 1848, br. 59.

[37] Isto.

[38] AH, SS-1848, SV- LXXVI, omot I, punomoći br. 43, 49, 70. U Odbor za provjeru verifikacije, na čelu s Mirkom Lentulajem ušli su od zastupnika požeške županije i grada Požege Josip Bunjik i Svetozar Kušević (omot II).

[39] Saborske novine, 8. lipnja 1848, br. 3.

[40] Isto.

2. »ŽELJE I ZAHTIVANJA NARODA ŽUPANIE POŽEŠKE«

U vrijeme održavanja izbora isticane su i sastavljene »Želje i zahtivanja naroda Županie Požeške«. U željama se prvenstveno zahtijeva rješavanje agrarnog pitanja. Seljaci su svoje želje podnosili kako bi one bile prenesene u Sabor na rješavanje. Seljaštvo i građanstvo traže ukidanje urbarijalnih davanja i suprotstavljanje mađarizaciji koja je osobito uočljiva u slavonskim županijama. Prije nego što su »Želje i zahtijevanja naroda Županie Požeške«, 27. lipnja 1848. podneseni Hrvatskom saboru, susrećemo niz zahtijevanja i želja koja su sastavljena od naroda iz okolice Pakraca i Daruvara krajem svibnja i početkom lipnja 1848. godine.

Molbe i želje pakračke općine upućene su 23. svibnja.[41] Pakračka općina ističe kako je slabo stanje u obrtničkoj proizvodnji koja je osnovno zanimanje građana. Osim toga, navodi da bi prihod mogla ostvariti od prodaje vina i rakije i zato moli da cijelu godinu može točiti vino i rakiju.

O položaju i životu zanatlija u pakračkoj i daruvarskoj općini možemo saznati i iz niza drugih spisa. Majstori koji su članovi ceha u Daruvaru ističu da »... od svoga zanata teško živimo, da više puta ni kruva našoj djeci davat nemamo.«[42] Uzrok takvom stanju su daruvarski trgovci koji imaju povoljniji položaj, dok zanatlije ne mogu imati kuće na pijacu, kako bi uspješnije robu prodavali, a trgovci imaju svoje dućane na pijacu i od svakog zanata u Daruvaru robu prodaju. Zato se tuže požeškoj županiji od koje traže da ih zaštiti, tj. da se trgovcima zabrani prodaja obrtničke robe.[43]

Pakračka općina traži da dobije pravo prodavanja soli, kako bi ostvarivala prihod, jer je to pravo imala do 1807. god. Pravo trgovanja solju imao je spahiluk, a davao ga je u arendu Židovima.[44]

Molbe i želje odnose se na općine Pakrac i Daruvar, kako je naznačeno na kraju zahtjeva. Jedna od najznačajnijih želja trgovišta Pakrac je da dobiju svoj magistrat. Misle da će to ostvariti ako se prethodno ispune tražene želje i zahtijevanja.[45]

Sukob između općine i spahiluka nastao je zbog nepovoljnog položaja općine prema spahiluku. Spahiluk je imao monopol u trgovini soli, a šumu koja nije pristupačna je dodijelio na korištenje, što je općinu prisililo da od spahiluka za novac u gotovu kupuje drva. Traži općina i površine za pašu, a oranice i livade izumrlih obitelji i siromaha koristi spahiluk. Prihodi od sajmova, dudinjaka i motičarina idu u korist spahiluka, a općina traži da ona ta prava dobije. Stanovnici trgovišta Pakrac svjesni su novonastalih političkih prilika, žele ih iskoristiti kako bi ostvarili veće prihode, dobili slobodu u trgovini. Osim toga, žele ukinuti feudalnu strukturu društva, koja se vidi u djelovanju spahiluka. Slavoljub Mračić, mada je izabran za narodnog zastupnika požeške županije za daruvarski kotar, nije štitio interese stanovnika trgovišta Daruvar, već je štitio spahiluk i njegova prava, a stanovnike nazivao puntarima koje treba staviti pod sud (prijeki sud — F. P.).[46]

U Daruvaru su 28. svibnja satavljene želje općine Doljana koje su upućene banu J. Jelačiću, a sadrže deset točaka.[47] Te su želje nešto drukčije od općina Pakrac i Daruvar. U njima dominiraju agrarni zahtjevi koji su značajni za selo Doljane. To su očuvanje prava na žirovinu, da dobiju pravo na drvarinu i pašarinu te izmjenu loše brdske zemlje za arondašice. Seljaci žele plaćati državi porez, ali svake godine u jednakim iznosima, te da se smanji iznos od 5 forinti koji se daje svećeniku prilikom ukopa mrtvih i smanjenje drugih obaveza koje su davali crkvi. Zahtijevaju povećanje zajedničkog seoskog zemljišta, kao i mogućnost da grade kao i prije mlinove na svom teritoriju.[48]

Tome treba dodati narodne želje[49] koje su upućene[50] poslaniku daruvarskog kotara S. Mračiću u ime osam sela: Daruvar Gornji, Daruvar Donji, Biela, Borki, Brestovac, Končanica, Pakrani i Verbovacz. Narodne želje tih sela znatno su veće od Doljana i trgovišta Daruvar i Pakrac, ali u sebi sadrže i mnoge zahtjeve istaknute u prijašnjim molbama i željama. Ipak treba istaknuti naglašenu želju da se seljaci oslobode od samovolje spahija i potpuno izjednače s njima u pravima i dužnostima. Zloupotrebe koje je vršio spahija, primorale su seljake da u svojim zahtjevima iznesu brojne teškoće, tražeći da im se položaj poboljša.

Selo Bastaji u daruvarskom kotaru uputilo je 1. lipnja molbu banu i Saboru. Traže da se šume, polja, vinogradi, livade i pašnjaci od spahijskog posjeda odijele, kako bi mogli slobodno uživati ono što im pripadne. Posjed sela Bastaji iznosio je 32 sesije i na to su uvijek davali tlaku te plaćali županiji i spahiji porez. Traže da im se kod uređivanja odmjere potpune 32 sesije. Pošto narodnu slobodu imaju, traže »da svaki bude slobodan na svome gruntu zidati, piće točiti, mlinariti i ostalo«.[51] Seljaci ističu da ne trebaju »nikakvih osobitih povelja ili privilegija«.[52] Inzistiraju na onome što su svojim radom stvorili i traže da se njihovim posjedima pridruže polja koja su oni krčenjem stvorili i za koja su arendu svake godine plaćali. Zatražili su da im spahija vrati zapuštenu, ali vrlo staru, crkvu sv. Ane, koja je bila vlasništvo devet općina, s ulazom i okolnim prostorom, kako bi je mogli popraviti.[53] Usitnjene i razbijene male seljačke parcele na spahijskom posjedu stvarale su mnoge teškoće seljacima, omogućavale zloupotrebu spahija. Zato nije bez razloga u svim zahtjevima istaknuta želja da se seljacima kod premjeravanja zemlje dodijeli ono što je prije bilo njihovo i za što su plaćali porez, mada je spahija u mnogim slučajevima oteo najbolje zemlje.

---

[41] AH, SS-1848, SV-LXXVIII br. 41.
[42] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, Daruvar, 7. svibnja 1848.
[43] Isto.
[44] AH, SS-1848, LXXVIII, br. 41.
[45] Isto.
[46] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXII, br. 31.
[47] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 74 i 75.
[48] Isto.
[49] Isto, br. 75.
[50] Želje nisu datirane, a vjerojatno su sastavljene 28. svibnja 1848. Sadrže 20 želja od kojih je posljednja precrtana, stoga sigurno nije uzeta u obzir. Želje se sve ne odnose na sva sela, a to je i na kraju naznačeno. Postojala je specifičnost u izražavanju želja po pojedinim općinama.
[51] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 73.
[52] Isto.
[53] Isto.

Zahtjevi, molbe, žalbe seljaka u kotarima Pakrac i Daruvar, pokazuju razne zloupotrebe spahiluka, koje su seljaci trpjeli. Spahiluk je naplaćivao kaznu za stoku zatečenu na njegovu imaju bez obzira da li je nanijela štetu, dok je bez naknade napasao svoju stoku na seljačkim njivama. Spahija je samo one šume koje su urodile žirom proglašavao za branjevinu i naplaćivao od seljaka njihovo korištenje. Zabranjivao je tjeranje stoke u šume i onim seljacima koji su u njima imali svoje kuće. Seljaci se tuže da moraju unaprijed plaćati za pripravljanje drva za vojničke kasarne u županiji. Ukoliko se za županiju mora pripremiti određen građevinki materijal, cigla, vapno, građa, toliko isto traži i spahija da se njemu pripravi. Otimao je spahija zemlju seljaku na kojoj je gradio kuće za svoje službenike, dok su seljaci za nju i dalje plaćali porez. Seljaci su morali bez naknade zagrađivati spahijsku zemlju koja je davana u zakup. Spahija je Krajišnicima davao ispašu, zbog čega su seljaci ostali bez paše za svoju stoku. Otimao je seljacima vinograde, mlinove i dr.[54]

Seljaci, nadajući se da će njihova zahtijevanja od Hrvatskog sabora i bana Jelačića biti ispunjena, nisu poduzimali buntovne akcije. Tražili su od poslanika požeške županije za svoje kotare da prenesu njihove želje požeškoj županiji, a potom Hrvatskom saboru. Zato su zahtjevi seljaka kotara Pakrac i Daruvar uneseni u tekst »Želja i zahtivanja naroda Županie Požeške«,[55] podnesenih Hrvatskom saboru, 27. lipnja 1848.[56] Postoji mogućnost da su zahtjevi Daruvara i Pakraca i zasebno priloženi kao dokazni materijal »Željema . . .« požeške županije.[57]

U »Željama i zahtivanjima« požeške županije traže seljaci da dobiju dosta šume, paše bez ikakve naknade, da se žirovina ne ograničuje na osam nedjelja, sve krčevine da se vrate seljacima kao i sesionalne zemlje, da slobodno podižu vodenice u svojim vodama, da se ukine motičarina i da sva iura regalia »budu svima kroz cilu godinu obča«.[58]

»Želje i zahtivanja . . .«, prema S. Gavriloviću, ». . . predstavljaju najizrazitiji agrarni program stvoren u doba četrdesetosmaškog pokreta.[59] J. Šidak drži da se ipak ne mogu ocijeniti kao zahtjev za agrarnom reformom u punom smislu te riječi, iako nema sumnje da se upravo na području požeške županije pojavila prava »ljevica« među narodnjacima koja je poslije spomenutih »Zahtivanja« odlučno zastupala radikalne poglede.[60] »Zahtivanja« čine sintezu želja ugnjetenog seljaštva i mađarizacijom ugrožene inteligencije (. . .) koji su u početku pokreta našli zajednički jezik«.[61]

[54] Isto, br. 75.

[55] Te su »Želje« potpisali J. Bunjik, zatim i ostali kotarski suci koji su odreda bili izabrani za narodne zastupnike u Hrvatski sabor 1848.

[56] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 19.

[57] Isto, br. 73, 74. i 75.

[58] Vidi »Želje i zahtivanja naroda Županie Požeške«.

[59] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja (. . .), str. 37.

[60] J. Šidak, Seljačko pitanje (. . .), str. 26.

[61] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja (. . .), str. 37.

Gavrilović ističe »da je ovaj, za seljaka minimalni program bio najviši domet građanskih nosilaca hrvatskog pokreta, koji su došli na vlast. U svim drugim hrvatsko slavonskim županijama ti građansko-liberalni elementi ukoliko su bili na vlasti nisu ni za stopu išli dalje od martovskih zakona, a jedino u Požeškoj županiji pokazuju spremnost za korekcijom, prevazilaženjem (iako umerenim) tih zakona u korist seljaka«.[62]

Seljaci su na teritoriju požeške županije očekivali da će Hrvatski sabor povoljno riješiti »Zahtivanja«, stoga u vrijeme zasjedanja Sabora nisu poduzimali ništa značajnijeg, a rasprava o urbarijalnom pitanju neće ispuniti očekivanja seljaka.

3. ZASTUPNICI GRADA POŽEGE I POŽEŠKE ŽUPANIJE U HRVATSKOM SABORU

Sabor je sazvan 5. lipnja, a zastupnici požeške županije stigli su u Zagreb 4. lipnja. Raspisivanjem izbora i sazivanjem Sabora prestaju nemiri jer narod očekuje da će njihova zahtijevanja i želje riješiti Hrvatski sabor.

U radu Hrvatskog sabora važno mjesto zauzimaju zastupnici grada Požege i požeške županije. To se ispoljilo na samom početku zasjedanja kada je Sabor konstituiran. Birani u u ove odbore: u Odbor za uređenje Sabora i pretres svih predmeta — Josip Bunjik, Miroslav Kraljević, Svetozar Kušević i Petar Maljevac; u Odbor financijski — Josip Žuvić; u Odbor za ukinuće urbarskih daća i ostalo Josip Bunjik i Miroslav Špun; u Odbor za reforme u školstvu i crkvene poslove — Dimitrije Lončarević i Slavoljub Mračić; u Odbor za uređenje županija — Josip Bunjik. U radu Odbora za uređenje Vojne krajine nije sudjelovalo ni jedan zastupnik iz požeške županije. Za održavanje reda na sjednicama i uočavanje tko se prije javio za riječ, bio je izabran Miroslav Kraljević.[63]

Hrvatski sabor započeo je radom 6. lipnja 1848, a zastupnici na tom Saboru morat će se uhvatiti ukoštac s mnogim životnim pitanjima hrvatskog i srpskog naroda. Najprije su morali da jasno zauzmu stav prema mađarskoj vladi koja želi uspostavu vlasti u Slavoniji, kako banskoj tako i Vojnoj krajini. Koliko se Sabor bavio tim pitanjem, toliko je i Slavonija bila prisutna u saborskim raspravama.

Rasprava o odnosima Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj, koja je pokrenuta na početku zasjedanja, privukla je pozornost zastupnika požeške županije. Prvo je Svetozar Kušević podržao mišljenje Ivana Kukuljevića o ulozi bana u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji jer su »mađarski palatin i ministri« zatirati narednu vlast. »Htjeli su biti iznad bana i uništiti naše stare pravice.«[64]

Službeni stavovi Austrije i Ugarske upereni su protiv narodnog pokreta. Pitanje odnosa Hrvatske prema peštanskoj vladi pokrenuto je već potkraj travnja, neposredno kad je J. Jelačić preuzeo bansku dužnost. Peštanska vlada uspjela je prisiliti kralja da 29. svibnja naredi banu da dođe u

[62] Isto. Usp. J. Šidak, Seljačko pitanje (. . .), str. 3—30.

[63] Novine d. — h. — sl., 22. lipnja 1848, br. 64.

[64] Isto, 8. lipnja 1848, br. 58.

MIROSLAV ŠPUN — STRIŽIĆ (1803 — 1870), ISTAKNUTI NARODNJAK, KOTARSKI SUDAC I ZASTUPNIK POŽEŠKE ŽUPANIJE (KOTAR PLETERNICA) U HRVATSKOM SABORU 1848. I SUDJELUJE U RADU VIŠE SABORSKIH ODBORA

Innsbruck, a to je imalo svrhu da se onemogući sazivanje Hrvatskog sabora. Banska konferencija utjecala je na J. Jelačića te je odgodio odlazak do 12. lipnja, a to je omogućilo otvaranje Sabora, čiji je rad osporavala peštanska vlada.[65] Odnos prema Ugarskoj i Austriji iznesen je u »reprezentaciji« vladaru koju je Jelačić 12. lipnja nosio u Innsbruck. Sjednice Sabora nisu održavane u odsutnosti bana od 12. do 29. lipnja, a za to vrijeme je radilo šest saborskih odbora.[66]

Virovitička županija jedina je izrazila u vrijeme otvaranja Hrvatskog sabora neslaganje s banom Jelačićem i otvoreno je nastupala protiv Hrvatskog sabora. Takvom stavu virovitičke županije mnogo je pridonijelo svrgavanje J. Jelačića s banske časti, 10. lipnja 1848, i imenovanje generala Hrabowskog komesarom u Hrvatskoj i Slavoniji. Konačni cilj mađarske vlade je podređivanje Slavonije Mađarskoj u gospodarskom i političkom smislu. U virovitičkoj županiji zabranjuje se isticanje nacionalne hrvatske zastave, kupovanje Novina d. — h. — sl., nastojeći kod seljaka izazvati simpatije prema mađarskom ministarstvu, te zalaganje za priključenje Slavonije Mađarskoj. Slavonsko selo nije moglo povezati rješenje agrarnog pitanja s nacionalnim, što je uvjetovala slaba povezanost između nosilaca nacionalnog pokreta i hrvatskog sela, posebice u Slavoniji.

Građanstvo i feudalci u virovitičkoj županiji priklonili su se zbog svojih klasnih interesa Mađarima kako bi sačuvali svoj društveni položaj, a time i materijalna dobra. To je činilo i svećenstvo, osim Đakova, kao i bogatiji Srbi (Đorđe Janković). Ban je bio nemoćan da nešto više učini da bi ojačao svoj utjecaj u Slavoniji, a posebno u virovitičkoj županiji. Ostao je samo na prijetnjama, dok su Mađari vrlo smišljeno u Osijek (glavni grad virovitičke županije) dovodili regimente iz Italije, a naše graničare odvode u Peštu.

[65] J. Šidak, Seljačko pitanje (...), str. 18.

[66] Isto.

Osim toga, sijali su mržnju između Hrvata i Srba što je uvelike cijepalo jedinstvo i mogućnost organizacije bilo kakvog otpora, pogotovu što su narodnjački vođe bili izvan županije u Zagrebu na Hrvatsko-slavonskom saboru.[67]

Složenost društvenih odnosa u Hrvatskoj i Slavoniji u vrijeme sazivanja Hrvatskog sabora pridonijela je općoj nestabilnosti i neizvjesnosti. Izraz je takvog stanja i otpadništvo bogatog građanstva i feudalaca u virovitičkoj županiji. Malobrojni narodnjaci upinjali su sve snage da uz pomoć susjednih županija i bana promijene stanje u virovitičkoj županiji. Seljačke mase bile su neopredijeljene i u takvom stanju mogle su biti jezičac na vagi za koji su se borile pristaše Mađara i narodnjaci.

Sjednicama Sabora na početku lipnja nisu prisustvovali neki istaknuti predstavnici feudalaca i svećenstva, koji su inače bili utjecajni u političkom životu i raspolagali su sa velikim materajalnim dobrima. S time u vezi rekao je Josip Bunjik »... ja u ovom saboru vidim samo zastupnike puka«, upozorivši da nema velikaša, i da bi njihova dužnost bila da Saboru prisustvuju. Istaknuo je primjer grofa Istvana Széchényia, koji ima dobro u Hrvatskoj, a Saboru ne prisustvuje.[68]

a) *O odnosima između Hrvatske i Ugarske*

U Hrvatskoj dio zastupnika protivi se kidanju veza s Ugarskom, a među njima je i Dimitrije Lončarević, iz Pakraca. Obrazlažući svoj stav, ističe zajedničku stoljetnu borbu s Mađarima.

Kako 800 godina skupa žive, »... sada radi jedne pretërane kaste ljudih odcëpimo od naroda, koi imade najlëpša polja«, stoga traži pomirenje s Mađarima na osnovi gesla »sloboda, jednakost i bratstvo«.[69]

D. Lončareviću shvaćanju protivio se Josip Žuvić, koji ističe da odnos Mađara prema Hrvatskoj i Slavoniji kazuje dovoljno, te nema ni »... jednoga poštenog Hrvata i Slavonca koji bi o pomirenju mogao pomisliti (...). Na mađarskom saboru se govorilo da naroda hrvatskoga i slavonskoga neima; može li se veća pogrda na jedan narod reći«.[70] Žuvić se izjašnjava protiv pomirenja. To svoje mišljenje pokrepljuje novim činjenicama ističući da Mađari u Slavoniji »samo magjarske dopise šilju«. Žele da pomoću mađarskog jezika održe vezu među narodima pod krunom ugarskom. Dakako da se oni ne brinu o tome što u »požeškoj vermedji od 75 izbornikah nerazumi niti jedan, niti tu istu njihovu reč kapcse,[71] a kamo li što drugo.«[72]

Žuvić je upozorio zastupnike na zle namjere mađarske vlade upozoravajući što to znači za njegov kraj koji on zastupa (kutjevački kotar požeške župa-

[67] To su Mato Topalović, A. Lukić, F. Delimanić, M. Georgijević.

[68] Novine d. — h. — sl., 13. lipnja 1848, br. 60.

[69] Isto.

[70] Isto, 15. lipnja 1848, br. 61.

[71] Isto. Ta riječ vjerojatno označuje vezu Hrvatske s Ugarskom.

[72] Isto.

nije). »U požešku županiju poslali su Madjari, a i došao je Hrabowsky,[73] da postupa proti ilirizmu (...) da nam prijateljska věšala naperi, da věša našu bratju, naše otce, koji bi za ono, što je čověku sveto, jer prirodjeno, za svoj jezik i narodnost progovorili. Strašna je to prijateljska ponuda kojoj tko da nevěruje?«[74]

U polemici sa Žuvićem, D. Lončarević zagovara interese velikaša: »Mi znademo da oni, koji su meseca siječnja bili bogati i imućni, da su meseca ožujka postali siromašni (...), aristokracija naša najviše je izgubila«.[75] Zabrinut je za budućnost hrvatskog i slavonskog plemstva kao i pravoslavne crkve ukoliko ne bi dobili naknadu za izgubljenu robotu, ističući da će mađarska aristokracija dobiti od države naknadu za svoja imanja, a naša ne, »... pokupit će vrhnje, a nami će ostati surutka«.[76] Lončarević pri tom nije propustio da istakne velike zasluge plemstva i svećenstva prema domovini, što se pokazuje u potrebi ostajanja u sklopu s Ugarskom, kako bi zaštitili svoje interese. Lončarevićev stav našao je malo pristaša među zastupnicima. Žuvić oponirajući Lončareviću ustvrdio je da Slavonci ne znaju kakvim imenom imaju se zvati. »Zovu nas sada Slavoniom, sad doljnjom Slavoniom; Mađari nas nazivlju pseudo Slavoniom, a u najnovije vrěme izmislili su i taj čudni i smešni naziv: Hervatska Slavonia i 3 vermedje Požega, Verőcze, Szerem«.[77] Predlaže da Sabor donese odluku da se Slavonija sastaji od županija: požeške, virovitičke i srijemskse.[78] To je u Saboru i prihvaćeno, a njegov stav je podržao i Miroslav Kraljević, koji je predlagao da se ukine Vojna krajina i Slavoniji dodaju slavonske regimente: gradiška, brodska i petrovaradinska.[79]

Žuvić je to predlagao zato što Mađari žele da Sabor učine nezakonitim, a ne zato što bi on mislio da Sabor nije zakonit. U Saboru su se predstavnici naroda okupili i konstituirali, a Mađarima to nije išlo u prilog, stoga su pokušali različitim sredstvima onemogućiti isticanje narodnih prava. Žuvić vjeruje da pomirenje s Ugarskom ne može biti »od strane Horvatah i Slavonacah, a time manje od Srbljah«.[80] Za Žuvića je jednakost Hrvata i Mađara bitna, ali smatra da na to neće pristati Mađari, stoga je potrebno ostvariti jedinstvo Hrvata i Srba. Što se tiče toga jedinstva: »Mi smo rekli, da se u nikakve traktate bez bratje Srbljah upuštati nećemo, a je li moguće da će Madjari otpustiti tri banatske vermedje (...), Banat koji je žitna komora cele države.«[81] Zaključuje Žuvić, Mađari takvu jednakost neće dopustiti.

Suprotstavljajući se Metelu Ožegoviću, koji kao i D. Lončarević zahtijeva pomirenje s Ugarskom, Žuvić je rekao »... da je to važna stvar, tj. pomirenje

[73] Hrabowsky prema do sada poznatim izvorima nije nikada stupio na tlo požeške županije. Namjeru je imao, što se vidi iz niza pisama koje je uputio županiji i gradu Požegi.

[74] Novine d. — h. — sl., 15. lipnja 1848, br. 61.

[75] Isto, 17. lipnja 1848, br. 62.

[76] Isto.

[77] Isto, 20. lipnja 1848. br. 63.

[78] Isto.

[79] Isto.

[80] Isto, 4. srpnja 1848, br. 69.

[81] Isto.

s upraviteljstvom ugarskim (jerbo mi sa zemljom i pukom ugarskim razpre neimamo) — ali taj predlog stoji u pomirenju naše diplomacie sa ugarskom diplomaciom, a urbarialno pitanje jest predlog pomirenja našega sa pukom našim; a to je važnije i nužnije«.[82]

b) *Rasprava o rješavanju urbarijalnog pitanja*

J. Žuvić posebno je smatrao značajnim urbarijalno pitanje, kojim prvenstveno treba da se bavi Hrvatski sabor, dok politička pitanja, a posebice odnose u Monarhiji prepušta diplomatskoj aktivnosti.

U raspravi o urbarijalnom pitanju sudjelovali su i zastupnici požeške županije i grada Požege, a svojim konzervativnim stavom istaknuo se opet Dimitrije Lončarević. Kuševićev stav blizak je saborskoj većini. Traži naknadu, ali kako će je i kada realizirati plemići da se odredi naknadno, što je izraz onih snaga koje su željele dobiti na vremenu i konsolidiranju pred buntovnim masama. Otvoreno se protivi ukidanju manjih kraljevskih prava. Kušević ne pristaje da bude oštećeno plemstvo, koje je svoja prava ostvarivalo po rodu, ali isto tako protivi se da bude oštećena »... i ona klasa ljudi, koja životnu žilu deržave sačinjava, kao što su građani koji ili su kapitalisti ili zanatlije, jer ovih je način života boljarima tesno skopčan«.[83]

Odbor od trideset zastupnika kome predsjedava Herman Bužan radio je u krnjem sastavu, a J. Šidak smatra da »neprisutnost najpoznatijih imena može se doduše objasniti pripadnošću njihovih nosilaca drugim odborima, ali nije isključena ni druga mogućnost da su oni urbarijalnom pitanju pridavali u danim prilikama manje značenje od drugih, političkih pitanja, ili, možda, pitanju novog »krajiškog ustava«.[84]

Mada je urbarijarno pitanje u načelu bilo riješeno,[85] ipak je rasprava o njemu u Hrvatskom saboru pokazala brojne teškoće koje to pitanje stvara u njegovu provođenju u život.

O sjednicama Odbora za rješavanje urbarijalnog pitanja imamo malo podataka, »ne postoje zapisnici odborskih sjednica, u kojima su se zacijelo sukobljavala različita mišljenja«,[86] što omogućuje uvid u rad Odbora, dakako, i uvid u stanje o tom značajnom pitanju prije nego što je stavljeno na dnevni red Sabora.

Među spisima Sabora sačuvan je zapisnik odborske sjednice od 28. lipnja 1848. Sjednici je predsjedavao H. Bužan, a bili su prisutni svi članovi odbora: Tito Babić (varaždiska županija), Tomislav Cuculić (trgovište Vrbovsko), Miroslav Špun (požeška županija). Osim članova Odobra prisustvovali su još Ivan Kraišić, Antun Vidaković, Imbro Furlić (virovitička županija) i N. Petrović (srijemska županija) te dva zapisničara. Sjednica je imala na dnevnom redu »tegobe i želje naroda« koje su opućene Saboru.[87]

[82] Isto, 15. srpnja 1848, br. 74.

[83] MPK, zbirka dokumenata iz ostavštine S. Kuševića, signatura 2781 (1—13), br. 17 od 9. srpnja 1848.

[84] J. Šidak, Seljačko pitanje(...), str. 19.

[85] Isto.

[86] Isto, str. 19.

[87] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 361.

Razmatrane su i »Želje i zahtivanja naroda Županie Požeške«[88] i donijeto je niz konkretnih zaključaka. Točke zahtijevanja[89] pojedinačno su razmatrane i za svaku je donesen poseban zaključak. Na osnovi zaključaka možemo pouzdano zaključiti da su podržani u većini zahtjevi naroda požeške županije. Istim redom kako su navedena »zahtivanja«, naznačeni su i zaključci Odbora.

Kod prve točke »zahtivanja« odlučeno je da će se manja kraljevska prava iura regalia riješiti. Zatim se inzistira kod druge i treće točke na pridržavanju zakona s tim da stanovnici imaju dosta drvarine i pašarine, a što se tiče drva za ogrjev, koja stanovnici do sada nisu imali besplatno, upućuju se i nadalje na pogodbu. U četvrtom je zaključku izraženo da će pitanje naknade za urbarijalne odnose biti riješeno. Zatim je u petoj točki rečeno da pustoseline ostaju onima koji su plaćali urbarijalnu daću, a one koje su spahije vlastelini sami održavali ili su ih od godine do godine u najam davali, ostaju i dalje vlastelinima. Dok zemlje i livade koje pripadaju u pustoseline, ulaze u vlasništvo selišta. Što se tiče vodenica i njihova podizanja (točka 6) predložena je osnova zakona Sabora. Zahtijevanje ukidanja motičarine pod točkom sedam, zaključeno je da motičarina od vinograda na urbarijalnoj zemlji i sesionalnoj prestaje, ali od drugih i dalje se mora plaćati. Dopušteno je u osmom zaključku da svatko može slobodno trgovati solju, i da za držanje dućana ne plaća nikakvu taksu. U vezi sa zahtjevom da prestane procjenjivanje i oduzimanje krčevina, šljivika i vinograda, zaključeno je u devetoj točki da to vrijeđa spahije i zato nije deveta točka »zahtivanja« od Odbora podržana, »Jerbo želja ova[90] pravicu i vlastitost spaija uvredjuje, odbor podupirati ne može«.[91]

Što se tiče plaćanja svećenika i učitelja nije ništa riješeno, zahtjev je upućen na Odsjek za prosvjetu.

Potrebe za izjednačavanje Slavonije s Hrvatskom o narodnim pravima. da se ukine izdržavanje vojske, i da se svi porezni obveznici jednako oporezuju, odobreno je od Odbora. Prihvaćeno je da se u službu primaju samo pripadnici hrvatsko-slavonskog naroda, a zabranjuje se za Mađare. Također je prihvaćena i želja da se kontraktualiste i druge koji žive na alodijalnim zemljama s drugima koji žive na sesijama kao pojedinci, u istu kategoriju stavi i ista prava da imaju. Što se tiče traženja da se oduzete puške povrate, upućen je zahtjev na Odsjek za obranu domovine.[92]

Ti zaključci pokazuju da su gotovo potpuno »Želje i zahtivanja naroda Županie Požeške« prihvaćena i podržana od Odbora. Možda je Odbor bez velike rasprave »Želje i zahtivanja . . .« predložio da se odobri, znajući da će se o svim željama raspravljati na Saboru ili je pak možda prisutnost malog broja članova Odbora tome pridonijela da se nije mogla voditi opsežna rasprava. Prisutnost Miroslava Špuna mogla je također pridonijeti, mada za to nemamo potvrde, takvom stavu Odobra. Špun je mogao dati autentična objašnjenja »Želja i zahtivanja . . .« koja je i sam potpisao, a nije isključeno da je on bio jedan od njihovih sastavljača, ili bar ljudi koji je bio upoznat s njihovim sadržajem i jedinstvenim stavom u traženjima u ime požeške županije čiji je on službenik.

[88] Isto, br. 19.
[89] Ukupno »Želje i zahtivanja . . .« sadrže 14 točaka, a S. Gavrilović navodi samo 13 točaka — vidi S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja (. . .) vidi str. 37—38.
[90] »Da na uvek prestane pravo spahija na procenivanje i oduzimanje kerčevina, šljivika i vinograda bilo pod kojim vidom i izgovorom.«
[91] AH, SS-1848, SV-LXXVIII, br. 361/19.
[92] Isto.

Što se tiče prijedloga trgovišta Pakrac[93] i slobodnog kraljevskog grada Požege[94] također je Odbor vodio raspravu. Zaključeno je da se trgovištu Pakrac odobravaju manja kraljevska prava. Odobreno je točenje vina i rakije tijekom cijele godine, kao i trgovina soli, a što se tiče šuma i njihovog korištenja, odlučeno je da to riješi Unutarnji odsjek. Pašarinu povećavaju, dok na Unutrašnji odsjek preporučuju članovi Odbora rješavanje oduzetog zemljišta od vlastelina kao što su livade, s preporukom da se takva zemlja vrati. Isto i u pogledu mlinova. Odlučeno je da dohodak od sajmova pripadne općini, a pitanja korištenja dudinjaka upućeno je na rješavanje Odsjeku za unutrašnje poslove. Odobreno je općini da može javno voditi trgovinu na pijacu. Odobrena je motičarina kao i cijeloj županiji, stoga je ukinuta od zemlje urbarijalske i sesionalne, a od ostalih se ima i dalje plaćati.[95] Ukidanje motičarine bio je bitan seljački zahtjev. O traženju pakračke općine da može organizirati magistrat na Odobru nije zazuet stav, nego je zahtjev upućen na razmatranje Odsjeku unutrašnjih poslova.[96]

Zahtjev grada Požege da se Židovi udalje iz grada u Odboru je izazvao otpor, stoga je Odbor zaključio da se takav zahtjev protivi načelima slobode i nije odobren.[97]

Aleksije Jelačić[98] i Jaroslav Šidak[99] s pravom ističu da se u najvažnijim pitajima zahtjevi seljaka podudaraju sa zahtjevima trgovišta i varoši i to u granicama i manjim kraljevskim pravima. Za seljake je urbarijalno pitanje bilo u načelu riješeno, te je provođeno i u život.[100]

U raspravi u Hrvatskom saboru o urbarijalnom pitanju isticale su se tri struje. Većina Sabora činila je srednju struju, a proširila je opseg požunskih zakona time što je dokinula manja kraljevska prava, koja su plemstvu donosila veliki prihod, osobito monopol u krčmarenju, ali je odlučno branila načela odštete.[101] Većina se slagala sa stavom F. Žigrovića, koji traži: da se seljak i dalje koristi drvetom »za gradnju i ognjište« iz vlastelinske šume; da se pravo točenja pića (krčmarenja) prenese s vlastelinstva na općine, a ne pojedince; da se odgađanjem rješenja žirovine seljacima privremeno osigura besplatno uživanje toga prava »u šumah spajinskih« u »osam nedeljah danah« i to »samo za domaću potrebu«. Žigrovića su podržavali i najistaknutiji ilirici: Lj. Vukotinović, M. Georgijević, A. Nemčić, I. Kukuljević i J. Žuvić.[102]

Josip Žuvić, zastupnik kutjevačkog kotara[103] u požeškoj županiji, privukao je pozornost svojim istupanjem, suprotstavljajući se Meletu Ožegoviću, koji je

[93] Isto, broj lista 375, a broj zaključaka 41.
[94] Isto, br. 44.
[95] Isto, br. 19.
[96] Isto, br. 41/1.
[97] Isto, br. 44.
[98] Aleksije Jelačić, Narodne tegobe i tužbe u Banskoj Hrvatskoj 1848, Narodne starine 16, 1930, str. 64.
[99] J. Šidak, Seljačko pitanje (. . .), str. 15—16.
[100] Isto, str. 19.
[101] Isto, str. 22.
[102] Isto, str. 21
[103] J. Šidak navodi da je bio zastupnik kotara bekteškog (Historijska čitanka, str. 214). Bekteš je pripadao kutjevačkom kotaru, dok se Bekteš ne spominje 1848. kao kotar.

u Saboru vodio struju konzervativaca, koja nije bila sklona proširivanju ustupaka sadržanih u požunskim zakonima. »Pristajem i ja na naknadu urbarsku iz obzira svetosti svojine, nu ako se to načelo ustanovi, ja iziskujem, da ukupno i ino načelo sabor spoznaje, da se ta naknada naime direktnim dankom (directe Steuer) ili drugim kakvim winkelmittelom[104] (ima) ustanoviti tako, da bi i onaj, koji ništa dobio ni izgubio nije po tome ukinuću, platit morao.«[105]

J. Žuvić inzistira na ispunjenju četvrte točke »Želja i zahtivanja naroda Županie Požeške«. Težište je stavio na žirovinu koja je za slavonsko selo bila životna. U tom zahtjevu sasvim je jasan što se tiče seljaka, a kako je dobro poznavao prilike na slavonskom selu, znao je da bi ispunjenje tog zahtjeva i te ako pridonijelo smirivanju narodnog pokreta na selu. Što se tiče krčmarenja, Žuvić se zadovoljava da mjesto vlastelinstva sada to pravo dobiju općine, mada se u »Željama« zahtijeva »da sva prava takozvana iura regalia, kano krčmarenje, mesarenje, mlin i drugo budu svima kroz cilu godinu obča«.[106] Žuvić u svom istupanju polazi od principa da se mora naknada urbarska platiti »pristajem i ja na naknadu«.[107]

J. Žuvić je u Saboru istupio: »U ime 64 hiljade požeške županije Slavonaca« zahtijevajući da se njegovi prijedlozi prihvate, posebno što se tiče žirovine, jer je žirovina u požeškoj županiji različita od Hrvatske, »... ondje bo su šume na hiljadu i hiljadu jutara, bez da u njih seljak jednog hrasta ima«. Zbog toga što je žirovina za Slavonce značila opstojanje, Žuvić je uočio da je to bitno pitanje koje treba riješiti kako bi se sačuvao mir na slavonskom selu i kako bi se sačuvala cjelokupnost banske Slavonije, koja je ugrožena sa svih strana. »Srijemska županija gotovo već od cjelokupnosti naših kraljevina k srpskom življu se približava; — događaji virovitičke županije vama su poznati. Ako se još požeška vermeđa ogorči, onda vam jamčim, da ste Slavoniju izgubili; a samo dijeljenjem žirovine možete očekivajuća srca njihova utažiti.« Žuvić je i konkretno predložio »da se polovica sviju šuma glede porabe žirovine puku pusti«.[108] Žuvićevo stajalište najviše se podudara sa »zahtěvanjima«, a samo je nešto od njega umjereniji bio Fridrich (Miroslav) Špun, zastupnik pleterničkog kotara, koji se slaže sa saborskom većinom da se naknada dade plemstvu. Ali on drži da je nedopustivo da plemići »sami posjeduju prava kraljevska« i zalaže se »da se prava ova (...) svima dadu«. Što se tiče šuma u Slavoniji, Špun se zalaže da su »Slavoncu tako neophodno potrebite, kao što je voda ribi«. Zalaže se »da mu se dade drvarina za krov i plotove, kao takodjer i žirovina na 8 nedjelja bez plaće«.[109] Osim toga, Špun je istaknuo načelo da svatko brani svoje interese i dug podmiruje; »Pledirajući za davanje odštete spahijama, za proširenje regalija na seljaštvo i za olakšice u šumama« zastupa interese »trgovačke buržoazije kao kreditora plemića i seljaka«.[110]

Stav podžupana, bojnog povjerenika i zastupnika veličkog kotara, Josipa Bunjika u urbarskom pitanju pokazuje umjereniji stav, kakav su imali činovnici požeške županije i većina zastupnika Sabora. Prije svega, pokret na

[104] Nekim drugim sredstvom.
[105] J. Šidak, Historijska čitanka, 215.
[106] Vidi »Želje i zahtivanja naroda Županije Požeške« točka prva.
[107] J. Šidak, Historijska čitanka, 215.
[108] Isto, 215—216.
[109] Isto, 225.
[110] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 38.

slavonskom selu zabrinjava Bunjika, on se njega boji, smatra da pokret može dovesti i do revolucije. Pokušava naći uzroke koji stvaraju pokret i po mogućnosti ih otkloniti. Zato on osuđuje vlastelinče i činovništvo, koji tlače narod i dodaje da su zastupnici u Saboru ukinuli urbar »iz straha, da se ne dogodi revolucija.[111]

Kako su šume u Slavoniji od životne važnosti, Bunjik ističe velike razlike u usporedbi s Hrvatskom koje su nepovoljne za Slavonce. »U Hrvatskoj ima seljak svoj kolosijek urbarske šume (...) ali toga u Slavoniji nema. Tamošnje se spahije po Parizu i Beču skitaju, a oficiri njihovi puk nemilo gnječe; oni svoje paše zatvaraju i na kmetsko blago svoje i ovce natjeraju«. Zato Bunjik predlaže: »kada gospodin na kmetskom pase, neka po načelu slobode i jednakosti i kmet na gospodarskom pase. Neka se dade kmetu onoliko, koliko 2. § 1807. dopušta; zatim neka mu se dade drvarija u mjestima koja su u kotaru sela, a na vrh Petrove gore, kamo ne može niti on, a kamo li konj da se uspenje.«[112] Ako vlastelin kmetu oduzme sve, u jesen će izbiti buna, kaže Bunjik i predlaže: »da se žirovina puku dade po urbarskom terminu (...), neka mu se dade za 8 nedjelja za vlastitu potreboću ne pako za spekulaciju«.[113] Bunjikovo priklanjanje saborskoj većini pokazuje njegov umjereniji stav u rješavanju urbarijalnog pitanja. Bunjik je svoj stav o urbarijalnom pitanju djelomično zasnivao na podnesenim »Željama i zahtivanjima naroda Županie Požeške« u izjednačenju Slavonije s Hrvatskom, neka se »narod slavonski metne u potpunu jednakost s narodom hrvatskim glede svijuh prava«. Osobito se to odnosi na korištenje šuma i pašnjaka. Sigurno je Bunjik imao na umu i želje pakračke općine (točka 3), gdje se ističe da je općina dobila na korištenje šume koje su nepristupačne, »na jednoj previsokoj planini kamo u nedostatku putova, koji se iz razne okolnosti ni napraviti, niti uzajti moguće nije«, stoga pakračka općina nije mogla koristiti dodijeljenu šumu, te je bila prinuđena da za novac u gotovu kupuje od vlastelinstva drva za ogrjev.

Zastupnik grada Požege S. Kušević zauzeo je konzervativniji sav o urbarijalnom pitanju na 19. saborskoj sjednici, od prethodne trojice: Žuvića, Špuna i Bunjika. On ne dovodi u pitanje davanja naknade plemstvu. Što se tiče manjih kraljevskih prava, Kušević se protivi onima koji kažu da seljaštvo to želi silom ostvariti, »jer u trenutku ovomu ne prijeti nevolja boljarom samim; nego je neprijatelj naš opći«. Kušević nije za ukidanje manjih kraljevskih prava, zato što time ne bi bili oštećeni samo plemići, već i građani, »jer ovi novce imaju kod boljara«.[114]

Dimitrije Lončarević zalagao se za davanje naknade plemstvu. Ukoliko se naknada ne bi dala, »povod bi dala komunizmu u pravom smislu, jer tko bi onda siguran s vremenom biti mogao, da no što steče pravedno, da mu oteti ne će, — dapače i sami ti kaputi, koje nosite«.[115] Lončarević je pripadao konzervativnom dijelu saborskih zastupnika i bio je jedini zastupnik s područja požeške županije među zastupnicima konzervativcima. Lončarević je svjestan da seljak nema novca za plaćanje naknade i da ne može platiti obeštećenje,

[111] Novine d. — h. — sl., 18. srpnja 1848, br. 75.
[112] J. Šidak, Historijska čitanka, 221.
[113] Isto, 221—222.
[114] Isto, 224.
[115] Isto, 216.

a jedini izlaz vidi u pomirenju s Mađarima, zato što su sva krunska dobra preko Drave i Dunava. Njihovi prihodi bi bez teškoća omogućili isplatu naknade. Zbog toga Lončarević pita: »Jesu li tako zvani mađaroni i zbilja domovine i mile naše narodnosti neprijatelji«? Braneći interese plemstva zalaže se za pomirenje s Ugarskom. Za njega svi mađaroni nisu neprijatelji. Smatra da su »mnogi možda tako dobri rodo — i domoljupci kao i mi«, a koji su protiv nas samo to čine zato što bi otcjepljenjem od Ugarske izgubili mogućnost da im se isplati naknada. Lončarićev stav izraz je shvaćanja vremena i promjena koje se u društvu javljaju. Lončarević konstatira da je naše plemstvo »mnogo već izgubilo, a prosti puk je sve i ono, o čem ni sanjati nije mogao, dobio«. Po Lončarevićevu mišljenju još nije moguće olakšice narodu dati »dok se ne bude katastralno sve izmjerilo«.[116]

Budući da se Lončarević ipak boji pobune naroda, predlaže da bi trebalo »običaj glede paše, drvarine, žirovine i ostalilh urbarijalnih odnošenja (...) dotle uzdržati — dok se konačno izravnanje ne uredi«. Zahtijeva da i »nadalje (...) spahijama kao jedini na mnogim mjestima najvažniji dohodak ostave«.[117] Lončarević želi da zadrži stare političke, a time i gospodarske odnose što duže. Time štiti imanja pravoslavne dijeceze u Parkacu čjii je i zastupnik. Smatra da treba odugovlačiti donošenje bilo kakvih odluka, kako bi otupili opasnost od socijalnih pokreta i kako bi dobila feudalna klasa na vremenu. Zato Lončarević povezuje urbarijalno pitanje s bitnim političkim pitanjem — odnosima s Ugarskom. Njegovo mišljenje nije prihvaćeno ni od buržoaskih liberala u Saboru, a nije bilo djelotvorno ni na teritoriji požeške županije. Liberalna buržoazija, seljačke mase, pa i većina plemstva bila je daleko od Lončarevićevih shvaćanja. Požeška županija, što se tiče ubarijalnog pitanja, otišla je najdalje od svih hrvatskih i slavonskih županija. J. Šidak nakon svestrane alanize »narodnih tegoba i želja« i rasprave u Saboru o urbarijalnom pitanju kritički se osvrće na cjelokupna dosadašnja istraživanja.[118] Zaključuje da se među »narodnim tegobama i željama« (ili »zahtĕvanjima«) iz ljeta 1848. ističe svojom radikalnošću osobito agrarni program »naroda županie požeške«. Osim općenitih zahtjeva, zajedničkih svima takvim spisima, ovdje se na kraju traži i to da »kontrakualiste i drugi na alodialskima zemljama živući nek se sa drugima na sesijama živućih pojedinci u jedan red (kategoriu) metnu i onako isto sa istima njihovim pravama nadare«.[119]

U raspravi o urbarijalnom pitanju većina zastupnika požeške županije priklanja se saborskoj većini, tj. prihvaćanju da se naknada plati plemstvu, ali je najradikalniji u svojim zahtjevima bio Josip Žuvić, dok su Špun, Bunjik i Kušević umjereniji, ali se ne protive Žuvićevim stavovima. D. Lončarević svojim stupanjem priklanja se konzervativnoj grupi u Hrvatskom saboru i zastupa interese feudalne klase. Lončarević nije polazio s pozicija »Želja i zahtivanja«.

[116] Isto, 217.
[117] Isto.
[118] Riječ je o radovima: A. Jelačića, Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji 1848/49. i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka, Zagreb 1925; S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja u požeškoj županiji 1848 — 1849, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1960; V. Bogdanov, Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49, Zagreb 1949.
[119] J. Šidak, Seljačko pitanje, 26. — Usp. S. Gavrilović, Virovitička županija, 50.

Seljaštvo i inteligencija sastavili su »Želje i zahtivanja« upozoravajući na agrarnu komponentu koja im je bila zajednička, ali samo do onog vremena dok su seljaci bili zadovoljni minimalnim agrarnim programom. S. Gavrilović je ispravno ustvrdio da »... za seljaka minimalni program bio je najviši domet građanskih nosilaca hrvatskog pokreta, koji su došli na vlast«. Gavrilović opravdano zaključuje da je građanska klasa u požeškoj županiji, za razliku od ostale Slavonije, išla dalje u svojim zahtjevima od martovskih zakona. Bila je spremna da ih mijenja u korist seljaka, ali promjene su trebale biti neznatne.[120]

Zaključci Hrvatskog sabora o ukidanju urbara i urbarskih odnosa nalaze se u člancima 27, 28. i 30.[121] U točki prvoj načelno je prihvaćeno ukidanje svih dosadašnjih urbarskih službi, a u točki trećoj da je kmet vlasnik urbarske zemlje kojom može raspolagati. Što se tiče manjih kraljevskih prava, zaključeno je da ih neće odsada uživati samo vlastelin. Pravo krčmarenja imat će i ubuduće od Miholja do Đurđeva svaka općina, ali samo na jednom mjestu koristiti. Općina isto pravo može dati u najam, ali na korist općinske blagajne. Ribarenje, ptičarenje i mesarenje dopušta se svakome na njegovoj zemlji, a loviti može svatko slobodan samo ne u šumi isključivo vlastelinskoj.[122] Vlasteli je zagarantiran otkup za urbarske službe i odšteta za dano pravo krčmarenja općinama. Poseban odbor odredit će iz kojih će se izvora platiti.[123]

Sabor »Želje i zahtivanja« požeške županije nije ispunio onako kako je narod želio. Zaključci Sabora pokazuju da regalije nisu svima potpuno pristupačne, problem šuma i žirovine riješen je polovično, pitanje vraćanja pustara sesionalnog i drugog zemljišta nije ni postavljen, a kontraktualisti nisu izjednačeni sa sesionalim seljacima. Stoga Gavrilović ispravno zaključuje da takvo rješenje položaja seljaka na slavonskom selu nije moglo dovesti do mira.[124]

Ako usporedimo što je seljak želio i zahtijevao, a za što su se zalagali zastupnici požeške županije, onda sa sigurnošću možemo zaključiti da je J. Žuvić u svojim zahtjevima bio najradikalniji i najbliži željama seljaka, ali njegovi zahtjevi nisu usvojeni. Stav J. Bunjika izražava zaključke Sabora, a s pravom S. Gavrilović zaključuje da je Bunjik govorio u »duhu u kojem će i Sabor formulirati svoje odluke u urbarijalom pitanju«.[125] Tome treba dodati da je Bunjik čovjek od povjerenja bana i službene politike, koji je u parlamentarnim raspravama i prije 1848. sudjelovao. Poznaje odnose snaga u Saboru, nastupa u duhu mogućih zaključaka Hrvatskog sabora. Suprotno njemu, Žuvić je oštar i kritičan, osobito prema konzervativnom stavu H. Bužana. Za njega je žirovina bila značajna »... glede Slavonije najglavniji« zahtjev, a pritom ističe da zastupa Slavonce.[126] Žuvić je za otkup, ali i za potpuno usvajanje svega što je istaknuto u »Željama i zahtivanjima«, dok Bunjik i Špun ne protuslove naknadi, ali ne žele ispuniti sve želje i narodne zahtjeve. Lončarević je utvrdio da su mnoge spahije prešle na stranu Mađara. Plemstvo se bojalo da im Hrvati neće dati odštetu. Ukoliko naknadu ne bi dobili, moglo

[120] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 37.
[121] Zapisnik Sabora Trojedine Kraljevine, 28—31.
[122] Isto, 28—29.
[123] Isto, 29.
[124] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja, 39.
[125] Isto.
[126] J. Šidak, Historijska čitanka, 215—216.

bi doći do nesigurnosti privatnog vlasništva. Osim toga, postavlja pitanje otkuda će se to isplatiti.[127]

Lončareviću i drugim konzervativcima suprotstavio se Mojsije Georgijević, zastupnik grada Osijeka, koji je pripadao liberalnom dijelu narodnjaka, koji su bili u većini u Hrvatskom saboru. Georgijević smatra da treba dati naknadu za urbarske službe i daće, ali podržava J. Žuvića da se ispune zahtjevi seljaštva, da se Slavonija izjednači s Hrvatskom. Zalaže se da se stvori jednakost, jer se tek tada ispravljaju nejednakosti stvorene stoljećima. Gospoda bi prema Georgijevićevu mišljenju, trebala da poznaju stvarne prilike, a kada bi ih upoznali, onda ne bi imali drukčija mišljenja, ako »bi pogibelj prijeteću bolje upoznala: onda bi sigurno s nama istog mnijenja bila«.[128] Kao i Žuvić, Georgijević se suprotstavlja konzervativnom Ožegovićevu stavu, navodeći da nije dovoljno da se u prilog naroda izjasnimo već da čuje narod, »da su se želje za nj izjavile. Nu ja nemogu dokučiti, kako mu nebi draže bilo, ako za nj što učinimo, i ako se za njegovu budućnost pobrinemo«, i dalje nastavlja zastupajući interese naroda i konstatira, »moram reći, da smo mi dužni ne našu volju, već volju naroda izreći«. Ako to ne ostvare zastupnici, zaključuje Georgijević, postoji opasnost za narod i narodnosti, stoga nema odlaganja tog tako značajnog pitanja kao što je urbarijalno za slavonsko selo.[129]

Različiti stavovi slavonskih zastupnika o urbanijalnom pitanju izražavaju pravu sliku stanja u Odboru na čijem je čelu bio Herman Bužan. Prema mišlejnju J. Šidaka, vidljivo je da se u Odboru »između 30 članova (...) ne nalaze imena goleme većine sudionika u kasnijoj urbarijalnoj raspravi — osim dvojice.[130]

Zaključci Sabora izraženi u članku 27, 28. i 30 nisu riješili agrarno pitanje u Hrvatskoj, bar ne onako kako bi zadovoljili interese seljaka i zato je produženo stanje nemira posebno u Slavoniji, a postojala je opasnost za cijelu Slavoniju da otpadne od Hrvatske, na što upozoruje J. Žuvić i M. Georgijević.

U toku rasprave o urbarijalnom pitanju u Saboru, prema J. Šidaku, identificirale su se tri struje koje nisu poprimile čvršće obrise grupacija s identičnim shvaćanjima u osnovnim pitanjima, i to: konzervativna koju predvodi M. Ožegović, malobrojna struja sa Sl. Vrbančićem na čelu i srednja struja koju čini većina Sabora (buržoaski liberali). J. Šidak ispravno zaključuje da u Saboru nema radikalnih demokrata koji bi zastupali provođenje potpune agrarne reforme.[131]

U Saboru 1848. urbarsko pitanje bilo je riješeno kompromisno, stoga sasvim ispravno zaključuje Aleksije Jelačić: »Kao što vidimo urbarski zakoni Hrvatskog sabora g. 1848. nose kompromisni karakter: sa jedne strane neka se prava ukidaju besplatno, ali u isto vreme za ukinute urbarske službe i daće, a također i za proširenje prava krčmarenja na opštine, vlasteli obećana je naknada rok i način isplate koji nije određen. Sačuvano je dalje pravo seljaka na uživanje izvesnih i to baš velikih koristi u vlastelinskim šumama«.[132]

[127] Isto, 216—217
[128] Isto, 218.
[129] Isto, 219.
[130] To su zastupnici požeške županije Josip Bunjik i Miroslav Spun.
[131] J. Šidak, Seljačko pitanje, 23.
[132] A. Jelačić, Seljački pokret, 71.

Prevladalo je umjereno, kompromisno shvaćanje za koje se izjasnila većina saborskih zastupnika kao i svi zastupnici požeške županije, izuzimajući D. Lončarevića. Sasvim je razumljivo da su ostala još neka pitanja neriješena, što će izazvati nove sukobe i nemire osobito u jesen 1848, jer su polovičnošću nezadovoljni seljaci, ali i plemstvo, a posebno pogoršanje prilika na slavonskom selu, za vrijeme rata s Mađarima.

c) *Pitanje trgovine solju*

Mada je urbarijalno pitanje bilo značajno i posebno je zainteresiralo zastupnike požeške županije i grada Požege, nije njihova aktivnost izostala ni u drugim pitanjima. Osobito je bila zanimljiva rasprava o značajnom gospodarskom pitanju — trgovini soli, koja je imala političku implikaciju u revolucionarnim gibanjima u Slavoniji. U raspravi o tom pitanju aktivno sudjeluje, a mogli bismo reći da ga i pokreće Josip Bunjik.

Trgovina solju u Slavoniji odvijala se preko solara u Slav. Brodu, Gradiški, Osijeku i Terezovcu. Uvid u tu aktivnost možemo pratiti preko pisama Mirka Lentulaja upućenih Josipu Bunjiku i Miroslavu Kraljeviću.[133]

Događaji polovinom 1848. zahtijevali su stalnu vezu između Banskog vijeća i Slavonije kako bi Vijeće moglo povremeno slati instrukcije i naredbe županijskim organima, a pisma imaju upravo taj karakter.

Trebalo je skršiti mađarski utjecaj u Slavoniji, sačuvati tekovine revolucionarnih promjena ne samo u Slavoniji već i u čitavoj Hrvatskoj koristeći narodni pokret kao političku i vojničku snagu. To odgovara programu ujedinjenja svih hrvatskih zemalja, kao što je istaknuto u vrijeme izbora za Hrvatski sabor. Političko jedinstvo trebalo je osigurati gospodarsko jedinstvo, jedinstveno tržište, što je jedan od značajnih ciljeva narodnog pokreta u kome ima značajnu ulogu građanska klasa koja je postala svjesna svoje uloge, mogućnosti, a postala je nosilac nacionalnog okupljanja. Osim toga, stvarala je i materijalnu osnovu za narodnu vojsku u Hrvatskoj i Slavoniji, pomagala graničare, te činila sve kako bi ojačala svoje pozicije u Slavoniji koja je bila ugrožena od Mađara. Sloga sa Srbima u Srijemu i Vojvodini bila je čvrsta garancija da će se zbratimljeni lakše oduprijeti mađarskoj ekspanziji.

Bunjik je obavljao i dužnost bojnog povjernika za Slavoniju, zato je osjećao obavezu da ne samo u vonjim pitanjima brine za sigurnost već je imao i zadaću, a on je to i radio, da razna idejna i politička strujanja prati. Sličan zadatak je imao i Miroslav Kraljević u požeškoj županiji.[134] Kako su pojedine solare uvjetovale prodaju soli političkim opredjeljenjem kupaca, stoga je J. Bunjik u Saboru početkom srpnja iznio »... da su tamošnje solare (solare u Slavoniji — F. P.) samo tim uvetom dale prostom puku sol, ako se magjarskom ministeriju podvrgne«.[135] Ta vijest izazvala je raspravu u Saboru, a

[133] F. Potrebica, Osamnaest pisama Mirka Lentulaja upućenih Josipu Bunjiku i Miroslavu Kraljeviću, n. dj. 247—260. Pisma se čuvaju u Muzeju Požeške kotline u Slav. Požegi u zbirci dokumenata Miroslava Kraljevića 1848. i 1849. god., omot I i II.
[134] F. Potrebica, Osamnaest pisama, 248.
[135] Novine d. — h. — sl., 6. srpnja 1848. br. 70. Usp. F. Potrebica, Osamnaest pisama, 249.

Bunjik je zahtijevao da se »shodne naredbe učine«, jer mnogi govore o bratstvu i jednakosti, ali »brat Slavonac mora platjati 6 forintih, dočim brat Hrvat platja dva«.[136] S obzirom na to da se kamena sol u Turskoj prodavala mnogo jeftinije, vjerojatno je zbog toga Bunjik zahtijevao da se prema Turskoj otvori i omogući trgovina solju.

Rasprava u Saboru koja je vođena četiri puta pokazala je da je sol bila i osjetljivo političko pitanje. Zato je Sabor odlučio da se može uvoziti i sicilijanska sol, te da se cijena morske soli »s pol drugom forintom ponizi«,[137] zatim »da graničari s 9 kr na centi jeftinije sol morsku dobivaju, i da sol morska slobodino i u Slavoniju vozi«.[138] Time se željelo spriječiti trgovačke špekulacije sa domaćom soli. U Senju je prodavana kvalitetnija sicilijanska sol uz domaću sol, a sicilijanska je bila jeftinija, što je uvjetovalo stagnaciju u prodaji domaće soli, a uvoz je bio potreban jer je dopremanje soli iz Trsta i Pirana bilo obustavljeno. U Senju su sol kupovali graničari, a ona je tamo bila i nešto jeftinija, što je u raspravama u Saboru objašnjavano siromaštvom graničara.

Da bi onemogućili monopol u prodaji soli, zastupnik Zorić zatražio je »da se otvori kordun na Turskoj, a vi ako hoćete za sol sicilijansku za četiri gornje graničarske regimente ali ne za naše banovačke; ako nam pako ne dozvolite, prinuždeni ćemo biti švercovat«.[139]

Uvozu soli iz Turske Sabor se protivio, jer je to štetilo državnoj blagajni, ali zaključak o sniženju cijene soli samo je djelomično zadovoljio zahtjeve koji su dolazili iz Slavonije. Zato se nisu znatno izmijenile prilike s trgovinom solju u Slavoniji, pa su često Josip Bunjik i Miroslav Kraljević morali intervenirati. Kraljević je nastojao da se otklone teškoće u opskrbljivanju stanovništva i vojske solju. Požeški zastupnici nisu uspjeli na Saboru riješiti taj značajni problem, stoga su se morali snalaziti.[140]

Unatoč brojnim teškoćama solara u Terezovcu sa svojim prihodima ipak je bila značajan novčani izvor, koji je omogućio banskom namjesništvu i bojnom pojvereniku M. Kraljeviću da podmiruju dobar dio troškova vojske u Slavoniji. Nastojanja da se trgovina solju koristi i u političkoj aktivnosti nisu neuobičajena, zato je važno bilo tko će imati upravu solare u Terezovcu. Samo su kratko vrijeme imale upravu pristaše Ugarske.

d) *Hrvatsko — srpski odnosi*

Na Hrvatskom saboru se vodila rasprava i o hrvatsko — srpskim odnosima i slavenskoj uzajamnosti. Želim samo naznačiti to pitanje onoliko koliko se očituje u istupanju zastupnika požeške županije i grada Požege.

[136] F. Potrebica, Osamnaest pisama, 249.

[137] MPK, Zbirka dokumenata Miroslava Kraljevića iz 1848. i 1849, 4. srpnja 1848, br. 15.

[138] Isto.

[139] Novine — d. — h. — sl., 6. srpnja 1848. br. 70.

[140] MPK, Zbirka dokumenata Miroslava Kraljevića iz 1848. i 1849, 18. I 1849, br. 37. M. Kraljević je 18. siječnja 1849. izradio kod Banskog namjesništva da može iz terezovačke solare podizati novac za potrebe Narodne straže. Taj izvor sredstava M. Kraljević je smatrao nestalnim.

Srdačan doček J. Rajačića u Pleternici, Požegi i Pakracu u vrijeme prolaza kroz požešku županiju za Zagreb na ustoličenje bana J. Jelačića, samo je početak javnog manifestiranja zajedništva Hrvata i Srba 1848. u požeškoj županiji. U raspravama u Hrvatskom saboru to je također dolazilo do izražaja, a osobito kada se raspravljalo o odosima Hrvatske prema Ugarskoj.

S. Kušević kao Srbin prilikom rasprava o »representaciji« zahtijeva da se u nju stavi »i o bratji serpskoj, jer mi neimademo podpore nit u magjarskom niti u němačkom elementu, nego u našoj bratji serbskoj, kao i oni u nama».[141] Mišljenje zastupnika požeške županije, kao i većine članova Sabora, o odnosima prema Srbima, bila su izražena i u »representaciji« kralju u kojoj se traži pomirenje između Hrvata i Mađara. Traži se da pozovu »na to pogađanje i zastupnike naroda serpskoga u Ugraskoj«. Smatraju da to pomirenje treba da se odnosi i na Srbe »jer sa Serbima smo mi jedan narod«. Tim više je to nužno jer i oni ističu potrebu slobode i jednakosti, ta svoja starinska prava, a mnogo više trpe jer su izloženi oružanim napadima Mađara. Nedvosmisleno je istaknuto u trećoj točki »reprezentance« da ne može biti pomirenja dok se ne prizna Hrvatski i Srpski sabor (od 1. svibnja) jer su to zakoniti sabori više naših naroda.[142] Zatraženo je da se ukinu sva neprijateljstva na granici prema Srbima i Slovacima koja bi mogla mađarska vojska da izazove. Ukoliko bi došlo do napada »na našu bratju serbsku«, spremni smo da se borimo. Stoga je i upućen zahtjev da se mađarska vojska ukloni iz naše zemlje i Vojvodine srpske.

S. Kušević je za vrijeme zasjedanja Sabora pratio, osobito, sve ono što se ticalo Srba i njihova položaja u Monarhiji, Hrvatskoj i Slavoniji. O tome je redovno obavještavao grad Požegu i požešku županiju, a vjerojatno i pakrački konzistorij čiji je bio bilježnik, a kasnije i zastupnik u Srijemskim Karlovcima, 1848. god.

U izvještaju s druge saborske sjednice, 6. lipnja, govori o istupanju Ljudevita Gaja koji je prema Kuševiću rekao »... da je nama prije svega nuždno da se stvar bratje naše Serbalja u pretresanje uzme, koji na to već od dužeg vremena u licu jednog mnogobrojnog odobra[143] čekaju, da mi želje njihove kroz jedan odbor od strane ovoga sabora pred predstoljem kraljevskim podupiremo i za naše spoznamo, koje bi i oni istom prilikom nas naše radi tegoba podupirati morali«.[144] Tome se opirao ban iznoseći da nije potrebno govoriti ni o Srbima ni o Hrvatima, to je jedan narod, ali se protivio da to bude primarna zadaća Sabora. Kušević je bio na Gajevoj strani i sasvim ispravno ukazuje na zajedničku potrebu Hrvata i Srba, kako u Saboru tako i u Monarhiji.

Za Kuševića je osobito značajno istupanje J. Bunjika u ime narodnih zastupnika da se najprije zahtijevanja srpska čitaju.[145] Zahtjeve je pročitao pakrački biskup,[146] a nakon toga je zaključeno »da sabor ovaj sve želje serbske

[141] Novine d. — h. — sl., 4. srpnja 1848, br. 69.

[142] Isto, 6. srpnja 1848. br. 70.

[143] Odbor je imao sedamnaest članova.

[144] MPK, Ostavština S. Kuševića, Izvještaj o II sjednici Sabora od 6. VI 1848, upućen iz Zagreba 7. VI 1848. — Usp. Novine d. — h. — sl., 8. lipnja 1848, br. 58.

[145] Isto. Ostavština S. Kuševića, sig. 2781 (1—13), br. 4/1848.

[146] Mislim da je to bio Dimitrije Lončarević, predstavnik pakračkog konzistorija, ali nisam našao o tome ništa u Novinama d. — h. — sl., u izvještaju sa saborske sjednice od 7. lipnja 1848.

bez razlike podupire«.[147] Većina zastupnika kao i ban prihvatili su stvarnost kao zaključak, tj. da se sva zahtijevanja Srba u Vojvodini prihvaćaju. To je bilo važno za reguliranje odnosa s Kraljevinom Ugarskom koji su bili vrlo složeni i neizvjesni.

Obavještavajući požešku županiju i grad Požegu, Kušević ističe da je 7. lipnja na saborskoj sjednici osnovan Odbor za ispitivanje povjerljivih pisama u koji je i on imenovan. Ne propušta priopćiti da se ban na ponovne pozive sprema poći u Innsbruck sa zahtjevima kralju, kao i jedan Srpski odbor koji će zahtjeve srpske podupirati.[148]

Kada je Kušević stigao u Innsbruck, tamo je već zatekao Srpski odbor koji je imao 60 članova u čije se djelovanje odmah uključio.[149] Odbor je čekao da dođe s delegacijom i ban Jelačić, koji je u Innsbruck prispio 16. lipnja navečer, a svečano je dočekan.[150]

U prisutnosti nadvojvode Franje Karla i kneza Eszterhazyja primljen je ban Jelačić s Odborom, koji je istodobno predstavljao »priključenu jednu čast odbora serbskog, koi se k nama biaše pridružio, da pokaže da su želje Trojedine kraljevine i Vojvodstva serbskog jedne«.[151] Jelačiću i prisutnima je saopćeno da ih kralj ne može primiti, jer je Hrvatski sabor proglašen nezakonitim. Potom ih je ljabazno primio Franjo Karlo sa suprugom Sofijom. Kušević izvještavajući o tim događajima govori s umjerenim tonom i izražava nadu da će učinjene pogreške prema hrvatskom i srpskom narodu Dvor popraviti. Kako su u međuvremenu stizale vijesti o nemirima u Srijemu, Kušević nagovještava da bi ban mogao nakon povratka u Zagreb (za 26. lipnja je predviđen povratak — F. P.) zaključiti Sabor, a potom otputovati u Slavoniju.[152] To Kuševićevo predviđanje ostvareno je sa zakašnjenjem i to polovinom srpnja nakon zaključenja Hrvatskog sabora u kome se početkom srpnja raspravljalo o dva važna pitanja — položaju krajišnika i urbarijalnim odnosima.

O raspravama u Hrvatskom saboru o položaju Srba piše Kušević u svojim izvještajima krajem lipnja. To je vrijeme nakon povratka bana iz Innsbrucka, kada se isticalo u prvi plan posredništvo nadvojvode Ivana. Kušević navodi da će se posredništvo moći ostvariti »ako će se to na raspre braće naše Serblja protegnuti« jer je savez između Trojedine Kraljevine i Vojvodine stvoren.[153] To potvrđuje Kuševićevu dosljednost u povezivanju hrvatskog i srpskog stanovništva.

Oni koji su se protivili povezivanju hrvatskog i srpskog stanovništva, unosili su raznim pričama nesigurnost kolebljivih, govoreći kako »rimokatoličkoj crkvi neka pogibelj vlašenja prijeti«. Kušević sasvim ispravno upozorava na opasnost da se to značajno političko pitanje pretvori u vjerska sukobljavanja. On to pripisuje neprijateljskoj propagandi. Za spasonosno smatra da se pismeno upozore svi župnici na takve mogućnosti te se zalaže za uklanjanje takvih nastojanja u narodu. Kušević je nezadovoljan zbog toga što je »srpska Vojvodina od ugovora ovoga pomirenja izostavljena«, jer je jedina garancija

[147] MPK, Ostavština S. Kuševića, sig. 2781 (1—13), br. 4/1848.
[148] MPK, Ostavština S. Kuševića, sig. 2781 (1—13), br. 4/1848.
[149] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1287/1, pismo od 17. lipnja 1848.
[150] Isto.
[151] Isto, 19. VI 1848. br. 1287/1.
[152] Isto.
[153] Isto, br. 14 od 30. lipnja 1848.

za Srbe savez sa Hrvatima. Tog puta Kušević sumnja i u »poštene« namjere Beča i smatra da bi jedno neutralno mjesto za pregovore bilo povoljnije za naše narode.[154] Suprotstavlja se Kušević onima koji su se zalagali da se povede rat protiv Mađara i da drukčije to nije moguće riješiti.[155]

Iz Kuševićevog izvještaja koji je podnio na gradskoj skupštini, 17. srpnja 1848, vidljivo je da je bilo nesuglasica između uprave i grada i Kuševića. Grad Požega je smatrao da Kušević nije potpuno ispunio očekivanja, te da njegovi izvještaji nisu bili iscrpni i redoviti. Očito se radilo o nesuglasici drukčije prirode. Kuševićevi izvještaji uglavnom su redovito stizali u Požegu, ali u njima je bilo vrlo malo onoga što bi rješavalo probleme građanstva,[156] gradskog vlastelinstva ili pak samog grada. Kušević se odveć bavio općim pitanjima u Monarhiji, uvijek vodeći brigu o interesima bečkog dvora usklađujući s time nacionale interese Hrvata i Srba. Kušević ima drukčiji stav i smatra da je svojim djelovanjem ispunio svoju zastupničku dužnost.[157] To se može pratiti iz njegovih izvještaja i smatra drukčiji stav klevetom. Između ostaloga, on kaže: »Ako trenutje o tomu i sumnjali mogli, a najposle da sam i sa saborskim odborom išao ništa sgrešio ne bi, jer megjusobne želje naše i tegobe za obće su sabrano priznate, dakle svi glasovi o tome su neosnovani«.[158]

Kako kritike Kuševiću nisu izrečene javno i službeno, to nisu imale nikakve posljedice na društveni ugled njegov. Kušević ističe da su kritike koje su upućene na zastupnike zbog izbora banskog povjerenika[159] neosnovane, jer zastupnici nisu bili u mogućnosti da se protive banovim naredbama. Oštar istup Kuševića vjerojatno je rezultirao prisutnošću bana J. Jelačića u Požegi dva dana ranije. Tada se nitko nije usudio da javno istupi protiv Kuševića, a to nije bilo ni korisno. Kušević ističe, ukoliko se njemu ukaže nepovjerenje, da će to mirno primiti, a tada treba druge zastupnike izabrati.[160] Tada je Kušević pouzdano znao da se gradska skupština na takvu odluku neće odlučiti, stoga i odlučno nastupa u obranu svoga stava.

Dolazak J. Jelačića u Požegu bio je jači od kritičkog odnosa prema propustima zastupnika Kuševića. Zato je Kušević zatražio da mu se troškovi za zastupnički rad isplate iz »peneznice varoške«, obrazlažući da se morao zadužiti.[161] Bansko vijeće tvrdilo je suprotno da je Kušević u svibnju 1848. pri savjetu banskom, u lipnju u Saboru, a potom kao član Odbora putuje u Innsbruck, da bi u kolovozu 1848. kao poslanik Vojvodine srpske činio razne usluge carskoj, hrvatskoj i srpskoj vojsci, a bez ikakve naknade.[162] Vidljivo je iz Svjedodžbe Banskog vijeća da S. Kušević uspješno rukovodi povjerenstvom banskim u Slavoniji dajući naloge za obranu požeške i virovitičke županije, stoga pu-

[154] Isto, br. 15 od 4. srpnja 1848.
[155] Isto, br. 18 od 10. srpnja 1848.
[156] Problem Židova, izdržavanje dobrovoljaca koje im je bojni povjerenik na njihov trošak poslao iz Zagreba, kao i imenovanje Josipa Bunjika za bojnog povjerenika i za grad Požegu.
[157] MPK, Ostavština S. Kuševića, sig. 2781 (1—13), 13/1848, 1. VII 1848.
[158] Isto, 17. VII 1848.
[159] Izabran je Josip Bunjik koji je bio u sukobu s magistratom grada Požege, a obavljao je i dužnost podžupana požeške županije. Županija i grad su neprestano imali međusobnih razmirica. Činovništo grada bilo je nezadovoljno nametanjem obaveza od Županije.
[160] MPK, Ostavština S. Kuševića, sig. 2781 (1—13), 13/1848, 1. VII 1848.
[161] Isto, 17. VII 1848.
[162] Isto, sig. 2981, br. 4462/362 — 1850.

tuju u glavni »stan hrvatske vojske, a potom radi pušaka u Beč, koja sva poslanstva obavio je bez ikakve nagrade točno i potpuno na zadovoljstvo ovog Banskog vijeća«.[163] Bansko vijeće dalo je odličnu ocjenu Kuševićeva rada, zaista je tako i bilo, ukoliko se gleda s pozicija intresa građanskog društva koje je u revolucionarnim događajima otklonilo prepreke daljnjem razvitku, očekujući za svoju vjernost bečkom dvoru nagradu koja je uslijedila samo za pojedince[164] u pogledu novih časti, a za narod apsolutizmom.

Odnosi hrvatsko — srpski u toku 1848. na tlu požeške županije ukazivali su na zajedništvo u borbi s Mađarima. U tim odnosima začajnu ulogu imao je Svetozar Kušević. On je u neposrednoj vezi s partijarhom J. Rajačićem koji ga je 2. rujna 1848. imenovao za delegata srpskog naroda kod bana J. Jelačića s namjerom da održava vezu između Rajačića i hrvatskog bana.[165] Ako tome dodamo da je S. Kušević prije ožujskih događaja 1848. obavljao i bilježničku dužnost pakračkog konzistorija, onda je jasan i poziv gradu Požegi kojega upućuje Kušević da svečano dočeka Josipa Rajačića na proputovanju kroz Požegu.

S. Kušević je bio u posljednjem Ugarskom saboru poslanik grada Požege, gdje se istaknuo kao rodoljub. Kasnija njegova nastojanja 1848, pa i u radu Hrvatskog sabora, bila su usmjerena na suradnju s banom J. Jelačićem. S njim putuje u Innsbruck i neprekidno održava veza sa Srbima u Vojvodini. U kolovozu 1848. kao poslanik Vojvodine srpske čini usluge hrvatskoj i srpskoj vojsci, a u rujnu 1848. izdaje pri banskom povjereništvu za Slavoniju naloge za obranu požeške županije, u vrijeme kada Batthyany gospodari Osijekom. Zbog toga je Kušević putovao u glavni stan hrvatske vojske radi obrane Slavonije te radi nabave oružja (pušaka) u Beč.[166]

Svetozar Kušević je cijenjen kod hrvatskog i srpskog življa u požeškoj županiji, stoga je 6. svibnja imenovan za poslanika pravoslavnog stanovništva pakračke episkopije da ga predstavlja u Srijemskim Karlovcima.[167]

Za svoju opsežnu djelatnost S. Kušević je dobio u toku 1848/49. više raznih priznanja. Imenovan je počasnim građaninom grada Požege za uspješno zastupanje grada, 24. veljače 1848.[168] Već 27. travnja dobio je priznanje od bana J. Jelačića, i bio izabran u Bansko vijeće. Iz Jelačićeva pisma Kuševiću u Požegu ističe se banova simpatija prema Kuševiću, ali i Kuševićeva sposobnost u državničkim poslovima. Ban je znao da bi mu takav čovjek mogao koristiti ne samo u tekućim poslovima u Zagrebu već u vrlo složenim odnosima u Slavoniji, a posebno u odnosima Hrvata i Srba i vezama koje je imao Kušević sa Srbima u Vojvodini i patrijaharhom J. Rajačićem. Svetozar Kušević je morao do 8. svibnja doći u Zagreb i javiti se banu.[169]

Da je za vrijeme revolucionarnih zbivanja 1848/49. S. Kušević ostao vjeran dvoru i Jelačiću, najbolje potvrđuje Jelačićev prijedlog da se S. Kuševića odlikuje za njegovo pozitivno držanje prema domovini i vladaru.[170]

[163] Isto.
[164] Kakvi su bili Svetozar Kušević i Miroslav Kraljević.
[165] MPK, Ostavština S. Kuševića, 2. IX 1848, br. 721.
[166] Isto, 1850. br. 4462/362.
[167] Isto, 6. svibnja 1848. — Usp. MPK, Ostavština S. Kuševića, 6. VI 1850. u Pakracu.
[168] J. Kempf, Požega, 263.
[169] MPK, Ostavština S. Kuševića, br. 16/1848.
[170] MPK, Ostavština S. Kuševića, 22. XII 1850. u Beču.

4. GRAD POŽEGA I POŽEŠKA ŽUPANIJA KAO OSLON BANU JELAČIĆU U SLAVONIJI

U raspravu Hrvatskog sabora o odnosu između Hrvatske i Ugarske uključili su se i zastupnici požeške županije. U Hrvatskom saboru izražava se misao o ujedinjenju hrvatskih zemalja i uspostavljanja saveza s Vojvodinom a pritom se ne priznaje mađarska vlada. Osniva se Bansko vijeće, s Mirkom Lentulajem na čelu. Većina Hrvatskog sabora ne želi zajednicu s Ugarskom jer bi u toj zajednici Hrvatska bila ovisna o Ugarskoj, a Slavonija je u tom pogledu bila najugroženije područje. Na temelju poznavanja prilika u Slavoniji i M. Kraljević smatra da rat treba spriječiti: »Gledajmo naše žalosno stanje: gdě je naša industria, gdě je naša trgovina? Puk je prosti u Slavonii u velikoj letargii«.[171] Posebno teško stanje bilo je u virovitičkoj županiji koja priznaje peštansku vladu.[172] Banova vlast treba da seže od Drave do Jadrana, a to znači da su slavonske županije i regimente Vojne krajine sastavni dio Hrvatske, kao i ostale hrvatske zemlje koje je trebalo ujediniti i braniti od neprijatelja.

Odlučnost Jelačića, Hrvatskog sabora i Srba u Vojvodini bila je odlučujuća u otporu prema madarskoj vladi. Postoje određeni krugovi koji žele u interesu dinastije iskorisiti hrvatsko-mađarski sukob. Jelačiću je dvor zamjerio sazivanje Hrvatskog sabora jer je taj čin značio osamostaljenje Hrvatske, stoga je ban pao u nemilost dvora i pozvan je u Innsbruck kako bi dvor spriječio otvaranje Hrvatskog sabora. Takav postupak dvora bio je u skladu s interesima mađarske vlade. Međutim, Jelačić odgađa put u Innsbruck, saziva Hrvatski sabor, na kojem je »instaliran« za bana, da bi potom 12. lipnja otputovao u Innsbruck. Time je izigrao nastojanja dvora i mađarske vlade.

Za vrijeme banove odsutnosti sve poslove u njegovo ime obavljao je M. Lentulaj i odbori koji su osnovani. U većini odbora aktivno sudjeluju i zastupnici požeške županije i grada Požege. S banom su u Innsbruck pošli i zastupnici požeške županije Josip Bunjik i Petar Maljevac, te zastupnik grada Požege Svetozar Kušević.[173] Ostale županije također su bile zastupljene s po dva zastupnika.[174]

U međuvremenu je kralj 10. lipnja izdao manifest kojim lišava Jelačića banske časti, o čemu ban nije bio obaviješten, a o sadržaju manifesta saznao je tek na povratku iz Innsbrucka u Zagreb, tj. u Celovcu. Takav postupak učinio je Jelačića još odlučnijim, stoga 29. lipnja nastavlja radom Hrvatski sabor.

Jelačićev boravak na dvoru i kod nadvojvode Ivana nije bio osobito uspješan. O tome je podnesen izvještaj na saborskoj sjednici 29. lipnja. Sabor je odlučio da se prihvati posredovanje nadvojvode Ivana o pomirenju s Ugarskom i da se izradi osnova pomirenja koja treba da sadržava slijedeće: da se

[171] Novine d. — h. — sl., 4. VII 1848, br. 69. Usp. J. Šidak, Historijska čitanka, 199.
[172] Isto.
[173] AH, SS-1848, SV-77, br. V. Svetozar Kušević slao je izvještaje upravi grada Požege koji sadržava niz značajnih podataka o Jelačićevoj delegaciji.
[174] Zagrebačka: Mirko Sandor i Ivan Mažuranić; varaždinska: Ivan Kukuljević i Petar Horvat; križevačka: Ljudevit Vukotinović i Antun Nemčić, virovitička Mojsije Goeorgijević i Adam Sukić; srijemska: Stojčević i Jovo Nović. Na mjesto Ivana Gvozdanovića iz Senja u Innsbruck je pošao Janko Vraniczany.

opozove manifest o svrgavanju Jelačića, da se zakoniti Hrvatski sabor prizna i da se želje Hrvata i Srba ispune. Treba spriječiti da vojska prima zapovijedi od ugarskog ministarstva umjesto iz centralnog vojnog ministarstva u Beču. Da se ne sprečava ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i da se ni Srbi ni drugi Slaveni u Ugarskoj ne uznemiravaju od Mađara. Izabran je odbor koji treba da izradi osnovu za odnose između Hrvatske i Vojvodine srpske. Dok se svi odnosi u vezi s pomirenjem ne reguliraju, vrhovnu vlast ima Jelačić, a Hrvatski sabor se ne smije raspustiti ako se to pitanje ne riješi. Da bi se puk umirio, pozvano je svećenstvo obiju vjera da u tome pravcu djeluje.[175]

Položaj J. Jelačića prema dvoru nije bitno pogoršan.[176] U Hrvatskom saboru iznesena je mogućnost da se banu dadu diktatorska ovlaštenja i da se oružjem suprotstavi Ugarskoj, tj. da se vrše pripreme za neminovan oružani sukob s Mađarskom.

Na saborskoj sjednici, 1. srpnja, vodila se oštra rasprava o pitanju pomirenja s Ugarskom, o čemu svjedoče Saborske novine i Novine d. — h. — sl. Većina zastupnika izrazila je nepovjerenje prema posredovanju nadvojvode Ivana.[177]

Mađarska vlada razvila je osobito živu propagandu protiv Jelačića u Slavoniji na osnovi manifesta o njegovu svrgavanju s banske časti. I. Hrabowsky, kao komesar, dobio je zadatak da to iskoristi, kako bi se proširio mađarski utjecaj u banskoj Slavoniji i Vojnoj krajini, u čemu je imao samo djelomični uspjeh.

Svrgavanje Jelačića s banske časti osuđeo je od uprave grada Požege i istaknuto kao nepravda koja nije učinjena samo Jelačiću, koji je bio vjeran dvoru, već i građanima Požege. Grad Požega ostaje vjeran banu i odlučio je samo njegove naredbe izvršavati.[178] Grad nije uplašen kojekakvim spletkama u vezi s čuvanjem narodnih prava, ali je nezadovoljan kraljevom odlukom o svrgavanju Jelačića.[179] Jelačićevo uklanjanje s banske časti, po mišljenju grada Požege, stvorilo je zabunu, te u pismu kralju Ferdinandu iznose kako nije istina da je to kralj učinio. Mir je moguće sačuvati samo pod banovim vodstvom, a spletke mogu da dovedu do nemira u građanstvu. Građani Požege mole kralja da ih zaštiti od Hrabowskog i da potvrdi pravedne zahtjeve naroda koji ostaje vjeran banu.[180]

[175] AH, SS-1848, SV-77, br. V, pitanje pacifikacije — saborska sjednica 29. VI 1848.

[176] J. Šidak, Historijska čitanka, 201. U bilješci br. 17 J. Šidak citira u cijelosti Dodatak koji je objavljen kao letak i dodaje da na letku nije označeno kojem broju novina pripada. Pretpostavlja da je objavljen nakon broja 12 od 4. VII 1848. Pregledavajući komplet Saborskih novina i Slavenskog juga, koji je sačuvan u knjižnici franjevačkog samostana Slav. Požega pod signaturom Ka a 1, sačuvan je i spomenuti letak, tj. Dodatak. Naznačeno je olovkom, vjerojatno pogrešno, da je tiskan uz br. 11.

[177] J. Šidak, Historijska čitanka, 198. U »Dodatku k Saborskim novinama«, J. Šidak upozorava na oštrinu izvještaja s te sjednice i konstatira »zahvaljujući poglavito svom proglasu krajišnicima na talijanskom bojištu od 20. lipnja — znatno učvrstio svoj položaj na dvoru i u najvišim vojnim krugovima. Nadvojvoda Ivan priznavao mu je i dalje u najslužbenijem obliku čast bana«.

[178] HAP, MGP, Protocoli 1848, svežanj 43, br. 1287/2. Rasprava u gradskoj skupštini o pismu upućenom kralju povodom svrgavanja Jelačića s banske časti.

[179] Isto. Odluka o svrgavanju Jelačića donesena je u Innsbrucku 3. lipnja, a tek je 6. srpnja ta vijest stigla u Požegu.

[180] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1287/2 (9. VII 1848).

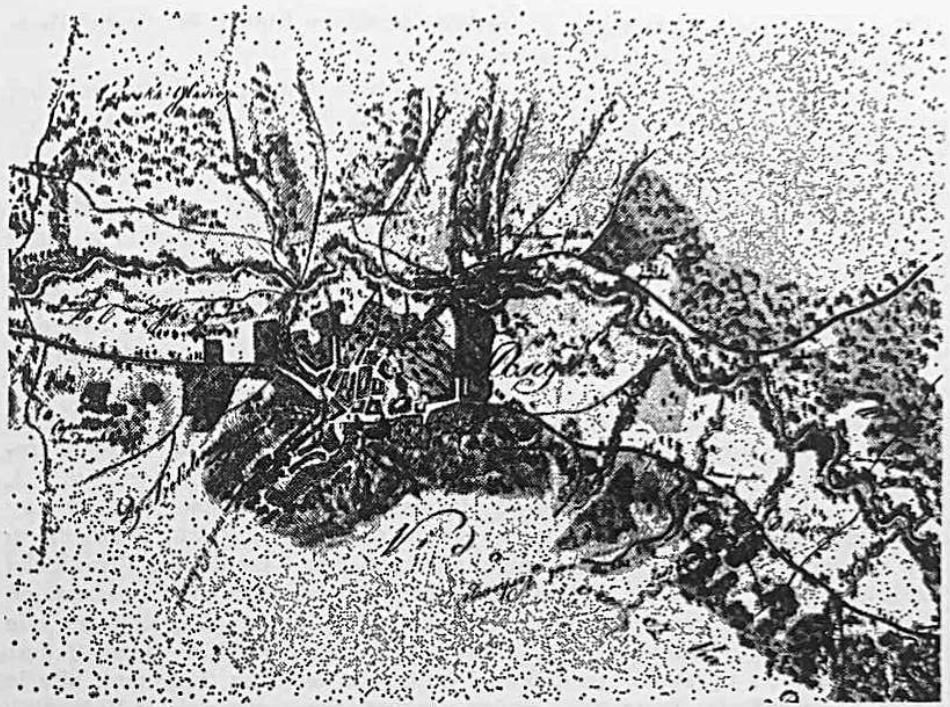

TOPOGRAFSKI NACRT UŽEG PROSTORA GRADA POŽEGE S RIJEKOM ORLJAVOM I NJENIM PRITOCIMA IZ 1811.

Imenovanje Hrabowskog za komesara, po mišljenju građana Požege, predstavlja veliku opasnost za narod hrvatsko-slavonsko-srpski.[181] Odlučan stav grada Požege protiv Jelačićeva svrgavanja izražen je s dosta zakašnjenja. Upravo tada, 7. VII, Jelačić je otkrio svoju namjeru da posjeti Slavoniju, a Požežani su mu svojim stavom obznanili da ga žele rado primiti i da priznaju jedino njegove naredbe. Tri dana kasnije (10. VII) Hrabowsky je javio kako ne može doći u Požegu da drži skuptšinu koju je zakazao za 17. srpnja, o o čemu je odmah Jelačić obaviješten.[182] Hrabowsky je shvatio da nema što tražiti u Požegi i požeškoj županiji gdje su snažni narodnjaci.

Teško je pretpostaviti da su Požežani tek 6. srpnja doznali za Jelačićevo svrgavanje. Grad Požega je tu kraljevu odluku mogao tek tada primiti kao službeni dokument, o kome je potom bio dužan zauzeti stav i dati svoje mišljenje. Sigurno je da je grad Požega o Jelačićevu svrgavanju saznao i ranije, što potvrđuje izvještaj Svetozara Kuševića, upućen Požežanima iz Zagreba 27. lipnja 1848. Kušević piše da je ban na svom povratku iz Innsbrucka u Zagreb saznao sadržaj manifesta »koim se g. ban naš sa dostojanstva svoga svrgava«.[183] Kušević navodi da je prema izjavi nadvojvode Ivana manifest lažan,

[181] Isto.

[182] HAP, MGP, P-1848, SV-43, br. 1291.

[183] Isto, S-1848, SV-194, br. 1287/1 — 27. VI 1848.

zato upozorava građane Požege »... nedajte se nikom buniti, jer skorim će te uviditi, da djela naša na sigurnom osnovu stoje«.[184]

O stanju u Srijemu i Slavoniji krajem lipnja ban je bio obaviješten i prije povratka u Zagreb, jer je, prema Kuševiću, odlučio poći u Slavoniju i Srijem kako bi prvenstveno suzbio utjecaj Mađara i mađarona i narod u tim krajevima umirio. Zbog toga 19. lipnja S. Kušević javlja gradu Požegi o banovoj odluci da nakon povratka u Zagreb zaključi Sabor, »... možebit 26. t. m. (...) i podje u Slavoniju«.[185] Jelačićev put u Slavoniju i Srijem imao je svrhu da podigne moral u narodu. Osobnom prisutnošću u Slavoniji i Srijemu, i Vojnoj krajini, Jelačić želi osvježiti načela jedinstvenosti hrvatskih krajeva, te očitovati savez sa Srbima u Vojvodini, kao i stvaranje sigurnosti u narodu da nije prepušten mađarskoj najezdi, koja je vrlo izražena u virovitičkoj županiji.

Hrvatskom saboru bilo je poznato (8. VI) da je virovitička županija na poziv mađarske vlade sazvala 10. lipnja županijsku skupštinu na kojoj je trebalo izabrati svoje zastupnike i da ih »izašlje (...) na Ugarski sabor koji je 2. srpnja (...) u Pešti započeti imao«.[186] Hrvatski sabor energično je takav stav virovitičke županije osudio i zabranio slanje poslanka u Peštu, a ako bi to bilo učinjeno, onda to proglašava nezakonitim činom i poništava. Virovitička županija nije se te odluke pridržavala.[187] Tada je već zaprijetila opasnost od proširenja utjecaja mađarske vlade u slavonskim županijama, koje su bile u znatno težem položaju od ostalih hrvatskih županija. Njihova udaljenost i nepovezanost s upravnim, političkim i kulturnim centrom Zagrebom bila je još jedna od teškoća. Tome treba dodati revolucionarna zbivanja u Vojvodini, koja su dovela do napada I. Hrabowskog (bombardiranja 12. VI) na Srijemske Karlovce. Srpski odbor je o tome 17. lipnja obavijestio Hrvatski sabor, koji je izrazio solidarnost sa Srbima u Vojvodini. Svrgavanje Jelačića s banske časti unijelo je veliku pomutnju i u Vojvodini, jer je istaknuto pokoravanje Vojne krajine generalu Hrabowskom »bezuslovno i u svim otnošenjima«.[188] Srbi u Vojvodini izrazili su podršku Jelačiću i zahtijevali da ga se vrati na njegov položaj, o čemu su obavijestili i dvor.

Dok su grad Požega i požeška županija odlučno stali na stranu bana i Hrvatskoga sabora, dotle virovitička županija izražava vjernost mađarskoj vladi i neodvojivosti od nje. Taj primjer trebale su da slijede srijemska i požeška županija. O takvom stavu virovitičke županije (30. VI) obaviješteni su svi kotarski suci, kao bi iste zaključke u svojim kotarima proglasili, a svojim zastupnicima u Hrvatskom saboru naredili da se za tri dana kući vrate. O tom zaključku obaviješteni su ban Jelačić, kralj Ferdinand, nadvojvoda Ivan i sve županije.[189] Tako je virovitička županija 30. lipnja prešla u ruke mađarona, čija je aktivnost u toku lipnja bila značjana na području te županije.

[184] Isto

[185] Isto, br. 1287/1, 19. VI 1848. Sabor nije zaključen 26. VI jer se Jelačić vratio u Zagreb 28. VI i naredni dan nastavljen je rad u Hrvatskom saboru, a tek 13. srpnja polazi na put u Slavoniju.

[186] AH, SS-1848, Sv. 77, br. VI (8. VI 1848).

[187] Isto, Novi Ugarski sabor otvoren je 6. srpnja.

[188] Isto, 21. VI 1848.

[189] Isto, br. 1299, 30. VI 1848.

U hrvatsko-mađarskim odnosima požeška županija i grad Požega odlučno su bili na strani bana. J. Jelačića i Hrvatskog sabora. Svojim držanjem bili se uporište narodnjacima u Slavoniji. Mađarska propaganda i djelovanje generala Hrabowskog nisu imali većeg utjecaja na stanje u županiji niti su pokolebali upravu županije i grada Požege.

Objavljeno je 7. srpnja da će J. Jelačić posjetiti Slavoniju i Srijem, što je snažno odjeknulo u Hrvatskoj, a osobito u Slavoniji. Ta je vijest s pažnjom primljena i u Mađarskoj, te u virovitičkoj županiji, koja je bila uz mađarsku vladu. Ban je boravio u Slavoniju i Srijemu od 13. do 24. srpnja.

Jelačić je došao 14. srpnja iz Nove Gradiše u Cernik (u posljepodnevnim satima), tj. na teritorij požeke županije. U gradišćanskoj regimenti bana je dočekao i pozdravio potpukovnik Musulin, a u Novoj Gradiški pozdravio ga je trgovac Lacković.[190] Grad Požega izabrao je i uputni odbor koji je dočekao Jelačića u Cerniku i dopratio ga oko 19 sati u Požegu, gdje ga je na ulazu u grad dočekao drugi odbor.[191] Prvi je pozdravio Jelačića županijski liječnik i jedan od najistaknutijih intelektualaca Požege Aleksandar Antun Branko Pavić. Za vrijeme boravka u Požegi Jelačić je bio smješten u županijskoj zgradi.[192] U međuvremenu u Požegu su pristigle narodne čete iz Pakraca i Daruvara, toplovački serežani, te druge čete.[193] U Jelačićevoj pratnji bili su njegovi su-

[190] I. Hrabowsky upozorio je Musulina da se Jelačiću ne ukazuje počast, što nije bilo prihvaćeno, jer je njegov utjecaj u Gradiškoj regimenti kao i u požeškoj županiji.

[191] Novine d. — h. — sl., 18. VII 1848, br. 75.

[192] Monumentalna zgrada požeške županije i danas je u upotrebi (Skupština općine Slav. Požega), predstavlja značajno barokno zdanje.

[193] Prisutnost narodnih četa u Požegi imala je manifestacijski karakter, dok regularne čete imaju zadaću da osiguraju mirno putovanje banu. Smotru narodne vojske obavio je ban 15. VII u 12 sati na Ciglanama (danas sjeverni dio grada s lijeve obale rijeke Orljave). Smotri je prisustvovalo oko 4.000 narodnih stražara. Nakon smotre većina tih stražara vratila se u svoja sela, pričajući o banskoj posjeti Požegi. Požeška županija morala je za uzdržavanje serežanske čete, koja je u Požegu pristigla polovinom srpnja (a boravila je 10 dana od 14. do 24. srpnja), snositi trošove i to po jednom momku 10 krajcara, što je izosilo 400 forinti, a za četiri oficira još 120 forinti, što je bio značajan izdatak. Sredstva su isplaćena iz ratne blagajne zapovjedniku čete Dragutinu Pajanoviću (MPK, br. 4/848, 17. VII 1848). Nakon odlaska Jelačića dio serežanske čete je 18. VII došao u Pleternicu, stoga je izdana naredba kotarskom sucu da opskrbi 82 momka i 2 oficira sa stanom i hranom. Druga četa od 58 momaka i 2 oficira upućena je u Kutjevo, pa je kotarski sudac Kutjeva imao isti zadatak. (MPK, br. 5, 17. VII 1848). Najteže je bilo preseljavanje serežanskih četa iz mjesta u mjesto unutar požeške županije. U takvim prilikama trebalo je osigurati novi smještaj, potrebnu hranu, vožnju, što je stvaralo brojne probleme. Seljaci nisu bili oduševljeni tim zadacima, a naknade su za taj posao bile male. Osim toga, serežaske čete nisu bile omiljene u seljaštvu i stoga su često nerado izvršavane obaveze prema njima, a dolazilo je i do sukoba. U vrtu požeške pivare došlo je i do tučnjave, zbog čega su građani Požege bili ogorčeni, stoga je satniku grada naređeno da se serežanska četa premjesti izvan grada, a ukoliko se pokaže da je potrebna, naredit će Miroslav Kraljević da se vrati (MPK, br. 1, 16. VII 1848). Način ponašanja serežanske čete i pravac njenog kretanja u požeškoj županiji pokazuje da je ona predstavljala jedan oblik osiguranja za vrijeme banova boravka u požeškoj županiji, mada za to nije bilo potrebe na tom prostoru. O četi je brinuo M. Kraljević, koji je neposredno prije banova polaska iz Zagreba 12. srpnja imenovan bojnim povjerenikom (MPK, br. 6, 26. VII 1848). M Kraljević je vrlo agilan u opremanju i opskrbljivanju narodnih četa požeške županije te dobrovolja-

radnici Metel Ožegović, Herman Bužan i Josip Bunjik. Riječ dobrodošlice u županijskoj zgradi banu je uputio Miroslav Kraljević, veliki bilježnik požeške županije.[194] Kraljević je govorio o oduševljenju građana zbog banove prisutnosti, a uzrok je tome, po Kraljevićevu mišljenju, što je »narod njegovih misli«, te je spreman izvršiti svaku bansku zapovijed, mada je klevetan i svrgnut s banske časti. Kraljević je posebno naglasio privrženost hrvatsko-slavonskog naroda banu, i to ne zbog straha, već iz ljubavi. Takav stav građani Požege izražavali su i prije i kod njega sada čvrsto stoje.[195] Slično su govorili i drugi govornici, ističući osobito značenje ispunjenja želja naroda za narodnim jezikom, te da je narod spreman da se svakom neprijatelju suprotstavi kako bi očuvao tu dragocjenu tekovinu, tj. svoju narodnost. Mada je ostvareno uvođenje narodnog jezika u politički i javni život, ponovno se i ovom prilikom zahtjeva da se jedino narodnim jezikom govori u skupštini, a narod u srcu da nosi narodni ponos (jezik, F. P.).[196] Isticano je narodnjaštvo i oduševljenje koje s tim u vezi vlada u Požegi i požeškoj županiji, a da pritom nije bilo ni spomena o socijalnim i gospodarskim prilikama u požeškoj županiji. O teškoćama i problemima u Požegi i požeškoj županiji nije se govorilo, što ne znači da ban sa stvarnim prilikama nije upoznat, dakako u užem krugu najistaknutijih županijskih i gradskih činovnika. Jelačić se u Požegi sastao s narodnjacima iz ostalih slavonskih županija, a oni su ga obavijestili o stanju u ostaloj Slavonji. O tome ima vrlo malo podataka u izvorima, stoga možemo pretpostavljati da je ban dobro upoznat sa stanjem u ostaloj Slavoniji i da je tu kreiran njegov daljnji put i držanje kako u Vojnoj krajini tako i u Srijemu. Vjerojato je zbog nepovoljnih prilika u virovitičkoj županiji samo periferno proputovao njenim južnim dijelom.

Izražavanje dobrodošlice, organiziranje veselja i bakljade, te pozdravni govori samo su vanjska fasada iza koje se krije drukčije stanje.[197] Prije svega, ban je u Požegi bio obaviješten o namjerama generala Hrabowskog da u Požegi drži skupštinu i da proglasi mađarske zakone. Boravak bana u Požegi pretvoren je u manifestaciju protiv mađarske vlade, generala Hrabowskog i njihovih nastojanja da učvrste svoj utjecaj u Slavoniji. To se vidljivo očitavalo na velikoj narodnoj skupštini koja je započela u 10 sati, 15. VII, na glavnom trgu (danas Trg m. Tita). Skupštini je prisustvovalo oko 6.000 stanovnika, a na njoj je govorio i ban.

Skupština se odvijala u dva dijela. Prvi dio je značajan po prisutnosti bana i njegovom govoru, te govorima Miroslava Kraljevića i Vatroslava

ca i serežanskih četa hranom, odjećom, obućom, municijom, oružjem, lijekovima, novcem te smještajem i potrebnim prijevozom. Na raspolaganju je imao sredstva ratne blagajne koja su bila nedostatna, stoga je razvio vrlo široku aktivnost na prikupljanju dobrovoljnih priloga u požeškoj županiji za potrebe obrane domovine, u čemu je imao i uspjeha.

[194] MPK, cehovi III, spisi 1848—49, sačuvani koncepti govora.

[195] Isto, sign. 1130.

[196] Isto, drugi i treći govor.

[197] Novine d. — h. — sl., 18. VII 1848, br. 75. Prilozi dočeku i boravku bana u Požegi, vidi J. Kempf, Požega, 274—279. O banovu boravku u Požegi šalje izvještaj S. Kušević u Novine d. — h. — sl., br. 75, 77 i 78. J. Kempf, Hrvatski ban Jelačić u Požegi 15. srpnja 1848 (uspomena na 80-godišnjicu), Hrvatski list, 9/1918, 198, 10.

Peičića, prvog podžupana požeške županije.[198] Tada je ban napustio skupštinu, da bi izvršio smotru narodne vojske na Ciglanama, a skupština je nastavila rad i raspravljala o nizu konkretnih pitanja.

Skupština je započela govorom Miroslava Kraljevića, koji je govorio u ime naroda požeške županije. Nakon uobičajenog pozdrava, istaknuo je radost naroda što je izabran J. Jelačić za bana po kraljevu nalogu i zato narod »... osim svoga kralja i milog bana (...) ne priznaje u ovo vrěme drugog gospodara«. Istaknuo je da klevete neprijatelja nisu pokolebale narod požeške županije u banovu snagu i vjernost, a razlog tome nije strah, nego poštovanje. Narod je spreman slijediti bana i stoga njegove »želje bit će nama uvěk zapověd«. Da je narod iskren prema banu, govori Kraljević, to će pokazati budućnost »... kada dodje vidov-dan, gdě će se viděti, tko je věra, tko li nevěra«. Na kraju je istaknuo zahvalnost banu zbog njegove prisutnosti u ime obiju vjera, časnika, činovnika i cijelog naroda.[199] Kraljević nije ništa iznimno rekao. Svoj govor okitio je s mnogo epiteta za kralja, bana i narod, stoga bi se moglo zaključiti da je govor bio prazan i nije imao velikog odjeka. U njemu nisu istaknuti problemi zbog kojih se ban zaputio u Slavoniju, niti stanje u požeškoj županiji i gradu Požegi.

Ban je u svom govoru naglasio značenje vjernosti naroda požeške županije i grada Požege kralju i banu, navodeći da zna »... kolika ste vi dika Slavonie«. Time je jasno obznačio da je požeška županija simobl narodnog duha u Slavoniji, što je bila stvarnost. Jelačić je istaknuo da se to izražava u srdačnom dočeku, ali je upozorio na ozbiljnost stanja u odnosima prema Mađarskoj, »koja sa slobodom gadni monopol těrajuć«, što slobodan narod ne može prihvatiti. Naglasio je svoju odlučnost u borbi za očuvanje ponosa i domovine; »ja sam odlučio ne samo banom se nazvati, već i banom biti«. Zato se ban obratio skupljenom narodu, da mu u tom zadatku pomogne, istaknuvši parolu »ja za vas, vi za mene«.[200]

Vatroslav Peičić nije gotovo ništa vrijedno spomena rekao, a čitav govor posvetio je veličanju banove ličnosti i izražavanju simpatija naroda prema njemu.

U drugom dijelu skupštine, kada ban više nije prisutan, bilo je življe, jer se raspravljalo o prilikama u Slavoniji i odnosima s Mađarskom. V. Peičić iznio je da su stigla dva pisma od Hrabowskog; u prvom javlja da će doći 17. srpnja održati skupštinu, a u drugom da zbog važna posla ne može doći, te da Peičić kao prvi podžupan drži skupštinu po njegovu nalogu.[201] J. Bunjik je iznio mišljenje da se o pismima na skupštini ne raspravlja, nego

[198] Novine d. — h. — sl., 22. VII 1848, br. 77, 310—311. Govori se u cijelosti navedeni kako su prema dopisniku na skupštini izgovoreni. Te je govore u njihovu najvećem dijelu preuzeo J. Kempf u n. dj., str. 276—279. Prenošenjem došlo je do manjih izostavljanja u govoru V. Peičića. Izostavljeno je nekoliko prvih rečenica u kojima Peičić izražava dobrodošlicu banu (prvi odlomak u Novinama). Zatim su izostavljeni treći i četvrti odlomak, u kojima je izrazio vjernost kralju, domovini i banu, te banovu odlučnost da posjeti Požegu. Nakon petog odlomka, koji je u cijelosti naznačen, Kempf, je izostavio 6, 7, 8, 9, 10. i 11. odlomak.

[199] Isto.

[200] Isto. Zanimljivo je da je citirana parola, kako izjavljuje sam Jelačić, bila istaknuta na barjaku u Kutini. To znači da je u Kutini Jelačić najprije stupio na tlo požeške županije, a potom preko Gradiške ponovo se našao u Cerniku.

[201] Novine d. — h. — sl., 25. VII 1848, br. 77.

»da se sažeže«, što je prisutni narod odobrio. Bunjik je zatražio da se uputi pismo srpskom odboru u Srijemske Karlovce u kome ih moli da paze na Hrabowskog da ne bi iznenada došao u požešku županiju. Bunjikova opreznost motivirana je osobnim obećanjima Hrabowskog Jelačiću »da neće više doći«.[202]

Peičić ne želi da se pisma spale, jer sličan čin od Zagrepčana nije od županije odobren, te zahtjeva da se njemu pisma predaju, jer su na njega i naslovljena. Narod je tražio spaljivanje pisama, a bilo je i kolebljivih, među kojima je bio Filetić, koji je zahtijevao da se pisma objave u novinama, neka se zna tko je bio Hrabowsky. Miroslav Kraljević se priklonio mišljenju i želji naroda: »Vidim da cela skupština želi, da se pismo sažeže«. Peičić nije imao pravo što se tiče zagrebačkih pisama, jer su potpisana od nadvojvode Ivana, »a na ovome je někakav Hrabowsky«. Skupština je zatražila da se pisma prepišu, a da se original nakon skupštine spali na trgu, što je i učinjeno.

Pitanje odnosa s Ugarskom iskazano je u navedenoj raspravi o pismima. Skupština nije željela raspravljati o sadržaju pisama, jer je unaprijed znala, a to su težnje i želje mađarske vlade. Odlučujući da se pisma spale, na simboličan i protestan način izrazila je svoje odlučno suprotstavljanje Hrabowskom i Mađarima. Čin javnog spavljivanja pisama za skupštinu bio je jedini pravi odgovor.

Potreba za očuvanje reda prema mišljenju Josipa Bunjika, značajno je pitanje o kome skupština treba donijeti odluku. Uzrok tome je okupljanje Mađara, zato treba »polaštice«, koje je narodu odobrio Hrvatski sabor, pročitati kako bi se narod umirio. Miroslav Kraljević pročito je saborski članak kojim se ukidaju feudalne obaveze. V. Peičić je primijetio kako je čuo »da neće davati redovnicima ono, što ih ide«, stoga se obratio skupštini da i dalje puk daje redovnicima ono što je bio dužan davati i prije. Polemika između J. Bunjika i Peičića završila je konstatacijom da je narod čuo koje su mu pravice podijeljene i da je to izraz duha novog vremena. Prava koja su spahijama ostala treba i dalje poštovati. J. Bunjik je istaknuo da narod neće više dobiti: »Što ste dobili, dobili ste!«[203]

Očito je da želje naroda nisu ispunjenje i da se stečena prava različito tumače, ne samo u narodu nego i u redovima županijskih činovnika. Na skupštini je konstatirano da je malo učinjeno na pripremanju za obranu domovine.[204] Oni koji narod bune bit će kažnjeni. Nedostaje oružja za mnogo narodnih straža, a oni koji imaju oružje, nisu uvježbani, stoga treba iskoristiti banovu prisustnost koji u tome može najviše pomoći. V. Peičić našao je za shodno da ukaže na teško stanje u požeškoj županiji, pa je stoga kotarskim sucima naredio da sve buntovnike hvataju i da se narodna straža vježba. Istovremeno odbija da se prihvati odgovornost za slabu pripremljenost za obranu zemlje, prebacuje krivnju na druge, tj. na 300 isluženih vojnika i 20 dobrovoljaca koji narod trebaju da pripremaju i uvježbavaju. Stvarno stanje, prema mišljenju J. Bunjika, potvrđuje da »garda nije još za boj«, ali smatra da će ban, »koji je sada diktator«, sam organizirati vojsku uz uvjet »dajte mu samo novacah on će imati za koji dan do 80 000 vojnika«.[205]

[202] Isto, br. 78.
[203] Isto.
[204] Isto. Taj je problem istaknuo vatreni narodnjak Tomo Milanković.
[205] Isto.

U svemu narodna skupština pretežno je imala manifestacijski karakter, osobito njen prvi dio. Tek u u drugom dijelu skupštine raspravljano je o nekoliko pitanja što pokazuje da postoje brojne teškoće, kako u obrani domovine tako i u očuvanju mira i reda u požeškoj županiji. Skupština nije odgovorila na pitanje što činiti u tom vremenu. Doprinos skupšine je u tome što je u Požegi i požeškoj županiji sačuvano jedinstvo narodnog duha i spremnost zajedništva sa Srbima u Vojvodini u borbi protiv utjecaja mađarske vlade.

U nastavku banova boravka u Požegi značanjo je da je (u posljepodnevnim satima 15. VII) primio »više odborah virovitičke županije i od drugih strana svi su ga molili da ih posjeti«.[206]

Za banova boravka u Požegi građani su izražavali spremnost da se žrtvuju za bana i domovinu, izražavali su privrženost dvoru i zahvalnost prema istaknutim zastupnicima u Hrvatskom saboru. Narod je osobito oduševljen ispunjavanjem zahtjeva o slobodnoj upotrebi narodnog jezika. Građani su spremni da se suprotstave svakom tko bi povrijedio to pravo i narodnost.[207] Narodnim jezikom mogao se svako u skupštini slobodno služiti, a ako bi to bilo srpiječeno: »Narod će biti u ropstvu ako nezna ili ako nema u srcu narodni ponos«.[208] Potreba narodnog jezika istaknuta je na prvom mjestu s razlogom, jer su se tada počele sve kraljevine osamostaljivati. Svi oni koji su se do tada služili nejmačkim jezikom u dopisivanju sa županijama, od sada to moraju činiti na narodnom jeziku.[209]

Za vrijeme banova boravka u Požegi ne spominju se nikakvi nemiri u požeškoj županiji, bar ne na javnim skupovima ni u pozdravnim govorima, mada stanje na selu nije bilo mirno. Banov boravak iskorišten je za političku manifestaciju nacionalnih interesa koji su vidjeli u čvrstoj vezanosti uz bana i dvor rješenje svih pitanja. U tom trenutku nije se ulazilo u pitanje socijalnog položaja, posebno seljačkih masa i gradske sirotinje. Liberalni demokrati su smatrali da su o tome donijeti valjani zaključci na Hrvatskom saboru i svaka daljnja rasprava ne bi donijela ništa novo. Prije svega trebalo je banov boravak iskoristiti kako bi se stvorio dojam da su svi slojevi u požeškoj županiji i gradu Požegi spremni da se žrtvuju za obranu nacionalnih interesa, a pritom je potisnut klasni karakter sukoba. Nacionalno jedinstvo treba iskoristiti u borbi protiv Mađara i opasnosti koja može od njih zaprijetiti nacionalnim težnjama u Slavoniji, osobito u požeškoj županiji.

Raspoloženjem u Požegi ban je bio zadovoljan, a već 16. srpnja nastavlja svoje putovanje preko trgovišta Pleterenica u Brod.[210] Na tom putu su bana pratile narodne čete Pakraca i Daruvara, topolovački serežani te predstavnici grada i županije.

Banov boravak ulio je snagu županijskim organima koji su manifestirali želju za ujedinjenjem hrvatskih zemalja i da se odupru nastojanjima mađarske vlade. Ipak, banov posjet nije ostavio značajnije posljedice na rješavanje

[206] Isto, br. 77.
[207] MPK, sign. 1130/2.
[208] Isto, sign. 1130/3.
[209] Isto.
[210] Bana su u Pleternici svečano dočekali, što je uvjetovalo masovno uključivanje u narodnu stražu. Ubrzano je sakupljanje oružja i hrane za stražu. D. Pavličević, Na vratima Požeške doline, Slav. Požega 1961, 97—98. (Usp. i Lj. Petrak, Pleternica vjekovima, Pleternica 1979, 83).

vitalnih pitanja seljaštva požeške županije. Posjet je ubrzao rad na organiziranju narodne straže, tj. narodne vojske i prikupljanju novca za obranu domovine.

U nastavku putovanja bana su očekivali mnogo složeniji problemi u slavonskoj Vojnoj krajini i Srijemu, gdje je želio vratiti svoj poljuljani ugled i dokazati da je on gospodar tih krajeva. Složenost odnosa u Srijemu uzrokvana je pripadnošću Srijema te odnosima između Hrvata i Srba, koji su pred zajedničkom mađarskom opasnošću tražili zajednički stav. Pripojenje Srijema Vojvodini trebalo je reluztirati savezom Srba i Hrvata u borbi protiv Mađara. O tom savezu Lj. Vukotinović, na samom početku Hrvatskog sabora, piše kao o nuždi bez koje bi propali Hrvati i Srbi. Sukob koji bi mogao izbiti među njima u pogledu pripadnosti Srijema mogao bi naškoditi jednima i drugima. Stoga Vukotinović ističe: »Nepazim ja u tome je li će se čast banska několiko miljah dalje ili bliže protezati (...) nego pitam ja: koja je volja i koji duh u narodu.«[211] Smatra da je duh zajednički koji brani interese Slavena i da su složni u toj borbi protiv mađarskih nastojanja, stoga je za njega sasvim svejedno u čijim će rukama biti Srijem. »Il' ćemo Srěm na papiru děržati pod banom? ili ćemo Srěmčane ugnjetavati, silom tlačiti, gdě ih ovako dobijemo za našu stvar dobrovoljno, svesěrdno, samo pod drugim imenom, naš ban neće ništa izgubiti (...) dobit će Dalmaciju i možebit više, ako budemo složni.«[212]

Za Vukotinovića je savez s Vojvodinom, i po cijenu optuštanja Srijema, važniji, jer bi se tako očuvala sloga između Hrvata i Srba u borbi protiv Mađara.

Odlazak J. Jelačića u Srijem praćen je s velikom neizvjesnošću, a cilj mu je da ojača banov položaj u Slavoniji i Vojnoj krajini i da istakne da su ti krajevi pod banskom časti, te da su sastavni dio hrvatskih zemalja. Putovanje je prije svega trebalo iskoristiti za jačanje otpora mađarskim nastojanjima u Srijemu i Slavoniji, očuvati poredak u Vojnoj krajini, te učvrstiti upravu u srijemskoj županiji. Nakon povratka Jelačića odnosi u Slavoniji i Srijemmu postali su još složeniji, stoga je jesen 1848. bila burna, u Srijemu i Vojvodini ispunjena brojnim sukobima, a takvo stanje bilo je i u virovitičkoj županiji.

5. STANJE NA POSJEDU GRADA POŽEGE I U POŽEŠKOJ ŽUPANIJI NAKON ZASJEDANJA HRVATSKOG SABORA

Magistrat grada Požege izdao je početkom lipnja 1848. naredbu u povodu štete koju su »bivši podajnici« učinili na gradskom vlastelinstvu. Pošto su ukinuti feudalni odnosi, a time su prestale i obaveze seljaka, došlo je do obustave parnica protiv seljaka. Nadziratelju šuma grada Požege Đuri Juratoviću nije ostalo ništa drugo nego da konstatira takve štete i da o tome obavijesti upravu grada i požeške županije, tj. nadležni sud.[213]

[211] Saborske novine, 8. VI 1848, br. 3.
[212] Isto.
[213] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1191.

Posjed grada ukidanjem feudalnih obaveza doveden je u veoma težak položaj, koji je pogoršan nebrigom činovnika koji su bili zaduženi za njegov razvoj. Prihod od prodane pšenice bio je upotrijebljen za daljnje obrađivanje gradske ekonomije.[214] Istodobno grad je morao dug u žitu što prije uputiti u pleterničku kasarnu, dok je dug u drvima bio osobito velik.[215] Zbog toga je ostavljeno Antunu Malešiću, branitelju građanstva, tj. zastupniku građanstva, da se dogovori s pleterničkim sucem i kasarnom kako da se najlakše podmiri dug, osobito u drvima.[216]

Ivan Rusz, arendator lova grada Požege, navodi da neki građani smatraju »... da od 29. lipnja t. g. arende lova više neima«, oni arendu ne priznaju. To je uzrok zahtjevu arendatora da ga se od arende oslobodi ili da mu se da novi ugovor. Magistrat nije udovoljio zahtjevu arendatora, nego je potvrdio dosadašnji iznos arende, a Ivana Martinića gradskog kapetana i suca, odredio da osigura izvršenje ugovora kojega se morao arendator pridržavati.[217]

Arendator malte Đuro Adžić uputio je pritužbu gradskoj općini početkom kolovoza, u kojoj navodi da nastalim promjenama nakon ukidanja kmetstva podanici požeške županije, te regimenti Gradiške i Broda ne žele platiti maltu. Osim toga, grubo napadaju njega i njegove sakupljače malte i prestali su maltu plaćati. U svojoj pritužbi navodi da nikakvim zakonima ni reformama malta nije ukinuta, već kao i do sada postoji, zato takvo nastupanje seljaka »kaznjenja vredno jest«. Uprava grada nije riješila taj problem. Uputila je arendatora da se, ukoliko bi došlo do sličnih postupaka, treba obratiti skupštini požeške županije te regimentama Brod i Gradiška i s njima se dogovoriti kako ne bi dolazilo do novih sukoba.[218]

Neposlušnost puka bila je očita i teško je bilo nešto silom riješiti. Osjećala se nemoć uprave grada kao i požeške županije. Isticao je »da u ovo veoma burno vrime, niti sat niti čas poznat biti nemore, kada i kakova neprilika i opasnost napasti bi mogla«.[219] Zbog navedenih razloga uprava grada Požege donijela je odluku da je svaki građanin koji je sposoban da nosi oružje, a istovremeno ga i posjeduje, dužan da ga održava, te da barut i olovo na svoj trošak nabavi, te, ukoliko bi kakva opasnost gradu iznenada zaprijetila, da bez oklijevanja na znak uzbune dođe u gradsku kuću.[220] O tom zaključku bili su obaviješteni svi građani, što je istodobno značilo proglašavanje mobilnog stanja zbog prijetećih nemira.

Gradska općina davala je u najam i žirove šume. Na javnom natječaju početkom rujna dobio je u najam žirove šume grada Požege Blaž Blažičević. Unajmio je šumu Jagodnjak za 126 forinti i 30 krajcara za vrijeme od 18. IX 1848. do 20. III 1849.[221] Međutim, prije isteka toga roka dopušteno je da krave stanovnika grada pasu od 1. II 1849. Blažičević je dobio pravo i na drvarinu, ali samo na drveće koje leži na zemlji, a od takvog drveta mu je do-

[214] Isto, br. 1231 i 1233. Pšenica je prodavana jedan mjerov po 5 for. i 30 krajcara. Ostvaren je prihod od 70 for.
[215] Dug u žitu iznosio je 57,34/32 mjerova, a u drvima 31,2/8 hvati.
[216] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1301.
[217] Isto, br. 1302.
[218] Isto, br. 1413.
[219] Isto, br. 1416.
[220] Isto.
[221] Opis šume Jagodnjak potanko je opisan i svi lokaliteti i danas postoje.

pušteno i pravljenje kolibe za čuvara svinja. Ukoliko bi drvo bilo sječeno ili bi došlo krivnjom njegovom do požara, morao bi štetu gradu nadoknaditi.[222]

Unajmljivanje šuma znatno je pogodilo bivše kmetove gradskog vlastelinstva. Onemogućeno im je tim korištenje šuma. Nisu mogli da napasaju svoju stoku bez velike naknade, a ukoliko bi njihova stoka bila uhvaćena u navedenoj branjevini, morali bi za svako grlo rogate stoke platiti kaznu od 5 krajcara, a od koze ili svinje 10 krajcara. Ukoliko bi bila uhvaćena stoka seljaka koji nisu živjeli na području gradskog posjeda, kazna bi bila dvostruka. No, bila su i ograničenja za Blažičevića. Nije smio puštati svinje na oranice i livade, uhvaćene seljake ili građane nije smio ubiti, a imao ih je pravo zatvoriti. Čuvar branjevine nije smio pucati na stoku i svinje, a pripadala mu je 1/3 kazne koja je ubrana za uhvaćenu stoku.[223]

Na osnovi postojećih odnosa između grada i seljaka, koji žive u selima koja pripadaju gradskom posjedu, uočljivo je posebno teško stanje u pogledu korištenja šuma i krčevina. Osim toga, seljaci su bili dužni i popravljati putove. U postupcima prema seljacima bilo je dosta opreznosti od gradske općine. Odbor za gospodarske poslove grada dobio je poseban zadatak da to prouči i da o tome obavijesti magistrat.[224] Očito je otkazivanje poslušnosti seljaka nakon ukidanja kmetskih odnosa stvaralo velike teškoće gradu. Došlo je do smanjenja prihoda, a osim toga stvoreno je nezadovoljstvo i nemir kod oslobođenih seljaka.

Gradska općina zabranjivala je točenje pića koje nije vlasništvo grada Požege. Oni koji su željeli takvo piće točiti morali su se prijaviti blagajni grada. Ukoliko nekog pića nestane, drugo ne može nitko drugi pribaviti osim gradske općine.[225] Grad je ostvario monopol u točenju pića i na taj način ostvarivao značajna sredstva, jer je gradska općina određivala i cijene piću.[226]

Pitanje krčmarenja bilo je i dalje nejasno i svatko je taj saborski članak na svoj način tumačio, stoga su slane brojne pritužbe i banu. U banovu odgovoru izraženo je da se može krčma dati i u arendu na korist općine. Pravo krčmarenja pojedinim seljacima je zabranjeno. Prava vlastelinstava u tom pogledu nisu ograničena, stoga imaju kroz cijelu godinu pravo krčmarenja kao i prije.[227]

Požeška je općina strogo pazila na uvoz vina i njegovo točenje mimo znanja općine. Ukoliko je takvo vino bez njenog znanja uvezeno, ona ga je oduzimala, a prekršitelje strogo kažnjavala.

Gospodarske prilike su se pogoršavale, dolazi do kvarenja novca, razvoja zelenaštva. U Hrvatskoj i Slavoniji razvilo se lihvarstvo, kupovinom dukata, cvanciga i talira, što je bilo od Banskog vijeća zabranjeno, kao i primanje mađarskih banknota. Zbog toga su u gradu Požegi poduzete mjere opreznosti. Naređeno je gradskom sucu Ivanu Martiniću da na takve transakcije strogo pazi.[228] Kvarenje novca siromašilo je zemlju i slabilo njenu moć, stoga je takav prijestup potpadao pod prijeki sud.[229] Zabranjeno je raspačavanje Kossuthovih mađarskih banknota jer su vrijedile samo one koje su izdane u Beču.[230] Osim toga, u Oglasu od 19. srpnja Lentulaj je obznanio da se trgovačka roba iz Ugarske za Slavoniju i Hrvatsku stavlja pod hrvatsko-slavonsku tridesetnicu, kako ne bi dohoci pripali ugarskim tridesetnicama. Trgovci su morali svoje obaveze podmirivati hrvatsko-slavonskim tridesetnicama, a ukoliko to ne bi učinili, u tome slučaju roba koja je bila carinjena u Ugarskoj, bila bi ponovo ocarinjena i u Hrvatskoj i Slavoniji.[231] Osim toga, Odbor sigurnosti grada Požege i Ivan Martinić upozoreni su da su trgovci prekupci hrane, i to: Kokanović i sinovi iz Karlovca, Singer iz Cernika i Rosenberg iz Kutine sve žito od vlastelinstava Vellike, Pleternice, Kaptola, Kutjeva i Brestovca, te od ostalih pojedinaca po selima na mjerove kupili i s područja požeške županije izvezli. Time je bilo pogođeno siromašno stanovništvo, čime je i onako težak život pogoršan. Zbog toga grad Požega organizira hvatanje i protjerivanje špekulanata koje bi zatekli na tržnici ili kod drugih stanovnika u gradu. Ta je pojava prisutna na čitavom teritoriju požeške županije, stoga je uprava grada zamolila podžupana V. Peičića da poduzme slične naredbe, kako bi se spriječio izvoz hrane s teritorija požeške županije.[232] Hranu koja je prodana od vlastelinstava špekulantima grad će prekupiti po istoj cijeni.

V. Peičić nije prihvatio sugestiju grada Požege i obavijestio je gradsku općinu da nije nadležan da takve odluke može donositi, a gradsku općinu upućuje da se obrati izravno banu Jelačiću, jer on takve odluke može donijeti.[233] Tim se problemom bavio i Odbor sigurnosti grada Požege, koji je tražio uvjete pod kojima bi mlinari stanovnike grada opskrbljivali potrebnim brašnom.[234]

Proglašenje urbarskih zakona i drugih odluka Hrvatskog sabora izvršeno je u Požegi, 15. VII, u banovoj prisutnosti. Međutim, tumačenja tih zakona i odluka bila su različita, što je dovodilo do nemira i zabune na selu. Seljaci su bili nezadovoljni kako se rješavao njihov društveni položaj.

Početkom kolovoza ban je istaknuo da je požeška županija po svom narodnom duhu prednjačila, a sâm je bio svjedok toga polovinom srpnja. Unatoč tome ipak je odlučio da u požešku županiju uputi upozorenje zbog opasnosti koja joj prijeti iz virovitičke županije. Osim toga, daje potpunu slobodu u djelovanju Upravnom odboru požeške županije i drugim županijskim činovnicima. Time je želio spriječiti nagovaranje seljaka da se obnovi bivša županijska uprava. Nosioce takve aktivnosti treba kazniti, jer takva aktivnost može dovesti samo do nemira. One koji bi stvarali nemir u narodu, treba strogo kazniti. Po banovu mišljenju seljak je dobar, ali neuk i lakovjeran, pa je stoga postao žrtva zlih savjeta.[235]

[222] HAP, MGP, S-1848, SV-194, 18. IX 1848.
[223] Isto.
[224] Isto, br. 1381.
[225] Isto, 8. VII 1848. Izborna općina grada Požege — Zapisnik sjednice.
[226] Cijene su: bijelo vino 14 krajcara, crno vino 14 kr. (ima ga 18 akova), vino sad 10 kr. (100 akova), vino radović 8 kr. (65,1/2 akova), šilera 12 kr. (9,1/2 akova), šljivovica 32 kr. (16,1/4 akova), komovica 12 kr. (102,3/4 akova).
[227] AH, PŽ, S-1848, SV-450, 24. VIII 1848.
[228] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1395.
[229] AH, PŽ, S-1848, SV-450, 28. VII 1848.
[230] R. Horvat, n. dj., str. 194 (Hrvatski pokret u ljeto 1848).
[231] HAP, MPK, S-1848, SV-194, br. 1395, 18. VII 1848.
[232] Isto, br. 1592. (Usp. AH, PŽ, S-1848, SV-450, br. 414).
[233] Isto, br. 1599.
[234] Isto, br. 1616.
[235] AH, PŽ, S-1848, SV-450, br. 256/48 (9. VIII 1848).

Stanje u virovitičkoj županiji zabrinjavalo je Jelačića, stoga je želio sačuvati požešku županiju i preko nje održati utjecaj u Slavoniji. Jelačić se čudio strahu koji pokazuju narodnjaci u požeškoj županiji. »Što će činiti prosti puk, kad mu glave i vođe tako rade«.[236] Kolebljivost i plašljivost vođa mogla bi dati povod kolebanju seljaka, zato Jelačić potiče narodnjake u požeškoj županiji da hrabrim držanjem ohrabre i narod.[237] Uznemirenost na selu i opasnost od Mađara iz virovitičke županije dovela je narodnjake u požeškoj županiji u težak položaj. Trebalo je što prije seljacima objasniti njihova prava, kako bi se izbjegli nesporazumi zbog neobaviještenosti i istovremeno usmjeriti njihovu pozornost na borbu protiv mađarske opasnosti.

Opširna tumačenja zakona koji govore o tegobama koje pripadaju seljaku, kao što su: drvarina, žirovina, o čemu je 9. IX raspravljao Odsjek za unutrašnje poslove i pravosuđe Banskog vijeća, upućena su požeškoj županiji, jer su povod za raspravu dala vlastelinstva požeške županije.[238]

Odluke s Hrvatskog sabora o »dervarie, paševine i žirovine« idu na štetu spahiluka. Te odluke pokazuju da su seljaci mogli uzimati drvo za građu i to rogove, vjenčanice i letve, ali i drvo od kojega su mogli praviti dasku. Za pleter su mogli upotrebljavati svako drvo osim bukovine i hrastovine. Što se tiče žirovine svaki je seljak mogao slobodno sve svinje u žir goniti, a vlastelinstva su dužna za vrijeme žirovine nedjeljom seljaku dopustiti da u svim njegovim šumama koristi žirovinu, ako žira ostane, onda su ga mogli sami koristiti.[239]

Odluke su protumačene tako: da se drvarina, pašarina i žirovina potvrđuju, kako je zaključeno na prošlom Saboru u točki 28. Nije moguće svakom seljaku osigurati daske za krov, niti je to gospoština dužna, jer je trebalo šumu čuvati i uzgajati. Što se tiče upotrebe drveta za plotove, najprije se upotrebljava ležeće, zatim suho stojeće, a tek potom živo drvo. Što se tiče broja svinja za koje se treba dati besplatna žirovina, zaključeno je da se dade za onaj broj koji je za domaću potrebu. Besplatnu žirovinu seljaci ne mogu dobiti za one svinje koje se gaje za prodaju i druge špekulacije. Drukčije tumačenje bilo je nezakonito. Zato su kotarski suci bili zaduženi da, s obzirom na broj članova obitelji koji žive u dotičnoj kući, te za potrebe rasploda, odrede za koliko će svinja imati besplatnu žirovinu. Toliko će svinja prijaviti vlastelinstvu, a za višak svinja ne dopušta se besplatna žirovina. Seljacima je dopuštena žirovina samo u onim šumama gdje su je imali i prije 1848. i ne može se proširiti na druge šume.[240] Svako drukčije svojevoljno tumačenje bilo je zabranjeno kako u požeškoj tako i u ostalim županijama.

Banski namjesnik M. Lentulaj u svojim brojnim upozorenjima gradu Požegi i požeškoj županiji tražio je da se budno pazi kako na domaće tako i na strane ljude i da mu se svaka promjena javi.[241] U praćenju sumnjivih osoba osobito su se istaknuli županijski činovnici koji su često primali različite prijave o prekršteljima. Tako je Filip Čeliković, čizmar u gradu Požegi (star 35 godina), doveden u županijski zatvor 2. VII pod optužbom da je u Pleternici, u kući bilježnika općine Mirka Kovačevića, grdio bana J. Jelačića. Izveden je pred prijeki sud, koji nije našao krivnje, bio je oslobođen s obrazloženjem da je dosta što je bio u zatvoru od 1. VII do 5. VII.[242]

U Požegi je 15. srpnja uhvaćen od pandura Stjepan Klemer iz Voćina, koji je došao s »manifestima«« da buni narod. Proveo je tri dana u županijskom zatvoru pod sumnjom da je radio za Ladislava Jankovića i Gustava Prandau, spahije iz virovitičke županije.[243] Kad je pušten iz zatvora, odmah je otputovao u Podravinu.[244]

Sudac Josip Žuvić optužio je 7. VIII Miju Akšamovića za prodavanje baruta i olova, što je bilo zabranjeno. Na Žuvićev poziv Akšamović je odbio da preda prah i olovo, stoga je bio zatvoren u županijskom zatvoru. Akšamović je tvrdio da je prodao prah i olovo serežanima i đacima, ali je Žuvić ustanovio da je prodavao i seljacima u okolici Kutjeva.[245] Trgovac Akšamović se pravdao da je robu prodavao svakome tko je imao novaca i tko je tražio jer je u nju novac uložio.

Josip Bunjik je 27. IX upozorio da treba uhvatiti Jeftu Ilića, njegove stvari pregledati i proglase mađarske vlade, koji se kod njega nađu, treba oduzeti.[246] Jefto Ilić je uhvaćen i zatvoren u županijski zatvor u Požegi. Suđenje je obavljeno od 30. IX do 1. X pod optužbom da je unosio i širio mađarske proglase.[247]

Prijeki sud grada zasjeda 30. IX u 9 sati i 45 minuta u Gradskoj vijećnici, a predsjedava mu Ivan Martinić u prisutnosti Florijana Filipovića, Dragutina Cyrakya, Josipa Matijevića, Vatroslava Heimba i zapisničara Antuna Kovačevića.

Prvi je saslušan J. Ilić, sin požeškog trgovca Stanka Ilića, trgovački kalfa, pravoslavne vjere, star 24 godine i rodom iz Požege. Došao je iz Pešte u Požegu 27. IX, i to brodom do Osijeka, a do Požege kolima, ali bez isprava. Poslao ga je njegov gospodar Rozencveig da požeškim trgovcima javi da će biti vašar u Osijeku i da će njegov gospodar biti tamo radi trgovine. Na putu je odsjeo u Bektežu, u krčmi, gdje je razgovarao s krčmarom o prilikama u Pešti, i o tome da li se Mađari boje Hrvata. Dao je krčmaru i nje-

[236] Isto, br. 255.
[237] Isto.
[238] Vlastelinstva: Daruvar, Sirač, Pakrac, Stražeman, Brestovac, Velika, Pleternica, Kaptol.
[239] MPK, br. 217, 13. IX 1848.
[240] Isto.
[241] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1382.
[242] Isto, P-1848, SV. 43, br. 1289 (5. VII 1848). (Optuženi je pobijao optužbu izjavljujući da bana poštuje, ali da je tom prilikom bio pijan i da tada nije imao »zdrav razum«, te se ne može sjetiti što je govorio protiv bana. Svjedok Dragutin Tucić, županijski činovnik, vraćajući se iz Buka, gdje je obavio pregled kod narodne straže, u Pleternici se našao s Čelikovićem i dao ga je zbog »puntarskih izraza« provesti u požeški zatvor.)
[243] Novine d. — h. — sl., 25. VII 1848, br. 78.
[244] Isto, 3. VIII 1848, br. 82.
[245] AH, PŽ, S-1848, SV-714, br. 92.
[246] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1727. — Jefto Ilić je uhvaćen i provedena je istraga i suđenje o njegovoj djelatnosti.
[247] Prilikom noćenja u Bektežu u krčmi od 26. na 27. IX Ilić je pokazao krčmaru i njegovoj ženi proglase. Istovremeno je naišao kotarski sudac Josip Žuvić koji ih je predao Josipu Bunjiku, koji se tu našao.

govoj ženi dva letka (proglasa), jedan na njemačkom, a drugi na hrvatskom jeziku, iz kojih se može vidjeti stanje. Dodao je da Mađari kopaju šančeve i da se boje Hrvata.[248]

Ilić se opravdavao kako nije znao da su ti proglasi u požeškoj županiji zabranjeni i da ih nije donio s namjerom da buni ljude.[249] Naivno držanje optuženog sudu je bilo jasno, Ilić je znao sadržinu proglasa i njihove namjere, a ipak ih nije uništio, već ih je dao mnogima da ih čitaju. Kada je bio uhvaćen, kod njega nisu nađeni proglasi i čudio se zašto je pozvan u Gradsku kuću. Njegov boravak u Požegi najbolje potvrđuju i njegove namjere.

U Požegi je poruku svoga gospodara Rozencveiga iz Pešte dao svim Kuševićima, a nije uspio otići do trgovca Riffera. Požeški trgovci bili su upoznati sa sadržajem proglasa, kao i oni koji su se nakon toga navraćali u njihove trgovine.

Na suđenju je ustanovljeno da je bila velika razlika između stanja u Osijeku i Požegi, te da je Ilić prilagodio svoje držanje prema svakoj sredini. Na sudu je izjavio da je u Osijeku, sišavši s parobroda, vidio kako dijele i čitaju proglase. Ilić je iz Osijeka poslao i izvještaj svom gospodaru Rozencveigu u Peštu u kome je naveo da je u Osijeku mir i da nema nemira, te da će se sajam održati.[250]

Članovi prijekog suda smatrali su da Ilićeva aktivnost nije opasna, ali zbog opreza odlučili su da ga zadrže u zatvoru dok ne ispitaju građane koji su s njim dolazili u dodir.

Saslušan je krojački kalfa Stevo Končar iz zagrebačke županije (star 21 godinu), koji je proglas čitao u kući Stanka Ilića, i to je učinio s ostalim kalfama. Proglas je našao u džepu J. Ilića i u njemu je bio zamotan duhan. Međutim, upozorenje Špire Kuševića da je čitanje proglasa zabranjeno i da je protiv domovine upereno, navelo ga je da proglas spali.[251]

Razmjenom robe trgovci su razmjenjivali i vijesti, a u tome su prednjačili kalfe. Kalfe su često tražile posao pa su bez putnica putovali i prenosili vijesti. U Požegi su bili uočeni kao opasni za red i mir. U tom slučaju je to bio Jefto Ilić.

Suđenje je nastavljeno 1. X u 11 i 15 minuta kada je saslušano više požeških građana: Atanasije Bogić, trgovac, Ivan Rus, remenarski majstor, Gojko Kušević, trgovac, Miroslav Kraljević, Franjo Mudrovčić, odvjetnik, Spiridon Kušević, trgovački kalfa, Ana Fišer, žena krčmara Martina Fišera iz Bekteža, Gojko Ilić, Savo Bogić, dok je Stanko Ilić zbog bolesti saslušan kod kuće.

Iskazi saslušanih upućuju na zaključak da su bogati građani Požege nastojali Jeftu Ilića zaštititi. Tako je A. Bogić naveo da je doista Ilić došao u

[248] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, 30. IX 1848. —Proglas je dobio na parobrodu od krčmara koji ih je svima dijelio da čitaju, i ako ga u Požegi budu pitali što je novo, da ih dade na čitanje. Ilić se tih uputa pridržavao.

[249] Ukupno je donio pet proglasa.

[250] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, 30. IX 1848.

[251] Isto. — Končar je bio oslobođen od prijekog suda uz pomoć svjedoka.

Požegu po preporuci njegova gospodara i da mu je J. Ilić rekao kako je mnogo strože u Požegi nego u Pešti gdje se slobodno ruga Mađarima.[252]

Gojko Kušević govorio je samo o proglasu koji je dao Ilić, a koji je spalio po nalogu svoga brata Steve. Spiridon Kušević je pročitao proglas koji je sam uzeo s pulta u trgovini Stanka Ilića, a potom ga je spalio.

Posebno je zanimljivo svedočenje Miroslava Kraljevića, kome je J. Ilić ispričao da Mađari kopaju šančeve kod Budima, a sam Kraljević je zapazio u rukama J. Ilića jedan proglas na njemačkom jeziku, koji je i pročitao. Kraljević je pred sudom ustvrdio da J. Ilić nije znao zle namjere proglasa, što je odvjetnik Mudrovčić potvrdio. Nakon čitanja proglas su poderali na komadiće i potom su se razišli. Sve se to dogodilo u trgovini Makse Kuševića.[253]

Kraljević je svojim autoritetom i iskazom pred sudom nastojao istaknuti da je Ilić naivna osoba i da doista nije imao zlih namjera. Međutim, samo ispitivanje pokazuje da su najbogatiji građani, pretežno trgovci pravoslavne vjere, vrlo brzo saznali sadržaj proglasa, da su o tome živo raspravljali u trgovinama, i da su vijesti o stanju u Mađarskoj brzo prenosili. Samo brza intervencija Žuvića i Bunjika omela je širenje proglasa u gradu Požegi. Mada je J. Ilić upoznao požeške trgovce sa sadržajem proglasa, nije došlo do negativnih posljedica, stoga nije ni okrivljen za širenje mađarske propagande, a tome je znatno pridonio iskaz M. Kraljevića. Većina saslušanih je izjavila da je proglas slučajno našla i pročitala ili su ga slučajno zamijetili na tezgi u trgovini ili kod J. Ilića. Stoga je prijeki sud, sastavljen od bogatih građana i činovnika koji su pripadali istom društvenom sloju kojem su pripadali i svjedoci (trgovci, obrtnici i činovnici), donio oslobađajuću presudu Jefti Iliću. U obrazloženju presude vidljivo je da prijeki sud ne želi ući u bit slučaja, a prihvatio je iskaze svjedoka istinitim. Sud je utvrdio da J. Ilić nije proglase dijelio protiv domovine i bana, niti je govorio, niti dizao narod protiv bana, te kod njega nije ništa sumnjivo nađeno. Proglasi su uništeni, poderani, spaljeni i sud smatra da je slučaj bezazlen. Budući da je J. Ilić od 27, IX do 30. IX bio zatvoren, to je dovoljna kazna i ne spada pod prijeki sud, stoga je oslobođen.[254]

Napetost u požeškoj županiji nije se smanjivala, ona neprestano raste zbog opasnosti koja je prijetila iz virovitičke županije. Najmanji prekršaj ili prisutnost sumnjivih osoba rješavali su prijekim sudom ili izgonom s teritorija grada i požeške županije.

Gospodarske prilike su se pogoršale kako na gradskom vlastelinstvu, tako i u cijeloj požeškoj županiji. To je uzrokovalo nezadovoljstvo, koje nije smireno redovnim ni izvanrednim tumačenjem odluka Hrvatskog sabora.

[252] Isto. — Od Bogića je trebao otići Rifferu da pita treba li pamuka, i Jozi Matijeviću treba li robe. Osim toga, izjavio je da treba ići u Pakrac, Gradišku i Brod s istim zadatkom. To potvrđuje eventualne namjere da podijeli proglase i graničarima, a pod izlikom da obavlja trgovačke poslove.

[253] Isto. — Zanimljivo je da je pola sata prije odvjetnik Mudrovčić (27. IX) u trgovini Nikole Kuševića i Stevana Kuševića pročitao proglas i dao da ga spali Đuro Kušević, a potom se sastao u trgovini Maksima Kuševića s Kraljevićem. Tu je bilo prisutno još nekoliko građana: Eugen Subotić, Josip Tomašević i Dragutin Csillag.

[254] Isto.

6. OSNIVANJE UPRAVNOG ODBORA POŽEŠKE ŽUPANIJE

Na županijskoj skupštini 15. srpnja donijeta je odluka da se organizira »Upravljajući odbor« požeške županije kome će predsjedavati Josip Bunjik. Ukoliko Bunjik bude spriječen, predsjedavat će netko od županijskih činovnika. Članovi Odbora bit će nosioci političkog života, stoga je zahtijevano da moraju prisustvovati sjednicama Odbora.[255] Stvaranje Upravnog odbora uzrokuje vrlo živo političko djelovanje u kome je došlo i do sukobljavanja, o čemu obavještava bana prvi podžupan Vatroslav Peičić, koji se boji da ne bi došlo do nemira na selu.

Požeška županija osnivanjem Upravnog odbora imala je namjeru unaprijediti obavljanje poslova u županiji i s tom je namjerom u Odbor predlagala da uđu »svi časnici i zastupnici naroda«, prema broju stanovnika, sa zadaćom da obavljaju opće poslove.[256] Zapravo, Upravni odbor je uveden na mjesto županijske skupštine sa zadatkom da upravlja svim poslovima u županiji, pa i političkim. Tome je pridonijela opasnost koja je zaprijetila iz virovitičke županije, a posebno zbog poziva Hrabowskog da se drži skupština u Varaždinu.[257]

Prilikom osnivanja Upravnog odbora došlo je do sukoba između odbornika naroda i županijskih činovnika, što se pokazalo već na prvoj sjednici Upravnog odbora. Ta je sjednica održana 2. kolovoza u 9 sati na poziv prvog podžupana V. Peičića, i pripustovali su joj odbornici naroda.[258]

Dva protivna stava u Upravnom odboru izraz su različitih shvaćanja njegovih članova koji su pripadnici različitih društvenih slojeva. Narodni odbornici birani su u Upravni odbor iz bogatijeg seoskog sloja, dok su činovnici bili iz građanskog sloja. Jedni i drugi bili su narodnjaci s različitim shvaćanjima i tumačenjem novonastalih društvenih promjena. Prvo ćemo objasniti društvenu strukturu narodih zastupnika. Iz podataka o izborima vidljivo je da je u Upravni odbor požeške županije izabran 31 narodni zastupnik iz sedam županijskih kotara.

Među narodnim zastupnicima bilo je najviše poljodjelaca (10 ili 32,25%), zatim slijede seoski bilježnici (6 ili 19,35%), župnici (4 ili 12,90%), seoski knezovi (3) i trgovci (3 ili 9,68%), dva špana (6,45%), jedan oberknez, jedan zemljomjer i jedan liječnik (po 3,23%). Tim županijskim zastupnicima treba

[255] AH, PŽ, S-1848, SV-465, br. 383 (Zapisnik skupštine požeške županije od 15. VII). Usp. Novine d. — h. — sl., 10. VIII 1848, br. 85.

[256] Jedan narodni zastupnik bira se na svakih 2.000 stanovnika požeške županije. Prema broju stanovnika trebalo je izabrati 31 zastupnika s teritorija županije, kojima je bio pridodan zastupnik grada Požege.

[257] M. Lentulaj, banski namjesnik, zabranjuje da grad Požega pošalje zastupnike u Varaždin na skupštinu koju je zakazao I. Hrabowsky za 7. VIII 1848. Ako koji dođe, bit će smatran neprijateljem našega naroda »i s rečenoga města pod stražom odpraćen« (HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1383). Grad Požega i požeška županija nisu prihvatili poziv Hrabowskog.

[258] Iz popisa po kotarima narodnih zastupnika bilo je 31, ali su njima dodani županijski časnici, pa se broj povećao na 61.

dodati i jednog predstavnika grada Požege, koji nije ni naveden u popisu izabranih zastupnika.[259]

Izabrani narodni odbornici bili su pismeni. Dvanaestorica su vršila službu seoskih bilježnika, seoskih knezova, zemljomjera i liječnika. Zbog prirode posla često su surađivali s kotarskim sucima, koji su mogli na njihov rad utjecati, što se moglo zapaziti i u djelovanju narodnih odbornika u Upravnom odboru. Seoski župnici dijelili su sudbinu seljaka, stoga su ih seljaci često smatrali svojim zaštitnicima jer su bili bolje upućeni u postojeće prilike i novonastale društvene promjene. Među izabranim narodnim odbornicima najviše je poljodjelaca, koji čine 1/3 svih izabranih narodnih odbornika. Narodni odbornici su morali prekidati svoj posao da bi prisustvovali sjednicama Upravnog odbora. To im je stvaralo mnoge teškoće i dovodilo do čestih izostanaka sa sjednica. Podžupan se želio dogovoriti s odbornicima kako bi što uspješnije mogli izvršavati svoje dužnosti. Na sjednici je konstatirao da su umjesto jednog dijela pozvanih odbornika došli drugi. Na početku sjednice prvi je zatražio govor Dragutin (Karlo) pl. Adudić, županijski činovnik. Postavio je pitanje: »Mogu li biti časnici vermedjiski također zastupnici?«, jer je čuo da to nije moguće. To je skrenulo sjednicu drugim tokom od predviđenoga. Time je narušen mir i red, došlo je do buke i nije se više moglo normalno raditi.[260] Vodila se oštra rasprava o tome tko ima pravo glasa i vijećanja. Konačno rješenje nije bilo moguće donijeti, zbog toga se sakupljeni Odbor proglasio privremenim, a potom je ustanovljen i pododbor čija je zadaća bila da izradi Osnovu za Upravni odbor požeške županije.[261]

Na toj sjednici vođena je također rasprava o ulozi i zadacima kotarskih sudaca. V. Peičić iznio je da ne može održati brojne rasprave i zatražio je da kotarski suci redovitije dolaze i pomažu mu u tome poslu. Suci su se pravdali optrećenošću u svojim kotarima i dali su dva prijedloga za rješenje toga pitanja. Prvo su predlagali da se imenuju uz dosadašnju dvojicu još tri plaćena službenika za taj posao, što nije prihvaćeno. Drugo, tražili su da svaki u svojoj sučiji sudi i da radi održanja reda i mira dobije da seljaka mogu, »... kako oni kažu — čak me je sram kazat — batinjanje«.[262] Taj zahtjev unio je nemir i nered na sjednici, stoga je jedino ostalo da se pristupi glasanju »tko je za, a tko proti batinam«. Za batine ih je bilo malo i prjedlog sudaca je odbijen. Međutim, ni svi narodni odbornici nisu uvijek zastupali interese seljaka. Na takav njhov stav su često utjecali županijski činovnici i časnici.[263] Odlučnost članova odbora pokazala se na samom početku. Glasanje narodnih odbornika protiv batina je pozitivan proces društvenih promjena nastalih 1848. god.

[259] AH, BV, S-1848, SV-II, br. 160.

[260] Jedni su dovikivali da mogu županijski časnici biti zastupnici, a drugi da ne, što se pretvorilo u dugotrajno prepiranje.

[261] Novine d. — h. — sl., 10. VIII 1848, br. 85.

[262] Isto.

[263] Dopisnik Novina upozorava da je bilo korteširanja, što potvrđuje glasanje. Jedan od seljaka (zastupnik) izjasnio se za batine. Da je u svojoj izjavi bio usamljen, pokazuje primjeba drugog seljaka (zastupnika): »a ti kad si za nje, hodi da ti dam několiko«, što je izazvalo odobravanje prisutnih.

Prilikom rasprave o Osnovi za Upravni odbor ponovno je isticano pitanje da bi se županijskim činovnicima oduzelo pravo glasa u Upravnom odboru.[264] V. Peičić se sa svojim pristašama tome suprotstavio kada je Osnova dana na raspravu u Glavni odbor. Tada su se činovnici županije suprotstavili odbornicima naroda, među kojim se osobito isticao Tomo Milanković.[265] Tra-

[264] Osnova Upravljujućeg odbora sadržavala je 17 točaka koje su razvrstane u tri podnaslova: 1) o zadacima odbora, 2) članovi odbora i 3) način vođenja rasprava.
Upravni odbor radi umjesto male i velike županijske skupštine, tj. upravlja županijom u gospodarskom i političkom pogledu.
Sačinjavaju ga narodni zastupnici požeške županije i grada Požege te svi časnici požeške županije. Pravo govora u Odboru imaju svi muškarci koji su navršili 20 godina i stekli pravo da budu uključeni u narodnu vojsku. Ne smije biti ovisan o svom gospodaru ili označen kao nepošten. Pravo glasanja u Odboru imaju samo narodni zastupnici koji su jedini odgovorni narodu za svoj rad. Časnici županije dužni su naredbe Odbora izvršavati, stoga prema Osnovama nisu imali pravo glasa. Zastupnik naroda mogao je biti svaki punoljetan stanovnik županije i grada Požege koji je znao čitati i pisati, ili mora imati »barem grunt žiljerski«, dakako da mora biti pošten čovjek i dobar narodnjak, te ne može biti pod istragom. Časnici županije nisu mogli biti narodni zastupnici. Jedan zastupnik naroda može se izabrati na svakih 2.000 ljudi, ali ukoliko ga izabere više općina, onda se mora opredijeliti koju će zastupati. Svaka odluka Odbora obavezuje sve stanovnike županije da je provedu u život. Odbor može uspješno raditi kada je prisutno najmanje 14 narodnih zastupnika, s predsjednikom, bez časnika županije. Odbor nije mogao donijeti odluku koja bi vodila k otcjepljenju, tj. da se podvrgne mađarskom ministarstvu. Obaveza mu je da izvršava banove naredbe i svoje. Ako bi to prekršio, odluke njegove bile bi poništene i prestao bi upravljati županijom, a narod bi drugi odbor izabrao. Dužnost je Odbora da štiti nezavisnost Kraljevina Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, i održi požešku županiju na onom položaju kakav je imala u obrani interesa naroda. Kotarski suci dužni su svim zastupnicima naroda na vrijeme uručiti pozive s dnevnim redom. Časnici županije moraju biti prisutni na sjednicama odbora kako bi zastupnici mogli od njih uvijek zatražiti izvještaj, a samo po dopuštenju predsjednika mogu izostati.
Rad Odbora bio je točno određen. Svaki govornik morao se bilježniku odbora prethodno prijaviti, i po redu, kako su bili prijavljeni, govoriti. Svakome je dopušteno samo dva puta o istom pitanju govoriti, izuzetno treći put, ako se netko pozove na dotičnog, tada mu se dopušta i više puta govoriti. Ta odredba nije vrijedila za predsjednika. Ukoliko netko govori preko reda, predsjednik će ga opomenuti, ako bi pak vrijeđao kojeg člana, uvrijeđeni ima pravo da traži zadovoljštinu, a prekršitelj treba dobiti kaznu prema postojećim propisima. Ako netko daje prijedlog, ima pravo da poslije svakog govornika da odgovor. Oni koji slušaju moraju se pridržavati reda. Ukoliko bi nekoga uvrijedili, bili bi kažnjeni globom ili zatvorom. O pravilnosti provođenja izbora vodi brigu verifikacijski odbor i to jedan u Požegi, a drugi u Pakracu (DAZ, BV, S-1848, SV-I, br. 160).

[265] Tomo Milanković je sekretar vladike pakračkog Stefana Kragujevića, kojega je Josip Rajačić postavio za pakračkog episkopa 23. IV 1843, ali je tek u tu dužnost uveden 18. travnja 1848. Toj svečanosti u ime zagrebačkog Kaptola prisustvovali su Stjepan Moyses i Franjo Šuflaj. Tom prilikom Moyses je održao govor koji je intoniran u pravcu narodne sloge. Kragujević se odmah aktivno uključio u banovo nastojanje da se sačuva mir i sigurnost u zemlji, te se zalagao da se suzbije mađarska propaganda u Slavoniji. Tom propagandom je isticano da su seljake od tereta samo mađarska gospoda oslobodila, dok im hrvatska i slavonska gospoda žele opet terete nametnuti. Vladika je preko svećenika tražio da se to objasni narodu, te da se izvršavaju banove naredbe. Ipak je zanimljivo da se Kragujević nije odazvao pozivu požeške županije 1. V 1848. da predvodi njenu delegaciju banu i da bude njen govornik. Izgovarao se da se sprema u Sremske Karlovce. Kada mu je J. Rajačić naredio 3. VIII da dođe u Karlovce, Kragujević je poslao potvrdu da je bolestan od veljače i da se liječi, te da se mora cijele godine liječiti.

ženo je da se oduzme »pravo odveta svim časnicima«, jer oni ne mogu biti odbornici naroda, i da im to pravo kao narodni odbornici ne mogu odobriti. U raspravi se očitovalo mišljenje nekih županijskih činovnika da treba ostati kod prijašnjeg načina upravljanja, tj. održavanja županijskih skupština s utjecajem seljaštva, dok su drugi za Odbor, ali da imaju pravo glasa. Uzrok zbog kojega činovnici ne mogu biti ravnopravni članovi je to što su oni zbog svojih poslova odgovorni Odboru, stoga u njemu ne mogu odlučivati. Osim toga, oni nisu narodu odgovorni, njemu su odgovorni samo narodni odbornici, tj. oni koje je narod izabrao.[266]

Županijska uprava s V. Peičićem na čelu osjetila je opasnost za postojeću činovničku strukturu, koja bi mogla nastati iz samostalnog djelovanja izabranih narodnih odbornika. Bojali su se da ne izgube vlast, a time i politički utjecaj. Zato su se ogorčeno borili za jednakopravan položaj činovnika u Upravnom odboru županije s narodnim odbornicima. Kada njihova nastojanja nisu našla mjesta u Osnovama Upravnog odbora požeške županije, odmah su o tome obavijestili bana J. Jelačića, da on donese konačnu odluku. Tom prilikom nisu propustili da stav narodnih odbornika ocijene kao opasan i za bana. S pravom su narodni odbornici upozorili da činovnici nisu odbornici naroda, nego njegovi službenici koji su odgovorni za provođenje odluka narodnih odbornika u život.

Sukob je bio neminovan, jer narodni odbornici nisu željeli ispuniti želje županijskih činovnika. To je stvaralo razdor i nespokojstvo, ali sukobljavanja su nastavljena.

V. Peičić je dokazivao da činovnici imaju pravo glasa u Odboru, što je jedan dio narodnih odbornika odbacivao kao neispravno. Njih je Peičić optuživao da žele restauraciju provesti s namjerom »da nekoje kruhoborce i sami sebe u zvanja županinska postave, misleći, da dotle dok oni te službe obavljali budu uredbe takoveče ju dojti s kojima restauratie ukinut će se, i oni kano u věčite službe stavljeni svoj kruh i življenje postićedu«.[267]

Istomišljenici Peičićevi imputirali su narodnim odbornicima da žele srušiti postojeću županijsku upravu, zavesti anarhiju, a potom osigurati uskom krugu novih činovnika sigurne izvore prihoda i političku dominaciju. Time su samo priznali postojanje želje da za sebe sačuvaju privilegiran društveni položaj i stoga ih svaka promjena čini nesigurnim. Svoje protivnike optužuju za ono što nisu učinili jer se boje opće demokratizacije društvenih odnosa i razvlašćenje od materijalnih dobara kojima raspolažu, a posebno sigurnih izvora prihoda u obliku činovničkih plaća. Upravo zbog toga oni žele narodnim odbornicima u Upravnom odboru nametnuti svoj pretežni utjecaj u stvaranju odluka. To opravdavaju obranom domovine koja je u opasnosti te proklamiranom jednakošću i slobodom.

Po mišljenju V. Peičića postoji opasnost da neki činovnici iz svojih zvanja i službi budu izbačeni, ili, ako se ovi ne bi zastupnicima naroda dopali, opet bi mogli biti drugi izabrani i sl. Zato Peičić, kao prvi podžupan, smatra da bi bilo vrlo opasno uskraćivanje prava glasa županijskim činovnicima. To pitanje nije mogao sam riješiti i zato je zatražio hitnu banovu odluku u tom

[266] AH, BV, S-1848, SV-I, br. 160 (4. VIII 1848).
[267] Isto.

sporu. Za njega bi banova odluka bila spasonosna i misli da bi je svi prihvatili bez otpora. Njegovo mišljenje nije usamljeno, u tome ga podržavaju najviši županijski činovnici, kotarski suci, o kojima ovisi red i mir u kotarima županije.[268]

Činovnici ističu: ukoliko bi u Upravnom odboru imali samo narodni odbornici pravo odlučivanja, a oni ne, tada bi se dogodilo »da pověrenje imajući puka samo prosti izabrali bi se, i na věćanje i odlučivanje u odbor došli«.[269] To bi moglo dovesti da i više uredbe odbace, ako im se ne dopadaju. Ukoliko bi činovnici imali pravo glasa, do toga ne bi došlo. Osobito bi teško bilo ako narod »kuda izmaršírat mora, ili kakovu ratnu potriboću pokriti bi imao«, i, dodaje Peičić, »da narod još sa zadobitima lěpimam pravama zadovoljan nije«. U takvim slučajevima odbornici naroda mogli bi donijeti odluke koje zasijecaju u prava svojine, a »inteligentia« bi bila isključena od obavljanja općih poslova. Osim toga, činovnici koji stanuju u gradu Požegi, kao i suci po kotarima, ne bi mogli sudjelovati u javnom životu. Bili bi potpuno obespravljeni prema drugim stanovnicima županije, a to je protiv proklamirane jednakosti, što bi moglo dovesti do brojnih nesporazuma u narodu. Tako bi prema Peičiću moglo doći da knez ili seoski bilježnik ili bilo koji drugi žitelj ima veće pravo nego njegov kotarski sudac ili podžupan.[270]

Podžupan V. Peičić sa svojim istomišljenicima boji se raspadanja postojećeg društveno-gospodarskog i političkog sistema, tj. daljnje demokratizacije društva, koja je naznačena u Osnovi, i zato nastoji provođenje takve Osnove spriječiti. Upozorava da bi to moglo dovesti do anarhije koja bi mogla štetiti općim interesima domovine.

Opasnost za mir i sigurnost u požeškoj županiji postoji ukoliko činovnici ne bi dobili pravo glasa, stoga Peičić zahtijeva od bana da to pravo potvrdi činovnicima. Tako bi se Upravni odbor trebao sastojati od narodnih odbornika i činovnika požeške županije. Ukoliko Upravni odbor bude isključivo sastavljen od odbornika naroda, bit će restauracija županije obustavljena.[271]

Narodni odbor požeške županije 5. kolovoza uputio je banu novi izvještaj o političkom stanju u Požegi. Taj se izvještaj razlikuje od Peičićeva izvještaja banu. U njemu se također utvrđuje neslaganje na sjednici Upravnog odbora, 2. VIII, pa je donesen zaključak da se Odbor obrati banu sa zahtjevom da on donese odluku. Najprije su izneseni stav i razlozi onih koji smatraju da pravo glasa ne pripada činovnicima, a potom stajalište suprotne strane.[272]

[268] Među potpisnicima koji se uz V. Peičića nalaze su najistaknutiji činovnici požeške županije: kotarski suci Petar Maljevac, Miroslav Špun, Franjo Erlinger, Josip Maljevac, Tomo Kraljević, veliki bilježnik Miroslav Kraljević, prvi županijski blagajnik Antun Peičić, podfiškal Dragutin Kovačević, redoviti odvjetnik Skender Farkaš, podblagajnik Ignjat Jakob, kutinski župnik Dragutin Pavčec, koji je potpisao u ime više zastupnika požeške županije. Potpisani su bili visoki županijski činovnici i časnici s velikom plaćom, stoga su imali razloga da brane svoj privilegirani položaj s prvim podžupanom V. Peičićem na čelu. Tako su već na prvoj sjednici iskazuju dva stava i dvije političke grupe čiji su interesi u mnogočemu bili drukčiji.

[269] AH, BV, S-1848, SV-I, br. 160.

[270] Isto.

[271] Isto.

[272] Isto, br. 161.

1) U izvještaju je jasno rečeno da Upravni odbor čine odbornici naroda i njemu su odgovorni, stoga mora imati moć i vlast kako bi mogao donositi odluke. Ukoliko bi činovnici imali pravo glasa, mogu donositi odluke, a nisu odgovorni narodu za njih, jer činovnici samo sebe predstavljaju, dok svaki odbornik naroda predstavlja 2.000 stanovnika županije. Narodnih odbornika može biti samo 34, a časnika je više, što bi neminovno dovelo do prevlasti časnika.[273]

2) Odluka od 15. srpnja ne isključuje činovnike od prava glasa, nego je cilj bio da bude utjecaj naroda veći u odnosu prema duhu vremena u kome se nalaze. Ukoliko bi samo odbornici imali pravo glasa, onda bi bile izabrane samo dvije ili tri osobe iz redova činovnika. U tom slučaju može se dogoditi da odbornici naroda donesu odluke kojima bi svoj položaj olakšali, a drugima otežali, da se suprotstave višoj naredbi. Činovnici im se ne mogu suprotstaviti ako nemaju pravo glasa. Kao što odbornici žele imati punu odgovornost prema narodu, tako isto i činovnici žele pravo glasa radi odgovornosti prema narodnim odbornicima i narodu. Odbornici naroda, navodi se u izvještaju, nisu manje brojni jer ih ima 34, dok činovnika u službi pod plaćom, kojima bi se pravo glasa trebalo dati, ima samo 20: dva podžupana, tri bilježnika, tri blagajnika, jedan računovođa, sedam sudaca, dva prisežnika i dva fiškala. Zato činovnici ne mogu prevladati narodne odbornike i uvesti samovolju. Odbornici naroda mogu na sjednicu doći ili ne, a oni koji dođu, pokazalo je dosadašnje iskustvo, poslije jedan ili dva dana odu kući, stoga se postavlja pitanje, tko će onda vijećati i poslove obavljati. Ako bi se zasjedanje uvijek obustavilo u slučaju odsutnosti odbornika, ne bi se mogli poslovi dovršiti ili bi ih činovnici obavljati morali i zato bi trebali imati pravo glasa.[274]

Narodni odbor ističe da obje strane imaju valjane dokaze u svoju obranu, stoga se ostavlja banu da on odluči jer obje strane imaju povjerenje u pravednost njegove odluke. Bilo je očito da će ban zadovoljiti traženje činovnika koji su mu oslonac u požeškoj županiji i spadaju u red liberalnih narodnjaka. Suprotna odluka bi mogla izazvati nemir i dovesti do novih teškoća.

Peičićev stav izložen banu pokazuje netolerantnost prema narodnim odbornicima. Jednostrano je informirao bana o nastojanjima zastupnika. Suprotno takvom Peičićevom stavu, Narodni odbor je, ne opredjeljujući se ni za jednu stranu, iznio argumente svake strane, i prepušta banu da donese pravednu odluku, koju će smatrati konačnom.

Da postojeći spor oko osnivanja Upravnog odbora požeške županije ne bi doveo do razdora, ban je stao na stranu županijskih činovnika i riješio da u Upravni odbor uđu osim odbornika naroda i svi činovnici koji će imati pravo glasa, tj. odlučivanja. O restauraciji županije nema ni govora sve do konačnog uređenja županija. Takve težnje ban je okvalificirao kao smetnje i stvaranje nereda, a svatko tko to radi, bit će smatran buntovnikom i kažnjen.[275]

[273] Isto.

[274] Isto.

[275] Isto, br. 256.

Upravni odbor trebao je voditi brigu o banovim zapovjedima, a posebno da pazi na seljake kako ne bi postali žrtva loših utjecaja i savjeta. Ban je bio strog u svojim zahtjevima i zato je prijetio onima koji se toga ne budu pridržavali strogim kaznama.[276] Imao je veće povjerenje u županijske činovnike, stoga im je podijelio ista prava koja su imali i narodni zastupnici.

Ban svojim stavom želi osigurati mir i red te spriječiti mađarski utjecaj u požeškoj županiji. Glavni oslonac mu je Josip Bunjik, koji je bio dobro upućen u stanje u požeškoj županiji, a bio je u službi bana i Hrvatskog sabora. Bunjik je smatrao da u požeškoj županiji ne smije doći do promjena koje bi remetile postojeće društvene odnose.[277]

Podvojenost Upravnog odbora požeške županije zapazio je Bunjik nakon svog povratka iz Zagreba, 7. VIII. Sukob se vodio između potajnih požeških mađarona te ostalih neprijatelja i županijske uprave. Mađaroni su željeli da narodnu upravu sruše, a novu upravu, tj. mađaronsku, u županiju uvedu. Zato je bilo nužno organizirati Upravni odbor požeške županije. J. Bunjik je uspio 8. IX dobiti odobrenje za provođenje privremenog uređenja požeške županije s namjerom da se mađaroni onemoguće.[278]

Županijski činovnici morali su obavezno prisustvovati sjednicama Upravnog odbora, koji je permanentno zasjedao, dok je narodnim zastupnicima stavljeno na volju prisustvovanje sjednicama. Ukoliko nisu prisustvovali sjednicama, nisu se smjeli suprotstavljati zaključcima većine. Odluke takvih sjednica morali su prihvatiti kao svoje, tj. kao da su ih sami donijeli.[279]

Priznavanje županijskim časnicima jednakopravnog položaja u Upravnom odboru dovodi do znatne promjene u njegovoj strukturi. Stoga možemo zaključiti da je početkom kolovoza spor oko osnivanja Upravnog odbora još uvijek postojao, ali da su se odluke županijske skupštine od 15. srpnja počele realizirati. Bilo je jasno da će Upravni odbor sačinjavati izabrani narodni odbornici i činovnici požeške županije.[280]

Unatoč podvojenosti, Upravni odbor započeo je radom početkom kolovoza. Održane su sjednice 2. 3. 4. i 5. kolovoza, na kojima se raspravljalo o aktualnim pitanjima u županiji.[281]

Posebno je raspravljano o pitanju krčmarenja, koje su pravo do sada imali vlastelini. Sada je to pravo trebalo proširiti na općine, ili da su im krčme zajedničke. Bilo je i mišljenja da pravo krčmarenja do Miholja bude za sve slobodno, a od Miholja do Đurđeva zajedničko. Odbor nije odmah donio odluku o tome, već se 5. VIII obratio banu za tumačenje. Želja Upravnog odbora je da korist od točenja pića pritječe u općinsku blagajnu. Odbor je prihvatio banovo tumačenje koje je izložio u tri točke: 1) da se od Miholja do Đurđeva točenje vrši na osnovi zakonskog članka 9. od 1836; 2) za vrijeme od Đurđeva do Miholja da imaju pravo krčmarenja i seljaci, tj. svi seljaci koji su pod jednim knezom mogu imati samo jednu točionicu (na jednom mjestu točiti piće), ali na korist općine; 3) zabranjuje se seljacima

[276] Isto.
[277] Isto, SV-II, br. 256.
[278] Isto, br. 455.
[279] Isto, SV-I, br. 160.
[280] Isto, br. 161.
[281] Isto, br. 171.

da pojedinačno toče piće, dok su gospoštije pravo krčmarenja imale za vrijeme cijele godine.[282] Tumačenje prava krčmarenja bilo je provedeno u život krajem kolovoza (23. do 24. VIII), na osnovi banova tumačenja, što je značilo povećanje prihoda općina koje su krčme davale u arendu.

Kako je J. Bunjik početkom rujna dobio odobrenje da provede privremeno uređenje požeške županije, odmah je tome zadatku pristupio. Objavio je 25. IX Osnovu o privremenom uređenju i na osnovi nje dao je izabrati na glavnoj skupštini požeške županije Odbor. Prilikom izbora svi prisutni (koji su prethodno bili pozvani) imali su pravo glasa. Prilikom pozivanja na tu skupštinu naređeno je da se pošalju delegacije koje će tajnim glasanjem izabrati Upravni odbor koji će imati 61 član. Rezultate izbora Upravnog odbora trebalo je uputiti J. Bunjiku.[283]

Što se tiče pak članova Upravnog odbora, bilo je vidljivo već 25. IX da je osnova njegova određenja s nakanom da se izabere 60 članova i predsjednik. Najprije je za predsjednika predviđen i izabran Stefan Kragujević, pakrački episkop. Kako se on na toj dužnosti zahvalio, to je predsjedništvo povjereno vlastelinu Franji Hraniloviću, blatačkom. Za njegove sučlanove izabrani su Đuro Saračević, sudac pakrački, Julije Janković, vlastelin iz Stražemana, Pavao Barišić, prota sloboštinski, Dragutin Pavčez, paroh kutinski, te od svakog kotara dva narodna zastupnika, i Skender Peičić, bilježnik.[284] Ni Hranilović nije htio predsjedničku dužnost prihvatiti. Konačno je za predsjednika na skupštini izabran podžupan Josip Bunjik.[285] Članovi Upravnog odbora bili su izabrani iz svih staleža. Katoličko svećenstvo predstavljali su: Franjo Sviranić, kanonik, te župnici Franjo Fergić, Dragutin Pavčec i Miroslav Ulses; iz istočne crkve paroh Babić i prote J. Dobraš, Protić i Buzardžić. Vlastelinstva su uputila Franju Hranilovića — blatačkog, Stjepana Markovića — cerničkog, te vlasteline kutjevačke — Iliju Saračevića i Đuru Juratovića. Od županijskih činovnika izabran je veliki bilježnik Miroslav Kraljević. Blagajnici Antun Peičić, Vatroslav Jakob i Josip Tomašević, kotarski sudac Miroslav Špun i računovođa Dragutin Adudić. Od vlastelinskih činovnika Vatroslav Heimb — blatački i Filip Thaller — cernički. Narodni zastupnici iz kutinskog kotara bilježnik Stojanović, Valenta Baron, Ivan Smuđ, Đuro Dorkanić; iz pakračkog kotara Jovan Marković, Josip Puchmajer, iz daruvarskog kotara bilježnik Kolonić, Petar Zaberdac, Gliša Rašetić, Josip Žarković; iz cerničkog kotara Pane Gjurić, Ilija Valesić, Jakob Milanković, Linart Matković; iz veličkog kotara Miško Tomašević, Stjepan Juanušić, Mijo Suvić i Stevan Simeunović; iz pletereničkog kotara Joka Miić, Ivan Berić, Marin Pandžić, Marin Lukačević; iz kutjevačkog kotara i Marko Čakalić, Petar Schloser, Jerko Kragujević i Franjo Kolarić, učitelj.

Za zastupnika plemićkih interesa izabran je Augustin Kraljević, i to na prijedlog F. Hranilovića. Tako formiran odbor dobio je nalog da što prije započne radom.[286] Iz popisa izabranih vidljivo je da su izabrana 52 člana i predsjednik J. Bunjik. Nedostaje devet članova. Prigovor na način biranja

[282] Isto.
[283] Isto, SV-II, br. 256.
[284] AH, PŽ, PR-1848, 79-I, br. 446.
[285] Isto, PR-1848, 79 m, br. 460.
[286] Isto.

uputio je S. Kragujević u kome ističe da pravoslavno svećenstvo, pa ni on, nisu pozvani na skupštinu 25. rujna, čime se izjašnjava protiv izabranog Upravnog odbora županije i zahtijeva da se to ispravi. Skupština je utvrdila da su oni bili pozvani na skupštinu onako kako je bilo propisano.[287] Premda je županija osporila prigovor S. Kragujevića, ponovljen je izbor Upravnog odbora požeške županije 10. listopada 1848.

Radi potpunije ocjene djelovanja Upravnog odbora požeške županije važno je usporediti socijalni sastav izabranih članova prvog i drugog Upravnog odbora. U Upravnom odboru izabranom 25. IX bile su zastupljene ove strukture i profesije:

— svećenika	10,
— činovnika županije	9,
— vlastelina	6,
— vlastelinskih činovnika	2,
— narodnih zastupnika	26.

Zanimljivo je da je narodnih zastupnika izabrano za svaki kotar po četiri, a za pakračkí kotar samo dva. Iz izvora nisam mogao saznati što je uvjetovalo takav izbor.

Drugi Upravni odbor požeške županije izabran je petnaest dana kasnije, 10. X 1848, a njegova socijalna struktura bila je znatno izmijenjena u odnosu prema izborima od 25. IX. Smanjen je broj županijskih činovnika, svećenstva i vlastelina, a povećao se broj narodnih zastupnika. Socijalni sastav je ovaj:

— svećenika	4,
— činovnika	2,
— vlastelina	4,
— vlastelinskih činovnika	2,
— bilježnika	6,
— arendatora	1,
— narodnih zastupnika	42.

Povećan je broj seljačkih elemenata u odnosu prema prvom izboru. Izostali su iz odbora istaknuti županijski činovnici, kao što su: Miroslav Kraljević, Antun Peičić, Vatroslav Jakob, Josip Tomašević, Miroslav Špun i Dragutin Adudić. Izostavljeno je mnogo svećenika: Franjo Sviranić, požeški župnik, Franjo Fergović, Bobić, Dobraš, Protić, Buzardžić i plemići Stjepan Marković i Đuro Juratović. Što se tiče ponovnog izbora narodnih zastupnika, on je značajan, jer je ponovno izabrano od 26 zastupnika 16, a za 42 su birani novi narodni zastupnici. Ponovno su izabrani isti zastupnici iz cerničkog i daruvarskog kotara, a po tri iz veličkog i kutjevačkog, a dva iz pleterničkog i jedan iz kutinskog kotara. Iz pakračkog kotara nije nitko ponovno biran. O radu toga sastava Upravnog odbora požeške županije bit će govora u narednim poglavljima.

Doista je izabran Upravni odbor od 61 člana, što možemo pratiti iz popisa članova tog odbora od 10. listopada 1848. Za svakog člana naznačen je broj dobivenih glasova.[288]

[287] Isto, br. 464.
[288] AH, PŽ, S-1848, SV-450, 10. X 1848.

Julije Janković podnio je ostavku na članstvo u Upravnom odboru, a kao uzrok navodi postojeće okolnosti u županiji, i, drugo, ističe da zna »da mnogi kojima je pravo odvetovanja pripada toga prava kod izbora lišeni bili su«, a kao, treće, da je spriječen domaćim poslovima.[289] Janković je bio svjestan da nema što tražiti u Upravnom odboru, jer su izbori pokazali da je dobio samo 62 glasa i bio je tek pedesetosmi po broju glasova od 61 izabranog odbornika.[290] Ostavka je primljena i zaključeno je da nije potrebno biranje novog člana jer je i tako izabran jedan član više.[291]

Pristaše Mađara napali su Bunjika da im je oduzeo pravo glasa. Uspjeli su Odbor usmjeriti da umjesto Bunjika traži izvještaj od županije. J. Bunjik stoga ističe da je Odbor u njemu izgubio povjerenje. Traži da ono što je on učinio za red i mir u požeškoj županiji, treba odobriti ili ne. Ukoliko se ne odobri, ne može više obavljati čast povjerenika. Pri tome dodaje da je radio za dobrobit domovine i naroda i da pri tom nije vodio računa o svojim interesima.[292]

[289] Isto, br. 589.
[290] AH, PŽ, S-1848, SV-450, 10. X 1848.
[291] AH, PŽ, PR-1848, 79 m, br. 589.
[292] AH, BV, S-1848, SV-II, br. 455.

VI. Narodna straža i Odbor sigurnosti u gradu Požegi i požeškoj županiji

Osnivanje »Narodne straže« kao nacionalne garde u civilnoj Hrvatskoj započinje nakon ožujske revolucije u Beču.[1] Tome zadatku prišlo se dosta neorganizirano, a nedostatak sredstava bio je nepremostiva prepreka. Teret je pao na županije, koje su inače bile opterećene velikim porezom. Opasnost koja je prijetila od socijalnih nemira i težnje mađarske vlade da proširi svoju upravnu i političku vlast na Hrvatsku primorala je uprave županije da pristupe prikupljanju sredstava: raspisuju porez, čiji se dio uplaćuje u bojnu blagajnu u Zagrebu; prikupljaju dobrovoljne priloge za ratne potrebe. Sve te navedene mjere ipak su bile značajne, ali ne i dovoljne za ostvarivanje potpune sigurnosti.

Osnivanje Narodne straže za svaki društveni sloj imalo je različito značenje, što pokazuje »praktično držanje pojedinih staleža (razne kategorije plemstva, građanstva i seljaštva) prema nacionalnom pokretu uz istovremeno ispoljavanje njihovih socijalnih interesa«.[2]

Bansko vijeće na prijedlog bojnog odsjeka želi naoružati narod — građane i seljaštvo. Zakonska osnova o osnivanju »Narodne straže« izdana u lipnju 1848. u osam poglavlja s 35 točaka određuje njene ciljeve i zadatke.

U »Narodnu stražu« ulazili su svi državljani između 18. i 50. godine, a bili su izuzeti redarstveni činovnici, službenici koji dvore nemoćne i bolesne, svi kalfe, šegrti i sluge, koji su samo u nuždi dužni braniti domovinu, te oni koje je liječnik oslobodio. Nisu mogli biti narodni stražari oni građani koji su kažnjavani zbog krađe, pljačke ili ubojstva te krive zakletve.[3] Proleterizirani sloj nije stekao povjerenje, koje bi ga uključilo u obranu domovine, kao da je obrana domovine stvar privilegiranih i imućnijih slojeva, a »Narodna straža« je trebala poslužiti očuvanju njihovih društvenih pozicija. Trebalo je u tom smislu sačuvati mir i red, a time i privatno vlasništvo.

Moguće je bilo osnivanje dviju narodnih straža: gradska i seoska, među kojima su postojale razlike. Tu »se u stvari radi o dvije vrste vojske koje se najviše razlikuju po svojim funkcijama.«[4]

[1] J. Adamček, Narodne straže 1848 — 1849, 27.
[2] Isto.
[3] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1252.
[4] J. Adamček, n. dj., str. 29

Grad Požega je obrtničko trgovački centar u kome se zapažaju razne teškoće koje priječe brži trgovački razvoj. Mali porast stanovništva od kraja 18. st. do kraja prve polovine 19. st. to potvrđuje.[5]

Bojeći se nemira, magistrat 29. ožujka donosi odluku o osnivanju Odbora sigurnosti. Tada još u gradu nije bila Narodna garda, ali se razmišljalo o mogućnosti njena osnivanja. Dakako da je odmah bilo nužno poduzeti određene mjere za očuvanje reda, stoga je odlučeno da to preuzme postojeća četa purgara. Magistrat je vršio pripreme za osnivanje Narodne garde prikupljajući sredstva za njenu opremu, surađujući s županijskom upravom.

Odbor sigurnosti održao je prvu svoju sjednicu tek 26. IV 1848, gotovo mjesec dana nakon njegova osnivanja. Potrebu za ranijim sastajanjem nije imao jer su prilike u gradu i na njegovom vlastelinstvu bile dobre. Čim se pokret snažnije odrazio na selu i kada se počinju javljati agitatori u interesu mađarskog ministartva, te prekid nastave u požeškoj gimnaziji kao i sukob magistrata s Židovima dovodi do poremećaja odnosa u gradu. To je bio razlog da se aktivira i Odbor sigurnosti krajem travnja 1848.

U Požegi i požeškoj županiji organizirana je Gibiva kotarska i Mjesna narodna straža. Na osnovi zakonskih odredbi u prvu se mora svatko uključiti u dobi od 18 do 30 godina starosti, a u pomanjkanju tih, onda oni između 24 i 40 godina, a svi ostali uključeni su u Mjesnu narodnu stražu.[6] Provođenje tih odredbi u gradu Požegi i požeškoj županiji bilo je sporo i s mnogo propusta. Više mjeseci trajalo je popisivanje stražara i potrebnog naoružanja, te prikupljanje sredstava za opremu narodne straže. Magistrat grada Požege izgovarao se i odgađao osnivanje narodne straže nedostatkom sredstava. Svoje stajalište je obnjašnjavao slabim gospodarskim stanjem. Grad Požega nije mogao podmiriti svoje obaveze prema kasarni u Pleternici, ostao je dužan za razdoblje od 1. IX 1847. do 18. III 1848. u zobi, 1.556 porcija, u sijenu, 11.237 porcija i 14 hvati drva.[7] Gradska ekonomija u svom podrumu raspolagala je s relativno malo rakije (162 akova)[8] i vina (394, 1/2 akova).[9]

Na sjednici 26. travnja zaključeno je da se Odbor sastaje svaki treći dan, što je i činjeno sve do 9. svibnja kada je utvrđeno da »nikakvi nemiri prigodili se nisu«, zato zaključuje Odbor da se više ne sazivaju sjednice svaki treći dan, nego da se sakupe onda ako predsjednik ili koji drugi član ima nešto važno da iznese.[10]

Grad Požega nije krajem travnja raspolagao s organiziranom narodnom gardom niti je imao oružja. To je bio najkritičniji trenutak, jer tada uprava grada nije imala mogućnost da se uspješno suprotstavi eventualnim nemirima. Odbor sigurnosti morao je biti neprestano u pripravnosti, kako bi predusreo prijeteći nemir i to uz pomoć naoružane čete. Građani su bili obavezni da i svojim oružjem brane i čuvaju mir i red. Zato je bilo prijeko potrebno povećati broj građana u gradskoj četi. Predsjednik Odbora Ivan Martinić naredio je da se popiše gradsko stanovništvo; taj zadatak je izvršen do 29. travnja 1848,[11] i o njemu je raspravljao Odbor i uputio ga zajedničkoj sjednici gradskog vijeća. Tada je Magistrat bio upoznat i s organizacijom gradske narodne straže u Hrvatskoj u čemu je upute dao Ljudevit Vukotinović.[12]

Odbor je uspio do 29. travnja prikupiti samo »225 kugli«, koje su dane na čuvanje predsjedniku, a bile bi upotrijebljene samo u slučaju pobune.[13] Zato se grad Požega obratio osječkoj tvrđavi i zapovjedništvu Petrovaradina s molbom da mu pošalju oružje, i to: 200 pušaka, 50 karabina, 45 husarskih sablji i 2.000 punih patrona, kao bi u svom okružju mogao osnovati Narodnu stražu. Odgovor je bio »da ništa nemaju i što imadu to sami poklonili Srijemskoj županiji i Novom Sadu za narodnu stražu«.[14] Zato je Odbor 3. svibnja uputio pismo banu J. Jelačiću, u kome je istaknuto da je raspoloženje građana dobro, ali nema oružja. Zahtjeva da Jelačić osigura traženo oružje, koje nisu dobili iz Osijeka i Petrovaradina, i to je malo, pa su zatražili više od 30 pušaka.[15] Odbor je uspio nabaviti ljestve i drugi pribor, koji je čuvan u Gradskoj kući, jer nemiri mogu izazvati druge teškoće u gradu, a Požega je poznata po požarima.[16]

Nemiri u požeškoj županiji prestaju polovinom svibnja, što potvrđuju i odluke Odbora sigurnosti grada Požege. Ivan Matijević je naredio da se broj svakodnevih patrola u gradu smanji od 24 na 16 jer »pogibelni obćoj sigurnosti dokaza neima«, a od 14 svibnja dalje pa do nove naredbe »svaki dan samo dvanajst patrolaca« moći će nadgledati sigurnost grada.[17] Istovremeno se Martinić tuži da neki ne šalju svoje sluge u patrolu, a neki koji su određeni u patrolu, uopće ne dođu, zbog toga naređuje da, ukoliko koja osoba ne bi mogla doći, treba naći zamjenu. On koji su nepokorni i ne dođu, platit će kaznu od 1 forinte srebra, a kapetan je dužan takve prijaviti gradskom vijeću.[18] Osim toga, Martinić naređuje da se ispred kuće kamenje ukloni kako bi se izbjegla svaka nezgoda »koja bi se u mračno doba pripetiti mogla«.[19] Gradski magistrat raspravljao je o radu Odbora sigurnosti, 20. svibnja 1848, i ocijenio ga uspješnim, i da je tome pridonijela složnost građana, stoga je zaključeno »da samo sloga, mir i ljubav bratinska u ovo veoma burno vreme, neprilike i napasti od grada odvrnuti more«.[20]

Odbor sigurnosti ustanovio je da u grad Požegu dolaze nezaposlene kalfe i druge nepoznate osobe i nastanjuju se u gostionicama. Tamo samo ostave stvari, a potom prose gradom i do osam dana. Odbor smatra da bi to moglo izazvati nemire u gradu i stoga donosi odluku kojom zabranjuje gostiniča-

[5] Isto.
[6] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1252.
[7] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 675.
[8] Akov je stara mjera za tekućinu koja je iznosila 32 pinte. Mokra engleska pinta iznosila je oko 0,57 litara, a američka oko 0,47 litara. Nešto manje je suha pinta (engleska 0,51 l, američka 0,55 l).
[9] HAP, MGP, S-1848, SV-192, br. 1234.
[10] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1038. — Zapisnik sjednice Odbora od 9. svibnja 1848. Grad Požega imao je g. 1787. 1.927 stanovnika; g. 1805. 1.643 stanovnika, a g. 1848. 2.500 stanovnika (J. Adamček, n. d., 19).
[11] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1083, zapisnik Odbora od 29. travnja 1848.
[12] J. Adamček, n. dj., 27—108.
[13] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1083. — Zapisnik Odbora od 29. IV 1848.
[14] Isto, br. 942.
[15] Isto. — Usporedi HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 942.
[16] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1083. — Zapisnik Odbora od 9. svibnja 1848.
[17] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1083.
[18] Isto.
[19] Isto.
[20] Isto.

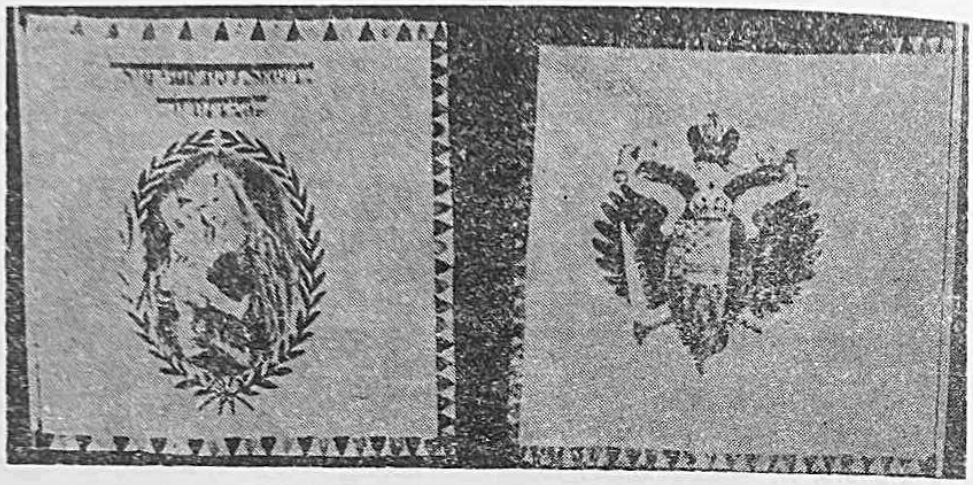

ZASTAVA NARODNE STRAŽE U POŽEGI

rima da ni jedan sat ne smiju u svom domu držati takve osobe dok putni list ne predaju. Ukoliko je netko bez putnog lista, treba ga vlastima grada prijaviti. Oni koji budu kršili ove naredbe, bit će od poglavarstva kažnjeni.[21]

Osnivanje gradske Narodne čete išlo je vrlo sporo. Prema popisu od 22. svibnja 1848. uključeno je u gradsku Narodnu četu 397 građana u dobi između 18 i 60 godina života, s tim da se od toga broja 184 građana uključi ako se ukaže potreba.[22] Kako je mnogo građana uključeno u gradsku Narodnu četu, malo ih je među njima bilo vješto rukovanju oružja. Zato ih je bilo nužno što prije naučiti da rukuju oružjem. Određeno je da oni koji znadu tu vještinu trebaju pomoći u pripremanju i vježbanju Narodne čete. Osim oficirskog kadra tom poslu bilo je vješto još osam građana, među kojima je i penzionirani satnik Bernić.[23]

Konjaničku četu sačinjavaju 32 građanina, dok su 104 građanina uključena u pješačku četu i naoružani su puškama. Njima su bila još spremna da se priključe 77 mladića.[24]

Donesene su naredbe da se bojni porez ne šalje, već da se zadrži i da se pričekaju upute iz Zagreba. Međutim, do toga vremena grad Požega je poslao za pola godine bojni porez u petrovaradinsku blaganju u iznosu od 401 forinte i 59, 18/32 krajcara. Odlučeno je da to više ne čini te će ostatak zadržati.[25] Osim toga, popisano je oružje, barut i olovo u gradu Požegi i sve stavljeno pod kontrolu gradskog suca. Prema tome popisu pod nadzor grada

[21] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1083.

[22] Isto, br. 1096. U popis stanovnika između 18 i 60 godine života bili su uključeni i činovnici grada i požeške županije, kao rezerva u slučaju da se ukaže potreba.

[23] Isto.

[24] Isto. U izvještaju oblasti od 16. svibnja 1848, br. 121, ističe se da je u pješačkoj četi bilo 103 vojnika i da se njima može dodati još 80 mladića (AH, Bansko vijeće, S-1848, br. 4, str. 121. — Usp. HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1096).

[25] AH, BV, BO, S-1848, SV-17, br. 4, str. 118.

stavljeno je 540 pušaka, 41 funta baruta. U tom trenutku županija je raspolagala s znatno više oružje koje je stavila pod nadzor, i to 2.896 pušaka, 317 pištolja, 413 funti baruta, 2.302 funte olova, 5.000 kapsla i 70 kugli za topove svaka od 18 funti.[26]

Odbor sigurnosti i gradsko zastpustvo našlo se pred teškoćama u najkritičnijem trenutku uoči izbora za Hrvatski sabor. Nisu uspjeli pronaći materijalna sredstva za gradsku Narodnu stražu, niti dovoljno prikladnog oružja, a opasnost od dolaska Hrabowskog također je postojala. Zaključci gradske skupštine, 24. svibnja, nagovjestili su da će unatoč brojnim teškoćama grad biti odlučan u obrani mađarskog utjecaja. Kako je taj zaključak ostao samo na riječima, to su brojne teškoće i dalje postojale, a što je najbitnije nije u smislu vojničke organizacije učinjeno ništa. Samo je Narodna straža popisana, ali nije spremna suprotstaviti se prijetećim nemirima koji se svakog dana mogu proširiti iz virovitičke u požešku županiju. Pristaše Mađara »prosti puk na svake načine bune uz prkos poglavarstvu zakonitomu, drzovito se ponašaju, narod mame, varaju i podlom lukavštinom opojni grešno i krivo obaveštuju«.[27]

Dopisnik iz Požege navodi da je to dovelo da su prosti ljudi zbog nerazumijevanja počeli grditi bana i javno su se odmetnuli ispod njegove vlasti u virovitičkoj županiji, a kako ona graniči s požeškom županijom, to opasnost prijeti i njoj, a pogotovu se može proširiti preko nepoznatih i nezaposlenih osoba koje su došle u Požegu.[28]

Neprestana budnost činovništva grada i županije zahtijevala je stalnu kontrolu grada i njegovih stanovnika. Stoga su 21. svibnja 1848. Miroslav Kraljević i Dragutin Ciraki popisali sve građane koji još nisu do tada patrolu u gradu obavljali. Popis je obuhvatio 253 osobe.[29] Kao i prije, tu službu vršio je uglavnom gradski puk, koji je sada prestao slušati, pa je to razlog da se mnogi nisu na službu uredno odazivali. Ta je služba opterećivala najsiromašnije građane, a vršena je u korist bogatijih. Socijalna struktura popisanih građana za navedenu službu vidljiva je iz popisa u koji nisu bili uključeni trgovci, činovnici uprave grada i požeške županije, kao i svećenstvo. Služba je trebala voditi brigu o sigurnosti na ulicama grada od raznih prijetećih opasnosti. Dežurstvo je organizirano svakodnevno.

Iz popisa[30] je vidljivo da se službi nisu odazvali:

udovice	84	ili	33,20%	od	ukupnog	br.	popisanih
majstora (zidari, mlinari)	63	„	24,94%	„	„	„	„
bećara (neženja)	27	„	10,67%	„	„	„	„
Cigana	14	„	5,52%	„	„	„	„
djevojaka	10	„	3,95%	„	„	„	„
Židova	9	„	3,55%	„	„	„	„
bez zanimanja	9	„	3,55%	„	„	„	„

[26] Isto, br. 4, str. 119. Međutim, u izvještaju grada Požege banu J. Jelačiću od 29. svibnja 1848. navedeno je da je raznih pušaka bilo na raspolaganju kod građana i grada 346, a iz Osijeka je dobavljeno još 200, dok je baruta bilo samo 41,4/8 funte (HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1096 i 1099).

[27] Novine d. — h. — sl., 10. lipnja 1848, br. 59.

[28] Isto.

[29] Pogrešno je naveden broj osoba — 243, jer je popisivač pogriješio na četvrtoj stranici za deset brojeva, pa nije prvi broj na toj strani 118, nego 128.

[30] HAP, MGP, S-1848, SV-193, br. 1146.

Ostalih 37 građana ili 14,62% bili su iz 20 različitih zanimanja. Među tim građanima činovničkom zvanju pripadala su osmorica ili 3,15%, dok su sam tri poljodjelca, a ostali su zastupljeni od 1 do 3 predstavnika. Trgovačkom sloju pripadao je samo jedan.

Opasnost od nemira smanjena je u drugoj polovici svibnja, stoga je 16. svibnja smanjen broj ljudi koji će dnevno patrolirati i nadgledati sigurnost u gradu. Gradski puk nije bio u mogućnosti da si nađe zamjenu za vršenje službe sigurnosti u gradu, a kazna je bila velika (jedna forinta srebra) i primoravala ih je da obavljaju patroliranje. Izostanci su ipak bili sve češći, pa je i to jedan od razloga smanjenju broja patrola jer bi prisiljavanje i kažnjavanje gradskog puka moglo stvoriti nove opasnosti i narušiti red i mir u gradu. Bogato građanstvo je bilo svjesno da nema snage koja bi se mogla suprotstaviti gradskom puku. Osnivanje gradske Narodne čete teče vrlo sporo, stoga je red u gradu održavan uz pomoć gradskog puka onako kako je to bilo moguće u tim okolnostima. Bogati građani bojali su se veće opasnosti, a tada bi samo dobro opremljena četa mogla održati red. Zato je grad Požega počeo intenzivnije pripreme za njeno osnivanje, a to je od njega zahtijevalo Bansko vijeće i Mirko Lentulaj. Grad nije to mogao učiniti jer je u bojnoj blagajni imao sredinom lipnja 1848. samo 69 forinti i 24,5/8 krajcara srebra.[31] Bojni porez za drugu polovinu 1848. godine nije sakupljen i tek se grad pripremao da ga neodložno sakupi, što bi olakšalo osnivanje gradske Narodne čete u koju se prikupljaju dobrovoljci. Zadatak u prikupljanju boraca za Narodnu četu dobio je Đuro Juratović, a u tome mu je pomagao Atanasije Bogić.[32] Dakako da nisu još krajem lipnja mogli javiti Lentulaju s kolikim brojem narodnih stražara raspolažu.

Troškovi bojne blagajne predstavljali su znatan izdatak za grad Požegu i bez pomoći grad nije mogao snositi redovni, a kamoli povećani teret. Gradsko vlastelinstvo osobito nakon 1842. godine stagnira, stoga se i prihod nije znatnije mijenjao. Prilike su se pogoršale baš u 1847/48. godini, a tada je grad ostao dužan bojnoj blagajni 700 forinti i 29,18/12 krajcara.

Pregled troškova bojne blagajne od 1842/43. do 1848/49. godine:[33]

Godina	Ukupan prihod			
1842/3.	1.618	forinti	53,4/32	krajcara
1843/4.	1.607	„	53,3/32	„
1844/5.	1.669	„	59,4/32	„
1845/6	1.669	„	59,4/32	„
1846/7.	1.669	„	59,4/32	„
1847/8.	890	„	46,18/32	„

[31] Isto, PR-1848, SV-43, br. 1252.
[32] Isto.
[33] Isto, S-1848, SV-194, br. 1251.

Povećane potrebe za bojnim porezom izražene su 1848. i 1849. godine. Ukupan bojni porez za 1849/50. planiran je znatno veći nego za protekle godine i iznosio je 2.053 forinte i 59,20/32 krajcara.[34] U te troškove uračunati su svi troškovi oko održavanja vojske i kasarni u kojima vojska boravi na teritoriju požeške županije. Dakako da je taj izdatak grada za vojsku bio prevelik i da 1847/48. nije podmiren, a potrebna su dodatna sredstva kojima bi se moglo podmiriti izdatke za opremanje gradske Narodne straže. Pošto gradska Narodna garda nije organizirana, Državni odbor Sabora zatražio je 22. lipnja 1848. izvještaj o stanju u gradu. Tome je bio razlog što »su se sredini varoši ove, neka gibanja porodila, koja su narodnim težnjama veoma pogibeljna«.[35] Zato je Mirko Lentulaj obavijestio grad Požegu i požešku županiju da je Josip Bunjik imenovan bojnim povjerenikom za grad i požešku županiju sa zadatkom da osnuje Narodnu stražu u požeškoj županiji i gradsku Narodnu gardu u Požegi. Osnivanje gradske Narodne garde bilo je nužno kako bi se spriječila bilo kakva gibanja te ostvarila sigurnost u obavljanju javnih poslova. U Požegu je poslano 50 dobrovoljaca bivše »Akademičke čete« iz Zagreba sa zadatkom da uz pomoć prijekog suda čuva mir u gradu. O tome Lentulaj piše, da je od Akademičke čete stvorena Dobrovoljačka četa pod komandom kapetana Markovića i da je spremna s oružjem doći u grad Požegu. Izdržavanje te Dobrovoljačke čete trebao je snositi grad Požega.[36]

O osnivanju Dobrovoljačke čete u Zagrebu koja je upućena za Slavoniju, piše Julije Kempf, na osnovi pisma Skendera Fabkovića od 25. siječnja 1904. Fabković u pismu iznosi svoja sjećanja jer je jedan od članova Čete.[37]

Josip Bunjik također 24. lipnja 1848. javlja gradu Požegi da je imenovan bojnim povjerenikom i da je dobio nalog da osnuje Narodnu stražu u požeškoj županiji i gradsku Narodnu gardu u Požegi.[38] J. Bunjik zatražio je od grada Požege da osigura za Dobrovoljačku četu stan »dok on daljnje uredbe učini i njih (članove Dobrovoljačke čete — F. P.) po županiji razdili (...) hleb i novac dobivat će od županije požeške«[39] Bunjik je naredio požeškoj županiji da pripremi novac za »Đačku četu« koja je upućena iz Zagreba i kruh za 38 momaka koji treba pripremiti u Kutini. Osim toga, iz Kutine trebaju zaprežna kola krenuti za Zagreb, koja će 26. lipnja Četu prevesti u Kutinu. Osiguran je i prijevoz od Kutine do Požege. Napominje da je javio gradu Požegi da za navedenu Četu osigura smještaj u Požegi.[40]

U svom vrlo odlučnom odgovoru grad Požega odbacio je tvrdnje »da su se ovde (u gradu Požegi — F. P.) gibanja porodila, koja su narodnim težnjama pogibeljna«. Posebno je istaknuto da u gradu vlada »duh mira, ljubavi i

[34] Osobito je bio začajan izdatak za vojne porcije koje je grad Požega morao davati u iznosu od 1.400 forinti i 59,4/32 krajcara srebra, što je iznosilo 68,19% od ukupih troškova grada za uzdržavanje vojske.
[35] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1254.
[36] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1254. — Plaća svakog momka na dan bila je 10 krajcara, a za oficire (kapetana) 30 forinti na mjesec uz potrebnu hranu i stan.
[37] Pismo je citirano u Hrvatskom listu br. 9 — 1928. g. pod naslovom »Osnivanje Narodne straže« u Požegi 1848«.
[38] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1254.
[39] Isto, PR-1848. SV-43, br. 1254.
[40] AH, PŽ, S-1848, SV-CDL, 24. lipnja 1848.

sloge«.[41] Uprava grada bila je povrijeđena tvrdnjama da u Požegi vlada nesigurno stanje, smatrala je da je građanima time učinjena nepravda, jer su svoju vjernost dokazali, a da su lažni glasovi o nemirima, koji dopiru do bana. Uprava grada želi onemogućiti nametanje novih materijalnih i drugih obaveza vezanih uz izdržavanje Dobrovoljačke čete koja treba da se smjesti u Požegi. Zato je skupština grada zaključila 27. lipnja da preko svoga zastupnika Antuna Kovačevića pošalje poruku banu J. Jelačiću u kojoj ga moli »da občinstvo grada ovoga od svake nepogode uzčuvati i u obrambu primiti (...) da glede priverženosti, poslušnosti i pokornosti občinstva ovdašnjega; onda mira i sigurnosti osobne i imetka, koja u gradu ovome jur potpuno vladaju, ovaj grad od poverenika banskoga lišiti, oružanu moć, koja sa 50 momakah dobrovoljacah od prijašnje Akademičke čete u ovaj grad putuje obustaviti i odovuda odvratiti«. Time se željelo spriječiti dolazak dobrovoljaca u grad, jer bi to gradu nepotrebno stvorilo novi teret. U poruci je istaknuto da bi slanje dobrovoljaca moglo »zle posledice u ovaj mirni grad privesti«. Uprava grada smatra da Dobrovoljačku četu ne treba, a pošto je potrebna požeškoj županiji, od koje će dobivati plaću i kruh, stoga neka »njeno namirenje da se iz županije priskrbi«.[42] Zbog zategnutih odnosa između uprave grada Požege i požeške županije dolazilo je do čestih nesporazuma, pa i zbog Dobrovoljačke čete. Predstavnici građana bili su posebno neraspoloženi prema imenovanju J. Bunjika za bojnog povjerenika.

Negativno držanje grada Požege o prihvaćanju dobrovoljaca iz Zagreba proizlazi iz nemogućnosti grada da osigura hranu i smještaj jer nedostaju sredstva. Razlozi koje grad navodi za takvo držanje, nisu bili valjani ni dovoljni za Lentulaja i J. Bunjika koji su znali da grad nije ništa učinio na osnivanju Narodne straže. To pokazuje Bunjikova odlučnost da grad primora na izvršenje toga zadatka.

Da je doista potreba grada za Narodnom gardom postajala, potvrđuje i poziv Josipa Juratovića »da oni koji god stališa, koji bi volju imali u četu dobrovoljaca stupiti da bi se kod (...) ovoga grada kapetana za sebe upisati najavili«.[43] Dva dana kasnije objavio je popis preko bubnjara u gradu, a pisani poziv dao je polijepiti po gradu.

Na negativan stav uprave grada prema dolasku Dobrovoljačke čete i imenovanju J. Bunjika za bojnog povjerenika vrlo je brzo i odlučno reagirao Državni odbor i ban J. Jelačić. U svom odgovoru od 30. lipnja gradu Požegi suprotstavili su se zaključku gradske skupštine. U odgovoru se ne inzistira na prvotnom razlogu, da se u Požegu šalju dobrovoljci zbog nemira, nego da se u Požegu upućuju zbog drugih razloga, radi »vežbanja u oružju prostog puka«.[44] Zbog toga se opominje i poziva uprava grada Požege da shvati ozbiljnost situacije i nastalih promjena i da se navedene riječi o pogibelji i nemirima u Požegi »ne odnose na grad i žitelje njegove«. Naređeno je da grad treba bez odgode izvršiti naredbe Državnog odbora, te očekuje da će grad dobrovoljce primiti. To mora učiniti zato kako bi »u ovo burno vreme«

[41] Isto.
[42] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1254.
[43] Isto, S-1848, SV-194, 28. lipnja 1848.
[44] Isto, PR-1848, SV-43, br. 1284 i S-1848, SV-194, br. 1284/1.

spriječio pogibelj i anarhiju. Zato nije suvišan ni J. Bunjik kao bojni povjerenik jer su »takovi povjerenici za druga mesta i gradove opredjeljeni«.[45]

Uprava grada ne samo da se nije uspjela osloboditi smještaja Dobrovoljačke čete, morala je prihvatiti J. Bunjika za svoga povjerenika i »dostojnu poslušnost i pokornost« ukazati mu jer se povjerenik ne smije shvaćati »ne kaznitelj, no branitelj«, ako se bude gradu Požegi ukazala takva potreba. Osim što su Bansko vijeće i J. Jelačić naredili da grad mora Dobrovoljačku četu primiti i J. Bunjik je 30. lipnja obrazložio u pismu gradu Požegi razloge zašto dobrovoljci dolaze u grad.[46]

Dok je diljem Hrvatske Narodna straža bila uvježbavana, dotle u Požegi nema nikakve aktivnosti, »Požega šuti«. Potreba za Narodnom stražom nije još shvaćena, jer ocjepljenje od Ugarske i nepriznavanje mađarskog ministarstva očito je upućivalo na opasnost vojničkog karaktera.

Krajem ljeta nemirno stanje sve se više očitovalo. Magistrat nije mogao predvidjeti opseg opasnosti, stoga je naredio da svaki građanin koji je sposoban nositi oružje mora biti spreman. Pod spremnošću se razumijevalo da uredno njeguje oružje, te da ima »potrebiti barut, olovo i ostalo na svoj trošak pribavi« ukoliko bi kakva opasnost zaprijetila gradu Požegi da na znak bubnja (uzbune) bez oklijevanja u gradsku kuću dođu. [47]

Građani koji nemaju oružje, naoružat će se kosama, sjekirama, motikama, lopatama i dr. Kod naoružavanja i vježbanja naroda za obranu treba voditi računa »da se ne nanese šteta poljodjelstvu«.[48]

Nedostajalo je baruta, olova, kremenja, stoga su »imućniji i rodoljubniji« morali sami pribaviti, a ukoliko do sukoba dođe, »dobili bi javni barut i olovo od vrhovnog zapovjedništva vojske«.[49]

Sakupljanje ratnog poreza u požeškoj županiji i gradu Požegi nije teklo uredno. Zbog toga je Mirko Lentulaj tražio od bojnog povjernika J. Bunjika da naredi sakupljanje ratnog poreza. Slično je stanje bilo i u vezi s osnivanjem »Narodne straže« te je požurivao i njeno osnivanje. M. Lentulaj je uočio da ti propusti u požeškoj županiji i gradu Požegi nisu u skladu s iskazanim domoljubljem.[50]

Budući da su se prilike znatno izmijenile, a pohod J. Jelačića u Mađarsku započeo, trebalo je energičnije djelovati u požeškoj županiji i gradu Požegi. J. Bunjik odmah je počeo provoditi naredbe M. Lentulaja. Naredio je da treba ratni porez »sa exekutiom pokupiti, tako i narodnu stražu što brže ustrojiti i pod zakletvu postaviti«.[51] Ratne prilike natjerale su J. Bunjika na energične mjere jer je opasnost prijetila iz Mađarske, a nije bilo osigurano ni uspješno održavanje mira u domovini.

Osnivanje gradske Narodne straže odobreno je u narodnoj skupštini grada, 20. rujna 1848, a osnovana »Narodna četa« slobodnog kraljevskog grada

[45] Isto.
[46] Isto, br. 1286.
[47] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1416 (8. kolovoza 1848).
[48] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, 28. srpnja 1848. — Usp. AH, BV-BO, S-1848, SV-17, br. 28.
[49] Isto.
[50] HAP, MGP, S-1848, Sv. 195, br. 1705.
[51] Isto.

Požege, 22. rujna 1848. sastavljena je od dvije satnije.[52] U prvu satniju uključeni su članovi Narodne straže od 18 do 35 godina.[53] Drugu satniju sačinjavaju stražari u dobi od 35 do 50 godina.

Oko osnivanja gradske Narodne straže brinuo se poseban Odbor, koji su sačinjavali uglavnom činovnici grada Požege.[54] Prilikom osnivanja gradske Narodne straže, Odbor se strogo pridržavao saborskih uputa. Da je stražarenje odmah nakon osnivanja bilo nužno, potvrđuje nalog J. Bunjika od 24. rujna 1848. kojim daje u zadatak Narodnoj četi grada Požege u ime bana da na njegov poziv »od sutrašnjeg dana, dan i noć pripravni budu«.[55]

Prvu satniju Narodne garde grada Požege čini 117 stražara, 2 bubnjara,[56] 4 kaplara, 2 stražmeštra. Satnik je bio Vatroslav Riffer, natporučnik Atanasije Bogić, prvi poručnik Miroslav Kraljević i drugi poručnik Stevo Kušević. Satnija je brojila s časnicima 137 ljudi. Drugu satniju čini 138 stražara, 2 bubnjara, 12 kaplara, 2 stražmeštra. Satnik je bio jedan od najbogatijih građana Požege, Dragutin Lobbe, natporučnik trgovac Pavao Kušević, prvi poručnik Ivan Martinić, drugi poručnik Ibro Balog. Ukupno sa časnicima satnija ima 158 ljudi. Barjaktar obiju četa bio je Ivan Rus.[57] Obje satnije položile su zakletvu na današnjem Trgu m. Tita, 3. listopada 1848.[58]

Vidljivo je da je komandni kadar gradske Narodne čete pripadao imućnijim građanima koji su bili istaknuti činovnici grada Požege i požeške županije ili pak trgovci i vlasnici manufaktura, te bogatiji obrtnici. Stražari su uglavnom pripadali gradskom puku. Uključivanjem u narodne stražare vodilo se računa o mnogim specifičostima što je mnogima omogućilo da ne budu u Narodnu četu uključeni. Tako je u raspravi prilikom osnivanja Narodne čete u gradu zaključeno da se skrbnici obitelji ne moraju upisati ni u gibivu Narodnu četu niti u kotarsku Narodnu četu. Takvi građani mogu služiti samo u mjesnoj Narodnoj četi. Također je uzeta u obzir naredba J. Bunjika od 2. rujna u kojoj nalaže da od službe u gradskoj Narodnoj straži budu oslobođeni svi oni koji službu obrane domovine izvršavaju u drugom kraju.

Utvrđivana je točna starosna dob stražara uz pomoć župnika Franje Sviraniča i od paroha za one koji pripadaju pravoslavnoj vjeri. Na temelju broja godina bili su razvrstani bilo u gibivu ili u mjesnu Narodnu stražu. Tako su na osnovi popisa narodnih stražara u Požegi osnovane dvije satnije.[59] Radi

[52] Jedna satnija imala je 150 do 200, a katkad i 250 vojnika bez časnika.

[53] Redovito su trebali biti uključeni samo oni koji su do trideset godina, što ukazuje da takvih nije bilo dovoljno pa se dobna starost povećala za pet godina.

[54] Ivan Martinić, sudac i kapetan grada, Josip Matijević, starješina, Vatroslav Heimb, bilježnik. Predstavnici gradske buržoazije Dragutin Lobbe i Vatroslav Riffer. Izborni građani Matija Bertholan, Skender Gollub, Antun Pavić, Dimitrije Vidović i Ivan Muljević koji su imali veliki utjecaj u gradu. Jedino su Maksim Kušević i Ivan Martinić bili iz redova srednjeg sloja građanstva.

[55] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1711.

[56] HAP, MGP, PR-1848, SV-43, br. 1304 (Kupljena su dva bubnja po odobrenju gradske skupštine na trošak grada).

[57] Četa je preuzela dotadašnji barjak gradske čete.

[58] J. Kempf, Osnivanje »Narodne straže« u Požegi 1848, Hrvatski list, br. 9, 1928.

[59] Zaključeno je da će satnije same sebi izabrati: satnika ili kapetana, natporučnika, dva poručnika, dva stražmeštra i na svakih 12 momaka po jednog kaplara ili desetnika, dva bubnjara i dva drvodjelca i za obje satnije barjaktara (HAP, MGP, S-1848, SV-1945, br. 1708).

lakšeg obavljanja zadataka Odbor je zaključio da se na čelo obiju satnija izabere četnik (po činu major), kao i duhovnik, te liječnik, i to Ivan Krajačić. Bio je potreban i računovođa, ali je zaključeno da te poslove obavlja računovođa grada.

Na prijedlog Odbora, u kome su pretežno činovnici, odlučeno je da časnici »i onako u manjem broju sastojeći zbog svojih službi oslobađaju se običnе stražarske službe«. Oni će vršiti tu službu samo ukoliko se ukaže potreba, a tada će ne samo Narodna straža, već i svi žitelji oružje primiti kako bi branili »dom, obiteljstvo i narodnost proti svakoj opasnosti«.[60] Ukoliko bi netko između popisanih članova Narodne straže imao tjelesnu manu, bio je oslobođen uz liječničko svjedočanstvo.[61]

Tako je uz mnoge teškoće i tek na intervenciju M. Lentulaja, a potom i bojnog povjerenika J. Bunjika, osnovana gradska Narodna straža u Požegi.

Požeška županija je 26. travnja 1848. imenovala Odbor sigurnosti, koji je imao zadaću da održava red i mir.[62] Odmah je zatraženo od sudaca pojedinih kotara požeške županije da naprave popise oficira i vojnika s naznakom kod koje su vlasti služili i onih kojih su u mirovini.[63] Posebna se pozornost pridavala putnicima koji su dolazili na teritorij požeške županije od kojih su obavezno tražene putne isprave bez obzira kojem su staležu pripadali. Postojalo je opće nepovjerenje i strah, stoga su kotarski suci bili dužni da popišu sve beskućnike i besposličare ili »t.zv. proletere« i da ih pomno kontroliraju.[64] Traži se od sudaca i činovnika da svoje dužnosti obavljaju točno i da na mir i red strogo paze. Moraju među sobom razvijati povjerenje, što je »najbolja sigurnost između puka i poglavarstva i zemaljskih gospoštinah».[65] Radi opasnosti koja je postojala u požeškoj županiji, J. Bunjik je pisao kotarskim sucima 20. svibnja 1848. da popišu barut, olovo, puške te ljude koji su vješti oružju.[66] U daruvarskom kotaru izvršen je popis baruta, olova i kapsla, 2. lipnja 1848.[67]

[60] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1708.

[61] Isto.

[62] Predsjednik je bio Josip Bunjik, a odbor je imao 14 članova.

[63] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, naredba sucu pleterničkog kotara od 29. svibnja 1848.

[64] Isto.

[65] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, 8. V 1848, br. 173.

[66] Isto, 20. V 1848.

[67] Barut, olovo i kapsle popisani su kod trojice trgovaca u Daruvaru.

Trgovac	Funti baruta	Funti olova	Komada kapsla
Müller	30	620	1.000
Breszlauer	37,1/4	140	3.000
Deutsch	14	116	1.000
Svega	81,1/4	876	5.000

Tadašnja funta, mjera za težinu, iznosila je u Austriji 500 g (DAZ, PŽ S-1848, SV-CDLX, br. 225).

Kotarski suci bili su najvažnija spona između sjedišta požeške županije u Požegi i svojih kotara, na njih se oslanjala županijska uprava. U izvršavanju poslova pomagali su im serežani, a osobito četnici s namjerom da se održi red i mir uz pomoć odredaba prijekog suda.

Potreba za prisutnošću vojske u požeškoj županiji ističe se u više prilika. Kasarne za vojsku postojale su u Kutjevu, Pleternici i Pakracu. U svibnju 1848. u okružju požeške županije nalazio se puk cara Ferdinanda, koji traži da bi se trebale njegove dvije satnije smjestiti u Kulu i Kutjevo. Požeška županija nije mogla zadovoljiti tom zahtjevu, jer se preseljenje, te donošenje hrane i drugih potreba za vojsku u gornje okružje županije ne može realizirati, zbog toga što su seljaci zauzeti poljodjelskim poslovima. Drugi razlog je što su naredbe za uzdržavanje vojske za godinu 1847/48. u Pakracu, Kutjevu i Pleternici već dane, pa bi svaka promjena dovela do štete za županijsku blagajnu.[68] U okružju pleterničke kasarne sela su morala dati od 27. svibnja do 31. listopada 1848. određeni broj porcija kruha, zobi, sijena i drva za potreba kasarni u požeškoj županiji.[69] Tu svoju obavezu nisu redovno izvršavali, stoga su nastala znatna dugovanja u porcijama kruha, zobi, sijena i drva za pleterničku kasarnu.[70]

Županijska skupština izdala je nalog da se osnivaju »narodne čete«, a za pukovnika narodnih četa izabran je Stjepan Marković.[71] J. Jelačić je 29. svibnja potvrdio izbor Stjepana Markovića za pukovnika Narodne čete u požeškoj županiji i hvali Markovića i kaže da je on čovjek revan, općeštovan i iskren narodnjak. Zatim je naredio da u dogovoru s Markovićem »odmah narodnu četu ustroje«.[72]

[68] AH, PŽ, PR-79 h, 29. V 1848, br. 206.

[69] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLIX, br. 208.

[70] Dugovanja po okružjima su izgledala ovako:

Dužnici	Porcija			Hvati drva
	kruha	zobi	sijena	
Pleternica	137	1.070	386	1/8
Požega	2.428	4.552	13.525	33,4/8
43 sela pleterničkog okružja	5.252	9.115	5.791	5
Svega pleterničko okružje i Požega	7.817	14.737	19.702	38
Svega pakračko okružje	4.578	—	—	34
Svega siračko okružje	4.021	—	—	60
Svega kutjevačko okružje	9.762	100	—	—
Svega u požeškoj županiji	26.178	14.837	19.702	132

Taj dug trebalo je podmiriti u najtežim trenucima revolucionarnih gibanja i sve većih potreba za vojsku. Dug se zbog nemira na selu sve više povećavao i bio je znatno veći u usporedbi s 1847/48 (AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, br. 208).

[71] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, br. 208.

[72] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, br. B-182. — Usp. AH, PŽ, PR-79 h, 24. V 1848, br. 207.

Narodna četa, odlučeno je, da se osniva u gradu Požegi kao županijskom središtu, a o tome je obaviješten ban i kotarski suci. Odmah su izabrani članovi Odbora sigurnosti požeške županije za doljnje okružje: Tomo Kraljević, Franjo Erlinger, Vasilije Zdelar, koji su vršili dužnost kotarskih sudaca, pod predsjedavanjem S. Markovića, a njima su se pridružili još Franjo Stein i penzionirani poručnik Štivalić, te dobili zadatak da podijele narodnu četu na satnije. Taj isti posao za gornje okružje učinit će Odbor pod predjedanjem baruna Ehrenfelsa, a u odbor su imenovani Ilija Saračević, Lucić i Milenković.[73]

Upute o osnivanju narodnih straža u hrvatskim županijama bile su bolje prihvaćene, i prije je došlo do osnivanja narodnih četa, nego što je to bio slučaj s požeškom županijom. U požeškoj županiji uglavnom se govorilo o potrebi osnivanja narodnih četa, a malo se u život provelo, premda su upute na vrijeme date. Bilo je izgovora da nema tko čete vježbati jer da nema penzioniranih oficira i vojnika u požeškoj županiji.

Malo je učinjeno na osnivanju Narodne straže u požeškoj županiji, što potvrduje i traženje M. Lentulaja polovicom lipnja 1848. u kome nalaže županiji da mu pošalje izvještaj o sakupljanju bojnog poreza i o stanju bojne blagajne. Naređuje požeškoj županiji da se sakupljaju »dobrovoljci i narodne čete«, jer, po njegovom mišljenju, postoji mogućnost da će morati i u borbu stupiti protiv neprijatelja naše narodnosti«. Traži popis osoba koje bi pomagale u osnivanju i vježbanju narodnih četa. Za oficire su mogle biti imenovane samo osobe koje su kod vojske služile. Interesira ga tko je imenovan za oficira Narodne straže i koliko stražara može dati požeška županija.[74]

Već polovicom lipnja u trgovištu Pleternici shvaćena je potreba osnivanja Narodne straže po uzoru na druga trgovišta. Stoga su 14. lipnja zaključili da najugledniji odu u Požegu i zatraže od požeške županije oružje, što im je i obećano, a ubrzo nakon toga dobili su 35 pušaka. Teškoća se javlja u tome što nisu imali čovjeka koji bi ih uvježbavao. Cilj je bio da svi građani koji mogu nositi pušku da naizmjenice vježbaju kako bi bili spremni u slučaju potrebe.[75]

Zbog brojnih teškoća oko osnivanja Narodne straže tuži se J. Bunjik sucu trgovišta Pleternica da je do sada malo učinjeno, a »neprijatelj već pred vrati stoji«.[76] Zapovijeda pleterničkom kotaru da izvrši popis Narodne čete iz popisa puka u prisutnosti svećenika katoličke i pravoslavne vjere, te da se izaberu oficiri i osnuje Narodna straža,[77]

Kotarski suci zaduženi su da prate napredak u vježbanju, o broju i stanju straža, a u tome su im morali pomagati isluženi vojnici, izabrani časnici Narodne čete i dobrovoljci koji su u tu svrhu poslani u požešku županiju. Narodne čete bit će upotrijebljene samo kod svoje kuće, a samo ako ustreba bit će poslane izvan požeške županije, ali s urednom vojničkom plaćom.[78]

[73] AH, PŽ, PR-79 h, 24. V 1848, br. 207.

[74] AH, PŽ, S-1848, SV-CDXLIX, br. 217.

[75] Novine d. — h. — sl., 22. lipnja 1848, br. 64.

[76] Isto, SV-CDLXV, 22. VII 1848.

[77] Isto.

[78] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLXV, 28. VII 1848.

Navedeni zadaci bili su velika obaveza za kotarske suce, a kako se opasnost povećavala zbog teških prilika u virovitičkoj županiji, to nije bilo vremena za odgađanje organiziranja Narodne straže, koja je i onako u slavonskim županijama sa zakašnjenjem osnovana za razliku od hrvatskih županija. U Pešti su skupljeni dobrovoljci, stoga je bilo krajnje vrijeme da se organizira i Narodna straža u požeškoj županiji, jer odgađanje povećava opasnost i za požešku županiju, koja može doći iz Podravine.

Skender Fabković u pismu navodi da se pročula vijest da će Mađari krenuti na Slavoniju, a potom i na Hrvatsku. Zbog toga treba da se javi što više mladića da nauče vještinu rukovanja oružjem, a potom da krenu po domovini, posebno Slavoniji, da bi uvježbali narod kako bi bio spreman poći u rat ako bude potrebno. Pošto su stekli osnovno obrazovanje u Zagrebu, 20 mladića[79] se javilo da su spremni da krenu u Slavoniju. Dobili su jednu pušku, novac i kola za prijevoz i na put su krenuli iz Ilice 27. lipnja 1848. u 14,45 sati. Putovali su preko Dugog Sela, Kloštra, Kutine i Pakraca do Požege, gdje su stigli početkom srpnja. Na putovanju su srdačno dočekivani i obilato gošćeni. Nakon kraćeg boravka u Požegi razmješteni su u Kutjevo, Veliku, Stražeman i dr. Skender Fabković i Mirko Horvat vježbali su narod u Stražemenu puna dva mjeseca, a hranili su se i stanovali kod seljaka bez naplate. Svaki dan na vježbi imali su dvjesta ljudi koji su ih rado slušali, a mnogi su bili stari i pedeset godina. Vježbanje je trajalo do kraja kolovoza, nakon čega su desetorica iz Dobrovoljačke čete otišla kući, a druga desetorica, među kojima je bio i Fabković, otišla su u Banat gdje su ratovali do kraja 1848. Fabković je za vrijeme boravka u Stražemanu stao u obranu imanja i dvorca grofa Julija Jankovića, smirujući seljake. Osim toga značajno je da je Fabković češće dolazio u Požegu i posjećivao najuglednije građane kao što su bili Tomo Kraljević, obitelj Peičići i Thaller, a navraćao je i u franjevački samostan.[80]

Fabković piše o Markoviću, graničaru iz Kostajnice, za kojega kaže da mu je bio glavar, koji je primio dnevnice za njih od požeške županije.[81]

Prema navođenju Fabkovića vidljivo je da su se u Narodnu stražu u Požegi uključivali momci između 18. i 35. godine života. Narodna straža imala je 281 momka, a kao rezerva u slučaju potrebe bila su upisana još 262 građanina.[82] Po svemu sudeći rezervu su sačinjavala starija godišta. Fabkovićeva sjećanja odnose se na djelovanje Narodne straže u požeškoj županiji od 27. lipnja do kraja kolovoza 1848. Na osnovi njegovih sjećanja može se razabrati da su zagrebački dobrovoljci imali prvenstveni zadatak da vježbaju narodne stražare na selu u Požeškoj kotlini. Svojim radom djelovali su i na smirivanje revolucionarnih kretanja u požeškoj županiji. Fabković i njegovi drugovi nastojali su zaštititi privatno vlasništvo, veliki zemljišni posjed, a povezali su se i s najvišim činovnicima u požeškoj županiji. Fabković je od istaknutih Požežana dobivao upute kako treba da djeluje na selu u interesu povlaštenih. Prije svega treba u Narodnu stražu uključiti što više seljaka, a time je njihova aktivnost kontrolirana.

[79] U drugim izvorima se govori o Dobrovoljačkoj četi koja broji 50 momaka.
[80] Hrvatski list, br. 9, 1928.
[81] Isto.
[82] Isto.

Izvori[83] nas upućuju da je iz Zagreba u Požegu krenulo 50 dobrovoljaca pod vodstvom kapetana Markovića,[84] dok Fabković govori o 20 dobrovoljaca,[85] koji su došli u Požegu 1—2. srpnja 1848. Nisam mogao za sada utvrditi točan broj dobrovoljaca koji su na trošak županije prispjeli u Požegu. Troškovi koji su isplaćivani dobrovoljcima iz županijske blagajne, bili su priznati kod »glavne bojne peneznice« u korist »bojne peneznice požeške županije«.[86] Na prijedlog J. Bunjika samo za putne troškove odobrena je svota od 80 forinti, ali čim stignu u Požegu, treba taj iznos odmah vratiti u državnu blagajnu od kuda je posudba i izvršena.[87] Kako su vijesti o požeškoj županiji zbog lažnog manifesta[88] dospjele do Sabora, odmah je izdana naredba požeškoj županiji da se ne drži nikakva skupština dok se ne povrati bojni povjerenik Josip Bunjik, ako je potreba za održavanjem postojećeg stanja, može se upotrijebiti požeška Narodna garda i dobrovoljci koji su iz Zagreba upućeni u Požegu.[89]

Dobrovoljci djelujući u požeškoj županiji nisu redovno opskrbljivani potrebim sredstvima, zbog čega je njihov satnik Mihajlo Marković zatražio da se dobrovoljcima osim plaće od 10 krajcara na dan još pribavi i obuća koje nemaju. J. Bunjiku je odobreno da na račun županijske blagajne pribavi obuću. Osim toga odobreno je da i topolovački serežani dobiju također 10 krajcara na dan, dvije funte kruha, a časnici 30 forinti srebra na mjesec.[90]

Opasnost požeškoj županiji prijeti iz virovitičke županije, stoga je Bansko vijeće uputilo posebne naredbe vrhovom zapovjedništvu vojske.[91] Time nije oslobođena požeška županija daljnjih nastojanja u obrani, štoviše, trebalo je ubrzati naoružanje naroda i osnivanje narodnih četa. Na temelju naredbi može se zaključiti da osnivanje narodnih četa treba ostvarivati prema postojećim prilikama. Predviđeno je da se sakupi više stotina (do 600) momaka i da im se podijeli oružje te da ih se nauči kako puniti i pucati u redu ili raspršeni i kako napad konjanika zaustaviti.[92]

Izvršen je raspored po kotarima kada će se osnovati narodne čete, bataljoni i satnije. Velički kotar morao je to učiniti 27, 28. i 29. srpnja, cernički kotar 30. i 31. srpnja, kutjevački kotar 2, 3. i 4. kolovoza, pleternički kotar 5, 6. i 7 kolovoza, pakračli kotar 9. i 10. kolovoza, daruvarski kotar 11, 12. i 13. kolovoza i kutinski kotar 14. i 15. kolovoza 1848. god.[93]

[83] HAP, MGP, S-1848, SV-194, br. 1254 i 1284/1, i PR-1848, SV-43, br. 1254. — Usp. AH, BV, S-1848, SV-1, br. 17.
[84] Mihajlo Marković na čelu dobrovoljaca koji su upućeni iz Zagreba, po činu je kapetan.
[85] J. Kempf, Osnivanje »Narodne straže« u Požegi 1848, Hrvatski list, br. 9. 1928.
[86] AH, BV, S-1848, SV-1, br. 17.
[87] Isto.
[88] Lažni manifest je uputila mađarska vlada s namjerom da se Julije Janković imenuje vrhovnim županom požeške županije. Zato je trebalo održati županijsku skupštinu.
[89] AH, BV, S-1848, SV-1, br. 17.
[90] Isto, SV-17, br. 28.
[91] Isto.
[92] AH, PŽ, SV-CDLXV, S-1848, 28. srpnja 1848. — Usp. AH, BV, BO, S-1848, SV-17, br. 28.
[93] AH, PŽ, S-1848, SV-CDLX, 22. VII 1848.

Vidljivo je da se od kraja lipnja do kraja srpnja nije ništa bitno promijenilo, a na osnovi niza podataka možemo zaključiti da nije došlo do osnivanja Narodne straže u požeškoj županiji. To je natjeralo J. Bunjika da energično zatraži u naredbi pojedinim kotarima da u naznačenom roku od 27. srpnja do 15. kolovoza izvrše organizaciju Narodne straže. Da se još 25. srpnja bilo na početku u organiziranju Narodne straže, svjedoči i uputa Odbora za obranu domovine, kojim se objašnjava što treba učiniti i o čemu se mora voditi računa pri osnivanju Narodne straže u slavonskim županijama, napose u požeškoj županiji. Naglašeno je da su te naredbe na području hrvatskih županija bile djelotvorne, tj. dobrim uspjehom su u život provedene.[94]

Već je 16. svibnja 1848. požeška županija imala 353 momka koji su bili vojnici, a za kapetana im je izabran natporučnik Stjepan Marković, vlastelin cernički, a od tada je prošlo dva mjeseca, dok su kotarski suci dobili nalog da osnivaju narodne čete.[95]. Osim navedenih momaka požeška županija raspolaže još s 150 momaka koji su kod vojske služili.[96] Tada je učinjen popis cijele Narodne čete požeške županije po kotarima.[97]

Velički kotar	1.662	narodna straža	ili	13,18%
Pakrački kotar	1.974	„ „	ili	15,66%
Kutinski kotar	1.586	„ „	ili	12,58%
Pleternički kotar	1.136	„ „	ili	9,01%
Daruvarski kotar	2.261	„ „	ili	17,94%
Cernički kotar	1.825	„ „	ili	14,48%
Kutjevački kotar	2.157	„ „	ili	17,11%

Požeška županija je raspolagala s 12.601 narodnim stržarom, što je u prosjeku po kotaru bilo 1.800 narodnih stražara.

Županijska skupština, koja je održana 15. srpnja, upozorava na opasnost prodora Mađara u požešku županiju, što treba svakako sriječiti. Kako su postojale brojne puške u privatnom vlasništvu stanovnika požeške županije, naređeno je da se poprave i da se dadu na upotrebu narodu, a nedostatak oružja da se nadoknadi oruđem kao što su kose, sjekire i dr., što je bilo prokušano oružje brojnih seljačkih buna od 15. do 18. st. u Hrvatskoj i Slavoniji. Zapovjeđeno je kapetanima Franji Berniću i Stjepku Uzorincu da putove u pravcu virovitičke županije zauzmu i osiguraju »barikadama«. U tome zadatku trebaju im pomoći kotarski suci, tj. osigurati im dovoljno ljudi. Uz to pomno se pratilo što se zbiva u virovitičkoj županiji i da li postoji mogućnost napada na požešku županiju.

U požeškoj županiji smatrali su da neće biti moguće vlastitim snagama braniti teritorij požeške županije, stoga je zamoljen ban J. Jelačić da se križevačkom i đurđevačkom regimentom približi virovitičkoj županiji, kako bi bio na pomoć požeškoj županiji. Osim toga, naređeno je da Narodna četa serežanska-toplovačka prijeđe iz grada Požege u Kutjevo i Pleternicu »jer gra-

[94] AH, BV, BO, S-1848, SV-17, br. 1/28.
[95] Isto, br. 4/121.
[96] Isto.
[97] Isto.

du najmanja opasnost prijeti«. Troškove tih akcija snosit će bojna blagajna. Vojnici će biti razmješteni po kućama i bit će opskrbljeni hranom.[98]

Taj dodatni teret na stanovništvo istočnog dijela Požeške kotline podno obronaka Krndije i Dilja prijetio je da ugrozi mir. Takvog stanja je svjesna i uprava požeške županije i zato upozorava da se podanici ne mogu izgovarati da nisu kadri županijsku daću platiti jer kod vlastelinstva imaju mogućnost novac zaraditi.[99] Dakako da sredstva kojima raspolaže županijska blagajna, ne omogućuje podmirivanje troškova koji su potrebni za vojsku, stoga se požeška županija obratila za pomoć banu J. Jelačiću. Osim toga, županijska skupština u tim izuzetnim prilikama nije mogla permanentno zasjedati, a bilo je potrebno svakodnevno djelovati, jer su se prilike stalno mijenjale. Zbog toga je mala i velika skupština prestala radom, a osnovan je Odbor koji će upravljati požeškom županijom.

Odugovlačenje osnivanja Narodne straže požeške županije uvjetovalo je brojne teškoće i nesporazume. Prije svega, županijsko rukovodstvo zatečeno je događajima u virovitičkoj županiji pa je moralo na brzinu organizirati obranu istočnih granica požeške županije bojeći se napada. Istovremeno poznati su rezultati zasjedanja Hrvatskog sabora, koji nisu zadovoljili »želje i zahtivanja naroda županie požeške«, što je prijetilo sigurnosti i miru na selu, koje je moralo i dalje snositi brojne terete. Osobito teško su seljaštvu padale obaveze za potrebe vojske. Uključeni su u Narodnu stražu, vršili su podvoz za vojsku i morali su plaćati županijsku daću. Istodobno seljačka gospodarstva su stagnirala. Okupljanje sve više vojnika na području požeške županije stvaralo je dodatne teškoće kako u njihovu smještaju tako i u prehrani i transportu. O ulozi županijske Narodne straže u događajima krajem 1848. i početkom 1849. biti će još govora.

[98] AH, PŽ, S-1848, SV-CDL^{XV}, Zapisnik županijske skupštine od 15. srpnja 1848, br. 382. O tome izvještava Bansko vijeće Marko Tomić, građanin Požege (vidi AH, BV-BO, SV-17, br. 28).
[99] Isto.

VII. Zbivanja u požeškoj županiji u jesen 1848. do objave oktrojiranog Ustava

1. POŽEŠKA I VIROVITIČKA ŽUPANIJA UOČI RATA S MAĐARSKOM

Suprotnost između bana Jelačića i pretenzija mađarske vlade posebno je vidljiva u Slavoniji, gdje je mađarska vlada imala snažan utjecaj u virovitičkoj i srijemskoj županiji. Nasuprot tome vidjeli smo da je požeška županija čvrsto stajala uz bana.

Prilike u Slavoniji prije rata bile su nepovoljne za Jelačića. Mađarska vlada razvila je osobito živu propagandu protiv bana u Slavoniji na osnovi manifesta o njegovu svrgavanju s banske časti. Hrabowsky kao komesar imao je zadatak da to iskoristi te da proširi mađarski utjecaj u banskoj Slavoniji i Vojnoj krajini, u čemu je imao samo djelomično uspjeha. Rezultat je otpadništvo virovitičke županije, borbe u Srijemu i Vojvodini, te nastojanje da se to ostvari i u požeškoj županiji. Hrvatski sabor je početkom srpnja uočio opasnost stanja u virovitičkoj županiji za ostalu Slavoniju i zato je izneseno mišljenje da se uputi vojska koja bi povratila ugled i vlast bana u Slavoniji. Osim toga, izraženo je mišljenje da bi ban trebao posjetiti Slavoniju. Nijedan od tih zadataka ban nije mogao realizirati bez dodatnih sredstava, stoga je na saborskoj sjednici 4. VII započelo prikupljanje dobrovoljnih priloga za obranu domovine.[1]

---

[1] Prilozi zastupnika požeške županije i grada Požege dani 4. i 5. srpnja 1848. na sjednici sabora su ovi:

— Josip Bunjik	100 forinti
— Miroslav Špun	30 "
— Petar Maljevac	20 "
— Josip Žuvić	20 "
— Svetozar Kušević	20 "
— Ivan Martinić	20 "
— Đuro Stručić	40 "
— Dimitrije Lončarević	5 forinti
— Ukupno su priložili	255 forinti.

Tome treba dodati 100 forinti Josipa Schrota, kanonika zagrebačkog, koji je iz požeškog kraja. Mojsije Georgijević je dao 50 for.

Dvanaest dana Jelačićeva boravka u Slavoniji i slavonskoj Vojnoj krajini znatno je ohrabrilo narodnjake u Slavoniji, ali nije ispunilo očekivanja, jer Jelačić nije smio posjetiti Osijek i naišao je na otpor u Srijemu.

Pregovori u Beču od 27. do 29 srpnja radi pomirenja između Jelačića i mađarske vlade nisu uspjeli. O tome je u Zagrebu 6. kolovoza Jelačić izdao proglas u kojem je iznio tri uvjeta bez čijeg ispunjenja neće biti pomirenja, a to su: 1) da ministarstvo rata, financija i vanjskih poslova bude zajedničko za cijelu Monarhiju u Beču; 2) da narodnost i narodni jezik budu dozvoljeni kako u domaćoj upravi tako i u Ugarskom saboru; 3) da se ispune želje i zahtijevanja srpskog naroda u Ugarskoj.[2] Te uvjete nisu prihvatili predstavnici mađarske vlade. Tako je završio neuspješno posljednji pokušaj mirnog dogovora s Mađarskom.[3]

Odmah nakon neuspjelih pregovora početkom kolovoza započete su pripreme za rat s Mađarskom. U Zagrebu je atmosfera bila vrlo ozbiljna. O tim događajima piše J. Bunjik da je vidio u Zagrebu prve kose nataknute na dugačke toljage namijenjene za Narodnu stražu »da njima pokosi ptice kukavice«. Započeto je prikupljanje dobrovoljnih priloga za obranu domovine. Darove su dali mnogi među kojima se ističe i trgovište Pakrac, premda ima malo stanovnika. Sakupili su 625 forinti srebra od kojih su predali 31. srpnja 400 forinti »u blagajnu kraljevinah«, s tim da se to ne uračuna u porez požeške županije, a 225 forinti da se preda sa sakupljenim bojnim porezom. To je učinjeno prije nego što je požeškoj županiji dana stvorena obaveza od 27.000 forinti izvanrednog bojnog poreza.[4]

Događaji u virovitičkoj županiji bili su posebna opasnost za ostalu Slavoniju i Hrvatsku. Mađaroni su u njoj imali glavnu riječ te su narodnjaci pred njihovim čestim nasiljem morali bježati. Tako su neki narodnjaci Voćina, 5. VIII, pobjegli u požešku županiju, jer su dvije satnije vojske Aleksandrove pješadijske regimente opsjedale Voćin. Požeška županija obavještava o tome bana, a istodobno je stavila u pripremu Narodnu gardu i zatražena je pomoć od graničara. Dopisnik iz Požege završava svoj izvještaj konstatacijom da nema pomirenja s Mađarima.[5]

Borba s mađaronima u Voćinu bila je žestoka, što se može pratiti iz pisma požeškoj županiji koje je upućeno 7. VIII iz trgovišta Voćin, o čemu je obaviješteno Bansko vijeće. U Voćin su došla puna kola »narodnih neprijatelja«, i to L. Janković, Salopek, Jurković, Kugler i Knežević, ali stanovnike nisu uspjeli prevariti mada su upotrijebili carsku vojsku huškajući je na stanovništvo bez ikakva razloga, i to noću, iznenada. Morali su otići neobavljena posla jer su narodnjaci odbacili njihove spletke po ugledu na požešku županiju.[6]

U svom pismu banu 10. VIII V. Peičić, prvi podžupan požeške županije navodi kako su nekoliko dana ranije veliki župan, dva podžupana i mnogi časnici virovitičke županije s vojskom na čelu došli u Voćin kako bi tamošnje ljude privoljeli za svoju stranu i odvratili ih od narodnjaštva. Razdijelili

[2] HAP, MGP, S-1848, proglas od 6. kolovoza 1848.
[3] Isto.
[4] Novine d. — h. — sl., br. 83, od 5. VII 1984.
[5] Isto, br. 84, od 8. VIII 1848.
[6] AH, BV, Unutarnji odsjek, S-1848, SV-I, br. 163, 17. VIII 1948.

su proglase, prijetili se, ali su stanovnici vojsku i ostalu gospodu spriječili u djelovanju, a sve okolne seljake zadržali u narodnom duhu.[7]

Uprava požeške županije ponovila je naredbe da se naoružavaju seljaci i osnuje Narodna četa u požeškoj županiji koja se našla u teškom položaju zbog otpadništva virovitičke županije. Neki članovi županijske uprave dvolično su se ponašali. Pokazali su neodlučnost, što je izazvalo neraspoloženje i strah narodnjaka, da ne bi požeška županija prošla kao virovitička, stoga su poduzete mjere da se oni uklone i mjesto njih dovedu narodnjaci. U pleterničkom okružju sve je seljake pobunio kotarski sudac, pa je čak dva bilježnika, narodna odbornika, izbacio iz službe. Pleternički bilježnik se tome suprotstavio jer se nije kao narodni odbornik složio da se batine uvedu i izjavio je: »volim ovdě mertav ostati, nego komitentom mojim i bratji seljakom kući batine doneti«. No, zato ga je kotarski sudac uklonio s dužnosti.[8] Postoje i drukčija mišljenja o tim događajima, stoga je uredništvo Gajevih novina odustalo do objavi još tri dopisa o tome, jer se bojalo polemike. Očito je da je taj događaj unio velike zabune kako u redove onih koji su se borili za političku vlast, tako i u redove seljaštva.

Širenjem propagande u raznim oblicima mađarska vlada nastojala je stanovništvo slavonskih županija i Vojvodine razjediniti i pridobiti za sebe. Stvarajući razdor otupljivala je narodnjački utjecaj. Ta su nastojanja bila velika opasnost za mir u Slavoniji. Zaoštravanje odnosa upućivalo je cjelokupnu javnost da je neminovan rat s Mađarima koji su u Slavoniji i Vojvodini podržavali brojni mađaroni.

Značajno uporište mađarona bila je solara u Terezovcu, sve do dolaska J. Bunjika, 5. rujna 1848, iz Virovitice u Terezovac. Uputio se vjerojatno po banovu nalogu, jer u svom izvještaju navodi da je sakupljenim službenicima solare objavio banovu zapovijed.[9] Preuzeo je od njih kasu, sol i službu im otkazao,[10] kako ih više ima koji su oženjeni, naredio im je »za osam dana oni u Slavonii da se ne nađu i u Magjarsku pridju«. Za to vrijeme solaru će čuvati vojnička straža. Za izdavanje soli odredio je dvojicu povjerljivih i vještih županijskih službenika.[11]

J. Bunjik je 14. IX obavijestio i Bansko vijeće o stanju solare u Terezovcu. Tom prilikom istaknuo je da su otpušteni službenici otišli u Mađarsku, a na njihovo mjesto imenovani su novi.[12] Ostvareni novac od prodaje soli slat će u Zagreb.[13]

Uzimanje solare u Terzovcu otklonilo je negativno djelovanje mađarona trgovinom solju. Ucjenjivali su narod, a sol bi mu prodavali, ako bi se izjasnio za mađarsku vladu. Ta uspješna i energična akcija Bunjika pokazuje njegovu moć i odlučnost da otkloni utjecaj mađarona. To je bila druga zna-

[7] Isto.
[8] Novine d. — h. — sl., br. 88, od 17. VIII 1848.
[9] Bio je samo odsutan od činovnika E. Farkaš koji je izdavao sol u Toplicama.
[10] Novca — 1.000 forinti srebra i više centi soli. Zatražio je uputu što da čini, s preuzetim novcem.
[11] AH, BV, S-1848, SV-I, br. 324 (8. IX 1848).
[12] Winko Efrendtlecbergar, Franjo Tucić, Skender Adudić, Antun Uzelac, Petar Zdellar, A. Hrabrić i Dragutin Drenovac bili su novi službenici solare koji su prokušani narodnjaci.
[13] AH, BV, S-1848, SV-I, br. 329 (14. IX 1848).

čajna uspješna akcija nakon uspjelog otpora mađaronima u Voćinu. Mađaroni nisu uspjeli izazvati nemir u požeškoj županiji.

Požeškoj županiji nije opasnost prijetila samo iz virovitičke županije, nego je opasnost bila evidentna i na granici prema Turskoj gdje su turske »pustahije« često napadale granicu. Postojala je mogućnost da prijeđu granicu dublje čime bi doveli u opasnost požešku županiju. Njihovo pustošenje krajiških krajeva uz Savu iziskivalo je stavljajnje u pripremu garde požeške županije i njeno eventualno slanje u gradišku regimentu na stražu. Da bi taj zadatak garda mogla izvršiti, bilo je potrebno dovoljno pušaka, praha i olova, što ima tvrđava u Staroj Gradiški. Bunjik traži banovo odobrenje da može koristiti navedeno oružje.[14]

Vojna krajina i požeška županija uspostavile su suradnju na vojničkom polju već u proljeće 1848. kada su nemiri u požeškoj županiji iziskivali prisutnost graničarskih četa. Osim toga, između požeške županije i Vojne krajine odvijala se živa trgovina. Krajišnici su kupovali brašno, duhan, stoku i druge proizvode u požeškoj županiji.

Bunjik zna da će se J. Jelačić uputiti uskoro na duže vrijeme izvan domovine, tj. da će krenuti u rat protiv Mađara,[15] zato od njega traži upute u vezi sa značajnim pitanjima za požešku i virovitičku županiju. Razlog su tome neredi i neposlušnost županijskih činovnika u Daruvaru i Pakracu, pa je sam morao izdati naredbe o krčmarenju i mesarenju.[16]

Pripremanje za rat stvaralo je J. Bunjiku teškoće. Nedostatak sredstava, opskrbljivanje redovne vojske, opremanje i osnivanje narodne straže bili su osnovni problemi. Nemogućnost da na sve stigne, stvarala je nezadovoljstvo kod narodnjaka, osobito u virovitičkoj županiji, jer su tražili njegovu i banovu pomoć. Mojsije Georgijević, vođa narodnjaka u virovitičkoj županiji, zatražio je u pismu banu od 23. IX da imenuje novog povjerenika mjesto Bunjika, koji, kako čuje, nije mogao doći u Osijek zbog groznice. Georgijević predlaže da to bude Ljudevit Vukotinović, kome bi se dala vojnička pratnja ali da odmah dođe, jer je 19. IX u velikoj varoškoj skupštini po mađarskim zakonima zaključeno da se uputi kralju upit da li će se Osijek podvrgnuti banu ili mađarskom ministarstvu. Georgijević se s doktorom Atanasijevićem suprotstavljao mađaronima, ali bez većeg uspjeha i boji se da bi mogao Osijek pripasti mađarskoj vladi, stoga traži da se kraljeva odluka o tome kome će Osijek pripasti, što dulje prolongira.[17]

U Osijeku se 29. III sastala skupština virovitičke županije na kojoj je Ladislav Janković zatražio da se sačuva mir, jedinstvo trojedine kraljevine, upotreba hrvatskog jezika, ali i priznanje mađarske vlade. Odbor sigurnosti s L. Jankovićem na čelu, proglasio je peštanske zakone o ukidanju kmetstva, a da sve neubarijalne robote i obaveze ostaju i dalje na snazi.[18]

Plemstvo je nastojalo spriječiti revolucionarna gibanja, dok seljaci žele provesti agrarnu reformu. Za postojeću županijsku upravu bilo je bitno sačuvati mir i red.[19]

[14] Isto, br. 324.
[15] Isto.
[16] Isto.
[17] Isto, SV-II, br. 382.
[18] Slavko Gavrilović, Virovitička županija (...), str. 2.
[19] Isto.

U vremenu od ožujka do lipnja vode međusobnu borbu mađaroni i narodnjaci, a oni opet zajednički nastupaju protiv seljačkih nemira.[20]

U ožujku se virovitička županija priklonila narodnjacima, ali se pri tom nije odrekla zajednice s Mađarskom. Taj kompromis nije mogao biti trajno rješenje, što je dovelo do političkih borbi i oružanih sukoba. Ključno mjesto u tim odnosima imao je grad Osijek za koji su se borili narodnjaci i mađaroni. U toj borbi od ožujka do 4. svibnja imali su više uspjeha narodnjaci.[21]

Novu županijsku upravu je predvodio Ljudevit Salopek, koji je otkazao članstvo u Banskom vijeću, ali je od bana tražio podršku u gušenju seljačkih nemira. Zbog očuvanja reda i mira Odbor sigurnosti 22. V donosi odluku o osnivanju Narodne straže jer se boji pobune seljaka zbog neispunjavanja molbi i želja seljaka.[22]

U takvim prilikama dočekani su izbori za Hrvatski sabor. Izabrani su za zastupnika grada Osijeka Petar Virovac, 213 glasova, Ivan Faist, 211 glasova, Antun Zangl, 206 glasova, Dragutin Hermann, 180 glasova, Mojsije Georgijević, 181 glas, Franjo Ganzer, 112 glasova i Josip Neumayer, 87 glasova. Zahvalili su se na povjerenju i zastupničkoj dužnosti Virovac. Zangl i Hermann, stoga su ostala četvorica s najvećim brojem glasova postali narodni zastupnici u Hrvatskom saboru.[23] Sjednicama Hrvatskog sabora prisustvuju samo Franjo Ganzer i Mojsije Georgijević, kao zastupnici grada Osijeka — Donja varoš.[24]

Protiv slanja zastupnika u Zagreb izjasnio se Ladislav Arvay, pododvjetnik na koga su se Mađari oslanjali na skupštini grada Osijeka i nekoliko gornjogradskih građana, što je utjecalo na zastupnike Gornje varoši pa nisu prisustvovali Hrvatskom saboru. Arvay i njegovi istomišljenici smatrali su da bi odlazak zastupnika opteretio gradsku blagajnu velikim troškovima.[25] Sigurno je da to nije bio pravi razlog da se onemogući prisustvovanje zastupnika grada Osijeka Hrvatskom saboru. Arvayevim istupanjem započelo je ponovno podvajanje u Osijeku, s namjerom da se onemogući čvršće povezivanje Osijeka i virovitičke županije sa Zagrebom, posebno što su narodni zastupnici dobili zadatak da im želje naroda budu instrukcije za Sabor, kako je i objavljeno seljaštvu.[26]

Pod utjecajem Arvaya i njegovih pristaša skupština grada Osijeka, na kojoj Doljnji grad nije bio zastupljen, zaključila je »... da se od strane ove varoši na rečeni Sabor poslaniki se ne šalju«, ali da se banu prenesu želje i zahtijevanja skupštine da prihvaćaju narodni jezik i želja da će na idućim

[20] Gavrilović navodi da su Hrvati bili dijelom za mađarsku vladu, a dijelom za Jelačića, a srpski narod i svećenstvo samo za Jelačića. Nijemci su bili s mađaronima kao i veleposjedničko plemstvo koje je kasnije željelo izmirenje s Hrvatima.
[21] S. Gavrilović, n. d., str. 11.
[22] Isto.
[23] Historijski arhiv u Osijeku (kraće HAO), knjiga protocolla gradskog magistrata (kraće KPGM), br. 1306, str. 327, 30. V 1848.
[24] Saborske novine, br. 3 od 8. lipnja 1848. Birani su i u saborske odbore, vidi Saborske novine, broj 6 i 8.
[25] HAO, KPGM, br. 1306, str. 327, 30. V 1848.
[26] Isto, br. 1311, str. 329, 31. V 1848. Josip Kermpotić zadužen je da objavi seljaštvu upute koje su dobili poslanici grada Osijeka koji su izabrani u Hrvatski sabor.

saborima imati svoje zastupnike.[27] Dokumenti o načinu izbora zastupnika za Sabor i odbijanje da se oni pošalju, stavljeno je ad acta,[28] zbog toga zastupnici nisu otišli i stoga nisu mogli biti ispunjeni zahtjevi nekih općina.[29] Osim toga, na skupštini je odbijen zahtjev da se proglasi prijeki sud dok se ne vrati iz Pešte Vjekoslav Schmidt.[30]

Jelačić je nastojao spriječiti dolazak Hrabowskog u Osijek, stoga je naredio 26. V Poglavarstvu Osijeka da to onemogući. Ban je sa svojom naredbom zakasnio jer je Hrabowsky već prošao kroz osječko okružje.[31] Prisutnost Hrabowskog u osječkom području bila je podrška pristašama Mađara, dok je Jelačić malo znao o prilikama u Osijeku jer nije dobivao pravodobno izvještaje.

Hrabowsky je 8. lipnja objavio dva oglasa, jedan od kralja upućen Slavoncima i Hrvatima, a drugi graničarima.[32] Objavljena je i naredba mađarskog Ministarstva unutrašnjih poslova da u Hrvatsku, Slavoniju, Srijem, Požegu i Viroviticu šalje kraljevskog komesara I. Hrabowskog kome se stavlja na raspolaganje graničarska i redovna vojska. Za uredovanje ima pravo proglasiti i prijeki sud, ako bi bilo potrebno.

Poglavarstvo grada Osijeka odlučilo je da pod njegovu upravu stavi i Narodnu gardu u Osijeku, da objavi naredbe, te prihvaća i prijeki sud, ali samo za ubojice, razbojnike, te pustahije i dr. i da se može proširiti i na druga zločinstva.[33] Hrabowsky je uspio da Osijek prihvati naredbe mađarske vlade i da se njemu pokorava, a time je bio izgubljen za narodnjake i Jelačića. Tome su mnogo pridonijeli činovnici grada Osijeka, bogatiji feudalci i njemačka nacionalna skupina. Do otvorene akcije protiv Jelačića došlo je u Osijeku poslije 10. lipnja, jer je tada objavljen carski manifest o njegovom svrgavanju s banske časti.[34] Carski manifest o svrgavanju Jelačića pročitan je u osječkom poglavarstvu, 7. VII 1848. Tada je zaključeno da svaka naredba Hrabowskog »za najveću dužnost deržati se mora«.[35]

Nastojanje požeške županije i Jelačića nisu imala velikih rezultata u Osijeku. Polovicom lipnja dok zasjeda Hrvatski sabor, u Osijeku se osniva Odbor[36] koji treba predložiti jednog zastupnika za Ugarski sabor u Pešti koji

[27] Isto. Doljnja varoš Osijeka nije u skupštini bila zastupljena na što je upozorio Mojsije Georgijević.

[28] Isto, br. 1334, str. 338, 2. VI 1848.

[29] Isto, br. 1386, str. 349, 9. VI 1848.

[30] Isto, br. 1311, str. 329, 31. V 1848. Schmidt je Nijemac, a obavlja dužnost gradskog suca, 3. V proglašen je u Osijeku prijeki sud po nalogu J. Jelačića. Banova zapovijed je napisana u 1.000 primjeraka, »500 na izvornom slavonskom, a 500 na nemačkom jeziku«, i narodu podijeljena. Dao je naredbe mađarske vlade prevoditi na slavonski i njemački jezik.

[31] Isto, br. 1323, str. 333, 2. VI 1848.

[32] Isto, br. 1487, str. 374, 375, 376, 28. VI 1848.

[33] Isto.

[34] S. Gavrilović, n. dj., str. 12.

[35] HAO, KPGM, br. 1446, str. 384, 385, 7. VII 1848.

[36] Odbor čine Josip Požonji (Gornja Varoš), Josip Neumayer i Ivan Kozić (grada i majura), Antun Gorrsupp i Matija Zimmer (Donja Varoš te veliki sudac virovitičke županije Dellimanić i Petar Virovac. Ukoliko bi netko bio spriječen, izabrani su i zamjenici, i to: Ferdinand Redlstein, Josip Čordašić i Vasil Atanasović. Zapisničar odbora bio je Dragutin Hermann.

se trebao održati 2. VII.[37] Rad toga Odbora propisan je u 14 točaka, a mogao je za zastupnika biti izabran svatko tko je navršio 24 godine i da je vješt »diplomatičkom ugarskom jeziku«.[38] Izabran je Franjo Freund, Nijemac, za osječkog zastupnika u Pešti. Freund je bio nadzornik tridesetničkih i solarskih kraljevskih pomorskih okružja. U Peštu će otputovati parobrodom 4. srpnja.[39] Osijek je bio politički opredijeljen, što se odrazilo i na imenovanje osoba koje bi trebale osnovati narodnu četu u gradu.[40] To je značio kraj svakoj službenoj vezi između Jelačića i grada Osijeka. Bilo je i zabranjeno dopisivanje s banom kao i primanje njegovih naredbi.[41]

Početkom srpnja Odbor za osnivanje Narodne garde u Osijeku donosi niz naredbi s namjerom da se očuva red i mir koji je bio ugrožen.[42] Poglavarstvo je odredilo tri odbora za popisivanje članova Narodne garde.[43]

Bilo je naređeno da je svaki vlasnik kuće, bez obzira na društveni sloj, dužan ići u patrolu onda kada bude određen. Ukoliko to ne bi izvršio, bit će kažnjen zatvorom ili s 2 forinte srebra. One koji nisu mogli doći, mogao je zamijeniti jedan pripadnik garde kojega će platiti. Ako bi došlo do opće opasnosti, bilo je određeno mjesto na koje moraju doći i to na znak uzbune, i to za Gornju varoš — varoška pijaca, Donja varoš — kapela Gospe Snježne, a u majuru kod Faistove kuće.[44]

U Donjem gradu uz Narodnu gardu bio je od 3. VII smješten jedan eskadron Dragonerske regimente na trošak građana. Tereta toga smještaja bili su oslobođeni činovnici, gradski zastupnici i plemstvo, što je izazvalo protest građana koji su isticali da je zagarantirana jednakost i sloboda. Gradsko poglavarstvo stalo je na stranu građana obrazlažući svoj stav ovako: »... budući da po zakoni zemaljski godine 1848. razlika stališa i reda u odnošenju javnih teretah prestala jest, imade svaki ovdašnji kućni vlastitelj brez svake razlike stališa i reda dužan jest kvartir vojnički deržati.«[45]

Premda je obaveza služenja u Narodnoj gardi kao i izdržavanje i smještaj regularne vojske trebala biti podjednako raspoređena na sve društvene slojeve, ipak u praksi nije bilo tako. Veće terete snosili su siromašniji građani koji su bili prisiljeni da uz materijalnu naknadu zamjenjuju u dužnostima narodne garde i bogate. To uvjetuje pritužbe i nemir u redovima građana jer nisu ispunjeni proklamirani principi revolucionarnog vremena u kome su se povlašteni morali odreći privilegija.

[37] HAO, KPGM, br. 1405, str. 355, 14. VI 1848.

[38] Isto, br. 1409, str. 367, 19. VI 1848.

[39] Dragutin Prohaska, n. dj., str. 612. Usp. HAO, KPGM, br. 1594, str. 419, 12. VII 1848.

[40] Mjesto Dimitrija Vukovića 19. VI izabran je Josip Neumayer, a ovome je izglasano nepovjerenje 20. VI i postavljen je Josip Čordašić. Neumayer je zatražio da mu se dopusti da prikupi potpise osoba od povjerenja, što mu je i dopušteno (HAO, KPGM, br. 1409, str. 367, i br 1435, str. 368/9).

[41] HAO, KPGM, br. 1579, str. 386, 7. VII 1848.

[42] Isto, br. 1586, str. 392, 3, 7. VII 1848.

[43] Za Gornju Varoš: Josip Riffer, Franjo Janda, Josip Horning, Stipo Benak; Donju Varoš: Antun Auer, Stjepan Nedeljković, Petar Verovac, Matija Hamberger, Đuro Purković, Martin Žettić; u gradu u majuru: Josip Čordašić, Roko Kollognath, Ivan Faist i Isidor Thill.

[44] HAO, KPGM, br. 1586, str. 292, 3, 7. VII 1848.

[45] Isto, br. 1649, str. 404, 8. VII 1848.

Vrlo brzo je Salopek prešao na stranu Mađara, što su slijedili svi oni kojima je bilo u interesu da sačuvaju svoj društveni položaj bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Mađari u Osijeku dobivaju sve veći utjecaj kako u političkom tako i u vojničkom pogledu. U Tvrdji su zamijenili generala Jovića i njegove vojnike za sebe pouzdanijim Talijanima iz Zaninijeve regimente.

Na županijskoj skupštini, 30. lipnja, koju je sazvao Salopek, a održana uz asistenciju vojske, ispoljen je antihrvatski duh u Osijeku. Nosioci toga duha bili su mađaroni, bogati spahije i Nijemci koji su se bojali da ne bi izgubili svoj društveni položaj ukoliko narodnjaci pobijede.[46] U takvim okolnostima skupština donosi odluku da se pridružuje mađarskoj vladi, da županijski zastupnici napuste Hrvatski sabor i da se Ladislav Janković proglasi velikim županom.[47]

Mnogi narodnjaci su zlostavljani od svojih političkih protivnika, a prevrat u virovitičkoj županiji predstavljao je veliku opasnost za Slavoniju i cijelu Hrvatsku. Ne samo da su Hrvatski sabor i Jelačić izgubili utjecaj u Osijeku i virovitičkoj županiji, oni su se našli pred opasnošću da izgube cijelu Slavoniju. Tu opasnost najbolje je izrazio Josip Bunjik, zastupnik požeške županije u Hrvatskom saboru 4. VII, upozoravajući na otpadništvo virovitičke županije i izdajstvo Ladislava Jankovića koji je imenovan za velikog župana. Bunjik je zatražio vojnu intervenciju kako bi silom prisilio izdajnički magistrat grada Osijeka na pokornost i, između ostaloga, ne osvrće se na to što su tamo »moj ujak i moja dva bratića, oni su neprijatelji moga roda, podrepine mađarske«.[48]

Bunjik je dobro poznavao prilike u banskoj Slavoniji i opasnosti koje tome dijelu Hrvatske prijete. Govorio je s puno autoriteta, stoga su mu se pridružili i drugi zastupnici. Nastade i potpuni preokret u Hrvatskom saboru, jer je banova izjava da će s vojskom poći u Slavoniju, ako se prikupi dovoljno novca, zatalasala patriotizam i narodnjaštvo na prikupljanju dobrovoljnih priloga za tu akciju i obranu domovine. To i jest jedan od motiva da se ban odlučio da osobno pođe u Slavoniju kako bi tamo podigao narodni duh i očitovao svoju vlast nad Slavonijom i slavonskom Vojnom krajinom. Banov put po Slavoniji i Srijemu uznemirio je mađarone u Osijeku, mada se ban nije usudio posjetiti Osijek. Oduševljeno je dočekan u Našicama, Voćinu i Virovitici, što je utjecalo na stanje u cijeloj županiji i a sukobljavanju među pristašama bana i mađarske vlade.[49]

Slavonija je važna i za Jelačića, koji će početkom srpnja započeti aktivnost oko uklanjanja madaronske vlasti u virovitičkoj županiji. Prvi korak

[46] Narodnjaci su tako bili oslabljeni, a njihovi najistaknutiji predstavnici nalazili su se na Hrvatskom saboru u Zagrebu (Mojsije Goergijević, Mato Topalović, A. Sukić, F. Delimanić).

[47] Slavko Gavrilović, n. dj., str. 13. Usp. Prohaska, n. dj., str. 612.

[48] D. Prohaska, n. dj., str. 678.

[49] S. Gavrilović, n. dj., str. 15. Ispravnu ocjenu nastale situacije u virovitičkoj županiji u to vrijeme dao je Slavko Gavrilović. Konstatira da premda su mađaroni zauzeli vlast, s razlogom se boje jer neposredna opasnost dolazi iz požeške županije, Podravine, a nisu sigurni ni u držanje graničara, a mađarska vlada je neodlučna u odnosu prema Slavoniji jer vodi borbu protiv Srba u Vojvodini, a od ljeta pomišlja i na izmirenje s Hrvatskom. Ukoliko se bude vodio rat s Hrvatskom, značenje Osijeka bi bilo veliko za Mađare u osvajanju Slavonije i Srijema.

je put po Slavoniji. Ladislav Janković, Jelačićev boravak u Slavoniji, ocjenjuje kao najveću opasnost, zbog toga što požeška županija pruža podršku banu. Zbog toga je uputio dva bataljuna pješadije na granicu prema požeškoj županiji.[50] Osim toga, došlo je i do vojničke intervencije u Đakovu i Voćinu, ali bez uspjeha.[51] Barun Gustav Prandau traži od Lazara Mesaroša vojnu pomoć, tj. prisutnost vojske u Osijeku i virovitičkoj županiji kako bi bio zaštićen njegov imetak, a taj stav podržava gradsko poglavarstvo Osijeka, jer je vijest o nemirima koji su u Srijemu, a mogu doći i u Osijek, a u tom slučaju bi mogli inače mirni stanovnici grada bez vojničke pomoći »sa osobama i imetkom u najveću pogibeljnost doći«.[52]

Politička borba za vlast u virovitičkoj županiji odvijala se između bogatih slojeva stanovništva okupljenih s jedne strane oko narodnjaka, a s druge strane oko mađarona. Kako su na mađarsku stranu prešli svi bogatiji feudalci te imućniji građani,[53] a uz podršku mađarske vlade i uz pomoć vojske uspjeli su preuzeti vlast i dalje osigurati položaj.[54] Narodnjaci nisu mogli ispuniti zahtjeve seljačkih masa i gradske sirotinje i očuvati društveni i povlašteni položaj, čime bi njihova snaga porasla. Vojničkom silom nisu raspolagali (Narodna garda tek je u fazi osnivanja, a graničari nisu izvršili naredbe Jelačića) i to je dovelo do poraza. Najbrojnijem dijelu stanovništva, seljačkim masama, nisu ispunjene obaveze koje su proklamirane ukidanjem kmetstva, stoga se položaj seljaka nije bitno promijenio. Morali su plaćati za državne potrebe mađarske vlade te vojni porez i njegove zaostatke u najbližu solarsku ili tridesetničku blagajnu.[55]

Seljaci su bili protiv jednih i drugih »jer su jedni i drugi istupali kao čuvari preostalih spahijskih prava poseda«.[56] Treba dodati da su jedni i drugi nametali razne obaveze seljacima, stvarali time u njihovim redovima nezadovoljstvo i nepovjerenje.

Poglavarstvo grada Osijeka pokorno izvršava od početka srpnja naredbe ministra unutrašnjih poslova mađarske vlade Barthola Szemere u pogledu obnove magistrata.[57] Za predsjednika skupštine koja treba izabrati središnji odbor i predsjednika Magistrata izabran je Kapistran Adamović. Izbori su zakazani za 31. srpnja 1848. prema obavještenju Franje Freunda, zastupnika grada Osijeka u Mađarskom saboru.[58]

F. Freund 23. VII opominje Poglavarstvo Osijeka da svoje izvještaje »poleg izvornog slavonskog također po zahtevanju uzajamnosti i u mađarskom prevodu podnaša«. Ipak, Poglavarstvo nije udovoljilo tom zahtjevu, obrazlažući svoj stav time što od mađarske vlade nije dobilo nikakve nare-

[50] Isto, str. 17.

[51] AH, BV, UO, S-1848, SV-I, br. 163.

[52] HAO, KPGM, br. 1589, str. 416, 10. VII 1848.

[53] Batthyányeva naredba da se navedena garda može upotrijebiti samo na poziv Poglavarstva grada Osijeka (HAO, KPGM, br. 1690, str. 432, 15. VII 1848).

[54] Bojni ministar Lazar Mesaroš da je od kralja imenovan za vođenje vojnih poslova i traži od Osijeka da ga u tome potpomaže.

[55] HAO, KPGM, br. 1658, str. 469, 21. VII 1848.

[56] S. Gavrilović, n. dj., str. 17.

[57] HAO, KPGM, br. 1587, str. 410—411, 10. VII 1848.

[58] Isto, br. 1934, str. 503, 28. VII 1848.

dbe o tome.[59] Očito je da se Freund želio dodvoriti mađarskoj vladi tražeći dvojezične izvještaje od Poglavarstva. Katkad su domaći mađaroni bili agresivniji i od Mađara. Ipak, Poglavarstvo prima na znanje Batthyányevu naredbu o čuvanju mira i reda u Osijeku u kojoj se zahtijeva da se prekršitelji kazne,[60] da se mora dati »kvartira vojsci« koja bude prispjela u grad po komorskoj naredbi.[61] Županijski i magistratski zapisnici slani su mađarskoj vladi kako bi imala uvid u stanje u virovitičkoj županiji i gradu Osijeku.[62] Nisu dovoljne bile naredbe mađarskih ministara da bi osigurali vlast u Osijeku, nužna je bila i vojnička pomoć koja je bila zatražena od L. Mesaroša. Mesaroš je javio da takvu pomoć ne može dati, jer su sve čete na granici, ali ako dođe do nemira, neka se Gradsko poglavarstvo obrati Gradskom zapovjedništvu »gdje se na obranu osloniti možemo«, a ukoliko je to nedovoljno, neka se obrate Nacionalnoj gardi u Pečuhu.[63]

Mađarska vlada i njeni ministri pridavali su veliko značenje stanju u virovitičkoj županiji i u gradu Osijeku. Naredbama su nastojali svoje pristaše i svoj utjecaj učvrstiti. Pritom su se služili propagandom, raspirivanjem nacionalne mržnje nastojeći oslabiti Jelačićev utjecaj. U toj aktivnosti oslanjali su se na feudalnu klasu, bogato građanstvo i njemačku nacionalnu skupinu, Gradsko zapovjedništvo i Nacionalnu gardu.

Požeška županija ostala je jedina nada narodnjacima u Osijeku i virovitičkoj županiji. Narodnjački duh u požeškoj županiji utjecao je na buđenje svijesti u virovitičkoj županiji, što uvjetuje prijedlog virovitičana da se skupština virovitičke županije održi u Požegi.[64]

Uprava požeške županije organizira obranu svojih granica i ubrzava osnivanje Narodne straže, te prikuplja sredstva za obranu domovine. Sve je podredeno nastojanju ne samo da se obrani požeška županija već i da grad Osijek ponovo postane narodnjački.

Uoči obnove magistrata grada Osijeka zaoštrili su se odnosi među protivničkim stranama. To je bio razlog da zapovjedništvo osječke Tvrdje objavi 6. VIII da kapije od Tvrdje od 7. VIII budu zatvorene u 9 sati navečer. Poglavarstvo je smatralo da će ta mjera izazvati brojne poteškoće, kao što su: saobraćanje s ostalim stanovnicima grada Osijeka, jer mnoge obitelji imaju zemlju izvan grada pa je nužno da je obrađuju, dok mnogi moraju rano odlaziti na brod. Zato je Poglavarstvo zatražilo zapovjedništvo Tvrdje da kapije budu otvorene do 10 sati, a da se ujutro otvaraju u pola pet.[65] Ovaj zahtjev nije usvojen.[66]

Interesi građana nisu se podudarali s nastojanjima zapovjedništva Tvrdje. Poglavarstvo je bez uspjeha nastojalo otkloniti samovolju zapovjedništva. Posebno su bile teške obaveze građana u izdržavanju vojske, plaćanju poreza, a uz to su stizali svakodnevni novi zahtjevi za sredstvima.[67]

Osječko poglavarstvo nije željelo iznijeti svoj stav prema Hrabowskom, mada su to tražile zagrebačka, križevačka i požeška županija.[68] Poglavarstvo je postupalo s dopisima onako kao što je požeška županija postupala s pismima i naredbama Hrabowskog, nije ih objavljivala niti je nastojala da ih provede u život.

Zbog dominacije mađarona u Osijeku, ban je naredio J. Bunjiku da u virovitičkoj županiji uvede »mir i poredak«. Županijska skupština smatrala je da je Bunjikova intervencija izlišna jer je virovitička županija radila po nalogu cara i da nije uzrokovala nemire.[69] Strah da ne bi Bunjik došao s vojskom, primorala je Ladislava Salopeka da prizna bansku vlast, da istakne narodnu zastavu na županijskoj zgradi, ali istovremeno je zatražena pomoć od Pešte.[70] Trebalo se okititi narodnjaštvom dok ne stigne pomoć. No, ipak je to značajno za oživljavanje narodnjačkog duha u Osijeku, gdje je vlast i dalje u rukama mađarona, što traje gotovo dva mjeseca, od 30. lipnja pa do kraja kolovoza.

Neutralno Jovićevo držanje u osječkoj Tvrdji omogućilo je mađaronima s L. Jankovićem na čelu, da što prije dobiju pomoć od mađarske vlade kako bi spriječili intervenciju J. Bunjika. Mađaroni nisu imali oslonca u narodu, a Bunjik nije imao vojske, stoga je na obje strane vladala bojazan i strah da neće ostvariti svoj cilj. Ipak, u političkom i vojničkom pogledu vrijeme je radilo za bana i Bunjika, pa u drugoj polovici kolovoza narodnjaci dobivaju sve više na snazi u Osijeku. Zato se L. Salopek angažira u ime uprave virovitičke županije da Gradsko poglavarstvo primi vojsku iz Srijema, što je Poglavarstvo prihvatilo, ali samo da dva eskadrona opskrbi hranom, 30. i 31. kolovoza. Poglavarstvo nije imalo veće mogućnosti jer je imalo velike obaveze za narodnu četu.[71]

Zapovjedništvo Tvrdje osjetilo je opasnost za mađarske interese u Osijeku, stoga izvršava naredbu mađarske vlade od 29. VIII, stavljajući se u stanje pripravnosti i obrane, a posada Tvrdje treba biti ojačana s mađarskom gardom, dok će pogranična mađarska vojska zaposjesti sva sela oko Osijeka.[72] Poglavarstvo se suprotstavilo puštanju u grad mađarske narodne garde, obrazlažući to dovoljnim brojem redovne vojske u Tvrdji. Bilo je svjesno da bi smještaj i opskrbljivanje palo na teret građana.[73] Poglavarstvo nije moglo spriječiti nastojanja zapovjedništva Tvrdje.

[59] Isto, br. 1935, str. 503, 8. VII 1848.
[60] Isto, br. 1554, str. 467—468, 21. VII 1848.
[61] Isto, br. 1657, str. 469, 21. VII 1848.
[62] Isto, br. 1882, str. 487, 21. VIII 1848.
[63] Isto, br. 1886, str. 489, 21. VII 1848.
[64] S. Gavrilović, n. dj., str. 18.
[65] HAO, KPGM, br. 1980, str. 511, 19. VII 1848.
[66] Isto, br. 2138, str. 534—535, 30. VIII 1848.
[67] Grad Pešta zatražio je 22. svibnja od grada Osijeka i njegovih građana da pošalju novčanu pomoć kako bi što prije osnovali Narodnu gardu jer se u opasnosti našla »domovina«. Poglavarstvo je konstatiralo da domovina za sada još nije u takvoj opasnosti, a ako bude došla da će dati svoj prilog (HAO, KPGM, br. 2025, str. 521, 26. VIII 1848).
[68] HAO, KPGM, br. 2073, str. 525—526, 28. VIII 1848.
[69] S. Gavrilović, n. dj., str. 19.
[70] Isto, str. 19. Usp. Dj. Prohaska, n. dj., str. 680.
[71] HAO, KPGM, br. 2111, str. 532, 30. VIII 1848.
[72] Isto, br. 2138, str. 534—535, 30. VIII 1848.
[73] Isto. Odgovor Poglavarstva Tvrdi donijela je delegacija od tri člana: Mihajlo Jelinić, vrhovni sudac grada, Dragutin Hermann i Franjo Svoboda.

Osim toga, Odbor sigurnosti i Narodna garda Osijeka nisu bili na visini zadatka. Vršenje straže bilo je vrlo neuredno, a osobito su bili neposlušni bogati građani koji nisu htjeli držati stražu, dok su siromašni, ostavljajući svoje poslove, morali više puta vršiti stražarsku službu. Osim toga, u redove Garde nisu bili uvršteni službenici, te oni koji su se bavili sumnjivim poslovima.[74] Terete vojnih obaveza snose uglavnom siromašni građani, što uvjetuje klasnu podvojenost i sukobe. To potvrđuje i izvještaj komisija o popisu novaka od 19 do 22 godine.[75] Popisi nisu napravljeni jer su članovi »otmjenih građanah« bili protiv da u sadašnjim burnim vremenima izlažu sebe opasnostima.[76]

Osijeku je osobito prijetila opasnost od Narodne garde iz Bačke koja je nasilno zadržavala više lađa s hranom upućenih od Apatina za Osijek. Istovremeno je više »hiljada volova, svinja na madjarsku stranu preterano« bez ikakvih zapreka. Poglavarstvo grada Osijeka je zatržilo da Ministarstvo unutrašnjih poslova prekine s popisom novaka jer su sela i trgovišta oko Osijeka zaposjednuta pograničnom vojskom, pa bi svako nasilno popisivanje novaka bilo ne samo opasno »no i očevidno za ovaj grad ubitačno«.[77]

Poglavarstvo grada Osijeka nije bilo samostalno, osim toga bojalo se da otkaže poslušnost mađarskoj vladi, jer nije imalo oslonca u masama. Zato je još uvijek bilo spremno da izvršava naloge župana L. Jankovića, koji su bili usmjereni na očuvanje privilegija bogatih i onih koji su djelovali u interesu mađarske vlade.[78]

To je vrijeme kada su poznati rezultati izbora u županijskoj skupštini u Virovitici pod nadzorom J. Jelačića (4. IX), koja je za Ladislava Jankovića bila protuzakonita i na kojoj su pristaše Mađara bili isključeni iz županijske službe. Gradskom poglavarstvu je naređeno da se s novim »nezakonitim« činovnicima »u nikakve službene odnošenje ne stupa«. Raspravljati se moglo samo o dopisima starog županijskog rukovodstva.[79] Korespondencija koja se ima slati na adresu virovitičke županije, neka se šalje na Ladislava Jankovića kao vrhovnog župana.[80]

Ladislav Janković je inspirator sukoba i nastoji da pod svaku cijenu osječko Poglavarstvo održi pod svojim utjecajem, tj. Mađara, čime u virovitičkoj županiji započinje djelovanje dvaju administracija sa suprotnim političkim i vojničkim interesima. Poglavarstvo se doista služilo interesima mađarske vlade, premda je odgovorilo 9. IX Odboru Zagrebačke županije da »... u ovoj varoši (Osijeku — F. P.) taki ljudi magjarona nema«.[81] Poglavarstvo je imenovanje Franje Žigrovića vrhovnim državim povjerenikom (ban ga je imenovao 2. IX) za Hrvatsku i Slavoniju, samo proslijedilo kao obavijest glavnoj skupštini ne uzimajući nikakav stav, čekajući rasplet događaja, čime potvrđuje svoju dvojnost.

[74] HAO, KPGM, br. 2113, str. 536, 2. IX 1848.
[75] Isto, br. 2140, str. 542—543, 5. IX 1848.
[76] Isto, br. 2140, str. 542—543, 5. IX 1848.
[77] Isto.
[78] Isto, br. 2141, str. 544, 9. IX 1848.
[79] Tj. mađaronskog rukovodstva.
[80] HAO, KPGM, br. 2142, str. 544—545, 9. IX 1848.
[81] Isto, br. 2146, str. 547—548, 9. IX 1848.

Istodobno je M. Georgijević samoincijativno počeo djelovati u Osijeku jer nije mogao dočekati J. Bunjika kao povjerenika. Podsjetio je generala Jovića u pogledu sredstava osječke solare, jer je saznao da je kasa solare njemu prenesena, što je bilo točno, ali u kasi nije bilo više od 800 forinti srebra. Međutim, nije imao pravo narediti da se solara mora podvrgnuti banskoj vlasti i da činovnike može kazniti, ako to ne bi htjeli.[82]

Akcije M. Georgijevića utjecale su na stav i neutralno držanje generala Jovića. Jović nije želio štititi upravu solare, ali nije ni dopustio da banski komesar u gradu uvede vojsku da bi mogao provesti naredbe prema onima koji ne bi slušali.[83]

Georgijevićev rad usmjeren je na stvaranje uvjeta kako bi banski povjerenik imao što lakši zadatak u Osijeku. Smatrao je da je povjerenikov dolazak u Osijek nužan i hitan. Osim toga, traži da se ubuduće naredbe direktno šalju kako bi ih mogao objaviti.[84]

Jelačić se bojao da Mađari preko virovitičke županije ne zauzmu Slavoniju i provale u Hrvatsku jer se njegova vojska okupljala oko Varaždina. Da ne bi do toga došlo, Jelačić je s vojnom jedinicom graničara došao u Viroviticu 3. IX, a dan kasnije organizira skupštinu, čime je izvršio obnovu županijske uprave. Mađarski zakoni i uredbe su zabranjeni, a njihove pristaše s velikim županom Ladislavom Jankovićem bježe u Mađarsku.[85] Tim događajem u virovitičkoj županiji nastupilo je dvovlašće. U Virovitici narodnjaci s novom županijskom upravom,[86] a u Osijeku mađaroni nisu dopuštali da se izvrši smjena gradskog magistrata boreći se protiv narodnjaka. Magistrat grada Osijeka ostao je pod utjecajem mađarona i slavonskih Nijemaca, dok je Tvrđu držao general Jović.

Ban Jelačić nije imao vremena da ide u Osijek, mada je u to vrijeme njegov politički položaj ojačao, jer je Ferdinand 4. IX opozvao pismo od 10. lipnja kojim je svrgnuo Jelačića s banske časti.[87] Jelačić je i formalno rehabilitiran i kralj je istaknuo da je njegov rad na korist Ugarske i na sreću, razvitak i napredovanje Hrvatske i Slavonije.[88]

Jelačić se 7. IX vratio iz Virovitice najprije u Zagreb, a potom odmah u Varaždin, gdje ga je čekala graničarska vojska. Istovremeno je objavio da mora napustiti na kratko domovinu, nakon čega je uslijedio proglas o objavi rata Mađarima.[89]

Rat s Mađarima nije iznenađenje, on je bio očekivan i pripreman. To potvrđuje i mađarska vlada koja se od polovice kolovoza priprema za eventualni rat s Hrvatima, a Jelačićeva objava rata 7. IX samo je pojačala aktiv-

[82] Isto, SV-II, br. 382.
[83] Isto.
[84] Isto.
[85] S. Gavrilović, Virovitička županija 24.
[86] Na čelo virovitičke županije izabrani su podžupani Josip Janković i Ladislav Delimanić, a veliki bilježik postao je Mojsije Georgijević, podbilježnik Mirko Kršnjavi, blagajnik Franjo Guldovac. (R. Horvat, n. dj., str. 210).
[87] MPK, sign. 5266/a, usporedi J. Matasović, n. dj., str. 22, R. Horvat, Ljeto..., str. 212—213.
[88] MPK, sign. 5266/a.
[89] R. Horvat, n. dj., 217—220.

nost okupljanja sve vojske za obranu i pripajanje slavonskih županija Ugarskoj.[90] J. Jelačić je s graničarima 11. rujna prešao Dravu kod Varaždina i time započeo hrvatsko-mađarski rat.[91] Ostaje nam da prikažemo zbivanja u požeškoj i djelomično u virovitičkoj županiji za vrijeme trajanja rata do kraja 1848. i kakvu ulogu imaju pripadnici Narodne straže požeške županije.

Izabrani zastupnici građana u Poglavarstvu položili su zakletvu tek 19. IX 1848. Najistaknutiji među njima bio je Mojsije Georgijević.[92] Ti su zastupnici izabrani u kolovozu, ali od obnove Gradskog zastupstva do 19. IX nisu mogli zastupati narodne interese. O tome svjedoči istupanje zastupnika Vasilija Atanasijevića, koji traži da bi već bilo vrijeme da se skupština grada Osijeka izjasni za bansku vlast. Pritom navodi dva uzroka: a) jer se time pokorava kralju, b) što se grad Osijek nalazi u sredini Slavonije i sastavnî je njen dio, a jedini se odvojio i pristupio tuđinskoj vlasti.[93]

Zaključeno je većinom glasova da se skupština izjašnjava za bana i kralja, što je trebalo značiti da od tada izvršava naredbe njihove i da radi na dobrobit hrvatskoslavonskog naroda. Osim toga, skupština je potvrdila dosadašnje djelovanje bana, stoga je i kraljevo ponovno priznavanje Jelačića pozdravljeno kao ispravno. Skupština se izjasnila za izvršavanje Jelačićevih naredbi, koje su u suprotnosti s onima koje je mađarska vlada slala Osijeku. Taj problem bio je uočljiv i na skupštini, stoga se skupština obratila kralju kako bi on dao upute gradu Osijeku što da čini. U skladu s tim donijeta je odluka da kraljeve naredbe koje su u prošlim mjesecima odbačene budu sada primljene i da se dalje samo njegove naredbe izvršavaju.[94]

Na skupštini je analizirana i privrženost zapovjedništva osječke Tvrđe mađarskoj vladi u pogledu vojničke aktivnosti i direktne povezanosti preko »postojanog mesta«. Osim toga, istaknuto je da je grad Osijek morao i neke naredbe mađarskog ministarstva primiti i provoditi, prije svega osigurati sigurnost osoba i njihovih imanja. Na skupštini se pokušavalo objasniti da banove i kraljeve naredbe nisu zlonamjerno stavljene na stranu jer je dugo trajala obnova poglavarstva (više nedjelja), sjednice nisu držane, pa su stoga sve važnije naredbe proslijeđene na skupštini. Bilo je očito da je vrijeme od polovice kolovoza do polovice rujna učinilo znatno povoljnijim siutaciju u Slavoniji i Osijeku u korist bana. U skladu s tim mijenjali su se i stavovi Gradskog poglavarstva u Osijeku, koje je izjavljivalo da nije imalo namjeru da se odvaja »od Horvatah i Slavonacah« želeći održati sreću i blagostanje naroda, koji želi ostati, i u sadašnjem trenutku s Hrvatskom i Slavonijom, u najtješnjem savezu. To potvrđuje odlukom da će provoditi naredbe banskog povjerenika Bunjika i da će nastojati zadovoljiti potrebe vojske koja bi pristigla u Osijek.[95]

Odluke te skupštine u biti su javno izjašnjavanje za bana i njegovu politiku, istina učinjeno onda kada je sve bilo jasno, tj. da je rat protiv Mađarske započeo, da je ban rehabilitiran i da ima malo nade za one koji

[90] J. Matasović, n. dj., 23.
[91] Isto, 25.
[92] HAO, KPGM, br. 2237, str. 561, 19. IX 1848.
[93] Isto, br. 2240, str. 562—3, 19. IX 1848.
[94] Isto.
[95] Isto.

ostanu u savezu s Mađarskom. Tom skupštinom formalno prestaje dvovlašće, a Osijek i njegovi bogati građani samo će promijeniti kabanicu, mjesto mađarske, hrvatsku. Ladislav Janković nije uspio spriječiti obnovu Gradskog poglavarstva u duhu suprotnom mađarskim interesima. Međutim, u Osijeku su i dalje vrlo složene političke prilike.

2. ORGANIZACIJA OBRANE POŽEŠKE ŽUPANIJE U VRIJEME RATA S MAĐARIMA

Za vrijeme rata s Mađarima Josip Bunjik imao je velika ovlaštenja. Njemu su se morali potčinjavati gradski i županijski činovnici. Ukoliko bi odbili da izvrše njegove i banove naloge, mogao ih je u izuzetnim slučajevima suspendirati, a u drugim slučajevima morao je bana o prekršaju obavijestiti.

Banski namjesnik M. Lentulaj naložio je Bunjiku 6. X 1848, da je nužno smijeniti u Osijeku vrhovnog upravitelja pošta Webera koji je prestao slušati bana. Nepovoljne prilike u Osijeku dovele su do ukidanja uprave osječke pošte. Tada su sve pošte u Slavoniji podređene vrhovnom hrvatsko-slavonskom upraviteljstvu pošta u Zagrebu. Novac i svu dokumentaciju osječke pošte trebalo je predati novom upravitelju Josipu Klempaju.[96]

J. Bunjik bio je obaviješten od N. Fernečkovića, špana spahiluka našičkog, koji je boravio kod J. Žuvića u Bektežu, da se u šumama našičkog vlastelinstva izrađuje pet stotina tisuća kundaka za puške.[97] To je Bunjika upozorilo da je mađarska prisutnost u Slavoniji sve veća i da treba brzo djelovati. Radi uspješnijeg djelovanja pristupio je reoganizaciji uprave požeške županije. M. Lentulaj je 17. listopada odobrio privremeno uređenje požeške županije na temelju izvještaja koji je primio od Bunjika.[98]

Prvi naredni Bunjikov zadatak je da što prije pošalje Narodnu stražu na Dravu kako bi spriječio prodor Mađara u Slavoniju, što je uspješno i učinio. Opremanje i opskrbljivanje Narodne straže obavljao je Miroslav Kraljević koji je bio u tom poslu samostalan, vodeći brigu o Bunjikovim naredbama koji je bio banov povjerenik za požešku i virovitičku županiju. Već je Bunjik 21. X naredio Kraljeviću da je krajnje vrijeme da Narodna straža požeške županije bude poslana na Dravu i da bude redovno opskrbljivana hranom i drugim potrebama.[99] Kraljević je mogao koristiti sredstva bojne blagajne, izdavati kotarskim sucima naredbe o prijevozu hrane iz požeške županije u virovitičku županiju i druge naloge. O svom radu morao je slati izvještaje J. Bunjiku svakih osam dana. Osim toga, Kraljević je bio dužan obilaziti Narodnu stražu na Dravi kada je to bilo potrebno. Za svoj rad dobivao je plaću kao i drugi oficiri, a imao je čin potpukovnika.

Na Dravu su 25. X upućena dva bataljona i to jedan iz gornjeg pakračkog okružja u Viroviticu i jedan iz donjeg požeškog okružja u Miholjac gdje

[96] MPK, sign. 1706, 6. X 1848.
[97] Isto, 9. X 1848.
[98] Isto, 17. IX 1848.
[99] MPK, spisi M. Kraljevića, omot I i II, 21. X 1848.

su stigli 26. X i smješteni su u obližnja sela. Ukupno je upućeno oko 3.000 pripadnika Narodne straže požeške županije. Tako mnogo stražara stvaralo je velike poteškoće u opskrbljivanju hranom, obućom, odjećom, a bilo je i poteškoća u plaćanju oficira.[100] Zbog toga je M. Kraljević imao obilje zadataka koji su složeni i nisu ovisili o njegovom htijenju i željama, nego o brojnim drugim okolnostima. Osobito velike teškoće zadaje problem kako slati kruh ili brašno. U početku je Kraljević naređivao kotarskim sucima da se mjesto slanja brašna peče kruh i da se vozi na Dravu. Brašno iz Kutjeva i Orahovice upotrijebljeno je za kruh koji je slan u Miholjac, dok je iz kutinskog i pakračkog kotara slan u Viroviticu.[101] Suci daruvarskog i kutinskog kotara nisu se odgovorno odnosili prema Kraljevićevnim naredbama, nisu ga izvještavali o stanju u njihovim kotarima, a to je Kraljeviću stvaralo dodatne teškoće.[102]

Opskrbljivanje oficira u štabu Kraljević je naložio kao obavezu virovitičke županije. Plaća je bila određena,[103] a uz to je trebao potrošni materijal kao što su: pera, papir, pečat, vosak, sijeno, zob, slama i dr. Kraljević nije uvijek imao uputa po kojima bi radio, stoga je tražio od Bunjika da takve upute šalje, kako ne bi sâm tu odgovornost snosio.[104]

Kraljević je morao i na teritoriju požeške županije osigurati opskrbu regularnih četa, što je stvaralo nova opterećenja za županiju i njeno stanovništvo. Prilikom premještanja graničarske vojske iz jednog mjesta u drugo županijsko mjesto trebalo je osigurati smještaj, podvoz i prehranu. Tako je sudac kutjevačkog kotara obaviješten da će 6. rujna 1848. četiri stotine pripadnika čete gradiške regimente stići u Bektež i da će tu noćiti i treba »potrebnu skrb pripremati«.[105] Tu je vojsku predvodio potpukovnik Musulin. Kraljević se tuži da se njemu ne obraćaju za pomoć vojničke čete koje prolaze kroz požešku županiju, kao da on nije bojni povjerenik. Ipak je Kraljević u svakoj prilici nastojao osigurati takvim četama potrebnu opskrbu. Tako je naredio 25. X da se za c.k. konjičku četu, koja kreće iz Požege u Zagreb, osigura u Pakracu, Poljanama, Kutini i dalje u svakom mjestu do 750 porcija kruha, 46 kola s četiri konja i za pet konja hranu i konak.[106]

Budući da je nedostajalo hrane, Kraljević je morao provoditi akciju po kotarima u prikupljanju dobrovoljnih priloga. Prikupljeni prilozi slani su u vojne magazine, a odatle raspoređivani prema potrebi. Kotarski suci nailazili su na teškoće u ostvarivanju toga zadatka, što se može vidjeti iz njihovih izvještaja. Neki su se sasvim oglušili na provođenje te akcije ili su pak javljali da nisu ništa sakupili, kao što je to učinio, na primjer, sudac Franjo Erlinger iz cerničkog kotara.[107] Najsavjesniji je bio sudac bekteškog kotara

[100] Narodna straža bila je opskrbljena od kuće za prvih osam dana, a potom će opskrba pasti na trošak požeške županije.
[101] MPK, spisi 1848, br. 25.
[102] Isto, br. 22 i 24.
[103] Pukovnik 50 forinti, četnik 12, satnik, računovođa i pukovski pomoćnik po 12 forinti, natporučnik 24 forinte, pomoćnik 12 i liječnik (dva su bila) 15 forinti srebra na mjesec, a potčasnik 5 krajcara na dan.
[104] MPK, spisi 1848, br. 25.
[105] Isto, br. 8.
[106] Isto, br. 12.
[107] Isto, br. 90.

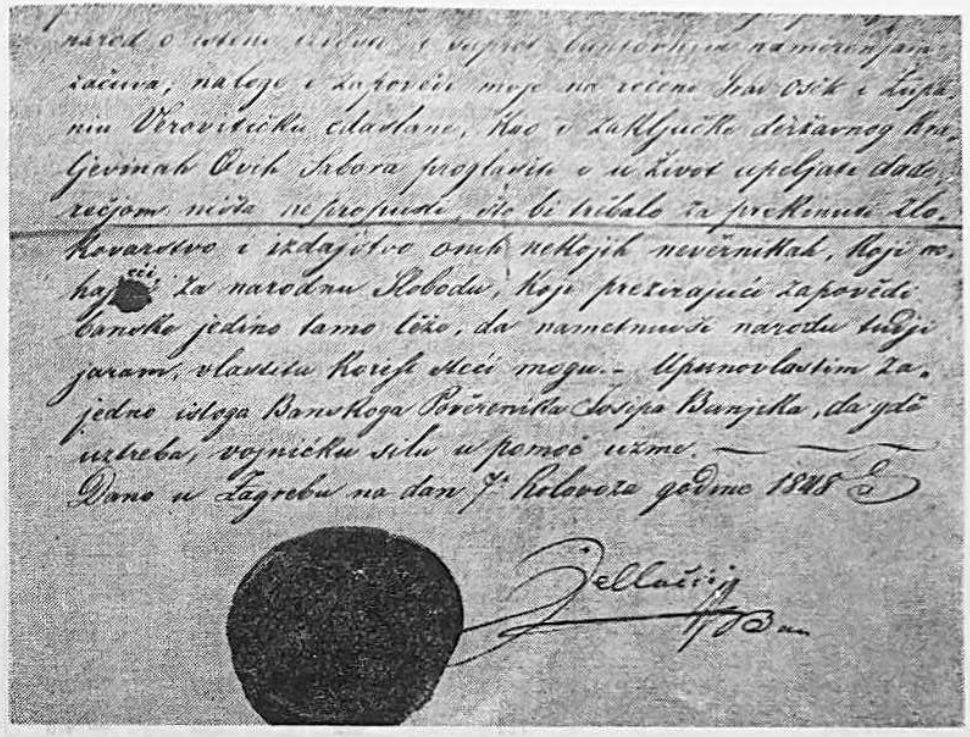

NALOG JOSIPA JELAČIĆA BANSKOM POVJERENIKU JOSIPU BUNJIKU DA MOŽE UPOTRIJEBITI VOJSKU U GUŠENJU NEMIRA U OSIJEKU I VIROVITIČKOJ ŽUPANIJI

J. Žuvić, koji je sakupio raznog žita 198 i 6/8 požunskih mjerova i poslao ga u spremišta u Kutjevo, Bektež, Kulu i Kaptol.[108]

Graničari su se samovoljno ponašali stvarajući nesnošljivost kod stanovnika. Nasilu su uzimali sve ono što im je trebalo, a osobito hranu. Takvo držanje traje od početka rata s Mađarima. Samo u nekoliko dana Kraljević je morao da se brine o tri vojničke skupine graničara. Naređeno mu je da 26. X osigura u Požegi za 150 momaka kruh.[109] Istovremeno je takav slučaj bio i u Pakracu.[110] Odmah iza toga dolazi 250 vojnika gradiške regimente s oficirima za koje sudac Pleternice mora osigurati 290 porcija kruha.[111] Istovremeno je bilo potrebno pripremiti sve veći broj porcija kruha za Narodnu stražu. Sudac daruvarskog kotara imao je obavezu od 3.500 porcija.[112] Ku-

[108] Sakupljeno je:

— pšenice	54 mjera
— raži	45 1/8 mjera
— ječma	13 5/8 mjera
— zobi	86 mjerova.

[109] MPK, spisi 1848, br. 17. Sudac iz Pleternice morao je osigurati kruh, a grad Požega smještaj. U gradu Požegi ostali su dva dana.
[110] Isto.
[111] Isto, br. 26.
[112] Isto, br. 31.

tinski sudac morao je hitno poslati drva u Pleternicu za pečenje kruha.[113] Sudac cerničkog kotara morao je za pet dana pripremiti 7.930 porcija kruha za Narodnu stražu — II bataljun i s 40 kola da otpremi u Miholjac.[114]

Kotarskim sucima u ostvarivanju naredbi koje im je slao Kraljević pomagali su seoski knezovi. Paralelno sa sakupljanjem dobrovoljnih priloga vršen je popis hrane kako bi se moglo ustanoviti koliko je prodano i koliko se još sakupiti mora. Žito je otpremano u pleternički magazin, a potom se mljelo i pekao kruh. Drva za pečenje dužna je bila pribaviti i dovesti siračka i pakračka kasarna. Dio dobrovoljnih prinosa nije uvijek spreman u magazine, nego je ostajao kod ljudi, jer se nije znalo kamo treba voziti zob, žito, sijeno ili druge priloge.[115]

Pregled dugovanja u žitu, zobi, sijenu i drvima za pleterničku kasarnu do konca listopada 1848. možemo vidjeti u ovoj tablici.

Mjesto ili kotar	Br. sela	Dugovanje poreza u porcijama			Drva hvati
		žita	zobi	sijena	
Pleternica	26	1.834	6.671	3.563	1 2/8
Cernik	14	1.049	1.758	2.268	— 6/8
Blacko	5	23	653	305	— 2/8
Sela grada Požege	7	847 1/4	1.112	456	1 2/8
Grad Požega	—	1.588	4.490	13.253	16 2/8
Stražeman	6	714	492	489	— 4/8
Svega	58	6.064 1/4	15.176	20.334	20 2/8

Ta su dugovanja bila u naturi i nisu spadala u županijski porez, to je dug pored poreza koji je vidljiv iz navedenih podataka. Podaci obuhvaćaju 58 sela donjeg županijskog okružja i u gradu Požegi.[116] Podataka nemamo za gornje okružje požeške županije, ali možemo pretpostaviti da su bili slični kao i u donjem okružju. To nas upućuje na zaključak da je pučanstvo u znatnoj mjeri odbijalo da izvrši ili pak nije moglo izvršiti obaveze koje su nametnute mimo županijskog poreza. Osim toga, velik je dug koji su trebale uplatiti kasarne siračka, 3.463 porcije; pakračka 3.869 porcija i kutjevačka, 5.831 porciju. Ukupan dug za pleterničku kasarnu bio je u žitu 13.163 porcije. Kasarne nisu dugovale u zobi i sijenu, ali su u drvima bile dužne 93 4/8 hvati. Ukupni dugovi za pleterničku kasarnu bili su ovi: u žitu oko 26.000 porcija, zobi oko 30.000, sijenu oko 40.000 i u drvima 111 hvati. Izostajanje tako

[113] Isto, br. 28. Zamoljena je graničarska četa da omogući pečenje i slanje kruha koji mora biti poslan do 1. studenoga u Miholjac.

[114] Isto, br. 35.

[115] Isto, br. 211.

[116] Podaci su navedeni pojedinačno za svako selo. Vrlo su mnogo dugovali žita, zobi i sijena ova sela: Jakšić, Pleternica, Mali Bilač, Migalovci, Ruševo, Sovski Dol, Stražeman, Baćin Dol, Šumetlica. Najviše je dugovao drva grad Požega — 16 hvati, pakračka kasarna 30 hvati, a siračka 60 hvati, svega 106 hvati. Samo pet hvati drva otpada na sva ostala sela.

velikog broja porcija u osnovnim potrebama dovodilo je upravo požeške županije u velike teškoće. Kad je sakupila dovoljno drva, onda nije bilo dovoljno žita i obratno, što je usporavalo pripremanje kruha i njegovo pravodobno slanje Narodnoj straži na Dravu. Zbog toga je bilo potrebno sakupljanje dobrovoljnih priloga za obranu domovine.

U pleterničkom i veličkom kotaru sakupljeno je dosta dobrovoljnih priloga do 21. listopada 1848. i predano u pleterničku kasarnu. To nam pokazuju ovi podaci u tablici.

Kotar	Broj sela	Mjer. dano		Mjerova dužan ostao		Mjerova poslije dao	
		žito	zob	žito	zob	žito	zob
Pleternica	22	67 1/4	156 7/8	7	4 4/8	—	—
Velika	31	40 1/4	150 6/8	—	—	—	—
Svega	53	107 1/4	307 6/8	7	4 4/8	—	—

Sakupljanje dobrovoljnih priloga bilo je uspješnije u pleterničkom kotaru osobito u žitu, mada je bilo mnogo manje sela. Obećane dobrovoljne priloge potpuno je dao velički kotar, dok je pleternički kotar ostao dužan u žitu i zobi. U cjelini sakupljanje dobrovoljnih priloga bilo je uspješno u oba kotara i predstavljalo je značajnu pomoć u opskrbljivanju pleterničke kasarne kojoj su mnoga sela dugovala.

Dobrovoljni prilozi sakupljeni su ne samo u žitu i zobi nego i u gotovu novcu, rakiji, vinu jagnjadi, peradi (guske, pilići).[117] To nam potvrđuje sakupljanje dobrovoljnjih priloga u veličkom kotaru krajem surpnja 1848. koje je pokupio Miroslav Kraljević, što možemo vidjeti iz ovih podataka.

Kotar	Obećano			Predano			Treba predati		
	novac	žito mjer.	zob mjer.	novac	žito mjer.	zob mjer.	novac	žito mjer.	zob mjer.
Velika	174 fr. i 5 kr.	102 i 4/8	282 i 5/8	147 fr. i 30 kr.	40 i 6/8	156 i 6/8	26 fr. 35 kr.	61 i 6/8	126

Od obećane svote novca realizirano je 84,48%, od žita 39,21% i od zobi 55,31%. Razlog slabe realizacije dobrovoljnih priloga u žitu i zobi odraz je gospodarskih teškoća u poljoprivrednoj proizvodnji na selu. Tri mjeseca kasnije S. Kušević upozorava Kraljevića da su dobrovoljni prilozi trošeni u pogrešne svrhe, stoga izdaje naredbu kotarskim sucima da su dužni upute poštovati i izvršavati, a zbog nestašice žita nalaže da se uzme 1.000 mjerova hrane od vlastelinstva Velike i Pleternice. Ista naredba je dana pakračkom sucu da isto učini na vlastelinstvima Daruvara i Pakraca.[118] To uzimanje žita učinjeno je zbog zaostatka plaćanja bonjog poreza. Žitom je mogao raspolagati M. Kraljević. Posebno je bila značajna naredba koja je upućena kotarskim sucima da u svim kotarima požeške županije kod svih vlastelinstava svu hranu stave pod nadzor.[119]

[117] MPK, spisi 1848, 23. VII 1848.

[118] Isto, Zapisnik sjednice Upravnog odbora požeške županije od 4. XI 1848.

[119] MPK, spisi 1848, br. 27.

Kotarski suci daruvarskog i kutinskog kotara nisu naredbe provodili u život niti su Kraljevića izvještavali o učinjenom. Zbog toga je Kraljević zatražio od V. Peičića da spomenutim sucima kotara Daruvara i Kutine naredi da mu šalju izvještaje i da sakupljaju dobrovoljne priloge. Oni koji su obećali moraju dati, ako to ne učine, treba ih kazniti.[120]

Početkom studenoga M. Kraljević intervenira kako bi se smirilo stanje i dovelo u sklad odnose između požeške županije i Narodne straže. Županija je imala teškoće oko pribavljanja sredstava za Narodnu stražu, a zapovjednici Narodne straže obavještavali su da je sve žalosnije stanje u redovima Narodne straže na Dravi. Zbog toga Kraljević piše zapovjedniku I čete Narodne straže da posudi novac od II bataljuna, a da će ga on vratiti i dodaje da je novac već za I četu poslan.[121] Istodobno intervenira Kraljević kod pleterničkog suca zbog oduzimanja kruha od graničara, koji je namijenjen Narodnoj straži. Zahtijeva da se ponovo kruh peče i što prije u Miholjac uputi.[122] Da bi se ispunio taj Kraljevićev zahtjev, bile su aktivirane žene iz Kutjeva na pečenju kruha, što još nije bilo dovoljno.[123] Zbog toga je Kraljević naredio sucu Stručiću da ispeče 4.650 porcija kruha i da ga otpremi u Virovitica.[124]

Nesporazumi između Kraljevića s jedne strane, te kotarskih sudaca i Narodne straže s druge strane nisu prestajali i oni će trajati sve do povratka Narodne straže. Često Kraljević nije znao da li su njegove naredbe izvršene, stoga je sumnjao u ponovne zahtjeve koji su dolazili s Drave.[125]

Već na samom početku rata s Mađarima bilo je očito da u požeškoj županiji nije uspješno sakupljan bojni porez, stoga se osobito teško odvijalo opskrbljivanje Narodne straže na Dravi unatoč velikim naporima koje su ulagali J. Bunjik i M. Kraljević te podžupan V. Peičić s kotarskim sucima. S druge strane boravak Narodne straže na Dravi pogoršao je ionako teške uvjete proizvodnje na selu. Mlinari, pekari bili su prezaposleni i teško su podmirivali narudžbe. Posebno je bilo teško pitanje prijevoza jer su tu obavezu seljaci vrlo često odbijali.

Upravni odbor požeške županije u odsutnosti Josipa Bunjika uspješno nastavlja rad. Prvoj sjednici, 29. listopada 1848, prisustvovali su Vatroslav Peičić, Skender Farkaš, Jovan Martinović, Ilija Saračević, Đuro Juratović i Svetozar Kušević, koji je izabran za tajnika Odbora. Na sjednici Odbora govorilo se o svim važnim pitanjima, a posebno o mađarskoj opasnosti koja je prijetila iz Osijeka. Odbor se redovno sastajao i pomno analizirao zbivanja. Od kurira Viraga bio je obaviješten da je Osijek zauzelo 8.000 Mađara. O toj vijesti bio je odmah obaviješten J. Bunjik u Zagrebu, koji je tamo otišao da bi pribavio pomoć. Istovremeno je zatražena pomoć od Broda i Gradiške u oružju i municiji. U Brod je poslan bilježnik Jakob, a u Gradišku bilježnik Gjisović.[126] Taj poziv za pomoć uvjetovao je stavljanje tvrđava u Brodu

[120] Isto, br. 32 i 33, od 29. i 30. listopada.
[121] Isto, br. 44.
[122] Isto, br. 46, 39 i 41.
[123] Isto, br. 42.
[124] Isto, br. 43.
[125] Isto, br. 44.
[126] MPK, Zapisnik Upravnog odbora požeške županije od 29. X 1848. Već navedenog dana S. Kušević je provjerio i utvrdio da u Osijeku ima samo 1.500 Mađara, a o tome je obavijestio J. Bunjika u Zagrebu.

i Gradiškoj u ratno stanje zbog opasnosti iz Osijeka otkuda Mađari mogu napasti ostalu Slavoniju. Upravni odbor požeške županije tu je akciju podržao jer je to bila sigurnost i za požešku županiju. Ipak je odbor izdao naredbe svim kotarima da čuvaju mir i da dugove u hrani, drvima i redovnom i izvanrednom porezu i dobrovoljne priloge redovno sakupljaju i da sakupljeno upute kasarnama u požeškoj županiji na raspolaganje ako ustreba. Osim te mjere odlučeno je da se obavijesti Bansko vijeće i Narodna straža na Dravi.[127] Osim toga, S. Kušević o novonastaloj situaciji obavještava i Mirka Lentulaja i pukovnika Narodne čete požeške županije Stjepana Markovića u Miholjcu da su spremne pomoći tvrđave u Brodu i Staroj Gradiški, ali i one trebaju pomoć u oružju i to puške, topove i municiju.[128]

Upravni odbor požeške županije shvatio je nastalu situaciju ozbiljno i odmah je poduzeo energične mjere s namjerom da obrani granice požeške županije. U donjem okružju požeške županije naređeno je da se sva »masalna insurekcija« digne na oružje i da bude u pripravnosti. Mora biti opskrbljena oružjem i hranom za osam dana kako bi bila spremna da u slučaju napada neprijatelj uspješno brani svoj teritorij.[129] Osim toga, Upravni odbor naredio je okružnom sucu gornjeg okružja požeške županije u Pakracu Đuri Stručiću da ima u vidu opasnosti koje prijete donjem okružuju i da pola I čete gibive Narodne straže, koja je zaostala u gornjem okružju požeške županije, treba što prije sakupiti i odmah kolima uputiti u Požegu. Mjesna pakračka i daruvarska straža treba biti u pripravnosti kako bi mogle na zapovijed krenuti tamo gdje bude potreba. »Masalna insurekcija« mora biti u pripravnosti kako bi se mogla uspješno suprotstaviti neprijatelju.[130]

Upravni odbor bio je svjestan da je primio veliku obavezu o opskrbljivanju četa unutar požeške županije te Narodne straže na Dravi. Osim toga, morao se brinuti i za obranu granica požeške županije. Zbog svega toga nije mogao ispuniti traženja graničarskih regimenti Broda i Gradiške, a u isto vrijeme bila mu je potrebna njihova pomoć u oružju i municiji, te u četama. Odnosi su bili složeni i nije bilo lako u tom trenutku djelovati i ispunjavati sve zahtjeve. Prva konkretna mjera bila je u organiziranju kopanja zaklona na granici požeške županije prema Našicama.[131] Organizirao je službu špijunaže. Odabrao je Upravni odbor po dva momka iz Pleternice i Kutjeva. Kutjevčani su poslani u Našice, a Pleterničani u grad Osijek. Zadatak im je bio da pet dana javljaju komandantu narodne vojske kretanja neprijatelja prema Našicama.[132]

Značajno je da je Upravni odbor odbio zahtjev za pomoć serežanskoj četi pod komandom Karoljija u Petrijevcima. S. Kušević je obrazložio da Narodnu stražu ne može poslati jer je na Dravi i tamo je potrebna za obranu, a ostalo ljudstvo koje treba uskoro regrutirati, potrebno je za obranu požeške županije. Tom prilikom istaknuta je bojazan da bi neprijatelj

[127] Isto, 30. X 1848.
[128] Vijest je iz Petrijevaca uputio zapovjednik serežana Karolji 28. X. Nakon toga je Upravni odbor požeške županije zatražio izvještaje od svih zapovjednika Narodne straže na Dravi. Želio je saznati više o prilikama u virovitičkoj županiji.
[129] MPK, spisi 1848, br. 12, 30. X 1848.
[130] Isto, br. 11.
[131] Isto, br. 7.
[132] Isto, br. 15.

mogao napasti i od strane Đakova, stoga je upućen nalog Karoljiju kako bi se on obratio na Trebersburga za pomoć.

Zauzeće Osijeka i njegove okoline od Mađara primoralo je Upravni odbor požeške županije da se obrati podžupanu i svim sucima virovitičke županije da dignu narod na oružje i da navale na neprijatelja ako ovaj nastavi daljnje osvajanje. Ukoliko to ne učini, na njih će pasti teška odgovornost.[133]

Naređeno je svim kotarskim sucima požeške županije da se čete, koje su na granici, opskrbe drvima, hranom, te da se uvedeni izvanredni vojni porez, dobrovoljni prilozi u žitu i drugom što brže sakupljaju.[134] Zavladalo je pravo ratno stanje, stoga su postrožene mjere sigurnosti. Aktivnost cjelokupnog stanovništva usmjerena je na obranu i sve su akcije upravljene uspješnom ostvarivanju tog zadatka.

Što se tiče općeg stanja na području između Save i Drave iskazano je u posebnom izvještaju S. Kuševića J. Bunjiku koji je upućen u Zagreb. U izvještaju se navodi da u Brodu vlada dobar duh, da je u Osijeku mirno i da u gradu ima samo 1 500 Mađara koji su opkoljeni od naše vojske kod Petrijevaca, Kravica i Čepina.[135]

Da bi podigao moral u narodu i narodnim četama, Upravni odbor proglasio je pobjedu kraljevske vojske nad revolucionarnim Bečom preko kotarskih sudaca narodu u županiji kao i vojnicima na Dravi. Istovremeno je opomenuta virovitička županija zbog slabog držanja i o tome su obaviještene sve županije i bansko namjesništvo.[136]

Požeška županija morala se osloniti samo na vlastite snage. Istina, obećana joj je pomoć od Nugenta, ali to nije bilo dovoljno jer je trebalo odmah djelovati. Trebalo je odmah dati oružje i hranu, što nije ostvareno, pa ni od tvrđava Broda i Gradiške.[137] Ne samo što nije stizala pomoć, nego je mađarska propaganda postajala sve jača u Slavoniji, a osjećala se i u požeškoj županiji.[138] Osim toga, teško je stanje II narodne čete požeške županije na Dravi, što se zapaža iz izvještaja njenog komandanta Uzorinca. Nedovoljno oružja, slabo opskrbljivanje opremom i hranom, nisu oficiri redovno primali plaću, a lijekova nisu imali.[139]

Zauzimanje grada Osijeka od Mađara ozbiljno je shvaćeno u požeškoj županiji, koja je izvršila pravu mobilizaciju svih unutrašnjih snaga. Osim toga, pokušala je pokrenuti graničare, upravu virovitičke županije i bansko namjesništvo. Upravni odbor požeške županije uglavnom je mogao računati samo na snage koje postoje u požeškoj županiji.

[133] Isto, br. 14.
[134] Isto, br. 13.
[135] Isto, br. 16.
[136] Isto, Zapisnik Upravnog odbora požeške županije od 31. X 1848.
[137] Isto.
[138] U Slavoniji pa i u požeškoj županiji bilo je pristaša mađarske vlade, stoga Upravni odbor zaljučuje da se svrati pozornost na takve putnike i nije smatrao da bi bilo potrebno posebnu službu zbog toga organizirati. Mađarsko ministarstvo traži od kutjevačkog vlastelinstva da plati određeni bojni porez. Upravni odbor to odbija sve dok traju neprijateljstva između Hrvatske i Mađarske.
[139] MPK, Zapisnik Upravnog odbora ... od 31. X 1848.

Krajem listopada M. Lentulaj uputio je u požešku županiju vojničku pomoć, ali na teret županije koja nije imala sredstava ni za izdržavanje vlastite Narodne straže na Dravi. Županija je bila zbog toga prisiljena zatražiti novčanu pomoć od Banskog vijeća, a oružje, prah i olovo od tvrđava u Gradiški i Brodu.[140]

Istovremeno su zbog oskudice u žitu tvrđave u Brodu i Gradiški zatražile od Banskog vijeća pomoć. Bansko vijeće uputilo ih je da zatraže potrebne količine žita od požeške županije. S. Kušević izvještava Namjesništvo da je 26. X dobila požeška županija od tvrđava Broda i Gradiške molbu da im prikupi 1.000 centi brašna i 100 centi slame za krevete. Kako požeška županija nije imala žita, brašna ni slame, stoga je zatražila upute što da čini i može li upotrijebiti silu kod vlastelinstava koja posjeduju hranu.[141]

Bojni povjerenik uputio je županijskog blagajnika u Pakrac i donje okružje požeške županije sa zadatkom da žito kod vlastelinstava, svećenstva, i drugih osoba koje se nalazi pod sudskom zabranom, popiše. Ako mu se suprotstave u tom zadatku, može silu upotrijebiti, što mu i zakon omogućuje.[142] Osim toga, uputio je i molbu gradu Požegi da građani trebaju dati 1.000 centi brašna za tvrđavu u Staroj Gradiški, a posebno mlinari grada to moraju učiniti.[143] Zamoljena je uprava grada da na svom području sakuplja i dobrovoljne priloge za obranu domovine, i to u kruhu, gotovu novcu, jer takvi prilozi nisu do sada na teritoriju grada sakupljani. Obrazloženo je da je to nužno jer Narodna straža na Dravi živi u oskudici braneći domovinu.[144] U međuvremenu je S. Kušević dobio odobrenje da može koristiti i vlastelinsko žito. Odmah je izdao naredbu da se sve žito kod vlastelinstava u požeškoj županiji stavi pod nadzor i da se zabrani njegova prodaja dok se ne namire traženja spomenutih tvrđava.[145] Vlastelinstva će davati žito u ime zaostatka vojnog poreza, ali postoji opasnost da nestane žita kao i novca, što bi dovelo u pitanje opskrbljivanje Narodne straže, redovne vojske, stoga su nužni određeni nalozi Namjesništva.[146]

Prikupljanje hrane od vlastelinstava pratile su mnoge teškoće. Vlastelinstva Velika i Pleternica morala su dati hranu po određenoj cijeni u visini »bojnog poreza«, a višak nisu smjela prodati. Ukoliko bi se netko tome suprotstavio, postojala je mogućnost upotrebe sile.[147]

Pribavljanje žita za obranu domovine bilo je značajno, stoga je otkupljivano po cijeni kakva je bila na tržištu. Žitom je trebalo opskrbiti Narodnu stražu na Dravi, graničarske čete na teritoriju požeške županije te susjedne tvrđave u Vojnoj krajini. Opskrbljivanje žitom ni u jednom od tih slučajeva nije teklo uspješno. Županija se nije mogla osloniti na pomoć graničara jer im nije mogla ispuniti sve zahtjeve.[148]

[140] MPK, spisi 18. i 19. st.
[141] Isto, br. 33.
[142] Isto, br. 40/82, Z 40/81, Z 38/76.
[143] Isto, br. 38/74.
[144] Isto, br. Z 27/62.
[145] Isto, 10. XI 1848.
[146] Isto, br. 40/86.
[147] Isto, 8. XI 1848.
[148] Isto.

Neredovno opskrbljivanje Narodne straže primoralo je S. Kuševića da se obrati virovitičkoj županiji da na sebe preuzme jedan dio troškova za opskrbljivanje. Kušević je bio svjestan da taj zahtjev neće biti ispunjen i misli da će tome biti glavni razlog što se virovitička županija nalazi u »razvraćenom« stanju. Virovitička županija ne samo da nije ništa učinila na Kuševićev zahtjev nego nije ni odgovorila. Zbog toga je požeška županija bila primorana da se obrati Namjesništvu u Zagreb kako bi ono dalo nalog virovitičkoj županiji da određenu količinu brašna pribavi, jer požeška županija ne može podmiriti domaće potrebe.[149]

Stanje u požeškoj županiji početkom studenoga bilo je pod snažnim dojmom zbivanja u Mađarskoj te stanja u virovitičkoj županiji. Mađarska propaganda unosi nemir osobito među seljake u Slavoniji. Mađaroni su isticali da je mađarska vlada oslobodila seljake i da jedina može dati slobodu seljaku. Bana Jelačića su optuživali da želi povratak na staro. S. Kušević je smatrao da je rezultat propagande da su mnoge općine uz granicu u virovitičkoj i srijemskoj županiji prešle na stranu Mađara. Svetozar Kušević je zatražio od banskog namjesnika da poduzme akciju kako bi se neprijateljsko raspoloženje u Slavoniji spriječilo. Nepravilan je Kuševićev stav o pokretu na selu, koji nije samo bio uzrokovan neprijateljskom propagandom, već i neriješenim socijalnim položajem seljaka. Seljak je morao sve više izdvajati u hrani, novcu, podvozu i vojničkoj službi kako bi se pokrile povećane potrebe izazvane ratom u Mađarskoj i zbivanjima u domovini. U biti na slavonskom selu vodi se borba između mađarona i narodnjaka za utjecaj nad seljaštvom, a jedni i drugi ne žele i ne namjeravaju riješiti socijalni položaj slavonskog sela i ispuniti traženja seljaka potpuno. S. Kušević je mislio da bi naredba banskog namjesnika upućena svećenstvu obiju vjeroispovijesti mogla biti djelotvorna, tj. umiriti seljačke mase. Utjecaj svećenstva na seljake, prema Kuševiću, bio je velik. Svećenstvo bi trebalo seljake obavijestiti o namjerama neprijatelja, tj. Mađara. Jedino zajedništvo katolika i pravoslavnih može se uspješno suprotstaviti narodnom neprijatelju. Kušević smatra da, ako se ne zaustave nemiri na selu uz pomoć svećenstva, postoji mogućnost da dođe do još većeg zla.[150]

S. Kušević bio je u zabludi kada je jedino u ulozi svećenstva gledao rješenje u suzbijanju nemira na slavonskom selu. Svećenstvo je imalo utjecaj na seljake, ali ne takav da bi bio presudan. Težak socijalni položaj bio je presudan u držanju seljaka. Za Kuševića je bitno sačuvati mir na selu, a ne rješavanje socijalnog položaja seljaka. Pretjerivalo se u isticanju mađarske propagande na selu, a to je samo odgađalo rješavanje bitnih problema i obmanjivalo seljačke mase.

Putovanja u virovitičku županiju postaju sve više nesigurna kao i otpremanje pošte iz Bekteža u Našice koja nije stizala na odredište.[151] Put preko Krndije bio je glavni prema Osijeku i do Drave u virovitičkoj županiji u kojoj je utjecaj mađarona bio dominantan. Poduzete su mjere opreza u slanju pisama, što je vidljivo iz upozorenja poručnika A. Feketića.[152] Kako je dopisivanje bilo svakodnevno s Narodnom stražom na Dravi, stoga je po nalogu banskog povjerenika zatraženo da se pisma šalju preko Graca u Našice po osobi iz požeške županije kao bi bili potpuno sigurni.[153]

Na području Đakova u općini Vuka došlo je do nemira i prelaska dijela seljaka na stranu Mađara.[154] Kako su na području Đakova bili brojniji narodnjaci, to su vrlo brzo pohvatali pobunjene seljake i uputili ih, 31. X, s pratnjom u požešku županiju — Požegu.[155] Šestorica seljaka dovedena su u Požegu i zatvorena u županijski zatvor, a potom su upućeni u Zagreb.[156] Kušević je zamolio suca kutinskog kotara P. Maljevca da osigura sprovođenje spomenutih seljaka do Zagreba banskom namjesniku uz pomoć oružane pratnje od 12 momaka pod Kovačevićevim vodstvom.[157] Prije toga je Kušević upozorio đakovačkog suca Blažekovića da bude oprezan jer osim pohvatanih buntovnika postoje još i drugi koji su možda i gori, a ostali su kod kuće. Zatražio je da izvrši potanko ispitivanje o zatvorenim ljudima i da o tome pošalje izvještaj banskom povjereniku kako ne bi stradali nevini. Krivce, smatra Kušević, bez dvojbe treba zatvoriti i poslati u Zagreb.[158] Narodnjaci su pobunjene seljake proglasili mađaronima, što oni nisu bili, a u to je posumnjao i S. Kušević.

O stanju u Slavoniji više puta obavještavao je S. Kušević Namjesništvo bansko u Zagrebu.[159] U izvještaju od 4. XI istaknuo je da je Slavonija u opasnosti zbog napada Mađara preko Drave i Dunava, a s ovu stranu Drave i Dunava razvila se nesloga i neprijateljski duh u mnogim općinama. Jedino požeška županija, u kojoj vlada narodni duh, sebe žrtvuje da spasi Slavoniju i ako se njoj pomoć ne pruži, bit će slomljena i uz sva njena pozitivna nastojanja. Požeškoj županiji opasnost prijeti iz virovitiče i srijemske županije koje su se odmetnule i u njima mnoge su općine otvorenu pobunu digle, a mnoge samo silom vrše stražu na Dravi. Kušević sumnja u pomoć graničara iz Broda i Gradiške jer su se »otrovani« iz Mađarske vratili i samo ih se silom može natjerati da ratuju. Osim toga, narod koji se dobrovoljno uključio u Narodnu stražu, slabo je naoružan, nema dovoljno praha i olova, a i povjerenje nekim osobama nije pouzdano. Kušević smatra da su u Hrvatskoj najistaknutiji narodnjaci na čelu vojske, što nije slučaj u Slavoniji, stoga moli pomoć za obranu Slavonije kao značajnog dijela Kraljevine.[160]

[149] Požeška županija imala je obavezu da opskrbljuje Narodnu stražu i 300 graničara dulje vrijeme.

[150] MPK, spisi 19. st., br. 39/78.

[151] Isto, br. 26/55.

[152] Isto, br. 26/54.

[153] Isto, br. 25/54.

[154] Isto, Zapisnik Upravnog odbora požeške županije od 1. XI 1848.

[155] S. Kušević je javio 9. XI sucu Blažekoviću u Đakovo da su buntovnici primljeni, ali je odlučeno da ih zbog bliskosti stana upute u Zagreb. Zapovjedio mu je da treba svjedoke ispitati i poslati namjesniku banskom u Zagreb. O daljnjim gibanjima treba ga obavijestiti.

[156] MPK, spisi 19. st., br. 30.

[157] Isto, br. 29.

[158] Isto, br. 27. Upravni odbor požeške županije naredio je M. Kraljeviću da 10. studenoga u pratnji 12 naoružanih ljudi provede šest buntovnika koji su poslani iz Đakova u Kutinu. Do Pakraca bit će s pratnjom kaplar Pandurski, a od Pakraca do Kutine harambaša županije Kovačević (MPK, spisi 19. st., br. 25).

[159] Učinjeno je to 30. X, 31. X, 2. XI, ali nije dobiven nikakav odgovor, stoga je četvrti put upućen opširan izvještaj 4. XI 1848 (MPK, spisi 19. st., br. 26/49).

[160] MPK, spisi 19. st., br. 26/49.

Unatoč mnogim uspješnim akcijama u opskrbljivanju Narodne straže ipak je mnogo stražara dezertiralo.[161] Još uvijek su pripadnici Narodne straže bili slabije opskrbljeni od graničara koji su boravili na teritoriju požeške županije. Zbog toga se stvarao antagonizam među njima, što se i razabire u traženju S. Uzorinca da se graničari udalje iz požeške županije.[162] Dakako da to nije bilo ostvareno, jer su graničari po nalogu banskog povjerenika došli sa zadatkom da čuvaju domaći mir i red. Dok pripadnici Narodne straže brane domovinu na Dravi, dotle graničarske čete u požeškoj županiji postaju teret njihovim obiteljima. Neraspoloženje seljaka prema graničarskim četama uvjetovano je neposlušnošću graničara koji otimaju kruh namijenjen Narodnoj straži, prijevozom nijhovih četa iz mjesta u mjesto i osiguravanjem smještaja i prehrane. Sve je to padalo na njihov teret, stoga su seljaci otkazali poslušnost županijskim časnicima, kotarskim sucima i stvarali su nemir na selu.

Početkom studenoga J. Bunjik je uspio uz velike teškoće da bolje oružjem opremi Narodnu stražu na Dravi. Pribavio je 6.000 pušaka za gradiški, brodski i požeški puk, a za »masalnu insurekciju« požeške županije poslao je 10.800 fišeka i sav barut iz Daruvara dao je otpremiti u Požegu, čemu se posebno protivio tamošnji kotarski sudac S. Mračić.[163]

Sva nastojanja nisu bitnije popravila opće stanje u redovima Narodne straže na Dravi. Slabo je bila opremljena oružjem, odjećom, obućom, neredovito je pristizala hrana i plaća oficirima. Zbog toga se javljala neposlušnost, pa i dezertiranje, što je sve oslabilo vojničku sposobnost Narodne straže. Kušićeva nastojanja da se što prije pribavi potrebno oružje i da se upute regularne jedinice iz Hrvatske u Slavoniju, sporo se realizirala. M. Kraljević imao je dosta teškoća da pribavi dovoljno hrane i da je uputi u virovitičku županiju. Teškoće su bile i u nedovoljnoj količini novca, neizvršavanju ratnih obaveza u naturalijama, a sakupljanje dobrovoljnih priloga u proizvodima nije uspjelo u gornjem okružju požeške županije. Nemaran odnos kotarskih sudaca spomenutog okružja to potvrđuje. To je primoralo M. Kraljevića da se potuži Upravnom odboru požeške županije i Josipu Bunjiku. U pritužbi Upravom odboru, između ostalog, navodi se da je onemogućen u radu i da njegove naloge ne izvršavaju, »... moj glas je glas vapijućeg u pustinji«.[164]

Sličnu pritužbu uputio je Upravnom odboru major Uzorinac iz Miholjca, u kojoj navodi da obećana opskrba požeškoj Narodnoj gibivoj straži V puka, II bataljuna ne stiže kako je rečeno. Obećano je da će hrana i novac stići osam dana nakon odlaska, a već je 11 dana pa nema kruha ni novca. To je uvjetovalo neposlušnost stražara, oficira i nepovjerenje prema obećanjima požeške županije. Predbacuje da u isto vrijeme, a ne zna zbog kojih su razloga došli graničari u požešku županiju, troše hranu namijenjenu Narodnoj straži. Upozorava da se 1.800 stražara nalazi u situaciji da ili od gladi umru,

[161] Isto, br. 26/49. — Cernićkom sucu je naređeno od UOPŽ da odbjegle stražare pod stražom pošalje na Dravu, a one koji nisu htjeli voziti da pošalje u Požegu.

[162] Isto.

[163] Isto. Zapisnik UOPŽ, od 6. XI 1848. — Kasnije se ustanovilo da te puške nisu upotrebljive.

[164] MPK, spisi 19. st., br. 49.

ili pljačkaju, ili se povrate kući na gotovu anarhiju. Posebno je istakao »... ako provizia u buduće točno dolazila ne bude mi kući se povratiti moramo i odgovornost na one koji povratak taj prouzrokuju obratjamo«. Zahtijeva da se graničari uklone s teritorija požeške županije, »... budite uvereni, da tamo potrebiti nisu uzdajte se u nas koji u slučaju pogibelji kući pohrliti hoćemo«.[165]

Zbog općeg slabog stanja u redovima Narodne straže, J. Bunjik je naložio M. Kraljeviću i Vatroslavu Bunjiku da do 18. XI 1848. odu u Miholjac da provedu istragu protiv onih koji su otišli sa svoga mjesta zbog toga što nisu dobili plaću. J. Bunjik navodi da je poznato da je županijski blagajnik. 1. XI 1848, poslao 4.000 forinti srebra.[166]

M. Kraljević je posjetio po Bunjikovu nalogu Miholjac gdje je boravio II bataljun. O toj posjeti, 29. XI, šalje izvještaj J. Bunjiku u kome kaže da je sve našao u redu i da je sa stanjem zadovoljan, ali mu nije poznato kako je u I bataljunu, »... već sam začuo (...) — da je veliki nered...«. Zatim navodi da će se 27. XI sastati u Valpovu s Mojsijem Georgijevićem.[167] Doista se M. Kraljević sastao s Georgijevićem i raspravljali su o opskrbljivanju Narodne straže požeške županije na Dravi. O tom sastanku Kraljević je obavijestio prvog podžupana virovitičke županije 28. XI 1848.[168] i od njega je zahtijevao da bi zbog brojnih teškoća oko slanja kruha od 5. XII 1848. opskrbljivali Narodnu stražu požeške županije kruhom. Navodi da se o tome dogovorio s valpovačkim pekarom koji će svaki dan peći 700 porcija kruha, ako dobije brašno, a pekar u Miholjcu 600 porcija na dan. Kraljević je to isto mislio dogovoriti s pekarima u Virovitici i Terezovcu. O tom poslu bili su obaviješteni suci Miholjca, Valpova, Virovitice i Terezovca.[169]

Očito je Kraljević nastojao izbjeći dosadašnji način opskrbljivanja Narodne straže zbog velikih teškoća u tom poslu: većih materijalnih izdataka, angažiranja mnogo seljaka kolima i konjima za podvoz, što je bilo teško osigurati zbog velikih tereta i nezadovoljstva koje se javljalo među seljacima. Za Kraljevića bi bilo spasonosno naći hranu u virovitičkoj županiji jer mu u tom slučaju ostaje samo njeno plaćanje.

Da je bilo žita u virovitičkoj županiji i da se moglo samljeti i podmiriti potrebe Narodne straže, potvrđuje i vijest iz Đakova od podžupana Josipa Jankovića od 29. XI 1848. To potvrđuje da je Kraljevićev zahtjev bio zasnovan na dobrom poznavanju prilika u virovitičkoj županiji i njenih mogućnosti, a tome je zacijelo pridonio njegov razgovor s M. Georgijevićem. Međutim, podžupan Josip Janković upozorava da domaći pekari nisu u mogućnosti da peku kruh jer jedva podmiruju domaće potrebe od 5.000 porcija. Premda je taj odgovor bio nepovoljan, podžupan J. Janković ostavio je mogućnost osobnog kontakta s Kraljevićem, jer on nije mogao dati obećanje u ime virovitičke županije.[170] Ta isprika značila je isto kao i negativan odgovor.

[165] Isto, br. 13.

[166] Isto, 15. XI 1848. — Za doljnji bataljun u Miholjcu iz županijske blagajne odlučeno je da se 30. X isplati za jedan mjesec 4.000 forinti u srebru. To je trebalo predati komandantu Markoviću, a Kraljevića obavijestiti. Časnicima je plaća tekla od 25. listopada, a ostalima osam dana kasnije (MPK, br. 10 i 35).

[167] MPK, spisi 19. st., br. 129.

[168] Isto, br. 134.

[169] Isto, br. 134.

[170] Isto, br. 89.

To će Kraljevića prisiliti da i dalje na dosadašnji način opskrbljuje Narodne straže na Dravi.

Narodnoj straži je za prosinac 1848. trebalo osigurati 29.078 porcija kruha i 3.000 forinti srebra.[171] Da bi osigurao dovoljne količine žita, Kraljević je krajem studenoga izdao naredbu o zabrani prodaje žita, te da se sve žito kod vlastelinstava popiše i da mu se o tome pošalje izvještaj.[172] Popis žita na kutinskom,[173] cerničkom[174] i brestovačkom vlastelinstvu[175] pokazuje da vlastelinstva nisu raspolagala velikim količinama. Sličan izvještaj poslan je i za kutjevačko vlastelinstvo, 16. XI 1848.[176]

Dok M. Kraljević boravi u virovitičkoj županiji, Požegu napušta i Svetozar Kušević koji je 18. XI dobio zadatak od Mirka Lentulaja da pribavi potrebno oružje i municiju za obranu Slavonije. Nedovoljna količina oružja prijetila je da sva nastojanja u obrani propadnu o čemu je obaviješteno i Bansko vijeće. Kušević je odmah poslan u glavni stan hrvatske vojske sa zadatkom da izloži stanje o obrani Slavonije. Potom je upućen u Beč da pribavi puške.[177] S. Kuševiću je izdana propusnica od Banskog vijeća kako bi mu sve vojne oblasti pomogle da se što prije sastane s banom.[178] Već 21. XI Kušević se sastao s banom J. Jelačićem i on mu je obećao 15.000 pušaka, od kojih je 5.000 već upućeno u Slavoniju, a tražene topove nije dobio[179] Tri dana kasnije S. Kušević javlja Banskom vijeću da je po nalogu bana morao ostati i dalje u Beču.[180]

---

[171] Isto, Spisi M. Kraljevića, tablica, studeni 1848.

1. za pukovnika Stjepana Markovića	mj.	plaća	50	for	31	porc.
2. za računovođu Dragutina Csillagha	"	"	15	"	31	"
3. za puč. podbočnika Ladislava Thallera	"	"	15	"	31	"
4. II stanija I kutinske čete	"	"	441,45	"	5301	"
III " III bastajske "	"	"	521,50	"	6262	"
III " III siračke "	"	"	653,35	"	7843	"
V " III lipičke "	"	"	625,10	"	7502	"
5. za nepredvidive slučajeve	"	"	207,50	"	—	—

[172] MPK, spisi M. Kraljevića, br. 295.

[173]

1. Kod grofa Nikole Szechenyia	—	kukuruza	25	mjerova
2. Kod grofa Ljudevita Erdödiya	—	pšenice	2,1/2	"
		raži	42	"
		ječma	14	"
		zobi	121	"
3. Kod Ivana Erdödiya	—	ječma	35	"
		heljde	40	"
		kukuruza	125	"
		zobi	100	"

U cijelom vlastelinstvu sakupljeno je: 504,1/2 mjerova. (MPK, spisi M. Kraljevića, br. 296, od 16. XI 1848).

[174] Kod toga vlastelinstva nađeno je 50 mjerova pšenice i 300 mjerova zobi (MPK, spisi M. Kraljevića, br. 100, 14. XI 1848).

[175] Popisano pšenice 592, ječma 144, kukuruza 80 i zobi 46 mjerova (MPK, spisi M. Kraljevića, br. 100).

[176] MPK, spisi M. Kraljevića, br. 295.

[177] MPK, spisi vlastelinstva Blacko, br. 446/362, 1852. godine, signatura 2989.

[178] Isto, br. 566, sign. 2984.

[179] Isto, br. 317 od 21. XI 1848. — Raniji podatak iz izvještaja Banskom vijeću od 21. XI, pod brojem 214, govori da je u naš kraj poslano 30.000 pušaka, i to u Karlovac 20.000 a u Slavoniju 10.000 (MPK, br. 214 od 21. XI 1848).

[180] Isto, br. 326 od 24. XI 1848.

Osim potrebe u oružju i municiji nužno je bilo i slanje regularnih vojnih jedinica u Slavoniji. U Varaždinu je bila određena birgada koja je trebala poći u Slavoniju, ali je bila zadržana zbog razbijanja hrvatske Narodne straže od Mađara i zauzimanja čitavog kraja između Mure i Drave u Međimurju. Istovremeno Mađari zauzimaju neka sela u virovitičkoj županiji, što stvara bojazan da će Slavonija biti zauzeta od Mađara. Zato žele »Slavonci uzrok svoje propasti rođenoj braći Hrvatima pripisati, jer ufajući se na pomoć vojničku upustila se je Slavonija u svaku pogibelj«, ako padne Slavonija, onda će imati iste teškoće i hrvatska vojska. Bilo je nužno da hrvatska vojska brani Slavoniju »da joj se neprijatelj ne približi i u naše gore ne ugnijezdi, jer onda će biti kasno prebacivanje«.[181]

Po povratku u Varaždin Kušević je tražio puške za Narodnu stražu. Puške koje su prispjele iz Italije — 6.000, nisu bile dobre, stoga je ponovo poslan u Beč da traži obećano oružje za cijelu zemlju. U tom trenutku Kušević je jedino mogao javiti da u tvrđavama Gradiška i Brod postoji 400.000 fišeka, koje u nuždi mogu koristiti.[182]

U vremenu od 3. XI do 5. XII Narodna straža požeške županije u Miholjcu primila je iz pleterničke kasarne 23.364 porcije, a iz kutjevačke kasarne 16.312 porcija, što je ukupno 39.676 porcija.[183]

Potrebe Narodne straže neprestano su rasle. U veljači 1849. iznosile su 13.000 forinti srebra, što je obećala dati solara u Terezovcu. Osim toga za potrebe serežana i banderijalaca bilo je nužno osigurati novac iz spomenute solare. Tako se iznos od 13.000 trebao povećati na 20.000 forinti jer je bilo potrebno 6.000 forinti za banderijansku četu.[184] Požeška županija bila je potpuno iscrpljena i više nije mogla računati na županijsku blagajnu kao značajan izvor sredstava. Više nije mogla platiti opskrbu vlastite Narodne straže na Dravi koja je bila u sve težem — očajnom položaju, a kamoli posuđivati drugima.

Miroslav Kraljević obratio se 18. I. 1849. narodu za pomoć Narodnoj straži koja je gola i bosa. Ako narod ne pritekne u pomoć da nametnuti porez na vrijeme plati, nastat će nepremostive teškoće.[185]

---

[181] Isto, br. 305, 307 i 308.

[182] Isto.

[183] MPK, spisi 1848, 29. I 1849. Raspored porcija po kompanijama izgledao je ovako:

— Prva	kompanija	370	porcija	— Deveta	"	5.587	"
— Peta	"	3.914	"	— Deseta	"	3.810	"
— Šesta	"	4.862	"	— Jedanaesta	"	4.808	"
— Sedma	"	5.321	"	— Dvanaesta	"	5.264	"
— Osma	"	4.170	"	— Natporučniku Thalleru		1.570	"
				Svega		39.676	porcija

Slalo se samo kruh jer za slanje brašna nije bilo razloga. Za kruh je izdvojeno iz dobrovoljnih priloga 8.874 porcije, iz skladišta u Pleternici 10.290 porcija i od pleterničkog vlastelinstva 4.200 porcija (MPK, spisi M. Kraljevića, 24. XII 1848).

[184] MPK, spisi M. Kraljevića, br. 138. — Solara je prve tri nedjelje dana imala kamenu sol, jer na morsku sol nije stanovništvo naučeno.

[185] Mnogi još nisu lanjski porez platili (MPK, spisi M. Kraljevića, 18. I 1849). Kraljević je htio upozoriti na stanje Narodne straže, zbog čega treba porez platiti, jer je to jedini način da se prikupe sredstva potrebna za obranu domovine, na kojem zadatku djeluje Narodna straža.

Potvrde koje su izdane kao pokriće za sredstva koja su upotrijebljena za Narodnu stražu, pokazuju da su sve veći zahtjevi neprestano pristizali i da su uglavnom ispunjavani. Iz bojne blagajne požeške županije isplaćeno je početom prosinca 3.000 forinti za I bataljun kao obaveza požeške županije za Narodnu stražu, a novac je primio Stjepan Knežević, poručnik.[186] Zatim je isplaćeno 12. prosinca 300 forinti za kupovinu opanaka, također, za I bataljun, a taj je novac podigo Tomo Kraljević.[187] Tome treba dodati brojne druge potrebe koje su svakodnevno u obliku zahtjeva bile upućene na adresu brojnog povjerenika M. Kraljevića u Požegu. Unatoč tome Narodna straža je slabo odjevena i opskrbljena oružjem. U županijskoj kući u Požegi primljeno je tek 22. XII nešto oružja i municije.[188] Nešto oružja posjedovalo je stanovništvo požeške županije, stoga je županijska uprava i bojno povjereništvo nastojalo vršiti kontrolu nad tim oružjem. Zbog toga je izvršen popis oružja po pojedinim okružjima. Orljavačko okružje u 1848. imalo je u 22 sela 148 pušaka, a veličko 261.[189] Narodna straža bila je slabo naoružana, stoga i 4. II 1849. Kraljević moli generala Alberta Nugenta da pošalje bar 2.500 pušaka za potrebe Narodne straže.[190]

Za kupovinu brašna ili kruha trebalo je uvijek na vrijeme platiti iz bojne blagajne, u kojoj je redovito nedostajalo novaca, a takav je slučaj bio i 20. XII 1848. Tada je M. Kraljević tražio od suca Tome Kraljevića da ako za nekoliko dana, tj. do 22. XII navečer ne uplati pleterničko i veličko vlastelinstvo iznos od 2.650 forinti i 36 krajcara u srebru na ime bojnog poreza tada će zaplijenjeno žito ili nešto drugo biti prodavano dok se ne namiri navedeni iznos. Stražemanski vlastelin morao je platiti svotu od 134 forinte i 28 krajcara srebra,[191] a blatničko vlastelistvo moralo je namiriti 35 forinti i 8 krajcara. Grad Požega bio je dužan 91 forintu i 1 krajcar.[192]

Premda su bile velike teškoće, osobito oko osiguranja hrane za Narodnu stražu, nastojanja u tom pogledu nisu prestajala, pa je bilo i rezultata. U vremenu od 6. XII 1848. do 1. I 1849. osigurano je 1.000 centi brašna. Osim toga požeška županija osigurala je 12.432 porcije kruha, što sve nije bilo dovoljno, stoga su upućene nove naredbe u vezi s tim.[193] Međutim, vršene su i mnoge zloupotrebe. Pošto se u daruvarskom kotaru nije više pekao kruh, od 12. XII 1848, sudac toga kotara određivao je u koje će dane u nedjelju slati brašno. Osim toga javlja da je brašno od vlastelinstava pokvareno i da od njega kruh ne valja, pa pita da li treba i dalje žito uzimati od vlastelinstava. Zato ispečeni kruh često nije bio dobar, što potvrđuje slučaj iz daruvarskog kotara, zbog čega je povedena istraga i poduzete mjere kako se to ne bi ponovilo.[194] Ako se utvrdi da je kruh bio pravljen od lošeg brašna, štetu je morao nadoknaditi pekar.[195]

Županicima požeške županije upućena je naredba 20. I 1849. kojom se traži poštovanje zabrane prodaje žita, i da istovremeno jave količinu pšenice, suražice, raži, kukuruza i smjese koja je za prodaju, kao i ljude koji bi ga mogli prevesti na određeno mjesto ili u magazine.[196]

Zbog vrlo teških uvjeta rada M. Kraljević je bio prinuđen da se obrati Bojnom odsjeku da mu dodijeli sredstva i da požeškoj županiji javi da on ne može obavljati dvije dužnosti, bilježnika županije i bojnog povjerenika. Uz to zahtijeva da mu se dodijeli jedan pisar kako ne bi gubio vrijeme u prepisivanju, te da se naredi vojsci da se njemu obraća. Kraljević se odlučio za povjereničku dužnost i stoga je spreman izvršavati samo banove naredbe i biti samo njemu odgovoran. Osim toga zatražio je da mu se odobri da se bez njegove dozvole žito ne može prodavati, kako ne bi pripadnici Narodne straže na Dravi ostali bez hrane.[197] Kraljević je bio prisiljen postaviti te zahtjeve kao bi mogao uspješno nastaviti obavljanje povjereničke dužnosti.

Krajem siječnja sredstva za nabavljanje žita bila su upotrebljavana iz županijske bojne blagajne, ali i iz terezovačke solare.[198] Sredstva nisu bila dovoljna pa je zatražio pomoć i od banskog namjesništva.[199] Osim toga bio je prisiljen da se obrati narodu, kotarskim sucima i zapovjedništvu I i II bataljuna kako bi proveo uspješnije opskrbljivanje.[200] Uspijeva osigurati za I bataljun da iz Požege i Pleternice dobije 550 centi brašna i 50 centi suražice za veljaču 1849. Za cijelu regimentu za siječanj je osigurao 2.500 forinti, a isto toliko i za veljaču. Morao je osigurati za brašno 10.400 forinti, te za dodatne troškove: pečenje kruha, popravljanje pušaka, kupovanje opanaka i dr. Terezovačka solara za 6 nedjelja mogla je dati samo 12.000 forinti, stoga je Kraljević prinuđen tražiti pomoć od banskog namjesništva, jer je naredilo da časnici moraju imati veću plaću.[201]

M. Kraljević je morao da zbog svojih poslova često putuje, za to je dobivao putne troškove.[202] Najčešće je boravio u virovitičkoj županiji, a ukupno je proveo 56 dana izvan požeške županije.[203]

[186] MPK, spisi M. Kraljevića, br. 147.

[187] Isto, 7. XII 1848. — Potrebe opanaka za I bataljun su ove: I satnija 37, II satnija 130, III satnija 56, IV satnija 70, svega 293 pari opanaka. Za buduće potrebe zatraženo je po svakoj satniji još po 20 opanaka i popravak za svaku satniju po 10 pari. Na osnovi tih podataka možemo zaključiti da je svaki treći narodni stražar bio bez dobre obuće, jer je u bataljunu bilo 413 stražara bez valjane obuće.

[188] Primljeno je 286 pušaka s bajonetama i šipkama, 30.000 fišeka, 10.000 kapsla za pijemontske puške, 8.400 gotovih fišeka od 5/4, te 1 centu i 20 kg praha, a olova 11 centi i 70 kg (MPK, spisi M. Kraljevića, 22. XII 1848).

[189] MPK, spisi M. Kraljevića, 5. XII 1848.

[190] Isto, br. 114.

[191] Isto, br. 170. — Zaplijenjeno žito moglo se prodati, ali ne izvan teritorija požeške županije. Prodaja izvan županije može se učiniti samo onda ako nitko u požeškoj županiji ne bi mogao kupiti.

[192] Isto, br. 171.

[193] Isto, 5. XII 1848.

[194] Isto, 10. I 1849.

[195] Isto, br. 87.

[196] Isto, br. 45.

[197] Isto, br. 20.

[198] To je po Kraljevićevu mišljenju nestalan izvor, jer može na jednom biti puno, a potom ni krajcara, pa smatra da mu bojna blagajna mora pomoći.

[199] MPK, spisi M. Kraljevića, br. 37.

[200] Isto, br. 98.

[201] Isto, br. 108.

[202] Dnevnica za Staru Gradišku iznosila je 4, a pandur koji ga je pratio 1 for. za tri dana. Dnevnice su isplaćivane iz bojne kase.

[203] M. Kraljević od 24. XI do 1. XII bio je u virovitičkoj županiji radi uvida u stanje Narodne straže (6 dana). Putovanje je ponovio zbog istog zadatka 6. XII do 11. XII (6 dana). Ponovo boravi u virovitičkoj županiji od 14. XII do 17. XII (4 dana). Zbog sređivanja zadataka iz djelokruga bojnog povjereništva boravi u Zagrebu od 2. I do 14. I 1849. (10 dana), da bi 23. I 1849. ponovo otišao na Dravu u virovitičku županiju zbog Narodne straže odakle se vraća 17. veljače (boravi

Aktivnost J. Bunjika, S. Kuševića i M. Kraljevića od početka studenoga 1848. do veljače 1849. bila je usmjerena na organiziranje uspješne obrane požeške županije od opasnosti koja joj je zaprijetila od mađarona iz virovitičke županije. Uspješno su organizirali obranu granice požeške županije, upućeno je 3 000 pripadnika Narodne straže na Dravu i vršeno njihovo opskrbljivanje hranom i oružjem, organizirana je borba protiv mađarske propagande u Slavoniji i mađarona u virovitičkoj županiji.

Za tu djelatnost bila su potebna velika materijalna sredstva kojima požeška županija nije raspolagala. Nestašica sredstava uvjetovala je lošu opskrbu Narodne straže koja u takvim prilikama nije predstavljala garanciju za obranu domovine. Mnogi njeni pripadnici vratili su se kući kao dezerteri. Cjelokupan njen udio boravka na Dravi nije imao osobito vojničko značenje.

Seljačke mase nosile su teret u materijalnom i fizičkom pogledu. One su bile uključene u Narodnu stražu, a pretežno su se u odjeći i obući sami opskrbljivali. Polja su ostala neobrađena, a osim toga morali su prevoziti hranu, ratni materijal te regularne čete. To su morali izvršiti često uz vrlo malu ili nikakvu naknadu. Osim toga su bili prisiljeni da izađu na granicu požeške županije prema Našicama kako bi je učvrstili i branili u slučaju napada Mađara iz virovitičke županije. Sve su to morali činiti uz spoznaju da njihov položaj nije riješen onako kako su očekivali od Hrvatskog sabora. Stoga su seljaci često dolazili u sukob s vlastelinstvima, arendatorima, kotarskim sucima, knezovima i vojskom, a samo donekle svećenstvo obiju vjera zadržalo je utjecaj nad seljačkim masama.

Županijski činovnici s kotarskim sucima i drugim županijskim časnicima prevenstveno su nastojali očuvati red i mir, dok je Upravni odbor požeške županije nastojao učiniti dublje društvene promjene. Sve što je poduzeto u organiziranju obrane od mađarske opasnosti bilo je sporo, slabo organizirano i nedovoljno.

Požeška županija ipak je u narodnom duhu u Slavoniji prednjačila, zato se i mogla oduprijeti svakom nastojanju razjedinjavanja kako izvana tako i u samoj županiji. Takav razvoj prilika u požeškoj županiji znatno je pomogao i narodnjacima u virovitičkoj županiji da se održe u borbi s mađaronima, Nijemcima koji su ponajčešće na strani mađarske vlade.

Vlastelinstva i trgovci nastojali su iskoristiti teške prilike, stoga su špekulirali hranom i opskrbljivanjem, što je vodeće osobe požeške županije primoralo na administrativne i represivne mjere. U tome su imali podršku Banskog vijeća i namjesnika Mirka Lentulaja.

26 dana). Povjerenička dužnost mu započinje 17. VII 1848. i traje do posljednjeg srpnja 1849. Godinu i 13 dana vršio je vrlo naporan posao opskrbljivanja narodne vojske i brinuo se za vojnu bolnicu. Osim toga, obavljao je i dužnost županijskog bilježnika.

VIII. Seljački nemiri u požeškoj županiji u jesen i zimu 1848.

Seljaci su prihvatili ukidanje feudalnih odnosa i nastojali su da realiziraju više nego što im je dao Hrvatski sabor. U tome su nailazili na otpor županijske uprave na čelu s kotarskim sucima, činovnika pojedinih vlastelinstava, te zakupnika arende kao i gradske uprave. Njihovo nezadovoljstvo izražavalo se i u revolucionarnim gibanjima. Upravni odbor požeške županije, Magistrat grada i Josip Bunjik, banski povjerenik i podžupan požeške županije, morali su često rješavati sporove sa seljacima. Kada u tome nisu uspijevali, tražili su pomoć i drugih faktora kao što su Bansko vijeće i ban Josip Jelačić, a podnosili su i tužbe prijekom sudu.

Nove obaveze zbog rata s Mađarima koje su stavljene na teret stanovništva požeške županije, pogoršale su položaj seljaštva krajem ljeta 1848. U srpnju je određeno požeškoj županiji da plati 27 000 forinti srebra kao izvanredni porez za potrebe rata. Zato su zamoljena vlastelinstva, službenici, svećenici obiju crkava, obrtnici, arendatori, bilježnici da se napravi popis stanovnika koji će platiti navedeni iznos.[1] O izvršenju te obaveze izabran je odbor[2] koji će nakon položene zakletve, po mogućnosti što pravednije, razdijeliti taj porez na cijelo stanovništvo požeške županije bez razlike na pripadnike svih staleža. Prijedlog su bili dužni predati V. Peičiću koji je zadužen da što prije prikupi porez.[3]

Zbog pogoršanja položaja seljaštva kao i ostalog stanovništva dolazilo je do teškoća u prikupljanju poreza posebno kod seljaštva jer »... da oni plaćati dužni nisu da pače i ono što su platili natrag zadobiti hoće«. Prvi podžupan V. Peičić objasnio je da takvo shvaćanje seljaka proizlazi od onih ljudi koji žele pobunu podići i »... tako u mutnom ribu hvatati«. Stoga naređuje sucu pleterničkog kotara M. Špunu, a zasigurno su iste naredbe dobili i suci ostalih kotara požeške županije, da takve ljude podvrgnu istrazi i da ih se potom preda prijekom sudu, a da se o tome obavijesti uprava

[1] AH, PŽ, spisi 1848, SV-465, 24. VII 1848.

[2] Predsjednik odbora je župnik Franjo Sviranić, a članovi su Antun Peičić, Vatroslav Jakob, Skender Farkaš, te suci donjeg okruga, zastupnici vlastelinstava, župnik kutjevački, brestovački, prota Barišić, župnik iz Šnjegavića i računovođa požeške županije Đuro Adudić.

[3] AH, PŽ, PR-1848, br. 79 k, 15. VII 1848, br. 376.

požeške županije u Požegi. Pri tom V. Peičić ne propušta da ponovno upozori na odluku bana Jelačića »da buntovnika bez razlike stališa uhvatiti i sudu mira poslati imate«.[4] Predviđeno je da se slično postupa i s onima koji bi iz drugih krajeva pristizali u požešku županiju i tu širili različitu propagandu koja bi ugrožovala mir i red. Unatoč tome, klasni sukobi su bili sve češći i opsežniji što pokazuju i naredna zbivanja.

J. Bunjiku se 21. VIII obratio Franjo Knezović, nadzornik kutjevačkog vlastelinstva tražeći da se stanovnicima sela Mali Bilač, Tulnik, Didina Rika zabrani kupljenje šiške u šumama izvan svog spahiluka, tj. preko rijeke Londe.[5] Lugar sela Knešci upozorava da bi moglo doći do većeg sukoba jer domaći oduzimaju došljacima sakupljenu šišku. Moli da se u tome seljaci spriječe kako ne bi vlastelinstvo kutjevačko izgubilo svoje vlasničko pravo koje su im samovoljno oduzeli seljaci.[6]

U selu Buku je 14. rujna kotarski sudac M. Špun saslušavao sakupljače šiške, tom je prilikom saslušao četrnaest seljaka.[7]

Na početku listopada došlo je do pasivnog otpora seljaka prema javnim teretima u selu Cerovcu. S tim događajem upoznaje nas kotarski sudac Josip Žuvić u svom izvještaju. Žuvić je 3. listopada došao u Cerovac u kome je trebao da u šest općina pokupi redovni i izvanredni porez. Stigavši u selo u jutro u osam sati, nije našao nikoga od seljaka. Čekao je sve do poslije podne do kada je iz svakog susjednog sela došlo samo po nekoliko seljaka, a iz Cerovca nitko. Žuvića je na tom skupu seljaka obavijestio oberknez Alojzije Fisić, da je sve ljude pozvao, ali oni neće da dođu, »... a Stjepan Franetić koji eto baš sada nuz kuću prošao i kroz mene pozvan jest s tim dodatkom, da sudac čeka, odgovori, da on bogme ne ide, jer on ima pametniji poslova«. Osim toga oberknez je izjavio da neredi, pasivni otpor i neposlušnost u Cerovcu već duže traju i razlog im je razuzdanost seljaka s kojima on ne može upravljati. Seljaci ga ne slušaju i neće da dolaze po njegovom pozivu na skupove, a ako i dođu, »samo rebelliu podignu«. Tako su na posljednjem sastanku trojica izjavila »... da oni na nikakve javne poslove išli ne budu, niti će kome što davati, jerbo svetli ban je zapovedio, da se ništa nedaje i ništa neradi«.[8] Žuvić je bio nemoćan i mogao je samo konstatirati da zbog neposlušnosti seljaka ne može izvršiti zadatak. Nakon toga je poslao izvještaj upravi požeške županije kako bi ona ukorila seljake koji pružaju pasivni otpor u izvršavanju javnih tereta.

U Stražemanu krajem rujna odbili su seljaci plaćati taksu za vašarinu, stoga je M. Kraljević bio prisiljen zatražiti uredovanje Narodne straže.[9]

Odredbe Hrvatskog sabora bile su poznate već u srpnju, a prilikom njihove primjene bilo je još uvijek nejasnoća osobito kod uprava pojedinih vlastelinstava, a pogotovu kod seljaka. Neka su objašnjenja tražena od ko-

[4] Isto, S-1848, SV-465, 24. VII 1848.

[5] Lugar je prepoznao deset seljaka iz Malog Bilča, dva iz Velikog Bilča, jednog iz Tulnika i jednoga iz Didine Rike. Navodi i imena ljudi koje je prepoznao u sakupljanju šiške u šumama kutjevačkog vlastelinstva.

[6] AH, PŽ, S-1848. SV-465, 21. VIII 1848.

[7] Isto, 14. IX 1848.

[8] Isto, SV-714, br. 78.

[9] Isto, SV-465, 30. IX 1848.

tarskih sudaca, a ponekad je vršena i zloupotreba predstavnika županijske vlasti. Nezadovoljni seljaci na revolucionaran način ostvaruju svoja prava što potvrđuje tužba pačkog paroha Živanovića u kojoj se navodi da su stanovnici njegove parohije iz sela Dobrogošća i Pake njegov šljivik obrali i time se okoristili. Paroh je do tada bio vlasnik šljivika koji su mu seljaci uzeli. Tražio je od požeške županije da se zaštite njegova prava.[10]

Seljaci su često odbijali da plate svoje obaveze i nastojali su da ostvare materijalnu korist ne obazirući se na prava vlastelinstva i crkve. Uzimali su drva, napasali stoku na livadama, u šumama, nisu plaćali maltarinu, gornicu i motičarinu, brali su šljive u tuđim šljivicima i dr. Socijalni karakter pokreta na selu intenzivira se, a to možemo pratiti i na području grada Požege.

Za korištenje šuma na području grada Požege izvršena je dražba za žirovinu, 18. IX. 1848. Tom prilikom došlo je do protivljenja seljaka iz sela Komušine Petra Ivanovića, kneza, i Luke Kuruca, Lovre Smoljanovića i drugih seljaka koji su došli u gradsku kuću gdje je održavana dražba. Seljaci su tražili da oni nigdje drugdje neće žirovinu nego oko svoga sela, pa neka se drugi ne usuđuju tamo svinje tjerati. Ako tako ne bude, neka grad Požega dade drugima tu šumu u najam. Istupanje seljaka je protumačeno protuzakonitim i opasnim, stoga je gradsko vijeće zaključilo da redoviti odvjetnik Đuro Juratović, zbog samovolje i neposlušnosti seljaka, bivših kmetova, kod suda u Požegi, bez odgađanja dobije »... da se bivši podložnici zakonah članku o žirovini i to 10. točki pod d) izrečenoj prilagodeć dovoljiti imaju sa dobitim pravom, te o uspěhu učinjenih Veće ovo pismeno što skorie izvěsti«.[11]

Već su 1. listopada seljaci iz sela Vrhovca na silu tjerali svinje u branjevinu i zbog toga su stavljeni pod prijeki sud u Požegi.[12] Došao je u Požegu 2. listopada lugar iz Vrhovaca Janko Tadić koji je tamo djelovao po uputama kotarskog suca Miroslava Špuna i podnio tužbu protiv seljaka. U svom iskazu navodi da je seljake iz Vrhovaca upozoravao da ne tjeraju svinje u šumu. Nisu ga poslušali i nastavili su namjerno tjerati svinje u spahijsku branjevinu. To su bili seljaci: Đuro Grabusin, Petar Božić, Jovo Gajić, Nikola Stanić, Ilija Gajić. Kada ih je upozorio na zabranu, seljak Leša Gajić mu je odgovorio: »branjevine neima nikakve, gospodin ban kazao jest«. Slično je rekao i seljak Jovo Gajić: »milostivi ban kazao, da neima branjevine nigdi«.[13]

Na osnovi te tužbe seljaci iz Vrhovaca dovedeni su na prijeki sud u Požegu. Na sudu, 3. listopada, seljak Leša Gajić porekao je optužbu i krivnju je prebacio na šumara, koji je to tobože učinio zbog zlobe prema njemu. Seljak Maksim Stanić uporno je tvrdio da šumar nije seljake upozorio na branjevinu i da je on svinje tjerao zbog vode a ne žira. Njegov čuvar svinja Ivan Bošnjak je izjavio da u gradsku šumu nije htio ići, ali kako su svinje bile žedne, pobjegle su same na periferiju branjevine u jarak na vodu i nisu nikakvu štetu učinile. Dodao je da su s njim u branjevini bili Jakob Teša Danilović, Jovo Davidović, Jovo Paić, Mato Grabusin, Gliša Shor, Jovo

[10] Isto, SV-450, br. 458.

[11] HAP, MGP, PR-1848, br. 43, br. 1723.

[12] AH, PŽ, S-1848. SV-465, br. 33.

[13] Isto, br. 116.

Ladić i Pajo Kernjin. Bošnjak je posebno naveo da nikada u branjevinu nije tjerao svinje jer zna što su pravila. Bio je dvanaest godina vojnik.[14] Seljaci nisu pred sudom priznali da su krivi i bili su jedinstveni u tome što im je olakšalo položaj.

Grad je zabranjivao seljacima iz sela Emovaca da tjeraju svinje i drugu stoku u Emovački lug jer je to vlastelinsko zemljište. Seljaci su unatoč upozorenju i prijetnjama početkom listopada tjerali svinje u Emovački lug.[15] Grad je bio nemoćan da seljake spriječi u njihovim nastojanjima, a slično je bilo u cijeloj požeškoj županiji. Šumari, upravitelji vlastelinstva, poljari tražili su od kotarskih sudaca da se sa seljacima strogo postupa i da im se zabrani korištenje šuma i livada. Upravitelj pleterničkog vlastelinstva Franjo Sőjtőry naziva seljake zločincima s kojima treba strogo postupati.[16]

Grad Požega je imao i velike teškoće u prikupljanju malte krajem listopada. Zakupnik malte u gradu bio je Đuro Adžić, koji je 26. listopada obavijestio upravu grada o stanju o prikupljanju malte i razlozima koji su ga naveli, ukoliko se prilike ne poprave i maltarina ne poveća, da istu otkaže.

Arendator smatra da je osnovna teškoća »uskolebano vreme, čim je izrečena sloboda, hrdjavo i naopako upotrebivati se stala, da nigdi ni gospodara ni vlastelina nepriznajuć zlo uputjeni ne samo smeraju, nego i činom dokazuju...«.[17]

U početku kada je maltu preuzeo, uspio je najamninu dati i uz to je još ostvario prihod. Razlog je tome, kako navodi Adžić, što su bile sve obrtničke grane otvorene i trgovina razvijena te se prodaja sve vrste robe vršila u gradu, a »sada pako u ova najnovia vremena (...) dokinut put prodaji i dohodku«. Zato Adžić traži od uprave grada da se kupljenje malte podvrgne novoj dražbi, ili da se sadašnja najamnina snizi na 600 forinti srebra, zbog toga što se »... kupljenju malte grozno narod suprotstavlja, niti takvu od Svih svetih platiti kane...«. Grad Požega je zbog toga pisao požeškoj županiji, regimentama Brod i Gradiška »... da kupljenje malte u gradu ovome u nikakvom obziru i pod nikakvi način pristalo nije« i da to proglase narodu.[18]

Adžić je bio svjestan da ukoliko se ne izmijene uvjeti skupljanja malte, da će pretrpjeti velike štete i da će zbog toga biti prisiljen otkazati kupljenje malte.[19] Grad Požega uvažavao je navode Adžića, ali se istodobno nije mogao odreći tako sigurnog izvora prihoda. Stoga je odlučeno da se dohodak od malte i dalje održi u istom iznosu.[20]

Početkom listopada došlo je do značajne pobune zato što seljaci u selu Mihaljevci ostvaruju pravo o korištenju šuma. Petar Adžić arendator vla-

[14] Isto.

[15] Isto, br. 130. Sudac M. Špun 24. IX 1848. popisao je svinje u Emovcima. Kod sedamnaest seljaka bilo je ukupno 307 svinja. Magistrat grada Požege donio je odluku 29. IX da i dalje ostaje kod zabrane žirovine u svim planinskim šumama grada (HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1774).

[16] Isto.

[17] HAP, MGP, S-1848, SV-195, br. 1782.

[18] Isto.

[19] Isto.

[20] Isto, PR-1848, SV-43, br. 1724 (29. IX 1848).

stelinske šume (žirovine) u Mihaljevcima tužio je sve seljake Njemačkih i Ilirskih Mihaljevaca da su 2. listopada pustili u šumu 478 svinja.[21] Tražio je od suca Franje Erlingera da zaštiti njegova prava »od nasertanja (...) seljaka«. Erlinger je poslao u oba sela stražmeštra grada Blaža Sagjaka s pandurom Stjepanom Josipovićem kako bi prisilili seljake da svinje iz branjevine istjeraju i da ih više ne puštaju. Svi seljaci su se složno toj naredbi Erlingera suprotstavili, a svinje su i drugi dan ponovo pustili u branjevinu. Potom su otišli sucu Erlingeru da ga obavijeste »da oni svoje kermke iz branjevine istirati neće ju«.[22]

Spor je došao pred županijski sudbeni stol na kome su dali izjave Sagjak i Josipović, a potom i seljaci.[23] Sud je nastojao ustanoviti tko je prvi od

[21] U izvještaju Franje Erlingera upućenom podžupanu V. Peičiću navedeno je da su sve šume u kojima se nalazi žir dane bivšim kmetovima, osim dvije alodijalne: Gaišica nad Brestovcem i šuma pod Njemačkim Mihaljevcima. Seljaci Mihaljevaca nisu sesionalisti već kontraktualisti i stanuju na spahijskom posjedu. Njihova šuma je alodijalna jer su seljaci obrađivali neurbarsku vlastelinsku zemlju i nisu imali urbarskog zemljišta. Tu je šumu kao branjevinu upravitelj brestovačkog vlastelinstva P. Kövago prodao Petru Adžiću iz Mihaljevaca koji ju je odmah isplatio. Seljaci su znali da je to branjevina, ali su bili ogorčeni čuvši da je tu šumu kupio Petar Adžić, stoga su u nju počeli tjerati svinje, a to je dovelo do sukoba. F. Erlinger zahtijeva od Peičića da kazni nezakoniti postupak seljaka, tj. da »ovakve ljude kano otimače tuđeg dobra k Odboru sigurnosti (...) podvrći«. Izvještaj potvrđuje da su činjenice koje navodi Erlinger istovjetne onima koje su navedene u raspravi kod Sudbenog stola. V. Peičić je naredio 6. listopada da se seljaci zatvore i da se 7. listopada izvrši ispitivanje pred Odborom sigurnosti.

[22] AH, PŽ, S-1848. SV-452.

[23] Isto. — Na sudu na osnovi izjave seljaka Tadije Jovanovića može se zaključiti da su seljaci bili organizirani. Sastali su se 1. X pred krčmom Stjepana Tomića na raskršću u Ilirskim Mihaljevcima i dogovorili se da će svi sutradan krmke tjerati u branjevinu, a o tom dogovoru obavijestili su stanovnike Njemačkih Mihaljevaca od kojih je nekoliko bilo i na sastanku. Nije htio priznati da je rekao da zabrane nema nigdje i da su sve šume slobodne. Saslušani su još neki seljaci: Blaž Deanović, Ivan Majstorović, Josip Kripp, Andrija Pavišević, Jozo Valentić, Georg Lauer, Stjepan Tomić.

Blaž Deanović je bio seoski knez u Hrvatskim Mihaljevcima i 1. listopada išao je od kuće do kuće upozoravajući da u šume Gaišice i Lug Švabski nitko ne smije tjerati svinje, a u druge sve šume u kojima se žir nalazi mogu se slobodno koristiti. Tome su se suprotstavili seljaci Stjepan Tomić i Tadija Jovanović, ističući da je »...ban kazao da zabrane ne more nigdi biti, već da su sve šume otvorene«. Kada je vidio da svi svoje svinje tjeraju u branjevinu, i on je svoje otjerao, te priznaje da ta šuma nije potpadala pod urbar. Ivan Majstorović priznaje da su njegova djeca 11 svinja tjerala u šumu zajedno sa svinjama Marina Adžića. Bio je pozvan 3. listopada u Požegu i tu mu je naređeno da svinje istjera, ali to nije poslušao. Ostao je solidaran ostalim seljacima koji su i dalje svinje tjerali u zabranjenu šumu.

Josip Kripp izjavio je da je svojih 11 svinja dotjerao do branjevine, a kada su se svi sakupili, onda su zajedno u branjevinu utjerali. Kao i Majstorović bio je upozoren, ali je ostao solidaran s ostalim seljacima. Andrija Pavišević navodi da je svinje dotjerao do kuće Josipa Krippa, a dalje su s Krippovima otjerala djeca u branjevinu.

Jozo Valentić izjavljuje da su njegova djeca po njegovoj naredbi otjerala svinje u branjevinu. Kada su došli u Švapske Mihaljevce, ondje su čekali dok i drugi dotjeraju, a kada su došli, onda su zajednički najednom utjerali. On je ranije bio u Mitrovici (danas Trenkovo — F. P.) i tamo se sastao s knezom Njemačkih Mihaljevaca i još nekim seljacima i tom prilikom su mu rekli da će i oni svi tjerati svoje svinje u branjevinu i tražili su da on isto kaže seljacima Hrvatskih Mihalje-

seljaka rekao da tjeraju svinje u zakupljenu šumu Petra Adžića. Utvrđeno je »da se je čitavo selo dogovorilo da kermke utiraju — i ako plaćati budu morali, da će ju to platiti«.[24] Sam Petar Adžić nije mogao ili nije smio da kaže tko je bio vođa među seljacima.[25] Sud je donio odluku da se oni koji su se županijskoj upravi najviše suprotstavljali kazne mjesec dana zatvora i to od 7. listopada dalje. Novčanu odštetu treba platiti Petru Adžiću koji je zakupnik šume i kome i dalje ostaje šuma na korištenje. Seljaci Mihaljevaca bili su kontraktualisti, stoga su morali vlastelinstvu plaćati naknadu za obrađivanje zemlje.[26] Zato je sud odlučio da taj dio iznosa trebaju uplatiti u kraljevsku blagajnu kod garde zbog troškova koji su nastali za istjerivanje svinja iz šume, te reštarinu 20 krajcara po osobi koja pripada kaštelanu. Sudac Erlinger je dobio nalog da novac sakupi od seljaka. Seljaci se nisu s postojećim stanjem pomirili i trojica seljaka su 14. listopada

vaca. Valentić je to i učinio te je dotjerao svinje s ostalim seljacima nekoliko dana kasnije u branjevinu.

Stjepan Tomić je naredio djetetu da tjera svinje u branjevinu jer su u nedjelju imali dogovor u selu na kojem su se dogovorili da će svi odjednom utjerati svinje u branjevinu. Osim toga je na sudu potvrdio da je govorio kako je ban rekao da zabrane nema, ističući da je on »tako razumio na Piacu (trg grada Požege — F. P.) iz usta preuzvišenog g. bana« (ban je na požeškom trgu govorio 15. srpnja 1848). Georg Leuer je seoski knez Njemačkih Mihaljevaca. Na sudu je izjavio da je u ponedjeljak 2. X došao k njemu Petar Adžić i zamolio ga neka on svoje ljude odgovori od nasilog tjeranja svinja u branjevinu. Obećao im je dati žirovinu uz naplatu po jednom svinjčetu 2 forinte srebra. Cijena od 2 forinte donosila bi P. Adžiću znatno veća sredstva od 50 forinti koje je isplatio za arendu brestovačkom vlastelinstvu. Ako uzmemo da je 478 svinja već prvi dan bilo bez dozvole u zakupljenoj šumi, onda bi preprodajom zakupnine seljacima ukupan prihod arendatora iznosio 956 forinti, što je 19 puta više od plaćene zakupnine. Međutim, već su seljaci Hrvatskih Mihaljevaca svinje utjerali u branjevinu, stoga nisu htjeli prihvatiti Adžićev prijedlog, pa je i on svinje u branjevinu pustio. Naveo je da su 2. X došli u selo (to je ponedjeljak — F. P.) Sagjak i Josipović i svima su po nalogu suca F. Erlingera zabranili da tjeraju svinje u branjevinu, ali su ipak drugi dan svi svinje u branjevinu ponovo tjerali.

[24] AH, PŽ, S-1848, SV-452.

[25] Petar Adžić je 1. X kupio branjevinu kod Njemačkih Mihaljevaca, a 2. X otišao je u to selo i upozorio kneza da svojim seljacima naredi da na silu u navedenu šumu ne tjeraju svinje kao što su namjeravali. Njima će za novce prije dopustiti nego drugima. Kada se od kneza vraćao, vidio je da njegovi seljaci Ivan Majstorović, Josip Kripp i Adam Pavišević prvi svoje svinje u njegovu branjevinu tjeraju, a kada su to drugi vidjeli, isto su učinili. Osim toga pred sudom je također rekao da su u utorak, kada su se iz Požege vraćali od suca F. Erlingera, njegovi seljaci Luka Miatović i Martin Stetić pred njegovom kućom i ukućanima pjevali:

»Oj Petre, Petre
žalosna ti majka,
da ti znadedu
kakva ti se
kod nas plete stranjga, —
da mora s jedne strane
fiškal Gabrielij —
s druge provisur Kövago.«

[26] Kontraktualisti su seljaci koji su na temelju posebnog ugovora (kontrakta) s vlastelinom obrađivali spahijsku zemlju. Takvi seljaci nisu 1848. oslođeni tih obaveza, što je dovodilo do nezadovoljstva seljaka, jer je većina seljaka uz urbarijalnu obrađivala zemlju pod kontraktom.

zamolili da bi se na mjesec dana seljaci Mihajlo Kilijan, Lovro Kripp i Petar Luner pustili privremeno iz zatvora. Naveli su kao razlog da dotični seljaci nisu svinje u zabranjenu šumu tjerali zbog zlih namjera, već zbog lošeg tumačenja. Osim toga traže da se puste kući seljaci samci koji do 14. listopada nisu ništa posijali pa za svoje potrebe neće imati hrane za iduću godinu, a potom da se vrate u zatvor. Odvjetnik Dragutin Kovačević podržao je traženje seljaka da se seljaci samci trebaju pustiti, a to su: Frane Schulc, Ferdinand Krill, Karlo Kripp, Josip Last, Janko Kripp, Ivan Gajger, Stjepan Stetić, Luka Miatović, Marin Stetić, Tomo Stetić.[27] Sudbeni stol uvažio je oba mišljenja i spomenute seljake je privremeno pustio »skupa sa ostalima« koji su svinje tjerali u spomenutu šumu.

Seljaci nisu pušteni samo zato što su samci, već i zbog toga što je bilo potrebno otpremiti narodne stražare, jer su morali otići iz požeške županije na Dravu i zbog »preprega« koje su nužne prilikom njihova pokreta. Sucu Erlingeru je naređeno da seljaci svoju kaznu od mjesec dana moraju izdržati u dva puta zato što nema dovoljno mjesta. Oni koji nisu samci morali su se vratiti 15. studenoga, a samci, koji su poimenično navedeni, 7. prosinca u županijski zatvor. Vrijeme od sedam dana, koje su do tada proveli u županijsom zatvoru, treba im uračunati.[28]

Zbog teškog socijalnog položaja seljaci Njemačkih i Hrvatskih Mihaljevaca uputili su 13. XI molbu Banskom vijeću u Zagreb u kojoj traže rješenje svoga položaja. U molbi se vidi da je upravitelj vlastelinstva Pavao Kovaković (Kövago — F. P.) iz Brestovca prodao šumu P. Adžiću iz Mihaljevaca koja se nalazi uz Njemačke Mihaljevce i koja je dobro urodila žirom. Šuma je imala do 700 hrastovih stabala. U njoj je samo on imao pravo uzgajati svinje, a to je zabranjivao ostalim seljacima. U molbi zatim navode da, kada su došli »lepi propisi« od bana po kojima smo »mi u selima nashe obchine gospodari«, te da »mi svi u sellu nahodechi za ove sve stvari znati i pitati si imamo, a misto 8 nedilja samo 3 nedilje naši kermzi u schumi biche«.[29]

Seljaci smatraju da je nepravda što ne mogu koristiti šumu koja je najbliža njihovom selu, a prodana je za 50 forinti, koju su svotu bili i oni spremni platiti. Navode da prodaja nije bila oglašena od upravitelja vlastelinstva kako bi i oni bili u mogućnosti da kupe žirovinu u spomenutoj šumi.

U molbi seljaci priznaju da su u šumu tjerali svinje, koje je sudac Erlinger uz pomoć serežana istjerao, a seljake dao zatvoriti i držao ih u županijskom zatvoru osam dana. Kući su pušteni kako bi mogli svoju braću i djecu otpremiti u vojsku — Narodnu stražu. Majke i sestre su ih dočekale plačući i cvileći, »za kakvu pravizu toliko nepravze od naše gospode terpiti moramo«. Kad su ispratili i opremili narodne čete, »mi goli i bosi ostadosmo«. Ističu da im nije žao i posljednju kap krvi dati za domovinu, ako

[27] AH, PŽ, S-1848, SV-452.

[28] Isto.

[29] Isto, 13. XI 1848. — Molbu je u Petrovom Selu sastavio Adam Dešković, graničar iz gradiške kompanije. Sastavljač molbe za sebe kaže da je prijatelj seljaka tj. dva sela i da su mu zato seljaci došli da bi vidjeli kako stoji s uredbama bana, te da li je graničarima što pisano i poslano. To pokazuje da seljaci nemaju povjerenje u županijsku upravu.

bi nam gospoda pravice naše priznala i dala. Navode da po nalogu požeškog suca moraju ponovno u zatvor na tri nedjelje i da moraju platiti veliki porez od 200 forinti zato što su svinje tjerali u branjevinu. Traže da im se odgovori u roku od 5 do 6 dana, ukoliko se brzo ne odgovori, seljaci će morati u zatvor, a njihove obitelji ostat će bez drva, brašna, tj. kruha.[30] Seljaci traže oslobođenje od zatvora i nametnutog poreza.

Nema podataka koji bi upućivali kako je reagiralo Bansko vijeće i je li uopće odgovorilo na molbu seljaka. Međutim, možemo pretpostaviti da odgovor nije došao, a pogotovu ne u zatraženom roku. Ako je i prispio, nije bio povoljan. Zato su seljaci obaju sela Mihaljevaca, 10. prosinca uputili molbu županijskoj skupštini i prvom podžupanu V. Peičiću kojom traže odgađanje do proljeća 1849. naplate kazne od 200 forinti srebra, koju im je nametnuo sudac F. Erlinger. Seljaci u molbi navode niz teškoća koje su ih dovele na prosjački štap, ali su uvjereni da će svoj položaj popraviti do proljeća.[31]

Sličnih pojava na selu bio je i drugdje u Hrvatskoj i Slavoniji, stoga su nemiri na selu bili sve češći.[32] Seljaci su odbijali plaćanje novih poreza, a tereti su toliko porasli da su često gladovali. Stanje na selu utjecalo je da je ban iz Beča, 20. XI, uputio Proglas na seljake naroda hrvatsko-slavonskog.[33]

Ban je zabrinut zbog stanja na selu, posebno u zagrebačkoj županiji, radi daća i korištenja šuma. Smatra da je puk lakovjeran i da se na zlo nagovoriti dade od opakih ljudi koji loše objašnjavaju prava seljaka. U Proglasu ban objašnjava prava hrvatskog seljaštva i izražava nezadovoljstvo zbog onih koji žele sada otimati tuđe i stoga ne daju gornicu, gornu desetinu, žele prisvojiti općinske šume, »u gospodarske šume badava kérmke upuštati« i dr. Ban odlučno obznanjuje seljacima da će braniti prava vlastelinstva prijekim sudom, stoga seljaci trebaju da slušaju bana i poglavarstva, pa, ako im se što nažao učini, da se njemu prituže.[34] Seljaci iz Mihaljevca su svoju molbu uputili banu i Banskom vijeću sedam dana prije nego što je ban uputio Proglas na seljake. Kako se iz proglasa vide namjere bana, Mihaljevčanima nije preostalo ništa drugo nego da izvrše presudu županijskog suda, a to nisu mogli. Tada su zatražili odgodu obaveza do proljeća 1849.

[30] Isto.

[31] AH, PŽ, S-1848, SV-451, 10. XII 1848. — Prema navodima seljaka u zahtjevu županijskoj skupštini možemo ustvrditi da se položaj seljaka sve više pogoršavao. Uzrok tome je nerodna godina, što je uzrokovalo nestašicu hrane, troškovi za osnivanje narodnih četa, davanje redovnog i izvanrednog poreza. Osim toga morali su opremati vlastitu djecu i braću u Narodnu stražu i opskrbiti ih hranom od 8 do 10 dana. Ti su troškovi bili toliko veliki da su mnogi bogati seljaci ostali bez krajcara i bez grumena soli kojom bi »... žalostno paursko jelo i krušac posoliti mogli«. Osim toga i te kako je bila značajna obaveza opskrbljivanja stražara na Dravi opancima i toplom odjećom. To je i bio razlog više da Mihaljevčani zatraže odgađanje plaćanja kazne.

[32] Slavenski Jug, br. 46 od 19. studenoga 1848. — Opisan je slučaj pobune seljaka u okolici Zagreba zbog odbijanja plaćanja desetaka. Protiv seljaka je poslana Narodna straža i graničari. Pobuna je bila ugušena i bilo je mrtvih među seljacima, a neki su dovedeni u županijski zatvor. I ta se pobuna objašnjava tobožnjim nesporazumom.

[33] AH, PŽ, S-1848, SV-450.

[34] Isto.

Utvrđeno je na sjednici Upravnog odbora požeške županije, 28. II 1849, da je F. Erlinger položio 100 forinti koje je utjerao od stanovnika obaju sela Mihaljevci zbog nasilog gonjenja svinja u branjevinu.[35]

Socijalni pokret na selu bio je složen, zato je Upravni odbor požeške županije imao dosta posla u rješavanju odnosa na selu i sprečavanju nemira. Odbornici kutjevačkog kotara tuže se da vlastelinski svinjari u Kutjevu one svinje koje nisu prodali, i dalje u žirove šume tjeraju na štetu stanovnika Kutjeva. Kuće i posjeda u Kutjevu nemaju, a nije im dana ni žirovina ni pašarina. Stanovnici Kutjeva traže od Upravnog odbora požeške županije da vlastelinski svinjari sebi pribave posjed ili, pošto nemaju stalnog mjesta boravka, da se udalje iz kutjevačkog kotara. Upravni odbor požeške županije naredio je kotarskom sucu Josipu Žuviću da to pitanje treba riješiti do Đurđeva i da se mir u Kutjevu sačuva, a ukoliko ne uspije, treba svinjare udaljiti iz županije.[36]

Miroslav Kraljević je polovinom studenoga saznao mnoge pojedinosti o djelovanju kneza u selu Tornju kod Stražemana. Na sudu je svjedočio Andrija Jogun iz sela Tornja da je njihov knez kriv što su seljaci tjerali svinje u vlastelinsku branjevinu. Knez je bio prvi koji je to učinio i stoga dao primjer da isto čine. Osim toga knez je bunio ljude protiv županijske uprave i govorio da treba svu gospodu potući. Protivio se i sakupljanju seljaka da kolima prevezu kruh Narodnoj straži na Dravu. Zbog takvog buntovničkog držanja početkom prosinca knez je zatvoren u županijski zatvor u kome se branio da mu nisu poznati razlozi zbog kojih je zatvoren i da ništa nije učinio.[37]

Seljaci iz sela Mali Bilač u pleterničkom kotaru Tomo Ribičić, Petar Balešić, Ivan Ribičić, Mato Zubčević, Đuro Ribičić, Stjepan Karajković, Ivan Zubčević po zapovjedi Antuna Petkovića morali su doći 5. prosinca kolima u Pleternicu kako bi prevezli kruh za Narodnu stražu u Miholjac. Seljaci nisu izvršavali nalog i odbili su da prijevoz vrše oni koji su imali u Narodnoj straži člana obitelji. Smatral su da prijevoz treba da vrše samci koji su oslobođeni služenja u Narodnoj straži.[38] Seljaci su bili opterećeni službom u Narodoj straži, stoga su željeli da dio drugih tereta preuzmu oni koji nisu imali u svojim obiteljima gardiste. Oslanjanje jednih na druge dovelo je do otkazivanja poslušnosti i stvaralo bojnom povjereniku teškoće oko opskrbljivanja i stvaralo nemir i nezadovoljstvo na selu što potvrđuju i drugi primjeri.

Seljaci iz sela Kalinića također su odbili da prevoze kruh u Miholjac. Mato Vuković izjavio je, »makar bio okovan ja mog konja nedam«.[39] Seljaci su se jedan za drugim povodili, obično, ako ne bi jedan prihvatio, i drugi bi odbijao. Tako je Peka Marčinković rekao da daje konja, ali ako to i drugi učine. Nitko nije obavio prijevoz kruha[40]

[35] AH, PŽ, PR-1848, br. 80 A a, br. 136.

[36] Isto, br. 228.

[37] AH, PŽ, S-1848, SV-465, br. 176.

[38] To su M. Zubčević, Tomo Ribičić, Ivan Ribičić.

[39] AH, PŽ, S-1848, SV-465, br. 176.

[40] M. Vuković daje kola, ali ne daje konja. Ako bude prisiljen, traži da mu ga plate. Kada ga je knez odredio za podvoz, on ga je napao fizički udarivši ga u prsa. Stjepan Matijević nije htio ići, dok je Marčinković bio odmah spreman.

Knez iz sela Tulnika odredio je 7. XII Marka Tubića da prevozi kruh, ali je to odbio učiniti izgovarajući se da je serežanin i da to kao takav ne mora. Međutim, na sudu je dodao da je i bolestan, stoga je umjesto njega određen drugi seljak.[41]

Slično se događalo s ponašanjem seljaka i u drugim selima. To pokazuju slučajevi maljevačkog kneza Đure Lombara i knez Svilne Ive Barića. Jedino seljaci sela Buka dobrovoljno su i složno, a da ih je itko odredio, uputili kolima i prevozili kruh. Bili su trojima kolima u Podvinju.[42]

Kotarski suci bili su opterećeni brojnim zadacima. Samovolja vlastelinstava ili pojedinih njihovih službenika prema seljacima je bila uobičajena.

Josip Žuvić, kotarski sudac, optužio je Antuna Štivalića iz Kutjeva zbog samovoljnog uzimanja krčevine.[43] Smatrao je da je Štivalićev postupak samovoljan i da njime ruši autoritet županijske vlasti. Smatra takvu djelatnost opasnom i stoga ga je dao zatvoriti u županijski zatvor. Žuvić taj svoj čin opravdava i time, »ako se taj primer (Štivalića — F. P.) saznade među pukom, to će biti bogati predlog buntovničtva i jedan za drugim početi otimati«.[44] Štivalić je bio kažnjen zbog općih prilika koje su mogle prema Žuviću biti opasne za stvaranje opće pobune seljaka koji su bili nezadovoljni. To potvrđuje i primjer sela Ciglenik čiji stanovnici nisu u toku godine ništa platili niti dali. Žuvić je u Ciglenik uputio županijske činovnike da primoraju seljake da daju svoje obaveze. Seljaci su se suprotstavili i izjavili da im »kotaruša netreba, niti oni kome hoće štogod da plate«.[45] U opiranju se osobito istaknuo Luka Petrović. Kada su mu zaprijetili da će ići pred sud u Bektež, izjavio je: »Ako je u Bekteži Vaš sudac, moj nije, ja neidem«. Kada su ga županijski činovnici htjeli zavezati, suprotstavio im se sjekirom, a kada su htjeli poslati seljaka Matu Radojčića u Bektež da javi sucu, ovaj je to odbio, »... on u Bektež ići ne može i neće«.[46] Solidarnost seljaka u Cigleniku onemogućila je županijske činovike u njihovim namjerama. Sucu je ostalo da konstatira da su seljaci u Cigleniku nepokorni, a Luka Petrović i Mato Radojčić uhvaćeni su i zatvoreni u županijski zatvor. Na sudskom procesu ustanovljeno je da je L. Petrović ipak odvezao drva u Bektež, dok je Mato bio bolestan.[47]

[41] AH, PŽ, S-1848, SV-465. br. 176.

[42] Isto.

[43] Isto, SV-714, br. 95. — Antun Štivalić se krajem ožujka potužio J. Žuviću da je od njega Petar Schlosser iz Kule oteo krčevinu, zbog čega se obratio vlastelinskom odvjetniku. Žuvić ga je uputio da od odvjetnika donese pismeni dokaz, pa će nakon toga suditi. U svibnju je Štivalić ponovo došao kod Žuvića, ali bez pisma, a sa svjedočanstvom od Đure Juratovića došao je tek u rujnu. Petar Schlosser je krčevinu obrađivao 30 godina, stoga mu je Žuvić dopustio da to čini dok se ne donese presuda. Međutim, u rujnu nakon Žuvićeva oklijevanja, Štivalić je više puta tražio presudu, tako je 30. IX nestrpljiv odlučio da ode na krčevinu i da je uzore, što mu je na Schlosserovo traženje bilo zabranjeno. Štivalić se nije držao zabrane, posijao je raž i pred sudom izjavio da se te zemlje neće nikada odreći.

[44] AH, PŽ, S-1848, SV-714, br. 95.

[45] Isto, br. 136. — Časnici županijski razgovarali su s knezom Jakovom Markovićem u kući Luke Petrovića, koji je trebao dug u drvima dovesti u Bektež. Luka je odbio to učiniti izjavivši da je njemu preče »djubre« voziti.

[46] AH, PŽ, S-1848, SV-714, br. 136.

[47] Isto.

Seljaci i vlastelinstva kutinskog kotara zatajili su pravo stanje stoke, vinograda i šljivika kako bi dobili manji porez.[48] Zbog toga je Upravni odbor požeške županije zaključio da se mora stoka brojiti i utvrditi prava veličina drugih dobara kako kod seljaka tako i na vlastelinstvvima na čitavom teritoriju požeške županije. Da bi se to uspješno provelo, za donje područje požeške županije bio je zadužen Josip Bunjik, predsjednik Odbora za popis, a za gornje okružje (pakračko okružje) županije Miroslav Kraljević.[49]

Polovinom prosinca 1848. vlastelinstvo Kutina smatra da se mora više reda uvesti u vezi s pravima seljaka na drvarenje. Seljaci trebaju dobiti pravo na drva, ali ne bilo gdje, nego na prikladnom mjestu. Ne smije se dopustiti da seljak »... sam gdi mu se hoće samovoljno šumu sěče i kěrči«. Razlog za tu intervenciju je nezadovoljstvo seljaka na vlastelinstvu grofa Szecsenija i Erdödya, koji su drva sjekli mimo uredbe po svim šumama. Ukoliko bi ih šumar ili lugar pokušao spriječiti, oni bi ga napali pogrdama i psovkama, a potom bi nastavljali svoj posao. Među seljacma se posebno isticao Janko Dešić iz sela Batine koji je čak napao i istukao lugara.[50]

Vlastelinstvo Kutina nije bilo sigurno u očuvanju bilo koje vrste imetka zbog velike samovolje seljaka. Seljaci su tjerali stoku na vlastelinske livade, usjeve pa i vinograde. Rušili su i palili plotove. U spahijskim su vinogradima na klijetima rušili vrata, prozore i peć te brali i odnosili grožđe. Zbog svega toga kutinsko vlastelinstvo podnijelo je tužbu požeškoj županiji tražeći da se seljaci »okane kvarove činiti« i da se izdaju uredbe za održavanje reda i mira.[51]

Krajem veljače 1849. vlastelinstva Brestovac, Velika i Pleternica šalju pritužbe požeškoj županiji da seljaci dobivaju pustare na koje nemaju pravo. Upravni odbor požeške županije podržao je vlastelinstva u njihovim traženju.[52]

Krajem veljače 1849. u izvještaju bilježnika Ive Jurkovića pleterničkom sucu M. Špunu govori se o teškoćama oko sakupljanja poreza u selima Vetovo i Jakšić. U selu Vetovu je sakupio porez osim 2 forinte i 3 krajcara od Kožića i 2 forinte i 40 krajcera od tominovačkog mlinara te 1 forintu od Đure Turića. Kada je to htio raspodijeliti na čitavo selo i naplatiti, kako bi ubrao sav porez koji se odnosi na to selo, seljaci su se suprotstavili i odbili da plate za druge. To ga je omelo u izvršavanju zadatka. Slično je bilo i u selu Jakšiću gdje su seljaci također jedinstveno nastupali. Osim toga seljaci iz Jakšića su u šumama činili velike štete, zbog čega je zatražena intervencija kotarskog suca Miroslava Špuna.[53]

Socijalni pokret na selu u jesen 1848. i početkom 1849. u požeškoj županiji bio je vrlo uspješan. Bili su različiti uzroci nemirnom stanju na selu, ali su svi imali socijalni karakter. Težak ekonomski položaj očitovao se u plaćanju

[48] U kutinskom kotaru morali su ispraviti količinu vinograda od jednog jutra i tri kopača na jedno jutro i sedam kopača, a u vlastelinskim vinogradima treba dodati četiri kopača. Zaključeno je i da se i kod seljaka treba ponoviti popis.

[49] AH, PŽ, PR-1848-80 A a, br. 226.

[50] Isto, S-1848, SV-451, br. 217.

[51] Isto.

[52] Isto, br. 204.

[53] Isto, SV-465.

poreza, služenju u Narodnoj straži, besplatnom radu na putovima i šančevima za obranu granica požeške županije, podvozu za Narodnu stražu i regularnu vojsku, samovolji činovnika županije i vlastelinstva i dr.

Posebno valja istaknuti teškoće koje su imali seljaci u korištenju šuma, livada, krčevina, te u krčmarenju i drugim pravima. Seljaci su slobodu drukčije shvaćali i tumačili što je često bilo u suprotnosti s interesima bivših feudalaca. Uprava grada i požeške županije bila je svjesna da svako zaoštravanje odnosa na selu može dovesti do općeg nezadovoljstva i pobune, stoga su u svakoj konfliktnoj prilici nastojali smiriti stanje, pa i na prijekom sudu izričući blage kazne. Tako je bila dovoljna kazna boravak nekoliko dana u županijskom zatvoru za one seljake koji su se posebno isticali svojim primjerom u neposlušnosti i samovolji.

Seljačke mase nisu bile organizirane, a bunt seljaka bio je različit od sela do sela i imao je svrhu da se ostvare pojedina prava koja su proklamirana ukidanjem feudalizma ili se pak očitovao kao neposlušnost županijskoj upravi i njenim činovnicima. Samo u nekoliko sela seljake su organizirali seoski knezovi, što je onemogućilo kotarske suce da provedu akcije županijske uprave. Seljaci su na saslušanjima poricali krivnju, a pozivali su se na bana i njegove izjave o jednakosti što je bila samo vanjska forma opravdanja za nemire koje su stvarali.

IX. Kraj ratnih uvjeta u požeškoj županiji

Krajem siječnja 1849. carska vojska napreduje u južnoj Mađarskoj. Zauzet je Pečuh, 25. I, a potom Mohač. General Trebersburg od 29. na 30. I. započinje napad na Osijek. i zauzima ga 14. II nakon duže opsade. Osijek od tada postaje sjedište carske vojske u Slavoniji, a u svibnju (od 11. do 22. V) boravi u njemu i Jelačić. Zauzimanjem Osijeka promijenila se zadaća Narodne straže požeške županije na Dravi. Od tada Narodnu stražu potiskuje carska vojska, a carski generali smatraju je suvišnom te je žele raspustiti ili integrirati s carskom vojskom. Integracija bi značila gubljenje njenog narodog karaktera i bila bi izuzeta ispod uprave Banskog vijeća i Bojnog odsjeka.

Narodna straža požeške županije naći će se u veljači u delikatnoj situaciji zbog različitih stavova i odnosa prema njoj banskog namjesnika M. Lentulaja, Upravnog odbora požeške županije i carske vojske. Kako narodnjaci vode Narodnu stražu požeške županije, stoga je novonastala situacija u veljači za njih bila razočaranje, pogotovo što se Narodna straža za vrijeme boravka na Dravi suočavala s mnogim teškoćama i uspješno ih prebrodila, a sada se našla pred raspuštanjem. U toku veljače izdano je više naredbi koje su se odnosile na Narodnu stražu požeške županije, koje su pogoršale njen ionako već težak položaj. Narodnjaci su željeli narodne straže preformirati u nacionalnu vojsku koja bi imala političku težinu.

M. Kraljević bio je prisiljen da se 2. II obrati banskom namjesniku i upozori ga na teškoće u opskrbi, što je ponovio i 13. II i tom prilikom iznosi potrebe za veljaču.[1]

Upravni odbor požeške županije objavio je 3. II da se »gibiva narodna straža požeške županije smatra kao redovna c. kr. vojska i da se ne smije raspustiti«.[2] Kraljević je početkom veljače posjetio i generala Trebersburga, ali ni od njega nije mogao dobiti valjan odgovor da li je Narodna straža požeške županije potrebna na Dravi ili ne. Trebersburg predlaže da ode kući ako je obavila svoj zadatak, a ako nije, treba to znati, jer ako ode kući, bit će je teško opet organizirati ako bude potrebno.[3]

[1] MPK, zbirka dokumenata M. Kraljevića iz 1848/49, br. 108 i 138. Potreba za požešku gardu za veljaču iznosi 13.000 forinti srebra.

[2] J. Kempf, Požega (...), str. 291.

[3] MPK, zbirka dokumenata M. Kraljevića iz 1848/49, SV-I i II, br. 126.

M. Lentulaj 15. II obavještava Upravni odbor požeške županije da general Hermann Dahlen smatra da vojnička služba Narodne straže požeške županije u virovitičkoj županiji nije potrebna, stoga je naredio generalu Trebersburgu da je što prije uputi u Požegu gdje bi položila oružje i potom bila puštena kući, ali bi trebala ostati u pripravnosti u slučaju potrebe.[4]

Doista je na inicijativu generala Dahlena rasformirana Narodna straža 17. II u požeškoj županiji.[5] Istovremeno je Upravni odbor požeške županije prenio naredbu Lentulaja M. Kraljeviću da prestane kupovati namirnice za Narodnu stražu.[6] Osim toga, Upravni odbor donosi odluku da se zamoli generala Trebersburga da Narodnu stražu požeške županije pošalje u Požegu, ali ne svu najednom, nego bataljun po bataljun, kako bi lakše bilo obavljeno preuzimanje oružja.[7] Međutim, oficiri Narodne straže u požeškoj županiji usprotivili su se raspuštanju i ističu da je raspuštanje Narodne straže »protiustavno«.[8] Banski namjesnik Lentulaj odgovara na to protivljenje i tom prilikom upozorava na složenost prilika i obrazlaže da je nužno bilo osnivanje Narodne straže u Hrvatskoj i Slavoniji kada je domovina bila u opasnosti od Mađara. U to vrijeme nije bilo dovoljno redovne vojske, stoga je Narodna straža imala mnogo značajniju ulogu. Sada kada je tvrđava Osijek zauzeta, opasnost je prestala, a državna blagajna nije u mogućnosti da i dalje podnosi velike izdatke za vojsku. Osim toga, poljodjeljstvo treba njegovati, tj. vratiti seljake kući, stoga je odlučio slavonsku kao i hrvatsku »gibivu narodnu stražu« pustiti kući, izuzimajući jednu četu, a carsko oružje i opremu pohraniti u dotičnim županijama. Smatra da se time nikakvo ustavno pitanje ne krši, jer je samo gradska Narodna straža bila dosada priznata, a za naoružavanje ostalih državljana treba konačnu odluku donijeti Hrvatski sabor.[9]

Na raspuštanju Narodne straže inzistirao je i ban Jelačić i protivio se da se organizira kao regularna hrvatska vojska, a zalagao se za regrutaciju.[10]

Banski namjesnik smatra da je raspuštanje Narodne straže u Hrvatskoj i Slavoniji logično, međutim, postojala su i drukčija mišljenja, tj. da Narodna straža treba prerasti u regularnu vojsku. Carski generali su inzistirali na raspuštanju ili djelomičnoj integraciji, čemu se suprotstavljao Bojni odsjek i tražio da se organizira regularna hrvatska vojska na osnovi »Privremene osnove za uređenje na obranu domovine potrebite narodne vojske«, koja je objavljena 12. travnja i odmah je stupila na snagu.[11] Mi-

[4] AH, PŽ, S-1849, SV-451, br. 1540/230.
[5] AH, BV, S-1849, br. 1703/233 i 1786/246.
[6] AH, PŽ, S-1849, SV-451, br. 1540/230.
[7] Isto, S-1848, SV-CDLXVI, Zapisnik UOPZ, 23. II 1849, br. 99.
[8] Isto, S-1849, SV-451, br. 2062/272. Usp. J. Adamček, n. dj., 67.
[9] Isto.
[10] J. Adamček, n. dj., 66—69.
[11] J. Adamček, n. dj., 67 i 104. Usp. J. Kempf, Požega, 293. J. Adamček govori o ulozi narodnih straža kao hrvatske nacionalne vojske na početku 1849. i zaključuje: »Liberalni narodnjaci iz Bojnog odsjeka i oficirskog kadra samih jedinica vidjeli su u narodnim stražama novi tip vojske. Oni su se zalagali za izgrađivanje i jačanje tih jedinica, ne samo što su u njima vidjeli vojsku za borbu protiv peštanske vlade, nego i zato što su te jedinice kao samostalna hrvatska vojska, pod upravom Banskog vijeća, mogle poslužiti za pružanje otpora nadiranju germanizacije i reakcije«.

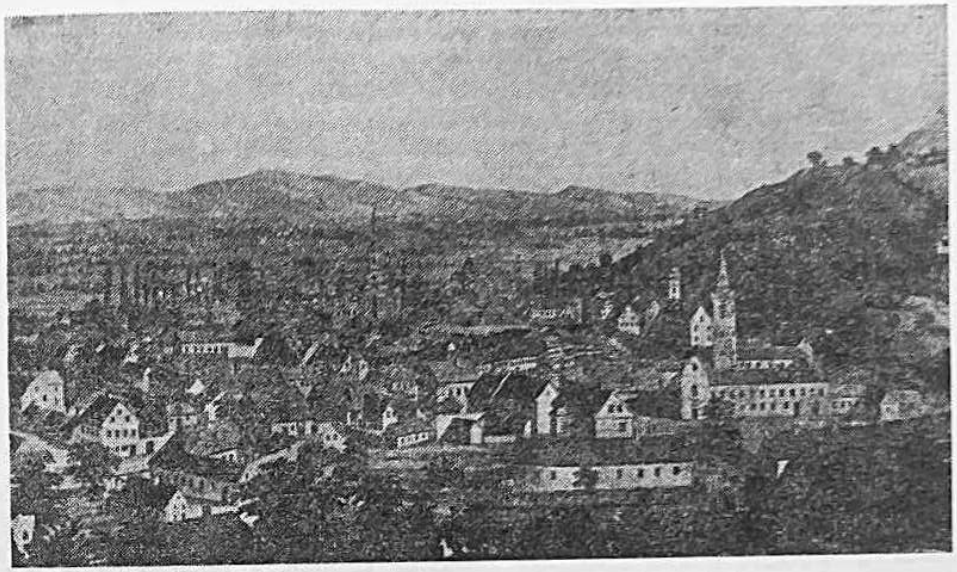

POŽEGA U 19. STOLJEĆU

šljenje Bojnog odsjeka bilo je prihvaćeno i u požeškoj županiji. Upravni odbor odmah je pristupio realiziranju »Privremene osnove«.[12]

Na temelju »Privremene osnove« u Hrvatskoj i Slavoniji trebalo je osnovati 20 četa pješaka narodne vojske. Svaka četa trebala je imati 1.200 momaka podijeljenih u šest satnija s po 200 momaka. Organizacija četa po županijama predložena je ovako:

Zagrebačka županija	6	četa
Varaždinska	" 4	"
Virovitička	" 4	"
Požeška	" 3	"
Križevačka	" 2	"
Primorje	1	četa.[13]

Požeškoj županiji bilo je naređeno da izvrši popisivanje vojnih obveznika u dobi od 20 do 40 godina i da se čete na Dravi popune ako nemaju 1 200 ljudi. U svakom od tri okružja u požeškoj županiji trebalo je organizirati po jednu četu. Za povjerenike su predloženi: u Požegi četnik Gabrijel Bernić, u Pleternici Vatroslav Peičić i u Pakracu Julije Janković. U čete se trebaju uključiti muškarci od 20 do 30 godina, a ako ih ne bi dovoljno bilo, onda i one između 30 i 40 godina.[14]

Upravni odbor požeške županije u biti prihvaća traženje Bojnog odsjeka, ali je stavio i neke prigovore. Prije svega, smatra da su tri čete s 3.600

[12] J. Kempf, 293.
[13] AH, PŽ, PR-1849, SV-79 i 80, br. 704.
[14] Isto.

vojnika previše za požešku županiju i predlaže da su dvije čete dovoljne prema ukupnom broju stanovnika (64.467), od kojih ima muškaraca od 17 do 40 godina 6.095. Prijedlog je obrazložen tako, da bi 2.495 muškaraca, koji ne bi bili uključeni u čete, bilo premalo za obavljanje poslova i izvršenje drugih obaveza. Bilo bi dovoljno 3.000 stražara, a i prije je prema broju stanovnika u usporedbi s drugim županijama, požeška županija dala više vojnika. Odbijen je i Bernićev prijedlog za povjerenika i zatraženo je imenovanje novoga.[15]

Istovremeno s vršenjem popisa momaka za narodnu pješačku vojsku trebalo se brinuti i dalje za Narodnu stražu. Zato Upravni odbor određuje 14. travnja, a na osnovi prijedloga generala Benka i dopisa Banskog vijeća, da se i dalje drži Narodna straža na okupu u slučaju potrebe. Pripravnost Narodne straže upućuje na neizvjesnost ratovanja u Mađarskoj.

Časnici Narodne straže nastoje održati stražare na okupu. Njihovo držanje podudara se stavom Banskog vijeća i Upravnog odbora požeške županije. G. Bernić smatrao je da se Narodna straža, koja se vratila u požešku županiju i nalazi se kod kuće, i dalje »pod bojni zakoni uzdrži«, te da »... ko što je sada ustrojena i ubuduće tako ostane«.[16] Zalaže se da i dalje treba u Narodnu stražu imenovati sposobne časnike, a nesposobne iz nje udaljiti. Takav stav nije bio prihvatljiv za carske generale, stoga je general Benko 27. III uputio Upravnom odboru požeške županije nalog što treba činiti u pogledu Narodne straže požeške županije koja se nalazi kod kuće. Zahtijeva da se Narodna straža koja je kod kuće, i dalje pokorava, a časnici trebaju Upravni odbor priznati kao svoju vlast i ništa bez njegove dozvole ne smiju raditi. Benko je već 1. III naredio da Narodna straža treba položiti oružje i u županiji ga pohraniti i da ako bude potrebno, bude spremna ponovno uzeti oružje. Časnicima od 1. III pripada samo 2/3 plaće. Zamjerio je časnicima narodnih četa požeške županije na samovolji i, između ostaloga, kaže: »... čini se ko da časništvo vaših narodnih četah stranputice pošlo i da si osobno někakvo vladanje prisvojiti naměrava«.[17] Upozorava ih da se tih nastojanja okane kako ne bi prekoračili zakonitost županijske oblasti. Smatra da imenovanje novih časnika za Narodnu stražu nije potrebno i zato Bernićev prijedlog ne prihvaća.

General Benko je odredio onim časnicima koji su se istaknuli u služenju u Narodnoj straži 2/3 njihove plaće da i dalje primaju, a ostali će biti otpušteni s iznosom od jednomjesečne plaće.[18] Četnik G. Bernić i podsatnik Šišman Slivarić, zato što su carski oficiri, dobit će mjesečnu penziju, a dodatak od 15 forinti od Upravnog odbora požeške županije.[19]

[15] Isto.

[16] AH, PŽ, S-1849, SV-CDLII, br. 2935/365. Osim toga traži da se časnicima osigura puna plaća i sigurna budućnost.

[17] AH, PŽ, S-1849, SV-CDLII, br. 2935/365.

[18] Isto. Dobili su 2/3 plaće ovi časnici: Uroš Živković, satnik, Franjo Bradić, Vatroslav Borković i Vasilj Zdelar — podsatnici, Lacko Thaller, Dragutin Martinić, Nikola Thaller, Stjepan Kolarić i Kocian — natporučnici, Đuro Krašovac, Stjepan Knežević, Imbro Đureković, Franjo Fišer i Pavao Vukmanović — poručnici.

[19] AH, PŽ, S-1849, SV-CDLII, br. 2935/365.

Dio Narodne straže požeške županije zadržao se i u virovitičkoj županiji do svibnja kada će se vratiti u Požegu.[20] Samo je prva četa požeške Narodne straže, 31. VII, stigla u Osijek pod zapovjedništvom četnika S. Uzorinca gdje se uključila u sastav carske vojske i položila zakletvu pred generalom Neustädterom. Nakon toga je bila raspoređena uz Dunav prema Vukovaru — u Sotinu i Opatovcu braneći taj kraj od Mađara.[21]

Raspuštanje Narodne straže požeške županije podudara se s donošenjem Oktroiranog ustava 4. III 1849. godine. Ratni uvjeti su time bili završeni za područje požeške županije, ali zbog rata u Mađarskoj teškoće ratnog karaktera nisu prestajale, mada neposredne opasnosti za požešku županiju nije bilo. U takvim prilikama narodnjaci se suprotstavljaju raspuštanju Narodne straže, a zato se sukobljavaju s carskom vojskom za koju su Narodna straža i njeni simboli neprihvatljivi. Carska vojska prije svega želi Narodnu stražu raspustiti, a samo njene manje dijelove integrirati u sastav carske vojske.

Rat s Mađarskom donio je nove teškoće seljaštvu požeške županije. Požeška županija morala je imati u pripravnosti 180 ljudi, 40 kola i oko 300 ljudi za održavanje i kopanje šančeva prema Osijeku u slučaju opasnosti od Mađara. Seljaci su morali vršiti podvoz. Prevozili su hranu i ratni materijal za Narodnu stražu, prevozili su graničarske čete prilikom njihova premještanja kao i ranjenike koji su stizali preko Mađarske iz Osijeka. Županija je za potrebe vojske izdvajala znatna sredstva.[22] Seljaci su morali na sebe primiti mnoge obaveze. Podvoz su često odbijali jer su dobivali malu naknadu koja vrlo često nije isplaćivana.[23]

Potkraj g. 1848. vlastelinstvo kutjevačko tuži se zbog štete koje su seljaci nanijeli vinogradima i livadama, a u proljeće g. 1849. zbog samovoljnog krčenja zemljišta u selima Poreču, Venju i Mitrovcu. Slično je bilo i u drugim dijelovima požeške županije. Sukobi su izbili pošto je Upravni odbor županije odlučio da se ne daje motičarina. Gornica je bila toliko ograničena da je bila gotovo ukinuta. Što se tiče šuma, seljaci mogu badava uzimati drva za ogrjev i pečenje rakije. Borba za šume bila je neprestano prisutna od rujna 1848. do veljače 1849, a osobito je izražena na kutjevačkom, kutinskom i pakračkom vlastelinstvu. Zbog toga je Županijski odbor, 28. II 1849, odredio da spahiluci moraju u roku od sedam dana udovoljiti seljacima da dobiju drvo za ogrjev, ograde i zgrade.[24] Županijski odbor

[20] J. Kempf, Osnivanje »Narodne straže« u Požegi 1848, Hrvatski list, 9/1928, 212.

[21] Novine d. — h. — sl., br. 107, 2. VIII 1849.

[22] MPK, sign. 1127, 15. IV 1850. Sredstva za vojsku su korištena uglavnom iz tri izvora i iznosila su za 1848. i 1849. god.:

1) iz izvanredne bojne blagajne požeške županije . . . . . 22.568 f 43,3/4 k
2) iz kraljevske bojne blagajne . . . . . 14.827 f 33 k
3) iz prihoda terezovačke solare . . . . . 28.195 f 7 k.

Ukupno ostvaren prihod za vojne potrebe je 65.591 forinta i 23,3/4 krajcara. To su sredstva koja su zadovoljila vojne potrebe Narodne straže požeške županije i druge različite vojne potrebe u 1848. i 1849. godini. Ukupni rashodi bili su 65.429 forinti i 56,3/4 krajcara, što pokazuje da rashodi nisu bili veći od prihoda.

[23] MPK, spisi 1848/49. — Cehovi, SV-II. U dokumentu se navodi popis sela koja su vršila prijevoz, kao i popis seljaka koji nisu dobili naknadu.

[24] S. Gavrilović, Agrarno-socijalna zbivanja (...), str. 42.

nastoji riješiti sporove što povoljnije za seljake, a zbog toga se sukobljava s Banskim vijećem i vlastelinom Julijem Jankovićem koji se usprotivio odlukama Županijskog odbora. Bansko vijeće ukida odluke Županijskog odbora, a 16. II 1849. nije potvrdilo odluku o ukidanju motičarine, nakon čega Upravni odbor popušta u zahtjevima.

Konzervativci, s Jankovićem, napadali su Županijski odbor što štiti seljake, a još više što u pogledu poreza štiti trgovce i građane, suprotstavljajući se vlastelinstvima. Županijski odbor se sukobio i s Banskim vijećem, koje je vodilo konzervativnu unutrašnju politiku. Na Jankovićevoj strani bit će i banski namjesnik M. Lentulaj koji smatra da Janković nije djelovao 1848. protiv interesa naroda i da mu se to ne može dokazati. Lentulaj 22. III smatra da »... nije grěh nikakov što je on k bivšoj konzervativnoj stranki spadao, dapače mu to na čast služi, nije grěh takodjer ako mu je služba od bivšeg madjarskog popečiteljstva ponudjena bila, pa on se na njoj zahvalio, a nije napokon ni ono nikakvim dokazom podupěrto što velite, da prava puku podělјena turobnim okom gleda, i o upropastjenju narodnog jezika i uvodjenju njemačkog radi«.[25] Osim toga Lentulaj za potvrdu svoga stava uzima i pozitivno mišljenje o Jankoviću koje je izrekao banski povjerenik Josip Bunjik.[26]

Samo dva dana kasnije, 24. III, Lentulaj se pozitivno izražava o tužbi Julija Jankovića u vezi s nanošenjem šteta u vlastelinskim šumama, tvrdeći da te štete koje nanose seljaci podupire i odobrava Upravni odbor požeške županije.[27]

U veljači i ožujku 1849. sve je više ograničavana uloga Županijskog odbora. Sukobi na selu bili su sve češći, a činovnici nemoćniji da ih spriječe. Donošenjem Oktrojiranog ustava konzervativna stajališta sve su više dobivala na snazi i u požeškoj županiji. Imenovanjem Julija Jankovića vrhovnim upraviteljem požeške županije (13. IV 1849.) započinje reorganizacija uprave u požeškoj županiji.[28]

O stanju u požeškoj županiji od kraja veljače do polovine ožujka 1849. saznajemo iz Novina d. —h. —sl., gdje dopisnik navodi da se ništa ne događa, osim što se utvrđuje šteta ili kako je ovaj ili onaj činovnik seljake na nasilje nagovarao. Govorilo se o paljenju šuma, uništavanju livada i nemoćnosti županijskih vlasti da nešto učine, te o sukobu Banskog vijeća i Županijskog odbora koji se negativno odražava na prilike u požeškoj županiji. Za Oktrojirani ustav ističe da je loše primljen i da se njemu vesele samo narodni otpadnici i to zato što misle »da smo mi, koji smo se za Austriu i proti Magjarim i protiv Talijancem oružja latili, po octroyu najviše kaznjeni. Da će ustav ovaj i prostome narodu nepovoljan biti (. . .) jer akoprem nas inostranci za divljake děrže, ja ipak smělo kazati mogu, da prosti puk naš mnogo više naravnog razuma ima, nego ma koji drugi, i da osobito u děržavnom polju više practičnosti pokazuje nego i jedan narod«.[29]

[25] AH, PŽ, S-1849, SV-451, br. 2767/277.
[26] Isto.
[27] Isto, SV-452, br. 2916/616.
[28] Isto, SV-451, br. 395/805.
[29] Novine d. — h. — sl., br. 43, 10. IV 1849.

Zanimljiva je konstatacija dopisnika da je požeška županija daleko od političkih zbivanja i da se u njoj ništa značajno u tom pogledu ne događa. Mnogi koji se raspituju o banu i kada će doći, te kada će se držati Hrvatski sabor, postali su skeptični. Smatraju da ukoliko se Hrvatski sabor ne bi držao, doći će u pitanje »... kako političko naše postojanje, tako i zaměšana pitanja o vlastitosti, koja poslědnji sabor u naglosti napraviti nije mogao, neopreděle, mi ćemo propasti«.[30]

O različitim gledanjima na stanje u požeškoj županiji možemo pratiti na temelju sukoba između Vasilija Zdelara iz Pakraca i Josipa Bunjika i Ratoslava Žuvića iz Požege.[31] Sukob je pokazao da je pao ugled J. Bunjika i suca R. Žuvića zbog lošeg odnosa prema seljacima i omogućavanja kotarskim sucima da seljake kažnjavaju batinama.

U polemici s V. Zdelarom, R. Žuvić se dotiče i gledanja na Oktrojirani ustav i konstatira da je Zdelarovo mišljenje opća bolest, jer je već 16. veljače jedan uman čovjek u javnoj skupštini predložio »... da se moramo pobrinuti za drugo političko ustavljenje, jerbo, kaže, samo slěp ne vidi, da se Austria razoriti mora: dosada mu je živalj bio narod Vojvodine i trojedine kraljevine spojiti protiv Magjarom, — sada pako sve življe (...) oboružati proti octroyratom ustavu!«[32]

Reorganizaciju uprave požeške županije započeo je J. Janković odmah nakon imenovanja za upravitelja požeške županije. U pismu Banskom vijeću, 29. IV, koje je uputio iz Pakraca, između ostalog, piše: »Upravljujući odbor županije požeške na takvom temelju osnovat da je inteligencija nepravednim načinom iz njega isključena kao što to i tužbe one, koje su visokom Banskom veću u tome smotrenju podnesene svedoče (...). Odbor odbacio je naredbu Banskog vijeća i za prosti puk pogibeljnim duhom deluje kao i što to odluke istog odbora u smotrenju dervaranja, žirovine, poreza itd. pokazuju kojim se prosti puk samo na bezakonita dela navađa... Činovnici županijski sami puk prosti kroz zanemarenje na zločinstva navađaju, zločini ne samo zakonitom kastigom kazne, niti se pred sud stavljaju... Budući da se je dosad na više mestah nepokornost od strane prostog puka pokazala i mnogo ljudi imade, koji nepokornost ovi podžigavaju, zato neophodno potrebno da se mu, kao vrhovnom upravitelju stavi na raspoloženje vojinska snaga«. O tom pismu Bansko vijeće raspravljalo je 2. V 1849. i zaključilo da J. Janković izradi »osnovu« za upravljanje županijom, ali vojska mu se ne može dati na raspolaganje.[33]

Kad je Janković svečano uveden u dužnost velikog župana požeške županije, 21. svibnja 1849, samo četiri dana kasnije (25. V) Bansko vijeće prihvatilo je njegov prijedlog nove osnove za upravljanje požeškom županijom. U novoj privremenoj osnovi više puta je naglašen podređen položaj Županijskog odbora prema Banskom vijeću. Činovništvo županije stavljeno je pod strogi nadzor, a osim toga promijenjen je i sastav Županijskog od-

[30] Isto. Postavlja pitanje zašto toliki vojnici ginu na bojištima i da to može dovesti do potpune samovolje seljaka.
[31] O tome sukobu pišu Novine d. — h. — sl., br. 48, 21. IV 1849; br. 49, 24. IV 1849; br. 50, 26. IV 1849; br. 59, 17. V 1849, br. 60, 19. V 1849.
[32] Novine d. — h. — sl., br. 50, 26. IV 1849.
[33] Aleksije Jelačić, n. dj., str. 119.

bora. U reorganizirani Županijski odbor birana su dva člana iz redova katoličkog svećenstva, dva iz pravoslavnog, dva vlastelina, osam članova iz klase »honoratiorah«, 12 članova iz redova seljaka, tri zastupnika požeške, pakračke i daruvarske općine itd. Reorganizacija Županijskog odbora obavljena je 9. i 11. srpnja 1849. Janković je 8. kolovoza javio Banskom vijeću da su u novi Županijski odbor izabrani ljudi u koje može imati povjerenja. Novi odbor pokorno je primio sve odluke Banskog vijeća. »Tako je slomljena socijalna politika opozicije u požeškoj županiji . . .«[34]

Na Jankovićev zahtjev Bansko vijeće je 10. studenoga 1849. ponovno proglasilo prijeki sud, koji je svoju oštricu okrenuo prema seljacima. Pogoršale su se prilike u požeškoj županiji, posebice položaj seljaka. Konzervativna su shvaćanja pobijedila u požeškoj županiji i proglašenje Oktrojiranog ustava, 6. IX, samo je logičan slijed uvođenju neoapsolutizma.

Pokret na selu, da ga je podržao Županijski odbor, mogao se uspješno nositi s konzervativnim snagama s Jankovićem na čelu. Međutim, Županijski odbor nije se ozbiljnije oslanjao na seljaštvo, a J. Janković je imao punu podršku Banskog vijeća, pa je zbog toga plemstvo uglavnom zadržalo svoje pozicije u političkom životu i od jeseni 1848. počele su prevladavati konzervativne snage u požeškoj županiji.

[34] Isto, str. 120.

X. Zaključak

Na temelju dosadašnjih istraživanja već je poznato da se političke i društvene snage požeške županije svojom čvrstom potporom Jelačiću i narodnom pokretu 1848—49. uopće temeljito razlikuju od ostalih slavonskih županija u kojima znatan dio viših slojeva podupire Mađare. Zadaća je ovoga rada bila da najprije ispita može li se spomenuta povijesna činjenica objasniti društvenim strukturama i gospodarskom razinom požeške županije, a zatim da opiše pojedinačne događaje i upozori na funkciju tih društvenih odrednica za revolucije 1848—49. u požeškoj županiji.

Utvrdio sam najprije da u požeškoj županiji postoje srednji i veliki feudalni posjedi koji obilježavaju gospodarska i društvena kretanja, a koji se ne bi mogli po svojim interesima identificirati s veleposjedom u virovitičkoj i srijemskoj županiji. Po opsegu veleposjed obitelji Janković mogao se mjeriti sa sličnim posjedima u ostaloj Slavoniji. Međutim, njegova specifičnost je u tome što se sastoji od četiri vlastelinstva kojima su upravljali zasebno članovi velikaške obitelji Janković. Vlastelinstvom Stražeman u Požeškoj kotlini upravlja Julije Janković koji je i podžupan požeške županije i aktivni sudionik zbivanja u požeškoj županiji 1848—49. Kao najistaknutiji predstavnik feudalne klase, ali s mnogo političkog sluha, uspijeva izbjeći konfrotaciju s većinom narodnjaka. Iskoristivši rat s Mađarskom i naklonost bana J. Jelačića u travnju 1849, imenovan je upraviteljem požeške županije. Plemići s manjim posjedom ili bez njega pridružuju se narodnom pokretu, što najbolje potvrđuje primjer Franje pl. Hranilovića koji je osobito na početku 1848. uvelike utjecao na razvijanje narodnog pokreta.

Županijsko činovničko plemstvo vidi ostvarenje svojih potreba u društvenim promjenama, u svom vlastitom interesu, te održanju i povećanju svoje političke moći. Provođenje u život svojih interesa to plemstvo može očekivati samo od narodnog pokreta u užoj Hrvatskoj, gdje prevladava plemstvo s malim posjedom ili bez njega i, dakako, od bana Jelačića. Koliko ta društvena struktura utječe na opredjeljenja u toku događaja 1848—49. vidi se i po tome što se Julije Janković, iako feudalac s velikim imanjem, pridružuje s određenim kolebanjem narodnom pokretu.

Iako je plemstvo u požeškoj županiji malobrojno (samo oko 200 obitelji), njihovi interesi daju pečat kretanjima 1848—49. i zato što se mogu povezati s bogatijim građanstvom prije svega u Požegi (ali i u drugim gradskim naseljima) iz kojeg su se pokoljenjima novačili gradski činovnici. Srednje,

krupno i činovničko plemstvo sudjeluje također u narodnom pokretu 1848—49. u požeškoj županiji.

Struktura slojeva i grupa iz kojih je nastajalo građanstvo također je uvjetovala oslon na užu Hrvatsku. U nepoljoprivrednom stanovništvu prevladavali su obrtnici, kojih je sve više u prvoj polovici 19. st., ali su to u većini sitni obrtnici uklješteni između proletarizacije i cehovske zatvorenosti, pogotovu u Požegi, i oni nisu mogli utjecati na politička kretanja.

Trgovina je bila zasigurno najunosnije zanimanje, ali se mogla razviti samo u nekim područjima požeške županije s mogućnostima konkurencije. Pri tome valja istaknuti da su važnu ulogu u gradu Požegi imali trgovci, Srbi i Židovi koji su tada već imali sva građanska prava, a bili su obaviješteni o narodnom pokretu u Srijemu i u užoj Hrvatskoj, prirodno su se pridružili narodnjacima. Iz srpske trgovačke-činovničke obitelji potekao je važan sudionik u narodnom pokretu — Svetozar Kušević. Određena konkurencija između hrvatskih i srpskih trgovaca nije utjecala na jedinstvo pokreta. Nema podataka da bi u toku događaja 1848—49. zajednička djelatnost hrvatskih i srpskih nositelja pokreta bila pomućena nekim razmiricama. To je zacijelo jedan od uzroka snage narodnog pokreta u požeškoj županiji.

Za očekivanje ostvarenja ekonomskih interesa bogatijih slojeva od Jelačićeve vlade, karakterističan je i pokušaj bogatijih trgovaca i poduzetnika da se riješe konkurencije židovskih trgovaca u Požegi, i drugdje, zahtjevom da Jelačić odobri njihovo proganjanje, što se nije dogodilo. Stagnacija gradova (većina naselja ima manje od 200 stanovnika) i struktura gradskog stanovništva, u kojem prevladavaju siromašniji slojevi, također upućuje na činjenicu da se još nije razvilo brojnije i gospodarski značajnije građanstvo. U požeškoj županiji na plemićkim posjedima nastoji se prozvoditi za tržište, ali je njihova gospodarska razina niska, stoga nije bio moguć niti ubrzaniji razvoj građanstva i trgovačko-poduzetničke djelatnosti povezane s takvim feudalnim posjedom. Slabo građanstvo u požeškoj županiji moglo je očekivati mjere za svoj napredak samo od pomoći bana Jelačića i njegove vlade.

Iz požeške županije jače se trgovina odvijala prema zapadu jer je požeška županija bila bolje povezana s Hrvatskom od ostalog dijela Slavonije. Važnija trgovačka središta bili su Požega, Cernik, Pakrac i Kutina, koji su povezani s trgovačkim putovima u Vojnoj krajini. Trgovina se odvijala i Savom do Siska i Kupom do Karlovca pa dalje prema moru.

U strukturi seljaštva prevladavale su obitelji s vrlo malim i srednjim selištima, a položaj seljaštva pogoršavao se u toku prve polovice 19. stoljeća. Dakle, na selu su bili vrlo loši uvjeti za uspješno uključivanje u robno-novčano privređivanje, a mogućnosti za uspon seoskih poduzetnika bile su minimalne.

Društveni jaz između »elite«, tj. plemstva, bogatog građanstva i činovništva plemićkog i građanskog podrijetla, bio je golem. Uprava požeške županije i grada Požege je, doduše, odmah proglasila ukidanje urbarskih odnosa, no interesi plemstva, a i građanstva (grad Požega je imao feudalna prava) bili su dakako različiti od seljačkih potreba. Moglo se formulirati određene seljačke zahtjeve koji su bili prihvatljiviji posebno za građanstvo. No, bitno je bilo određeno umjereno rješenje koje je zastupala većina Hrvatskog sabora. Prema tome i uređenje nakon ukidanja urbarskih odnosa kao i seljačka

»neposlušnost« i seljački nemiri upućivali su društvenu elitu požeške županije da potraže podršku narodnjaka u užoj Hrvatskoj.

Županijsko vodstvo zatečeno događajima u virovitičkoj županiji, moralo je na brzinu organizirati obranu sjeverno-istočnih granica županije. Istodobno su bili poznati rezultati zasjedanja Hrvatskog sabora, koji nisu zadovoljili »Želje i zahtivanja naroda županie požeške«, što je stvaralo nesigurnost na selu koje je i dalje moralo snositi brojne terete u materijalnom i fizičkom pogledu. Seljaštvo je dolazilo u sukob s vlastelinstvima, arendatorima, kotarskim sucima, knezovima i vojskom. Županijski činovnici s kotarskim sucima nastojali su spriječiti sukobe i sačuvati mir, dok je Upravni odbor požeške županije nastojao učiniti dublje društvene promjene koje bi poboljšale položaj seljaštva, a time je došao u sukob s Julijem Jankovićem i Banskim vijećem. Taj se sukob negativno odražavao na prilike u požeškoj županiji na početku 1849. godine. Oktrojirani ustav nije dobro primljen od narodnjaka, što dovodi do sukoba s konzervativnim snagama s J. Jankovićem na čelu, koji je imenovan velikim županom požeške županije. Ipak, pokret na selu nije podržao Županijski odbor, stoga je ugušen jer se nije mogao nositi s konzervativnim snagama s Jankovićem na čelu. Plemstvo je i dalje zadržalo svoje položaje u političkom životu požeške županije.

Društvena struktura ne mora biti potpuna odrednica za ponašanje pojedinaca jer uvijek postoji mogućnost izbora. Tako je upravo iz požeške županije potekao Josip Žuvić koji je u Hrvatskom saboru pokazao da je blizak interesima seljaka.

Kada sam, dakle, odgovorio na istraživačko pitanje kakva je društvena struktura i gospodarska razina koja uvjetuje narodnjačko opredjeljenje osnovnih političkih činilaca 1849—49., pokušao sam ilustrirati ulogu tih determinanti u samim događajima o kojima sam najprije dao temeljne obavijesti. Posebnu pozornost obratio sam izjavama o povezanosti Slavonije s Hrvatskom i različitim akcijama političkih činitelja i pojedinaca koje su kulminirale nakon privremene pobjede mađaronstva u virovitičkoj županiji i zauzimanja Osijeka od mađarske vlade, kada požeška županija postaje glavni oslon Jelačićev u ratnim pripremama. Prikazana je djelatnost pojedinaca i pokušao sam dati što više podataka o ulozi svih društvenih slojeva u kretanjima 1848—49. sve do razdoblja Oktrojiranog ustava, kada se i požeška županija mora uklopiti u jedinstveni upravni sustav Austrijske Monarhije. Pokazao sam da su bez obzira na svu slabost, bespomoćnost i nespretnost, napori za obranu požeške županije i pomoć Jelačićevu ratovanju bili izuzetno veliki, ali i to da su se u tim događajima neprestano isprepletale i proturječnosti između seljačkih težnji i potreba i interesa bogatijih slojeva, iako su i unutar tih posljednjih postojali raznovrsni interesi.

POPIS KRATICA

AH	Arhiv Hrvatske, Zagreb
AH, BV	Arhiv Hrvatske, Zagreb, Fond Bansko vijeće
NO	Nutarnji odsjek
BO	Bojni odsjek
BP	Banska pisma
AH, PŽ	Arhiv Hrvatske, Zagreb, Fond Požeška županija
AH, SS	Arhiv Hrvatske, Zagreb, Fond Saborski spisi
APG	Arhiv požeške gimnazije, Slav. Požega
AV	Arhivski vjesnik, Zagreb
GFF	Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad
HAP, MGP	Historijski arhiv Slav. Požega, Fond Magistrat grada Požege
HAO, KPGM	Historijski arhiv Osijeka, Knjiga protokola gradskog magistrata
HZ	Historijski zbornik, Zagreb
JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JIČ	Jugoslavenski istorijski časopis, Beograd
MPK	Muzej Požeške kotline, Ostavština Svetozara Kuševića i Miroslava Kraljevića
MPK, ZSPC	Muzej Požeške kotline, Zbirka spisa o požeškim cehovima
SAN	Srpska akademija nauka, Beograd
ZHŠP	Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb
UOPŽ	Upravni odbor Požeške županije

POPIS ILUSTRACIJA I KARATA

1. Hrvatska i Slavonija krajem 18. st. 12
2. Požega u 19. stoljeću 17
3. Pakrac u 19. stoljeću 23
4. Vlastelinstva u požeškoj županiji 1745. i 1848. g. 28
5. Tabulica čizmarskog ceha u Požegi iz 1844. g. 46
6. Tabulica opančarskog ceha u Požegi iz 1796. g. 51
7. Knjižnica franjevačkog samostana u Požegi 67
8. Pečat (grb) grada Požege iz 1765. 69
9. Pečat (grb) požeške županije iz 1745. 69
10. Vlastelinstvo grada Požege 1848. 72
11. Dio požeškog baroknog glavnog trga s kužnim pilom 76
12. Tabulica krojačkog ceha u Požegi iz 1821. g. 84
13. Zgrada požeške županije — sada Skupština općine Slav. Požega . . . 95
14. Zgrada požeškog magistrata sagrađena krajem 18. st. 104
15. Požeška županija 1848—1849. godine 114
16. Svetozar Kušević 120
17. Miroslav Kraljević 125
18. Julije Janković 140
19. Profesorska knjižnica požeške gimnazije 149
20. Kajo Adžić-Pleternićanin 152
21. Miroslav Špun-Strižić 170
22. Topografski nacrt užeg prostora grada Požege 189
23. Zastava narodne straže u Požegi 218
24. Nalog Josipa Jelačića Bunjiku (faksimil) 249
25. Požega u 19. stoljeću 279

DAS KOMITAT POŽEGA WÄHREND DER REVOLUTION 1848/49.

Zusammenfassung

Die Geschichte des kroatischen Volkes während der Revolution 1848/49 wurde bedeutsamer erst im 20. Jahrhundert bearbeitet, besonders nach 1949, als das Interesse für die Erforschung revolutionärer Geschehnisse überhaupt wuchs. Seit 1948/49 bis heute hat Dr. Jaroslav *Šidak* die vollstädigsten Ergebnisse über die kroatische Bewegung 1848/49 in seinem Werk »Studien aus der kroatischen Geschichte während der Revolution von 1848/49« (Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848/49) verwirklicht. Im Kapitel »Die kroatische Bewegung 1848/49 in der Historiographie« bringt der Verfasser kritisch und in chronologischer Rehenfolge die gedruckten geschichtlichen Quellen und die ganze übrige Literatur über dieses Thema bis zum Jahre 1980. Dieser Übersicht ist wohl kaum noch etwas hinzuzufügen.

Über die gesellschaftlichen Beziehungen im Komitat Požega im Jahre 1848 in ihrer Ganzheit wurde bis jetzt noch nicht geschrieben. Das Komitat Požega nahm einen wichtigen Platz in der kroatischen nationalen Bewegung von 1848 ein, daher ist die Erforschung der darin vorkommenden gesellschaftlichen Beziehungen von besonderer Bedeutung. Die Aufgabe der vorliegenden Arbeit besteht darin, aufgrund neuer archivalischer und gedruckter Quellen und der einschlägigen Literatur das Problem der gesellschaftlichen Beziehungen im Komitat Požega, die selbstverständlich auch die politischen Ereignisse mit einschließen, vollständig zu umfassen.

Zuerst habe ich versucht, aufgrund von originalem archivalischen Material die Gesellschaftlich-wirtschaftliche Struktur im Komitat und in der Stadt Požega darzulegen. Ich habe die demographischen Bewegungen, die grundlegenden Merkmale der landwirtschaflichen Produktion und die einzelnen Produktionsgruppen in der Landwirtschaft sowie die Merkmale der steuerlichen und anderer Belastungen für die einzelnen gesellschaftlichen Schichten und Berufe analysiert. Aus den angeführten Angaben ergaben sich die allgemeinen gesellschatlich-wirtschaftlichen Determinanten, die es ermöglichen, die gessellschaflichen Bedingtheiten der Geschehnisse von 1848 im Komitat Požega abzusehen.

Ferner habe ich die Ereignisse von März bis Mai 1848 dargestellt, und dies von den ersten Reaktionen in Požega an, über den Widerstand des Komitats Požega und der gleichnamigen Stadt gegen die ungarische Regierung und den General I. Hrabowsky. Mein besonderes Augenmerk war auf die Situation im Komitat Požega nach der Aufhebung der Leibeigenschaft gerichtet, sodann auf die Beziehungen zwischen der Komitatsverwaltung und der Bauernschaft, auf die Lage der Beamten, Gewerbetreibenden und Kaufleute, auf die Beziehungen zu den Juden und den Ereignissen im Komitat Požega gerichtet.

Außerdem habe ich mich auch mit der Tätigkeit der Abgeordneten von Stadt und Komitat Požega und ihrer Arbeit im Kroatischen Landtag (Sabor) befaßt sowie mit der ungarischen Gefahr, die die Gründung der Kroatischen Wacht (Narodna straža) und die Reorganisierung der Verwaltung des Komitats Požega beschleunigte. Der Konflikt und der Krieg mit Ungarn brachten eine Verschlechterung der sozialen Lage der Bauern mit sich, und das führte zur Verschärfung der Klassengegensätze im Komitat Požega. Die Reorganisierung der Komitatsverwaltung im Frühjahr 1849 war gleichzeitg das Ende der kriegsbedingten Verhältnise im Komitat Požega.

Bei der Bearbeitung dieses Themas war ich bestrebt, die wichtigeren Quellenmaterialien, die in den archivalischen Institutionen Kroatiens bewahrt werden, anzuwenden und kritisch abzuschätzen. Bedeutendere Bestände befinden sich im Archiv Kroatiens in Zagreb, im Historischen Archiv von Osijek und im Historischen Archiv von Slavonska Požega. Wichtiges Quellenmaterial wird im Museum des Požega-Beckens sowie in den Pfarrämtern und den Franziskanerklöstern in Cernik, Velika, Požega, Našice, Osijek und Vukovar aufbewahrt. Besonders wichtiges Material ist im Archiv des Gymnasiums von Požega zu finden. Dieses konnte ich reichlich benutzen.

Wertvolle Angaben über die Geschehnisse in Slawonien bringt die damalige Presse. Ich habe die »Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske« (Dalmatinisch-kroatisch-slawonische Zeitung) für die Jahre 1847, 1848 und 1849 verwendet, ferner »Saborske novine« (Zeitung des Landtags), »Slavenski jug« (Der slawische Süden), »Prijatelj puka« (Der Freund des Volkes) benutzt, wobei ich ihrer verschiedenartiger Einstellung und Interpretierung der einzelnen Geschehnisse Rechnung trug.

Die bisherigen Forschungen haben bereits erwiesen, daß sich die politichen und die politischen und die gesellschaftlichen Kräfte des Komitats Požega durch ihre wirksame Unterstützung des Banus Josip Jelačić und der nationalen Bewegung von 1848/49 überhaupt, grundlegend von den übrigen slawonischen Komitaten unterschieden, in denen ein nicht unwesentlicher Teil der höheren Schichten die Ungarn unterstützte. Die Aufgabe der vorliegenden Arbeit bestand darin, zuerst zu erforschen, ob man die eben erwähnte geschichtliche Tatsache anhand der gesellschaftlichen Strukturen und der wirtschaftlichen Niveaus des Komitats Požega zu erklären vermag, und danach, die einzelnen Ereignisse zu beschreiben und auf die Funktion dieser gesellschaftlichen Determinanten während der Revolution von 1848/49 im Komitat Požega aufmerksam zu machen.

Zuerst haben wir festgestellt, daß es im Komitat Požega mittlere und große Feudalbesitze gab, die die ökonomischen und sozialen Strömungen kennzeichen, und diman, ihren Interessen gemäß, nicht mit den großen Grundbesitzen in den Komitaten Virovitica und Syrmien (Srijem) identifizieren könnte. Seinem Umfang nach konnte sich der Großgrundbesizt der Familie Janković mit ähnlichen Landgütern im übrigen Slawonien messen. Sein Spezifikum aber lag darin, daß er aus vier Gütern bestand, von denen jedes von einem Mitglied dieser Magnatenfamilie bewirtschaftet wurde. Das Gut Stražeman in Požega — Tal bewirtschaftete Julius Janković, Vizegespan des Komitats Požega und aktiver Teilnehmer an den Geschehnissen des Jahres 1848/49 im Komitat Požega. Ihm, als dem hervorragendsten und mit politischen Gehör begabten Repräsentanten der feudalen Klasse, gelang es, eine Konfrontation mit den meisten »Narodnjaci« genannten Anhängern der nationalen Bewegung zu vermeiden. Er wußte der Krieg mit Ungarn und die Zuneigung des Banus Jelačić auszunützen und wurde im April 1849 zum Verwalter des Komitats Požega ernannt. Die Adeligen mit kleineren Gütern und solche, die übenhaupt keinen Grundbesitz hatten, schlossen sich der nationalen Bewegung an, was am Beispiel des Franjo von Hranilović am besten zu ersehen ist, der die Entwicklung der nationalen bewegung besonders am Anfang des Jahres 6848 in bedeutendem Maße beeinflußte.

Die Angehörigen des Beamtenadels im Komitat sahen die Verwirklichung ihrer Bedürfnisse in den in ihrem Interesse durchzuführenden gesellschaftlichen Veränderungen sowie in der Beibehaltung und der Vergrößerung ihrer politischen Macht. Sie konnten die Durchführung ihrer Bestrebungen nur von der nationalen Bewegung im engeren Krotatien erwarten, wo die Adeligen mit kleineren Gütern oder ohne Besitz überwogen, und selbstverständlich auch von Jelačić selber. In welchem Maße diese gesellschaftliche Struktur die politischen Einstellungen während der Ereignisse von 1848/49 beeinflußte, ist auch daraus zu ersehen, daß sich Julius Janković, obgleich Feuadalherr und Großgrundbesitzer, wenn auch mit einigem Zögern der nationalen Bewegung anschloß.

Obwohl die Adeligen im Komitat Požega wenig zahlreich waren (nur ungefähr 200 Familien), prägten ihre Interessen die politischen Strömungen von 1848/49, auch schon deshalb, weil sie sich mit der reichen Bürgerschaft vrebinden konnten, vor allem in der Stadt Požega (aber auch in anderen städtischen Siedlungen), aus der

sich durch Generationen die städtischen Beamten rekrutierten. Der Groß-, Mittel- und Beamtenadel nahm an der nationalen Bewegung von 1848/49 im Komitat Požega teil.

Auch die Struktur jener Schichten und Gruppen, aus denen sich das Bürgertum entwickelte, bedingte die Anlehnung an das engere Kroatien. Bei der nichtlandwirtschaftlichen Bevölkerund überwogen die Gewerbetreibenden, deren Zahl sich in der ersten Hälfte des 19. Jhs noch vergrößerte. Doch waren dies, besonders in Požega, meistens kleine Handwerker, eingezwängt zwischen der Proleterisierung und der Abgeschlossenheit ihrer Zünfte, die die politischen Bewegungen nicht beeinflussen konnten.

Der Handel war natürlich der einträglichste Beruf. Er konnte sich aber nur in einigen Gabieten des Komitats Požega entwickeln, dort, wo Konkurrenzmöglichkeiten bestanden. Dabei möchten wir hervorheben, daß im Komitat Požega die Kaufleute, haupstächlich Serben und Juden, eine wichtige Rolle spielten. Die Serben, die damals schon alle Bürgerrechte hatten und die über die nationale Bewegung in Syrmien und im engeren Kroatien informiert waren, schlossen sich naturgemäß den »Narodnjaci« an. So entstammte auch Svetozar Kušević, einer der bedeutsamen Faktoren in der nationalen Bewegung, einer serbischen Kaufmanns — und Beamtenfamilie. Es bestand zwar eine gewisse Konkurrenz zwischen den kroatischen und den serbischen Kaufleuten, doch blieb sie ohne Einfluß auf die Bewegung. Es gibt keine Angaben darüber, daß im Laufe der Geschehnisse von 1848/49 irgendwelche Unstimmigkeiten die gemeinsame Tätigkeit der serbischen und der kroatischen Träger der nationalen Bewegung getrübt hätten. Das wird sicher auch einer der Gründe für die Stärke der nationalen Bewegung im Komitat Požega gewesen sein.

Während die reicheren Schichten die Verwirklichung ihrer Interessen seitens Jelačićs Regierung erwarteten, unternahmen die reicheren Kaufleute und Unternehmer einen charakteristischen Versuch, der nicht unerwähnt bleiben soll: um sich der Konkurrenz der jüdischen Kaufleute in Požega und auch anderswo zu entledigen, verlangten sie von Jelačić, der Vertreibung der Juden zuzustimmen, was jedoch nicht geschah. Die Stagnation der Städte (die meisten Siedlungen zählten weniger als 200 Einwohner) sowie die Struktur der städtischen Bevölkerung, wo ärmere Schichten überwogen, weist auch auf die Tatsache, daß sich noch kein zahlreicheres und wirtschaftlich bedeutenderes Bürgertum entwickelt hatte. Auf den Gütern der Adeligen des Komitats Požega war man bemüht, für den Markt zu produzieren, doch war ihr wirtschaftliches Niveau niedrig. Daher war auch eine beschleunigte Entwicklung des Bürgertums, einer kaufmännischen Tätigkeit und eines Unternehmertums, verbunden mit einem solchen Grundbesitz, nicht möglich. Und dieses schwache Bürgertum des Komitats Požega konnte nur von der Hilfe Jelačićs und seiner Regierung Maßnahmen für seine Weiterentwicklung erwarten.

Aus dem Komitat Požega wickelte sich der Handel intensiver gegen Westen ab, da die Verbindungen mit Kroatien besser waren als mit dem übrigen Teil Slawoniens. Die wichtigeren Handelszentren — Požega, Cernik, Pakrac und Kutina — waren mit den Handelswegen der Militärgrenze verbunden. Der Handel wickelte sich auf der Save bis Sisak und auf der Kupa bis Karlovac und weiter bis zum Meer ab.

In der Struktur des Bauerntums überwogen Bauernfamilien mit sehr kleinen oder mit mittelgroßen Siedlungsstätten, und die Lage der Bauern verschlechterte sich noch während der ersten Hälfte des 19. Jhs. Demnach waren auf dem Lande die Bedingungen für einen wirkungsvolleren Einschluß in die Ware-Geld-Wirtschaft sehr schwach und die Aufstiegsmöglichkeiten der bäuerlichen Unternehmer minimal.

Die gesellschaftliche Kluft zwischen der »Elite«, d. m. dem Adel, dem reichen Bürgertum und den Beamten adeliger und bürgerlicher Herkunft war riesengroß. Die Verwaltung des Komitats Požega und der gleichnamigen Stadt hatte zwar sogleich die Abschaffung der Urbarialbeziehungen proklamiert, doch die Interessen des Adels und auch die der Bürgerschaft (die Stadt Požega besaß Feudalrechte) unterschieden sich selbstverständlich von den Bedürfnissen der Bauern. Es war möglich, bestimmte Forderungen der Bauern zu formulieren, die besonders für das Bürgertum annehmbar waren, wesentlich aber war eine bestimmte richtunggebende Lösung, die von der Mehrheit des Kroatischen Landtags (Sabor) vertreten wurde.

Daher verwies sowohl die Ordnung nach Abschaffung der Urbarialbeziehungen als auch der »Ungehorsam« der Bauern und die Bauernunruhen die gesellschaftliche Elite des Komitats Požega darauf, Beistand bei den Anhängern der nationalen Bewegung im engeren Kroatien zu suchen.

Die Verwaltung des Komitats Požega mußte, überrascht von den Ereignissen im Komitat Virovitica, schleunigst die Verteidigung der Ostgrenzen ihres Komitats organisieren. Zur selben Zeit wurden auch die Ergebnisse der Tagung des Kroatischen Landtags bekannt, und diese befriedigten »die Wünsche und Forderungen der Bevölkerung des Komitats Požega« nicht. Dies führte zu einer gewissen Unsicherheit auf dem Lande, denn die Bauern hatten auch weiterhin zahlreiche Lasten materieller und physischer Art zu tragen. Die Bauern gerieten immer wieder mit den Grundbesitzern, mit Arrendatoren, Bezirksrichtern (Stuhlrichtern), Schultheißen und mit dem Heer in Konflikt. Die Komitatsbeamten und die Bezirksrichter gaben sich Mühe, Konflikte zu vermeiden und den Frieden zu bewahren, während der Verwaltungsausschuß des Komitats Požega sich darum bemühte, tiefere gesellschaftliche Veränderungen herbeizuführen, die die Lage der Bürgerschaft hätten verbessern können. Dadurch aber kam dieser Ausschuß mit Julius Janković und dem Banalrat in Konflikt, was sich negativ auf die Verhältnisse im Komitat Požega zu Beginn des Jahres 1849 auswirkte. Die sog. otkroyierte Verfassung wurde von den Anhängern der nationalen Bewegung nicht gut aufgenommen, was wiederum zum Zwiespalt mit den konservativen Kräften führte, an deren Spitze J. Janković, der damalige Obergespan des Komitats Požega, stand. Trotzdem wurde die Bauernbewegung vom Verwaltungsausschuß nicht unterstützt und mußte daher ersticken, da die Bauernschaft den konservitiven Kräften mit Janković an der Spitze nicht gewachsen war. Der Adel behielt auch weiterhin seine Positionen im politischen Leben des Komitats Požega.

Die gesellschaftliche Struktur muß nicht immer eine vollständige Determinante für das Benehmen des Einzelnen sein, denn es besteht immer die Möglichkeit der Wahl. So stammte Beispielsweise gerade aus dem Komitat Požega Josip Žuvić, der im Kroatischen Landtag bewies, daß er den Interessen der Bauernschaft näherstand.

Nachdem wir also die Forschungsfrage beantwortet haben, welche gesellschaftliche Struktur und welches wirtschaftliche Niveau die positive Einstellung zur nationalen Bewegung 1848/49 bedingt hatten, haben wir versucht, die Rolle dieser Determinanten in den Geschehnissen selbst zu illustrieren, über die wir zuerst die grundlegenden Informationen anführen mußten. Unser besonderes Augenmerk galt den Aussagen über die Verbundenheit Slawoniens mit Kroatien und den verschiedenen Aktionen der politischen Faktoren und der Einzelpersonen. Diese Aktionen fanden ihren Höhepunkt in einem zeitweiligen Sieg der ungarnfreundlichen Einstellung im Komitat Virovitica und in der Einnahme Osijeks seitens der ungarischen Regierung. Damals wurde das Komitat Požega zur Hauptstütze des Banus Jelačić bei seinen kriegerischen Vorbereitungen gegen Ungarn.

Wir haben die Tätigkeit der einzelnen Personen dargestellt und versucht, eine möglichst große Anzahl von Angaben zu bieten über die Rolle aller gesellschaftlicher Schichten in den politischen Strömungen 1848/49 bis zur Zeit der oktroyierten Verfassung, als auch das Komitat Požega in das einheitliche Verwaltungssystem der Österreichischen Monarchie eingeschlossen wurde. Wir haben gezeigt, daß, ungeachtet aller Schwäche, trotz Hilflosigkeit und Ungeschick, die Bemühungen um die Verteidigung des Komitats Požega und die Unterstützung von Jelačićs Kriegführung außergewöhnlich groß waren, aber auch, daß diese Ereignisse ständig von den Gegensätzen zwischen den Bestrebungen der Bauern, den Bedürfnissen und Interessen der wohlhabenden Schichten durchwirkt wurden, obwohl auch bei den letzten verschiedenartige Interessen bestanden.

Ins Deutsche übertragen von
Dr. Blanka JAKIĆ

BILJEŠKA O PISCU

Filip Potrebica rođen je 26. siječnja 1933. u Cicrini, općina Trebinje, Bosna i Hercegovina. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Slav. Požegi, a zatim studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nakon završenog studija 1958. radio je kao profesor povijesti na Gimnaziji u Slav. Požegi, odnosno od 1976. do 1983. u Centru za usmjereno obrazovanje »Zvonko Brkić« u istom gradu. Doktorirao je 1981, sada je docent metodike nastave povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

U radu izvan nastave djeluje u prosvjetnom, kulturnom i znanstvenom životu grada Požege i šire. Od 1969. do 1974. poslanik je Kulturno-prosvjetnog vijeća Savezne skupštine za Slav. Požegu i Novu Gradišku. Bavi se hrvatskom povijesti 19. stoljeća, lokalnom povijesti Slavonije i metodikom nastave povijesti. Bio je jedan od pokretača i suradnika *Požeškog zbornika, Vjesnika Historijskog arhiva i Muzeja Požeške kotline*, lista *Omladinska riječ*, časopisa *Traženja*, te *Almanaha Požeške gimnazije* koji je tiskan 1970. u povodu 270-godišnjice postojanja i rada ove škole.

Objavljuje i u drugim časopisima, tjednicima, prigodnim zbornicima, *Godišnjim izvještajima požeške Gimnazije, Nastavi povijesti, Arhivskom vjesniku SR Hrvatske, Zborniku za historiju školstva i prosvjete, Prirodoslovnoj baštini Slav. Požege, Požeškom leksikonu, Požegi 1227—1977, Požeškom listu, Školskim novinama.* Suradnik je Centra za povijesne znanosti — Odjela za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu.

Izvod iz bibliografije:

— Povijest knjižnica Požeške kotline (knjiga), Zagreb 1976, 172.
— Odjeci oktobarske revolucije u Požeškoj županiji, *Vjesnik Historijskog arhiva i Muzeja Požeške kotline* II, Slav. Požega 1963, 50—83.
— Godišnji izvještaji požeške Gimnazije, *Godišnji izvještaj požeške Gimnazije* šk. g. 1963/64, Slav. Požega 1964, 37—84.
— Dva pisma Ivana Vardiana upućena 1878. godine Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom o uzdržavanju učiteljskog tečaja bosanskih pribjeglica, *Traženja* I, Slav. Požega 1969, 67—69.
— Požeška gimnazija u vrtlogu II svjetskog rata, *Traženja* I, br. 2, Slav. Požega 1969, 62—77 i *Traženja* II, br. 3, Slav. Požega 1970, 77—88.
— Požeška gimnazija od osnutka do formiranja Academiae Poseganae (699—1760), *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, Zagreb, 1971, 29—40.
— Gimnazija u Slav. Požegi (povodom 270-godišnjice osnutka), *Požeški zbornik* III, Slav. Požega 1971, 133—157.
— Osamnaest pisama Mirka Lentulaja upućenih Josipu Bunjiku i Miroslavu Kraljeviću u vremenu od 23. srpnja 1848. do 6. lipnja 1849, *Arhivski vjesnik SR Hrvatske* XVII—XVIII, Zagreb 1974/75, 247—259.
— Požeška županija i grad Požega 1848—1849, *Požega* 1227—1977, Slav. Požega 1977, 208—222.
— Trgovci, ulice i parkovi Slavonske Požege, *Požega* 1227—1977, Slav. Požega 1977, 414—432.
— Povijest vinogradarstva i podrumarstva u Požeškoj kotlini, Kutjevo 1982, 197 (knjiga).

KAZALO OSOBNIH IMENA

A

Adamček Josip, povjesničar, VIII, 11, 16—17, 21, 162, 215—217, 278.
Adamović Kapistran, 241.
Adudić Dragutin (Karlo), plemić — županijski činovnik, 159, 205, 211—212.
Adudić Đuro, kancelist, 96—97.
Adudić Skneder, činovnik solare u Terezovcu, 235.
Adudić (obitelj), 97.
Adžić (Agjić) Đuro (Juraj), obrtnik — zakupnik malte u Požegi, 90, 128, 197, 265, 268.
Adžić (Agjić) Kajo, franjevac, direktor požeške gimnazije, 152, 153.
Adžić (Agjić) Marin, seljak, 269.
Adžić (Agjić) Petar, zakupnik šume u Mihaljevcima, 269—271.
Akšamović Mijo, 202.
Alagović Aleksandar, zagrebački biskup, 151.
Aner Antun, 239.
Arvay Ladislav, odvjetnik u Osijeku, 237.
Atanasijević Vasilije, 236, 238, 246.

B

Babić Ivan Josip, zagrebački kanonik, 13.
Babić Tito, saborski zastupnik varaždinske županije, 173.
Babić, prota, 212.
Babukić Antun, obrtnik, 161.
Bach Alexander, austrijski ministar unutrašnjih poslova, 80.
Bady Hyacint, franjevac, profesor požeške gimnazije, 146—155.
Balabanić Josip, 27.
Balešić Petar, seljak, 273.
Ballogh Šišman, 173, 139.
Balog Ibro, poručnik, 224.
Balog Mirko, 144.
Ballog Josip, upravitelj gradskih šuma u Požegi 95.
Barić Ivan, seoski knez, 274.
Barišić Pavao, prota u Sloboštini, 211, 265.
Baron Valenta, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Bartholan Matija, obrtnik, 224.
Batthyány Lájos, ugarski ministar predsjednik, 117, 119, 123, 126, 128, 186, 241—242.
Bayer Josip, liječnik, 97.
Benak Stipo, 239.
Benišek Mihajlo, franjevac, profesor požeške gimnazije, 147, 155.
Benko Ivan, general, zapovjednik tvrđe u Osijeku, 80.
Berić Ivan, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Bernić Gabriel, zapovjednik čete, 279 — 280.
Bernić Franjo, bilježnik, 230.
Bernić, satnik, 217.
Bićanić Rudolf, ekonomski povjesničar, 18—19, 21, 132.
Bier Filip, 143.
Binder Aurelijan, franjevac, profesor pežeške gimnazije, 147, 155.
Blagoević Silvestar, franjevac, profesor požeške gimnazije, 257.
Blagojević Mojsije, seljak, 138.
Bogdanov Vaso, povjesničar, 5, 178.
Bogić Atanasije, trgovac, 91, 130, 161, 202—203, 220, 224.
Bogić Jakov, trgovac 92.
Bogić Savo, trgovac, 202.
Bogić (obitelj), 91.
Bogoević Petar, 137.
Bohath Ivan, suplent požeške gimnazije, 147.
Bonaparte Napoléon I v. Napoléon I Bonaparte
Borković Vatroslav, bilježnik, 280.
Bošnjak Ivan, seljak, 267—268.
Božić Petar, seljak, 267.

Bösendorfer Josip, povjesničar, 2—3.
Bradić Franjo, podsatnik, 280.
Breszlauer Volf, židovski obrtnik i trgovac, 145—146, 225.
Britvec Josip, pravnik iz Požuna, 118.
Broz Josip — Tito, predsjednik SFRJ, 192.
Bunjik Josip, sudac, podžupan i zastupnik požeške županije u Hrvatskom saboru, 9, 96—97, 110, 113, 115, 137, 139, 158—161, 163—165, 168—169, 171, 176—179, 181—183, 185, 187, 192—194, 202—204, 210—211, 213, 221—225, 227, 229, 230, 233—236, 240, 243, 245—249, 252, 254, 258—259, 264—266, 275, 282—283.
Bunjik Vjenceslav, podbilježnik, 97, 159, 259.
Bunjik (obitelj), 97.
Buturac Josip, viši arhivist i povjesničar, 13, 16, 71, 74—76, 94, 103—104.
Buzardžić, prota, narodni zastupnik u UOPŽ, 211—212.
Bužan Herman, zastupnik u Hrvatskom saboru, 113, 115, 161, 173, 179, 180, 192.

C

Cernovski Mato, činovnik grada Požege, 94.
Ciraki Dragutin (Cyraky Karlo), činovnik grada Požege, 26, 161, 202, 219.
Csillag Karlo (Dragutin), franjevac profesor požeške gimnazije, 147, 159, 203, 219.
Csoka Ivan, zamjenik podžupana, 96.
Cuculić Tomislav, saborski zastupnik trgovišta Vrbovsko, 173.

Č

Čabrajić Franjo, učenik požeške gimnazije, 147, 150.
Čačić Stjepan, seljak, 138.
Čakalić Mirko, narodni zastupnik u UOPŽ, 138.
Čelković Filip, obtrnik, 201.
Čordašić Josip, 238—239.

D

Dahalem Hermann, general, 278.
Damjanac Mato, seljak, 138.
Danilović Jakob, seljak, 267.
Danilović Jovan, seljak, 267.
Danilović Mihovil, činovnik, 52, 140.
Danilović Mijo, trgovac, 93.
Deák Ferenc, ministar pravosuđa u Batthyányevoj samostalnoj vladi, 126, 128.
Deanović Blaž, seljak, 269.
Delimanić Franjo, veliki sudac u Osijeku, 171, 238, 240.
Delimanić Ladislav, veliki bilježnik u Osijeku, 245.
Dešić Janko, seljak, 273.
Dešković Adam, krajišnik iz Petrovog Sela u gradiščanskoj pukvoniji, 271.
Deutsch, trgovac, 225.
Dobraš J., prota, zastupnik u UOPŽ, 211—212.
Domjan Ivan, činovnik grada Požege, 22, 124, 134.
Dorkanić Đuro, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Drenovac Dragutin, činovnik solare u Terezovcu, 235.

Đ

Đureković Ivo, poručnik, 280.
Đurić Božo, seljak, 138.

E

Efremdtlecbergar Winko, službenik solare u Terezovcu, 235.
Ehrenfeld, barun, 227.
Erdödy Ivan, vlastelin, 260.
Erdödy Josip, vlastelin, veliki župan, 33, 96.
Erdödy Ljudevit, vlastelin, 260, 275.
Erlinger Andrija, glavni blagajnik, 96.
Erlinger Franjo, kotarski sudac, 52, 96—97, 137, 140, 159, 163, 208, 227, 248, 269—270, 272—273.
Erlinger (obitelj), 96—97.
Eszterhazy, knez, 184.

F

Fabković Skender, književnik, član dobrovoljačke đačke čete, 3, 221, 228—229.
Faist Ivan, saborski zastupnik grada Osijeka, 237, 239.
Farkaš Aleksandar, odvjetnik, 96, 159.
Farkaš Dragutin, odvjetnik, 208.
Farkaš E., činovnik, 235.
Farkaš Franjo, podsudac, 96.
Farkaš Josip, podbilježnik, 96.
Farkaš Skender, pravnik, 115, 252, 265.
Farkaš (obitelj), 96—97.
Feketić Andrija, obrtnik, 257.
Fergić Franjo, župnik, zastupnik u UOPŽ, 211—212.
Filetić Ernest, župnik u Kutjevu, 135, 194.
Filipović Florijan (Flori), činovnik grada Požge, 107, 121.

Fisić Alojzije, obrtnik, 266.
Fišer Ana, žena krčmara u Bektežu, 202.
Fišer Franjo, poručnik, 280.
Fišer Martin, krčmar u Bektežu, 202.
Franetić Stjepan, seljak, 266.
Freund Franjo, zastupnik grada Osijeka u Mađarskom saboru, 239, 241—242.
Furlić Ibro, saborski zastupnik virovitičke županije, 173.

G

Gaj Ljudevit, vođa hrvatskog preporoda, 117, 183.
Gajer Josip, trgovac, 92.
Gajer Karlo, trgovac, 92.
Gajer Mihajlo, trgovac, 92.
Gajer Vjenceslav trgovac, 92.
Gajger Ivan, seljak, 271.
Galac Dragutin, vinogradar, 26.
Ganzer Franjo, saborski zastupnik grada Osijeka, 237.
Garić Josip, podsudac, 96.
Gašljević Ignacije, odvjetnik, 96.
Gavrilović Slavko, povjesničar, 5—9, 17, 29, 39, 59, 62, 133, 135—136, 142, 168—169, 174, 176, 179—180, 236—238, 240—243, 245, 281.
Geci Kapistran, 3.
Gorgijević Mojsije, saborski zastupnik grada Osijeka, 5, 9, 171, 175, 187, 233, 236—237, 240, 245—246, 259.
Gjajić Ilija, seljak, 267.
Gjajić Jovo, seljak, 267.
Gjajić Leša, seljak, 267.
Gjisović, bilježnik, 252.
Gjurić Pane, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Gollub Josip, činovnik, 107.
Gollub Skender, činovnik, 224.
Gorrsupp Antun, 238.
Grabusin Đuro, seljak, 267.
Grabusin Mato, seljak, 267.
Graff Ivan, liječnik, 97.
Gross Lovro, židovski trgovac, 92, 107, 144, 157, 161.
Gross Mirjana, povjesničarka, VIII.
Gruber Kasper (Gašo), židovski trgovac, 143.
Gruber Ladislav, učenik gimnazije, Židov, 145, 154.
Guldovac Franjo, činovnik u Osijeku, 245.
Gvozdanović Ivan, 187.

H

Habsburgovci
Ferdinard V, 91, 188, 226, 245.
Franjo II, 33.
Franjo Karlo, 184.
Ivan, nadvojvoda, 187—189.
Josip II, 74, 91.
Karlo VI, 81.
Leopold I, 81.
Marija Terezija, 18, 26—27, 73, 80, 88, 91, 93, 103, 132.
Sofija, 184.
Hamberger Matija, 239.
Hapsz Ladislav Gabriel, komorski provisor, 71.
Haramina Nikola, činovnik, 147.
Heimb Vatroslav (Ignacije, Naco), činovnik, 107, 139, 157, 161, 201, 211, 224.
Hermann Dragutin, saborski zastupnik grada Osijeka, 237—238, 243.
Horning Josip, 239.
Horvat Josip, publicist, 132.
Horvat Mirko, vježba stražare Narodne straže, 228.
Horvat Petar, saborski zastupnik varaždinske županije, 187.
Horvat Rudolf, povjesničar 1—2, 199, 245.
Hrabowsky Johann (Ivan), general od 9. svibnja 1848. komesar za Hrvatsku i Slavoniju, 129—132, 138, 158, 170, 172, 188—189, 191, 193—194, 204, 219, 233, 238, 243.
Hrabrić A., činovnik solare u Terezovcu, 235.
Hranilović Franjo Xaver, vlastelin, podžupan, 96, 159, 211, 285.
Hranilović Ljudevit, zamjenik podžupana, 96.
Hranilovaić (obitelj), 96.

I

Ilić Gojko, trgovac, 202.
Ilić Jefto, trgovac, 201—203.
Ilić Stanko, trgovac, 92, 158, 201—203.
Ilić (obitelj), 91.
Ivanović Petar, seoski knez, 267.

J

Jakob Vatroslav (Ignjat), podbilježnik, 96.
Jakob (obitelj), 97.
Janda Franjo, 239.
Janković Antun, vlastelin, 27.
Janković Izidor, vlastelin, 159.
Janković Josip, vlastelin, 245, 259.
Janković Julije, vlastelin, veliki župan požeške županije, 22, 24, 26, 30, 79, 97, 115, 120, 122—124, 134—136, 140, 143, 159, 211, 228—229, 279, 282—285, 287.
Janković Ladislav, vlastelin, veliki župan virovitičke županije, 3, 47, 201, 234, 236, 240—241, 243—244.

Janković Martin, podsudac, 96.
Janković (obitelj), 42, 49.
Jelačić Aleksije, povjesničar, 4—5, 132, 137, 162, 175, 178, 180, 283.
Jelačić Josip, hrvatski ban, 1—3, 5, 7, 22, 26, 108, 120, 124, 127, 128—131, 134—135, 137—140, 143—144, 151—153, 157, 161, 163—165, 167—170, 183—184, 187—193, 196, 199—200, 207, 217, 219, 222—223, 226, 230—231, 233—234, 236—242, 244—246, 249, 256, 260, 265—266, 277—278, 285—287. ć
Jelinić Mihajlo, sudac grada Osijeka, 243.
Jogun Andrija, seljak, 273.
Josipović Stjepan, pandur, 269—270.
Jovanović Tadija, seljak, 269.
Jović Stevan, general, zapovjednik tvrđe u Osijeku, 240, 243, 245.
Juanušić Stjepan, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Juratović Đuro (Juraj), odvjetnik, 107, 137, 144, 161, 196, 211, 220, 252, 267, 274.
Jurković Ive, bilježnik, 275.
Jurković, 234.

K

Kallay Dragutin, činovnik, 96.
Kanižlić Antun, isusovac, rektor požeške gimnazije, književnik, 17, 102.
Karaman Igor, povjesničar, VIII, 11, 13—14, 71, 74, 77, 81, 90—91, 93, 103—104, 132.
Karolji, zapovjednik serežanske čete, 253—254.
Karajković Stjepan, seljak, 273.
Kašić Dušan, 65.
Katinelli Sigfrid, blagajnik, 96.
Katinelli (obitelj), 96.
Kemp Julije, povjesničar Požege i kulturni radnik, 2—3, 14, 18, 21, 26—27, 29—30, 33—34, 71, 73—74, 78, 80—81, 91, 93—94, 96, 104—107, 113, 130, 145, 164, 186, 192—193, 211, 224, 229, 277—279, 281.
Kempf Ferdo, pivar, 27.
Kermpotić Josip, činovnik u Osijeku, 237.
Kilijan Mihajlo, seljak, 271.
Kilin, sakupljač poreza, 56.
Klemer Stjepan, pandur, 201.
Klempaj Josip, novi upravitelj pošta u Osijeku, 247.
Knežević Franjo, nadzornik kujtevačkog vlastelinstva, 266.
Knežević Stjepan, poručnik, 261, 280.
Knežević, činovnik iz Osijeka, 234.
Kocian, nadporučnik, 280.
Koydl Stjepan, vinogradar i voćar, 26.
Kokanović, prekupac hrane, 199.
Kolarić Franjo, učitelj, zastupnik u UOPŽ, 211.
Kolesar Nikola, seljak, 138.
Kolarić Nikola, nadporučnik, 280.
Končan Stevo, 202.
Konjević Ivan, trgovac, 91.
Konjević Joco, trgovac, 111.
Konjević Stefan, trgovac, 91.
Konjević (obitelj), 91.
Kovačević Antun, činovnik grada Požege i dopisnik *Narodnih novina* d. — h. — sl., 107, 124, 127—128, 144, 148—149, 150—151, 160—161, 201, 222.
Kovačević Dragutin, činovnik, 134, 208, 257, 271.
Kovačević Josip, prefekt požeškog orfanotrofija, 151.
Kovačević Matija, seljak, 138.
Kovačvić Mirko, obrtnik, 201.
Kovačvić (obitelj), 97.
Kovačić Dragan, kancelist, 96.
Kovačić Franjo, podsudac, 96.
Kossuth Lájos, političar, vođa mađarskog nacionalnog pokreta, 117—119, 126, 199.
Kovaković (Kövag) Pavao, upravitelj brestovačkog vlastelinstva, 271.
Kozić Ivan, 238.
Kožić, mlinar, 56.
Kožić, seljak, 275.
Kragujević Stefan, vladika pakračko, 65, 206, 211—212.
Kraišić Ivan, zastupnik virovitičke županije, 173.
Krajačić Ivan, liječnik, 97, 128, 225.
Krakauer, Židov — rabin, 141.
Kraljević Augustin, vlastelin, 211.
Kraljević Miroslav, sudac, veliki bilježnik, saborski zastupnik, 9, 26, 35, 57—58, 90, 97, 116, 121—125, 128, 131, 139, 144, 159, 163—165, 169, 172, 181—182, 186—187, 191—194, 202—203, 208, 211—112, 219, 224, 247, 248—249, 250, 252, 257, 258—262, 264, 266, 273, 275, 277—278, 288.
Kraljević Tomo, veliki sudac u Požegi, 52, 58, 96, 97, 107, 111, 137, 140, 159, 208, 227—228, 261.
Kraljević (obitelj), 97.
Kraševac Đuro, poručnik, 280.
Krenjin Pajo, seljak, 268.
Krill Ferdinand, seljak, 271.
Kripp Janko, seljak, 271.
Kripp Josip, seljak, 269—270.
Kripp Karlo, seljak, 271.
Kripp Lovro, seljak, 271.
Krotac Ivan, obrtnik, 128.
Kugler, činovnik iz Osijeka, 234.
Kuruca Luka, seljak, 267.

Kušević Đuro, trgovac, 91, 203.
Kušević Gojko, trgovac, 202—203.
Kušević Maksim, trgovac, 91, 107, 111, 128, 161, 203, 224.
Kušević Nikola, trgovac, 91, 111, 161, 203.
Kušević Pavao, trgovac, 91, 111, 224.
Kušević Stevan, trgovac, 111, 203, 224.
Kušević Špiro, trgovac, 202.
Kušević Svetozar, pravnik, zastupnik grada Požege, 26, 94, 113, 115, 118—120, 128, 142, 154, 160—162, 164—165, 169, 173, 177—178, 183—190, 192, 202, 233, 251—257, 260—261, 264, 286, 288.
Kušević (obitelj), 91.

L

Lacković, trgovac u Gradiški, 191.
Ladić Jovo, seljak, 268.
Langhamer Josip, upravitelj požeškog muzeja, 80, 88, 91.
Last Josip, seljak, 271.
Laszowski Emilij, povjesničar, 21.
Lauer Gorg, seljak, 269—270.
Lauer Petar, seljak, 271.
Lentulaj Mirko, banski namjesnik, 9, 24, 165, 181, 187, 199, 200, 204, 220—223, 225, 227, 247, 253, 255, 260, 264, 277, 278, 282.
Leščilovska I. I., sovjetska povjesničarka, 8.
Lipljanin Franjo, blagajnik, 96.
Lobbe Dragutin, pivar i svilar, 27, 30, 90, 107, 110—111, 128, 143, 224.
Lombara Đuro, seoski knez, 274.
Lončarević Dimitrije, pakračka protoprezbiter, zastupnik pakračke dijeceze u Hrvatskom saboru, 164—165, 169, 171—172, 173, 177—181, 183, 233.
Lucić Franjo, obrtnik, 161, 227.
Luić Matko, opančarski pomoćnik, 89.
Lukačević Marin, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.

M

Mahcshich Antun, 150.
Majstorović Ivan, seljak, 269—270.
Malešić Antun, pučki tribun (branitelj građana), 107, 121, 130, 144, 157, 161, 197.
Malnar Antun, povjerenik, 96.
Maljevac Aleksandar, veliki sudac, 96.
Maljevac Josip, činovnik, 97, 159.
Maljevac Petar, kotarski sudac, zastupnik, 96—97, 137, 158—159, 163, 165, 187, 208, 233, 257.
Maljevac (obitelj), 96—97.
Marčinković Peka, seljak, 273.
Marković Filip, seljak, 138.
Marković Gustav, blagajnik, 96.
Marković Jakov, seoski knez, 274.
Marković Jovan, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Marković Mihajlo, satnik, 229.
Marković Stjepan, vlastelin cernički, pukovnik Narodne straže, 211—212, 226—227, 228, 230, 253, 259, 260.
Marković, kapetan, 221, 229.
Marle Ivan, pivar, 27, 90.
Martinić Dragutin, nadporučnik, 280.
Martinić Ivan, gradski sudac i kapetan grada Požege, 94, 104, 121, 128, 143, 147, 160—161, 164, 197—199, 202, 217, 224, 233.
Martinović Jovan, 252.
Matasović Josip, povjesničar, 4, 245—246.
Matić Tomo, književni povjesničar, 3.
Matijašević Franjo, svećenik, 164—165.
Matijević Stjepan, seljak, 273.
Matijević Josip (Jozo), zastupnik grada Požege, 107, 127, 160—161, 201, 203, 224.
Matković Linart, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Mažuran Ive, povjesničar, 71—73.
Mažuranić Ivan, hrvatski ban, 187.
Medved Ivan, povjesničar, 3, 160.
Mesaroš Lazar, 241—242.
Metternich Klemens Lothar Wenzel, austrijski državnik, diplomat, 117, 119.
Mezner David, pavlin, 94.
Miatović Luka, seljak, 270—271.
Mihajlović Luka, seljak, 138.
Miić Ilija, seljak, 139.
Miić Joka, seljak, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Milanković Jakob, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Milanković Tomo, tajnik vladike pakračkog, saborski zastupnik, 163, 165, 194, 206.
Milenković, 227.
Mitterpacher L., peštanski profesor, putopisac, 27.
Moyses Stjepan, kanonik zagrebački, 65, 206.
Mračić Ljudevit, činovnik, 96.
Mračić Eduard, kotarski sudac, 26, 96—97, 148, 150, 158—159.
Mračić Slavoljub, kotarski sudac, 52, 121, 140, 145, 146, 163, 165, 166—167, 169, 258.
Mudrovčić Franjo, odvjetnik, 202—203.
Muha Vatroslav, direktor požeške gimnazije, 102.
Musulin, potpukovnik u gradiščanskoj pukovniji, 191.
Muljević Ivan, učitelj, 95, 105, 224.

Muljević Vladimir, sveučilišni profesor, 27.
Müller, trgovac u Daruvaru, 225.

N

Nagy Emerik, odvjetnik, 96.
Napoleon I Bonaparte, 33.
Nedeljković Stjepan, 239.
Nemčić Antun, pjesnik, putopisac, narodni zastupnik i pristaša hrvatskog narodnog preporoda, 175, 187.
Neumayer Josip, gradski sudac u Osijeku, zastupnik u Hrv, saboru, 237—239.
Neustädter Josip, barun, podmaršal u službi bana Jelačića, 281.
Novaković Đuro, trgovac, zastupnik, 91, 121.
Nović Jovo, saborski zastupnik srijemske županije, 187.
Nugent Albert, general, 254, 261.

O

Odobašić Dragutin, sudac, 96.
Otto Josip, gradski šintar, 94.
Ožanić Leopold, mlinar, 111.
Ožegović Metel, političar, ilirac, 113, 115, 161, 172, 175, 180, 192.

P

Pajanović Dragutin, zapovjednik čete, 191.
Pandurski, kaplar, 257.
Pandžić Marin, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Parisa Faustin, franjevac — gvardijan u Požegi, 153.
Pavčec Dragutin, župnik u Kutini, zastupnik u UOPŽ, 208, 211.
Pavić Antun Branko Aleksandar, županijski liječnik i pisac, 97, 121, 150, 157, 159, 161, 191, 224.
Pavišević Andrija, seljak, 269—270.
Pavišić Mato, obrtnik, 154.
Pavličević Dragutin, povjesničar, 195.
Pečur Antun, seljak, 138.
Pečur Šimo, seljak, 138.
Peić Matko, slikar i književnik, 102.
Peičić Aleksandar, činovnik, 97, 159.
Peičić Antun, činovnik — blagajnik, 97.
Peičić Mato, podsudac, 96.
Peičić Skender, bilježnik, zastupnik u UOPŽ, 211.
Peičić Vatroslav, sudac, podžupan, 52, 55, 96—97, 121, 130—131, 134, 139—140, 159, 193—194, 199, 204—209, 234, 252, 265—266, 269, 272, 279.
Peičić (obitelj), 96—97, 228.
Pejanović Miloš, obrtnik, 145.
Pejić Ivan, seljak, 267.
Pejković Luka, župnik, 94.
Petković Antun, 273.
Petrak Ljudevit, pleternički župnik, 195.
Petrović Luka, seljak, 274.
Petrović N., 173.
Piller M., peštanski profesor, putopisac, 27.
Poffuki Nikola, mlinar, 111.
Popović Kosta, obrtnik, 128.
Potrebica Filip, povjesničar, 9, 21, 97—98, 102, 167, 181—182, 184, 192, 221, 269, 270—271.
Poša Aleksandar, činovnik, 159.
Požonji Josip, 238.
Pracaić Ivan, činovnik, 159.
Prandau Gustav, barun — vlastelin, 201, 241.
Prešić Julije, mlinar, 111.
Prikelmajer Josip, st., mlinar, 94, 110, 130.
Prikelmajer Ivan, liječnik, 104.
Prohaska Dragutin, povjesničar, 2, 239, 240.
Protić, prota, zastupnik u UOPŽ, 211.
Puchmajer Josip, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Purković Đuro, 239.

R

Radojčić Mato, seljak, 274.
Rajačić Josip, patrijarh, 154, 164, 183, 186, 206.
Rašetić Gliša, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Reichenfeld Naco, židovski trgovac, 143.
Reichenfeld P., židovski trgovac, 143.
Ribičić Đuro, seljak, 273.
Ribičić Ivan, seljak, 273.
Ribičić Tomo, seljak, 273.
Riffer Josip, židovski trgovac, 239.
Riffer Vatroslav (Ignat), židovski trgovac, 91, 107, 110—111, 119, 128, 130, 143—144, 161, 202—203, 224.
Rittig Karlo, mlinar, 111.
Rittig Wencel, mlinar, trgovac, 110.
Rodelstein Ferdinand, 238.
Rosenberg Jakob, židovski trgovac, 143.
Rosenberg Ladislav, obrtnik, 90.
Rosenberg Leopold, židovski trgovac, 143.
Rosenberg Mojsije, židovski trgovac, 91, 110, 142, 145, 199.
Rosenberg Vuk, židovski trgovac, 142.
Rosenberg (obitelj), 142.
Rosencveig, trgovac iz Pešte, 202.
Rosenfeld, Židov iz Osijeka, 142.
Roth, general, 4.
Rus Ivan, obrtnik, 202, 224.
Rusz Ivan, zakupnik arende lova, 107, 130, 161, 197.

S

Sagjak Blaž, stražmeštar grada Požege, 269—270.
Salopek Ljudevit, drugi podžupan virovitičke županije, 234, 237, 240, 243.
Sandor Mirko, 187.
Saračević Antun, činovnik, 96.
Saračvić Franjo, odvjetnik, 96.
Sarčević Ilija, odvjetnik, 124, 130, 134, 137, 139, 161, 211, 227, 252.
Saračević Josip, zamjenik županijskog odvjetnika, 96.
Saračević (obitelj), 96.
Schloseer Petar, narodni zastupnik u UOPŽ, 211, 274.
Schmidt Vjekoslav, sudac u Osijeku, 238.
Schrot Josip, kanonik zagrebački, 105, 233.
Schulc Frane, seljak, 271.
Schwarz Gavro, povjesničar, 142.
Sermag Ana, (udovica), 106.
Shor Gliša, seljak, 267.
Simeunović Stevan, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Singer Samuel, židovski trgovac, 91—92, 143, 199.
Slivarić Šišman, podsatnik, 280.
Smičiklas Tade, povjesničar, 71.
Smoljanić Lovro, seljak, 267.
Smuđ Ivan, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Stagl Josip, trgovac, 93.
Stanić Maksim, seljak, 267.
Stanić Nikola, seljak, 267.
Sötöry Franjo, upravitelj pleterničkog vlastelinstva, 268.
Srimčević (Srimacz) Šišman, obrtnik, 107, 130.
Stanković, poljar, 138.
Stefanović (obitelj), 91.
Stein Franjo, 227.
Stojanović, kutinski bilježnik, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Stojčević Jovan, 187.
Strižić Filip, podžupan, 96.
Stručić Đuro, kotarski sudac, podbilježnik, 26, 52, 96—97, 137, 140, 158, 163, 165, 211, 233, 252—253.
Subotić Đuro, sudac, 96, 137, 139.
Subotić Eugen, 203.
Subotić Savo, seljak, 138.
Subotić (obitelj), 91.
Sukić Adam, vicearciđakon, ilirac u Osijeku, 187, 240.
Suvić Mijo, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Svetić Jakov, vlastelin, 27.
Sviranić Franjo, kanonik i župnik u Požegi, zastupnik katoličkog svećenstva u UOPŽ, 94—95, 105, 211—212, 224, 265.
Svoboda Franjo, senator grada Osijeka, 243.
Szemere Bartol, ministar unutrašnjih poslova mađarske vlade, 241.
Széchény István, grof — vlastelin, 171.
Széchény Nikola, grof — vlastelin, veliki župan, 96, 260, 275.

Š

Šidak Jaroslav, povjesničar, VIII, 1, 4—5, 8—9, 38—39, 59, 117, 133—134, 137, 168—169, 173—180, 187—188.
Šišić Ferdo, povjesničar, 1, 113, 117.
Špaun (Špun) Ivan, pivar, 27, 90.
Špun Josip, učenik gimnazije, 147—148, 150.
Špun-Strižić Miroslav (Fridrih), kotarski sudac, zastupnik, 26, 52, 56, 107, 121, 124, 134, 137, 140, 147—148, 150, 157, 161, 163, 165, 169—170, 173, 176, 178—179, 208, 211—212, 233, 265—268, 275.
Štetić Marin, seljak, 271.
Štetić Martin, seljak, 271.
Štetić Stjepan, seljak, 271.
Štetić Tomo, seljak, 271.
Štivalić Antun, odvjetnik, 274.
Štivalić, poručnik, 227.
Šuflaj Franjo, svećenik, 206.

T

Tadić Janko, lugar, 267.
Thaller Filip, sudac, zastupnik u UOPŽ, 91, 211.
Thaller Ladislav (Lacko), nadporučnik, 260, 280.
Thaller Nikola, nadporučnik, 58, 280.
Thaller Pavao, utemeljitelj apoteke u Požegi, 91.
Thaller Vatroslav, gradski sudac, 30, 91.
Thaller (obitelj), 30, 228.
Thauszy, biskup, 102.
Thill Franjo, službenik solare u Terezovcu, 235.
Thun Leo, grof, 152
Tomašević Josip, činovnik — blagajnik, 26, 203, 211—212.
Tomašević Miško, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Tomaček Erazmo, franjevac, direktor gimnazije, 146—151, 154.
Tomić Marko, satnik, 231.
Tomić Stjepan, seljak, 269—270.

Topalović Mato, saborski zastupnik iz Osijeka, 171.
Trebersburg, general, 254, 277—278.
Tubić Jozo, trgovac, 111.
Tubić Marko, seljak, 274.
Tucić Dragutin (Karlo), činovnik, 159, 201.
Tucić Franjo, činovnik solare u Terezovcu, 235.
Tucić Ignacije, podsudac, 96.
Tucić Petar, veliki sudac, 96.
Tučko Ivan, 128.

U

Ulses Miroslav, župnik, zastupnik u UOPŽ, 211.
Uzelac Antun, činovnik solare u Terezovcu, 235.
Uzorinac Stjepan, kapetan — zapovjednik narodne straže, 52, 140, 230, 254, 258, 281.

V

Vajaj Vladislav, barun, 13.
Valentić Jozo, seljak, 269.
Valesić Ilija, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Valetić, dopisnik *Narodnih novina* iz Kutjeva, 145.
Vidaković Antun, 173.
Vidović Dimitrije, trgovac, 91, 107, 144, 161, 224.
Vinković M., seljak, 273.
Virag, kurir, 252.
Virovac Petar, saborski zastupnik Osijeka, 237—239.
Vraniczany (Vranjicani) Janko, 187.
Vujanović Ivan, zvonar, 94.
Vukmanović Petar, poručnik, 280.
Vukotinović Ljudevit, književnik i političar, zastupnik Hrvatskog sabora, 175, 187, 196, 217, 236.
Vuković Ivan, trgovac, 111.
Vuković Mato, seljak, 273.
Vuković Stjepan, seljak, 138.

W

Weber, upravitelj pošta u Osijeku, 247.

Z

Zabrdac Petar, obrtnik, narodni zastupnik u UOPŽ, 145—146, 211.
Zangl Antun, saborski zastupnik Osijeka, 237.
Zdelar Petar, činovnik solare u Terezovcu, 235.
Zdelar Vladimir, 137.
Zdelar Vasilije, činovnik županije, 160, 163, 165, 227, 280, 283.
Zegenvall, Petar, veliki sudac, 96.
Zimmer Matija, 238.
Zvonarić Marko, seljak, 138.
Zubčević Ivan, seljak, 273.
Zubčević Mato, seljak, 273.

Ž

Žarković Josip, narodni zastupnik u UOPŽ, 211.
Žettić Martin, 239.
Žigrović Franjo, državni povjerenik za Hrvatsku i Slavoniju, zastupnik križevačke županije u Banskom vijeću, 175, 244.
Žirčić Franjo, pavlin, župnik, 94.
Živanović, pakračkí paroh, 267.
Živković Uroš, satnik, 280.
Žuvić Josip, kotarski sudac i zastupnik požeške županije, 38—39, 59, 97, 137, 148, 150—159, 161, 163—165, 169, 171—173, 175—180, 201, 203, 233, 247, 249, 266, 274, 283, 287.
Žuvić (obitelj), 280.

KAZALO ZEMLJOPISNO-POVIJESNIH POJMOVA (IMENA)

A

Alaginci, 142.
Apatin, 244.
Apeninski poluotok, 117.
71, 73, 78.
Arslanovci, (selo — danas dio Požege), 71, 73, 78.
Ašikovci, 37.
Austrija, 18, 79, 95, 103, 116—118, 126, 169—170, 225, 282.
Austrijsko carstvo, 119.
Austrijska Monarhija v. Habsburška Monarhija.

B

Babin Vir (dio grada Požege), 90.
Badljevina, 101, 114.
Bačka, 74.
Bačka županija, 100.
Baćin Dol, 250.
Baja, 34.
Banat, 228.
Banska pukovnija, 114.
Banska Slavonija, 164, 176, 233, 240.
Bastaji, 167.
Batina, 275.
Beč, 94, 103, 107, 118—119, 122, 127.
Bekteš, 36, 114, 175, 201—202, 247—249, 256, 274.
Bekteš (kotar), 248.
Beograd, 5, 288.
Biela, 48, 167.
Bilač Mali, 56, 250, 266, 273.
Bilač Veliki, 36, 50, 266.
Bili Brig, 91, 101.
Biškupci, 136.
Blacko, 57, 75, 250, 260.
Blacko (vlastelinstvo), 13—16, 27—29.
Bologna, 94.
Borki, 36, 48, 167.
Bosna, 12, 49.
Branežac, 60—61.
Brestovac, 2—3, 48, 91, 101, 114, 167, 199—200, 261, 275.
Brestovac (vlastelinstvo), 13—17, 27—29.
Brod, (danas Slav. Brod) 34, 49, 89, 91, 195, 197, 203, 252—253, 255, 257, 261, 268.
Brodska regimenta (pukovnija), 12, 28, 100, 114, 172.
Bučje (kod Pakraca), 114.
Budim, 27, 29, 33, 102—203.
Budimpešta, 21.
Buk, 56, 201, 266, 274.

C

Celovac, 187.
Cernik, 13—16, 28, 33, 57, 64, 68—69, 89, 91, 114, 141, 191, 193, 199, 250, 286.
Cernik (kotar), 16, 20, 22, 24—26, 34—36, 38—39, 41—49, 53—56, 60, 62—65, 114, 163, 211, 229—230, 248, 250, 260.
Cernik (trgovište), 20, 29, 34, 45, 49.
Cerovac, 37, 266.
Cigani (Romi), 23, 80, 188, 219.
Ciglane (dio grada Požege na lijevoj obali Orljave), 29.
Ciglenik, 274.
Cisdravska Baranjska županija, 2.
Civilna Hrvatska v. Hrvatska (civilna).

Č

Čaglin, 37, 114.
Čepin, 254.
Češljakovac, 37.

D

Dalmacija, 22, 124, 127, 130, 157, 162, 169, 188, 196.
Dalj, 34.
Daruvar (grad), 6, 28, 34, 48—49, 67, 81, 91, 114, 141, 145—146, 164, 165—168, 191, 195, 200, 225, 236, 251—252, 258.
Daruvar Donji, 36, 48, 114, 167.
Daruvar Gornji, 48, 167.

Daruvar (kotar), 16, 20, 22, 24—26, 34—39, 52—56, 59—60, 62—65, 163, 166 167, 211—212, 230, 248—249, 252.
Daruvar (općina), 165—166.
Dilj (gora), 46, 68, 231.
Didina Rika (Djedina Rijeka), 56, 266.
Dobrogošće (općina), 56, 267.
Doljani (općina) 114, 167.
Dervišaga, 19, 36, 75.
Drava, 4, 34, 58, 89, 90, 124, 178, 187, 246—248, 251—258, 260—261, 263—264, 277, 279.
Drškovci, 57, 71—73, 75, 78, 108.
Dubrovnik, 21, 157.
Dugo Selo, 228.
Dunav, 34, 178, 257, 281.

Đ

Đakovo, 165, 241, 254, 257, 259.
Đurđevačka regimenta (pukovnija), 12, 230.

E

Emovci, 19, 36, 71—73, 75, 78, 268.
Engleska, 116—117.
Evropa, 116, 118, 127.

F

Francuska, 116—117.
Frkljevci, 19, 36.

G

Gajšica (šuma kod Brestovca), 269.
Glinska pukovnija, 12.
Golo Brdo, 37.
Grad (požeška tvrđa), 153.
Grabarje, 37.
Grahovljani, 36.
Gradac, 61, 257.
Gradiška, 37, 101, 181, 192, 197, 203, 252—253, 255, 257, 261, 268.
Gradiška regimenta (pukovnija), 12, 28, 172.
Gradište, 37, 101.
Granica, 29.
Graz, 117.

H

Habsburška Monarhija, 11, 116—118 126—127, 287.
Hrvati, 17, 96, 100, 121, 127, 171, 179, 182, 183, 185—186, 188, 196, 201—202, 237.
Hrvatska, 2—8, 11—12, 18, 20—22, 65, 74, 77, 89, 97, 101, 103, 107—108, 113, 115—118, 120—121, 123, 125—127, 129—134, 137, 142, 150, 152, 155, 157, 162—163, 165, 169, 170—172, 174, 176—178, 180—181, 183, 187—188, 198—199, 215, 217, 228, 230, 234, 238, 240, 244, 245, 254, 257—258, 261, 272, 278—279, 285—287.
Hrvatska (uža banska), 285—287.
Hrvatska (civilna), 215.
Hrvatske županije, 162.

I

Ilica (ulica u Zagrebu), 228.
Ilova, 13, 28.
Imbrievci (općina), 56.
Innsbruck, 170, 184, 186—188.
Italija, 27, 102—103, 170, 261.
Ivanovci (općina), 56.

J

Jadran v. Jadransko more.
Jadransko more, 187.
Jagodnjak (šuma grada Požege), 107—108, 197.
Jakšić, 19, 36, 56, 114, 250, 275.
Jankovićev jarak, 107.
Jugoslavija, 9, 13.
Kadanovci, 36.
Kalinić, 273.
Kamenita vrata (sjeverni ulaz u grad Požegu), 92—93.
Kamenska, 49.
Kamenska (vlastelinstvo), 29.
Kaptol, 36—37, 89, 101, 114, 199, 200, 249.
Kaptol (vlastelinstvo), 13—17, 27—29.
Karlovac, 49, 152, 199, 206, 286.
Kloštar, 288.
Knešci, 37, 266.
Komorica, 19.
Komušina, 19, 36, 71—73, 76—78, 91, 267.
Končanica, 49, 167.
Kostajnica, 228.
Kraišnik, 168.
Krajina v. Vojna krajina.
Kraljevstvo Hrvatske i Slavonije, 135, 206.
Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, 40, 157.
Kraljevina Ugarska, 184.
Kranjska, 89.
Kravice, 254.
Križevci, 12, 29, 142.
Križevačka regimenta (pukovnija), 12, 28, 114, 230.
Križevačka županija, 2, 50, 100, 135, 162, 187, 279.
Krndija, 231.
Kula, 37, 101, 226, 249, 274.
Kupa, 49, 286.
Kusonje, 114.

Kutina, 13—14, 20, 29, 49, 57, 101, 114, 141, 193, 199, 221, 228, 248, 252, 257, 275, 286.
Kutina (kotar), 16, 20, 22, 24—26, 34—36, 38—39, 41—49, 52—56, 59—60, 62—65, 114, 163, 212, 230, 248, 252, 260.
Kutjevo, 6, 13, 20, 29, 34, 36, 57, 59—61, 68, 89, 94, 101, 114, 135, 141, 145, 199, 201, 226, 228, 230, 248—249, 252—253, 273—274.
Kutjevo (kotar), 16, 20, 22, 24—26, 34—39, 41—49, 52—55, 57, 59, 62—65, 114, 163, 171, 175, 211—212, 229—230, 273.
Kutjevo (okružje), 226.
Kutjevo (vlastelinstvo), 14—17, 26—27, 29.

L

Lastovo, 157.
Latinovac, 37.
Laze, 19, 36, 71—73, 76—78, 91.
Lipik, 49, 101.
Londža (rijeka), 28, 68, 266
Lonja (rijeka), 28, 114.
Lopud (otok), 266.
Lug Švapski (šuma kod Mihaljevaca), 269.

M

Mađari, 1, 3, 7, 22, 100, 115, 122—127, 131—132, 146, 147, 153, 170—172, 174, 178—179, 181, 183, 185—186, 188, 194—196, 200—203, 213, 219, 228, 235—238, 240, 242, 244—245, 247, 249, 252—254, 256—257, 261, 264—265, 278, 281—283, 285.
Mađaroni, 7.
Mađarska, 5, 6, 41, 89, 113, 121, 126, 146, 157, 170, 188, 191, 193, 203, 223, 233—234, 237, 245—247, 254, 256, 280—281, 285.
Maina (rijeka), 116.
Mali Bilač v. Bilač Mali.
Međimurje, 261.
Migalovci, 250.
Mihaljevci (Ilirski — Hrvatski), 269—271.
Mihaljevci (Njemački), 269—270, 272—273.
Mihaljevci (općina), 44, 56.
Miholjac, 248, 250, 253, 258—259, 261, 273.
Milano, 117, 122.
Mitrovac, 281.
Mitrovica (Trenkovo), 27, 269.
Mljet, 157.
Mohač, 277.
Monarhija v. Habsburška Monarhija.
Moravska, 89.
Moslavačka gora, 13, 46.
Mura, 261.

N

Napuljsko Kraljevstvo, 116.
Našice, 49, 68, 91, 240, 253, 256—257.
Nijemci, 7, 237—240.
Nova Gradiška, 49, 89, 91, 191.
Nova Gradiška (regimenta), 100.
Novi Sad, 5, 17, 74.

O

Obriž, 20.
Opatovac, 281.
Orahovica, 248.
Orljava (rijeka), 28—29, 68, 91, 107, 114, 141, 189, 191.
Orljavac, 141.
Orljavica, 75.
Osijek, 1—3, 6—7, 18, 34, 49, 51, 71, 73, 74, 89, 91, 121, 139, 142, 150, 152, 165, 170, 180—181, 201—202, 217, 236—247, 249, 252—256, 277, 281, 288.
Osijek — Donja varoš, 237—239.
Osijek — Gornja varoš, 238—239.
Osijek (okružje), 238.
Osijek (prefektura), 16.
Ozora, 4.

P

Padež (gradski posjed), 78.
Paka, 19, 36, 56, 101, 267.
Pakra, 28, 114.
Pakrac, 14—15, 17, 28, 57, 59, 65, 67, 69, 91, 101, 114, 164—168, 171, 175, 178, 183, 186, 191, 195, 200, 203, 206, 226, 228, 234, 236, 248—249, 251, 253, 255, 257, 283, 286.
Pakrac (kotar), 14, 16, 20, 22, 24—26, 28, 34—36, 38—39, 41—49, 52—56, 59—60, 62—65, 114, 163, 211, 229—230, 248.
Pakrac (okružje), 226—247, 275.
Pakrac (općina), 165.
Pakrac (trgovište), 20, 22, 29, 34, 45, 49.
Pakračka dijeceza, 165.
Pakračka konzistorij, 183.
Pakračka episkopija, 65, 164.
Pakrani, 48, 167.
Palermo, 116.
Papuk, 46.
Pariz, 116—117, 177.
Pečuh (Pecs), 92, 242, 277
Pešta, 2, 7—8, 103, 117, 122.
Petrijevci, 253—254.
Petrova gora, 177.
Petrovaradin, 217.

Petrovaradinska regimenta (pukovnija), 12, 172.
Petrinjska pukovnija, 12.
Petrovo selo, 271.
Piran, 182.
Pleternica, 57, 59, 68, 91, 101, 108, 114, 136, 138, 141, 143, 153, 154, 164, 170, 183, 191, 195, 199—201, 216, 226—227, 230, 249, 250—251, 253, 255, 261, 263, 273, 275, 277—287.
Pleternica (kotar), 16, 19—20, 22, 24—26, 34—39, 41—49, 52—57, 59—60, 62, 64—65, 114, 163, 176, 211—212, 225, 229—230, 251, 273.
Pleternica (okružje), 226.
Pleternica (trgovište), 20, 29, 34, 36, 50.
Pleternica (vlastelinstvo), 13—16, 27—29.
Podborje (Daruvar), 14, 15, 29, 81.
Podgorje, 37.
Podvinje (danas dio Slav. Broda), 247.
Podravina, 49, 201, 228, 240
Poljana, 248.
Poreč, 281.
Požega (grad), 2—3, 5, 9, 11—14, 16—18, 20—22, 24—33, 41, 44—45, 49, 51, 57, 66—68, 71—72, 74—81, 83—98, 100—116, 118—124, 126—131, 134—137, 139, 142—147, 150—155, 157—162, 164—165, 169, 172—173, 175, 177, 181—183, 185—193, 195—206, 208, 215—230, 233, 238, 248—250, 257—258, 260, 262 263, 266—270, 278—279, 281, 283, 285, —286, 288.
Požega (kotar), 14.
Požega (okrug), 13, 28, 36—37.
Požega (prefektura), 16.
Požeška dolina, 26.
Požeška gora, 26, 46, 73, 78.
Požeška kotlina, 2—3, 9, 11, 13, 15, 27, 36, 39, 46, 61, 68, 71, 77, 80, 228, 231, 285.
Požeška parohija, 76.
Požeška županija, 1—3, 5—7, 9, 11—30, 32—34, 36, 38, 40—43, 45—48, 50—51, 54—55, 59—61, 63—69, 74, 79—80, 84—85, 88—89, 95—96, 100—103, 109—110, 113, 115—116, 120—124, 126—134, 136—140, 143, 147, 154, 157—158, 162—170, 172—179, 182—183, 185, 187, 189, 191—196, 199—200, 203—206, 208, 210, 212, 215—218, 221, 225—231, 233—236, 238, 240—242, 246—248, 251—258, 261, 263—268, 273, 277—287.
Požun (Bratislava), 94, 113, 115, 118—119, 125—126, 134, 161.
Primorje, 50, 279.
Psunj, 46.

R

Rajsavac, 61.
Ramanovci, 101.
Resnik (općina), 56.
Rijeka, 152.
Ruševo, 19, 36, 94, 114, 250.
Ruševo (općina), 55.

S

Samobor, 89.
Sava, 28, 34, 40, 89, 90, 91, 114, 236, 254, 286.
Senj, 187.
Seoci, 36, 71—73, 75, 78.
Sesvete Požeške, 37.
Sicilija, 116
Sirač, 28, 34, 59, 114, 200.
Sirač (okružje), 226.
Sirač (vlastelinstvo), 14—16, 29.
Sisak, 49, 286.
Slaveni, 158.
Slavonci, 100, 124, 125, 127, 161, 171, 176—177, 179, 182.
Slavonija, 1—7, 9, 11—13, 17—18, 20—22, 24, 27, 38, 40, 58, 71, 74, 77, 89, 90—91, 97—98, 107—108, 115—116, 120, 123—127, 129, 131—134, 137, 142, 146, 150, 157, 162—165, 169—172, 174, 177—184, 186—193, 195—196, 198—200, 206, 221, 228, 230, 233—234, 235, 238, 240—241, 244—247, 253—254, 256—258, 260—261, 264, 272, 277—279, 285—287.
Slavonija (banska), 133, 164, 176, 233, 240.
Slavonija (županije), 8, 16, 18, 20—21, 50, 162, 165, 190, 230, 235, 246
Sloboština, 101.
Slav Brod v. Brod.
Slavonsko-brodska regimenta v. Brodska regimenta.
Slovak, 147
Slunjska regimenta (pukovnija), 12.
Sokolovac (brežuljak južno od Požege), 107.
Sovski Dol, 19, 36, 56, 250.
Srbi, 3, 7, 79, 100, 127, 165, 171—172, 181, 183—186, 188, 190, 195—196, 237, 240, 286.
Srednje Selo, 75.
Srijem, 5—8, 20, 29, 49, 62, 74, 91, 137, 172, 181, 184, 190, 191—192, 196, 233, 238, 241, 243, 286.
Srijemska županija, 2, 6, 11—12, 15, 18, 50—51, 100—101, 113, 121, 127.
Srijemski Karlovci, 132, 186, 190, 194.
Stražeman, 57, 89, 101, 114, 128, 136, 141, 200, 211, 228, 250, 266, 273, 285.
Stražeman (vlastelinstvo), 13—16, 26—29.
Stara Gradiška, 236, 253, 255, 263.
Sulkovci, 19, 36.
Svilna, 274.
Svilna Doljnja, 56.

S

Šeovci, 19.
Šibenik, 157.
Šumetlica, 250.

T

Talijani, 240, 282.
Terezovac, 181—182, 235, 259, 261.
Toplice (Daruvar), 235.
Toranj, 114.
Trapari, 61.
Treštanovci, 101.
Trojedina kraljevina, 127, 137, 179, 184.
Trst, 182.
Trsteno, 157.
Tulnik, 266, 274.
Turci, 78
Turska, 11, 89, 182, 236.

U

Ugarska, 4, 8, 11—12, 21, 24, 50, 79, 89, 91-92, 95, 101—102, 115, 117—118, 120—121, 123, 127—128, 130—131, 134, 139, 142, 145, 165, 169—172, 178, 182—183, 187—188, 194, 199, 234, 245—246.
Una, 2, 8, 114.

V

Valpovo, 259.
Varaždin, 12, 115, 152, 204, 245—246, 261.
Varaždinska županija, 12, 18, 50, 162, 173, 187, 279.
Velika, 13—15, 27—29, 114, 141, 199—200, 228, 255, 275.
Velika (kotar), 16, 20, 22, 24—26, 34—36, 42—49, 52—56, 58—59, 63—66, 114, 163, 211—212, 229—230, 251.
Veliki Bilač v. Bilač Veliki.
Venecija, 102, 117.
Venje, 281.
Vetovo, 19, 36, 56, 81, 101, 275.
Vetovo (vlastelinstvo), 27.
Vidovci, 36, 71—73, 75, 78.
Vinkovci, 13.
Virje, 281.
Virovitica, 12, 165, 235, 238, 240, 245, 247—248, 252, 259.
Virovitica (okrug), 14.
Virovitica (prefektura), 16.
Virovitička županija, 1, 3, 5—7, 11—12, 15, 28, 34, 50—51, 58, 101, 113, 121, 127, 129, 165, 170, 173, 176, 178, 185, 187, 190, 200—201, 203, 228, 231, 233—234, 236—237, 240—242, 245, 248—249, 253—254, 256, 258—260, 263—264, 279, 281.
Viškovci, 75.

Z

Zadar, 157.
Zagreb, 1, 3—5, 8, 9, 11—13, 38, 40—49, 79, 89, 97, 102—103, 108, 117—119, 126—128, 137, 147, 150, 152, 154—155, 157, 161, 164—165, 169, 171, 178, 183—184, 187, 189, 190—191, 210, 215, 218, 221—222, 228—229, 234—235, 237, 240, 245, 247—248, 252, 254, 256—257, 271, 288.
Zagreb (općina), 115.
Zagrebačka županija, 12, 18, 50, 162, 163, 187, 202, 244, 279.
Zenica (selo u Požeškoj kotlini), 19.

Ž

Židovi, 20, 22, 23, 79, 92, 100, 142—146, 161, 166, 175, 185, 216, 219, 286.
Županja, 55.

Izdanja Odjela

MONOGRAFIJE

1. Hrvoje Matković, Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature, Zagreb 1972, str. 270.
2. Rene Lovrenčić, Geneza politike »novog kursa« u Hrvatskoj, Zagreb 1972, str. 324 (rasprodano).
3. Ljubo Boban, Svetozar Pribićević u opoziciji (1928—1936), Zagreb 1973, str. 286.
4. Mirjana Gross, Povijest pravaške ideologije, Zagreb 1973, str. 453.
5. Ivan Čizmić, Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD za vrijeme rata i stvaranje jugoslavenske države 1918, Zagreb 1974, str. 320.
6. Tomislav Raukar, Zadar u XV stoljeću, Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, str. 325.
7. Josip Lučić, Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća, Zagreb 1979, str. 284.
8. Josip Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od XV do XVII st., Zagreb 1980, str. 750.
9. Stjepan Antoljak, Pacta ili concordia od 1102. godine, Zagreb 1980, str. 246.
10. Šime Peričić, Dalmacija uoči pada Mletačke Republike, Zagreb 1980, str. 248.
11. N. Stančić, Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji — Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869, Zagreb, 1980, str. 398.
12. Mirko Valentić, Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom, Zagreb 1981, str. 360.

RASPRAVE I ČLANCI

1. Igor Karaman, Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, Zagreb 1972, str. 364.
2. Jaroslav Šidak, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, str. 404.
3. Jaroslav Šidak, Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848/49, Zagreb 1979, str. 392.

IZVORI ZA HRVATSKU POVIJEST

1. Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića I (1885——1918), Zagreb 1972, str. 622.
2. Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića II (1919—1928), Zagreb 1973, str. 863.
3. Josip Adamček — Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976, str. 685.
4. Bernard Stulli, Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825—1863. I. Zagreb 1975, str. 720.
5. Bernard Stulli, Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825—1863. II, Zagreb 1975, str. 452.

POSEBNA IZDANJA

1. R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906—1941.
   Vol. I 1906—1918, London — Zagreb 1976, str. 474.
2. Vol. II 1918—1941, London — Zagreb 1976, str. 460.
3. Mirjana Gross, Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi, Zagreb 1976, str. 377.

ZBORNIK RADOVA

Radovi 1, Zagreb, 1971, str. 327.
Radovi 2, „ 1972, „ 282.
Radovi 3, „ 1973, „ 203.
Radovi 4, „ 1973. „ 228.
Radovi 5, „ 1973, „ 388.
Radovi 6, „ 1974. „ 317.
Radovi 7, „ 1975, „ 309.
Radovi 8, „ 1976, „ 415.
Radovi 9, „ 1976, „ 320.
Radovi 10, „ 1977, „ 592.
Radovi 11, „ 1978, „ 416.
Radovi 12, „ 1979, „ 346.
Radovi 13, „ 1980, „ 236.
Radovi 14, „ 1981, „ 395.
Radovi 15, „ 1982, „ 292.
Radovi 16, „ 1983, „ 352.

IZVAN SERIJA

Kroz povijest Gradišćanskih Hrvata, Zagreb 1977, str. 95.

Dragutin Pavličević, Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, Zagreb 1980, str. 394.

Miroslav Brandt, Srednjevjekovno doba povijesnog razvitka, Zagreb 1980, str. 716.

Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća), Zagreb 1988, str. 419 (uredila Mirjana Gross).

Vojna krajina — povijesni pregled — historiografija — rasprave, Zagreb 1984, str. 474 (uredio Dragutin Pavličević).

U PRIPREMI — TISKU

Josip Lučić, Dubrovački notarski spisi iz 13. stoljeća.

Josip Adamček i dr., Građa o seljačkim bunama 17. stoljeća.

Dnevnik Maksimilijana Vrhovca I.

Petar Korunić, Hrvatsko-slovenski politički odnosi (1848—70).

Mirjana Gross, Počeci moderne Hrvatske — Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj 1850—60.

Ljubo Boban, Hrvatske u dokumentima jugoslavenske izbjegličke vlade (1941—43).

Povijest hrvatskog naroda, sinteza u 8 knjiga.

Radovi broj 17.

Doc. dr FILIP POTREBICA

POŽEŠKA ŽUPANIJA ZA REVOLUCIJE 1848—1849.

Izdavač

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
CENTAR ZA POVIJESNE ZNANOSTI
ODJEL ZA HRVATSKU POVIJEST
Zagreb, Krčka 1

Za izdavača

Prof. dr JOSIP ADAMČEK

Tehnički urednik

JOSIP JELIĆ

Izrada karata

ZDRAVKO PRELČEC

Lektor

Prof. dr IVAN SOVIĆ

Korektor

DUNJA PAVLIČEVIĆ

Naklada: 800 kom.

22 X. 93

03 -04- 2026

»Narodne novine«, Zagreb — (58)
Oznaka za narudžbu: UT-XI/11-10

2020.

nd 776

949.75	169.811
POT	Potrebica, F.

Požeška
panija za
-ije
-1849.

949.75
POT
P 169.811

+ 00,00 −

»Narodne novine«, Zagreb — (59)
Oznaka za narudžbu: UT-XI/11-8

Zagreb — (62)
u: UT-XI/11-9

949.75
POT
p

169811

Knjižnica B.Ogrizovića